

Upravna enota

AJDOVŠČINA

Prva knjiga

UMETNOSTNA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
https://doi.org/10.3986/9789612544157

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU

Umetnostna topografija Slovenije ISSN 2232-3783

Urednik zbirke Blaž Resman

Uredniški odbor zbirke Ana Lavrič, Barbara Murovec, Blaž Resman, Helena Seražin

UPRAVNA ENOTA AJDOVŠČINA
Občini Ajdovščina in Vipava

Prva knjiga

Urednica Helena Seražin

Avtorji besedil Helena Seražin, Blaž Resman, Simona Kermavnar, Nataša Ivanović, Tina Košak, Franci Lazarini, Tanja Martelanc, Katarina Mohar, Mina Mušinović, Mija Oter Gorenčič, Tina Potočnik

Recenzenta Damjan Prelovšek, Samo Štefanac

Tlorisi Nejc Bernik

Jezikovni pregled Alenka Klemenc, Mija Oter Gorenčič
Oblikovanje, prelom in grafična obdelava reprodukcij Andrej Furlan

Izdajatelj Zanj Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Barbara Murovec

Založnik Zanj Založba ZRC
Oto Luthar

© 2012, Založba ZRC, ZRC SAZU

Tisk Collegium graphicum d. o. o., Ljubljana 2012
Naklada 400

Izid knjige sta sofinancirali Javna agencija za knjigo Republike Slovenije
Slovenska akademija znanosti in umetnosti

JAK | Javna agencija za knjigo Republike Slovenije
Slovenian Book Agency

UMETNOSTNA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE

Upravna enota

AJDOVŠČINA

Občini Ajdovščina in Vipava

Uredila Helena Seražin

Prva knjiga

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Ljubljana 2012

Uvod

Tretja knjiga v zbirki Umetnostna topografija Slovenije, ki jo od leta 2010 izdaja Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je posvečena umetnostni dediščini na območju Upravne enote Ajdovščina; za delitev na upravne enote oziroma nekdanje občine smo se odločili zato, ker so po obsegu primerljive in obvladljive, predvsem pa bolj obstojne od spreminjajoče se mreže občin. Zaradi gostejše poseljenosti Zgornje Vipavske doline tokratna knjiga po obsegu presega prejšnji dve, ki sta obravnavali umetnostno dediščino upravnih enot Kočevje in Jesenice; da bi bila priročnejša, smo jo razdelili v dva zvezka, vendar je vsebinsko organizirana tako, kot da bi šlo za fizično enotno publikacijo.

Z izdajanjem umetnostne topografije skušamo na inštitutu uresničiti eno od osnovnih nalog slovenske umetnostne zgodovine, ki so si jo je že pred prvo svetovno vojno zadali deželni konservatorski uradi Avstro-Ogrske, odgovorni za umetnostne spomenike Štajerske, Kranjske in Goriške: topografski popis vsega spomeniškega gradiva na Slovenskem. Umetnostna topografija je namreč temeljni inventarni popis umetnostne dediščine vsakega naroda, brez katerega varstva spomenikov ne bi bilo mogoče izvajati. Kako pomembna je dobro dokumentirana topografska evidenca umetnostnih spomenikov, se je mdr. izkazalo prav na severnem Primorskem, kjer so bili med prvo svetovno vojno vzdolž soške fronte in v njenem zaledju trajno izgubljeni ali močno poškodovani številni sakralni in profani umetnostni spomeniki z opremo; z ustrezno opredelitvijo in dokumentacijo objektov bi jih bilo mogoče pravočasno ustrezno zaščititi ali pa po vojni primerno obnoviti. To nalogo je po priključitvi Primorske Italiji po letu 1920 prevzel Zavod za spomeniško varstvo za novoustanovljeno pokrajino Furlanijo - Julijsko krajino s sedežem v Trstu, prvi nepopoln popis v vojni poškodovanih umetnostnih spomenikov na Goriškem pa je v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja za Zvezni inštitut za povrnitev vojne škode Veneta opravil Andrea Moschetti. Vendar pa na umetnostno dediščino Primorske slovenski umetnostni zgodovinarji niso pozabili; drobna knjižica z naslovom ***Umetnost v Primorju***, ki jo je leta 1940 izdal vodja Spomeniškega urada za Slovenijo in profesor na ljubljanski univerzi France Stele, je v medvojnem obdobju, ko so drugod po Sloveniji začeli s sistematičnim topografskim delom in izdajanjem umetnostnih topografij, ohranila vez z matično domovino.

Topografski popis umetnostnih spomenikov na Primorskem je bil tako med najpomembnejšimi nalogami povojne dejavnosti Zavoda za zaščito in znanstveno proučavanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije. Tedanji v. d. ravnatelja Fran Šijanec je junija 1948 na

krajevne ljudske odbore naslovil dopis, v katerem jih je obvestil, da jih bodo obiskali študenti umetnostne zgodovine in arhitekture z namenom, da bi popisali krajevne kulturne spomenike, ob tem pa prosil, da bi nudili *ekipi vso potrebno pomoč in podporo v zvezi z oskrbo, prehrano, prenočišči in s prevozom*. Da je bilo počitniško delo študentov uspešno opravljeno, priča v ljubljanskem INDOK centru Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport ter na novogoriški enoti Zavoda za varovanje kulturne dediščine Slovenije hranjena zgledna topografska dokumentacija, ki pa nikoli ni ugledala luči sveta v knjižni obliki; ni naključje, da so prvi vnosi v Register nepremične kulturne dediščine (RNKD) pri omenjenem ministrstvu prav iz tega dela Slovenije. Evidenčne številke tistih enot dediščine, ki so vključene v register, navajamo tudi v tej knjigi.

Umetnostna topografija Upravne enote Ajdovščina prinaša torej z novejšimi umetnostnimi spomeniki in novim védenjem dopolnjen starejši inventarni popis. Kljub visokim znanstvenim kriterijem predstavlja umetnostno dediščino na uporabniku prijazen način. Vsebina je razdeljena na uvodni del z zgodovinskim in umetnostnozgodovinskim orisom Zgornje Vipavske doline, sledijo po abecedi krajev razvrščeni topografski popisi, knjigo pa zaključujejo seznam virov in literature ter kazala. Tudi tokrat je pisana beseda dopolnjena z bogatim naborom ilustracij, ki bodo posamezne spomenike še bolj približale uporabniku.

Kriteriji izbora spomenikov ostajajo enaki kot pri prejšnjih knjigah, kar pomeni, da smo tudi tokrat vključili mlajše kvalitetne arhitekturne objekte in javne spomenike z vsaj minimalnimi umetnostnimi ambicijami, izpustili pa smo memorialna obeležja v obliki spominskih plošč, razen v primerih, ko se nanašajo na ljudi in dogodke, pomembne za kulturno dediščino. Ker smo se med terenskim delom večkrat srečali z do neprepoznavnosti predelanimi ali celo porušenimi objekti, sicer dokumentiranimi kot spomeniki lokalnega pomena, smo zaradi njihove ogroženosti bolj kot doslej upoštevali vodilo našega ustanovitelja Franceta Steleta, da je pri topografskem popisu *treba zajeti vse likovno ustvarjanje naše domovine v najširšem smislu, ne glede na to, ali pripada tako imenovani višji ali stilski umetnosti in ali ima mogoče naiven ali ljudski značaj*. Tako smo v historično-geografskem uvodnem delu topografskega popisa vsakega kraja na kratko predstavili tudi kmečke hiše z ohranjenimi kamnoseško obdelanimi stavbnimi elementi, skozi katere se na Primorskem največkrat izražajo umetnostne ambicije podeželskega prebivalstva, v mestnih naselbinah pa ambicioznejše trške in meščanske hiše. Uvodnemu delu posameznega topografskega popisa navadno sledi popis sakralnih spomenikov s cerkvami, kapelami, kapelicami in znamenji, nato javnih spomenikov in na koncu profanih objektov z daljšimi opisi zanimivejših hiš oziroma gradov in dvorcev. Ob posameznih objektih je poleg virov naveden izbor najpomembnejših strokovnih objav, na podlagi katerih je mogoče poiskati podrobnejše informacije o spomeniku. Med uporabljenimi viri dosledno navajamo jožefinske vojaške zemljevide iz druge polovice 18. stoletja in franciscejski kataster za Kranjsko in Primorsko z začetka 19. sto-

letja, saj nam ob pomanjkanju starejših upodobitev slovenskih krajev največ povejo o starejši podobi in urbanističnem razvoju naselij. Specifični podnebni pogoji so v preteklosti narekovali ekonomično, gručasto strnjeno gradnjo naselij; v povojnem času so bili ti principi pozabljeni in stihijska pozidava rodovitnih ravnic je kulturno krajino boleče razvrednotila, na žalost pa v glavah ljudi niti orkanski burji ne uspe ustvariti prepiha, ki bi jih opomnil na oblikovne razloge in prednosti tradicionalne vipavske arhitekture.

Ker smo se letos pri terenskem delu prvič srečali z nerazumevanjem in nestrpnostjo ljudi do našega dela, smo tem bolj hvaležni vsem tistim, ki so nas toplo sprejeli in nam pomagali. Na prvem mestu kuriji koprske škofije za dovoljenje za opravljanje raziskav na tem območju, še posebej pa duhovnikom, ki so nam omogočili raziskovalno delo v sakralnih spomenikih in župnijskih arhivih: ajdovskemu župniku Francu Likarju, batujskemu župniku Ivanu Maslu, braniškemu župniku Rafaelu Leskovcu, budanjskemu župniku Andreju Vovku, colskemu župniku Alojzu Šinkovcu, upokojenemu črniškemu župniku Aleksandru Lestanu, goškemu župniku Bogdanu Saksidi, kamenjskemu župniku Rafaelu Klemenčiču, lokavškemu župniku Jožefu Ličnu, otliškemu župniku Mateju Kobalu, podnanoškemu župniku Dominiku Brusu, podraškemu župniku Bogdanu Vidmarju, slapenskemu župniku Francetu Kralju, šmarškemu župniku Sašu Mugerliju, šturskemu župniku Marku Kosu, vipavskemu upokojenemu dekanu Francu Pivku in župniku Alojzu Furlanu ter vrhpoljskemu župniku Jožefu Bercetu. Posebna zahvala gre kapucinom v Vipavskem Križu, predvsem bratu Vladu Kolenku, in šturskim šolskim sestram sv. Frančiška Kristusa Kralja. Hvaležni smo tudi vsem ključarjem, ki so nam prijazno odprli vrata cerkva. Zahvala velja tudi konservatorjem na novogoriški enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije za posredovanje gradiva, arhivarjem v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, sodelavcem domoznanskega oddelka Bevkove knjižnice v Novi Gorici in Lavričeve knjižnice v Ajdovščini in Vipavi, občinskim uslužbencem v Ajdovščini in Vipavi in kustosom Pilonove galerije za posredovanje arhivskega in slikovnega gradiva, Božidarju Premrlu za posredovanje zapiskov in Pavlu Petru Bratini za prijazno pomoč na terenu.

Posebna zahvala gre tudi Javni agenciji za knjigo Republike Slovenije, ki je z razumevanjem za pomen nacionalne umetnostne topografije natis knjige finančno podprla.

Tudi tokrat je pri pisanju Umetnostne topografije Upravne enote Ajdovščina sodelovalo večje število avtorjev, sodelavcev Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta, katerih različna besedila je bilo treba pri končni redakciji poenotiti; k dokončni podobi publikacije je pomembno prispeval tudi urednik zbirke Blaž Resman.

Upamo, da tudi ta knjiga ne bo služila le kot nepogrešljiv priročnik pri spomeniškovarstvenih posegih, ampak bo postala izhodišče za nadaljnje domače in tuje raziskave umetnostnih spomenikov Zgornje Vipavske doline, ki bodo tukajšnjo umetnostno dediščino enakovredno vključile v evropski prostor. Želimo si, da bi pomagala obuditi zavest o bogastvu in nacionalnem pomenu enkratne kulturne dediščine in jo s tem ohraniti zanamcem.

Zgodovinski oris

Vipavska dolina, ki jo na severu zamejujeta Trnovski gozd in Nanos, na jugu pa nizka planota Kras, sega od povirja potoka Močilnik pod Razdrtim do Goriškega polja ob današnji italijanski meji. Deli se na Spodnjo, Srednjo in Zgornjo Vipavsko dolino, območje zadnje pa sovpada z Upravno enoto Ajdovščina, ki je razdeljena na ajdovsko in vipavsko občino.

Zgodovinski razvoj doline je bil vselej pogojen z njeno strateško pomembno lego, saj po dolini poteka najkrajša cestna povezava med srednjo Evropo in Apeninskim polotokom. Rimska kolonizacija Vipavske doline se je začela kmalu po letu 181 pr. Kr., ko je bila ustanovljena Akvileja, izhodiščna točka vseh nadaljnjih rimskih osvajanj proti vzhodu in jugovzhodu. Že v avgustejski dobi je bilo to področje vključeno v *Regio X – Venetia et Histria*, s čimer je postalo sestavni del Italije. Zaradi vojaških potreb so Rimljani vzpostavili cestno mrežo, katere sestavni del je bila tudi *Via Gemina*, ki je z izhodiščno točko v Akvileji preko Vipavske doline, Hrušice (***Ad Pirum***), Emone, Celeje in Poetovione povezovala Padsko nižino s porečjem Donave. Zaradi svoje lege je postala dolina v času vpadov preseljujočih se ljudstev izjemno pomembna za obrambo Italije. S tem namenom je bil v 3. stoletju zgrajen sistem dolinskih zapor, signalnih stolpov, trdnjav in kastelov, imenovan ***Claustra Alpium Iuliarum***, ki je segal od Trsata (***Tarsatica***) na jugu do Ziljske doline na severu in je imel svoja regionalna operativna štaba v Castrih (današnja Ajdovščina) in na Hrušici. Najpomembnejši dogodek pozne antike v Vipavski dolini je bila nedvomno bitka med cesarjem Teodozijem I. in njegovim poganskim tekmecem Evgenijem leta 394 pri Frigidu (***Ad Frigidum***, v bližini današnjega Vrhpolja in reke Hubelj), ki je bila za poznoantične in srednjeveške pisce izjemnega pomena, saj so jo imeli za dokončno zmago krščanstva nad poganstvom.

Okoli leta 400 so preko Vipavske doline na zahod prodirala preseljujoča se ljudstva (Huni, Vizigoti, Ostrogoti in Langobardi), langobardski selitvi v Italijo (568) pa so sledili vpadi Slovanov, tedaj še v navezavi z Avari. Po prehodu langobardske države s sedežem v Čedadu, ki je vključevala tudi Vipavsko dolino, pod frankovsko nadoblast je zahodni del današnje Slovenije postal sestavni del Furlanske krajine (po letu 828 mejne grofije Furlanije). Ta je z Verdunsko pogodbo (843), s katero je bilo Frankovsko cesarstvo razdeljeno na tri dele, postala del Italije, leta 952 pa je bila priključena vzhodnofrankovski (tj. nemški) državi. Ozemlje Furlanije so v prvi polovici 10. stoletja opustošili vpadi Madžarov, na katere spominjajo nekatera krajevna imena, npr. Vogrsko. Po madžarskem porazu leta 955 sta bila vzpostavljena fevdalni sistem in

cerkvena organizacija (pražupnije), potekala pa je tudi intenzivna slovanska kolonizacija, katere posledica je današnja etnična podoba zahodne Slovenije. Med pomembnimi furlanskimi srednjeveškimi zemljiškimi gospodi je treba poleg oglejskih patriarhov izpostaviti Goriške grofe. Iz njihovih posesti ob srednji Soči in na Krasu se je v 14. stoletju (z "izločitvijo" iz Furlanije) formirala dežela Goriška, ki so jo po izumrtju Goriških grofov leta 1500 podedovali Habsburžani. V začetku 16. stoletja razširjena dežela Goriška (po združitvi z gradiščansko grofijo leta 1754 se je uradno imenovala Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska) je obsegala tudi Spodnjo, Srednjo in del Zgornje Vipavske doline, medtem ko je ozemlje vzhodno od reke Hubelj, ki so ga skupaj z delom Notranjske Habsburžani v letih 1342–1371 odtrgali od oglejskih posesti, spadalo pod Vojvodino Kranjsko. S tem je bila Zgornja Vipavska dolina vse do leta 1918 v upravnem smislu razdeljena na dva dela, poudariti pa je treba, da sta bila vas Goče in del vasi Podnanos vse do leta 1814 goriški enklavi znotraj Kranjske. Drugače kot pri civilni upravi pa je bila cerkvenoupravno Zgornja Vipavska dolina vse do 19. stoletja enovita, sprva kot del oglejskega patriarhata, po njegovi razpustitvi leta 1751 pa del goriške nadškofije in znotraj nje vipavske dekanije.

V poznem srednjem in zgodnjem novem veku je prišlo tudi do ustanovitve prvih trških in mestnih naselbin. Prva se leta 1367 kot trg (edini v Zgornji Vipavski dolini v srednjem veku) omenja Vipava. Sledil je Vipavski Križ (do 1955 Sveti Križ), kateremu je 1532 kralj Ferdinand podelil naziv mesta, s čimer je postal edina mestna naselbina na tem območju. Status mesta je naselje ohranilo do leta 1784, ko je postalo trg (do 1818 se sicer občasno še omenja kot mesto), v 19. stoletju pa vas. Podobno je "nazadoval" tudi Podnanos (pred 1952 Šentvid pri Vipavi), druga trška naselbina na tem območju: v trg ga je leta 1598 povzdignil nadvojvoda Ferdinand, vendar podobno kot v Vipavi tudi tu ni prišlo do diferenciacije na polnopravne tržane in netržane, kar pomeni, da se kljub nazivu v pravno-upravnem oziru trg nikoli ni do konca izoblikoval; po letu 1819 se tudi Podnanos omenja zgolj kot vas. Omenjena tri naselja so edine trške oziroma mestne naselbine v Zgornji Vipavski dolini, ki so se izoblikovale do 19. stoletja. Ajdovščina, ki je sicer že v 17. stoletju dobila podobo trga, se še leta 1885 omenja kot vas; prvič je kot trg navedena šele leta 1894.

Prehod iz srednjega v novi vek so podobno kot drugod po Sloveniji zaznamovali turški vpadi, ki so bili najhujši leta 1478, ko so Turki opustošili Vipavo in njeno okolico. V začetku 16. stoletja so sledile še habsburške vojne z Beneško republiko, v katerih so leta 1508 Benečani začasno zasedli gradove v Vipavi in Vipavskem Križu. Ob koncu stoletja se tudi na Vipavskem pojavi protestantizem, vendar pa je njegovo širjenje preprečil grof Lovrenc Lanthieri, ki je leta 1584 iz Vipave in okolice izgnal vse protestantske družine. Med pomembnimi domačini turbulentnega 16. stoletja je treba izpostaviti zlasti v Vipavi rojenega grofa Žigo Herbersteina, diplomata in odposlanca cesarja Maksimiljana I. na dvoru ruskega carja Ivana Groznega.

V zgodnjem novem veku, še zlasti v 17. in 18. stoletju, je na Vipavskem živelo več plemiških rodbin, ki so s svojimi bivališči pomembno obogatile kulturno podobo Vipavske doline. Med njimi moramo na prvem mestu omeniti rodbino Lanthieri, poleg nje pa še rodbine Baumkirchner, Rossetti, Trilleghk, Cobenzl, Elacher, Edling, Raumschüssl, Zergollern in Attems – Heiligenkreuz, iz 19. stoletja pa rodbine Coronini, Abramsberg, Mayer in Šivic. Na ugled Vipave in tamkajšnjega plemstva kažeta tudi obiska dveh cesarjev, Leopolda I. (1660) in Karla VI. (1728), pri grofih Lanthieri. V povezavi s to rodbino je vredno omeniti tudi italijanskega komediografa Carla Goldonija, čigar pokrovitelj v letih 1726–1727 je bil grof Franc Anton Lanthieri; prvič se je Goldoni v gledališki umetnosti menda preizkusil prav v Vipavi, ko je grofu priredil igro Pieriacopa Martella *Kako je Heraklej kihnil*.

Med cerkvenimi naročniki zgodnjega novega veka zasedajo pomembno mesto kapucini, ki so s svojim samostanom v Vipavskem Križu, ustanovljenim 1637, ključno vplivali na podobo edinega mesta v Zgornji Vipavski dolini. Njihov sobrat je bil tudi Janez Svetokriški (krstno ime Tobija Lionelli), ki je s svojim delom *Sveti priročnik* (pet zvezkov, 1691–1707) postavil temelje slovenski homiletiki.

Stoletja trajajoča pripadnost Vipavske doline oglejskemu patriarhatu (oziroma po letu 1751 goriški nadškofiji) je bila začasno prekinjena v letih 1788–1791, ko je papež Pij VI. pod pritiskom cesarja Jožefa II. ukinil goriško nadškofijo ter namesto nje ustanovil gradiščansko škofijo (s sedežem v Gradišču ob Soči) in jo podredil takrat ustanovljeni ljubljanski nadškofiji. Leta 1791 je papež njen sedež prestavil v Gorico, ob ukinitvi ljubljanske metropolije 1807 pa je bila goriška škofija podrejena neposredno Svetemu sedežu. Do dokončne ureditve škofijskih meja je prišlo šele leta 1830, ko je bila goriška škofija ponovno povzdignjena v nadškofijo, hkrati pa je Gorica postala sedež ilirske metropolije. Tej je bila poleg drugih škofij podrejena tudi ljubljanska, ki je po novem obsegala celotno ozemlje Vojvodine Kranjske, vključno z dekanijo Vipava. S tem je bila tudi na cerkvenem področju vzpostavljena delitev Zgornje Vipavske doline na "goriški" in "kranjski" del.

19. in zgodnje 20. stoletje zaznamuje tudi razvoj industrije s središčem v Ajdovščini. Med prve pomembnejše industrijske dejavnosti na Vipavskem poleg tradicionalnega fužinarstva sodi opekarništvo, poleg njega pa tudi tekstilstvo (leta 1828 ustanovljena Cesarsko-kraljeva privatna mehanična predilnica v Ajdovščini, kasnejša Tekstina, velja za prvi industrijski obrat na Slovenskem), kasneje sta se uveljavili še živilska in lesna industrija. Dodaten impulz za razvoj industrije je bila izgradnja železniške povezave z Gorico leta 1902; ta je bila zasnovana kot prva faza vzpostavitve železniškega omrežja na Vipavskem, saj so načrtovali podaljšanje proge in njeno spojitev z železnico Dunaj–Trst, a do izvedbe ni prišlo. Za razvoj kmetijstva, ne le v Vipavski dolini, ampak po celi Kranjski, je bila izjemnega pomena deželna sadjarska

in vinarska šola, ki je bila ustanovljena 1873 na Slapu, leta 1886 pa se je preselila na Grm pri Novem mestu.

Obdobje gospodarskega razcveta v začetku 20. stoletja je radikalno prekinila prva svetovna vojna s soško fronto, ki je med letoma 1915 in 1917 divjala v zahodni Sloveniji in prizadela tudi zaledje z Vipavsko dolino. Poleg množice človeških življenj je uničila ali poškodovala stavbni fond in marsikateri umetnostni spomenik, ki ga je bilo treba po vojni obnoviti. Konec vojne je prinesel prihod italijanske vojske ter priključitev Primorske Kraljevini Italiji (Rapalska pogodba leta 1920), čemur je sledila načrtna italijanizacija, raznarodovalni ukrepi oblasti pa so se povečali zlasti po fašističnem prevzemu oblasti (1922). Ekonomskim emigrantom so se tako pridružili mnogi politični, ki so se izseljevali zlasti v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Italijanske oblasti so spremenile tudi upravno ureditev Primorske. Ozemlje nekdanje Goriške in Gradiščanske z delom Notranjske in Koroške, Trstom, Istro, Cresom, Lošinjem in kasneje še Reko je bilo združeno v Julijsko krajino (*Venezia Giulia*, prva leta se je v slovenščini uporabljal tudi izraz Julijska Benečija), januarja 1923 pa je bila dežela razdeljena na več pokrajin, s čimer so razbili enotnost Slovencev. Tako je Vipavska dolina sprva pripadla Tržaški pokrajini, januarja 1927 pa novoustanovljeni Goriški pokrajini. Zaradi nove meddržavne razmejitve je prišlo tudi do spremembe cerkvene jurisdikcije: upravo nad vipavsko dekanijo je prevzel goriški nadškof (formalno je sprva še ostala del ljubljanske škofije), leta 1933 pa je bila na podlagi konkordata med Italijo in Svetim sedežem dekanija formalno priključena goriški nadškofiji.

Drugo svetovno vojno na Vipavskem zaznamuje partizanski upor proti Italijanom, ki so ga vodili zlasti primorski emigranti, ki so se po letu 1941 vrnili na Primorsko. Po kapitulaciji Italije (1943) in odhodu italijanske vojske je nastalo obsežnejše osvobojeno ozemlje, ki pa so ga kmalu zasedli Nemci. Okupatorji (tako italijanski kot nemški) so se na partizanski upor odzvali z represivnimi ukrepi, zlasti s požiganjem vasi (Cesta, Ustje, Otlica, Slap). Dokončno je bila Vipavska dolina, ki jo je ob koncu vojne prizadelo še četniško nasilje, osvobojena spomladi 1945. V Ajdovščini, ki je že takrat prevzemala vlogo pokrajinskega središča, je bila 5. maja ustanovljena Narodna vlada Slovenije, ki se je štiri dni kasneje preselila v Ljubljano; z ustanovitvijo slovenske vlade na ozemlju, ki je bilo formalno del Italije, je bila jasno izražena zahteva po priključitvi Primorske matični domovini.

Skladno s tem sklepom je po končani drugi svetovni vojni prišlo do spremembe državnih meja. Po začasni razdelitvi Julijske krajine na cono A pod anglo-ameriško vojaško upravo in cono B, ki jo je upravljala Jugoslovanska ljudska armada in katere del je bila tudi Vipavska dolina, sta bila leta 1947 na podlagi Pariške mirovne pogodbe celotna cona B in del cone A priključena Jugoslaviji. Zaradi nove meddržavne razmejitve, s katero je Gorica ostala v Italiji, so bile

prekinjene stoletja trajajoče vezi prebivalstva Vipavske doline z nekdanjo "prestolnico" Goriške. To so skušali nadomestiti z načrtno gradnjo Nove Gorice, precejšen razvoj pa je doživela tudi Ajdovščina, ki je postala središče Zgornje Vipavske doline.

Podobno kot po prvi svetovni vojni je sprememba meja povzročila tudi preureditev cerkvene organizacije; že leta 1947 je bila ustanovljena apostolska administratura za jugoslovanski del goriške nadškofije, ki se je leta 1964 skupaj z apostolsko administraturo za slovenski del tržaško-koprske škofije in z apostolsko administraturo za slovenski del reške škofije združila v apostolsko administraturo za Slovensko primorje, po dokončni določitvi jugoslovansko-italijanske meje (Osimski sporazumi 1975) pa je papež Pavel VI. leta 1977 razdružil (v prvi polovici 19. stoletja združeno) tržaško-koprsko škofijo in ponovno vzpostavljeni koprski škofiji podelil ozemlje nekdanje apostolske administrature, torej tudi Vipavsko dolino.

Čas po drugi svetovni vojni je prinesel precejšen gospodarski razcvet, še posebej v Ajdovščini. Poleg prehrambene (Fructal, Mlinotest), tekstilne (Tekstina) in lesne industrije (LIPA) je pomembno vlogo igralo tudi ajdovsko gradbeno podjetje SGP Primorje. Ob opustitvi zamisli o podaljšanju železniške proge Gorica–Vipava proti vzhodu je dobila pomembno funkcijo magistralna cesta Razdrto–Nova Gorica (v novejšem času pa tudi avtocesta), ki je postala ena najpomembnejših in najbolj obremenjenih prometnih povezav notranjosti Slovenije z Italijo. Po osamosvojitvi Slovenije sta z leta 1994 sprejetim zakonom o ustanovitvi občin iz nekdanje velike nastali manjši občini Ajdovščina in Vipava, ki ju še vedno druži skupna upravna enota.

Franci Lazarini

Umetnostnozgodovinski oris

O kulturi in umetnosti v Zgornji Vipavski dolini je France Stele že leta 1940 v knjižici ***Umetnost v Primorju*** zapisal, da imata izrazit prehoden značaj. *Že skoraj tisoč let se srečujeta* ***na tem ozemlju dva glavna tokova in oblikujeta vse, kar je vidnega in otipljivega ustvarila*** *njegova kultura: Srednja Evropa in Italija. Italija pomeni za te kraje Benetke, ki jim služita morje in furlanska nižina, Srednja Evropa pa se pravi bližnje alpske dežele, to je v glavnem* ***etnografska Slovenija***. Strma pobočja Nanosa in vrhovi na robu Trnovskega gozda so med obema kulturama ustvarili naravno geografsko mejo, ki jo je na Hublju še poglabljala politična meja med Kranjsko in Goriško; prav deželna pripadnost naročnikov in cehovska pripadnost umetnikov sta namreč pogosto narekovali lokalni umetnostni okus. Elementi obeh kulturnih tokov so se tu srečevali, se križali in nadaljevali pot proti Gorici, kulturnemu središču severne Primorske, oziroma proti Ljubljani, središču Kranjske, vendar se navadno niso prepletli in zlili v enovit, samosvoj umetnostni jezik, temveč so, kot pravi Stele, nastopali ***drug ob drugem neprebavljeni***.

Arhitektura

Arhitekturni pregled Zgornje Vipavske doline moramo začeti pri ostankih antične rimske utrdbe v Ajdovščini (Castra): obzidje iz 3. stoletja s prvotno štirinajstimi kvadratnimi stolpi je delno še ohranjeno, v pozidavi mestnega jedra pa je vidna tudi prvotna ureditev utrdbe s forumom, kopališčem in mrežo ulic. Ostanki manjše rimske postojanke so vidni tudi ob nekdanji cesarski poštni postaji na Hrušici (Ad Pirum) pri Podkraju, blizu cerkve sv. Pavla nad Vrtovinom (Ortaona) pa so ostanki rimskega vodnega zbiralnika. Po patrocinijih in bližini Ogleja sodeč, so na umaknjenih mestih poleg refugijev verjetno že zgodaj stale manjše cerkve, vendar so se nam ohranili zgolj ostanki predromanske cerkve sv. Jurija v Batujah iz 9. stoletja, ki kažejo na enoladijsko stavbo z apsido in manjšim preddverjem.

Ob branju vizitacijskega poročila Bartolomea Porcie iz 1570 se nam razkrije splošna podoba sakralne arhitekture goriškega dela Zgornje Vipavske doline v srednjem veku: večina cerkva je imela preprosto pravokotno ladjo z bržkone odprtim ostrešjem s planetami in s kratkim, največkrat dvojnoparalelno rebrasto obokanim in poligonalno zaključenim prezbiterijem ter z zvončnico na vrhu fasade. Med najstarejše delno ohranjene gotske cerkve sodi podružnična cerkev sv. Mihaela v Selu s prezbiterijem iz prve polovice 15. stoletja, največja skupina spomenikov pa je povezana z Mojstrom kranjskega ladijskega oboka, torej z vodilno delavnico kranjsko-škofjeloške stavbarske skupine: s pomočniki je v šestdesetih letih 15. stoletja gradil cerkve v

Zgornji Vipavski dolini vse do Devina na Krasu in pri tem uporabljal modele, ki so se izoblikovali na Gorenjskem. Na podlagi kamnoseških znakov in stilne analize figuralnih sklepnikov se njegovi delavnici ali z njo povezanim pomočnikom pripisujejo cerkve sv. Martina v Žapužah (ok. 1455–1460), sv. Vida v Podnanosu (ok. 1460), sv. Mihaela na Erzelju (ok. 1465) in sv. Matije na Slapu (1465–75). Prezbiterij župnijske cerkve v Podragi (ok. 1465–1480) je gradil Mojster Marijine cerkve na Vitovljah, ki je bil učenec Mojstra kranjskega ladijskega oboka. Večji dvopolni kor s petosminskim zaključkom vipavske župnijske cerkve iz okoli 1455–1465, ki ga zunaj podpirajo dvakrat stopnjevani oporniki, je oblikovan podobno kot prezbiterija kanalske in štanjelske cerkve; pripisan je v Vipavi s posestjo dokumentiranemu kamnoseku Jörgu Streitu, isti stavbar pa je zgradil tudi cerkev sv. Janeza Krstnika v Štivanu.

Srednjeveški arhitekturni tip z rebrasto obokanim prezbiterijem se je v lokalni sakralni arhitekturi ohranjal do 17. stoletja: cerkev sv. Kozme in Damijana v Podbrju pri Podnanosu iz okoli 1502 se po prostornini že spogleduje z zgodnjebaročnimi sakralnimi prostori; cerkev sv. Lovrenca na Erzelju, morda iz prve polovice 16. stoletja, formalno nadaljuje starejšo arhitekturno tradicijo, le da ima sredi fasade rizalitno zvončnico; prezbiterij cerkve sv. Martina na Brjah je bil zgrajen 1548, ladja pa skoraj sto let kasneje; cerkvi sv. Marjete v Dolenjah in sv. Nikolaja na Nanosu iz 16. stoletja imata klesana kamnita slavoloka po beneškem vzoru; skrajni primer ohranjanja tega tipa je cerkev na Pasjem Repu nad Orehovico iz okoli 1642. Šele konec 17. stoletja je rebra enkrat samkrat, v kapeli župnijske cerkve v Vipavskem Križu, zamenjala figuralna štukatura (1683). Za 17. stoletje so značilni skrilasta kritina, ki se je ohranila npr. v Lozicah, večanje ali gradnja novih ladij z zidanimi pevskimi kori (Goče, Šmarje) in gradnja zvonikov v osi fasade po zgledu leta 1549 postavljenega zvonika oglejske bazilike: zvonica služi kot vhodna lopa, na vrhu pa je oktogonalen tambur s piramidasto kamnito streho. Med prvimi je bil 1615 zgrajen prostostoječi zvonik v Podnanosu, delo lombardskega mojstra Giovannija De Chasa, v 18. stoletju pa so zvoniki, npr. vipavski, včasih dobili čebulasto streho. V drugi polovici 17. stoletja se je razcvetelo tudi lokalno klesanje arhitekturnih elementov, ki je vzorce zajemalo iz poznorenesančne tradicije, t. i. kraška renesansa; najlepše primere najdemo na fasadah cerkva v Podnanosu, Lozicah in na Obeluncu nad Gočami ter na vhodih goškega in podnanoškega pokopališča.

V 18. stoletju je bila večina župnijskih cerkva barokiziranih s povečavo ladje in novimi oboki, ki so omogočili stropno poslikavo; najlepši primeri so cerkve v Vipavi, Ajdovščini in Šturjah. Edina (skoraj) novogradnja iz tega časa je romarska cerkev v Logu, zgrajena po načrtih Carla Martinuzzija. Več se je na novo gradilo v historičnih slogih v 19. stoletju, večinoma po načrtih vipavskega dekana Jurija Grabrijana, ljubiteljskega arhitekta, ki je zasnoval cerkve v Vrhpolju, Sanaboru, Podkraju in na Colu ter preddverje cerkve v Logu, pri izvedbi načrtov pa mu je pomagal lokavški stavbenik Mihael Blažko; ta je načrtoval tudi sam, mdr. cerkev na

Otlici, povečavo cerkve v Črničah, nerealizirano povečavo stare župnijske cerkve v Lokavcu, zvonika v Podkraju in Velikih Žabljah. V 20. stoletju, v obdobju med obema vojnama, sta bili na tem območju zgrajeni le dve cerkveni stavbi: nova župnijska cerkev v Lokavcu po načrtih Maksa Fabianija in prav tako Fabianiju pripisana župnijska cerkev na Brjah. Konec sedemdesetih let je bila po načrtih Antona Bitenca na Predmeji postavljena sodobna cerkev.

Poleg že omenjene antične utrdbe v Ajdovščini, katere obzidje so na začetku 16. stoletja obnovili z renesančnimi okroglimi stolpi, so ob nevarnosti turških vpadov konec 15. stoletja z obzidjem utrdili tabore v Vipavskem Križu, Vipavi, Podbregu pri Podnanosu, na Ravnah in Erzelju; gre za večje obzidane naselbine, kamor se je lahko ob nevarnosti zateklo številčnejše prebivalstvo. Obrambi so bili namenjeni tudi plemiški gradovi, ki so se skozi stoletja razvijali od romanskega stolpastega tipa z obzidjem, kot so bili prvotni vipavski stari grad, grad na Erzelju ali posamezni dvori v vipavskem Taboru, preko srednjeveškega gradu s palacijem, kakršnega so imeli oglejski patriarhi v Vipavi (spodnji grad), do renesančnega štiritraktnega Thurnovega gradu z okroglimi vogalnimi stolpi v Vipavskem Križu, za katerega je načrte izdelal tudi beneški arhitekt Vicenzo Scamozzi. Po končani uskoški vojni z Benetkami so vipavski plemiči v 17. stoletju začeli graditi udobne, včasih kar razkošne dvorce: Rossettiji so si v Podbrju pri Podnanosu postavili Roženek, Cobenzli v Ložah Leutenburg z beneškim tlorisom in diagonalno postavljenimi navideznimi vogalnimi stolpi, Edlingi so si dvorec postavili na ostankih Caster v Ajdovščini, Lanthieriji pa dvorca v Vipavi in Velikih Žabljah ter primestno vilo centralnega tlorisa na Zemonu pri Vipavi, ki se zgleduje po beneških poznorenesančnih vilah Andrea Palladia in Vicenza Scamozzija. Lanthieriji so v 18. stoletju dvorca v Vipavi in Velikih Žabljah barokizirali; vipavski je, bržkone po načrtih goriškega arhitekta Saveria Giannija, dobil novo preobleko ter simetrično urejen in s kamnito plastiko okrašen park, žabeljski pa beneško oblikovana trakta z reprezentančnim stopniščem po vzoru goriških palač rodbine Attems.

Od anonimnih historističnih meščanskih vil in hiš 19. stoletja najbolj izstopa vila Rizzatti ali Jochmannova vila v Ajdovščini, ki po zasnovi spominja na cesarsko vilo Miramare pri Trstu. Zanimivo je, da se meščanska arhitektura v Vipavi in Ajdovščini prepleta s preprostejšo estetiko podeželske kmečke arhitekture. Golo ulično fasado krasijo le dekorativno klesani kamniti okenski in vratni okvirji, celoten sklop pa je oblikovan kot domačija goriško-vipavskega tipa: kamnit porton, ki se je razvil iz gotskega konzolnega portala, ali kalona vodi z ulice na zaprto, z zidom, stanovanjskim in gospodarskimi poslopji obdano dvorišče ali borjač, ki se tako brani pred zimsko burjo; včasih dvorišče oblikuje tudi več manjših domačij s po enim poslopjem. Hiše so zidane iz kamna in pokrite s položno korčasto streho, v nadstropju pod globokim napuščem imajo lesen balkon ali gank, na katerega lahko vodi zunanje stopnišče; v tem primeru so v pritličju vinska klet in hlev, v nadstropju kuhinja ter dnevni in spalni prostori, na podstrehi pa kašča.

Vdorov moderne arhitekture v prvi polovici 20. stoletja je bilo bolj malo: poleg nekaj poznosecesijske ornamentike na vilah vzdolž Gregorčičeve ulice in dveh modernističnih hiš na Prešernovi ulici v Ajdovščini velja omeniti še modernistično osnovno šolo na Brjah. Po drugi svetovni vojni so v petdesetih letih v biroju Franceta Tomažiča nastali načrti za funkcionalistične oficirske bloke v Vipavi in Ajdovščini, ki so jih nato še večkrat uporabili tudi drugod po Sloveniji. V sedemdesetih letih je začel v Ajdovščini in Vipavi ustvarjati ajdovski arhitekt Svetozar Križaj; poleg kopališča in Dvorane prve slovenske vlade v Ajdovščini je njegovo najpomembnejše delo stanovanjski blok na Ulici Gradnikove brigade v Vipavi, pri katerem je v sodobno arhitekturo vključil številne regionalne vidike tradicionalne vipavske gradnje. Ajdovščina se ponaša s posrečeno postmodernistično arhitekturo doma starejših občanov iz osemdesetih let, od sodobnejših stavb pa sta zanimivi zlasti novo upravno poslopje Primorja, katerega načrti so nastali v biroju Borisa Podrecce, in osnovna šola Šturje, delo Marka Kosovela in Boštjana Furlana; oba projekta se igrata z v steklo oblečenimi volumni. Omeniti velja tudi mladinski center in hotel po načrtih Janka Rožiča in Gašperja Draślerja, katerega ekološko grajena stavba upošteva regionalne posebnosti in estetiko tradicionalne vipavske arhitekture.

Kiparstvo

Najzgodnejša primerka srednjeveške plastike sta hranjena v batujski župnijski cerkvi; fragmenta reliefov s predromansko pleteninasto ornamentiko iz poznega 9. ali zgodnjega 10. stoletja izvirata iz porušene batujske cerkve sv. Jurija. Na območju celinske Slovenije redka ostanka oltarne arhitekture ali stavbnega okrasa izhajata iz tradicije starokščanske umetnosti pod vplivom Ogleja.

V Zgornji Vipavski dolini ohranjena gotska stavbna plastika pripada t. i. kranjsko-škofjeloški skupini arhitekturnih spomenikov, povezanih s stavbarsko delavnico Mojstra kranjskega ladijskega oboka. Najstarejše delo iz te skupine so sklepniki križnorebrastega oboka cerkve sv. Martina v Žapužah iz okoli 1455–1460, kjer se rozetam, enakim tistim na oboku ladje v župnijski cerkvi v Škofji Loki, pridružujeta še dopasni podobi sv. Martina in sv. Petra. Z znakom kranjskega mojstra na ščitku enega od sklepnikov "signirano" delo te delavnice je križnorebrasti obok starega prezbiterija župnijske cerkve v Podnanosu iz okoli 1460. Na konzolah so s skoraj portretnim realizmom upodobljene žanrske figure, na sklepnikih pa dopasne figure Marije z Detetom, svetnikov, simboli evangelistov, moška figura, ki nosi ščitek z mojstrskim znakom, ter grba Goriških grofov in gospodov Thurn. Poleg bolj realističnih figur, ki so že na meji groteskнega, je mogoče opaziti tudi like v tradiciji lepotnega mednarodnega gotskega sloga. S to delavnico naj bi se formalno spogledoval tudi sicer poljudno izdelani figuralni sklepnik z nadangelom Mihaelom iz okoli 1465 zgrajenega prezbiterija podružnične cerkve sv. Mihaela na Erzelju, zdaj

vgrajen v menzo kapelice ob tamkajšnjem pokopališču. Morda so iz delavnice Mojstra kranjskega ladijskega oboka izšli tudi kamnoseki, ki so okoli 1465–1475 izklesali figuralne sklepnike z Marijo z Detetom, Kristusovo glavo in petimi angeli za nekdanji križnorebrasti obok župnijske cerkve na Slapu, ki se sicer oblikovno navezujejo tudi na sklepnike iz cerkve sv. Janeza Krstnika v Štivanu in na konzolno figuro angela na zunanjščini goriške stolnice.

Formalno bližje elegantnejšim podnanoškim figuram je relief timpanona z nekdanjega šilastoločnega portala erzeljske Mihaelove cerkve, na katerem je celopostavni nadangel z mečem in tehtnico, ob njegovih nogah pa se zvija hudič. Pisanellovsko elegantni angel s široko razprtimi krili, ki se kompozicijsko prilagajajo šilastoločnemu okvirju, in groteskno razkrečena ležeča figura hudiča kažeta italijanske gotske in zgodnjerenesančne poteze, ki bi relief lahko postavljale še v prvo polovico 15. stoletja. Odmev te estetike je prešel tudi v poljudneje oblikovane konzolne figure evangelista, Križanega in vladarja v objemu pošasti z nekdanjega gotskega oboka goške župnijske cerkve, zdaj vzidane na zunanjščini prezbiterija, delo kvalitetnega lokalnega klesarja, ki je bržkone izklesal tudi figuralne konzole na zunanjščini župnijske cerkve na Štjaku. Na tem mestu velja opozoriti na bogato ljudsko klesarsko izročilo Primorske, ki je gotsko tradicijo ohranjalo vse do 19. stoletja: med najstarejšimi primeri sta Petrov pil v Vrhpolju iz 1660 in kamnit relief Križanja, vzidan na zunanjščini prezbiterija vrhpoljske cerkve sv. Križa in datiran 1683, enak motiv pa najdemo še na vrhpoljskem hišnem znamenju iz 1786 in verjetno sočasnem znamenju v Ložah. Že povsem ljudsko so izvedene figure svetnikov na Andrejevem pilu v Mančah iz 1684, tradicijo elegantno stiliziranih Križanih pa v prvi polovici 19. stoletja nadaljujejo kamniti križi, postavljeni na Gočah, Otlici, v Gozdu in Podbrju pri Podnanosu. Konec 19. in na začetku 20. stoletja je v Vipavi deloval kamnosek Matej Tomažič, ki je še 1899 v tej tradiciji izklesal vipavski pil sv. Roka.

Čeprav Bartolomeo Porcia v svojem vizitacijskem zapisniku iz leta 1570 našteva številne oltarje z lesenimi rezljanimi in pozlačenimi nastavki, okrašenimi s tabelnimi slikami in kipi, se do danes v Zgornji Vipavski dolini ni ohranil noben gotski oltar. O nekoč bogati srednjeveški kiparski dediščini pričata le še lesen polihromiran kip sedeče Marije Kraljice z Detetom v tronu velikega oltarja podružnične cerkve Marijinega vnebovzetja v Vrtovinu, salzburško delo iz okoli 1460–1470, in lesen kipec sv. Janeza Evangelista na Ravnah nad Črničami, osrednjeslovensko ali tirolsko delo iz okoli 1500, ki bržkone izvira iz tamkajšnje porušene taborske cerkve.

Nekoliko več je ohranjenih rezljanih lesenih poznorenesančnih in zgodnjebaročnih oltarjev iz 17. stoletja. Polihromirana stranska oltarja v podružnični cerkvi v Gojačah kažeta preprosto tridelno arhitekturno zasnovo furlanskih oltarjev z reliefnimi figurami svetnikov s konca 16. stoletja, ki posnemajo iz rimskega slavoloka izpeljano beneško renesančno oltarno arhitekturo. Stranska oltarja v cerkvi sv. Lovrenca na Erzelju iz prve polovice 17. stoletja se omejujeta na

izčiščen arhitekturni okvir iz polstebrov in ogredja s prekinjenim zatrepom skorajda brez ornamentike; tip izhaja bržkone iz preprostih klasičnih oltarjev Andrea Palladija. Tej umirjeni estetiki, kjer arhitektura še prevladuje nad ornamentiko in figuralnim okrasjem, pripadata tudi stranska oltarja v Podbrju pri Podnanosu, izdelana 1642 in 1649. Na velikem oltarju erzeljske cerkve sv. Lovrenca pa arhitekturne elemente že prekriva bogata vegetabilna in figuralna ornamentika v obliki kartuš, kariatid in angelskih glavic, značilno okrasje beneško-furlanskih delavnic iz sredine 17. stoletja; te provenience sta tudi stranska oltarja v župnijski cerkvi v Vipavskem Križu, izdelana 1663, vseh zadnjih pet oltarjev pa zaradi bogate pozlate že sodi v skupino "zlatih" oltarjev. Furlanski rezbarji so ta tip oltarjev zanesli v osrednjo Slovenijo in na Gorenjsko, kjer sta v skladu s tradicionalnim severnjaškim okusom, naklonjenim dekorativnosti, oltarno arhitekturo manieristično povsem prekrili ornamentika in figuralika. Tak primerek je veliki oltar v Podbrju pri Podnanosu iz 1657, na katerem se je podpisal pozlatar Angelo Sperandi, pripisan pa je ljubljanskemu rezbarju Avguštinu Ferfilli; stebrna arhitektura je dinamično razgibana, v novem baročnem jeziku pa so že oblikovane monumentalne figure sv. Kozme in Damijana v tronu ter sv. Petra in Pavla nad obhodnima lokoma – nastavek se je spremenil v ogromno baročno kuliso, ki v celoti zakriva oltarno steno. Z gorenjskimi delavnicami je povezan tudi zlati oltar iz leta 1687 v podružnični cerkvi na Ravnah.

Konec 17. stoletja so lesene nastavke začeli izpodrivati marmornati stebrni oltarji, ki jih je v Gorici izdelovala kamnoseška delavnica Leonarda Pacassija; bogato inkrustirani longhenovski oltarji z izstopajočimi črnimi stebri in obrobami ter atiko ali dvojnim segmentnim zatrepom (Podnanos in Šturje) so bržkone vplivali na ljubljanskega kamnoseka Mihaela Kuše, po rodu iz Lokavca, in njegove "črne" oltarje, ki jih je izklesal mdr. tudi za domačo župnijsko cerkev in za župnijsko cerkev v Ajdovščini. Kuša je naročal kiparski okras za svoje oltarje pri Pacassijih, ti pa so plastike pogosto nabavljali neposredno pri beneških kiparjih. Iz Vipavske doline, natančneje iz Podnanosa, izvira tudi Kušev naslednik in lastnik ljubljanske kamnoseške delavnice Luka Mislej, ki je v Ljubljano privabil padovanskega kiparja Angela Puttija, kasneje pa zaposlil Benečana Francesca Robbo.

Pacassijevo delavnico je po letu 1698 prevzel zet Pasquale Lazzarini in imel do konca tridesetih let 18. stoletja monopol nad izdelavo oltarjev na Vipavskem in Goriškem; njegove značilne barvite stebrne oltarje z volutasto atiko lahko najdemo v Ajdovščini, Vipavi, Podnanosu, na Gočah, Gradišču pri Vipavi in Slapu, v Vipavi in Vipavskem Križu pa sta Lazzarinijevi prižnici. Tudi on je kiparski okras naročal v Benetkah, kar razloži npr. kvalitetne buste (v Gorici kupljenega) velikega oltarja župnijske cerkve v Ajdovščini ali krogu beneškega kiparja Pietra Baratte pripisana angela na stranskem oltarju v vipavski župnijski cerkvi. Lazzarini je kipe občasno naročal tudi pri delavnici Paola Zullianija iz Gradišča ob Soči, kjer je nastal tudi

prvotni baročni oltar za romarsko cerkev v Logu s kipoma sv. Joahima in Ane. Sredi stoletja je v Gradišču ob Soči delovala delavnica Torreani, ki je naredila oltarje za črniško cerkev. Kar klasicistično resnobni veliki oltar tabernakeljskega tipa v Vipavi je delo Goričana Giambattiste Zipperle iz 1789, povsem neoklasicistični nastavek velikega oltarja v Logu pa je delo Benečana Geraldona Geraldonija iz 1822. Tradicija baročnih stebrnih in tabernakeljskih oltarjev je živela še daleč v 19. stoletje, kar dokazuje tudi veliki oltar v Selu, delo Feliksa Tomana iz 1872. Redkeje so ohranjeni leseni oltarji iz sredine 18. stoletja, ki so jih naročali v osrednjeslovenskih rezbarskih delavnicah; v podružnični cerkvi sv. Petra v Dobravljah sta se ohranila stranska oltarja, od stranskih oltarjev v vipavski župnijski cerkvi in Marijinega oltarja v Logu pa so se ohranili le kipi Ljubljančana Urbana Gabra. Velika uganka ostaja severnjaško občuteni rokokojski oltar v stranski kapeli cerkve v Lozicah.

V drugi polovici 19. stoletja so na področju kiparstva prednjačile tirolske delavnice s skoraj serijsko izdelavo kipov, za historistične oltarje, prižnice in krstilnike, ki sta jih izdelovala Kamničan Matija Ozbič (Lozice, Podkraj, Vrhpolje) in na prelomu stoletja Ljubljančan Feliks Toman (Budanje, Goče, Selo), pa so kipe izdelovali Franc Ksaver Zajec, Alojzij Repič, vrhpoljski župnik Henrik Dejak in Franc Ksaver Tončič.

Oltarna arhitektura se je v Zgornji Vipavski dolini izpela s stranskima oltarjema v župnijski cerkvi v Lokavcu, ki ju je na začetku sedemdesetih let 20. stoletja v maniri svojega učitelja oblikoval Plečnikov učenec Janez Valentinčič; omeniti velja še spregledano plastiko Toneta Kralja v goški podružnici na Obeluncu in njegove nagrobnike v Vipavi in Batujah ter vipavski nagrobnik družine Bajc, delo Franceta Goršeta. Med portretiste se je z bustama Ivana Cankarja in Arturja Lokarja zapisal ajdovski slikar Veno Pilon, sicer pa so poprsja ali celopostavne spomenike znamenitih Vipavcev oblikovali še Zmago Posega (Podnanos), Mirsad Begić (Šturje, Šmarje), Negovan Nemec (Vipava) in Boštjan Putrih (Podraga).

Posebno poglavje v okviru javnih spomenikov so spomeniki NOB, med katerimi najbolj izstopa vipavski, zasnovan v Plečnikovi delavnici, po figuraliki pa ajdovski, delo Milene Lah Stibilj, Iva Spinčiča in Teodorja Lojka. Številne starejše, kmalu po vojni nastale spomenike je v osemdesetih letih predelal Marko Pogačnik (Cesta, Podkraj, Duplje, Podnanos, Predmeja, Vipavski Križ, Gaberje, Vrtovin).

Slikarstvo

Ohranjeni spomeniki gotskega stenskega slikarstva v Zgornji Vipavski dolini so zelo raznoliki, časovno pa segajo od sredine 15. do prve polovice 16. stoletja. Sodeč po doslej odkritem gradivu, so tu s posameznimi naročili delovali slikarji iz gorenjskih, osrednjeslovenskih, istrskih in furlanskih slikarskih delavnic. Med najstarejšimi in stilno najbolj prepoznavnimi so freske

v prezbiteriju podružnične cerkve sv. Martina v Žapužah iz okoli 1455–1460: za velikim oltarjem skrito skupino Križanja karakterizirata v mehko padajočo draperijo odeti žalujoči figuri Marije in Janeza Evangelista, ki ju tako kot Kristusa zaznamujejo melanholično povešene oči, značilne za delavnico s Koroške priseljenega Janeza Ljubljanskega. Freske v Žapužah so bržkone delo njegovega naslednika, ki je poslikal tudi podružnično cerkev sv. Antona Puščavnika na Verdu pri Vrhniki. Skoraj sočasna je fragmentarno ohranjena poslikava slavoločne stene in prezbiterija v podružnični cerkvi sv. Križa v Vrhpolju, zaradi v ostenjih gotskih oken naslikanih svetnic pripisana slikarju iz delavnice salzburško šolanega Mojstra Vremskega Britofa, s katerim je sodeloval pri poslikavi cerkve sv. Petra na Vrhu nad Želimljami; v lepotnem mednarodnem gotskem slogu naslikani sv. Doroteja in neprepoznavna sveta kraljica kažeta, da se je slikar šolal tudi na Koroškem. Fragmenta sv. Katarine in sv. Barbare na slavoločni steni podružnične cerkve sv. Mihaela na Erzelju iz okoli 1470 kažeta uporabo grafičnih predlog Mojstra E. S. in povezave z delavnico mojstra Vincenca iz Kastva.

Povsem drugačen je slikarski jezik dvojice slikarjev, ki sta okoli 1480 po programu kranjskega prezbiterija s freskami okrasila stari gotski prezbiterij župnijske cerkve v Podnanosu: na podlagi uporabljenih šablon za tekstilne vzorce sta bila uvrščena v videmsko delavnico Leonarda Thannerja, ki se je v Furlanijo priselil iz Landshuta na Bavarskem. Renesančno občutene, pretanjeno naslikane figure apostolov v spodnjem pasu so delo morda v Benetkah šolanega mojstra, figure svetnikov v zgornjem pasu pa so delo nekoliko šibkejšega furlanskega slikarja, ki ga je mogoče povezati tudi s fresko Nejevernega Tomaža v podružnični cerkvi v Stomažu pri Štjaku. V severnjaškem poznogotskem realizmu, ki se je okoli 1500 uveljavil v osrednji Sloveniji, so naslikani apostoli v spodnjem pasu starega prezbiterija batujske župnijske cerkve; po grafičnih predlogah Mojstra E. S. jih je okoli 1505 naslikal slikar, ki je izšel iz tradicije Mojstra Bolfganga, natančneje iz delavnic njegovih naslednikov Mojstra Leonarda in Mojstra sv. Jakoba iz Ribnega. Z ikonografsko bogatimi pasijonskimi prizori poljudne kvalitete v prvi polovici 16. stoletja poslikana severna ladijska stena podružnične cerkve v Selu je morda delo katerega od potujočih istrskih slikarjev iz t. i. ”hrvaške skupine”. V katero smer so sodile uničene freske s pasijonskimi prizori poslikanega prezbiterija in na steno naslikani nastavek stranskega oltarja s figurama sv. Barbare in sv. Katarine v lokavški podružnični cerkvi Marijinega vnebovzetja, o katerih je v svojem poročilu pisal vizitator Porcia leta 1570, ne bomo nikoli izvedeli, je pa približno v tem času nastala poslikava mrežastega oboka s povsem renesančno oblikovanimi figurami Kristusa Sodnika in angelov z orodji mučeništva v podružnični cerkvi sv. Lovrenca na Erzelju.

Videti je, kot da se je krašenje cerkvenih notranjščin s stenskimi poslikavami v 17. stoletju izpelo; iz tega časa je ohranjen le fragment bordure s festoni v podkorju župnijske cerkve sv.

Andreja na Gočah, na podstrehi vrhpoljske podružnične cerkve pa so ostanki dekorativno poslikanega lesenega stropa. Še redkejše so v slovenskem umetnostnem gradivu ohranjene poslikave profanih arhitektur iz tega časa, zato imata sicer manj kvalitetni dekorativni poslikavi notranjščine Lanthierijevega dvorca v Vipavi in Lanthierijeve vile Belvedere na bližnjem Zemonu iz zadnje četrtine 17. stoletja prav posebno vrednost; avtor je neznan beneški slikar, ki je med letoma 1680 in 1690 poslikal tudi vilo Correr-Dolfin v kraju Rorai Piccolo pri Porciji blizu Pordenona, morda pa bi ga lahko enačili s slikarjem Giovannijem Donatom, ki je v drugi polovici sedemdesetih let 17. stoletja poslikal dvorano Lanthierijevega gradu v Rihemberku.

Poslikava cerkvenih notranjščin v 18. stoletju sledi tedaj modnemu iluzionističnemu stropnemu slikarstvu, ki ga je na Kranjsko s poslikavo ljubljanske stolnice vpeljal Giulio Quaglio. V Vipavo jim je v prvi polovici 18. stoletja uspelo privabiti vodilnega kranjskega freskanta Franca Jelovška, ki je v dveh etapah poslikal obok prezbiterija (1737–1738) in ladje (1752) župnijske cerkve sv. Štefana, za rodbino Flachenfeld pa je v kapeli sv. Notburge v župnijski cerkvi na Slapu naslikal oltar sv. Notburge. Njegov sodobnik, iz bavarskega Passaua priseljeni goriški slikar Johann Mihael Lichtenreit, s poslikavo oboka prezbiterijev župnijske cerkve na Gočah in kuracijske cerkve v Gaberjah tovrstnega iluzionizma ni dosegel, Anton Cebej, domačin iz Ajdovščine, pa se je s poslikavo prezbiterija podružnične cerkve sv. Petra v Dobravljah (1768) in obokov v ajdovski župnijski cerkvi (po 1770) izkazal za kvalitetnega naslednika Jelovškovega freskantstva.

Baročno tradicijo je s poslikavo obokov prezbiterija in ladje romarske cerkve v Logu pri Vipavi v 19. stoletju nadaljeval slikar Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein, njegovi loški naslikani oltarji (1842–1844) pa s svojo uravnoteženo in umirjeno kompozicijo ter nazorno pripovednostjo veljajo za prvi primer nazarenskega slikarstva na Slovenskem. Med nazarence se uvršča tudi v kompozicijah beneško usmerjeni ljubljanski slikar Janez Wolf; iluzionistična poslikava na oboku prezbiterija črniške župnijske cerkve (1870) še sledi baročni tradiciji, pri slikanju pa mu je pomagal učenec Jurij Šubic. Pri najpomembnejšem in najbolj monumentalnem Wolfovem naročilu, poslikavi sten prezbiterija (1876–77) v župnijski cerkvi sv. Štefana v Vipavi, ki jo je uspešno spojil z Jelovškovimi freskami na oboku, so sodelovali njegovi učenci Ludvik Grilc, Anton Jebačin in Simon Ogrin. Zadnji se je na Vipavsko vrnil še štirikrat in poslikal oboka prezbiterija in stranske kapele kapucinske cerkve v Vipavskem Križu (1882), oboke župnijske cerkve v Šmarjah (1883) ter prezbiterija podružnične cerkve v Sanaboru (1901) in kuracijske cerkve v Gaberjah (1902). Pomemben tekmec kranjskim slikarjem na prehodu iz 19. v 20. stoletje je bil goriški slikar Clemente Delneri; njegove so poslikave v župnijskih cerkvah v Velikih Žabljah (1889), Vipavskem Križu (1903–1904) in Kamnjah (1926), v obdobju med vojnama pa je bil po nalogu umetnostnega urada goriške škofije aktiven predvsem kot restavrator in je, pogosto

do neprepoznavnosti, preslikal številne freske in tabelne slike. V tem času se je drugod na Primorskem uveljavil tudi Tone Kralj, vendar so njegove freske za župnijske cerkve na Brjah, Slapu in v Šturjah nastale šele v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja.

Čeprav vizitacijski zapisnik Bartolomea Porcie navaja prenekatero tabelno oltarno sliko, se nam je iz 16. stoletja ohranilo le eno, vendar izredno kvalitetno delo, katerega provenienca še ni natančneje ugotovljena; gre za Rojstvo v podraški župnijski cerkvi, ki ga po kompoziciji, figuraliki in značilnem koloritu lahko postavimo v bližino beneške delavnice Jacopa Robustija Tintoretta.

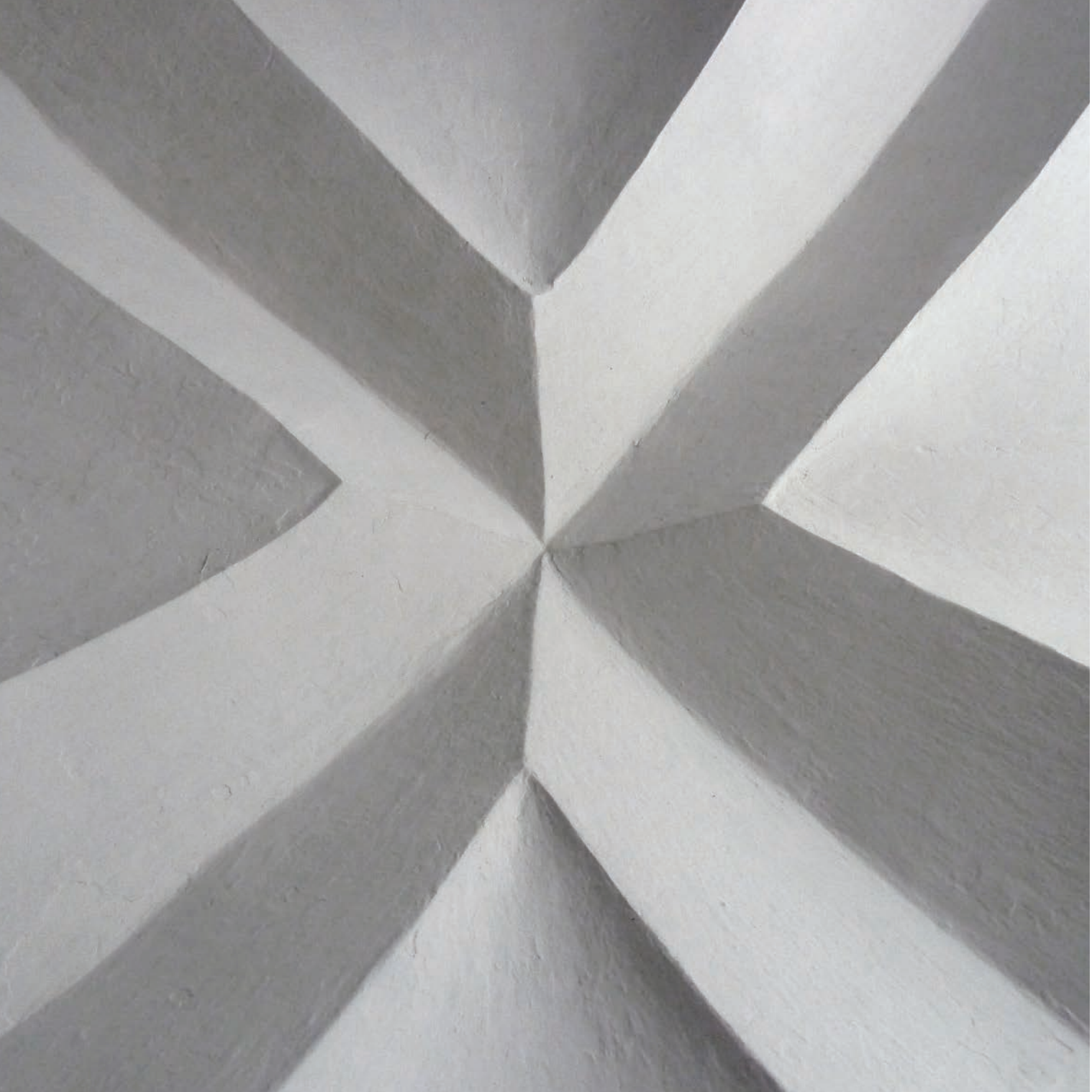
Številčnejše so pretežno anonimne tabelne slike iz 17. stoletja. Bržkone najbolj znano, severnjaško občuteno monumentalno podobo Vseh svetnikov je leta 1668 naslikal kapucinski brat Oswald za redovno cerkev v Vipavskem Križu. Le nekaj let pred njo je za stranski oltar svetokriške župnijske cerkve nastal Poklon sv. treh kraljev, ki zaradi kovinsko hladnega kolorita in manieristično deformiranih figur velja za beneško delo. Pendant tej sliki, Smrt sv. Jožefa, ki je bila nekoč v tronu oltarja sv. Jožefa na nasprotni strani ladje, danes hranijo v kapucinskem samostanu, v podobnem jeziku pa gledalca nagovarja tudi slika Sv. Družina na begu v Egipt v podružnični cerkvi sv. Lovrenca na Erzelju. Kvalitetno beneško delo iz okoli sredine 17. stoletja je tudi slika Matere božje z Detetom v molilnem koru kapucinske cerkve v Vipavskem Križu.

Večina pomembnejših del tabelnega slikarstva 18. stoletja je v cerkve Zgornje Vipavske doline prišla iz dveh umetnostnih centrov, Ljubljane in Gorice. Naročilo za oltarno sliko grajske kapele Lanthierijevega dvorca v Vipavi je Giulio Quaglio dobil verjetno med poslikavo goriške stolnice (1702), drugi dve sliki pa so grofje najbrž naročili kar neposredno pri Francescu Pittoniju v Benetkah (prva četrtina stoletja). Na kranjski strani Vipavske doline se je v štiridesetih in petdesetih letih uveljavil ljubljanski poznobaročni slikar Valentin Metzinger; njegove slike hranijo v župnijskih cerkvah na Gočah, Slapu, Planini in v Vipavi. Neredko s kopijami po najbolj znanih Metzingerjevih delih, kot je npr. Smrt sv. Jožefa, je to slikarsko smer nadaljeval bržkone Metzingerjev učenec Anton Cebej; v ajdovski župnijski cerkvi hranijo poleg oltarne podobe s to tematiko še njegov križev pot, sicer pa najdemo njegove oltarne slike še v velikih oltarjih v Malovšah (slikarjevo zgodnejše delo iz 1755) in v župnijski cerkvi sv. Lovrenca v Lokavcu ter na stranskih oltarjih podružnične cerkve v Dobravljah in župnijske cerkve na Planini, vse pa so nastale na začetku sedemdesetih let 18. stoletja. Drugi Metzingerjev posnemovalec Anton Mihael Fayenz je na Vipavskem zapustil eno samo delo, Sočutno (1776) v stranskem oltarju župnijske cerkve v Lozicah, nekoliko živahnejši Franc Anton Nierenberger pa sliko sv. Barbare v vipavski župnijski cerkvi.

V Gorici sta v tem času delovala dva baročna slikarja. Zelo plodoviti Janez Mihael Lichtenreit je tako kot Metzinger ustvarjal v močnem chiaroscuru in slikal za cerkve na goriški strani Vipavske doline; njegova dela najdemo v župnijski cerkvi v Ajdovščini, v črniški župnijski cerkvi

in njenih podružnicah v Gojačah in Malovšah, obsežno serijo svetniških podob pa je Lichtenreit naslikal za kapucinski samostan v Vipavskem Križu. V rokokojsko lahkotnejšem in svetlejšem koloritu je ustvarjal drugi goriški slikar, Antonio Paroli, ki je naslikal oltarne podobe za cerkve na Brjah, v Gaberjah, Šmarjah, Velikih Žabljah in za svetokriški kapucinski samostan.
Na prehodu iz 18. v 19. stoletje zasledimo v cerkvah na Planini, v Vipavi in pri kapucinih v Vipavskem Križu dela tradicionalno baročnega ljubljanskega slikarja Andreja Herrleina.
S kamenjsko klasicistično sliko Matere božje z Detetom, delom Jožefa Tominca, je zastopano slikarstvo prve polovice 19. stoletja. Sredi stoletja sta za vipavske naročnike ustvarjala Ljubljančan Pavel Künl, čigar dela najdemo v Podnanosu, Podragi, Vipavi in Vrhpolju, in Mihael Stroj, ki je poleg oltarnih slik za Slap in Vrhpolje prispeval tudi portret vipavskega dekana Jurija Grabrijana. V drugi polovici 19. stoletja zasledimo poleg oltarnih slik Franza Kurza zum Thurn und Goldensteina (Goče, Podnanos) in Janeza Wolfa (Planina, Podraga), ki sta se preizkušala tudi v nazarenski smeri, številna dela Wolfovega učenca Simona Ogrina (Log pri Vipavi, Erzelj, Goče, Gradišče pri Vipavi, Vipavski Križ), med katerimi velja izpostaviti še vipavski božji grob iz 1899.
Na prehodu iz 19. v 20. stoletje je treba omeniti tudi vrhpoljskega župnika, slikarja in rezbarja Henrika Dejaka, ki je poleg svoje župnije z oltarnimi slikami opremil prenekatero vipavsko cerkev (Col, Gradišče pri Vipavi, Fužine, Ustje, Vipava), izpustiti pa ne smemo niti skoraj neštetih slik Clementeja Delnerija.
Med slikarji 20. stoletja omenimo na prvem mestu Ajdovca Vena Pilona in Milana Klemenčiča; njuna dela hrani mdr. Pilonova galerija v Ajdovščini. Tone Kralj je poleg že omenjenih fresk naslikal tudi tabelne slike in križev pot za štursko župnijsko cerkev, med slikarji druge polovice 20. stoletja pa so bili na Vipavskem najbolj dejavni Tomaž Perko, Franc Zupet - Krištof, Lojze Čemažar, Ivan Seljak - Čopič in sestri Bajec.

Helena Seražin

AJDOVŠČINA

občina
Ajdovščina

Mesto in občinsko središče ob pomembnem križišču cest Ljubljana–Nova Gorica in Ajdovščina–Idrija. Skozenj tečeta reka Hubelj, glavni pritok Vipave, in potok Lokavšček. Naselje obsega staro, strnjeno pozidano jedro Ajdovščine (RNKD ev. št. 1562), stisnjeno med nekdanje mestno obzidje ob sotočju Hublja in Lokavščka, in gručasto, okoli cerkve pozidano jedro Šturij, poleg njiju pa še nekdanje zaselke Trnje, Slejkoti, Pale, Fužine in Gradišče, ki so danes z izjemo zadnjega zraščeni v urbano celoto. Stanovanjski del naselja (prevladujejo individualne hiše) je v glavnem lociran severno, severovzhodno in vzhodno od starih jeder, južno in jugozahodno pa se razprostira industrijska cona. Trgovsko in obrtniško središče je v starem delu mesta in ob glavni cesti.

Že v železni dobi je severno od mesta, na vzpetini Gradišče/Školj (RNKD ev. št. 4), stalo prazgodovinsko utrjeno naselje. Nastanek naselbine na območju današnje Ajdovščine se povezuje s časom gradnje rimske ceste od Akvileje proti Emoni skozi Vipavsko dolino. Ob vznožju Gradišča je ob njej vsaj že v zgodnji cesarski dobi stala tovorna postaja ***mansio Fluvio Frigido***. V 3. stoletju se omenja kot ***Castra ad Fluvium Frigidum*** (RNKD ev. št. 3); kastrum je stal severovzhodno od cestne postaje v sotočju Hublja in Lokavščka in bil leta 394 v bitki med cesarjem Teodozijem in uzurpatorjem Evgenijem požgan, vendar takoj zatem obnovljen. Leta 633 Pavel Diakon omenja kraj kot ***Flovius***, potem pa do začetka 16. stoletja o njem skorajda ni podatkov. Po propadu rimskega imperija se je nekdanji kastrum začel razvijati v srednjeveško naselbino s strnjeno pozidavo na osnovi ortogonalne mreže ob glavnih prometnih žilah. Naselbina ob kastrumu je ponovno dobila pomen v času turških vpadov in avstrijsko-beneških vojn. Varovalo jo je rimsko obzidje, imenovano ***Boštajna***, ki pa je vse do sredine 18. stoletja hkrati onemogočalo njeno širjenje. Pozidava iz tega obdobja je delno še danes ohranjena v okviru Šibeniške, Stritarjeve in dela Vilharjeve ulice ter med Gregorčičevo ulico in Trgom 1. slovenske vlade.

V neposredni bližini Ajdovščine so se razvila tudi druga naselbinska jedra organskega tlorisa: naselje Šturje, v katerem je bilo najdeno rimsko grobišče (RNKD ev. št. 12172), se je razvilo na levem bregu Hublja ob vznožju Kovka in se v virih prvič omenja leta 1320. Nekoč samostojno

naselje na križišču cest iz Ajdovščine, Fužin, Cola in Vipave (na območju današnjega Cankarjevega trga) so sestavljale strnjeno pozidane kmečke hiše vipavskega tipa okoli cerkve sv. Jurija, v 18. in zlasti v 19. stoletju pa se je razširilo vzdolž prometnic. Poleg Šturij so se na levem bregu Hublja že pred letom 1500 razvili še zaselki Trnje, kjer naj bi stal dvor ali pristava rodbine Elacher, Grivče in Slejkoti, na desnem bregu Hublja (ločeno od historičnega jedra Ajdovščine) pa je nastalo gručasto naselje kmečkih hiš, imenovano Putrihe.
Ajdovščina se ponovno omenja leta 1500, in sicer v listinah, povezanih s smrtjo zadnjega Goriškega grofa, leta 1507 pa je naselje dobilo trške pravice; takrat se omenja tudi cerkev sv. Janeza Krstnika zunaj obzidja. Že v 15. stoletju so na Hublju stali mlini, v 16. stoletju pa so bile zgrajene še fužine (RNKD ev. št. 9167), kovačnice in livarne, katerih gručasta pozidava se je ob cerkvi sv. Antona v Fužinah ohranila do danes. V 18. stoletju so zaradi rasti Ajdovščine trško obzidje na jugu in zahodu podrli; naselje se je razširilo ob vpadnicah s hišami trškega tipa in obulično zazidavo. Deli obzidja so bili pogosto vključeni v nove zgradbe, v nekdaj obzidanem delu so Edlingi v prvi četrtini 18. stoletja zgradili dvorec, imenovan Ajdovski grad. Leta 1775 je bil zgrajen kamnit most čez Hubelj. V začetku 19. stoletja je bila Ajdovščina že eno najhitreje razvijajočih se industrijskih središč na Slovenskem z industrijskimi objekti ob Hublju in Lokavščku. V tem času so bile zgrajene večstanovanjske stavbe za delavce ob današnji Tovarniški ulici, imenovane ”fabrške hiše”, v drugi polovici 19. stoletja pa ob Gregorčičevi in Prešernovi ulici ter Ulici 24. septembra trške hiše uglednejših družin in nekatere javne stavbe (hranilnica, ljudska šola, občinska stavba). V nekoliko odmaknjenem zaselku Putrihe, kjer so do tedaj prevladovale domačije z obzidanimi dvorišči, so bile zgrajene meščanske vile z vrtovi (RNKD ev. št. 9462). Podobno se je v 19. stoletju pozidava širila tudi v Šturjah: niz imenitnejših stavb s klesanimi okenskimi in vratnimi okvirji se začenja ob hubeljskem mostu in se vzdolž Štancarjeve ulice nadaljuje do Cankarjevega trga in proti današnji Idrijski cesti.
Po letu 1900 je naselje dobilo širše vpadnice, električno razsvetljavo in vodovod, leta 1902 pa je bila na Mircah jugozahodno od naselja zgrajena železniška proga. Med prvo svetovno vojno so bili za potrebe vojske zgrajeni in preurejeni nekateri objekti, leta 1915 je bilo ob zahodni vpadnici urejeno vojaško letališče. Leta 1921 je arhitekt Maks Fabiani izdelal parcialni regulacijski načrt Ajdovščine, v katerem je začrtal nadaljnje širjenje naselja; poskušal je zaustaviti stihijski prostorski razvoj in naselje vpeti v osi urbanega in industrijskega razvoja med dolinami Vipave in Soče. Načrt je bil delno uresničen z izgradnjo nekaterih ulic, zlasti Ceste 5. maja, ter s korekcijo trase Gregorčičeve ulice, prav tako pa z ureditvijo drevoredov, parka ob cerkvi in z drevesi zasajenega trga v centru. V medvojnem času je bilo pozidano tudi območje v Šturjah, med Vipavsko in Idrijsko cesto ter v križišču Vipavske in Goriške ceste (vojašnica, večstanovanjski objekti, vile).

Leta 1955 je naselje dobilo status mesta. Na začetku petdesetih let je arhitekt Božidar Gvardjančič pripravil elaborat za urbanistično prenovo Ajdovščine in program generalnega urbanističnega načrta.

V začetku šestdesetih let je Slovenija Projekt izdelal načrte za pozidavo s poudarkom na funkcionalni namembnosti površin, stanovanjski in industrijski izgradnji, prometni ureditvi, komunali, oblikovanju novega poslovnega središča in širitvi naselja. Za stanovanjsko gradnjo je bilo predvideno predvsem območje severovzhodno od Ajdovščine in severno od Šturij, kjer so že do leta 1960 nastala tri obsežnejša območja nižjih dvonadstropnih blokov (Na livadi, Cesta IV. prekomorske brigade ob Domu JLA, južno od Šturij ob Goriški cesti), medtem ko so na ajdovski strani začeli graditi bloke po letu 1960 (ob Goriški cesti, v Lokarjevem drevoredu, v bližini pokopališča, severozahodno od zaselka Trnje ob Cesti IV. prekomorske brigade). Razmahnila se je tudi pozidava s samostojnimi enodružinskimi hišami severno, severovzhodno in vzhodno od mesta. Zgrajeni so bili tudi nekateri javni (osnovna in srednja šola, bolnišnica) ter infrastrukturni in trgovski objekti, na nekdanjih kmetijskih površinah zahodno, južno in jugovzhodno od mestnega središča pa industrijski objekti (LIPA - Lesno industrijsko podjetje Ajdovščina, Mlinotest, Fructal, Tekstina itd.). Leta 1972 je bil sprejet urbanistični načrt mesta Ajdovščina, ki ga je izdelal Urbanistični inštitut SR Slovenije in v katerem je bila predvidena pozidava vzhodno od Vipavske ceste, med kompleksom vojašnice in tedaj predvideno obvoznico z enodružinskimi stanovanjskimi hišami. V sedemdesetih in osemdesetih letih preteklega stoletja se je torej naselje še naprej širilo (pozidave ob zahodni vpadnici, južno od Idrijske ceste, v smeri proti Žapužam – med vojašnico in zaselkom Slejkoti, ob naselju Gradišče iz južne smeri, ob Lokavški cesti, na nekdanjih poplavnih območjih – Ob Hublju, v Šturjah). Leta 1981 je bila med Bevkovo ulico in potjo v Žapuže zgrajena stanovanjska soseska Ribnik z večstanovanjskimi objekti, Blagovno--industrijskim središčem (BIS) in Domom starejših občanov. Poleg tega so bili v osemdesetih letih zgrajeni še trgovski center blizu Goriške ceste, vrtec, hotel Planika, zdravstveni dom, Športno rekreacijski center Police in srednješolski center.

Razvoj naselja in širitev stanovanjskih območij sta spremljala tudi prenos dejavnosti ven iz starega dela mesta in izgradnja novih industrijskih objektov. Ti so se razporedili v tri večje industrijske cone z velikimi kompleksi tovarniških hal – LIPA na severozahodu, Mlinotest, Fructal in Tekstina na jugu ter SGP Primorje med levim bregom Hublja in Vipavsko cesto.

V devetdesetih letih 20. stoletja sta se intenzivno širjenje mesta in gradbena dejavnost ustavila, izjemi sta le izgradnja nove občinske stavbe in poslovno-stanovanjskega kompleksa C2 ter novi objekti v obrtni coni Gmajna.

V zadnjem desetletju, ko je bila gradbena dejavnost ponovno obujena, temelji razvoj naselja na gradnji ob robu urbane strukture in zapolnjevanju nepozidanih površin. Zgrajena je bila

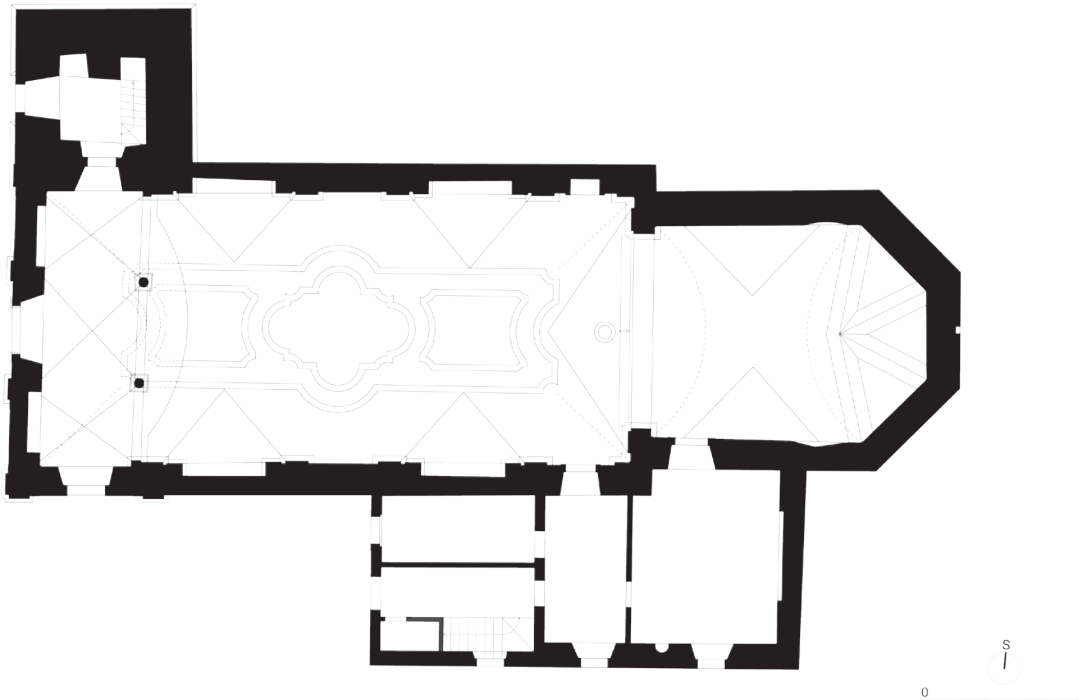
obvoznica, ki je mestno središče razbremenila tovornega prometa, njena trasa pa je tudi usmerila nadaljnjo širitev mesta (industrijska cona, trgovski objekti). Poleg tega so se zahodno od mesta razvili nova obrtna cona Pod letališčem, južno od Primorja obrtna cona Šturje, proti koncu devetdesetih let pa je bil ob Goriški cesti zgrajen še največji poslovno-stanovanjski kompleks v Ajdovščini – C3.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 096 (Ajdovščina) A 01, AB; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 190 (Šturje) A 02, 03; PANG, Maks Fabiani, Regolazione parziale Aidussina, 1921; Gvardjančič 1951/1952 a; Gvardjančič 1951/1952 b; Zazidalni načrt Ajdovščine; Janežič 1961; Načrt Ajdovščine 1962; Okvirni program 1968; Skupinska lokacija 1971; Ajdovščina – urbanistični načrt 1972; Urbanistični načrt Ajdovščine 1972; Kos 1973; Repič 1974; Repič 1975 a; Repič 1975 b; Program obarvanja fasad 1979; Kulturni spomeniki 1987; Klemenčič 1990.
Literatura: LAH 1985, str. 55, 57; CEVC, KASTELIC, PAK 1987; FISTER 1993, str. 40–41, 50–51; ŠUMI 1994, str. 62; OSMUK, SVOLJŠAK, ŽBONA-TRKMAN 1994, str. 6–21, 36–40; POGAČNIK 1996, str. 190–191; POZZETTO 1997, str. 265; PLESNIČAR 1998, str. 21–23, 29–30, 33–34, 44–180; RUSTJA 2002; *Hubelj* 2007, str. 11–12; BOGATAJ 2007, str. 5–10; GOLEC 2007, str. 224–227; SAPAČ 2009, str. 128; KREČIČ 2010, str. 15–74.

1 Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika
(župnija Ajdovščina)
RNKD ev. št. 3549.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji ob Gregorčičevi ulici sredi starega dela mesta.

Zgodovinski podatki
Cerkev je bila prvotno podružnica vipavske pražupnije, 1671 je dobila kaplanijo, v 19. stoletju je bila podružnica Svetega Križa, leta 1842 je postala samostojna kaplanija s pravicami župnije, leta 1898 pa župnija.
Današnja stavba stoji na prostoru nekdanjega rimskega pokopališča. Cerkev se v virih prvič omenja 1507; kot priča letnica, vklesana nad severnim stebrom, ki podpira pevski kor, je bila 1559 bržkone povečana. Prezbiteriju je bila konec 17. stoletja prizidana večja ladja, cerkev pa posvečena 1699. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa 1750 je imela tri oltarje, stranska sta bila posvečena sv. Barbari in sv. Roku. Cerkev je bila, kot pove letnica, vklesana na plošči v ograji pevskega kora, leta 1769 podaljšana za pevski kor in barokizirana. V njej se je 1782 na poti na Dunaj ustavil papež Pij VI. Leta 1811 je cerkev dobila nov veliki oltar: iz opuščene goriške minoritske cerkve sv. Antona Padovanskega so od

novega lastnika samostana Giacoma Vogla kupili oltar sv. Frančiška Asiškega in ga posvetili sv. Janezu Krstniku. Nekaj opreme izvira tudi iz razpuščenega samostana bosonogih karmeličanov na Kostanjevici pri Gorici. Močna eksplozija v skladišču orožja leta 1918 je stavbo precej poškodovala, najbolj Cebejevo fresko nad pevskim korom. Med obnovo, ki je potekala v letih 1919–1927, so prezidali štiri okna. Leta 1936 so položili nov tlak, pri tem pa so pokrili plošči dveh grobnic. Ob prenovi 1964–1967 so prestavili krstni kamen.

Arhitektura

Pravokotna ladja ima na severozahodni strani prislonjen zvonik, na vzhodni pa se nadaljuje v nekoliko ožji tristrano sklenjen prezbiterij; na južni strani prezbiterija je pravokotna zakristija, v katero vodi prehod skozi kvadraten prizidek z veroučno učilnico ob južni ladijski steni.

1 Triosno tempeljsko fasado členita para toskanskih pilastrov, ki nosijo prekinjeno ogredje s trikotnim čelom; stranska dela fasade med pilastri rahlo rizalitno izstopata. Nad kamnitim glavnim portalom je prekinjen segmentni zatrep s stilizirano vazo na sredi, v osi nad njim je pravokotno okno s štukiranim okrasom nad prekladno strešico, v čelu pa zamreženo okroglo okno. Sredi s kartušastim okvirjem poudarjenih rizalitov sta v nadstropju prazni, polkrožno zaključeni niši. Na zahodnem robu južne stene ladje se fasadna členitev delno ponovi: v kartušastem okvirju med parom toskanskih pilastrov je v pritličju kamnit portal, okrašen z bisernikom, blazinastim frizom in palmetnim ornamentom na bazah, v osi nad njim pa niša s kamnitim kipom Matere božje z Detetom (v. ok. 200 cm). Južno in severno steno ladje členita po dve pravokotni okni s prekladnim nadstreškom v nadstropju; v bližini zahodnega okna južne
2 stene je v pritličju pod nadstreškom pritrjen lesen Križani (v. korpusa ok. 185 cm), nekdanji pokopališki križ iz 18. stoletja, ki ima na nastavku napis *OB 500 LETNICI PRVE OMEMBE CERKVE SV. JANEZA KRSTNIKA 24. 6. 2007*. Prezbiterij osvetljujeta lunetni okni v vzdolžnih stenah, v vzhodni steni oltarnega zaključka pa je zazidano ozko pravokotno gotsko okno, porezano na ajdovo zrno; v steni pod južnim lunetnim oknom je vzidana reliefna kamnita glava, bržkone Janeza Krstnika. Zahodno steno nadstropne zakristije poleg preprostega kamnitega portala in pravokotnega okna v pritličju členita dve pravokotni okni v oseh nad njima, južno pa po tri okna v pritličju in nadstropju. Vhod v trinadstropni zvonik oglejskega tipa s šivanimi robovi je na zahodni strani; v osi nad njim se izmenjujejo preprosti zidci in pravokotne line. Zadnje nadstropje, na katerem stoji osmerokoten tambur z okroglimi linami in zvonasto-čebulasto pločevinasto streho, je odprto z bifornimi linami za zvonove. Tik pod napuščem drugega nadstropja je na južni steni pritrjena kvadratna številčnica ure. Zvonik obdaja pristrešen talni zidec, na vrhu pa ga tako kot severno steno ladje in prezbiterij obteka kamnit konzolni venec; vzdolž južne ladijske stene teče profiliran podstrešni venec. Ladjo in prezbiterij pokriva dvokapna, zakristijo pa trikapna korčasta streha.

3 Stene v notranjščini ladje členijo toskanski pilastri, ki nosijo ogredje, prekinjeno s po dvema slavoločno uokvirjenima plitvima oltarnima nišama. Ritmu zalomov ogredja sledi venčni zidec, nad katerim se pne zrcalni obok s sosvodnicami in tremi razgibanimi štukiranimi okvirji s freskami v zrcalu. V prvi traveji stoji vzdolž zahodne stene na par toskanskih stebrov in par pilastrov postavljen pevski kor z leseno, v dolgem loku izstopajočo ograjo; v stičiščih segmentnih lokov treh arkad sta nad stebroma vzidani kamniti plošči z vklesanima grboma bržkone duhovnikov in napisoma: na severni je letnica 1769, na južni pa napis *MATHIA SHERER **1559***. V severni steni križno obokanega podkorja je vhod v zvonik s stopniščem pevskega kora. V zadnji traveji pred slavoločno steno sta v vzdolžni steni vstavljena marmornata portala s konzolno oblikovano preklado, ob straneh robljeno z ušesci; nad preklado obeh je ogredje

z listnatim podstavkom za kamniti doprsji frančiškanov, postavljeni v manjši stenski niši. Severni portal je zaprt in služi kot niša za krstni kamen, južni pa se odpira v prizidek z veroučno učilnico. Pilastrski slavolok vodi v za dve stopnici višji prezbiterij, ki ga pokriva banjast obok s sosvodnicami; te slonijo na venčnem zidcu, ki ga nosi ogredje, postavljeno na volutno zaključene ometne vogalne konzole. V južni steni je kamnit portal v zakristijo, nad njim pa zazidano pravokotno biforno okno empore. Tlak v ladji je iz dekorativnih šamotnih tlakovcev, v prezbiteriju pa iz šahasto razporejenih rožnatih in sivih kamnitih plošč.

Poslikava

Na stropu prezbiterija je v naslikanem okvirju upodobljeno Jagnje Božje na knjigi s sedmimi pečati in angelskimi glavicami pod njo, v treh uokvirjenih poljih na stropu ladje pa je Anton Cebej po letu 1770 naslikal freske: v vzhodnem polju je naslikan Obisk sv. Janeza Krstnika 8
in Elizabete pri sv. Družini, v srednjem Poveličanje sv. Janeza Krstnika. Tretje polje nad 9
pevskim korom, v katerem je bil naslikan prizor Angel napove Zahariji rojstvo sv. Janeza Krstnika, je po poškodbi zaradi eksplozije v letu 1918 leta 1937 preslikal Clemente Delneri s prizorom Pridige Janeza Krstnika v puščavi.

Oprema

Marmornati veliki oltar stebrnega tipa je delo goriške kamnoseške delavnice Pasqualeja Lazza- 5
rinija iz prve tretjine 18. stoletja. Antependij volutaste trapezaste menze krasi listnato-hrustančasta kartuša z angelskimi glavicami; v kartuši par angelskih glavic podpira križ. Na zgornji kamniti plošči menze sta vklesana napisa *SVB: M : R : D / ANTONIO FEGITZ / CAPELLANO LOCALI* in *TA · 9 · DAN · MAI · 1811 · SO · SACHILI · GOR · STAVIT · POT / TV · IE · SA · MERKOV · JANES · LIKANN · IE · BIV · SA · MESNARIA*. Na menzi stoji marmornat tabernakelj s prevojnim zatrepom, ki ga nosita razpotegnjeni voluti; na tabernaklju stoji manjši stebrni baldahin z marmornato skupino Kristusovega krsta na vrhu, pod baldahinom z odstrto zaveso pa stojita monštranca in lesen kipec Vstalega Kristusa. Diagonalno postavljeni skupini izmenjujočih se korintskih stebrov in pilastrskih slopov nosita razgibano ogredje z volutasto atiko s prevojnim zatrepom, na katerem sedi kiparska skupina sv. Trojice (v. ok. 70 cm) obdana z oblaki in v spremstvu angelskih glavic; pred ovalno nišo atike stoji kipec Matere božje (v. ok. 80 cm), obstopata pa ga angela adoranta. Na okrajkih ogredja sedita kipa teoloških kreposti (oba v. ok. 70 cm), Upanje na levi in Ljubezen na desni strani. V osrednji niši stoji pred zaveso, ki jo drži par krilatcev, pod baldahinom marmornat kip sv. Frančiška Asiškega (v. 170 cm), pred stebri pa sta na predeli marmornata kipa sv. Bonaventure (v. 180 cm) in sv. Ludvika Toulouškega (v. 200 cm), delo drugega kiparja. Na ušesastih konzolnih obhodnih lokih stojita

4, 6 na volutastih podstavkih marmornati poprsji sv. Alojzija Gonzage in Stanislava Kostke (v. 52 cm), ki ju spremljata para angelcev.

V ladji so v oltarnih nišah štirje stebrni stranski oltarji. Enako oblikovana "črna" oltarja v vzhodnih nišah sta delo delavnice Mihaela Kuša iz 1697 in 1699. Nad škatlasto menzo z antependijem, okrašenim s tremi inkrustiranimi medaljoni, se dviga nastavek s parom kompozitnih stebrov, ki nosita ogredje z volutasto atiko, na vrhu zaključeno s prekinjenim segmentnim zatrepom, oblikovno ponavljajočim segmentno razprte okrajke ogredja; v atiki je ovalno polje s
9 sliko, bazi stebrov pa sta okrašeni z inkrustacijami. Severni oltar, posvečen Srcu Jezusovemu (prvotno sv. Barbari), robi ob straneh niz listovja, na okrajkih ogredja sta sedeča angelca, angelček pa stoji tudi na vrhu atike. V osrednji, polkrožno zaključeni niši stoji lesen kip Srca Jezusovega (v. 164 cm), tirolsko delo iz leta 1932, v atiki pa je ovalna slika sv. Miklavža (o. pl., 60 x 40 cm) iz časa nastanka oltarja; pod atiško sliko teče napis *16 P. NI-*
10 *COLAUS. RECESCO. CURAVIT FIERI 99*. Angelci z atike južnega oltarja, posvečenega sv. Roku, so razpršeni po cerkvi: srednji je bil prestavljen na atiko jugozahodnega stranskega oltarja, eden od stranskih pa je hranjen v zakristiji. V tronu je slika sv. Roka med sv. Frančiškom Asiškim in sv. Antonom Padovanskim (o. pl., 160 x 90 cm), v atiki pa slika sv. Boštjana (o. pl., 60
11 x 40 cm). Nad trebušasto oblikovano marmornato menzo severozahodnega, sv. Jožefu posvečenega stranskega oltarja zadržanih poznobaročnih oblik se dviga preprost stebrni nastavek s parom kompozitnih stebrov, ki nosita rahlo navzven obrnjeno ogredje z okrajki, na katerih sedita angelca, v sredini pa se dviga volutasta atika s segmentnim zatrepom, s katerega se ob strani spuščata kamniti girlandi; v atiki je nad ovalnim okvirjem s sliko kamnita angelska glavica.
13 V oltarju sta oljni sliki Antona Cebeja iz leta 1774: v tronu Smrt sv. Jožefa (198 x 111 cm, sig. in dat. d. sp. *Ant: Zebey / haydʾsis / pinx: / 1774*), v atiki pa sv. Marjeta (73 x 57 cm). Sliki je restavriral Ludvik Grilc, za njim pa 1989 še Štefan Hauko.

12 Jugozahodni stebrni oltar iz sivkastega marmorja je nastal po sredini 18. stoletja. Nad trebušasto menzo z rokokojskimi vogalnimi volutami in kartušo na antependiju se dviga par kompozitnih stebrov s prekinjenim diagonalno navznoter obrnjenim ogredjem z okrajki, na katerih sedita angelca. Nad ločnim zatrepom oltarne niše, ki jo krona par angelskih glavic, se dviga volutasta prevojno-segmentno zaključena atika, na kateri sedi kipec angelca; v atiki je prazno polje, ob straneh pa se spuščata sadni girlandi. V oltarni niši, oblikovani kot votlina, stoji kip Lurške Matere božje (les, v. 142 cm) iz prve polovice 20. stoletja, na volutastih konzolah ob nastavku pa stojita baročna marmornata kipa sv. Ignacija Lojolskega in sv. Frančiška Ksaverja (oba v. 98 cm).

V srednji poli ladje visi na severni steni misijonski križ (v. korpusa 140 cm) iz prve četrtine 20. stoletja.

Na vzdolžnih stenah prezbiterija visita po dve sliki. Na severni sta Marijino vnebovzetje (o. pl., ok. 180 x 80 cm), delo Janeza Mihaela Lichtenreita, in Sv. Marko na prestolu s sv. Boštjanom, Rokom, Kozmo in Damijanom (o. pl., 230 x 150 cm), naslikan v 19. stoletju po Tizianu; na južni steni sta sliki sv. Barbare (o. pl., ok. 150 x 100 cm) in sv. Janeza Krstnika, slednja delo Franca Zupeta - Krištofa iz leta 1982 (o. pl., 255 x 140 cm, sig. in dat. d. sp. *Kristof MCMLXXXII*).

Nad portaloma pri slavoločni steni visita v ladji medaljona s slikama (o. pl., 65 x 60 cm), ki ju je leta 1937 naslikal Clemente Delneri: na severni strani sv. Ana, ki uči Marijo brati, na južni pa sv. Terezija Deteta Jezusa.

Postaje križevega pota (o. pl., 73 x 52 cm), naslikane po grafičnih predlogah Giuseppeja Fivizanija, so delo Antona Cebeja iz 1770; leta 1912 jih je restavriral Milan Klemenčič. 14

Pred severnim portalom ob slavoločni steni stoji črn marmornat krstni kamen, na stenah ob glavnem vhodu v cerkev in na stebrih podkorja pa so pritrjeni manjši čašasti kropilniki; na vzdolžnih stenah ladje sta pod korom vzidana inkrustirana baročna kropilnika z začetka 18. stoletja.

Leseni daritveni oltar, ambon in sedeži v prezbiteriju so bili narejeni leta 1995 po načrtih Ivana Antona Kovača.

V podkorju sta neobaročni spovednici iz leta 1911, klopi v ladji pa so iz 1901. Intarzirano baročno zakristijsko omaro iz 1737 je leta 1994 obnovil Andrej Čoha.

Dvomanualne pnevmatske orgle iz 1932 so delo goriške delavnice Cecilia.

V zvoniku je pet zvonov: največji, posvečen Mariji, je bil ulit 1996 v livarni De Poli; veliki zvon, posvečen sv. Janezu Krstniku, je bil 1970 ulit v Ferralitu; drugi trije so prav tako delo livarne De Poli: srednji, posvečen Srcu Jezusovemu, je bil ulit leta 1933, manjši, posvečen sv. Jožefu in sv. Roku, leta 1988, navček pa leta 1994.

Viri: Steletovi zapiski 1913, 1948.
Literatura: STELE 1960, str. 95- 96; VRIŠER 1983, str. 56, 60-64, 202, 205; BRECELJ 1983, str. 78, 80-81; ŠERBELJ 1991, str. 93-95, 99, 183, 184, 208, 209; ATTEMS 1994, str. 30-31; ŠERBELJ 1994; RESMAN 1995, str. 30; POLAJNAR FRELIH 1997, str. 78-80; LOZAR ŠTAMCAR 1998, str. 20, 21; ALBREHT 1999; MUROVEC 1999; SERAŽIN 2000 b, str. 89; ŠERBELJ 2000, str. 49, 85-86, 209; HÖFLER 2001, str. 156; ŠERBELJ 2002, str. 180-181; KEMPERL 2004, str. 36-40; POLAJNAR FRELIH 2006; BOGATAJ 2007; BLAŽKO 2011.

2 Župnijska cerkev sv. Jurija v Šturjah
(župnija Šturje)
RNKD ev. št. 4060.

Lega

15 Pravilno orientirana cerkev, obdana s strnjenim nizom stavb, stoji v starem jedru Šturij.

Zgodovinski podatki

Cerkev se prvič omenja leta 1320, vsaj od leta 1490 pa je imela stalnega duhovnika. Prvotno je bila podružnica vipavske župnije, od leta 1758 podružnica župnije Sveti Križ, leta 1893 pa je postala sedež samostojne župnije. Cerkvena stavba je bila, kot priča v preklado glavnega portala vklesana letnica 1696, konec 17. stoletja predelana. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 sta bila v cerkvi poleg velikega še oltar sv. Andreja in oltar sv. Trojice. Leta 1848 je bila cerkvena ladja podaljšana za pevski kor ter povišana in na novo obokana, prezbiterij je dobil raven zaključek, namesto prejšnje zvončnice nad fasado pa so ob prezbiteriju zgradili zvonik. Leta 1866 so južno steno prezbiterija prebili z oknom.

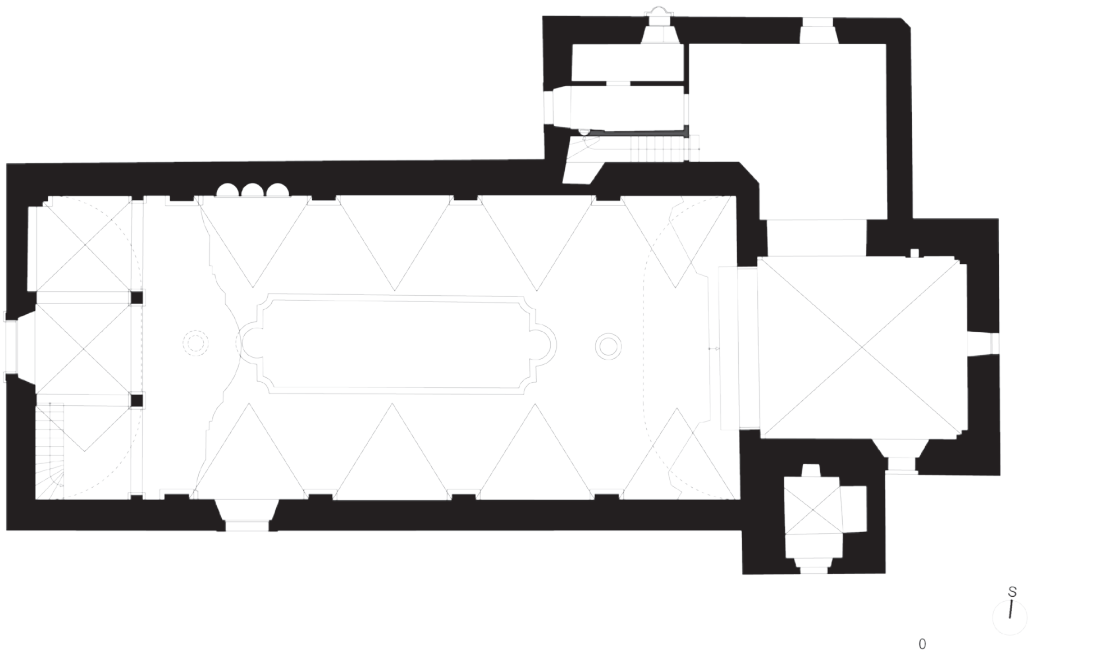
Arhitektura

Cerkev v tlorisu sestavljata podolgovata pravokotna ladja in ožji, skoraj kvadraten prezbiterij s kvadratnim zvonikom na južni strani; vzdolž prezbiterija in vzhodnega dela ladje je na severni strani prizidana pravokotna nadstropna zakristija.

Fasado cerkve členijo le v osi postavljen kamnit portal, lunetno okno nad njim in okrogla lina pod napuščem. Portal je zaključen s prekinjenim segmentnim zatrepom, ki uokvirja na pravokotno bazo postavljeno vazo, podboje in preklado krasi bisernik, na dekorativno klesanem ogredju, okrašenem z zobnikom, pa je vklesana letnica 1696.

Vzdolžni steni ladje osvetljuje po dvoje lunetnih oken v nadstropju, v južni steni pa je na zahodni strani kamnit portal z začetka 20. stoletja z ogredjem in profiliranim prekladnim nadstreškom. Južno steno prezbiterija predira visoko šilastoločno okno.

Vhod v zakristijo, nekoliko nižjo od ladje, je na zahodni strani; nad kamnitim portalom s prekladno strešico je manjše, skoraj kvadratno okno, pod napuščem korčaste pultne strehe pa okrogla lina; poleg nje je v steno izdolben svetlobni jašek za lunetno okno v vzhodnem delu severne ladijske stene, ki bi ga sicer zakristija zakrila. V severni steni zakristije sta dve okenski osi s po parom pravokotnih oken; spodnji sta nekoliko večji in pokriti s kamnitim nadstreškom. Pod zahodnim oknom je v steno vzidan kamnit kropilnik, ki sloni na stebrasti nogi. Trinadstropni zvonik oglejskega tipa je pokrit s pločevinasto streho; na južni strani ga v osi

kamnitega portala z oknom nad preklado členijo kamnite line, pod venčnim zidcem je številčnica ure. Zadnje nadstropje je z vseh strani predrto z bifornimi linami za zvonove, nad njim pa je nad konzolnim podstrešnim vencem oktogonalen tambur z okroglimi linami; nad konzolnim vencem tamburja se dviga zvonasto-čebulasta streha. Cerkev pokriva dvokapna korčasta streha.
Stene v notranjščini ladje členijo štirje pari toskanskih pilastrov, na katerih sloni ogredje 16
potlačenega banjastega oboka, v katerega so vrezane sosvodnice; na temenu oboka je podolgovat, baročno razgiban štukiran okvir s fresko. Prostor je s pilastri razdeljen v pet pol, katerih zahodno skoraj v celoti zavzema na paru kamnitih slopov in pilastrov sloneč, v ladjo podaljšan pevski kor z leseno, baročno razgibano izbočeno ograjo. V križno obokanem podkorju je vzdolž južnega dela zahodne stene stopnišče na pevski kor. Pilastrski slavolok vodi v križnogrebenasto obokan prezbiterij; ogredje sloni na vogalnih pilastrih, ki sta ob slavoločni steni skrajšana, ob zaključni pa podvojena. Na severni strani vodi v zakristijo širok zastekljen prehod s štukiranim okvirjem. Tlak iz marmornatih plošč v prezbiteriju je za dve stopnici višji od cementnega tlaka v ladji.

Poslikava

17 Na stropu ladje je Tone Kralj v letih 1967–1968 čez starejšo slikarijo Marijinega vnebovzetja in kronanja, delom Luke Čeferina iz 1848, naslikal fresko z istim motivom. V lunetnem oknu pevskega kora je vitraj Mire Ličen Krmpotič (sig. d. sp. *L. Krmpotič*) z upodobitvama Svetega pisma in goloba sv. Duha, vstavljen ob tristoti obletnici postavitve cerkve (1996).

Oprema

18 Marmornati stebrni veliki oltar je pripisan goriški klesarski delavnici Pacassi; kot pove letnica na napisnem traku, ki ga drži angelček na vrhu atike, je bil izdelan leta 1702, sedem let kasneje (1709) pa je bil na škatlasto, z inkrustacijami in angelskimi glavicami okrašeno menzo postavljen marmornat tabernakelj; na štiri korintske stebriče in par razpotegnjenih listnatih volut postavljeno ogredje nosi tambur s čebulasto kupolo, kronano s pozlačenim križem. Ob kupoli in pred tamburjem klečita para angelcev (v. ok. 25 cm), nad tabernakeljskimi vratci sta pritrjeni angelski glavici, v nišah ob vratcih pa sta kipca sv. Petra in Pavla (oba marmor, v. ok. 20 cm). Na inkrustirani predeli stojita para stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ki nosita ogredje s prekinjenim segmentnim zatrepom; na okrajkih sedi par kamnitih angelov. Atiko podpira na srednji par stebrov postavljen par volut; sestavlja jo par diagonalno postavljenih korintskih pilastrov, na katerih sloni segmentno ogredje z okrajki; v atiki je v inkrustiranem okvirju z angelskimi glavicami slika Marijinega kronanja (o. pl., ok. 100 x 90 cm), delo Matevža Langusa, na vrhu pa sedi kamnit angelček z napisnim trakom. Na obhodnih lokih stojita kamnita kipa sv. Frančiška Asiškega in sv. Florijana (v. ok. 150 cm), beneški deli z začetka 18. stoletja. V tronu je leta 1904 pri Ferdinandu Stuflesserju v Grödnu na Tirolskem naročen relief zavetnika cerkve, izdelan po Langusovi sliki sv. Jurija v boju z zmajem (o. pl., ok. 210 x 130 cm) iz leta 1845, ki ga danes prekriva.

Enako oblikovana marmornata stebrna stranska oltarja stojita ob slavoločni steni; nad trapezasto menzo z antependijem, ki ga krasi listnata kartuša s križem na sredi, stojita na predeli stopničasto zamaknjena para kompozitnih stebrov, ki nosita ogredje z volutasto prevojno-segmentno zaključeno atiko; na njej kleči par angelcev (v. ok. 40 cm), ki nosita cvetni venec z Jezusovim oziroma Marijinim monogramom. V atiki je okrogla slika, na okrajkih pa sedi par kamnitih angelov (v. ok. 60 cm); z volut se ob straneh spuščata pozlačeni girlandi. Nad zvonasto zaključenim inkrustiranim okvirjem oltarne niše lebdi par kamnitih angelcev s pozlačeno
19 krono. V tronu severnega oltarja, izdelanega, kot pove napis na ogredju, leta 1757, stoji kip Srca Marijinega (les, v. ok. 120 cm), Stuflesserjevo delo iz 1904, v atiki pa je Langusova slika Sv. Ana uči Marijo brati (o. pl., premer ok. 40 cm) iz sredine 19. stoletja. Za atiko
20 južnega oltarja je Langus sočasno naslikal Sv. Jožefa z Detetom (o. pl., premer ok. 40 cm), v tronu pa je Stuflesserjev kip Srca Jezusovega (les, v. ok. 120 cm) iz 1903; južni oltar ima na ogredju napisano letnico 1742.

V triforni niši, vzidani blizu pevskega kora v severni ladijski steni, stojijo leseni kipi sv. Alojzija Gonzage, sv. Antona Padovanskega in sv. Terezije Deteta Jezusa (vsi v. 120 cm); leta 1928 je France Gorše izdelal osnutke za štiri evangeliste, ki naj bi stali v podobnih nišah v južni steni ladje. Ob stopnišču na pevski kor stoji spovednica z reliefom sv. Petra, ki ga je leta 1902 naredil Alojzij Repič. Pod korom je misijonski križ, izdelan v Idriji leta 1895 (les, v. korpusa ok. 140 cm).

V lunetna polja obočnih kap ladje so vstavljene slike (o. pl., ok. 150 x 300 cm) Toneta Kralja iz leta 1960: od zahoda proti vzhodu si na severni strani sledijo Poklon pastirjev v prvi 21
ter zakramenta sv. Rešnjega telesa in Pokore v drugi luneti, na južni pa sv. Marjeta Marija Alacoque ter Maziljenje in Mašniško posvečenje, v prezbiteriju so na severni steni upodobljeni trije čudeži sv. Antona Padovanskega, na južni pa sv. Martin, ki deli plašč z beračem.
Na stenah ladje so razporejene postaje Kraljevega križevega pota (o. l., ok. 95 x 140 cm). Na 22
severni steni prezbiterija visi nad vhodom v zakristijo slika Marijino kronanje (o. pl., ok. 200 x 100 cm), delo Janeza Šubica iz 1875.

Menza daritvenega oltarja je postavljena na dele inkrustirane marmornate ograje nekdanje baročne prižnice. V severni steni prezbiterija je desno od vhoda v zakristijo vzidana omarica z dekorativno klesanim kamnitim ločnim okvirjem, ki ima v sklepniku vklesano letnico 1786, na sklepniku pa stoji kamnit križ.

V zvoniku so štirje zvonovi: veliki, posvečen sv. Juriju, je bil 1994 ulit v livarni Ferralit; srednjega, posvečenega Vstalemu Kristusu, je 1723 ulil Gašper Franchi; nekoliko manjši zvon, posvečen angelu varuhu, in mali zvon sta bila ulita 1990 v livarni Ferralit. Pred cerkvijo stoji počen zvon iz leta 1926, ulit v livarni Broili.

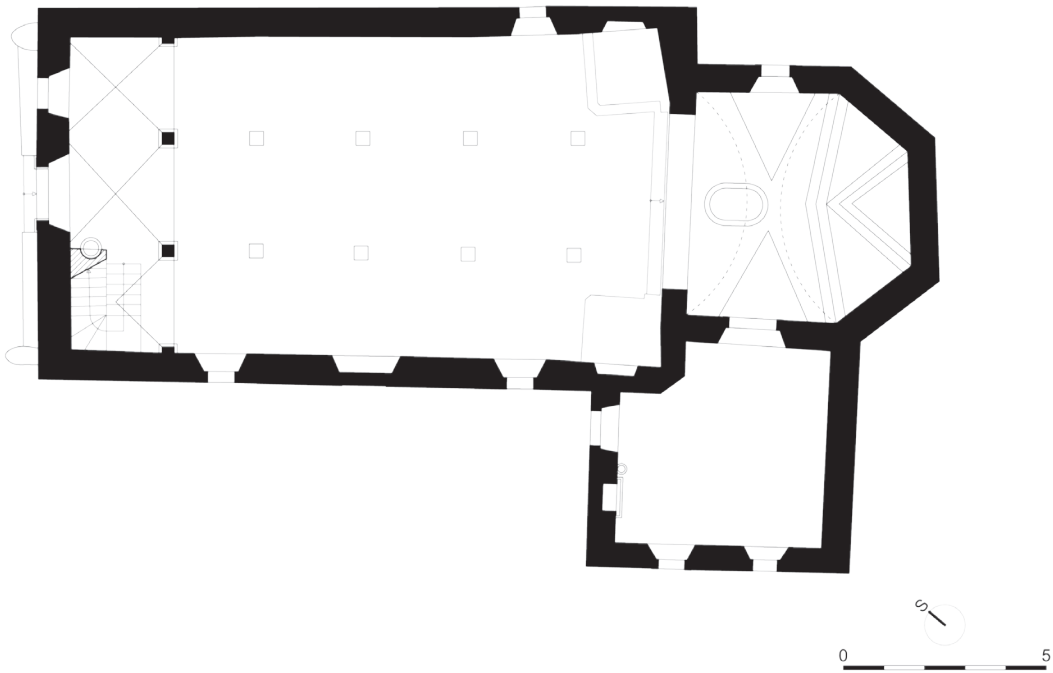
Viri: Gradivo ZVKD NG; Steletovi zapiski 1913, 1946.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 223; STESKA 1927, str. 280, 320, 321; BRECELJ 1977, str. 263; VRIŠER 1983, str. 72–73, 111, 192, 206; ATTEMS 1994, str. 31, 518–526; PLESNIČAR 1998, str. 98; *Tone Kralj* 1998, str. 117, 142; HÖFLER 2001, str. 155; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 192–195.

3 Podružnična cerkev sv. Antona Padovanskega
(župnija Šturje)

RNKD ev. št. 4061.

Lega

Proti jugovzhodu obrnjena cerkev stoji v zaselku Fužine, nedaleč od izvira Hublja, na nizki terasi nad cesto, ki pelje iz Šturij proti Lokavcu.

Zgodovinski podatki

Sredi 17. stoletja zgrajena cerkev, prvič omenjena leta 1698, je ustanova leta 1623 iz Šlezije priseljenih bratov Schlegl, lastnikov bližnjih fužin; ti so jo sprva tudi oskrbovali. Eden od bratov je bil duhovnik in je stanoval v bližnji hiši, imenovani Jeremitovše. Cerkev je bila sprva podružnica vipavske župnije, od leta 1750 pa je oskrbovana iz Šturij. V 19. stoletju je slovela kot božja pot. Med letoma 1730 in 1737 so ji povišali ladjo; prvotni ravni strop, katerega sledi so vidne na podstrešju, so zamenjali z zrcalnim obokom. Notranjščina je bila leta 1991 urejena po načrtih Svetozarja Križarja.

Arhitektura

Pravokotni ladji sledi na jugovzhodu ožji tristrano sklenjen prezbiterij, ob njunem stiku je na jugozahodni strani prislonjena skoraj kvadratna zakristija.

23 V osi fasade je kamnit portal z rombastim ornamentom in prekladnim nadstreškom, nad njim pa lunetno okno z baročno oblikovano kovano mrežo. Os zaključuje na vrhu fasade kamnita zvončnica

z dvema linama za zvonove iz 1797, pod linama pa je vzidano zastekljeno znamenje. Levo od portala je manjše, ležeče pravokotno okno, vogale fasade pa krasijo kamniti šivani robovi, ki segajo do prvotne višine sten. Vzdolž fasade je na obeh straneh portala prizidana nizka kamnita klop.

V severovzhodni steni ladje je tik pred prezbiterijem vzidano manjše pravokotno okno s kamnitim napuščem, jugozahodna stena ladje pa ima v sredini zazidan novejši kamnit stranski portal, nad katerim je zamreženo lunetno okno, ob straneh pa sta nad vrhom portala pravokotni zamreženi okni. Prezbiterij osvetljuje le pravokotno okno na severovzhodni strani. V pritlično zakristijo vodi na severozahodni strani kamnit portal s pravokotnim zamreženim prekladnim oknom, jugozahodno steno zakristije pa predirata dve okni pravokotne oblike. Ladjo in prezbiterij pokriva dvokapna, zakristijo pa trikapna korčasta streha.

Stene v notranjščini ladje členi le ogredje s profiliranim venčnim zidcem, iz katerega izrašča grlo nekdanjega zrcalnega stropa; ladja ima zdaj odprto ostrešje, okrašeno s planetami. Ogredje je prekinjeno v severozahodnem delu ladje, kjer je na para kamnitih, dekorativno klesanih slopov in pilastrov postavljen pevski kor z zidano in s štukom okrašeno ograjo. Na zahodni strani križno obokanega podkorja so dvoramne kamnite stopnice na pevski kor. 24

Na jugovzhodni strani ladje prekinja ogredje pilastrski slavolok, ki vodi v prezbiterij z banjastim obokom, v katerega se zajedajo sosvodnice, na temenu pa ima ovalen štukiran okvir. V jugozahodni steni je vhod v zakristijo. Opečnati tlak je v prezbiteriju za dve stopnici višji kakor v ladji. Zakristija je tlakovana z vzorčastim šamotnim tlakom, pokriva pa jo odprto ostrešje s planetami.

Poslikava

Na temenu oboka prezbiterija je v medaljonu iz štuka z rdečo barvo naslikan preprost križ.

Oprema

Marmornati stebrni veliki oltar stoji na podestu, okrašenem z inkrustiranim listnatim okrasjem. Trapezasto menzo na vogalih robita listnati voluti, antependij pa krasi listnata kartuša, v kateri sta med cvetjem vdelani angelski glavici. Pred predelo stoji v listnato kartušo vstavljen tabernakelj (40 x 43 cm) s prečno ovalnimi vratci v okvirju z angelsko glavico na vrhu. Par inkrustiranih jonskih stebrov nosi prekinjeno ogredje z okrajki, na katerih sedita angelca. Atiko zakriva ob straneh zavozlana kamnita draperija, na kateri je ob paru lebdečih angelcev vrezana letnica 1737; draperija se spušča izpod angelskih glavic, nad katerima se na vrhu atike dviga cvetni venec. Nastavek robita ob straneh razpotegnjeni kamniti listnati voluti, na obhodnih lokih pa stojita kamnita kipa sv. Frančiška Asiškega in sv. Janeza Nepomuka (oba v. ok. 90 cm) iz prve polovice 18. stoletja. V tronu s segmentno zaključenim ušesastim 25

26 marmornatim okvirjem je slika sv. Antona Padovanskega (o. pl., ok. 180 x 97 cm), delo domačina Avgusta Schlegla s konca 19. stoletja.

Ob slavoločni steni stojita še dva baročna marmornata stebrna oltarja. Severovzhodni, Mariji posvečeni oltar iz sredine 18. stoletja ima sarkofagasto menzo, okrašeno s cvetno girlando in angelsko glavico. Par navznoter zasukanih kompozitnih stebrov nosi segmentno-prevojno ogredje; pod ogredjem je v oblakastem tondu štukiran golob sv. Duha, ki se spušča k sliki Brez-
27 madežne (o. pl., ok. 160 x 80 cm), Schleglove kopije po Murillu. Na volutastih okrajkih sedi par kamnitih angelov, tretji, ki stoji na vrhu volutaste atike, pa nosi napisni trak z delno ohranjenim napisom *Ange*... .

Jugozahodni, "črni" oltar, izdelan verjetno na začetku 18. stoletja, je posvečen sv. Florijanu. Inkrustirani antependij škatlaste menze krasijo štirilisti, ob straneh pa ga zamejujeta pilastra z rozeto. Nastavek sestavlja par kompozitnih stebrov in pilastrov, ki nosijo ogredje z volutasto atiko, vrh katere stoji kamnit kipec sv. Notburge s konca 17. stoletja; na okraj-
28 kih sedita kamnita angela. V tronu je slika sv. Florijana (o. na pločevini, ok. 160 x 80 cm), tudi ta delo Avgusta Schlegla s konca 19. stoletja.

Sredi severovzhodne stene je na čebulasto konzolo oprta s štukom in inkrustacijami okrašena marmornata prižnica, na kateri stoji lesen kip angela s trobento, na steno nad njo pa je pritrjen lesen baldahin.

V niši zazidanega stranskega portala je lesen procesijski križ iz 19. stoletja (v. korpusa ok. 80 cm).

Na vzdolžnih stenah ladje visi križev pot (o. l., ok. 100 x 60 cm), delo Henrika Dejaka iz leta 1900, naslikan za župnijsko cerkev sv. Jurija v Šturjah; iz te izvirata tudi poslikani pollunetno oblikovani platni, ki sta postavljeni levo in desno od okna nad pevskim korom; levo
29 je upodobljen Izvirni greh, desno pa Brezmadežna in Izgon iz raja (obe o. pl., ok. 260 x 260) delo Toneta Kralja iz leta 1960.

Sredi ladje so ob zadnji prenovi cerkve postavili špalir osmih lesenih kandelabrov (v. 150 cm) na kamnitih bazah. V nišo v steni stopnišča na pevski kor je vzidan kamnit školjkast kropilnik s trebušasto nogo, bržkone iz časa nastanka cerkve. V zakristiji je renesančno oblikovan kamnit umivalnik, ki ima na cisterni za vodo vklesan napis *LAVA PRIVS COR · INDE MANVS*.

Oba zvonova v zvončnici je leta 1990 ulila livarna Ferralit v Žalcu.

Viri: Gradivo ZVKD NG; Steletovi zapiski 1913, 1946.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 224; ATTEMS 1994, str. 120; PLESNIČAR 1998, str. 98; *Tone Kralj* 1998, str. 142; HÖFLER 2001, str. 155–156; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 196–198; ČIBEJ 2005, str. 159–160.

POKOPALIŠČA

4 Pokopališče Ajdovščina

Pokopališče leži ob Gregorčičevi ulici na zahodnem robu mesta. Na njem sta dve mrliški vežici, kapela, dva pokopališka križa, pokopališče iz prve svetovne vojne in grobnica NOB. Na pokopališču je več zanimivih nagrobnikov: grobnica družine Kovač (Ignac Kovač + 1916) ima pod tempeljsko oblikovanim odprtim napuščem marmornat relief angela s kadilnico in križem; nagrobnik družine arhitekta Svetozarja Križaja iz dveh pokončnih, na sredi predrtih kamnitih plošč; podobno kot daritveni oltar v Knossosu na Kreti oblikovan kamnit nagrobnik Martina Greifa (+ 1975).

5 Vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne

RNKD ev. št. 4988.

Leži na zahodnem delu civilnega pokopališča; pokopani so tisoč štirje avstro-ogrski vojaki različnih narodnosti, ki so v letih od 1915–1917 umrli v bližnji vojaški bolnišnici. Pokopališče se je z leti zmanjšalo; nagrobniki so bili nekaj časa v celoti deponirani, leta 1980 pa so po idejni zasnovi Antona Bitenca uredili sedanjo obliko.

6 Pokopališka kapela

Proti zahodu obrnjena kapela stoji ob zahodnem pokopališkem zidu; nastala je po načrtu Antona Bitenca. V tlorisu razpotegnjena oktogonalna betonska stavba ima pločevinasto pultno streho z usločenim vhodnim nadstreškom. Na južni strani je na streho kapele pritrjen manjši, po sredini razprt valjast zvoniček, krit s stožčasto pločevinasto streho s kroglo in križem na vrhu. Fasadna stena je v celoti zastekljena, notranjščino pa osvetljujejo vitraji Marka Jermana iz leta 2005; na južnem je upodobljena Žalostna Mati božja s trnovo krono v rokah, na zahodnem je Vstali Kristus nad skupino Križanja in na severnem nadangel Mihael.

30

7 Stara mrliška vežica

Na južni strani pokopališča stoji stara mrliška vežica s klančino, ki je vodila skozi obokan prehod na nekoč glavno komunikacijsko os pokopališča; zdaj je prehod, ki deli stavbo na dve polovici, na severni strani zaprt s steklenimi vrati. Okenske in vratne odprtine so okrašene

s šilastoločno zaključenimi rustičnimi ometnimi obrobami. Vežica je bila bržkone zgrajena v prvi polovici 20. stoletja.

8 Nova mrliška vežica

Leta 2010 so po načrtih družbe Styria d.o.o. in arhitekta Ljubomirja Mišiča na severni strani pokopališča zgradili novo mrliško vežico. Betonski poslovilni objekt je v tlorisu postavljen v obliki črke L, tako da so mrliške vežice v traktu, ki sega v notranjost pokopališča. Glavna kockasta stavba ima z nizom slopov odprti južno in vzhodno fasado, do nje pa vzdolž nižjih
31 pomožnih prostorov vodi podolgovata nadstrešena slopna kolonada, ki se izteče ob pasaži glavnega vhoda na pokopališče.

Viri: http://ads3.arctur.si/ajdovscina-gdis/mma_bin_public.php?id=2575 (stanje 9. 6. 2011).

Grobnica NOB

Kompozicijo sestavljata nagrobna plošča z napisom in iz treh visokih tankih kamnitih palic sestavljen obelisk, ki ga na vrhu zaključuje peterokraka zvezda.

Viri: http://ads3.arctur.si/ajdovscina-gdis/mma_bin_public.php?id=2575 (stanje 9. 6. 2011).

9 Pokopališče Šturje

Pokopališče leži ob Goriški cesti na južnem koncu Ajdovščine. Vanj vodi vhod z dekorativno klesanimi slopi, na katerih je letnica 1818. Pokopališče je bilo opuščeno, še vedno pa so na njem starejši nagrobniki, večinoma iz 19. in prve polovice 20. stoletja.

KAPELICE IN ZNAMENJA

10 Kapelica na Mircah

RNKD ev. št. 24281.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa z dvokapno korčasto streho stoji na Mircah, južno od železniške proge in jugozahodno od središča mesta; leta 2009 je bila s prvotne lokacije na

robu industrijske cone prestavljena okoli 300 m proti severozahodu proti železniški progi. Nad vhodom z zaobljenimi koti je pod napuščem reliefen križ. V niši, zaprti s kovinskimi vrati, je manjša zastekljena in s kovanimi vratci zaprta niša s kipom Device Marije. Po izročilu je kapelico konec 19. stoletja postavila ajdovska družina Kunz; leta 1988 jo je obnovil Stanko Furlan.

Viri: http://ads3.arctur.si/ajdovscina-gids/mma_bin_public.php?id=985 (stanje 29. 5. 2011).
Literatura: BOGATAJ 2007, str. 29.

11 Kapelica Srca Jezusovega

Plitva kapelica s preprostim kamnitim vratnim okvirjem je vzidana v zid ob hiši Prešernova ulica 11 v starem mestnem jedru. V notranjščini z ravnim stropom je zastekljena niša s profilirano kamnito polico, v njej pa lesen polihromiran kip Srca Jezusovega (v. 95 cm).

12 Kapelica sv. Frančiška

Preprosta zidana kapelica stoji v Šturjah pri domačiji Slomškova 10 ob rustično oblikovani kaloni, ki ima namesto sklepnika izklesano glavo. V polkrožno zaključeni, s kovanimi vrati zaprti banjasto obokani niši je poljuden lesen kip svetega škofa (v. ok. 70 cm), ki pa velja za sv. Frančiška Ksaverja.

13 Kapelica sv. Križa

Zidana kapelica s polkrožno zaključenim in s kovanimi vratci zaprtim vhodom ter dvokapno korčasto streho stoji na Cankarjevem trgu v Šturjah, zraven hiše Cankarjev trg 5. Tik pod napuščem dvokapne strehe ima na fasadi vtisnjen Kristusov monogram, v banjasto obokani notranjščini pa je polkrožno zaključena niša z lesenim razpelom (v. korpusa ok. 50 cm).

14 Mrliško znamenje

Pred hišo Polževa ulica 4 je mrliško znamenje, ki ga je leta 2001 obnovila Krajevna skupnost Ajdovščina/Šturje. Znamenje ima obliko dvignjene kamnite rakve, v pokrovu so izvrtane luknjice različnih velikosti, po robu pokrova pa teče napis: *KO MIMO GREŠ, POLOŽI NAME DLAN, DA ZAČUTIŠ UTRIP ŽIVLJENJA V SEBI!*

JAVNI SPOMENIKI

15 Spomenik padlim v NOB

RNKD ev. št. 7556.

32 Spomenik, odkrit leta 1954, stoji na robu parka ob Lokarjevem drevoredu, na križišču med Cesto 5. maja in Gregorčičevo ulico. Kompozicija kamnite, rahlo vbočene plošče z bronastimi reliefi boja in prostostoječega bronastega kipa borca – junaka, ki zmagoslavno dviga roke kvišku, stoji na visokem podestu, obdanem s kamnitimi ploščami. Avtorica bronastih plastik je kiparka Milena Lah Stibilj, avtorja arhitekturne zasnove pa sta arhitekta Teodor Lojk in Ivo Spinčič.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 105; LISAC 1983.

16 Spomenik delavcem tekstilne industrije

RNKD ev. št. 24085.

Spomenik stoji v industrijski coni pred vhodom v tovarno Tekstina. Na kvadru, ki je sestavljen iz različno oblikovanih kamnov, stoji kovinski kolovrat, na vsaki stranici kvadra pa je pritrjena marmorna plošča z napisom. Spomenik je bil po zasnovi Rada Jelinčiča postavljen leta 1978 v spomin na vse delavce tekstilne industrije na Slovenskem od 1828 in na tiste iz njihovih vrst, ki so v letih 1941–1945 delovali v partizanskih krojaških in šiviljskih delavnicah.

17 Spomenik Arturju Lokarju

35 Spomenik stoji v parku ob Lokarjevem drevoredu. Na visokem kamnitem podstavku stoji bronasto poprsje Arturja Lokarja (1865–1926), ajdovskega notarja, javnega delavca, človekoljuba, velikega domoljuba in humorista. Spomenik je bil odkrit leta 1976, poprsje pa je že leta 1926 izdelal Veno Pilon.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 105.

18 Spomenik Ivanu Cankarju

34 Spomenik v obliki kamnitega slopa z vdelano kvadratno nišo, v kateri je bronast portret pisatelja, stoji na trgu pred Dvorano prve slovenske vlade. Portretno glavo je leta 1923 izdelal Veno Pilon, na trg pa so ga postavili leta 1968.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 105.

19 Spomenik Filipu Terčelju

Spomenik misijonarju Filipu Terčelju (1892–1946) stoji na Cankarjevem trgu v Šturjah; na granitnem podstavku je poleg napisne plošče in marmornate sklede postavljen celopostaven bronast kip misijonarja (v. ok. 230 cm), delo Mirsada Begića iz leta 2007.

Viri: http://www.rtvslo.si/slovenija/v-ajdovscini-bodo-postavili-spomenik-narodnemu-buditelju-tercelju/224983 (stanje 18. 11. 2011).

20 Spomenik glasbi

Pred glasbeno šolo na Štancarjevi ulici 8 stoji ob Goriški cesti podest z manjšimi monoliti, okrašenimi s simboli glasbe. Spomenik je delo Marka Pogačnika.

PROFANE STAVBE

21 Castra

RNKD ev. št. 3.

Lega

Ostanki obzidja nekdanjega rimskega vojaškega oporišča stojijo na vzhodu ob Lavričevem trgu, na jugu ob Trgu prve slovenske vlade, na zahodu in na severu pa so vzidani v hiše za občinsko zgradbo in ob Grajščku.

Zgodovinski podatki

Vojaško oporišče Castra je bilo zgrajeno v 3. stoletju ob pomembni rimski poti iz Akvileje v Emono; postavljeno je bilo na strateškem mestu ob prehodu čez Hubelj in vključeno v obrambni sistem vzhodne meje cesarstva. V začetku 7. stoletja je bilo oporišče opuščeno in do začetka 16. stoletja prepuščeno propadu. Leta 1500 je cesar Maksimilijan I. ajdovsko posest kot pristavo podelil Juriju Elacherju. Njegov naslednik Henrik Elacher je zaradi nevarnosti turških vpadov po letu 1506, ko mu je cesar za to območje podelil posebno pomirje, ostanke rimskega obzidja obnovil. Antične stolpe je dal nadzidati s srednjeveškimi okroglimi bastijami, opremljenimi s strelnicami, in tako uredil protiturško utrdbo. Elacherji so del obzidja vključili v novozgrajeni dvorec, ki so ga v 17. stoletju prezidali baroni Edling, danes pa je ohranjen le v fragmentih.

Arhitektura

Poligonalno oblikovano rimsko obzidje debeline okoli 3,5 m, prvotno s štirinajstimi okoli 6 m visokimi stolpi kvadratnega tlorisa, je merilo v dolžino 220 in v širino 160 m, dolgo pa je bilo okoli 600 m; obdajal ga je še obrambni jarek. Na prostoru današnjega Lavričevega trga je bržkone stal forum, južno od njega pa so bili pod Bratinovo hišo, današnjo Dvorano prve slovenske vlade, odkriti temelji rimskih term. Vhod v utrdbo je bil na jugozahodu, iz smeri Gregorčičeve ulice. Zaradi širjenja mesta, propadanja in poškodb med vojno so deli obzidja danes uničeni, elementi antične arhitekture pa so ponekod premišljeno vključeni v novejše
36 stavbe ali rekonstruirani. Najlepše ohranjen in rekonstruiran del obzidja je vzhodno od Lavričevega trga na kraju, kjer je bilo vključeno v Elacherjev in kasneje Edlingov dvorec, in na Trgu prve slovenske vlade.

Viri: http://www.dedi.si/dediscina/420-poznoanticna-utrdba-kastra-ajdovscina (stanje 15. 3. 2012).
Literatura: OSMUK, SVOLJŠAK, ŽBONA-TRKMAN 1994; GOLEC 2000, str. 392–393; SAPAČ 2008, str. 7–23.

Bevkova ulica

22 **Soseska Ribnik** je največji blokovski kompleks v mestu s strnjeno umeščenimi štirinadstropnimi stanovanjskimi bloki in pomožnimi objekti za centralne dejavnosti: trgovinami, gostinskim obratom, osnovno šolo in vrtcem, zdravstveno postajo, kulturnim in družabnim centrom, podružnico banke, pošto, manjšim športnim igriščem, igriščem za otroke, objekti osebno-obrtnih, tehničnih in drugih storitev, gospodinjskih servisov itd. Pomemben del soseske sta Blagovno-industrijsko središče (BIS) in Dom starejših občanov. Naselje je za razvoj Ajdovščine zanimivo predvsem z vidika uveljavljanja ideje, vpeljave in razvoja programa soseske, ki zajema poleg stanovanjske tudi druge funkcije.

Viri: Dispozicijski načrt 1975; Lokacijski preizkus 1981; Zazidalni načrt Ribnik 1988; http://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=AJDOVSCINA (stanje 24. 7. 2012).
Literatura: KREČIČ 2010, str. 22, 31, 67.

23 **Št. 22: Osnovna šola Šturje** je bila po načrtih arhitektov Marka Kosovela in Boštjana Furlana zgrajena leta 2007 na prostoru stare vojašnice. Horizontalno razpotegnjeni monolitni objekt
37 je členjen z zamikom stavbne mase v pritličju in preko njega segajočima nadstropjema. Glavno fasado zaznamujejo velike steklene površine, v zgornjih nadstropjih vpete v masivnejši okvir v močnem odtenku zelene barve. Transparentni del južne fasade je v nadstropjih zaščiten z

mrežasto strukturo. Nad glavnim vhodom je na podolgovatem čelu upodobljena domišljijska pokrajina z rožami, delo Davida Ličnа.

Viri: http://www.sto.com/evo/web/sto/59587_SI-Fasade_Slovenija-Osnovna_%C5%A1ola_%C5%A0turje.htm (stanje 24. 7. 2012).

Cankarjev trg

24 **Št. 17:** Stavbo odlikujejo slopne arkade v pritličju triosne dvoriščne fasade.

Cesta IV. prekomorske brigade

25 **Št. 61 a:** Dvonamenska stavba v Športnem parku Pale vključuje **Mladinski center** in hotel **Hiša mladih Ajdovščina**. Objekt je bil zgrajen leta 2011 po načrtih Janka Rožiča in Gašperja Dražlerja s sodelavci na prostoru delno podrte kasarne. Nadstropni objekt z longitudinalno tlorisno zasnovo in dvokapno korčasto streho je umeščen v prostor tako, da je pritličje na vzhodni strani pod nivojem ceste. Objekt se v gabaritih prilagaja okolici in lokalni tradiciji. Vzhodno fasado členijo v pritličju različno široka pravokotna okna (del pritličja je sicer zastekljen), v nadstropju pa manjša kvadratna okna, nekatera umeščena v poglobljen kamnit okvir, balkoni in mostovž z leseno ograjo. Vertikalni betonski elementi jo delijo v več odsekov in s tem blažijo izrazito longitudinalnost. Arhitekturo zaznamujeta sodobnost in funkcionalnost, hkrati pa spominja na tradicionalno vipavsko hišo.

Viri: http://www.hostel-ajdovscina.si/predstavitev/osebna_izkaznica (stanje 24. 7. 2012).
Literatura: Društva 2011; LJUBANOVIĆ 2011.

Cesta 5. maja

26 **Št. 5:** Meščanska vila z vhodno verando, nad katero je balkon, je ograjena z dekorativno kovano ograjo z začetka 20. stoletja; art-decojevsko poenostavljene okenske obrobe so bile nekoliko predelane, ohranil pa se je diamantni podstrešni friz.

27 **Št. 6, 7, 9: OŠ Danila Lokarja** stoji zahodno od Lavričevega trga. Najstarejša od treh stavb

šolskega kompleksa je bila zgrajena leta 1955 po načrtih Iva Štruklja. V tlorisu v obliki črke H razgibana stavba ima med dva kraka umeščen pred burjo zaščiten glavni vhod. Pokrita je z eno- in dvokapnimi korčastimi strehami. Mlajši šolski stavbi stojita zahodno in severozahodno od stare stavbe. Zahodna je bila zgrajena leta 1962 prav tako po Štrukljevih načrtih, predvidena pa je bila še izgradnja telovadnice in stanovanjskega objekta za učitelje ter ureditev šolske okolice. Gre za dvonadstropen objekt razgibanega tlorisa (dve zrcalni enoti v obliki triperesne deteljice) z dvokapno streho in večjimi steklenimi površinami. Najmlajša šolska stavba je tlorisno zalomljene longitudinalne oblike z enostransko (južno) orientacijo učilnic.

Viri: PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica; Analiza variant 2008; http://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=AJDOVSCINA (stanje 24. 7. 2012).
Literatura: Nekaj projektov 1954, str. 57.

28 **Št. 13: Letno kopališče Police** (RNKD ev. št. 14294) med ulicama Gradišče in Quiliano je bilo zgrajeno leta 1963 po načrtu arhitekta Svetozarja Križaja. Pritlični betonski kopališki objekt v obliki črke L na severovzhodnem vogalu kopališča je oblikovan kot arkadni hodnik s sistemom plitvih banjastih obokov in navzven zaprt z zidom. Zaznamujejo ga surovi beton, čiste forme in mediteranski pridih, ki ga ustvarjajo arkade. Arhitekturna členitev ustvarja prostorsko raznolikost; v manjšem kraku črke L je oblikovan intimnejši trg z gostinskim lokalom.

Literatura: *Križaj* 1986; ŠUMI 1986; RAVNIKAR, ZOREC 2000, str. 44; RAVNIKAR 2001; *Docomomo* 2010, str. 126.

Goriška cesta

29 **Št. 17:** Meščansko **vilo Rizzati** ali **Jochmannovo vilo** (RNKD ev. št. 29541) je dal v parku ob Hublju v Šturjah bržkone zgraditi Wenzel Jochmann; 1867 je odkupil mlin, zgrajen na ajdovskem bregu Hublja leta 1804 (RNKD ev. št. 9607), in ga 1872 predelal v valjčni mlin, ki je veljal za najmočnejšega v cesarstvu; stavba je 1997 pogorela. V tridesetih letih 20. stoletja je bila lastnica vile družina Rizzati, ki je v Ajdovščini imela žago. Razgibana enoinpolnadstropna stavba z bogatimi in kvalitetnimi historističnimi slogovnimi elementi po zasnovi zunanjščine spominja na dvorec Miramar pri Trstu; na severni strani prerašča osrednji stavbni blok nekoliko višji stolp, zaključen s cinami, ob njem pa je nižji in ožji vhodni trakt. Vogale fasad členijo v pritličju rustika in v nadstropju lizene, fasade pa okna različnih velikosti in oblik ter zobat friz podstrešnega venca; stolp obteka tudi ločni friz, členita pa ga okrogli

lini. Balkon v prvem nadstropju zahodnega pročelja ima kamnito balustrado; na njej stojijo vitki kovani stebriči, ki nosijo nadstrešek. Južna in vzhodna fasada imata v glavni osi nekoliko izstopajoč rizalit. Notranjščina vile je danes predelana v pisarne, delno pa je še vidna prvotna tlorisna zasnova s hodnikom ob stolpu (na stropu so še vidni štukirani okvirji) in stopniščem na sredini stavbe. Kovano stopniščno ograjo zaključuje ob vznožju lesen stebrič, iz katerega raste dopasna ženska figura z baklo v dvignjeni desnici. Na vrtu na južni strani hiše so v zemlji še vidni robniki, ki so omejevali gredice, park na severni strani vile pa danes služi kot javni mestni park; ob stavbi je obeležje (spominska plošča) radijski postaji Slovensko Primorje, ki je kot prva na Primorskem začela delovati jeseni 1946. 38

Gregorčičeva ulica

30 **Št. 9, 11:** Enoinpolnadstropna hiša vipavskega tipa s kamnito kalono iz 19. stoletja, ki pod velbanim prehodom vodi na notranje dvorišče. Levo ob njej sta zazidan preprost portal in skoraj kvadratno okno s profiliranim prekladnim nadstreškom.

31 **Št. 12:** Enoinpolnadstropna historistična stavba z rustičnim pritličjem, ki ga od nadstropij loči profiliran zidec, stavbo pa obteka tudi profiliran podstrešni venec. Okna imajo klesane kamnite okvirje.

32 **Št. 14, 14 a:** V zid, ki obdaja borjač domačje vipavskega tipa, je vgrajena segmentnoločna kalona, okrašena z vklesanimi rombi in krogi; v sklepniku je napis *1778 / T. M.*

Št. 15: Enoinpolnadstropna vogalna hiša s historističnimi elementi ima v pritličju plitvo rustiko, v nadstropju pa jo nad vogalnim vhodom in vzdolž dela zahodne fasade krasi ozek balkon s kovano ograjo z začetka 20. stoletja.

33 **Št. 15 b, 17:** Glavno fasado enonadstropne, prvotno štiristanovanjske stavbe, v kateri je enota Glasbene šole Vinka Vodopivca Ajdovščina, krasijo poenostavljeni secesijski arhitekturni elementi. Ob straneh poudarjata pročelje plitva rizalita, v katerih sta bila stranska vhoda v stavbo; vzhodni je zazidan, zahodni pa je še ohranil originalna vrata s secesijsko kovano mrežo. Nekoliko predelano pritličje členi rustika. Srednja vhoda v osemosni fasadi sta predelana oziroma zazidana. Nadstropje členijo pravokotna okna, pod katerimi je ograjast friz. Steno med okni členijo lizene, ki nosijo ogredje, na več mestih predrto z okroglimi linami 39

(zračniki) in okrašeno s frizom iz kvadratov. Bogatejše okrašeni sta nadstropji rizalitov s parom oken, povezanih s secesijsko zasnovanim okvirjem. Vogale rizalitov poudarjata rustični lizeni, ogredje krasi niz girland, podstrešni venec pa zobnik in astragal. Členitev pročelja se v skromnejši meri ponovi tudi na stranskih fasadah.

34 **Št. 16:** Nadstropna stavba **Lekarne** z začetka 20. stoletja ima obnovljene in nekoliko predelane historistično-secesijske fasade, ki jih poleg rustičnega pritličja krasijo ometne obrobe oken v nadstropju.

35 **Št. 18:** Mogočno poslopje **stare šole** iz 1885, rojstne hiše literarnega zgodovinarja in bibliotekarja Avgusta Žigona (1877–1941), je bilo močno predelano; petosno ulično fasado členijo vogalni pilastri, nadstropje z okni, ki jih krasijo prekladni nadstreški, pa od pritličja ločujejo venčni zidci.

36 **Št. 19 a, b:** Podolgovata stavba z rustičnim pritličjem in nadstropjem, členjenim z lizenami, je bila zgrajena leta 1842, kot pove delno zabrisan napis *ANTON GODINA MDCCCXLII* na prekladi manjšega konzolnega portala; na prekladi večjega profiliranega konzolnega portala s široko prekladno strešico je mogoče razbrati napis *AN GOTTES SEGEN IST ALLES GELEGEN*.

37 **Št. 20:** Devetosno nadstropno stavbo s konca 19. stoletja, nekdanjo **občinsko palačo**, krasi v pritličju plitva rustika; v srednji osi glavne fasade je v nadstropju konzolni balkon z balustrno ograjo, ob stranski fasadi pa mlajši slopni nadstrešek z balkonom.

38 **Št. 23:** Historistično enoinpolnadstropno hišo iz dvajsetih let 20. stoletja členi v pritličju plitva rustika. V osi nad kamnitim ločnim portalom je nad napuščem s profiliranim podstrešnim vencem trikotno čelo; kamnita okna v nadstropju petosne fasade imajo prekladne strešice.

39 **Št. 25:** Enoinpolnadstropna hiša s petosno fasado, zgrajena v medvojnem obdobju, na kateri se v obrobah oken in vrat prepletajo historistični in secesijski motivi; glavno os poudarja konzolni balkon z dekorativno mrežasto ograjo iz umetnega kamna.

40 **Št. 28:** Dvoinpolnadstropna stavba **sodišča** z izstopajočim triosnim rizalitom sredi glavne fasade je bila zgrajena bržkone v štiridesetih letih 20. stoletja. Nad pritličjem s plitvo rustiko se dvigajo nadstropja z nizi oken, ki jih obroblja opečnat okvir s sklepnikom in vogelniki iz rustičnega ometa. Glavno os poudarja ločni vhod z rustičnim okvirjem, nad njim pa je balkon s kovano ograjo. Stavbo obteka talni zidec iz grobo obdelanih kamnov, vogali stavbe in rizalita pa imajo rustičen šivani rob.

41 **Št. 30:** Enonadstropno meščansko vilo z mansardo krasijo historistični stavbni elementi; pritličje v rustiki ima pravokotna, nadstropje z gladkim ometom pa polkrožno sklenjena okna z rustično obrobo. Pod napuščem je konzolni venec. Vila ima na južni strani verando z dvoramnim stopniščem, nad njo pa balkon.

42 **Št. 40:** Enoinpolnadstropna medvojna hiša s petosno fasado, ki jo v pritličju krasi plitva široka rustika, v nadstropju pa trikotno zaključene okenske obrobe; v srednji osi je imela nad vhodom balkon.

43 **Št. 42:** Enoinpolnadstropna vila iz poznih tridesetih let 20. stoletja, katere fasado členijo lizene in paličaste okenske obrobe, ima v glavni osi portik, postavljen na toskanske stebre, in nad njim balkon z balustrno ograjo. Stoji v ograjenem, z eksotičnim rastlinjem zasajenem vrtu.

Idrijska cesta

44 **Št. 5:** Poznosecesijska vila, zgrajena leta 1920. Pročelje in stranska fasada enonadstropne stavbe sta členjena z lizenami in okrašena s skromno secesijsko ornamentiko. Nad vhodom stoji na dveh toskanskih slopih balkon. Na stranski fasadi je napis: *1920. / NA LIVADI*. Začelje brez elementov stavbne členitve je bilo verjetno sekundarno predelano. 40

Lavričev trg

45 **Št. 1:** Visoka masivna dvoinpolnadstropna stavba je bila, sodeč po poševno grajenem pritličju, zgrajena verjetno že v 17. stoletju in bila kasneje večkrat prezidana; ob njej je lociran vhod v rimska Castra.

46 **Št. 4:** Prenovljena historistična stavba s konca 19. stoletja ima v nadstropju ometne obrobe oken s konzolami, okrašenimi z gutulami.

47 **Št. 6 a, b, c:** Ostanki nekdanjega **Edlingovega dvorca** stojijo na vzhodni strani Lavričevega trga. Dvorec je zgradila rodbina Elacher na posesti, ki jo je z zamenjavo za svoje fevde v okolici Štanjela dobila od svetokriške rodbine Thurn. Ob ostankih nekdanjega antičnega obzidja je Henrik Elacher po 1506 zgradil dvorec, ki ga je leta 1656 kupil baron Ludvik Edling; Edlingi

so v naslednjih letih dvorec prezidali in povečali. Po letu 1848 je rodbina obubožala, zato je zadnja dedinja posest s pripadajočim dvorcem prodala goriški trgovski družini Bolaffio. Že leta 1854 so v delu dvorca naselili okrajni urad, 1868 pa okrajno sodišče z zapori, zaradi česar so preuredili pritličje južnega dela osrednjega trakta in bližnji vrt. Južni stranski trakt dvorca je v drugi polovici 19. stoletja dobila v last družina Casagrande, ki je po drugi svetovni vojni svoj delež prodala trgovcu Antonu Križaju, ta pa je odkupil še delež družine Bolaffio. Severni in osrednji del stavbnega kompleksa sta bila med drugo svetovno vojno požgana in kasneje večinoma porušena. Obnovljen je bil le južni del osrednjega krila, ki je še naprej služil kot zapor, v nadstropju pa naj bi bila imela sedež jugoslovanska varnostnoobveščevalna služba OZNA. V povojnih letih je bilo več pobud za obnovo nekdanjega dvorca, načrte zanjo pa so prispevali Svetozar Križaj, Marjan Mušič in Anton Bitenc. Nazadnje so se osredotočili predvsem na ohranitev in prezentacijo ostankov rimskega obzidja, številne dele nekdanjega dvorca pa odstranili; porušili so zid, ki je ločeval dvorišče dvorca od Lavričevega trga, in vrtno fasado med vojno poškodovanega severnega krila, ohranjene stavbne trakte pa so večkrat prezidali. Na lokaciji porušenega osrednjega trakta so v letih 1968–1969 zgradili trgovsko hišo Nanos.

Med tri stolpe vzhodnega dela antično-srednjeveškega obzidja vgrajeno podolgovato poslopje je s severnim prečnim krilom in poslopji na jugu oblikovalo veliko pravokotno dvorišče, na zahodni strani zaprto z visokim zidom. Osrednji vzhodni trakt je imel prvotno trinajst okenskih osi. Glavna rizalitno poudarjena os z ločnim portalom se je nad vhodom nadaljevala s konzolnim balkonom s kamnito balustrado, nad njim je bila vzidana grbovna plošča rodbine Edling, celoto pa je zaključevalo trikotno čelo. Danes je ohranjen le južni del osrednjega trakta, kjer so bila v pritličju prvotno kvadratna okna, nadstropje pa členi šest pravokotnih oken s profiliranimi prekladnimi strešicami. Pod napuščem je ohranjen konzolni venec, ki je nekoč tekel vzdolž vse glavne, zahodne fasade. Vzhodna fasada osrednjega trakta je naslonjena na antično obzidje; obnovljeni so bili visoki stolp na koncu obzidanega vrta dvorca, stolp med osrednjim in severnim traktom, dva na obzidje prislonjena arkadna loka, ki sta sodila k baročni ureditvi grajskega vrta, in del vrtnega zidu, v katerega so po Bitenčevih načrtih vzidali nekaj starih nagrobnikov z ajdovskega pokopališča. Zelo podobno kot omenjeni južni del glavne fasade je oblikovana tudi južna, dvoriščna fasada prečnega severnega trakta dvorca, ki ima v pritličju še ohranjen
41 rustičen portal, v nadstropju med okni s prekladno strešico je naslikana sončna ura, okna v podstrešni poletaži pa so okrogla. Krajša zahodna fasada tega trakta ima v nadstropju manjši okenski odprtini, nad katerima sta na treh profiliranih konzolah pritrjeni strešici. Na vzhodni strani nekdanje veže, ki je nekoč povezovala glavno dvorišče z vrtom, sta ohranjena dva pravokotna portala s poznorenesančnima profiliranima prekladama, ostanke zahodne stene pa členi polkrožno zaključen poznogotski portal s posnetimi robovi, ki ima v temenu vklesano letnico 1528. Ohranjeno je tudi manjše obzidano vzhodno dvorišče z ločnima vrtnima portaloma; na južnem je v sklepniku napis *1730 GT*.

Literatura: RUTAR 1892, str. 130, 145–147; KOS 1954, str. 179; SMOLE 1965; SMOLE 1969 a; OSMUK, SVOLJŠAK, ŽBONA-TRKMAN 1994; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 282, 558, 651; PLESNIČAR 1998, str. 54; *Hubelj* 2007, str. 11–46; SAPAČ 2008, str. 7–23.

48 **Št. 6 d: Blagovnica Nanos** stoji ob vzhodnem robu Lavričevega trga. Na prostoru nekdanjega dvorca družine Edling, ki je bil med vojno močno poškodovan, je trgovsko podjetje Nanos iz Postojne dalo leta 1969 zgraditi sodobno veleblagovnico. Modernistična stavba s poudarjeno nosilno konstrukcijo, delno prehodnim pritličjem in večjimi transparentnimi površinami deluje lahkotno. Gabariti se prilagajajo sosednjim hišam, veleblagovnico pa pokriva dvokapna korčasta streha, tako da je nemoteče vključena v starejšo urbano strukturo.

Viri: AOA; http://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=AJDOVSCINA (stanje 17. 5. 2011).
Literatura: KREČIČ 2010, str. 42, 52, 62.

49 **Št. 7:** Enoinpolnadstropna hiša ima petosno fasado, ki jo v pritličju členi rustika s šivanimi robovi, v nadstropju pa pilastri. Nad vhodom, postavljenim v stransko os, in nad velikimi izložbenimi okni so v pare postavljena okna, združena z ogredjem. Nadstropja so ločena s profiliranimi zidci.

50 **Št. 9:** Vogalna stavba s secesijsko dekoriranimi fasadami iz prve četrtine 20. stoletja. Nad pritličjem, predelanim v trgovske prostore, teče pod okni nadstropja diamantni friz, okna pa ob strani obrobljata secesijsko oblikovana zidca. Napušč krasi niz v omet vdolbenih kvadratov. 42

Levstikova ulica

51 **Št. 1: Župnišče** je nadstropna stavba, katere petosno glavno fasado členijo v nadstropju pilastri, v pritličju, oddeljenem s profiliranim zidcem, pa je na sredi baročno oblikovan rustičen segmentnoločni portal, morda iz zgodnjega 19. stoletja. 43

Lokarjev drevored

52 **Št. 1:** Poznosecesijska vila iz tridesetih let 20. stoletja z rustičnimi vogali in secesijskimi obrobami oken.

53 **Št. 3:** Poznosecesijska vila iz tridesetih let 20. stoletja z razgibanim volumnom; stolpasti nadstropni in visokopritlični del členijo zidci različnih profilov in okna s poenostavljenimi secesijskimi obrobami, pod streho pa ju obteka strigiliran friz.

Na Livadi

54 **Št. 1, 2:** Stanovanjska bloka sta bila zgrajena leta 1953 po tipskem projektu, izdelanem leta 1952 v biroju arhitekta Franceta Tomažiča; enaki bloki so bili zgrajeni tudi v Vipavi. Bloka sta umeščena vzporedno v zelenje in nekoliko zamaknjena. Arhitekturno zanimiva rešitev združuje ideje modernizma, kot je postavitev dela stavbnega telesa na pilote, s čimer se ustvari delno prosto prehodno pritličje, in regionalno prepoznavne elemente, kot je dvokapna korčasta streha. Lokalno pogojena je tudi zasnova fasad: stranice, obrnjene proti severovzhodu in severozahodu so zaradi burje razčlenjene le z najnujnejšimi odprtinami, drugi dve fasadi členijo lože in balkoni.

Viri: PANG, 80, Okrajni ljudski odbor Gorica, fasc. 478; http://www.uradni-list.si/files/RS_-2006-126-05343-OB~P002-0000.PDF; http://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=AJDOVSCINA (stanje 17. 5. 2011).

Prešernova ulica

55 **Št. 1, 3: Pilonova galerija** (RNKD ev. št. 24865) stoji znotraj obzidja rimskih Caster na njihovem vzhodnem robu, ob širšem kompleksu nekdanjega Ajdovskega gradu. V starejši od obeh stavb (št. 1) so imeli starši ajdovskega slikarja, grafika in fotografa Vena Pilona v pritličju pekarno, v nadstropju pa so bili stanovanjski prostori. Triosno fasado sosednje hiše (št. 3)
44 krasi poleg kamnitih okenskih okvirjev balkon z ločnim portalom, ki ima na sklepniku vklesano letnico 1756. Galerija je bila ustanovljena leta 1973 kot prva galerijska ustanova na severnem Primorskem, potem ko je bila Ajdovščini predana Pilonova umetniška zapuščina. Jeseni leta 1971 so se po načrtih Svetozarja Križaja začela obnovitvena dela in bila izvedena v več fazah do leta 1994. Z odstranitvijo predelnih sten in vzpostavitvijo povezave med obema stavbama je bil ustvarjen razgiban in hkrati enovit interier, ohranjeni pa so bili osnovna tlorisna shema s potekom komunikacij, gabariti, oblikovanje fasade in številni originalni detajli. Križaj je za to prenovo prejel Plečnikovo nagrado za leto 1975. Napis *Pilonova galerija* na pročelju je delo slikarja Lucijana Bratuša, bronasto plastiko z uokvirjenim kruhom in napisom *Tukaj, kjer je delovala očetova pekarna, je / Veno Pilon / ustvaril svoja najboljša dela* pa je po zasnovi arhitekta in oblikovalca Ranka Novaka leta 2009 izdelala kiparka Anja Kranjc.

Viri APG, Načrti za prenovo galerijske stavbe iz zapuščine Svetozarja Križaja; http://www.venopilon.com/index2.php in http://venopilon.com/novice-ena.php?articleID=203 (stanje 18. 5. 2011).
Literatura: BRECELJ 1985; ŠUMI 1986; JEJČIČ 2004, str. 44–45; ZUPAN 2004, str. 61–64; *Ajdovske novice*, 15. 12. 2011, str. 8.

56 **Št. 2 a, 2 b:** Hiša z začetka 20. stoletja ima tridelno sedemosno fasado; stranski krili sta enoinpolnadstropni, srednji triosni del pa je dvonadstropen. Vhodi so štirje: po eden v stranskih krilih in dva v zunanjih oseh srednjega dela. Ta del nad profiliranim venčnim zidcem poudarjajo okna s trikotnimi zatrepi, okna drugega nadstropja in prvega nadstropja na stranskih krilih pa imajo prekladne strešice.

57 **Št. 7, 9:** Večja nadstropna stavba, ki je bila v tridesetih letih 20. stoletja delno predelana in ločena v dve enoti. Proti severu na manjše dvorišče obrnjena štiriosna enoinpolnadstropna fasada s hišno št. 7 ima v pritličju par kamnitih portalov s profilirano prekladno strešico; desni ima na ogredju izpisano ime *MIHAEL FLORENINI*. Pritličje loči od nadstropja širok stopničast zidec, v nadstropju pa so nanizana okna s prekladnimi strešicami. Fasado, vzdolž katere teče pod napuščem kamnit konzolni venec, ob straneh robijo lizene.
Na Prešernovo ulico obrnjeni, modernistično predelani del stavbe s teraso na vrhu (hišna št. 9) je bil preurejen verjetno v tridesetih letih 20. stoletja, vsekakor pred januarjem 1940, ko so bili v njegovem pritličju trgovina s skladiščem, atrij in šiviljstvo, v nadstropju pa stanovanjski prostori; predelavo je izvedel stavbni mojster Angelo Terčelj. Objekt se tlorisno prilagaja obliki pod ostrim kotom zaključene parcele in se na vogalu, kjer je vhod v trgovino, polkrožno zaključuje. Zahodno in južno fasado obtekata pasova, ki ločujeta etaži, svitkasto zaključen talni zidec in podaljšana nadstrešnica; zahodno fasado členijo v pritličju velika izložbena okna, v nadstropju pa manjša in tridelno vogalno okno s poudarjeno okensko polico. 45

Viri: PANG, 1, Državni tehnični urad Trst.

58 **Št. 11:** Hiša zdravnika in pisatelja Danila Lokarja (1892–1989) je historistična vila iz prve četrtine 20. stoletja z manjšim vrtom pred pročeljem; visoko pritličje krasi plitva rustika, ki jo od gladkega nadstropja petosne fasade loči profiliran zidec. Do vhoda s kamnitim ločnim portalom vodi kratko stopnišče s kovano ograjo. V stavbi sta urejeni Lokarjeva galerija in Lokarjeva spominska soba, ki ju upravlja Društvo likovnih umetnikov Severne Primorske.

59 **Št. 17:** Modernistična stanovanjska stavba, zgrajena verjetno v tridesetih letih 20. stoletja. Dvonadstropni objekt se tlorisno prilagaja ozki trikotni parceli ob stiku dveh ulic. Fasado poleg oken s poudarjenimi policami členi še podaljšana nadstrešnica, glavno os, ki je na 46

zaobljenem vogalu, pa poudarja v stavbo nekoliko umaknjen vhod s parom stebrov, ki podpirata tako ustvarjeni pomol zgornjih nadstropij.

Viri: PANG, 1, Državni tehnični urad Trst.

Slomškova ulica

60 **Št. 1: Dvorec Abramsberg** stoji ob vzhodnem robu starega jedra Šturij; zgrajen je bil v drugi polovici 16. stoletja, v času, ko je naselje doživljalo razcvet zaradi čedalje pomembnejše vloge ob deželni meji med Kranjsko in Goriško. Sodeč po v okenski okvir vklesanem napisu *PREGL 15W99*, vidnem še konec 19. stoletja, je bila stavba takrat v lasti rodbine Pregl, ki se je morala zaradi protestantske vere 1628 odpovedati svojim posestvom v Šturjah in jih prepustiti rodbini Abramsberg; v drugi polovici 18. stoletja je dvorec pripadal Antonu Ludviku pl. Abramsbergu, po njegovi smrti je prešel v roke Vincenca Karla, kasneje pa Vincenca Jožefa pl. Abramsberga. Leta 1848 je bila posest razprodana, v delu stavbe pa so kasneje uredili šolo. Leta 1895 je dvorec kupil žapuški industrialec in trgovec Matija Repič, čigar družina ga je obdržala v lasti vse do nacionalizacije leta 1948, ko so stavbo predali v upravljanje gradbenemu podjetju Primorje. To ima v nekoliko prezidanem kompleksu svoje prostore in restavracijo še danes, del stavbe pa je namenjen stanovanjem.

47 Dvorec je bil zgrajen na poligonalnem tlorisu z velikim notranjim dvoriščem. Glavna stavba je bila na jugovzhodu, na jugu, zahodu in severu pa so jo obdajali ožji trakti. Celota je bila leta 1879 prezidana, kljub temu pa je obdržala osnovne stavbne poteze. Gospodarska poslopja so nadzidali in spremenili v stanovanja, osrednje poslopje renesančne, v tlorisu pravokotne zasnove pa so spremenili tako, da so prejšnjo prislonjeno kapelo s poligonalnim zaključkom nadomestili z novim vzhodnim prizidkom na kvadratnem tlorisu, na zahodni strani pa so zazidali nekdanji pokriti uvoz na dvorišče in tako pridobili nekaj prostora. Sedanja stavba ima tako tloris v obliki črke T.

Današnja glavna, obulična enonadstropna fasada je desetosna, sredi nje pa je ohranjen starejši polkrožno zaključen rustičen portal iz dvobarvnih kamnov. Na loku portala je sklepnik z vklesanim napisom *F. I. S. 1679*. Kapela, ki je bila nekoč vzhodno od portala, je zdaj predelana v gostinski lokal. Vsa okna so moderna, levo in desno od vhoda je v pritličju po par manjših kvadratnih okenskih odprtin, druga so pravokotna in nekoliko večja. Na zahodnem delu glavne fasade je širok prehod na dvorišče z rustičnimi pilastrskimi obrobami. Dvoriščna stran poslopja je proti severu nekoliko podaljšana in utilitarno predelana z razširjenimi okni in vrati; v novejšem ločnem portalu ob prehodu na dvorišče je vdelan sklepni kamen z letnico 1680

z nekdanjega glavnega portala. Na osrednjo stavbo je na zahodu prislonjen desetosni stavbni trakt s podstrešno poletažo in deloma še ohranjenimi starimi kamnitimi okenskimi okvirji na južni strani. Stara gospodarska poslopja so predelana, še vedno pa je ohranjen velik obzidan vrt na vzhodni strani kompleksa.

Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 222; KOS 1954, str. 257; SMOLE 1982, str. 358-359, 494, 579; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 655; JAKIČ 1997, str. 339; HÖFLER 2001, str. 155; SAPAČ 2008, str. 123-127.

61 **Št. 25:** Stara enonadstropna šola, zgrajena bržkone v tridesetih letih 20. stoletja, stoji ob župnijski cerkvi sv. Jurija v Šturjah. Devetosna glavna fasada ima v pritličju tri vhode; pri zahodnem stoji ob fasadi kamnit kropilnik z renesančno okrašeno nogo, ki ima na bazi relief pelikana z mladiči; ob vzhodnem je vzidan baročno oblikovan kropilnik. Na fasadi so pritrjene spominske plošče slikarju Antonu Cebeju (1722–1774) ter duhovnikoma Filipu Terčelju (1892–1946) in Srečku Gregorcu (1894–1972).

62 **Št. 30:** Desno od vhoda v stavbo je na steno pritrjena majhna bronasta plastika v obliki lutkovnega odra, ki ima na okvirju napis *Malo marionetno / gledališče*, delo kiparke Anje Kranjc. 33
Obeležje je bilo odkrito leta 2010 v spomin na 100. obletnico rojstva slovenskega lutkovnega gledališča, saj je v tej hiši slikar, fotograf in lutkar Milan Klemenčič leta 1910 uprizoril svojo prvo lutkovno predstavo.

Literatura: *Ajdovske novice*, 15. 12. 2011, str. 8.

Štrancarjeva ulica

63 **Št. 1:** Enoinpolnadstropna trška hiša ima petosno fasado z rustičnim pritličjem, v nadstropju so okna s prekladnimi strešicami, v glavni osi pritličja pa kamnit ločni pilastrski portal z vklesano letnico 1878 na sklepniku.

64 **Št. 2:** Večja enoinpolnadstropna trška hiša s sedemosno fasado, členjeno z lizenami, ima na sklepniku segmentno zaključene kalone vklesano letnico 1870; okna v nadstropju imajo profilirane prekladne strešice.

65 **Št. 4:** Večja trška hiša s šestosno, historistično okrašeno fasado, z rustičnimi lizenami raz- 48
deljeno na troje.

66 **Št. 6:** Enoinpolnadstropna trška hiša v nizu s triosno historistično fasado, okrašeno enako kot sosednja hiša št. 4. Sklepnik kamnitega ločnega pilastrskega portala krasi klesana človeška glava.

67 **Št. 7:** Nadstropna stavba z rustičnim pritličjem in ometnimi obrobami oken v nadstropju, zgrajena bržkone v tridesetih letih 20. stoletja.

68 **Št. 13:** Vogalna hiša s kamnito kalono, ki ima v sklepniku napis *N. 4 / 1808 / F: 14*. Stavbo obteka kamnit konzolni venec.

Tovarniška cesta

69 **Št. 15: Tovarna Tekstina** (RNKD ev. št. 29315), nekoč Predilnica, je bila prva tekstilna tovarna na Slovenskem, ustanovljena leta 1828 kot *Cesarsko-kraljeva privatna mehanična predilnica*; leto pozneje so zgradili še barvarno. Po dveh požarih leta 1894 in preureditvi v bolnišnico med prvo svetovno vojno je tovarna sprva prešla v last italijanske delniške družbe, nato pa so jo v času hude svetovne gospodarske krize leta 1932 zaprli; od leta 1949 je bila pod imenom Tekstina vključena v kompleks več na novo zgrajenih tovarniških stavb. V stavbi tekstilne tovarne, ki je zaradi para visokih stolpov prepoznaven motiv v mestni veduti – mdr. sta jo upodobila Milan Klemenčič in Veno Pilon –, je po drugi svetovni vojni deloval tudi Fructal, danes pa so v njej Fructalovi upravni prostori. Na videz enotna stavba je sestavljena iz dveh med seboj povezanih objektov, katerih stavbni lupini sta še v celoti ohranjeni; nekdanjo glavno, proti jugozahodu obrnjeno petosno fasado starejšega trakta, vzdolž katere teče v pritličju mlajši prizidek, ob straneh obstopata trinadstropna stolpa kvadratnega tlorisa. Levi je pokrit s štirikapno, desni, vodni stolp, pa z zvonasto betonsko streho s kroglo na vrhu. Fasado členijo večja, v srednji in skrajni levi osi podvojena pokončna okna z nekoliko razgibanimi kamnitimi okvirji. Na vrhu jo nad venčnim zidcem zaključuje nizko stopničasto zalomljeno čelo. Vogale iz grobega kamna zgrajenih stolpov krasi gladka rustika, ki se v strešnem delu zaključi s stolpičastimi vogalnimi zaključki; oba stolpa imata tik pod napuščem na zunanjih stranicah dekorativna niza manjših slepih oken. Severozahodno steno levega stolpa členita dva horizontalna niza manjših oken, na jugozahodni pa sta eno nad drugim večji pravokotni okni. Enako je členjena tudi jugozahodna stena desnega vodnega stolpa, le da je v pritličju pod oknoma vzidan klasicističen betonski portal s profiliranim trikotnim zatrepom, slonečim na kaneliranih volutnih konzolah; jugovzhodno steno stolpa členijo pokončna okna stopnišča, vse stene pa se zaključijo s trikotnimi zatrepi.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Kronika župnije Šturje; http://www.tekstina-fashion.com/history (stanje 24. 7. 2012); http://www.primorske.si/Primorska/Goriska/Stolp-stare-predilnice-je-ogrozen.aspx (stanje 24. 7. 2012).
Literatura: KRESAL 1969; LAH 1985, str. 161–163.

Trg 1. slovenske vlade

70 **Št. 1: Dvorana prve slovenske vlade** oziroma nekdanja **kinodvorana** stoji v središču mesta v bližini stolpov antičnih Caster. Zgradili so jo leta 1965 na prostoru leto prej porušene dvorane za Bratinovo hišo; arhitekt Svetozar Križaj je objekt zasnoval leta 1964. Vhodna fasada pritlične stavbe z betonskim nadstreškom je členjena z zastekljenim vhodom, ozkimi vertikalnimi okni in poudarjeno izstopajočimi betonskimi gredami, južna fasada vhodne avle pa je v celoti zastekljena. Objekt se kljub svoji modernistični podobi umirjeno vključuje v obdajajočo ga starejšo strukturo. Trg 1. slovenske vlade je bil po Križajevih načrtih podaljšan s Spodnjim trgom (tržnica). Ob njem so bili prav tako po Križajevih načrtih restavrirani del antičnega obzidja, dva stolpa in tloris rimskih term v pritličju Bratinove hiše. Leta 2005 je bila kinodvorana preimenovana v Dvorano prve slovenske vlade. 49

Literatura: OCVIRK 1966; ŠUMI 1986; OSMUK, SVOLJŠAK, ŽBONA-TRKMAN 1994, str. 32–33, 41; RAVNIKAR, ZOREC 2000, str. 43; RAVNIKAR 2001, str. 148; BERNIK 2004, str. 154–155; CIGOJ 2008.

Ulica Milana Klemenčiča

71 **Št. 1: Dom starejših občanov** je bil zgrajen leta 1983 po načrtih Marka Cotiča, Dušana Engelsbergerja in Andreja Kemra. Postmodernistični objekt tvorita dva dela: dvonadstropni bivalni, katerega štirje trakti obdajajo velik kvadraten atrij, in piramidasti pritlični del kvadratnega tlorisa za skupne aktivnosti, z vogalom prislonjen k omenjeni štiritraktni zasnovi. Arhitekturo zaznamuje razčlenjen tloris in postmodernistični kolaž geometrijskih oblik, ki izvirajo iz regionalnega formalnega repertoarja (borjači, portoni, antični stebri). 50

Literatura: COTIČ, ENGELSBERGER, KEMR 1984.

Vipavska cesta

72 **Št. 2: Poslovna stavba SGP Primorje** (upravna stavba) stoji ob križišču Idrijske, Goriške in Vipavske ceste; zgrajena je bila leta 2008 po načrtih arhitektov Borisa Podrecce, Boštjana Furlana, Irene Kete, Marka Kosovela in Zekire Bajec. Stavbo, ki je s staro upravno zgradbo na drugi strani ceste povezana s trgom, zaznamuje dinamično razgiban trinadstropen volumen. Fasada je strukturirana delno s temnozelenim steklenim polnilom, delno pa s svetlo kamnito oblogo. Vhod označuje visoka steklena stena s poševnim vetrolovom. Geometrijsko razgibani objekt z velikima pomoloma je skoraj v celoti zasnovan brez notranjih nosilcev.

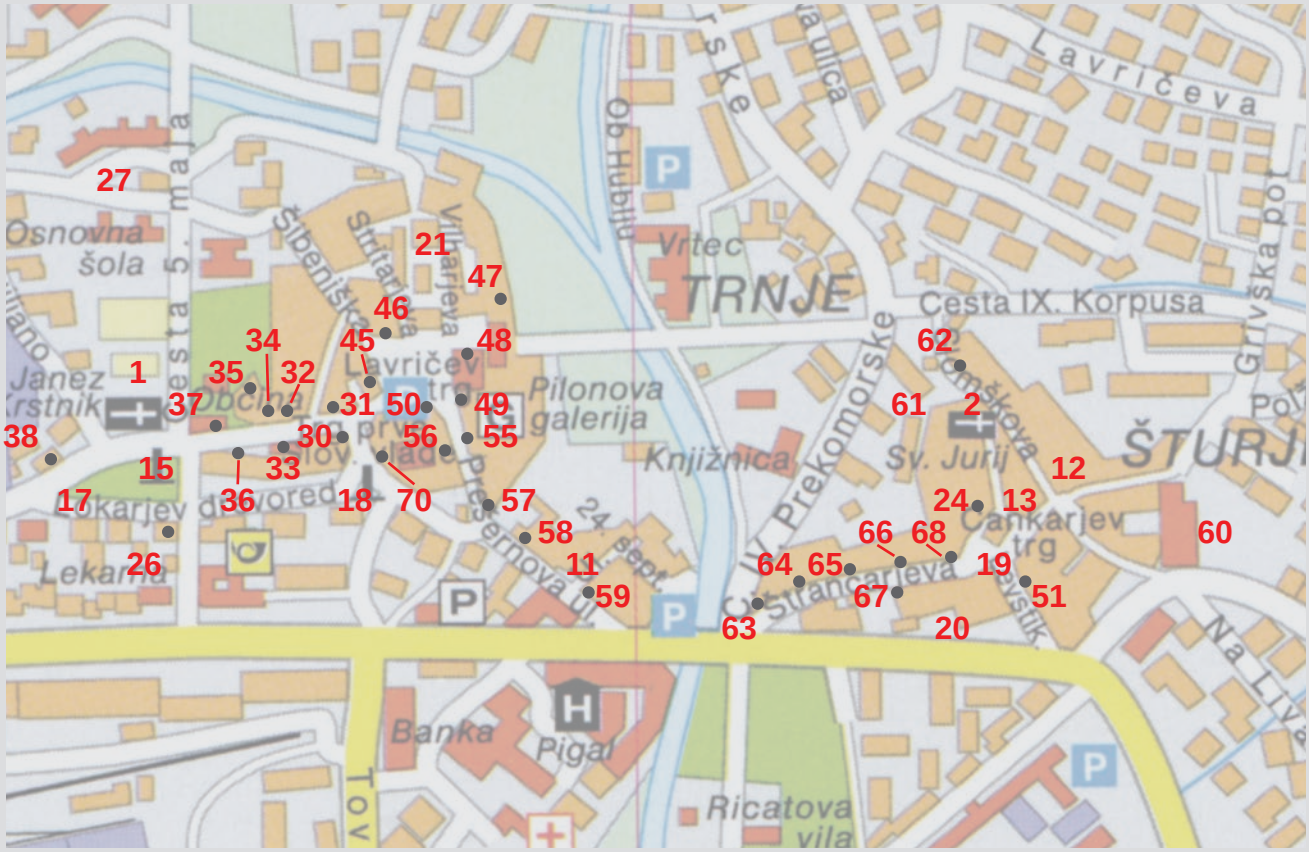
Viri: http://www.primorje.si/index.php?vie=cnt&id=2008050311384890&lng=slo (stanje 19. 5. 2011).

73 **Št. 5:** Enoinpolnadstropna meščanska vila, zgrajena verjetno v dvajsetih letih 20. stoletja. Na
51 severnem delu pročelja je pred vhodom veranda, nad katero se dviga balkon; nosijo ga toskanski slopi, zaključuje pa kamnita ograja. Zunanjščino členijo lizene, vodoravni zidci in pravokotna okna, podstrešno etažo pa konzolni venec z vzdolžnimi pravokotnimi linami.

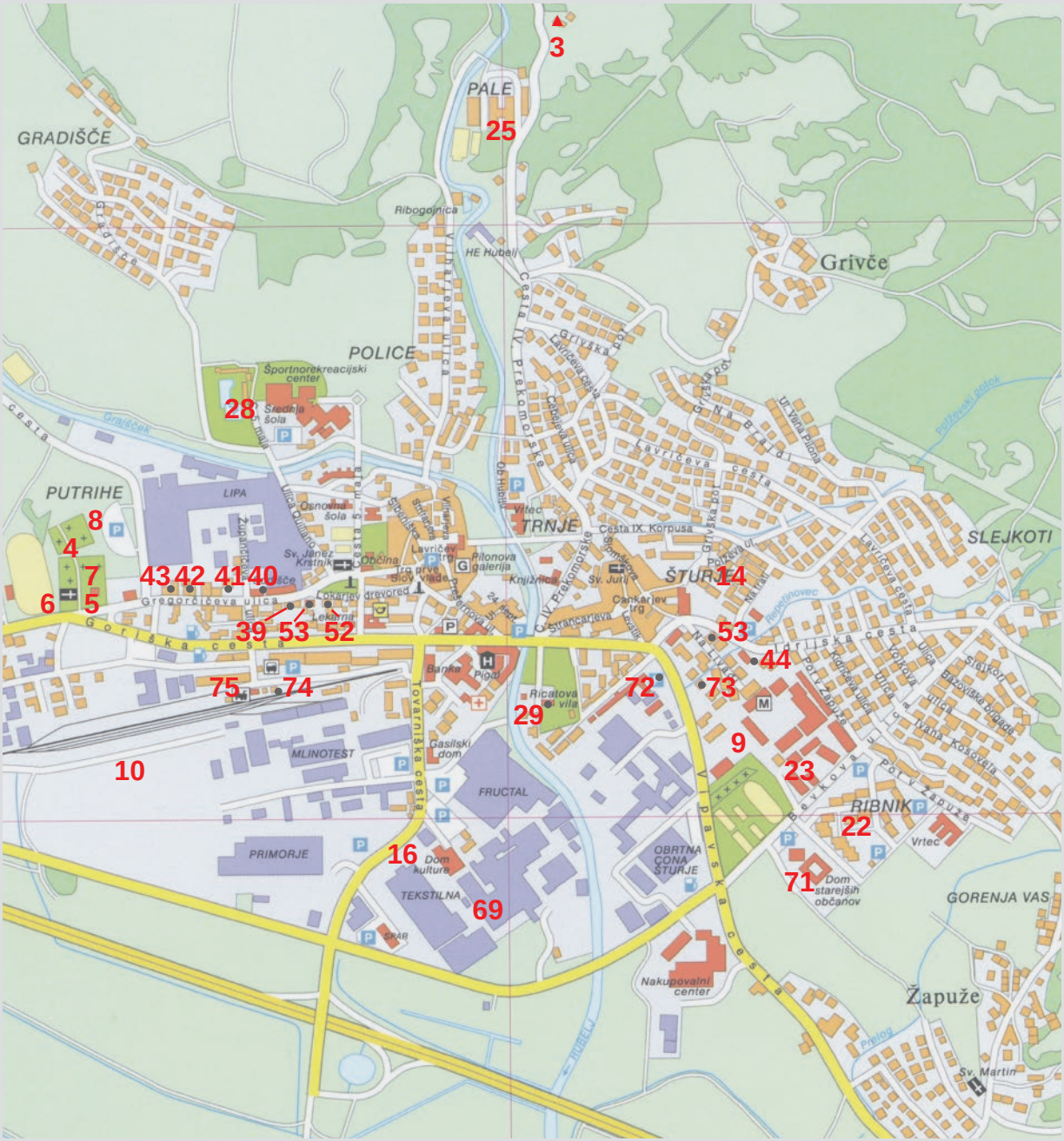
Župančičeva ulica

74 **Št. 4:** Historistična štiristanovanjska železničarska hiša je bila zgrajena na začetku 20. stoletja. Štiriosno pročelje enoinpolnadstropne stavbe gleda na železniško progo; v sredini ima globok dvoosni rizalit, nadstrešen z reducirano čopasto streho. Stavbo obteka kamnit talni zidec, nadstropja pa ločijo profilirani zidci. Z ometnimi obrobami okrašena okna v pritličju imajo na prekladi sklepnik, okna v nadstropju pa prekladno strešico. Začelje je podobno členjeno, le da je plitvejši osrednji rizalit triosen; v srednji osi je vhod s konzolnim nadstreškom, nad njim pa pokončno okno stopnišča. Stranski fasadi imata le podstrešni biforni okni, vse štiri fasade pa so nadstrešene s čopasto streho; streha je bila pri obnovi zaradi vremenskih razmer znižana.

75 **Št. 6: Železniška postaja** je bila zgrajena okoli 1902, ko je bila vzpostavljena železniška po-
52 vezava med Gorico in Ajdovščino. S strmo dvokapnico pokrita dvonadstropna stavba, ki po svoji zasnovi spominja na druge sočasne kolodvore, ima s toskanskimi pilastri bogato razčlenjeno pročelje, obrnjeno proti progi; nad osrednjimi tremi osmi se dviga trikotni zatrep. Pred poslopjem je s pultno streho pokrit lesen pritličen nadstrešek, ki ga poleg dveh z velikimi okni odprtih končnih sten nosita dekorativna ulita stebriča. Druge fasade so skromneje okrašene.

Vir: Atlas Slovenije, Ljubljana 2005

Vir: Atlas Slovenije, Ljubljana 2005

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

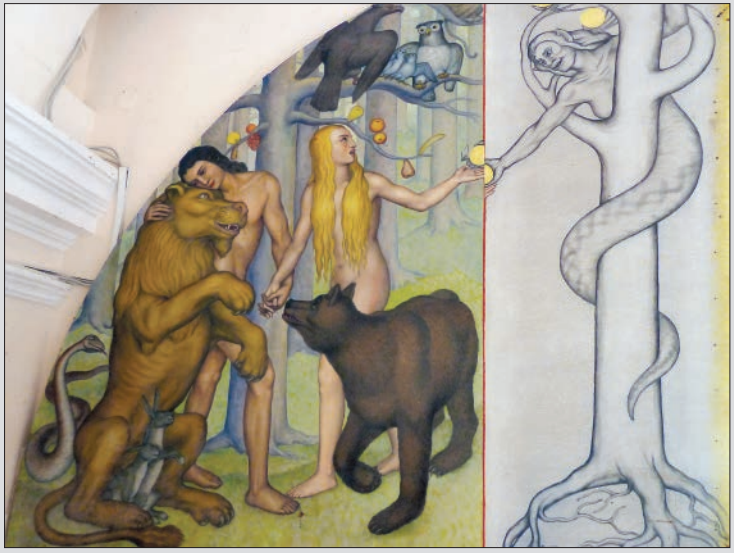
26

27

28

29

30

31

32

MALO MARIONETNO
GLEDALIŠČE
SLIKAR, FOTOGRAF IN LUTKAR MILAN KLEMENČIČ
JE 22. 12. 1910 V TEJ HIŠI UPRIZORIL
SVOJO PRVO LUTKOVNO PREDSTAVO.
TU SE JE RODILO SLOVENSKO LUTKOVNO GLEDALIŠČE.

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

BATUJE

občina
Ajdovščina

Gručasto naselje v Vipavski dolini ob cesti Selo-Šempeter pri Gorici (RNKD ev. št. 25059). Deli naselja so Brsnice, Britih, Figl, Mlaka, Na griču, Postaja in Vipava. Severno od vasi je še ohranjen odsek rimske ceste Akvileja-Castra-Emona (RNKD ev. št. 12154), severozahodno od vasi pa je stala starejša vaška cerkev sv. Jurija, ki se prvič omenja 1523 in je bila na novo zgrajena 1570, ko je stal v njej majhen lepo poslikan lesen oltar; sodeč po njenih materialnih ostankih (reliefa s pleteninasto ornamentiko, zdaj hranjena v župnijski cerkvi), je nastala v poznem 9. ali v začetku 10. stoletja. Cerkev so v drugi polovici 18. stoletja podrli; ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1764 je veliki oltar iz te cerkve že stal v cerkvi sv. Ane. Ob ruševinah cerkve sv. Jurija je bila odkrita nekropola ketlaške kulture (RNKD ev. št. 4952). V drugi polovici 18. stoletja je imelo naselje, zgrajeno okoli cerkve sv. Ane, dve trdni zidani stavbi, poleg cerkve še vikarjevo hišo, zgrajeno iz volila Sebastijana Liebenausa. V vasi je več hiš z ohranjenimi starejšimi klesanimi arhitekturnimi elementi in hišnimi znamenji: hiša št. 1 ima na zidani ograji postavljeno nišasto znamenje z rahlo segmentnim zatrepom in parom lizen, v niši pa je ljubiteljska slika Matere božje; na gospodarskem poslopju pri hiši št. 11 je manjše kamnito kvadratno gotsko oblikovano okno, na sosednjem gospodarskem poslopju s polkrožno zaključenim vhodom v nadstropju sta še dve podobni okni, nasproti stanovanjske stavbe pa v zidani ograji nišasto hišno znamenje s poudarjenimi prečniki in sklepnikom; na gospodarskem poslopju hiše št. 12 je v nadstropju vzidan polkrožno zaključen gotsko oblikovan kamnit portal z vklesano letnico 1605; na kamnitem podboju portona pred hišo št. 19 je vklesana letnica 1867, desno od njega pa je manjše nišasto hišno znamenje; pred hišo št. 20 stoji kamnit porton z ornamentalno okrašenimi prečniki in preklado, na kateri je napis *18 Andrej Koron 64*; hiša št. 40 je ohranila značilno fasado z lesenimi ganki, v stranski fasadi pa ima vzidani dve manjši kamniti gotsko oblikovani pravokotni okni, bržkone iz 17. stoletja; hiša št. 41 ima kamnit klesan dvoriščni porton z ornamentalno okrašenimi prečniki in rahlo trikotno zaključeno preklado, sredi katere je vklesan napis *18 IHS 53*; hiša št. 55 ima za trške hiše značilno fasado z balkonom nad glavnim vhodom, s pasastimi zidci razdeljena nadstropja, poudarjene okenske in vratne obrobe ter poznosecesijske dekorativne elemente iz sredine tridesetih let 20. stoletja; polovica hiše št. 69 ima z ravno streho pokrito dvignjeno podstrešno etažo in rustične dekorativne poudarke okenskih odprtin in hišnih vogalov, zgrajena pa je bila verjetno v tridesetih letih 20. stoletja.

62

Viri: Porcia 1570, f. 426; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 11 (Batuje) AB, A 02; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Arheološka najdišča* 1975, str. 123; SEDEJ 1978, str. 432; SEDEJ 1989, str. 48–49; ATTEMS 1994, str. 23; ATTEMS 2000, str. 102; HÖFLER 2001, str. 129–130.

Župnijska cerkev sv. Ane

(župnija Batuje)

RNKD ev. št. 3559.

Lega

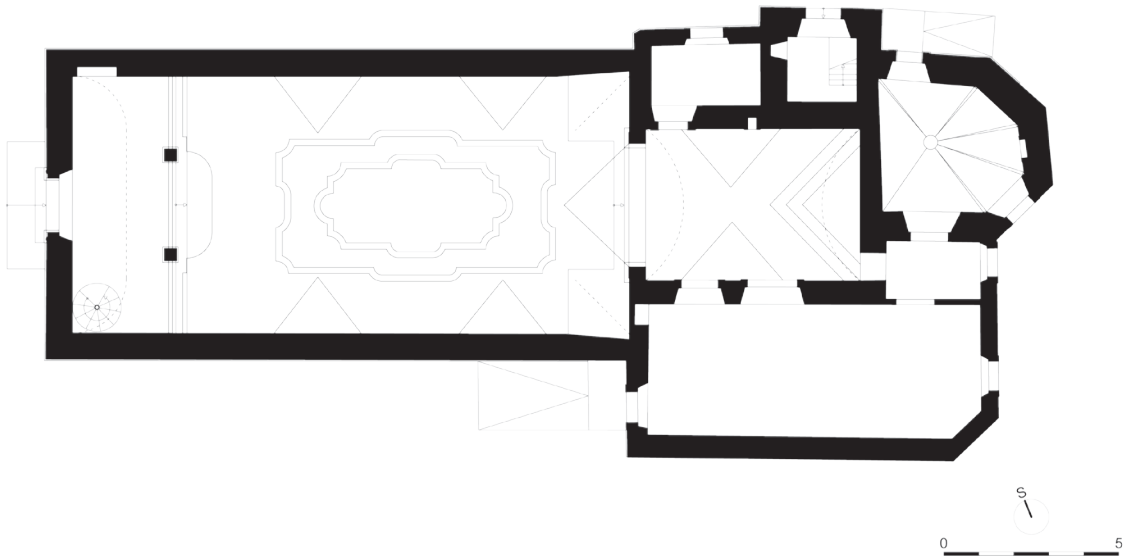
Rahlo proti jugu obrnjena cerkev stoji v jugovzhodnem delu strnjenega naselja ob križišču poti, ki tvorijo pred njeno fasado manjši odprt prostor trikotnega tlorisa; na drugih straneh je cerkev tesno obdana s sosednjimi stavbami.

Zgodovinski podatki

Cerkev sv. Ane se v virih prvič omenja leta 1570 kot podružnica župnije Črniče; leta 1786 je postala sedež lokalne kaplanije, leta 1856 je bila tu ustanovljena župnija. Stari gotski prezbiterij postavlja nastanek cerkve sv. Ane v prvo polovico 15. stoletja; po vizitacijskem zapisniku iz leta 1570 je bila enoladijska, z zvončnico na fasadi, v prezbiteriju pa je stal oltar z rezljanim lesenim poslikanim in pozlačenim nastavkom in velikim kipom svetnice. Leta 1726 so prezbiterij spremenili v zakristijo sedanje cerkve, ki jo je dal takrat na novo zgraditi Sebastijan Liebenaus. Zvonik so ji prizidali leta 1742, ko je bila cerkev tudi na novo posvečena. Iz vizitacijskega zapisnika goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz leta 1758 je razvidno, da so bili v cerkvi trije oltarji, stranska sta bila posvečena Blaženi Devici Mariji in sv. Marjeti; leta 1764 je v njej stal še oltar sv. Jurija iz opuščene batujske podružnične cerkve. Sedanji obok prezbiterija je bil, kot priča letnica, vklesana v vrhnjo stopnico prezbiterija, narejen leta 1875. Leta 1901 je bil zvonik povišan za eno nadstropje po načrtu Ivana Štanta, železniškega uradnika iz Gorice, leta 1930 pa je bila cerkvena ladja po načrtih p. Anzelma Wernerja podaljšana proti zahodu za globino pevskega kora; od takrat je tudi sedanja cerkvena fasada.

Arhitektura

Od zahoda proti vzhodu si v tlorisu sledita pravokotna ladja in ožji, prav tako pravokoten prezbiterij, za njim pa je tristrano sklenjeni stari prezbiterij, ki služi kot zakristija. Ob

južni steni starega in novega prezbiterija je prizidan nižji pravokoten prostor s poševno porezanim jugovzhodnim vogalom, ki služi kot oratorij oziroma zimska kapela. Ob severni strani starega prezbiterija stojita v tlorisu kvadraten zvonik in pomožni prostor. V osi fasade, zaključene z nizkim trikotnim čelom, je glavni vhod s profiliranim pravokotnim kamnitim okvirjem na kockastih bazah; zaključuje ga stopničasto profilirana preklada, nad katero je pritrjen kamnit grb donatorja Sebastijana Liebenshausa z začetka 18. stoletja. Fasado obrobljajo plitev maltast podzidek in prav tako v malti izvedeni nekoliko izstopajoči šivani robovi. V zgornjem delu jo členijo štiri slepe polkrožne arkade na okroglih stebričih z romanizirajočimi kockastimi kapiteli; stena za njimi je poslikana s preprosto simboliko križev z vinsko trto in golobom sv. Duha. V čelu fasade je okrasno polje v obliki slepega okroglega okna s profiliranim okvirjem. Steno v pritličju krasijo na vsaki strani vhoda štirje v križ postavljeni kvadrati iz grobe malte, zapoznel odmev secesijske ornamentike. Severno in južno steno ladje predira po troje pokončnih pravokotnih oken z gladkimi kamnitimi okvirji in profilirano nadstrešno preklado; med njimi so spodaj maltasta dekorativna polja, enaka onim na fasadi, zgoraj pa dekorativni okrogli okvirji. Zvonik, ki v stiku starega in novega prezbiterija izstopa iz stavbne linije, je razčlenjen z gladkimi venčnimi zidci in naslikanimi šivanimi robovi; v pritličju je v severni steni polkrožno zaključen vhod, ob njem je vzidan preprost in časovno težko določljiv

kamnit relief pelikana z mladiči. Višje tretje nadstropje zvonika, na katerem so številčnice ure, zaključuje močnejši profiliran venčni zidec. Nad njim se odpirajo biforne zvonove line z opečnatimi loki, na vogalih tega nadstropja so dvojni opečnati pilastri, zaključujeta pa ga opečnat friz in konzolni venec. Zvonik pokriva pločevinasta streha v obliki nizke četverostrane piramide, ki preide v veliko trebušasto čebulo. Stari tristrano sklenjeni prezbiterij z naslikanimi šivanimi vogali ima le v jugovzhodni stranici pravokotno okno, katerega kamniti okvir sklepa profilirana preklada z blazinastim vmesnim frizom; dve enaki okni sta tudi v steni oratorija, ki sega proti vzhodu do linije nekdanjega oltarnega zaključka.

55 Ladjo pokriva zrcalni obok z visokim grlom, ki ga na vzdolžnih stenah obteka bogato profiliran dvojni venčni zidec. Ta se nadaljuje tudi na slavoločni steni, kjer se pod sosvodnico nad slavoločno odprtino stopničasto zaključi. Nad vzdolžnicama se nad okni v grlo oboka zarisujeta po dva para sosvodnic s polkrožnimi podločji; nad zahodnim parom oken sosvodnici manjkata, četudi je venčni zidec izveden tudi v tem, prizidanem delu, obok pa se s fasadno steno stika ostro, brez zrcalnega profila ali grla. Ob fasadi stoji na dveh zidanih slopih lesen pevski kor, katerega ograja se na sredi balkonasto boči globoko v prostor. Na zrcalu stropa je dvojni profiliran maltast okvir razgibanih oblik. Tlak v ladji je kamnit; v vhodnem delu pod korom je za dve stopnici nižji kakor v ladji. Prehod v razmeroma ozek prezbiterij obstopata pilastra, polkrožni lok pa sklepa volutast sklepnik. Kapitelna profila pilastrov se na stenah prezbiterija nadaljujeta v venčni zidec, nad katerim se pne banjast obok, v katerega pa se tako z boka kakor iznad zaključne stene zarezujejo globoke sosvodnice. V južni steni prezbiterija so vrata in večje recentno okno v oratorij, v severni steni je razmeroma visoko vstavljeno pravokotno okno, ki prekinja venčni zidec. Stari prezbiterij, dostopen skozi oratorij, pokriva poligonalen šotorast obok z močnimi grebeni, ki slonijo na amorfnih konzolah; pod sedanjimi formami se morda še skriva prvotna shema rebrastega oboka.

Poslikava

54 Na stenah starega prezbiterija so bile leta 1948 odkrite freske: večje polje s prepoznavno motiviko in kvaliteto je ohranjeno le na severovzhodni steni, medtem ko so ostanki na severni in jugovzhodni steni popolnoma fragmentarni in nečitljivi. Na severovzhodni steni so vidni v spodnjem pasu apostoli Peter, Jakob starejši (ali Pavel) in Jakob mlajši; od svetniške ali apostolske figure v zgornjem pasu je viden le spodnji del draperije. Freske so delo mojstra iz nasledstva Mojstra Leonarda iz Krašc in naj bi nastale po letu 1505; slikar se je pri upodabljanju apostolskih likov posluževal grafičnih predlog Mojstra E. S. Zgornjo svetniško figuro delno prekriva mlajša plast fresk bržkone iz 19. stoletja v obliki bordure z baročno ornamentiko in letnico 1480.

V notranjem uokvirjenem polju obočnega zrcala v ladji je naslikano Marijino vnebovzetje, delo Tomaža Seljaka ml. iz leta 1931, ki je naslikal tudi preprosto ornamentalno simboliko na steni nad slavoločno odprtino in v sosvodnici nad njo ter na oboku prezbiterija. Okno v severni steni prezbiterija zapira nov vitraj z abstraktno motiviko.

Oprema

Marmornati veliki oltar stebrnega tipa je iz leta 1726. Navzgor razširjeno menzo obrobljajo volute, stipes pa krasi ovalna kartuša s plastičnim okvirjem, zgoraj sklenjenim z angelsko glavico in obdanim z listnima volutama. Nastavek tvorita dva para stebrov, notranji iz rdečega, v ozadje umaknjeni zunanji pa iz črnega kamna. Nad arhitravom so nizki segmentni okrajki ogredja, na katerih klečita dva celopostavna angela, nad zunanjima stebroma stojita putta. V pokončni ovalni predrtini atike je reliefna figura Boga Očeta, nad njim angelska glavica in na srednjem ogrednem zaključku sedeč putto. Glavnino oltarja predira pisano inkrustiran zvonasto sklenjen okvir za sliko. Sedanja slika sv. Družine s sv. Ano (o. na bakru, 107 x 110 cm), kupljena leta 1881 na Dunaju, zapira le zgornji del trona, spodnji del zakriva visok tabernakelj s stebrnim baldahinom, ki ga spremljata na volutah klečeča angela adoranta (kamen, levi v. 55 cm, desni v. 50 cm). Tabernakelj izvira iz cerkve na Kostanjevici pri Gorici. 56

Stranski oltar Matere božje stoji frontalno pred severnim delom slavoločne stene. Narejen je iz raznobarvnega kamna in štuka in v formah posnema baročne stebrne nastavke, čeprav je nastal šele leta 1870. Stipes krasijo izstopajoča inkrustirana geometrijska polja, na sredi je v štirilistu inkrustirana podoba na oblakih sedeče Marije z Jezusom v naročju. Par stebrov iz rdečega kamna nosi arhitrav, nad katerim je nizka volutasta atika; na okrajkih sedita angelca, na srednjem segmentnem zaključku putto. V tronu je slika Marije z Jezusom v naročju (o. pl., 141 x 88 cm), delo Tomaža Perka iz leta 1987. 57

Na južni strani stoji na slavoločni steni na kamniti konzoli novejši kip Srca Jezusovega (mavec, v. 118 cm); pod njim sta moderen krstni kamen in velikonočna sveča, del nove liturgične opreme, ki vključuje tudi daritveni oltar in ambon in je bila narejena leta 1986 po načrtu Franceta Kvaternika. Ob južnem slavoločnem pilastru je pritrjen procesijski križ (les, v. korpusa 67 cm).

Po vzdolžnih stenah ladje je razporejen križev pot s konca 19. ali iz zgodnjega 20. stoletja: v štirilistnih okvirjih so polihromirani reliefi (mavec, 55 x 50 cm).

Na severni steni ladje visi slika sv. Roka in sv. Barbare (o. pl., 230 x 90 cm), kvalitetno beneško vplivano delo iz 17. stoletja.

Obe banderi imata pritrjeno podobo le na eni strani: na enem je upodobljena sv. Ana (o. pl., 60 x 43 cm), na drugem nadangel Mihael (o. pl., 60 x 40 cm).

Orgle so delo delavnice Zupan.

V zakristiji je na vzhodni steni lep baročen marmornat lavabo, okrašen z barvito inkrustacijo in angelskimi glavicami. Na njem je shranjen kip mrtvega Kristusa (les, d. 68 cm) iz božjega groba. Zakristijska omara je kvalitetno mizarsko delo v tradiciji beneškega baročnega rezbarstva; na vrhu jo krasi prekinjeno segmetno čelo s kipoma sedečih angelov. Omaro naj bi izdelal mizar Bavčer iz Sela leta 1888 (na predalu letnica 1856). Nad vhodom v zvonik visi na severni steni slika Krst v Jordanu (o. pl., 126 x 98 cm), povprečno delo iz druge polovice 19. stoletja.

V oratoriju stojijo na južni steni na kamnitih figuralnih konzolah kamniti baročni kipi sv. 59, 58 Boštjana (v. 93 cm), ki je pred zadnjo prezidavo stal v niši na cerkveni fasadi, ter sv. Petra 60 (v. 107 cm) in Pavla (v. 101 cm). S cerkvene fasade izvira tudi tu vzidana črna marmornata plošča z napisom: *HOC TEMPLVM EST ERECTVM IN HONOREM, / ET DEI GLORIAM SVMPTIBVS PERILLVSTRIS / DO:NI SEBASTIANI DE LIEBENHAVS, SVPREMI / CAPITANEI DVCATVS CRVMLOVY ET CON / SILIARY SER:MI PRINCIPIS A SCHWARZENBERG, / SVB CVRA REVEND:MI D:NI IOAN: ANT: NVSSI / PAROCHI CERNIZENSIS ANNO DOMINI / MDCCXXVI.*

V oratoriju sta vzidana tudi dva fragmenta (kamen, zgornji 57 x 17 cm, spodnji 44 x 25 cm) z reliefno predromansko pleteninasto ornamentiko iz 9. ali začetka 10. stoletja, ki izvirata iz nekdanje cerkve sv. Jurija. Tu so še misijonski križ (les, v. korpusa 95 cm) iz leta 1909, tabernakelj nekdanjega božjega groba, nastal v baročni tradiciji v poznem 19. stoletju, in nov kip Fatimske Marije (mavec, v. 82 cm). Na severni steni visi nekdanje procesijsko nebo (o. pl., 194 x 135 cm), na katerem sta v sredini ob monštranci dva na oblakih posedajoča celopostavna angela, v vogalih pa so štirje evangelisti z atributi.

V zvoniku visijo trije zvonovi, vsi trije uliti leta 1971 v livarni Clocchiatti v Vidmu. Veliki je posvečen sv. Ani, srednji Mariji, mali pa sv. Alojziju.

Viri: Porcia 1570, f. 426; Velepič 1948.
Literatura: SAGADIN 1981, str. 60–61; VRIŠER 1983, str. 75–76; VUK 1988; KRAGELJ 1992, str. 7–27; ATTEMS 1994, str. 21, 508; HÖFLER 1997, str. 72–74; PESKAR 1999, str. 35; ATTEMS 2000, str. 102; HÖFLER 2001, str. 129; KEMPERL 2004, str. 42–45; LEBAN 2005, str. 38, 43, 85; BLAŽKO 2011.

Župnišče (Batuje 21)

Župnišče stoji sredi vasi, severno od župnijske cerkve. Enonadstropna stavba z ograjenim vrtom je bila, kot pove letnica, vklesana na sklepniku kamnitega portala, zgrajena leta 1867. Petosna glavna fasada je horizontalno razdeljena v tri dele, ki nakazujejo beneško tridelno delitev prostorov v notranjosti stavbe; glavno os poleg portala nakazuje pokončno pravokotno okno nad njim, stranske osi pa para skupaj postavljenih oken v obeh nadstropjih.

Prvo nadstropje od pritličja ločuje venčni zidec, ki obteka celotno stavbo, nad portalom pa se dekorativno trikotno zalomi. Enak motiv je bil uporabljen za dekoracijo oken v prvem nadstropju, para stranskih oken zgoraj povezuje venčni zidec s trikotnim zalomom, enako pa je okrašeno tudi okno nad portalom. V osi trikotnih zalomov nad okni so med pare masivnih zidanih konzol postavljena manjša prečna pravokotna okna podstrešja, ki je od prvega nadstropja ločeno s pasastim zidcem, ki prav tako obteka celotno stavbo. Vzdolžni steni členijo v obeh nadstropjih po tri pokončna pravokotna okna, enako je tudi na začelju stavbe. Župnišče je pokrito s štirikapno korčasto streho. Portal vodi v široko vežo, na koncu katere je dvoramno stopnišče, iz veže pa so simetrično razporejeni vhodi v stranske prostore.

Pokopališče

Na leta 1889 urejenem pokopališču, ki leži nad avtocesto, severovzhodno od vasi, stoji pokopališki križ iz dekorativno kovanega železa, spomenik padlim v NOB v obliki ograjenega groba z napisno ploščo, ki nosi na vrhu stiliziran Triglav s peterokrako zvezdo, in več zanimivih nagrobnikov; v osi vhoda na pokopališče je nagrobnik batujskega župnika Ignacija Lebana (+ 1938), delo Toneta Kralja, s polkrožno zaključenim marmornatim reliefom Kristusa s trnovo krono, ki stoji za lovorjevim drevesom, na grobu stoji na knjigi kelih s križem na vrhu. 61

Literatura: *Tone Kralj* 1998, str. 143.

Šola (Batuje 5)

Poslopje nekdanje osnovne šole, pred nedavnim predelano v večstanovanjsko stavbo, stoji ob cesti Selo–Dornberk tik pred uvozom v središče vasi. Zgradili so ga v šolskem letu 1933/34 po načrtih, izdelanih v Državnem gradbenem uradu v Gorici. Simetrično oblikovano devetosno glavno fasado, obrnjeno proti jugu, poudarja preprost vhod s kratkim stopniščem, po štiri okna na vsaki strani pa se ponovijo tudi v nadstopju, ki je od pritličja ločeno s preprostim venčnim zidcem. Arhitekturni elementi pritličja so poudarjeni s kamnitimi napušči, vogali pa s šivano rustiko. Levo od portala je leta 1980 vzidana napisna plošča v spomin na ustanovitev KNOO leta 1944, desno od portala pa plošča v spomin na službovanje učitelja in skladatelja Lojzeta Bratoža (1902–1937) v letih 1924–28, postavljena ob 50. obletnici njegove smrti. Na zahodni strani ima stavba stranski vhod in v nadstropju eno pokončno okno.

Literatura: TOPLIKAR 2005, str. 132.

Domačija Pri Krištofu (Batuje 17)
RNKD ev. št. 6.

63 Podolgovato poslopje v bližini cerkve je sestavljeno iz dveh hiš, povezanih z velbanim mostovžem, imenovanim Grofovc. Severna hiša ima kamnit polkrožno zaključen rustični portal v vinsko klet z v sklepnik vklesano letnico 1637 ter nišasto hišno znamenje iz leta 2008, v katerem stoji kip sv. Ane, ki uči Marijo brati (kamnitogres, v. ok. 50 cm), z napisom *Počaščena / sv. Ana z božjo / milostjo obdana* na postavku. Mostovž ima na vzhodni strani kamnit portal s klesanimi konzolami nekdanjega balkona, na zahodni pa par kvadratnih oken s kamnitimi gotsko prirezanimi okvirji. Enaka, na ajdovo zrno zaključena kamnita okna ima tudi južna hiša, ki ima na zadnji strani polkrožno zaključen kamnit portal v vinsko klet z rahlo nakazano rustiko.

Viri: Velepič 1948; Premrl 2002–2003.
Literatura: SEDEJ 1989, str. 48–49.

Kapelica Srca Jezusovega
Nasproti odcepa, ki vodi v središče vasi, stoji ob cesti Selo–Dornberk zidana kapelica s polkrožno zaključenim kamnitim portalom, ki ga krasijo prečnika in sklepnik. V banjasto obokanem plitvem prostoru je globoka zastekljena niša, v njej pa stoji novejši kip Srca Jezusovega (kamnitogres, v. ok. 120 cm). V stranskih stenah sta na zunanji strani plitvi zastekljeni niši; v levi je kip Marije (kamnitogres, v. ok. 80 cm), v desni pa sv. Jožefa (kamnitogres, v. ok. 100 cm).

Znamenje Vstalega Kristusa
Zidano znamenje stoji nasproti župnišča ob vaški cesti. Slopasta arhitektura, krita s prečno postavljeno položno dvokapnico iz korcev, ima vdolbeno segmentno zaključeno pravokotno nišo s prečniki iz venčnega zidca. V niši je novejša marmornata plošča s kovinskim reliefom Vstalega Kristusa in napisom *MIR Z VAMI*.

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

BELA

občina
Ajdovščina

Vas z gručastim jedrom in nekaj samotnimi domačijami, raztresenimi v tesni dolini istoimenskega hudournika med Nanosom in Trnovskim gozdom.

Kapelica Lurške Matere božje
RNKD ev. št. 16967.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji nasproti hiše št. 5. Leta 1923 jo je postavil Tone Kobal (Jurčku) iz Bele v zahvalo za vrnitev sinov iz prve svetovne vojne. Nad šilasto zaključenim vhodnim lokom je bil (danes zbledel) napis *ČASTITE IN SLAVITE JO* z letnicama 1923 in 1988. Šilasto zaključeni sta tudi okenski odprtini stranskih sten, delno šilasta pa je tudi valovita dvokapna betonska streha kapelice. Vogali stavbe so poudarjeni z lizenami, ki nosijo prekinjen venčni zidec. V notranjosti sta mavčna kipa Lurške Matere božje (v. ok. 115 cm) in pastirice Bernardke (v. ok. 55 cm). 65

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 364; *Semenje javorovo* 2002, str. 431.

Marijina kapelica
Zidana kapelica kvadratnega tlorisa je vkopana v breg ob cesti v delu vasi, imenovanem Navrh klanca. Postavljena je bila kmalu po letu 1923 v zahvalo za srečno vrnitev Franca Bizjaka iz prve svetovne vojne. V šilasto obokan prostor vodi šilasto zaključen vhod, ki ga obstopa par kartušastih lizen. Betonska streha banjaste oblike ima nad vhodom v kapelico kovinski križ, ki stoji na bazi z napisom *IHS*. V stranskih, s kartušami okrašenih stenah sta manjši polkrožno zaključeni zastekljeni okni. Na menzi v notranjščini je v stekleni vitrini mavčni kip Marije z Jezuščkom (v. ok. 65 cm), ki ima na podstavku napis *N. D. du Sacre Coeur S. PERCI sep. 1875*. Na sprednji strani menze je v omet vtisnjen velik napis *IHS*. 64

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 362–363; *Semenje javorovo* 2002, str. 429.

Spomenik padlim v NOB
RNKD ev. št. 24087.

Zahodno pred vasjo lociran spomenik je posvečen osmim borcem Druge vipavske čete, ki so na tem mestu padli leta 1943 v boju z italijanskimi fašisti. Postavljen je bil leta 1977 po načrtu arhitekta Antona Tratnika. Poševno prisekan marmornat blok z napisno granitno ploščo stoji na tlakovanem zidanem podstavku, levo zraven njega je postavljen mitraljez.

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 12.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 365-368.

64

65

BRJE

občina
Ajdovščina

Skupina razloženih zaselkov med levim bregom Vipave in vrhom Hriba sv. Martina na severnem pobočju Vipavskih brd: Kasovlje, Most, Nečilec, Cinki, Furlani, Kodrovi, Martini, Možini, Pečenkovi (RNKD ev. št. 23629), Mihelji in Žulji. V njih je ohranjenih več domačij vipavskega tipa s klesanimi arhitekturnimi elementi, npr. hiša Brje 7, ki ima na dekorativno klesanem portonu letnico 1827, na portalu pa 1884; št. 71 ima v hiši ohranjen ločni portal s profiliranimi prečniki in letnico 1569.

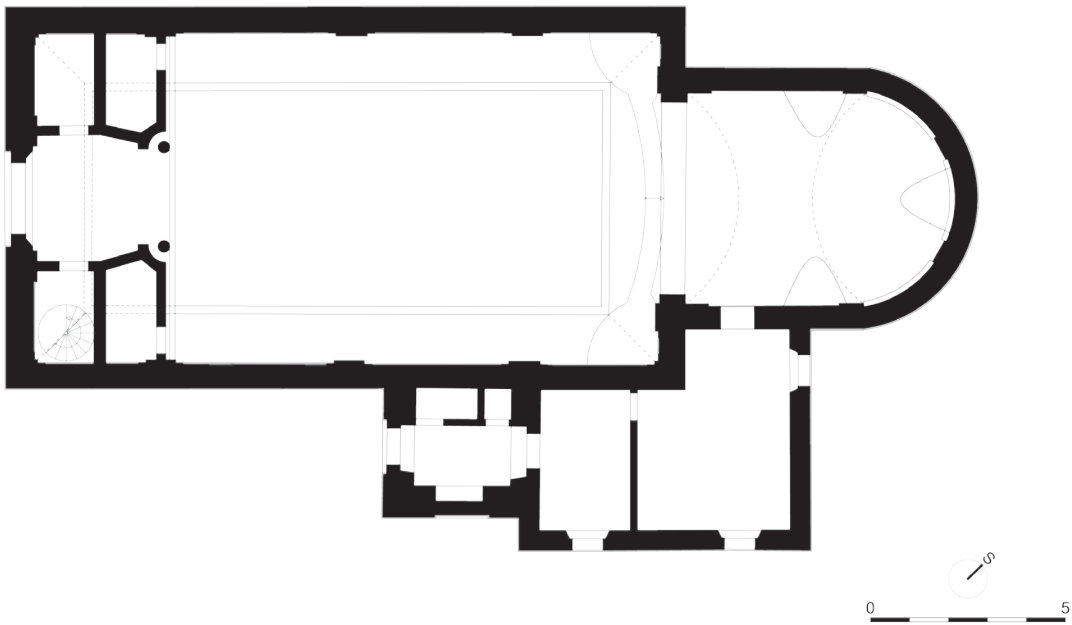
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Goriško, G 24 (Brje) A 01, 02; Premrl 2002–2003.
Literatura: MOŽINA 1985.

Župnijska cerkev sv. Cirila in Metoda
(župnija Brje)
RNKD ev. št 3591.

Lega
Proti severu obrnjena cerkev stoji južno od zaselka Martini.

Zgodovinski podatki
Cerkev je bila zgrajena na zadružnem zemljišču v letih 1926–1928 in posvečena leta 1929; avtorstvo načrtov zanjo se po izročilu pripisuje Maksu Fabianiju. Župnija je bila ustanovljena leta 1936.

Arhitektura
V tlorisu si sledita pravokotna ladja in ožji polkrožno sklenjen prezbiterij, ki mu je na vzhodni strani prizidana pravokotna zakristija, v katero se vrašča kvadraten zvonik.
Fasado zaključuje trikotno čelo, ki ga krona križ na kamnitem podstavku. V osi fasade je 66

pravokoten portal s profilirano preklado, podprto s profiliranima konzolama; vrh nje je prazna luneta. Nad portalom je vzidana plošča z letnico 1927; v čelu je manjše polkrožno okno. V stranskih oseh je v nadstropju par ožjih pokončnih, polkrožno zaključenih okenskih odprtin.

67 Enako okno je tudi v vzhodni ladijski steni, v zahodni pa dve. Prezbiterij osvetljujeta manjši polkrožno zaključeni okni v vzdolžnicah, okno v temenu prezbiterija pa je zazidano. Zvonik oglejskega tipa z enoločnimi linami, oktogonalnim tamburjem in kamnito piramidasto streho člení v nadstropjih dvoje polkrožno zaključenih oken na južni strani, enako okno na severni ter eno kvadratno in eno polkrožno zaključeno okno na vzhodni strani. V zvonik vodi z juga polkrožno zaključen portal s prazno luneto; enak portal v vzhodni steni je zazidan, severni pa služi kot prehod v zakristijo. Ta ima na vzhodni strani dvoje pravokotnih zamreženih oken, na severni pa eno. Celotno cerkev obdaja rustičen talni zidec, z grobo rustiko pa so obdani tudi šivani vogali stavbe ter okenske in vratne odprtine. Ladjo in prezbiterij pokriva dvokapna, zakristijo pa trikapna streha iz korcev.

Za cerkvenim vhodom je veža, ki se desno odpira na ozko stopnišče pevskega kora, levo pa

68 v shrambo. Vzdolžni steni ladje členijo pilastri s profiliranimi toskanskimi kapiteli in jo

delijo v štiri traveje. Prvo v celoti zaseda pevski kor z zidano ograjo; v širini preddverja sloni na dveh stebrih, v stranskih prostorih podkorja pa sta urejeni spovednici. Pilastri nosijo profiliran venčni zidec, nad katerim se dviga zrcalni strop s štukiranim okvirjem. V prezbiterij, ki je ožji od ladje, vodi pilastrski slavolok. Prostor obteka venčni zidec, nad katerim se pne banjast obok s tremi sosvodnicami. V vzhodni steni prezbiterija je vhod v zakristijo, ki je razdeljena v dva prostora: v enem je zakristijski prostor, v drugem pa veroučna učilnica.

Poslikava

Ladijske stene so poslikane z dekorativnim vzorcem z motivom križa, sredi stropa pa je naslikan z žarki obdan Kristusov monogram. Zgornji del slavoločne stene in obok prezbiterija sta poslikana z rumenimi zvezdami na modrem ozadju in okrašena s štukiranimi serafskimi glavicami. Nad velikim oltarjem sta naslikana celopostavna sv. Ciril in Metod. Avtor poslikave, ki je bila izvršena leta 1965, je Tone Kralj.

Oprema

Veliki oltar je leta 1929 izdelal kamnosek Andrej Lovrenčič iz Koprive na Krasu; sestavljata ga kamnita menza z inkrustirano zvezdo in tabernakelj. Nad njim je v steno vglobljena kvadratna niša z naslikanim Križanim (*croce dipinta*) in simboli evangelistov z odprtimi knjigami, v katerih so vpisani začetki vseh štirih evangelijev. Poslikava je delo Toneta Kralja. Na konzolah na vzdolžnih stenah prezbiterija sta postavljena kipca angelov adorantov (mavec, v. 44 cm) iz dvajsetih let 20. stoletja. V vogalih ob slavoločni steni v ladji stojita levo lesen kip Marije Kraljice z malim Jezusom, ki kaže na srce na svojih prsih (v. 144 cm), in desno lesen kip Srca Jezusovega (v. 158 cm) iz tridesetih let 20. stoletja. V veži stojita na leseni polici skoraj identični poprsji škofov, starejša relikviarija iz tolčene pločevine (v. 89 cm). Na steni zakristije visi leseno razpelo (v. korpusa 105 cm), drugo manjše (v. korpusa 61 cm) pa v učilnici. Na pevskem koru visi slika Matere božje z Jezusom (o. pl., 136 x 96 cm, sig. in dat. l. sp. *Iginio Severi Trieste 1920 dono 1929*). Vzdolž obeh ladijskih sten so razvrščene slike postaj križevega pota (tisk na pl., 70 x 50 cm), ki so bile leta 1944 kupljene v Gorici. V eni od spovednic je hranjena slika s celopostavnima figurama sv. Cirila in Metoda in Materjo božjo z Jezusom, vdelana v dekorativen pozlačen okvir (o. pl., 120 x 67 cm, sig. in dat. *K. Balli. / 1945*). Daritveni oltar, ambon in liturgično polico je leta 1995 izklesal kamnosek Vojko Mužina, načrte pa je, kot priča napisna plošča nad vhodom v zakristijo, prispeval France Kvaternik: *NOV TLAK IN OLTAR / OB 50 LETNICI SMRTI PRVEGA ŽUPNIKA / ERNESTA BANDELJ / V LETU NOVE MAŠE TOMAŽA KODRIČ / NAČRT FRANCE KVATERNIK DIPL. ING. ARH. / KAMNOSEK VOJKO MUŽINA / ŽUPNIK JANKO KRKOČ / OLTAR POSVETIL ŠKOF MSGR. METOD PIRIH*

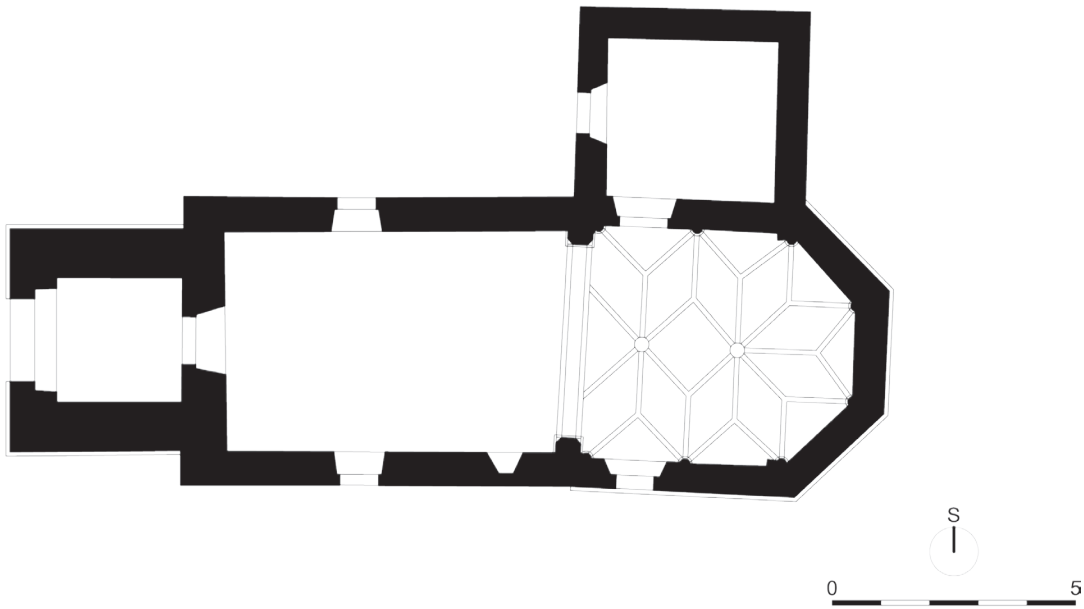
/ 2. MAJ 1995. Klopi so bile kupljene leta 1944, zakristijska omara pa je iz prve polovice 20. stoletja.
V zvoniku so trije zvonovi, uliti 1978 v livarni Ferralit v Žalcu: veliki, posvečen sv. Cirilu in Metodu, je okrašen z vinsko trto in grozdi ter napisom *Ciril – Metod, varujta slovenski rod;* srednji, posvečen sv. Martinu, je okrašen z reliefom sv. Martina, ki podarja plašč, in napisom *Sv. Martin – prosi za nas!;* mali zvon, posvečen Mariji, ima upodobljeno Marijo Pomagaj med vrtnicami in napis *Marija – Pomagaj nam.*

Viri: Velepič 1948; Premrl 2002–2003.
Literatura: MOŽINA 1985, str. 27–28; HÖFLER 2001, str. 145; MIKLAVČIČ PINTARIČ 2005, str. 48–50.

Podružnična cerkev sv. Martina
(župnija Brje)
RNKD ev. št. 3592.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na vzpetini nad vasjo Brje, na enem od vrhov gričevja med Vipavsko in Braniško dolino. Obdaja jo nizko obzidje z vhodom na zahodni strani, do katerega vodi stopnišče.

Zgodovinski podatki
Cerkev se prvič omenja leta 1499 kot podružnica župnije v Rihemberku (Branik). Sedanja stavba, ki jo letnice, vklesane v severni kapitel slavoloka in v okno južne ladijske stene, datirajo v leto 1548, je delo stavbarske delavnice, povezane s cerkvijo sv. Mihaela v Biljani, kar potrjuje kamnoseški znak na južnem kapitelu slavoloka. Vizitator Bartolomeo Porcia je leta 1570 poročal, da sta v cerkvi dva oltarja: veliki je imel lesene kipe sv. Martina, sv. Petra in sv. Pavla, vendar je potreboval nov spodoben nastavek, stranski oltar pa je bil neposvečen. Zvonova sta visela na lesenem nosilcu pred vrati, ker je strela poškodovala zvončnico nad fasado. Zvonik je bil cerkvi prizidan leta 1640, v istem stoletju pa so poskrbeli tudi za izgradnjo zakristije. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je cerkev še vedno imela dva oltarja; stranski je bil posvečen sv. Fabriciju in bi potreboval večji antependij. Med drugo svetovno vojno (leta 1944) je bila cerkev močno poškodovana; ob miniranju se je nanjo zrušil zvonik. V letih 1990 in 1991 so cerkev temeljito obnovili.

Arhitektura

V tlorisu si od zahoda proti vzhodu sledijo kvadraten zvonik, pravokotna ladja ter od nje nižji prezbiterij s triosminskim sklepom in na severni strani prizidano kvadratno zakristijo. Fasado skoraj v celoti zakriva masiven zvonik, ki ga obteka talni zidec. V zvonico vodi na zahodni strani kamnit ločni portal s prečniki v obliki venčnega zidca in s profiliranim sklepnikom, na katerem je vklesana letnica 1640 z rozeto. Zgornji del zvonika je iz časa obnove; v osi nad portalom je predrta pravokotna lina, nad izstopajočim vencem pa se na vseh štirih straneh odpirata po dve polkrožni enoločni lini, povezani s skupno obrobo s poudarjenim temenom. Zvonik pokriva šotorasta streha iz korcev. Ladjo in prezbiterij obteka podstrešni venčni zidec, prezbiterij pa ima poleg kamnitih šivanih vogalov tudi kamnit talni zidec. Ladja ima v vzdolžnih stenah po eno pravokotno okno, južno steno prezbiterija pa predira kvadratno okno. V južni in jugovzhodni steni prezbiterija sta zazidani visoki polkrožno zaključeni okni s kamnitim okvirjem; na južnem je izklesana letnica 1548. Zakristija ima le eno kvadratno okno v zahodni steni. Ladjo in prezbiterij pokriva dvokapna, zakristijo pa pultna streha iz korcev.

V levem delu zvonice so lesene stopnice v zvonik, v osi z ločnim vhodom pa je kamnit pravokoten portal, ki vodi v ladjo z odprtim lesenim ostrešjem. V čelnem delu zahodne stene ladje
72 je v osi portala predrta kvadratna odprtina. Enaka odprtina je tudi na vzhodni steni nad potlačenim polkrožnim slavolokom. Nosita ga poligonalna kamnita slopa z lijakastim iztekom, ki slonita na močnih kvadratnih bazah in ju zaključujeta poligonalna kapitelna zidca. Na južnem je vklesan kamnoseški znak, na severnem pa so letnica 1548 ter reliefi ribe, razprte dlani in rozete. Prezbiterij pokriva zvezdastorebrast obok, ki sloni na kamnitih služnikih. Njihove baze so visoke, polkrožne in v zgornjem delu poševno posnete, kapitele pa krasi raznolika geometrijska in vegetabilna ornamentika. Na severni strani prezbiterija vodi pravokoten kamnit portal v zakristijo. Opečnati tlak je v prezbiteriju za stopnico višji kakor v ladji.

Oprema

73 Marmornati stebrni veliki oltar obdajata polkrožno zaključena inkrustirana prehoda v zaoltarni prostor; na lokih sta prazna podstavka za kipa. Prvotno menzo, katere antependij je zdaj vdelan v tlak pred oltarjem, je nadomestila marmornata škatlaste oblike s križem na sredi, delo Vojka Mužina iz leta 1991. Nad njo se dviga predela z razgibanim nastavkom; srednji par korintskih stebrov nosi ogredje z razprtimi okrajki, zadnji par pa ogredje z atiko z vencem oblakov, v
74 katerem plava golob sv. Duha. Sliko v tronu Sv. Martin deli plašč (o. pl., 153 x 84 cm) je okoli leta 1750 naslikal Antonio Paroli.

V ladji je več izdelkov iz barvane žgane gline, ki jih je za cerkev naredil kipar Peter Černe.
75 Na zahodni steni visi nad portalom Mrtvaški ples iz 1999 (55 x 220 cm), nad njim je Razpelo iz 1993 (95 x 58 x 12 cm), na severni steni si od zahoda proti vzhodu sledijo Hommage za Gardoša iz 1991 (84 x 63 x 24 cm), sv. Martin iz 1999 (80 x 56 cm), Pietà iz 1997 (87 x 54 x 33 cm), na
71 južni pa sv. Vincencij Saragoški iz 1997 (88 x 40 x 20 cm), Izgon iz raja iz 2003 (80 x 56 cm) in Marija Grozdna iz 1997 (90 x 39 x 35 cm). Pod temi plastikami je na vzdolžnih stenah ladje razvrščenih po sedem postaj križevega pota, reliefov iz barvane žgane gline (46 x 33 cm), prav tako delo Petra Černeta. V zakristiji visijo slike Wang Huiqin (akvarel, 80 x 53 cm), Janeza Mateliča (o. pl., 80 x 61 cm, sig. in dat. 1990) in Zvesta Apollonia (o. pl., 53 x 73 cm, sig. in dat. 1985). Na omari stoji lesen kip sv. Martina z začetka 20. stoletja.

Desno za vhodom v cerkev je vzidan kamnit kropilnik v obliki prisekanega stožca.

Na oltarni stopnici je pritrjen fragment bronastega zvona. Vse tri železne zvonove brez okrasja je cerkev leta 2007 dobila od Nove Štifte pri Ribnici.

Viri: Porcia 1570, f. 401 v; Velepič 1948.
Literatura: SMOLE 1967 a; SMOLE 1969 b; SMOLE 1972 a; KOMELJ 1973, str. 280; PAVLICA 1991, str. 62–64; ATTEMS 1994, str. 58, 131, ŠERBELJ 1996, str. 60–61, kat. 3; PESKAR 1999, str. 86, 88; ATTEMS 2000,

str. 170, 521, 581; ŠERBELJ 2000, str. 116–117; HÖFLER 2001, str. 145; ČERNE 2004; MIKLAVČIČ PINTARIČ 2005, str. 50–52.

Pokopališče

Leži ob cesti pod zaselkom Martini. Na njegovem južnem koncu stoji podolgovata pokopališka kapela s triosno fasado. V nekoliko izstopajočem osrednjem rizalitu je polkrožno zaključen vhod, nad njim pa v trikotnem čelu okroglo okence; nad timpanonom se pne zvončnica z enim zvonom. V stranskih oseh fasade sta večji pokončni pravokotni okni, enaki okni pa sta tudi v stranskih stenah. Pred letom 2004 obnovljeno kapelo stoji kamnit pokopališki križ s trilistno zaključenimi kraki iz začetka 20. stoletja (prvi pogreb na pokopališču je bil leta 1906).

Kapelica Matere božje

RNKD ev. št. 24056.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji pri vinogradu pred zaselkom Martini. Slopa predverja podpirata preprosto ogredje, nad katerim se dviga dvokapna betonska streha s trikotnim čelom in betonskim križem na vrhu. Polkrožno zaključen in stopničasto poglobljen vhod zapirajo kovana vrata. Na nekoč poslikani menzi stoji v zastekljeni niši lesen kip Matere božje z Jezusom.

Kapelica

Ob cesti v severozahodnem delu vasi stoji pri domačiji Brje 17 zidana kapelica pravokotnega tlorisa s trikotnim čelom nad ravno zaključenim vhodom. V odprti oltarni niši stoji pred sinjemodro pobarvanim ozadjem kipec Brezmadežne, novejše delo serijske izdelave.

Znamenje s Križanim

RNKD ev. št. 24057.

Kot kapelica veliko zidano znamenje z začetka 20. stoletja je vgrajeno v kamnito škarpo ob cesti v zaselku Kodrovi v bližini hiše št. 19. Znamenje je pravokotnega tlorisa, nad trikotnim čelom krito z dvokapno opečnato streho. V ozki segmentno zaključeni niši s prečniki iz venčnega zidca je večje leseno razpelo (v. korpusa ok. 70 cm) z začetka 20. stoletja.

Znamenje
Ob razpotju v bližini župnijske cerkve stoji pred hišo št. 103 novejše leseno znamenje v obliki križa s kovinskim korpusom na lesenem ozadju, pokritem s prevojno-segmentno strešico.

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 24094.

Spomenik stoji v središču vasi; na ploščad, na katero vodijo stopnice, je pred nizkim zidom postavljen kamnit obelisk z napisom in rdečo zvezdo. Odkrit je bil leta 1974.

Osnovna šola (Brje 53)
RNKD ev. št. 22640.

Modernistična enonadstropna stavba z ravno streho in s tlorisom v obliki črke L, zgrajena leta 1934, stoji v zaselku Martini. Vhod v razgibano stavbno maso z zaobljenimi vogali vodi skozi stolpasto oblikovano vežo, ki se nadaljuje v nizek prizidek s hodnikom vzdolž enega od krakov poslopja. Nad vhodom je diagonalno postavljen polkrožno zaključen balkon s kovinsko ograjo, ki služi tudi kot nadstrešek.

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

BUDANJE

občina
Ajdovščina

Vas obsega gručaste zaselke med glavno cesto Ajdovščina-Vipava in vznožjem Kovka in Podrte gore. Središče vasi je zaselek Britih s staro in novo cerkvijo, okoli njega so še Curkovska vas, Kodeljska vas, Kranjčevska vas, Kraševska vas, Pirčevska vas, Severska vas in Žgavska vas, pod njimi je Grapa, ob glavni cesti v dolini sta Log in Šumljak z mlini, ob cesti na Col pa Avžlak. Nekatere kmečke hiše imajo klesane kamnite portale iz druge polovice 19. stoletja in hišna znamenja v obliki niše s kipom: na gospodarskem poslopju ob hiši št. 33 je prazno hišno znamenje; hiša št. 44 ima na prekladi kamnitega portala napis *18 IHS 82*; hiša št. 53 ima 85
na prekladi kamnitega portona vklesano dlan, ki kaže na napis *Š. I. 94 IHS 1876*; hiša št. 59 ima rustično klesano kalono, poleg nje pa hišno znamenje z mavčnim kipom sedeče Matere božje (v. ok. 80 cm); obnovljena hiša št. 67 ima poleg vgrajenih starejših arhitekturnih elementov kamnit porton z napisom ***1889 N.º*** *82 M IHS Č* na prekladi; hiša št. 69 ima na prekladi kamnitega portala vklesano letnico ***1888***; pritlična hiša št. 79 ima na zunanjščini polkrožno sklenjeno nišo s kipom Lurške Matere božje (mavec, v. ok. 85 cm); hiša št. 126 ima nad vhodom na dvorišče znamenje z lesenim kipom Marije Kraljice z Detetom (v. ok. 80 cm, morda tirolsko delo). V zaselku Log stoji romarska cerkev Matere božje Tolažnice žalostnih.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 017 (Budanje) A 02, 04.
Literatura: KRAGELJ 1995 a, str. 49.

Župnijska cerkev sv. Nikolaja
(župnija Budanje)
RNKD ev. št. 3594.

Lega
Proti severu obrnjena cerkev stoji v vzhodnem delu vasi, v Britih.

Zgodovinski podatki

Budanje so postale samostojna kuracija leta 1758, župnija pa je bila ustanovljena leta 1893. Župnijska cerkev je bila sezidana v letih 1897–1899, v času župnika Janeza Škvarča; 10. septembra 1899 jo je posvetil ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Načrt zanjo je izdelal geometer in kamnosek Anton Trobec, ki se je pri zasnovi stavbe naslonil na cerkev v Šmartnem v Brdih. Gradnjo je vodil zidarski mojster Josip Rusjan iz Renč. Večino nove opreme za cerkev so nakupili z denarjem, ki so ga dobili leta 1904 s prodajo stare cerkve.

Arhitektura

V tlorisu je cerkev enoladijska stavba s transeptom in triosminsko sklenjenim prezbiterijem, ob katerem sta na zahodni strani zakristija in na vzhodni zvonik.

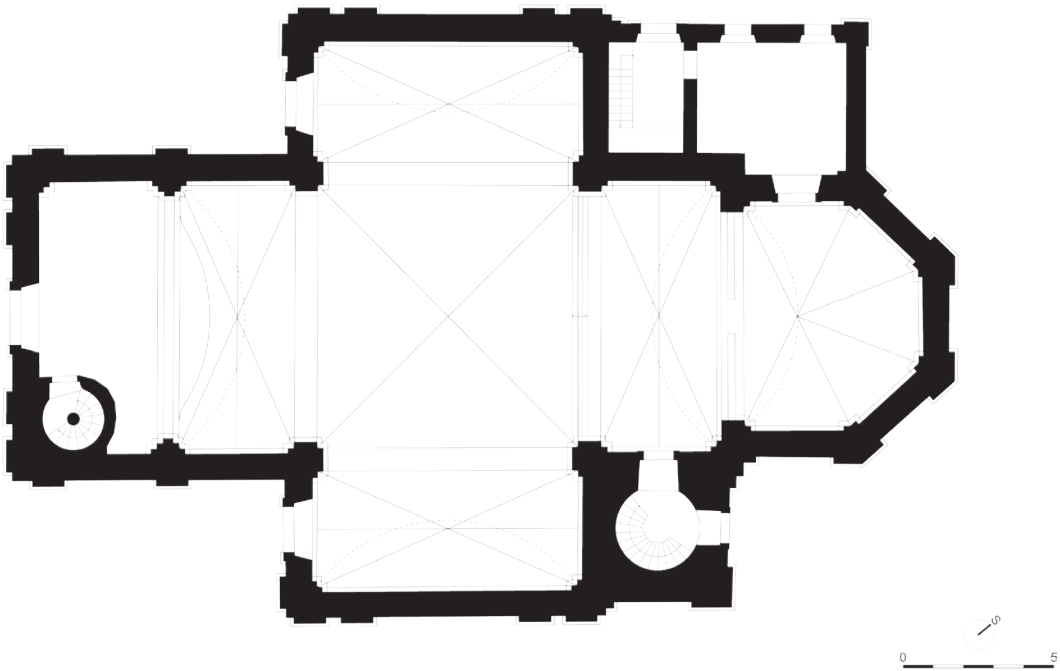
76 Klasicistično zasnovano fasado na vsaki strani členita para toskanskih pilastrov, postavljena na visoke baze. Pilastri nosijo ogredje, okrašeno s stiliziranimi triglifi, nad njim se dviguje trikoten zatrep. V osrednji osi fasade je glavni vhod s pravokotnim portalom, zaključenim s segmentnim zatrepom. Na prekladi pod njim je napis OZNANVJ ČAST BOGV! ČEŠČENJE SV. NIKOLAJV! SLOVESNO PROSLAVO / PETDESET LETNICE VLADARSTVA CESARJA FRANCA JOŽEFA I! (1898). Nad portalom je s pravokotnim okvirjem obdana bifora; fasadno čelo je predrto z okroglo lino.

Zahodno in vzhodno steno ladje členijo na visoke baze postavljeni toskanski pilastri, ki nosijo ogredje, kar je enako kot na fasadi, ob njih potekajo lizene v rustiki. Med pilastri sta po dve polkrožno sklenjeni okni z bogato okrašenimi okvirji. Na stenah transepta se nekoliko poenostavljena ponovi členitev fasade: para toskanskih pilastrov ob straneh nosita ogredje s trikotnim zatrepom, v srednji osi pa je bifora. Na južnih stenah obeh krakov transepta sta stranska vhoda v cerkev; portala zaključuje trikotni zatrep.

Prezbiterij členijo lizene, med njimi so polkrožno sklenjena okna, enaka tistim v ladji. Okna v triosminskem sklepu so zazidana.

Zakristija je enonadstropna z oratorijem; poleg vhoda ima na zahodni strani še par oken. Cerkev je pokrita z dvokapno korčasto streho. Zvonik obdajajo rustični toskanski pilastri, ki nosijo ogredje obeh nadstropij; zgornje je prekinjeno in nosi trikotna čela. V spodnjem delu so slepa polkrožno sklenjena okna, predrta z manjšimi linami, v osi nad njimi pa na balustrado postavljene bifore; vzhodna je delno zazidana, severna pa slepa. Nad vzhodno in zahodno biforo sta številčnici mehanske ure. Pločevinasta streha zvonika je piramidasta.

77 Notranjščino cerkve členijo podvojeni kompozitni pilastri, ki nosijo lomljeno ogredje. Pilastri se nad ogredjem nadaljujejo v oproge, ki s sosvodnicami členijo banjasti obok ladje in prezbiterija. Pevski kor ob južni steni ladje konveksno izstopa v prostor, nosijo ga volutne konzole, ob strani pa pilastra.

V zahodni steni prezbiterija je pravokoten portal, ki vodi v zakristijo, nad njim je segmentno sklenjeno okno oratorija z balustrado. Vhod v zvonik v vzhodni steni prezbiterija je enak zakristijskemu.

Poslikava

Prvotna dekorativna poslikava prezbiterija je bila pred desetletji prepleskana.

Oprema

Kamniti tabernakeljski veliki oltar je delo Feliksa Tomana iz ok. 1900. Nad menzo s kaneliranim antependijem se dviga tabernakelj s kupolasto streho. Ob njem klečita angela adoranta (peščenjak, levi v. 90 cm, desni v. 92 cm), na podstavkih levo in desno stojita kipa sv. Lovrenca (peščenjak, v. 132 cm) in sv. Janeza Krstnika (peščenjak, v. 140 cm), delo Ivana Zajca. Na vrhu tabernaklja je manjši kip Vstalega Kristusa (les, v. ok. 70 cm). Na zadnji strani 78

tabernaklja je na kovinskih vratcih napis *Posvečena / dne 10. septembra / 1899*. Pod vratci je kronogram PONTIFICE MAX. / LEONE XIII. / PRINC. EPISCOPO / ANTONIO BONAVENTVRA / PAROCHO / JOANNE SKVARČA / ERECTA / CONSECRATAQVE (1899). Na oltarni steni je v bogatem okvirju, ki ga na vrhu krasita kipa puttov, slika sv. Nikolaja (o. pl., ok. 350 x 175 cm), delo dunajskega nazarenskega slikarja Josefa Kastnerja ml. s preloma 19. v 20. stoletje.

79 Levi stranski oltar Device Marije je večinoma iz sredine 18. stoletja in je bil prej veliki oltar v stari budanjski cerkvi. Antependij menze je baročno razgiban, krasijo ga bogate inkrustacije. Na menzi stoji manjši tabernakelj iz prve polovice 18. stoletja (kararski marmor) s paroma stopničasto zamaknjenih stebričev, ki nosijo ogredje s segmentnim zatrepom. Motiv se ponovi pri nastavku, le da tega ob straneh za stebri zaključujeta razpotegnjeni voluti, nad ogredjem pa se dviga atika s trikotnim zatrepom in stranskima volutama. V tronu z bogato inkrustiranim okvirjem in z angelsko glavico je Kastnerjeva slika Device Marije z Detetom s konca 19. stoletja (o. pl., 136 x 86 cm), v atiki pa je relief sv. Duha.

80 Desni stranski oltar sv. Jožefa, po zgradbi podoben levemu, je Tomanovo delo iz leta 1908. Antependij krasi na sredini Kristusov monogram, ob straneh pa so volute. Nastavek obdaja na vsaki strani par stopničasto zamaknjenih in na visoke baze postavljenih korintskih stebrov, ki nosijo ogredje; nad njim je prelomljen segmentni lok z atiko, ki jo ob straneh obdajata toskanska pilastra, zaključujejo pa volute. Na segmentnem loku sedita kipa puttov, okvir oltarne slike pa zaključuje angelska glavica. V tronu je slika sv. Jožefa z Jezusom (o. pl., 155 x 91 cm), v atiki pa upodobitev sv. Janeza Nepomuka (o. pl., 60 x 45 cm), obe Kastnerjevo delo.
Marmorna prižnica je delo Feliksa Tomana z začetka 20. stoletja. Balkon in streha imata v tlorisu obliko pravokotnika s posnetimi vogali. Ograjo in streho krasi bogata inkrustacija, na vrhu strehe je kip angela z napisnim trakom.
Na stenah sklepa prezbiterija sta na konzoli postavljena kipa sv. Petra in Pavla (morda les, oba v. ok. 90 cm). Na slavoločni steni sta na bogato okrašenih konzolah postavljeni plastiki Srca Marijinega in Srca Jezusovega (les, oba v. ok. 150 cm), tirolski deli z začetka 20. stoletja; kip Srca Jezusovega je bil blagoslovljen leta 1908. V podkorju visi na zahodni steni misijonski križ z začetka 20. stoletja (les, v. korpusa 160 cm), za velikim oltarjem pa je shranjen procesijski križ (les, v. korpusa 83 cm).
Križev pot (o. pl., 80 x 55 cm) je delo Franca Altonnerja, blagoslovljen je bil 24. septembra 1899. Prva postaja je sig. in dat. desno spodaj *Fr. Altonner / 1899*.
Banderi sta delo s. Pie Garantini iz leta 1961. Na prvem je upodobljena sv. Terezija Deteta Jezusa (67,5 x 46,5 cm), sig. in dat. d. sp. *P. Garantini / 1961;* zadaj je podoba Sv. Ana uči Marijo brati (63,5 x 43,5 cm), sig. d. sp. *MPG*. Na drugem banderu je slika sv. Alojzija Gonzage (66,5 x 54,5 cm), sig. in dat. d. sp. *MPia Garantini / 1961*; zadaj je upodobitev sv. Nikolaja (67 x 46 cm), sig. in dat. d. sp. *MPG 1961*.

Na levi strani slavoločne stene stoji kamnit krstilnik pravokotne oblike (čaša 68 x 43 cm), na katerega so leta 1983 namestili pozlačen pločevinast pokrov v obliki hišice. Pokrov je po načrtu Plečnikovega učenca arhitekta Janeza Valentinčiča izdelal pasar Alojzij Pirnat. Pod slavolokom je delno ohranjena kamnita obhajilna miza, delo Feliksa Tomana, ki je sočasna in slogovno sorodna velikemu oltarju in prižnici. Kamniti daritveni oltar je leta 1974 po načrtu arhitekta Blaža Slapšaka izdelal kamnosek Alojz Tragin iz Brij pri Komnu. Ambon je iz leta 1983, po Valentinčičevem načrtu sta ga izdelala kamnosek Tragin in pasar Pirnat. Ob vhodu v cerkev sta kamnita stoječa kropilnika (oba premer čaše 69 cm).

Neorenesančni trodelno zasnovani spovednici iz slavonskega hrasta so izdelali leta 1913 pri Fabjanovih v Budanjah; krasijo ju medaljoni s figuralnimi upodobitvami svetnikov, delo kiparja Alojzija Repiča. Leva spovednica ima na levi strani medaljon s sv. Petrom, na desni pa s sv. Marijo Magdaleno (oba premer 38 cm) in napis: *BOG, BODI MILOSTLJIV MENI GREŠNIKU! / Luk 18,13*, leva ima na levi strani upodobljeno sv. Marjeto Kortonsko, na desni kralja Davida (oba premer 38 cm) ter na sredini napis *STORITE VREDEN SAD POKORE! / Mat 3,8*. Prejšnje orgle, delo Franceta Goršiča iz leta 1875, so prenesli iz stare župnijske cerkve; sedanje so bile narejene v devetdesetih letih 20. stoletja pri Orglarstvu Močnik v Cerkljah na Gorenjskem.

V zakristiji je slika sv. Jožefa z Jezusom (o. pl., 65 x 45 cm), ki ima na zadnji strani okvirja napis *ANNA KLEINSCHUSTER / DI GORIZIA*. V oratoriju nad zakristijo sta dve sliki sv. Miklavža, mlajša je delo idrijskega podobarja Jurija Tavčarja (o. pl., 178 x 95 cm), sig. in dat. na zadnji strani platna *1853. / Georg Tavzher. / Idria*. Starejša (o. pl., 153 x 75 cm) je bila prvotno morda v starem velikem oltarju (zdaj oltar Device Marije). 81

Največji zvon je bil ulit v livarni Clocchiatti v Vidmu leta 1974. Na njem so upodobitve sv. Nikolaja, Vnebovzete, Križanega in sv. Ane in napis *PAVEL VI. P / JANEZ JENKO Š. / JERNEJ ŽGUR Ž. + V ČAST VNEBOVZETE / IN SV. MIKLAVŽU / DAROVALI BUDANJSKI FARANI / 1974*. Drugi zvon je delo padovanske livarne Colbachini iz leta 1931. Na njem sta podobi sv. Jožefa in sv. Janeza Krstnika, na vrhu teče po robu napis *SV. JANEZ KRSTNIK, IZPROSI NAM SPOKORNEGA DUHA, SV. JOŽEF, ZAVETNIK SV. CERKVE, PROSI ZA NAS.* Tretji zvon, delo iste livarne in iz istega leta, ima podobe sv. Lovrenca, sv. Alojzija Gonzage in sv. Florijana. Na vrhu teče napis ***BEATE LAURENTI,*** *MARTYR CHRISTI, INTERCEDE PRO NOBIS. BUDAGNE.* Na zvonu je v medaljonu prošnja *A / FULGURE / ET / TEMPESTATE / LIBERA / NOS / DOMINE*. Najmanjši zvon je bil ulit leta 1973 v žalskem Ferralitu. Na njem sta upodobitvi Srca Jezusovega in Marije Pomočnice ter napis *SV. MATI BOŽJA,* ***PROSI ZA NAS.***

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Budanje; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: Naši dopisi 1875; SMOLE 1967 b; KRAGELJ 1995 a, str. 11–40; HÖFLER 2001, str. 154; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 54–57; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Ahacija

(župnija Budanje)

RNKD ev. št. 3595.

Lega

Pravilno orientirana cerkev stoji v gozdu nad zaselkom Žgavska vas v naselju Budanje.

Zgodovinski podatki

Cerkev je v virih prvič omenjena leta 1499. Sedanja stavba je bila verjetno zgrajena v 17. in predelana v 18. stoletju. Ko je 23. oktobra 1750 cerkev vizitiral goriški nadškof Karel Mihael Attems, sta bila v njej oltarja sv. Ahacija in Marijinega Oznanjenja. Letnici 1862 (na portalu) in 1872 (nekoč na oltarju) označujeta prenovo, ki je bila končana do 1878, ko je bila cerkev blagoslovljena. Zadnja obnovitvena dela so bila opravljena leta 1982 in v letih 1991–1992.

Arhitektura

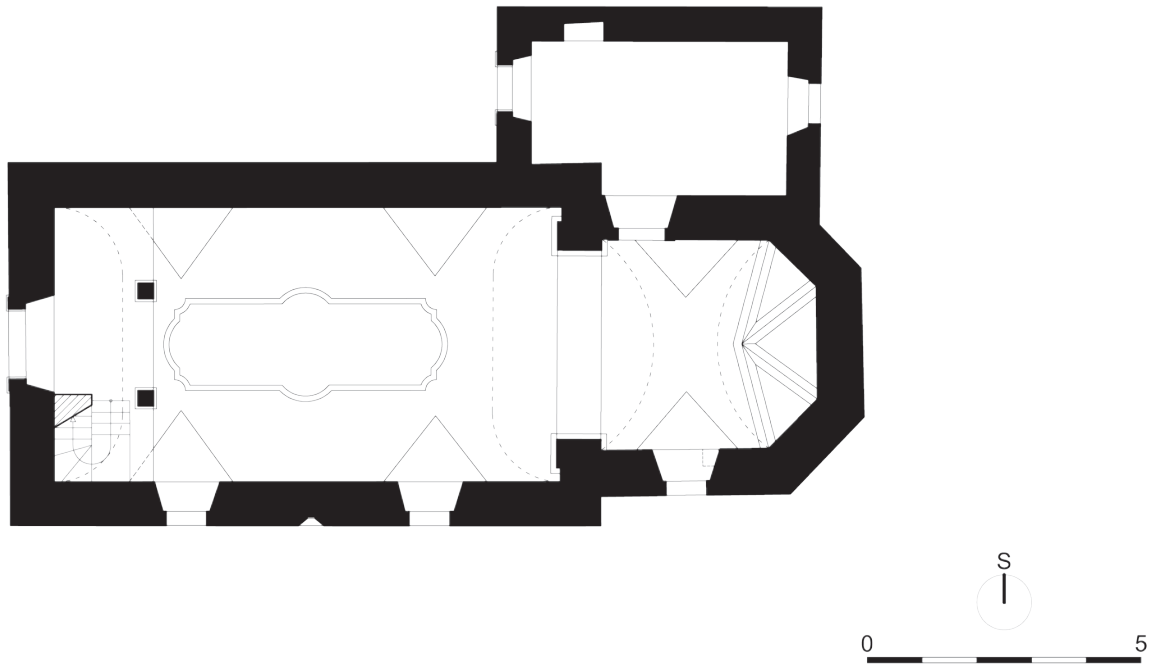
Cerkev sestavljata pravokotna ladja in triosminsko sklenjen prezbiterij, ob katerem je na severni strani pritlična zakristija.

82 Preprosto fasado zaključuje prekinjeno trikotno čelo, iz katerega raste zvončnica z dvema linama za zvonove. V osi nad kamnitim portalom, ki ima na prekladi letnico 1862, je lunetno okno. V južni steni ladje sta dve pravokotni okni, med njima pa zazidano manjše pravokotno lijakasto okno, morda iz prve polovice 17. stoletja. Pod napuščem sta v oseh večjih lunetni okni. Prezbiterij ima pravokotno okno v južni steni. Zakristija ima na zahodni strani pravokoten portal, na vzhodni pa pravokotno okno.

83 Stene v notranjščini cerkve niso členjene, celoto pa obteka venčni zidec. Ladja je obokana z zrcalnim stropom, v katerega se zarezujejo sosvodnice, sredi stropa pa je razgiban štukiran okvir. Pevski kor ob zahodni steni nosita dva toskanska slopa, zidano ograjo kora pa členita dva toskanska pilastra. Podkorje ima raven strop. Prezbiterij je od ladje ločen s slavolokom, katerega polkrožni lok nosita dva toskanska pilastra. Obok prezbiterija je banjast z vrezanimi sosvodnicami. Na severni strani je vhod v zakristijo s kamnitim okvirjem.

Oprema

Neobaročni marmorirani veliki oltar je iz sedemdesetih let 19. stoletja; v literaturi omenjena letnica 1872, ki naj bi bila napisana na oltarju, ni več vidna. Antependij členi skromno okrasje s križem, nastavek obdajata na vsaki strani dva na visoke podstavke postavljena kompozitna stebra, ki nosita ogredje. Nad njim se dviguje prevojno segmentni prelomljen zatrep,

ki uokvirja atiko s tondom Jagnjeta božjega (o. pl., premer 55 cm) na sredini. Prvotna oltarna slika sv. Ahacija, delo Jakoba Raspeta iz leta 1864 (restavriral Henrik Dejak 1877), je bila leta 1980 ukradena, z njo pa tudi Marijina podoba neznanega avtorja. Sedanja oltarna slika je delo Tomaža Perka iz leta 1994 (o. pl, 156 x 98 cm). Oltar je bil zadnjič prenovljen leta 1992, na kar opozarja napis na zadnji strani *19 OBNOVLJENO 92 / Ivan in Roman Praček / Milan Koren.* Za oltarjem je hranjena slika sv. Ahacija, delo Lojzeta Čemažarja (o. pl., 156 x 96 cm, sig. in dat. l. sp. *LOJZE ČEMAŽAR 1982*), ki ima na zadnji strani napis *LOJZE ČEMAŽAR / "SV. AHAC" / OLJE NA PLATNU / 1982*. Na slopa pod pevskim korom sta pritrjena manjša kamnita kropilnika, enak kropilnik je v zakristiji.
Zvončnica je brez zvonov.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Budanje; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: KOS 1954, str. 259; BRECELJ 1977, str. 263; ATTEMS 1994, str. 44, 121, 555; KRAGELJ 1995 c; HÖFLER 2001, str. 154; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 57–58.

Opuščena cerkev sv. Nikolaja
(župnija Budanje)

Lega

Pravilno orientirana stavba nekdanje župnijske cerkve stoji ob glavni vaški ulici zaselka Britih, nasproti hiše št. 72.

Zgodovinski podatki

Cerkev je virih prvič omenjena leta 1275, od leta 1758 je bila sedež kuracije, leta 1893 pa je postala sedež župnije. Sedanja stavba je bila zgrajena v prvi polovici 18. stoletja. Goriški knezonadškof Karel Mihael Attems je ob vizitaciji leta 1750 zapisal, da ima cerkev tri oltarje, stranska sta bila posvečena sv. Egidiju in sv. Vidu. Leta 1806 so bili v cerkvi trije oltarji s patrociniji sv. Nikolaja, Matere božje in sv. Križa; le veliki oltar je bil kamnit. Ko so konec 19. stoletja v Budanjah zgradili novo župnijsko cerkev, je bila stara opuščena. 1899 so podrli zvonik, leta 1904 pa poslopje prodali zasebniku (iz izkupička so kupili stranski oltar sv. Jožefa za novo cerkev). Veliki oltar je bil prestavljen v novo cerkev, kjer je postal stranski oltar Matere božje, prav tako tudi orgle, delo Franceta Goršiča iz leta 1875, prižnico (sedanja je novejša), krstilnik, spovednico in nekaj klopi (oboje neohranjeno), obhajilno mizo pa so prodali na Slap pri Vipavi.
Stavba je še vedno v zasebni lasti, preurejena je v gospodarsko poslopje in propada.

Arhitektura

84 Cerkev je bila enoladijska z nekoliko ožjim, triosminsko sklenjenim prezbiterijem. Na severni strani nekdanjega prezbiterija je pritlična zakristija. Pred fasado je nekoč stal zvonik z vhodno lopo, portal je odstranjen. V južni steni ladje sta dve pokončni pravokotni okni, v osi nad njima pa lunetni okni; tudi južno steno nekdanjega prezbiterija predirata pravokotno okno in lunetno nad njim. V vzhodni steni zakristije je kvadratno okno. Sklep prezbiterija je sekundarno prebit z uvozom v gospodarsko poslopje. Pod napuščem obteka stavbo venčni zidec. Stene prezbiterija so členjene s pilastri.

Poslikava

Na severni steni prezbiterija se je ohranila freska Device Marije z Detetom, delo Avgusta Schlegla (1856–1908) iz Šturij, nastala konec 19. stoletja; ohranjenih je tudi nekaj dekorativno poslikanih okenskih ostenij.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Budanje.

Literatura: Naši dopisi 1875; *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 210; Krain 1904; VUK 1987; ATTEMS 1994, str. 44, 121, 555; KRAGELJ 1995 a, str. 5–10; HÖFLER 2001, str. 154; VIDMAR 2004 a.

Pokopališče

Sredi pokopališča stoji na kamnitem podstavku razpelo, postavljeno na začetku 20. stoletja; na sprednji strani podstavka je napis *JAZ SEM / VSTAJENJE / IN ŽIVLJENJE. / KDOR VERUJE VAME, / BO ŽIVEL / ČERAVNO UMERJE. / JHS JAN. 11, 25*; na zadnji strani pa *V SPOMIN / ANE FERJANČIČ / POSTAVIL L. 1907 / BUDANJE ŠT. 41 / FRANC FERJANČIČ.* Nagrobnik Toneta Kerta (+ 1886) s skromnim neogotskim okrasjem ima na robu desno spodaj podpis kamnoseka *Tomažič*.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Budanje.

Kapelica sv. Križa

Kapelica je vzidana v pokopališko ograjo. Vitka cevasta podpornika nosita trikotno čelo z vrezanim križem. Pokrita je z dvokapno streho iz korcev. Vhod je pravokoten, v notranjosti pa je pod lesenim razpelom manjši oltar iz neometanih kamnitih kvadrov.

Korenova kapelica

RNKD ev. št. 24055.

V severnem delu Pirčevske vasi je bila leta 1910 postavljena kapelica na čast Materi božji. Z dvokapnico krita stavba je okrašena s pasovi iz rustike in okrasjem v obliki deltoidov. Na trikotnem zatrepu sta letnici 1910–1999. Polkrožno zaključeno odprtino zapira kovana ograja. Kip Matere božje (mavec, v. ok. 80 cm) je postavljen v polkrožno nišo, zaprto z oknom. Pod nišo je starejša kamnita plošča z napisom *o Marise prosi zanas Boga, / in za duše vicah, 1879*.

Literatura: KRAGELJ 1995 a, str. 48.

Županova kapelica

Lurški Materi božji posvečena kapelica, ki stoji pod zaselkom Britih, na križišču, kjer se odcepijo poti proti zaselkom Kodeljska vas, Curkovska vas in Pirčevska vas, je bila postavljena leta 1925. Stavba je zidana iz neometanih kamnitih blokov, fasado zaključuje stopničasto čelo, na katerem je kovinski križ. Polkrožno odprtino zapirajo lesena dvokrilna vrata. Ob straneh

fasade sta "lizeni", ki nosita preklado, na kateri je plošča z napisom *JAZ SEM BREZMADEŽNO / 19 SPOČETJE 25.* Na stranskih stenah sta polkrožno sklenjeni okni. V notranjščini je oltar z lurško votlino, v kateri je kip Lurške Matere božje (mavec, v. 130 cm), delo Franza Martinerja iz južnotirolskega Grödna. Ob oltarju je kip klečeče sv. Bernardke Soubirous (mavec, v. 72 cm).

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Budanje.
Literatura: KRAGELJ 1995 a, str. 48.

Mikletova kapelica

Kapelica stoji ob cesti v zaselku Kodeljska vas. Vhod vanjo obstopata pilastra, ki nosita polkrožni lok. Na poudarjenem sklepniku je letnica 1906. V banjasto obokani notranjščini visi leseno razpelo. Stavbo pokriva štirikapna streha, krita s korci.

Literatura: KRAGELJ 1995 a, str. 48.

Znamenje na Avžlaku

Ob cesti Col–Ajdovščina je v zid nekdanje furmanske gostilne (Budanje 139) na mestu prvotnih vhodnih vrat vzidano nišasto znamenje. Na sklepnem kamnu podkvasto zaključenega loka je vklesan Kristusov monogram, v kotih nad lokom sta rožici z letnico 1862. V zastekljeni niši je reprodukcija slike Svetogorske Matere božje, prvotno naj bi bilo naslikano Božje oko.

Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 160; ČERNIGOJ 1999, str. 237–239; *Semenje javorovo* 2002, str. 414; SAPAČ 2008, str. 54.

Spomenik NOB

RNKD ev. št. 24086.

V predelu Budanj, imenovanem Pirčevska vas, stoji spomenik NOB, delo Alojza Rustje iz leta 1965. Na vrhu diagonalno postavljenega stopnišča stoji kamnit blok z vklesanimi imeni padlih.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 106.

Šola (Budanje 24)
RNKD ev. št. 22641.

Podružnica Osnovne šole Šturje Ajdovščina je enonadstropno, značilno avstro-ogrsko šolsko poslopje, zgrajeno leta 1904. Pritličje obdaja rustika, nadstropje je gladko ometano, ob robovih so plitvi pilastri. Okenske in vratne odprtine so pravokotne (nekaj oken je zazidanih), podstrešje osvetljujeta polkrožno sklenjeni lini. Po sredini stavbe poteka hodnik, ob katerem so na obeh straneh razporejene učilnice.

Viri: PANG, 1, Državni tehnični urad Trst, mikrofilm 207, fasc. 127.
Literatura: *Šolstvo v Budanjah* 2006, str. 29–35.

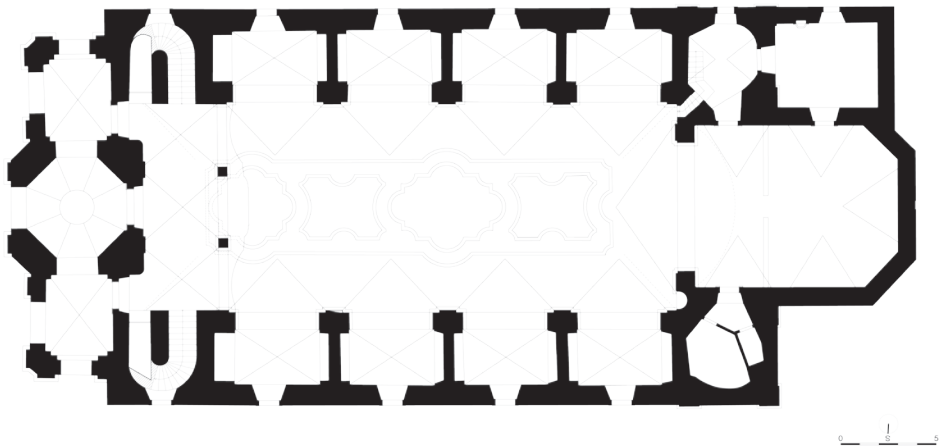
LOG PRI VIPAVI

Podružnična cerkev Matere božje Tolažnice žalostnih
(župnija Vipava)
RNKD ev. št. 4101.

Lega
Proti zahodu obrnjena cerkev stoji v Logu sredi polja, nasproti vasi Budanje, med magistralno cesto Vipava–Ajdovščina in avtocesto Ljubljana–Vrtojba.

Zgodovinski podatki
Prvotna srednjeveška stavba je prvič omenjena 1071 v listini iz Škofje Loke kot ustanova vipavskih plemičev. Prezbiterij nove stavbe je bil zgrajen med letoma 1619 in 1622, med letoma 1718 in 1747 pa je bila prej enoladijska stavba po načrtih arhitekta Carla Martinuzzija spremenjena v triladijsko dvorano z galerijami v nadstropju. Leta 1759 je bil zgrajen pevski kor, med letoma 1826 in 1831 pa so stranski ladji pregradili v kapele. Okoli 1860 je bilo po načrtih vipavskega dekana Jurija Grabrijana prizidano preddverje s fasado, delo stavbnega mojstra Mihaela Blažka. V drugi polovici 19. stoletja sta bili čebulasti strehi zvonikov ob prezbiteriju zamenjani s piramidastima.

Arhitektura
Stavba ima longitudinalen tloris pravokotne oblike, tristrano sklenjen prezbiterij in ladjo z nizoma štirih stranskih kapel in vežama s stopnišči, ki vodita na galeriji nad kapelami.

Ob fasado je prislonjeno tripolno preddverje. V pazduhah med ladjo in prezbiterijem stoji par zvonikov, na južni strani zakristija.

Cerkev ima dvonadstropno neoklasicistično preddverje, ki ga pilastri členijo v tri dele; stranska sta na vrhu zaključena z balustrado, srednji pa je pomaknjen nekoliko navzven in sklenjen s trikotnim zatrepom. Pod timpanonom je po vzoru rimskih fasad edikula s polkrožno zaključenim oknom. Iz osrednjega rizalita se pne petnadstropen zvonik s posnetimi vogali in pločevinasto streho zvonaste oblike, podobno prvotnima strehama na starejšem paru zvonikov ob prezbiteriju, ki ju zdaj pokriva preprosta streha piramidalne oblike. Preddverje ima pet ločno oblikovanih vhodov: tri glavne na pročelju in dva nekoliko nižja stranska. Osrednji prostor pod zvonikom je kupolasto obokan, stranska pa imata nizek križni obok. V cerkev vodijo trije kamniti portali: stranska imata ravno preklado, glavni je polkrožno zaključen. Na vratnicah glavnega portala so reliefi Marijinega vnebovzetja, Oznanjenja in Svete Družine; leta 2000
86 jih je izdelal Oton Naglost. Severno in južno steno ladje na obeh straneh členi po pet oken v pritličju in nadstropju, na koncu pa sta ob prezbiterij prislonjena štirinadstropna, v pritličju s pilastri členjena zvonika; v severno steno severnega zvonika je vklesana letnica 1622. Ob vhodu v južni zvonik sta vzidana dva kamnita sklepnika z upodobitvama Trpečega Kristusa in Marije Kraljice z Detetom iz stare srednjeveške cerkve. Prezbiterij osvetljuje v južni in severni steni po eno veliko pokončno in eno manjše kvadratno okno. V vzhodno steno prezbiterija je vklesana letnica 1619 in napis *S / M. T. M.* Zakristijo osvetljuje okno v južni steni.
87 Prostorna notranjščina široke dvorane s stranskimi kapelami in galerijami je tlakovana z

belimi in sivimi kvadratnimi kamnitimi ploščami. Z arkadami predrte stene členijo toskanski pilastri, ki nosijo prekinjeno ogredje z venčnim zidcem. Ladja je obokana z visoko banjo, na ravnem svodu s štukiranimi okvirji za freske se stekajo sosvodnice petih parov obočnih kap. Zadnjo polo zaseda v širini celotne ladje pevski kor. V vzhodnih vogalih cerkve sta stopnišči, ki vodita na pevski kor in na galeriji ter povezujeta ladjo z nadstropjem preddverja. Podkorje je križno obokano. Ob vsaki strani ladje je niz štirih podolgovatih, križno obokanih kapel. Galeriji z ravnim stropom in kapele se v ladjo odpirajo s polkrožno zaključenimi loki. Kapele so tlakovane z rdečimi in oker kamnitimi ploščami.

Banjasto obokani prezbiterij je nekoliko nižji od enako široke ladje in ima za stopnico dvignjen tlak. V njem so na vsaki strani takoj za slavoločno steno vrata, ki vodijo v podnožji zvonikov; v južnem je vhod v zakristijo; v severnem so sanitarije in shramba. Tlak v prezbiteriju sestavljajo rdeče, rumene in črne kamnite plošče.

Poslikava

Stene in obok prezbiterija so v celoti pokriti s freskami iz let 1842 in 1844, ki so delo Franza Kurza zum Thurn und Goldensteina v poznobaročni tradiciji. Na sploščenem temenu ladijskega oboka so štiri polja s freskami v razgibanih štukiranih okvirjih; avtor prvih treh iz štiridesetih let 19. stoletja je Goldenstein. Od zahoda proti vzhodu si sledijo prizori: Štirje cerkveni očetje, Spremenjenje na gori Tabor (po Rafaelu) in Pojoči angeli. Četrto polje je leta 1963 poslikal Izidor Mole, upodobljeni so sv. Ciril in Metod, Anton Martin Slomšek in Friderik Baraga. V prezbiteriju je Goldenstein nad vhodom v južni zvonik naslikal Oznanjenje pastirjem, na jugozahodni stranici zaključka prezbiterija Oznanjenje Mariji, za oltarjem so naslikani kipi štirih evangelistov (na levi strani sv. Janez Evangelist z orlom in sv. Luka z volom, na desni pa sv. Marko z levom in sv. Matej z angelom). Sledi Sen sv. Jožefa in nad vhodom v severni zvonik Pohod svetih treh kraljev (nad spodnjim robom freske je napis *9 – 20 Aug. 1844*). V zgornjem pasu si 89
sledijo prizori: v luneti nad Oznanjenjem pastirjem Obrezovanje, na jugozahodni steni preroka Abraham v prizoru daritve in David kot kralj s harfo, tri teološke kreposti (Ljubezen z otrokom, Vera s krono, križem, kelihom in hostijo ter Upanje s sidrom in palmovo vejo), ki sedijo na baldahinu v obliki krone, s katerega se razpira draperija, ki služi za ozadje kipom evangelistov in velikemu oltarju, na severozahodni steni sta preroka Izaija in Danijel (z levom), ki držita kamniti tabli s svojimi imeni, v luneti nad Pohodom svetih treh kraljev pa je Beg v Egipt. Na 88
oboku je Marijino kronanje z angelskimi zbori. Pod freskami v sklepu prezbiterija sta naslikani dve napisni plošči. Na levi je napis CONSOLATRICI AFFLICTORVM! / PIVS, ET GRATVS AGER VIPPACENSIS; / SVB EPISCOPO IOSEPHO VALANT, / ET NVTV GVBERNII. / ARAS NOVAS SACRAVIT VOTIS. / *Decano, et Parocho Francisco Steker, et Camerario / Ioanne Dollenz, zelo concitatis; per Venetvm Geraldon: / Ad perpetvam rei*

Memoriam. Letnica 1822 se nanaša na novi oltarni nastavek. Desni napis se nanaša na poslikavo: *CELSISSIMO PRINCIPE ET / EPISCOPO LABACENSI / ANTONIO ALOYSIO WOLF, / ET GEORGIO GRABRIJAN, DECANO / WIPPACENSI, HÆC SACRA ÆDES / PROPRIO ÆRE PER FRANC: SERAPHIC. / EQVITEM A KVRZ = THURN = GOLDENSTEIN / SALISBVRGENSEM PICTVRIS ORNATA EST / AB ANNO MDCCCXXXXII – MDCCCXXXXIIII.*

Na zahodnih stenah kapel je Goldenstein okoli 1843 naslikal nastavke oltarjev. Na severni strani si od zahoda proti vzhodu sledijo: v kapeli sv. Jožefa Sv. Jožef z Jezusom, v kapeli sv. Jerneja Mučeništvo sv. Jerneja, v kapeli sv. Janeza Krstnika Krst v Jordanu. Na južni strani cerkve si od vzhoda proti zahodu sledijo: v kapeli sv. Marije Magdalene Noli me tangere, v
92 kapeli Vseh svetih Štirinajst priprošnjikov v sili s sv. Jurijem v središču, v kapeli sv. Ane Sv. Ana uči Marijo brati.

Oprema

90, 91 Baročna marmornata menza velikega oltarja ter kipa sv. Joahima (v. 155 cm) in sv. Ane (v. 163 cm) iz leta 1737 so pripisani delavnici Paola Zullianija iz Gradišča ob Soči, beli marmornati nastavek s štirimi korintskimi stebri in preklado na vrhu pa je delo Geraldona Geraldonija iz leta 1822. Na ogredju je napis *TOLAŽNICA ŽALOSTNIH / PROSI ZA NAS!*, par stoječih puttov podpira grb z Marijinim monogramom in krono, na vogalih ogredja pa stojita dve kamniti urni. Tabernakelj je na bazo postavljena klasicistična arhitektura s štirimi stebri, ki nosijo ogredje s trikotnim zatrepom, v sredini je niša s pozlačenim kipom Križanega; v bazo so vdelana pozlačena tabernakeljska vratca s srebrnim reliefom Križanega. Nad tabernakljem je slika Marije z Jezusom (o. pl., 203 x 105 cm), signirano in datirano delo Mihaela Stroja iz leta 1861 (*Stroy pinx: Laybach 1861*).

Marmornata prižnica na levi strani slavoločne stene v ladji je iz prve polovice 18. stoletja, na ograji ima relief z upodobitvijo štirih evangelistov, ki pridržujejo zemeljsko oblo (60 x 89 cm); od leve proti desni si s simboli sledijo Marko, Matej, Janez Evangelist in Luka.

Kapele so si po opremi zelo podobne; na zahodno steno vseh (razen prvih dveh ob vhodu) je prislonjena oltarna menza, sestavljena iz ostankov starejših baročnih oltarjev, nad njo je na steno naslikan oltarni nastavek, ob vzhodno steno je postavljena lesena spovednica (vse enake), na steno ob oknu pa sta obešeni po dve postaji križevega pota; prva postaja je v kapeli sv. Jožefa, zadnja pa v kapeli sv. Ane.

Pod vhodom v kapelo sv. Ane stoji kip Srce Jezusovo (les, v. 172 cm) iz leta 1934. V kapeli sv. Križa visi baročno leseno razpelo (v. korpusa 175 cm), v kapeli Matere božje pa baročen poli-
93 hromiran lesen kip Matere božje z Detetom (v. 185 cm), bržkone delo Urbana Gabra iz leta 1761. Na oltarni menzi kapele sv. Jožefa je baročna ovalna slika Sv. Ignacij Loyolski (o. pl., 51 x 47 cm). Na predeli sta vklesana napisa, levo *NOBILIS ET ILLVSTRIS DOMINVS IACOBVS FANZOI HONORI,* desno *BEATÆ THERESIÆ HOC ALTARE SVO ÆRE ERIGENDVM CVRAVIT* (1773).

Na severni strani slavoločne stene v ladji je lesen polihromiran kip Lurške Matere božje (v. 127 cm), v prezbiteriju na isti strani pa visi procesijski križ (les, v. korpusa 58 cm), morda iz 18. stoletja.
Križev pot (o. pl., 129 x 83 cm) je delo slikarja Simona Ogrina in je bil leta 1989 prinesen iz kapelic križevega pota na Gradišču pri Vipavi.
Na slopih pevskega kora sta pritrjena manjša kropilnika čebulaste oblike iz črnega in rdečkastega marmorja.
Mehanične orgle so delo Franca Goršiča iz leta 1897.
Daritveni oltar in četverokraki svečnik s Križanim na začetku prezbiterija sta iz sedemdesetih ali osemdesetih let 20. stoletja.
V kapeli sv. Križa stoji klečalnik z vegetabilno izrezbarjeno stranico.
V južno steno zakristije je vzidan umivalnik iz črnega marmorja z napisom *NIL JUVAT / ILLOTO CORDE / LAUARE MANUS / ANNO 1778*.
Omara za paramente je iz 19. stoletja, ohranjen pa je tudi klečalnik z molitvijo iz leta 1842.
Veliki zvon ima napisa *ELEO MORTUOS VOCO POPULUM* in *SANCTA MARIA ORA PRO NOBIS*, signiran in datiran pa je *OPUS IOANNIS IACOBI SAMASSA LABACI AN: 1792*. Srednji zvon z napisoma ***Log pri Vipavi 1992*** in ***Sv. Ana, prosi za naše matere*** ter vegetabilnim okrasjem je delo livarne De Poli iz Vidma.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 109 (Log pri Vipavi) A 02; Gradivo ZVKD NG; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Budanje.
Literatura: STESKA 1908; URŠIČ 1979; ŽIGON 1982, str. 25; BIZJAK, ŠKULJ 1985, str. 152; PETRIČ 1995, str. 126–129; SERAŽIN 2000 a; HÖFLER 2001, str. 147–148; SERAŽIN 2001; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 220–224; RESMAN 2006, str. 130–131; BLAŽKO 2011.

Spomenik ogrskemu vojaku Pavlu Rostasu v Logu

RNKD ev. št. 24546.

Levo od vhoda v cerkev stoji ob cesti na kamnitem podstavku spomenik v obliki poškodovanega spodnjega dela toskanskega stebra, na katerem je vklesan napis v nemškem in madžarskem jeziku v spomin na ogrskega huzarja Pavla Rostasa, ki je leta 1813 z maloštevilno četo zadrževal francosko vojsko in v boju z njo padel. Na stebru leta 1845 postavljenega spomenika je nekoč stal Rostasov kip, delo Karla Seppenhofferja.

Literatura: TRATNIK 2009 b.

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

CESTA

občina
Ajdovščina

Obcestno naselje severno od Vipavskega Križa ob magistralni cesti Nova Gorica–Ajdovščina; deli se na Dolenjo, Srednjo in Novo vas, Lozice, Peterogalovše, Otkovše, Ribnik, Bonete in Nemškarico. Ime kraja naj bi kazalo na to, da je že v antiki tukaj mimo tekla rimska cesta (RNKD ev. št. 4951). Vzhodno od naselja je stal srednjeveški dvor Nemizhoff z mitnico, stražnim stolpom in kapelo Vseh svetnikov; leta 1642 jo je dal postaviti Janez Baltazar Nemiz von Nemizhoff. Dvor je obsegal najverjetneje današnji hiši Cesta 5 in 7 s pripadajočimi gospodarskimi poslopji Cesta 4 in 5a, na katerih je ohranjenih več starejših klesanih arhitekturnih elementov. Kapela Vseh svetnikov (RNKD ev. št. 4951) je stala na nekoliko vzvišenem mestu severno od današnje kapelice sv. Janeza Nepomuka; ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa 1750 je bila kapela v oskrbi Nemitzhoffov in družine Palma. Zapreti jo je dal že cesar Jožef II., pred letom 1820 pa je bila porušena. Na južnem robu naselja, ob cesti, ki vodi proti Vipavskemu Križu, naj bi nekoč stal dvorec vitezov Zweckenburg, po domače Cvekovšče (Cesta 30 in 34); stavbni kompleks so, kot je pričal kronogram na prekladi portala (*nobIs eDe pro Inter CrosarII ratIssIMI regIna saC*), zgradili leta 1708. Ker je bila vas med drugo svetovno vojno požgana, se je ohranilo le malo zanimivih starejših stavb: gospodarsko poslopje pri hiši št. 3 a (Boneti) s kamnitimi portali, okenskimi okvirji in vodnjakom z letnico 1859 in inicialkama J. B.; petosna hiša št. 14, najverjetneje z začetka 20. stoletja, s kamnitim portalom s profilirano polico; št. 16 s tlorisom v obliki črke L, historistična železniška postaja z začetka 20. stoletja, ki jo poleg pilastrskih vogalov in s štukaturo obdanih kamnitih okenskih okvirjev krasi v stilu *fachwerk* izdelan postajni nadstrešek; historistična hiša št. 17 z gladkim rustičnim pritličjem ter v ometu izdelanim in poudarjenim portalom in okenskimi okvirji.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 097 (Sv. Križ pri Ajdovščini) A 01.
Literatura: RUTAR 1892, str. 146; MEDVEŠČEK 1904, str. 35; ČOPIČ 1968, str. 30–31; RUSTJA 1987, str. 74; ATTEMS 1994, str. 29–30; HÖFLER 2001, str. 156; SAPAČ 2009, str. 34, 59–60.

Kapelica sv. Janeza Nepomuka

RNKD ev. št. 24047.

98 Zidana kapelica stoji ob opuščeni trasi magistralne ceste Ajdovščina–Nova Gorica ob potoku v zaselku Nemškarica; severno od nje je nekoč stala kapela Vseh svetnikov. V prvi četrtini 20. stoletja zgrajena stavba kvadratnega tlorisa z dvokapno betonsko streho, pokrito s korci, ima z dekorativno kovanimi železnimi vratci zaprt polkrožno zaključen vhod, ki ga obstopa par pilastrov. V banjasto obokani notranjščini, ki jo ob straneh krasi preprost venčni zidcec, stoji na visokem kamnitem podstavku kip sv. Janeza Nepomuka (kamen, v. ok. 180 cm) iz sredine 18. stoletja. Kapelica je bila obnovljena v devetdesetih letih 20. stoletja.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: HÖFLER 2001, str. 156; SAPAČ 2009, str. 60.

Kapelica sv. Družine

97 Betonska kapelica z ravno streho in železnimi traverzami, razporejenimi v obliki križa, ki se nadaljujejo v latnik pred njo, stoji v središču vasi južno od magistralne ceste; pod z zelenjem obraslim latnikom stojita klopca in korito z vodo. Odprti vogal ob latniku zapira dvoje zamreženih kovinskih vrat. V nasprotnem kotu je na konzolno polico postavljena predela z monogramom IHS, nad njo pa leseni reliefi sv. Florijana na levi in sv. Krištofa na desni, v sredini pa je Beg v Egipt; reliefi so delo Otona Naglosta iz leta 2006. Kapelica je bila po zasnovi arhitektke Maje Ambrožič Fučka postavljena leta 2006; pet let kasneje so na zunanjščino severne stene pritrdili lesen križ s stiliziranim sijem, delo Ariela Štruklja.

Viri: Ustna informacija Maje Ambrožič Fučka.

Znamenje

Leta 1999 postavljeno leseno znamenje v obliki križa z bronastim Križanim (v. korpusa ok. 90 cm) stoji ob odcepu poti proti Vipavskemu Križu.

Spomenik NOB

RNKD ev. št. 24538.

Spomenik v obliki treh monolitov na podestu, do katerega vodi spiralasto zavita rampa, stoji ob cesti v bližini hiše št. 14. Srednji kamen s poševno odrezanim vrhom in vklesanimi imeni

padlih simbolizira Triglav, stranska z vklesanimi plameni pa požgano vas Cesto. Ob vznožju rampe sta na kamnitem slopu pritrjeni spominski tabli starega spomenika iz leta 1959; nova zasnova je delo Marka Pogačnika iz leta 1980.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: RUSTJA 1988.

Dvorec Petrogalovše (Cesta 9)

RNKD ev. št. 19024.

Lega

Dvorec leži jugovzhodno od naselja Cesta, južno od železniške proge Nova Gorica–Ajdovščina.

Zgodovinski podatki

Zgrajen je bil v zadnji četrtini 16. stoletja kot poštna postaja, ki je tu delovala v letih 1584–1728; pod napuščem stanovanjskega poslopja so še vidne line za poštne golobe. Kasnejši lastniki so bili plemeniti Petrogalli in morda tudi rodbina Porcia. V 20. stoletju je bil v lasti družine Kalin-Schlegel, med prvo svetovno vojno pa je tu delovala pomožna vojaška bolnišnica; zdaj je v zasebni lasti in služi kot skladišče, od leta 2007 pa poteka obnova.

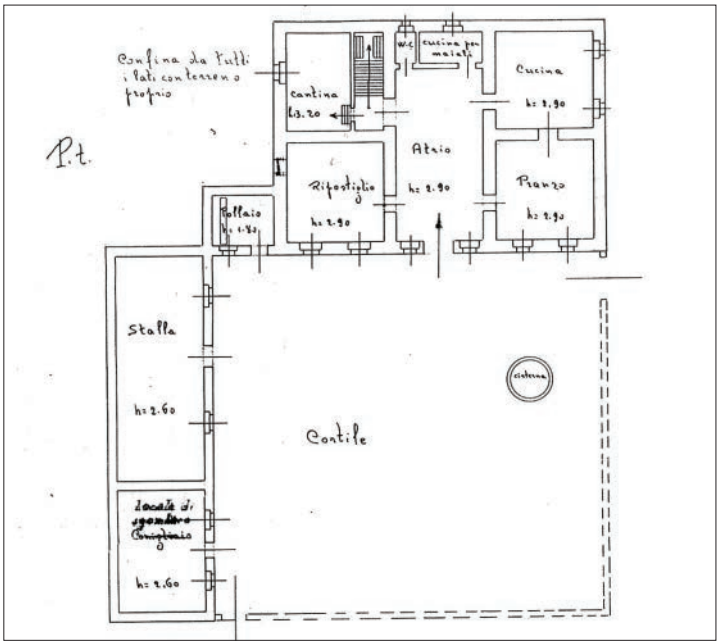
Arhitektura

Enonadstropni stavbni kompleks je oblikovan kot značilna poštna postaja zgodnjega novega veka, kakršne najdemo tudi na Hrušici, Razdrtem in v Šempasu: stanovanjskemu poslopju je na severni strani prečno priključeno gospodarsko poslopje, na z dveh strani obzidanem dvorišču pa stoji vodnjak; tu naj bi bila nekoč tudi zasebna kapela, ki pa se ni ohranila. Nekoč reprezentativen južni vhod na dvorišče sta obdajala stebra s kroglo na vrhu, po nekaterih podatkih pa naj bi ob vhodu stala tudi kamnita plastika. 94

Glavna fasada stanovanjske stavbe pravokotnega beneškega tlorisa ima petosno zasnovo: v osrednji osi je rustikalen polkrožno zaključen portal, ob katerem sta levo in desno vzidani kamniti ključasti strelnici. Nad portalom je biforna odprtina s kamnitim okvirjem. Okna v pritličju so kvadratna in manjša od pravokotnih oken v prvem nadstropju, vsa pa imajo preproste kamnite okvirje. Stranski fasadi sta dvoosni, začelna, prav tako petosna fasada pa ima okna le v prvem nadstropju. Dvorec je krit z dvokapno korčasto streho iz 19. stoletja, pod napuščem katere obteka stavbo kamnit konzolni venec; prvotno naj bi zgradba imela strmo štirikapno streho iz kamnitih plošč, kar potrjujeta tudi trikotno zaključeni stranski fasadi. 95, 96

V notranjosti je velika, s kamnitimi ploščami tlakovana veža, vzdolž katere sta razporejena para sob. Na koncu veže vodi kamnito stopnišče v nadstropje, katerega tlorisna zasnova je enaka pritličju, le da je tu nad vežo dvorana, ki naj bi bila nekoč okrašena s štukom in poslikavami.
Podolgovato, v notranjosti na dva dela razdeljeno gospodarsko poslopje je večinoma služilo kot konjušnica. Na fasadi levo sta kamnita gotsko oblikovana polkrožno zaključen portal in pravokotno okno, desno od njiju pa polkrožno zaključen kamnit portal s potlačenim lokom, nad katerim je odprtina za spravilo sena.

Viri: PANG, Državni tehnični urad Trst, t. e. 211; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: RUTAR 1892, str. 146; MEDVEŠČEK 1904, str. 36; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 682–684; SERAŽIN 2008, str. 84–87; SAPAČ 2009, str. 67–72.

94

95

96

97

98

COL

občina
Ajdovščina

Središčno naselje ob cesti Ajdovščina–Črni Vrh, na pomembnem prometnem križišču, kjer se ločita cesti proti Podkraju in čez Otlico v Trnovski gozd. Gručasto jedro kraja je okoli župnijske cerkve sv. Lenarta z župniščem čez cesto (del nekdanjega dvorca Podvelb) in pokopališčem, kjer je do leta 1937 stala stara župnijska cerkev. Del naselja nad cerkvijo se imenuje Hrastova Gorica, pod cerkvijo proti Višnjam je Orešje. Posamezne domačije so raztresene pod Kovkom na robu Trnovskega gozda in ob cestah Ajdovščina–Idrija in Ajdovščina–Podkraj. Najdbe prazgodovinske keramike, železove rude in ljudsko izročilo o Šancah ali Suhem zidu (RNKD ev. št. 4954) na vrhu Žerivš, kjer naj bi bila peterokotna trdnjava s 4–5 m debelimi, na suho zidanimi zidovi z obsegom približno 360 m, kažejo na to, da je bil Col poseljen že pred prihodom Rimljanov (vsaj 500 pr. Kr.).

Skozi Col je iz rimske Emone vodila cesta proti Akvileji, o takratni naselbini pa pričajo izkopanine pri pokopališču (RNKD ev. št. 4954) in miljnik vladarja Julijana iz let 361–362, najden leta 1874 na vrtu dvorca Trilek, hranjen v Narodnem muzeju v Ljubljani. Okolica Cola je bila utrjena z rimskimi stražarskimi postajami na Šancah, Rižemberku in Šturmaniku (RNKD ev. št. 4953); pri kopanju temeljev za osnovno šolo v letih 2000–2002 so bili izkopani številni predmeti iz časa rimske postojanke.

V virih se Col prvič posredno omenja v urbarju iz leta 1345, in sicer v zvezi s cerkvijo sv. Lenarta. Istega leta je dobil plemič Ivan Kamniški (Johannes de Stayn) dovoljenje oglejskega patriarha Bertranda de Saint-Geniés, da sme na hribu Rižemberk sezidati grad, verjetno na temeljih rimskega stolpa. Valvasor ga ne omenja več, torej je propadel najkasneje v 16. stoletju; danes so vidni le z gruščem zasuti sledovi zidanih struktur. V 16. stoletju so na temeljih rimske utrdbe postavili dvorec Podvelb (*Unter dem Gewelb*), po katerem je kraj, kakor poroča Valvasor leta 1689 v Slavi vojvodine Kranjske, dobil ime; današnje je dobil najverjetneje po mitnici (nem. *Zoll*), ki je stala na meji med Kranjsko in Goriško in je tu delovala do konca 19. stoletja.

Avstrijska vojska je med prvo svetovno vojno na Grebenu zgradila nekaj vojaških utrdb (t. i. tretja linija), ki so danes porušene.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 218 (Col) A 03, 07; http://www.arzenal.si/sarnas/najdisce/215 (stanje 12. 10. 2012); http://www.arzenal.si/sarnas/najdisce/218 (stanje 12. 10. 2012); http://www.arzenal.si/sarnas/najdisce/217 (stanje 12. 10. 2012).
Literatura: VALVASOR 1689, 11, str. 599–600; MÜLLNER 1879, str. 126–129; *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 156–160; KOS 1954, str. 260; KRAGELJ 1995 b; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 612–623; JAKIČ 1997, str. 288–289; SAPAČ 2008, str. 57–58.

Župnijska cerkev sv. Lenarta

(župnija Col)

RNKD ev. št. 3608.

Lega

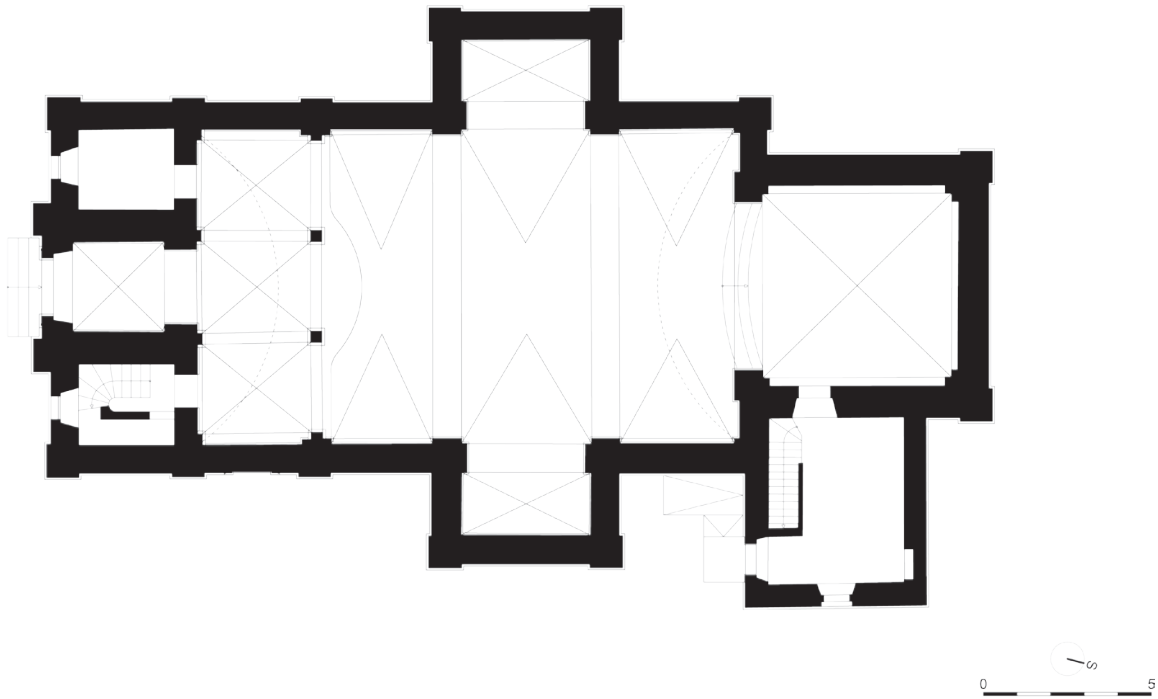
Proti severu usmerjena cerkev stoji sredi naselja na dvignjenem, s škarpo zaščitenem platoju nad cesto. Do nje vodi dvojno dvoramno stopnišče, ki v sredini objema v škarpo vzidano kapelico z Marijinim kipom. Na zahodni strani cerkve je v hrib vzidana visoka škarpa, na vzhodni pa obdaja cerkev kovinska ograja.

Zgodovinski podatki

Srednjeveška cerkev sv. Lenarta je stala sredi današnjega pokopališča. Prva posredna omemba je v urbarju iz leta 1345 (omenja se hiša pri Sv. Lenartu pod steno – *pey Sand Lienharten vnter der stainbant*), neposredno pa je cerkev prvič omenjena v vipavskem urbarju iz leta 1499. Kot podružnica vipavske župnije je bil Col sprva oskrbovan iz Šturij. Leta 1750 je Krištof Lovrenc pl. Flachenfeld ustanovil beneficij, ki je bil podlaga za ustanovitev kaplanije naslednje leto. Župnija je bila ustanovljena leta 1895.

V vizitacijskem poročilu o cerkvi iz leta 1750, ko jo je vizitiral goriški nadškof Karel Mihael Attems, so omenjeni trije oltarji; stranska sta bila posvečena sv. Eliji in Materi božji. Leta 1759 je dal prvi kaplan Lovrenc Prinčič zgraditi kamnit zvonik. Cerkev je bila posvečena 1767. Leta 1894 so pod vodstvom kurata Konrada Texterja začeli graditi novo, večjo cerkev na današnji lokaciji; temeljni kamen je naslednje leto blagoslovil vipavski dekan. Cerkev je bila blagoslovljena leta 1896, posvečena pa leta 1905.

Leta 1995 so bile v cerkvi posvečene nove orgle. Leta 2007 je bil urejen tlak, nameščena je bila nova ograja na stopnišču na kor, naslednje leto so bile nabavljene hrastove klopi in obnovljeni so bili lestenci. Leta 2010 je bila cerkev z zvonikom ometana, opravljena so bila vsa kleparska dela, v zvoniku je bila postavljena nova številčnica ure iz nerjavečega

jekla ter hidroizolacijska plošča pod zvonovi. Tega leta je tedanji pomožni škof in colski rojak Jurij Bizjak blagoslovil vsa dela, ki so bila pri župnijski cerkvi opravljena v zadnjih desetih letih.

Arhitektura

V tlorisu si od severa proti jugu sledijo ravno zaključen prezbiterij kvadratnega tlorisa z na vzhodni strani prizidano zakristijo, pravokotna ladja z dvema stranskima kapelama in preddverje z zvonikom in pomožnimi prostori. Fasada je z lizenami razdeljena v tri dele: v srednjem je rahlo izstopajoč zvonik s polkrožno zaključenim portalom, do katerega vodijo štiri stopnice. V osi nad portalom so ozko polkrožno zaključeno okno, manjše okno enake oblike, ura in lina v zadnjem nadstropju zvonika, ki ga pod pločevinasto zvonasto streho z manjšo čebulico in kovinskim križem na vrhu zaključuje kamnit konzolni venec. Stranska dela fasade členita po dve polkrožno zaključeni, eno nad drugim postavljeni okni.

Vzdolžni steni ladje predirata po dve polkrožno zaključeni okni, po eno enako pa se odpira v vzhodni in zahodni steni stranskih kapel. Na jugovzhodni strani ladje je zazidan stranski vhod s polkrožno zaključenim kamnitim portalom. Prezbiterij osvetljujejo polkrožno zaključeno okno v zahodni steni in dve polkrožni okni nad zakristijo. Zakristija ima v osi eno nad drugim postavljeni polkrožno zaključeni okni na vzhodni strani. Cerkev obdaja talni zidec, ki se pri prezbiteriju zaradi dvigajočega se terena precej zniža. Vzdolžne stene so na zunanjščini členjene z lizenami. Cerkev je zidana iz kamna in ometana, dvokapna opečnata streha je krita s korci.

100 Stene ladje v notranjščini členijo trije pari pilastrov, ki jo delijo v štiri traveje; pilastri nosijo oproge banjastega oboka, v katerega se zarezujejo pari sosvodnic. Iz pilastrov rastejo tudi dekorativni ločno oblikovani trakovi, ki krasijo stene v podločjih sosvodnic. Zidani pevski kor, ki počiva na dveh slopih in pilastrih, nosijo trije segmentni loki, podkorje je križnogrebenasto obokano. Ograja je rahlo konveksno izbočena; ob straneh jo predira na vsaki strani po šest balustrov, posamezni balustri pa trikrat predirajo osrednji del. V jugovzhodnem delu podkorja je vhod na zavito kamnito stopnišče pevskega kora, v jugozahodnem delu pa vhod v shrambo. Vhodna loka plitvih križno obokanih stranskih kapel oblikovno sledita ritmu drugih travej. Prezbiterij je za tri stopnice višji od ladje, vanj vodi pilastrski slavolok. Stene členijo stopnjevani vogalni pilastri, ki se nad kapiteli nadaljujejo v pasove, obtekajoče podločja križnogrebenastega oboka. Tlak je bil urejen leta 2007 po načrtu Franceta Kvaternika: belosiv granit (*bianco sardo*) je po sredini ladje in prezbiterija ter ob straneh okrašen z geometrijskim vzorcem iz rjavkastega balmorala. V krogu na križišču ladje in kapel sta vrezana grb in geslo koprskega pomožnega škofa Jurija Bizjaka *POGUM / VSE LJUDSTVO V DEŽELI!*

Poslikava

Na stropu prezbiterija je naslikan z žarki obdan simbol Sv. Duha, delo Ane Trošt iz leta 2006, sredi ladje pa okoli odprtine za lestenec žarkast disk.

Oprema

101 Neorenesančni marmornati veliki oltar iz okoli 1900 je dvignjen za eno stopnico, menza je pretežno iz sivega in rdečkastega, nastavek pa iz črnega in rdečkastega kamna. Nad menzo, ki jo nosi par črnih stebričev, na sredi pa kvadrasta noga s preprosto geometrijsko okrašenim antependijem, je predela s tabernakljem iz belega marmorja, zaključenim s tempeljskim čelom, ki ima na pozlačenih vratcih upodobljeno Jezusovo srce z vinsko trto in pšeničnimi klasi ter napis *MITIS SUM ET HUMILIS CORDE*. Na predeli stoji nizek tridelni nastavek s kupolasto zaključeno srednjo nišo, v kateri stoji večji pozlačen križ. Stranska dela nastavka s školjčnima nišama

sta zaključena z ravnim ogredjem, ki ga nosijo korintski pilastri. Pred nišama stojita angela adoranta (mavec, v. 60 cm), ob straneh nastavka pa sta kipa iz belega peščenjaka, levo Sv. Ciril (v. 123 cm) in desno Sv. Metod (v. 118 cm); prvi drži ob nogah ploščo z napisom ***O quam speciosi pedes evangelizantium pacem.*** V steno nad oltarnim nastavkom je vzidan neorenesančen marmornat okvir s korintskimi pilastri, ki ima na prekladi volutasto-školjčno okrasje. V okvirju je polkrožno zaključena slika zavetnika cerkve sv. Lenarta, delo Henrika Dejaka iz leta 1905 (o. pl., ok. 100 x 210 cm, sig. in dat. *H. Dejak 1905*). 102

Neorenesančna stranska oltarja stebrnega tipa s tempeljskim čelom sta z začetka 20. stoletja. Menzi sta oblikovani enako kot pri velikem oltarju; na predeli stoji par korintskih stebrov, ki nosita ogredje s timpanonom, v katerem je medaljon, na vrhu zatrepa pa stoji kamnit križ. Nad kapiteloma sta na ogredje pritrjeni angelski glavici. Med stebroma je niša s kipom: v levem oltarju je kip Brezmadežne (mavec, v. 128 cm), v desnem pa kip Srca Jezusovega (mavec, v. ok. 130 cm). Na predeli Marijinega oltarja stojita ob straneh kipa sv. Frančiška Ksaverja (mavec, v. 92 cm) in sv. Lucije (mavec, v. 88 cm), na predeli oltarja Srca Jezusovega pa kipa sv. Jožefa in sv. Alojzija Gonzage (oba mavec, v. 90 cm). 103, 104

Na levi strani slavoločne stene visi misijonski križ (les, v. korpusa 140 cm), nad njim pa polkrožno zaključena slika Vstali Kristus iz leta 2008 (o. pl., ok. 100 x 130 cm), delo Ane Trošt, ki je istega leta za cerkev naslikala tudi postaje križevega pota (o. pl., 103 x 61 cm, sig. in dat. na zadnji postaji ***Ana Trošt 08***), leta 2011 pa sliko Predstavitev v templju (o. pl., 138 x 103 cm, sig. in dat.) v levi kapeli. V cerkvi hranijo dve banderi. Prvo ima šilastoločno zaključeno sliko, ki kaže na eni strani sv. Lenarta, na drugi pa Srce Jezusovo (o. pl., 55 x 82 cm), na vrhu pa sta napisa *19 SV. LENART PROSI ZA NAS! 66* in *SRCE JEZUSOVO USMILI SE NAS!* S konca sedemdesetih let 20. stoletja je bandero z upodobitvama sv. Marije Goretti in sv. Dominika Savia, delo s. Darinke Bajec (o. pl., 30 x 40 cm).

Načrt za daritveni oltar iz belega kamna je leta 1979 izdelal arhitekt Emil Fijavž.

V podkorju je desno ob stebru kamnit kropilnik iz stare cerkve, ki ima pod robom čaše vklesan napis *1607 · DIE · F · 23*. Levi kropilnik iz kamna je bil nekdaj krstni kamen; oba sta bila obnovljena leta 2007.

Tridelna spovednica s trikotnim čelom z volutama in križem na temenu posnema neorenesančne elemente oltarjev. Mehanične orgle, blagoslovljene leta 1995, sta izdelala Brane Košir in Tomaž Močnik iz Škofijske orglarske delavnice.

Sredi ladje visi pozlačen kovinski lestenec z vegetabilnimi dekorativnimi elementi s konca 19. stoletja, par podobnih visi tudi v prezbiteriju.

Veliki zvon je bil leta 1965 ulit v livarni Lenartič (v zgornjem delu ima venec z grozdi in trtnimi listi ter reliefno upodobitev Srca Jezusovega z napisom *PRESVETO SRCE JEZUSOVO VATE ZAUPAMO Col 1965 Lenartič*). Srednji zvon je bil ulit v livarni Ferralit v Žalcu; zgoraj ga

krasi venec smrekovih vejic s storži, v reliefu sv. Lenart z revežem, spodaj napis *SVETI LENART* ***PROSI ZA NAS*** in *1969 Ferralit Žalec / ZA OREŠJE COL*. Mali zvon je bil ulit leta 1929 v livarni Luca Lera; zgoraj ima okrogle okraske, pod njimi razne sadeže, v reliefu so upodobljeni sv. Anton Puščavnik, Oznanjenje in sv. Lenart. Spodaj teče napis *Zolla di Vipacco 1929 Anno VII* ***Premiata fonderia L. Lera.***

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; Steletovi zapiski 1913; Velepič 1948; ŽA Col, Kronika župnije Col; Kulturni spomeniki 1987; ŽA Col, Oznanilo župnij Col, Otlica in Podkraj; Premrl 2002–2003.
Literatura: ***Postojinsko okrajno glavarstvo*** 1889, str. 156–160; ***Novice***, 14. 9. 1894, str. 356; Zoll 1911; STESKA 1927, str. 341; BEDNAŘIK 1932, str. 128; KOS 1954, str. 261; BRECELJ 1977, str. 263; ZADRAVEC 1991; ATTEMS 1994, str. 42; KRAGELJ 1995 b, str. 9–32; MOČNIK 1999; ATTEMS 2000, str. 80–83, 124, 129, 581; HÖFLER 2001, str. 154; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 62–64; TOMASI, STEGÙ 2006, str. 120; SKVARČ 2011; BLAŽKO 2011.

Župnišče – dvorec Podvelb (Col 76)

Stavba stoji v Orešju, nasproti župnijske cerkve.
Dvorec je bržkone v 16. stoletju zgradila rodbina Flach, leta 1654 povzdignjena v plemiški stan in poslej imenovana Flachenfeld. Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske leta 1689 poroča, da je ime Podvelb (Untergewelb) dobil po obokanem prehodu – mostovžu nad cesto, ki je vodila na Hrušico. Dvorec je po letu 1759 kupil poštni mojster Ludvik pl. Abramsberg. Mostovž so že leta 1840 podrli, tako da sta iz nekoč enotnega podolgovatega objekta nastali dve ločeni stavbi; južno, v kateri je bilo od druge polovice 18. stoletja župnišče, so leta 1894 nadomestili z novogradnjo, severna pa je po prezidavah po letu 1980 le še delno ohranjena. Stavba župnišča ima petosno glavno fasado, obrnjeno na glavno cesto, v srednji osi je starejši kamnit portal.
V župnišču je hranjenih nekaj bander v slabem stanju, mdr. bandero z ovalnima upodobitvama Alojzija Gonzage in Brezmadežne (o. pl., ok. 40 x 50 cm) s konca 19. stoletja.

Literatura: VALVASOR 1678–79, f. 313; VALVASOR 1679, f. 273; VALVASOR 1689, 11, str. 600; MÜLLNER 1879, str. 126–129; ***Postojinsko okrajno glavarstvo*** 1889, str. 160; SMOLE 1982, str. 579; FOSCAN, VECCHIET 1985, str. 86–89; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 612; JAKIČ 1997, str. 249; HÖFLER 2001, str. 159; SAPAČ 2008, str. 53–57.

Pokopališče

Sredi pokopališča stoji na tridelnem kamnitem podstavku velik kamnit križ z ulitim Križanim (v. korpusa 92 cm) in letnico 1866 na spodnjem kraku. Nagrobnik župnika Ivana Janca (+ 1939) je signiran na podstavku *Al Vodnik*. Na mestu grobnice družine Rovan so leta 1958 postavili grobnico padlim borcem. Avtor danes precej predelanega spomenika je Lucijan Orlič. Do z betonsko ploščo pokrite grobnice vodi pet stopnic, na plošči je naslikana peterokraka zvezda, v steno za njo pa je vzidana napisna plošča; na steni so v obliki Triglava zložene skale.

Ob izhodu pokopališča so leta 1995 uredili spominsko obeležje žrtvam druge svetovne vojne v colski fari in po načrtih Franceta Kvaternika v pokopališki zid vgradili fragmente iz stare cerkve. Pod vklesanimi imeni žrtev je kot znamenje upanja v privzdignjenem konveksno oblikovanem tlaku križ, steno obstopata pilastra. V pokopališki zid je zgoraj vzidan fragment oltarja s krilatima angelskima glavicama in dva fragmenta z motivom akantovja. Tu sta vzidani tudi napisni plošči iz stare župnijske cerkve; latinski napis na levi se navezuje na lastnika dvorca Podvelb cesarsko-deželnega mitničarja Janeza Andreja pl. Flachenfelda (+ 1688) in na njegovega sina Janeza Andreja pl. Flachenfelda, dr. teologije, apostolskega protonotarja, mengeškega dekana in gorenjskega arhidiakona (+ 1733): *D. O. M. / ET AETERNITATI PRIL. IS D. D. / IO : AND. A FLACHENFELDT / NOBILIS PROVINCIALIS. / OLIM HIC LOCI CAESARIS / ET PROVINCIAE EXACTORIS / QVI DIE 6 MARTY AN. 1688 / DIEM CLAVSIT EXTREMVM / DILECTI PATRIS MANIBVS. / FILIVS NATV MINIMVS / IOAES AND. S. S. T. D. P. A. / CANONICVS LABACENSIS / ARCHIPAROCHVS MONSPVRGI / CARNIOLAE SVP. ARCHIDIAC / AN. MDCCXXXII / H. M. P. C. / PLACEAT ORARE PRO VTROQVE*.

V letu 2009 je bilo v mrliško vežico, zgrajeno po načrtih Viljema Fabčiča, vzidano lunetno okno z vitrajem Marka Jermana (sig. in dat. *JERMAN 2009*), na katerem so upodobljeni Vstali Kristus, Križanje in simboli mučeništva (trnova krona in žeblji s kapljami krvi).

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 30; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 233–234; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 409; TRATNIK 2009 a; TROŠT 2009.

Kapelica Marije Kraljice

V stopnišče župnijske cerkve vključena kapelica je bila pozidana istočasno s cerkvijo med letoma 1896 in 1901. Polkrožno zaključeni vhod je zaprt z zastekljenimi kovinskimi vrati. V križnogrebenasto obokani notranjščini je polkrožno zaključena niša s kipom Marije Kraljice (mavec, v. ok. 130 cm) z začetka 20. stoletja.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 239–240; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 413.

Grljevičeva kapelica

RNKD ev. št. 24042.

Kapelica je vzidana v pročelje hiše št. 73, ki stoji nasproti osnovne šole. Postavili so jo leta 1935 na mestu podrte kapelice. Marmorirani polkrožno zaključeni vhod je oblikovan kot portal s sklepnikom in prečniki, v zastekljeni niši pa je mavčni kip Brezmadežne (v. ok. 90 cm).

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 240–241; *Semenje javorovo* 2002, str. 413.

Kapelica Pr' Ulini

RNKD ev. št. 24285.

Kapelica z dvokapno streho stoji v Orešju ob cesti Col–Podkraj, v nizu stavb s hišno št. 61. Ob italijanski širitvi ceste leta 1941 so kapelico porušili ter nato umaknjeno pod Steno zgradili novo betonsko. Do odprte polkrožno zaključene niše z lesenim razpelom (v. korpusa 63 cm) vodi kamnita stopnica.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 242–243; *Semenje javorovo* 2002, str. 421.

Znamenje Pri Boselnu

RNKD ev. št. 24681.

105 Kamnito-betonsko slopno znamenje stoji pred vasjo ob cesti Col–Ajdovščina, pri Boselnovi hiši (Col 11). Postavljeno je bilo leta 1854 v spomin na smrtno nesrečo voznika iz Sanabora. Med drugo svetovno vojno je bilo porušeno in leta 1954 obnovljeno. Sestavljajo ga betonska noga z bazo in kamnit nastavek, ki ga krona kamnita piramidasta strešica s kamnito kroglo in kovinskim križem na vrhu. Na čelni (severni), z vklesanim ornamentom okrašeni strani nastavka je zastekljena polkrožna niša s fresko Marije z Jezuščkom, datirana 1954, pod njo je vklesan napis *SV·MARIJA / PROSI·ZA·NAS·*. Niši ob straneh sta le nakazani in prav tako obdani s klesano ornamentiko. Na vzhodni strani je kovinski Križani, pod njim napis *GLEJ·ČLOVEK!*, na zahodni strani pa je pod prazno nišo napis *SV·MAGDALENA / PROSI·ZA·NAS·*.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 236–237; *Semenje javorovo* 2002, str. 414.

Znamenje pri Troštu

Leseno znamenje ob makadamski poti v Orešju z dvokapno strešico na betonskem stebru, v okvirju, zaprtem z vratci, je kipec (odlitek) Kristusa na križu.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 246; *Semenje javorovo* 2002, str. 422.

Znamenje sv. Florijana

Na fasadi gasilskega doma je v zastekljenem vogalu nadstropja lesen kip sv. Florijana. Kip svetnika, ki zliva iz vedra vodo na stolp colskega dvorca Trilek, je leta 1994 izdelal rezbar Oton Naglost.

Literatura: *Colski časnik*, 25. 12. 1994, str. 27; ČERNIGOJ 1999, str. 249–250.

Znamenje Pr' Andrejčki

V hišnem znamenju na pročelju hiše št. 49 je stal kip Matere božje.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 245; *Semenje javorovo* 2002, str. 422.

Znamenje sv. Jožefa

Leseno znamenje na kovinskem drogu stoji na križišču cest za Vodice in Police. V zatrepu je v les vžgana letnica obnove 1992. V zastekljeni leseni hišici z dvokapno streho in kovinskim križem na vrhu je kip sv. Jožefa z Detetom (mavec, v. ok. 30 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 252–253.

Znamenje sv. Antona Padovanskega na Lokvárskem hlevu

V zidu Lokvárskega hleva (zgrajen leta 1906) ob cesti Col–Črni Vrh je hišno znamenje s kipom (odlitkom) sv. Antona Padovanskega z Jezuščkom (v. ok. 25 cm) iz prvega desetletja 20. stoletja.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 256; *Semenje javorovo* 2002, str. 416.

Znamenje sv. Štefana

Ob gradnji škarpe na Lajštu v Orešju je bilo leta 2003 vanjo vgrajeno nišasto znamenje. Na sklepniku kamnitega okvirja je napis *IHS P 2003 Š* (iniciali Štefana Preglja). Polkrožno zaključena odprtina je zaprta s kovano ograjo in zastekljena. V niši je lesen kipec sv. Štefana (v. ok. 34 cm), tirolsko delo.

Viri: ŽA Col, Oznanilo župnij Col, Otlica in Podkraj 2003–2004.
Literatura: VIDMAR 2003.

Dvorec Trilek

RNKD ev. št. 4976.

Lega

Razvaljen dvorec stoji ob cesti Ajdovščina–Črni vrh, približno 1 km pod Colom.

Zgodovinski podatki

V poznem srednjem veku je na tej lokaciji stal dvor z mitnico, ki so ga v 17. stoletju predelali v dvorec; Andrej pl. Trilleck (Trilek) je leta 1639 dal zgraditi še vzhodni trakt in ga z dvoriščem z zahodnim delom povezati v enoten stavbni kompleks. V prvi polovici 18. stoletja je dvorec kupil Frančišek Bernard grof Lamberg, ki je dal v bližini dvorca urediti kapelo sv. Notburge, porušeno v 19. stoletju, posest pa je kmalu prodal Antonu Ludviku pl. Abramsbergu. Sredi 19. stoletja je posestvo kupil Franc Šivic pl. Schiwitzhofen. Leta 1880 je bila posest prodana na dražbi in dvorec je kmalu nato začel propadati. Okoli leta 1980 je pogorela streha nad vzhodnim traktom. Leta 1988 je spomeniškovarstveni službi uspelo zaustaviti propadanje stolpa z novo kamnito streho in armiranobetonsko stropno konstrukcijo v notranjščini.

Arhitektura

Nekdanjo podobo dvorca dobro dokumentira veduta Justusa van der Nypoorta v Valvasorjevi Topografiji vojvodine Kranjske leta 1679, kjer je upodobljen kot kompleks dvonadstropnih stavb s strmimi dvokapnimi kamnitimi strehami, nad katerimi se dviga stolp. Južno od ceste so od zahoda proti vzhodu nanizani višji oglati stolp, zahodni trakt, manjše notranje dvorišče in vzhodni trakt z drugim, večjim dvoriščem in manjšo stavbo na vzhodnem koncu; vse razen stolpa je zdaj v razvalinah. Dvonadstropni stolp s podstrešno poletažo je zgrajen na kvadratnem tlorisu. Pokrit je s strmo štirikapno streho, krito s skrilom, ki se opira na kamnit konzolni

venec pod napuščem. Vogali stolpa so zgrajeni iz velikih klesancev. Zidove predirajo manjše zamrežene kvadratne okenske odprtine s kamnitimi okvirji. Pritličje je križno obokano, v nadstropjih pa so leta 1988 namesto podrtih lesenih naredili armiranobetonske strope. Stolp je bil zgrajen najverjetneje v 17. stoletju in je imel predvsem simbolno funkcijo. Na vzhodni steni so še vidne sledi kamnite strehe enonadstropnega zahodnega trakta, katerega severna stena je še v celoti ohranjena. Dvoriščna in južna stena zahodnega trakta sta v veliki meri razvaljeni, jugovzhodni vogal in prizidek ob južni fasadi sta podrta do tal. V pritličje delno razvaljenega vzhodnega trakta vodi polkrožno sklenjen portal z napisom na loku *16 AT / ZT 39*. Na enonadstropni štiriosni glavni fasadi so se vključno s podstrešno poletažo poleg portala ohranili še kamniti okenski okvirji.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 218 (Col) A 07; Grad Trilek 1999.
Literatura: VALVASOR 1678–79, f. 313; VALVASOR 1679, f. 273; VALVASOR 1689, 11, str. 599–600; MÜLLNER 1879, str. 126–129; ***Postojinsko okrajno glavarstvo*** 1889, str. 158–160; SMOLE 1967 c; SMOLE 1982, str. 358–359; KOMELJ 1983, str. 28; FOSCAN, VECCHIET 1985, str. 87–90; ČERV 1989 a; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 613–619; JAKIČ 1997, str. 346; SERAŽIN 1998 a, str. 83–84; ATTEMS 2000, str. 129; ***Letopis*** 2000, str. 853; HÖFLER 2001, str. 158; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 581–607; SAPAČ 2008, str. 82–92.

99

100

101

102

103

104

105

106

občina
Ajdovščina

ČRNIČE

Gručasto naselje (RNKD ev. št. 9442) ob cesti Nova Gorica–Ajdovščina na podoru, ki se je od Velikega roba odtrgal najverjetneje že v ledeni dobi, sestavljajo zaselki Britih, Črniče, Konščak, Kobani, Lašta, Lojki, Nezetiči, Ob Cesti, Sela, Zgorin, Ljušček in Huh. Na vrhu Slemca nad vasjo so ostanki manjše prazgodovinske naselbine z velikim obrambnim okopom (RNKD ev. št. 7480). Južno od naselja je nekdaj vodila rimska cesta, v poznem srednjem veku pa se je preusmerila skozi Črniče. Kraj se v virih prvič omenja okoli leta 1220 kot *villa(m) de Zernitzscha(ch);* koroški vojvoda Bernard Spanheimski ga je takrat podelil benediktinskemu samostanu v Rožacu. Najstarejši del naselja je zaselek Britih ob nekdanji cerkvi sv. Marka; leta 1570 je imela en oltar s pozlačenim usnjenim križem in pozlačenim kipom Matere božje, v zvončnici na vrhu fasade pa dva zvonova.

Naravni jarek deli naselje na zgornji in spodnji del; domačije severnega dela vasi so starejše, povečini zgrajene v 18. in 19. stoletju, in strnjeno nanizane po terasah. Zanimivejši arhitekturni elementi so vidni na hiši št. 11 s kamnitim segmentno zaključenim portalom; med hišama št. 35 in 37 je kamnit porton s profiliranima konzoloma, okrašenima s cvetnimi vazami, na prekladi pa sta z viticami okrašen medaljon z monogramom IHS in roka z iztegnjenim kazalcem, ki kaže na napis *F.L. 1876*; hiša št. 37 ima klesan pilastrski portal s segmentnim zaključkom in venčnim zidcem, okrašen z rozetami in izklesano letnico 1860, ter kalono s poudarjenima prečnikoma in sklepnikom; hiša št. 44 ima rustičen polkrožno zaključen kamnit portal; hiša št. 65 ima podobno kot predalčna gradnja v ometu nakazane arhitekturne elemente, kot so toskanski pilastri in balustrada; zahodno od hiše št. 80 je propadajoče poslopje s poznogotskim portalom na oslovski hrbet in vklesano letnico 1539 ter kamnito gotsko nišo v prvem nadstropju; hiša št. 91 ima pod balkonom lepo obnovljene slopne arkade; v zidu pod hišo št. 96 je zazidan polkrožno zaključen kamnit portal; pri hiši št. 97 je polkrožno zaključen kamnit rustičen portal v vinsko klet; gospodarsko poslopje ob hiši št. 98 ima polkrožno zaključen kamnit vhod in nad njim gotsko oblikovano okno.

Vzhodno od župnijske cerkve je na mestu današnje trgovine in osnovne šole od konca 18. stoletja stala poštna postaja, v kateri je sprva živela plemiška družina Leonelli, nato družina Fischer in do druge svetovne vojne veleposestniška družina Bolko; mogočna stavba je bila med

vojno požgana, ruševine pa so v petdesetih letih 20. stoletja odstranili. Enoinpolnadstropna stavba je imela sedemosno fasado s poudarjeno osrednjo osjo, kjer je bil v pritličju nekoliko širši polkrožno zaključen kamnit pilastrski portal s profiliranim sklepnikom, nad njim pa je bila balkonska odprtina z ožjim, prav tako profiliranim portalom.
V betonski vaški vodni zbiralnik pod hišo št. 84 je vzidana kamnita angelska glavica, delo Pacassijeve delavnice z začetka 18. stoletja.

Viri: Porcia 1570, f. 432; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 037 (Črniče) A 12; AST, Catasto franceschino, Elaborati catastali, 159, Cernizza Goriziana, Protocoll der Bau-Parzellen der Gemeinde Cernizza; Gradivo ZVKD NG; ŽA Črniče; ustne informacije Olge Toplikar, roj. Slamič, in Aleksandra Lestana.
Literatura: ČOPIČ 1968, str. 21; SMOLE 1969 c; KOSI 1998, str. 207–212; HÖFLER 2001, str. 127–128; LESTAN 2009, str. 9–19.

Župnijska cerkev sv. Vida
(župnija Črniče)
RNKD ev. št. 3612.

Lega
Proti jugu obrnjena cerkev stoji na pomolu v vaškem jedru tik ob magistralni cesti iz Nove Gorice v Ajdovščino. S fasado je obrnjena na cesto, na drugih straneh pa jo obdaja nizek kamnit zid.

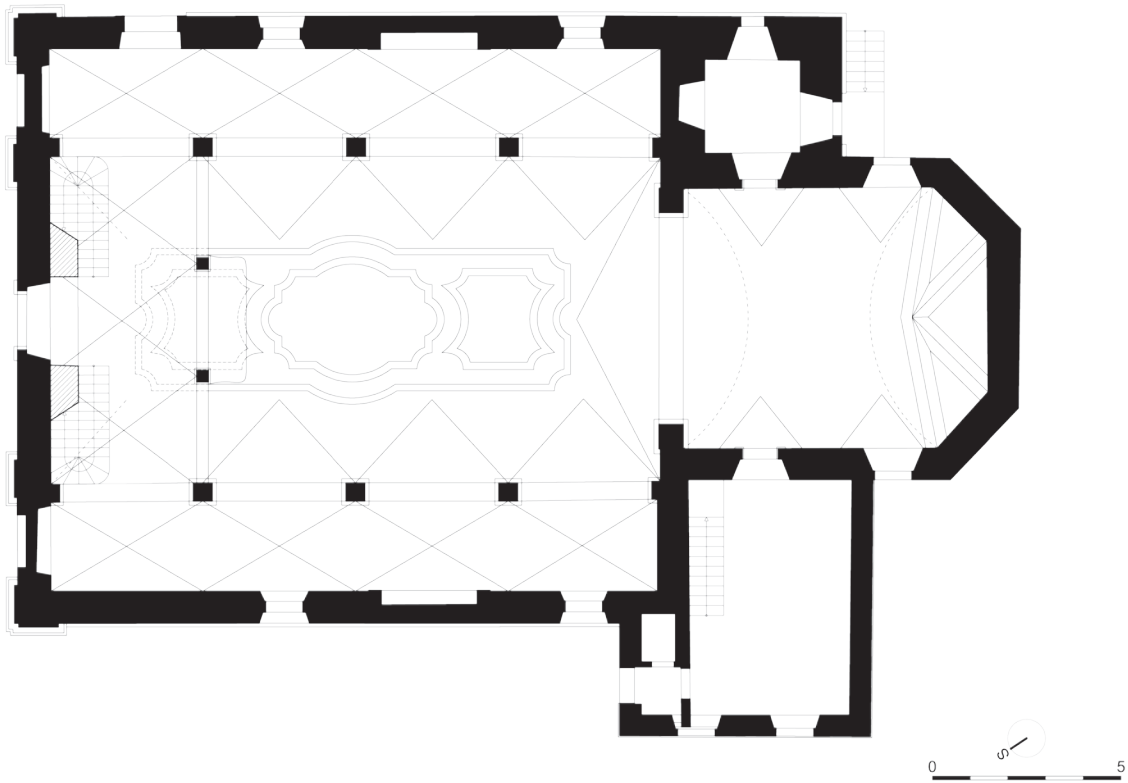
Zgodovinski podatki
Črniška župnija, izločena iz solkanske prafare v prvi četrtini 15. stoletja, je poleg Črnič obsegala še Ravne, Osek, Vitovlje, Malovše in Batuje; zavetnik cerkve sv. Vid se prvič omenja šele leta 1518. Cerkev je bila od leta 1220 pod jurisdikcijo rožaškega samostana, ko pa ta v Vipavski dolini ni imel več pristojnosti, so Črniče prišle pod upravo oglejskega patriarha in po letu 1500 pod Habsburžane; cesar je sam izbiral črniškega župnika, ki ga je potrjeval ordinarij. V letih 1786–1994 so bile Črniče tudi sedež dekanije.
Predhodnica današnje cerkve sv. Vida je stala južno od vasi, na griču sv. Vida, kjer sta zdaj civilno in vojaško pokopališče. Ob vizitaciji Bartolomea Porcie leta 1570 je imela sv. Vidu in Modestu posvečena cerkev velik in lep prezbiterij, v njem pa pozlačen lesen oltar s križem in kipoma obeh svetnikov. Desno od velikega oltarja je stal stenski tabernakelj; na levi strani ladje je bil pozlačen rezljan oltar sv. Ahacija. Ko je cerkev leta 1750 vizitiral nadškof Karel Mihael Attems, je imela na fasadi dvoje vrat, obdana pa je bila s pokopališčem. Poleg velikega

se omenjajo še oltarji sv. Ahacija, sv. Janeza Nepomuka in sv. Zakramenta. Leta 1758 je nadškof ukazal porušiti staro cerkev, ki je stala na precej nevarnem mestu, in zgraditi novo. Še istega leta je bila na današnji lokaciji pod vodstvom župnijskega upravitelja Karla Antona Romanija Felsenberga zgrajena nova, baročna cerkev, naslednje leto je bila blagoslovljena in leta 1761 posvečena; zvonik je bil zgrajen leta 1759. V črniških urbarjih se je ohranilo ime ***capomastro Andrea Bletnar*** ali tudi ***Bletner*** (Pletnar), ki je med letoma 1759 in 1770 prejemal plačilo za gradnjo cerkve. Ob Attemsovi vizitaciji leta 1764 je imela cerkev poleg sv. Vidu in Modestu posvečenega velikega oltarja še oltarja Karmelske Matere božje in sv. Janeza Nepomuka. V župnijskem arhivu ohranjeni načrt novega tlaka iz leta 1861 kaže enoladijsko cerkev z zvonikom na levi in zakristijo na desni strani tristrano sklenjenega prezbiterija; v plitvih nišah sta ob bočnih stenah ladje stala po dva stranska oltarja. Stolpna ura naj bi bila iz sredine 18. stoletja. Leta 1870 je prezbiterij cerkve poslikal Janez Wolf z učencem Jurijem Šubicem; freske so bile med prvo svetovno vojno močno poškodovane, zato jih je leta 1939 obnovil goriški slikar Clemente Delneri, ki jih je močno preslikal, nedotaknjena naj bi ostala le stropna freska. Med letoma 1882 in 1884 so cerkev pod vodstvom župnika Antona Cibiča in stavbarja Mihaela Blažka prezidali v triladijsko: razširili in povišali so glavno ladjo, dvignili pa so tudi zvonik; nova stavba je bila posvečena leta 1885, nova zakristija pa prizidana leta 1907. V prvi svetovni vojni sta bila cerkev in zvonik močno poškodovana; še pred drugo svetovno vojno je imel zvonik značilno rožaško čebulasto streho. Leta 1931 so na fasadi zazidali stranska vhoda, ki sta danes slepa, in naredili nov stranski vhod z vzhodne strani, v notranjščini pa za glavnim vhodom postavili vetrolov. Arhitekt Maks Fabiani je leta 1933 prenovil zunanjščino cerkve in vrh zvonika, ki je dobil betonsko kapo. V devetdesetih letih 20. stoletja so obnovili streho, utrdili zidove prezbiterija in zvonika ter uredili notranjščino zakristije, zunanjščina cerkve pa je bila na novo ometana.

Arhitektura

Triladijska cerkev ima tristrano sklenjen prezbiterij, vzhodno ob njem zvonik, zahodno pa preprosto enonadstropno zakristijo pravokotnega tlorisa.

Tempeljska fasada je s štirimi pilastri razdeljena na tri dele, pri čemer je srednji širši od stranskih; pilastri imajo profilirane baze, kapiteli pa nosijo ogredje, ki se zaključi na vogalih fasade. Fasada ima v oseh ladij tri preprosto oblikovane kamnite portale; srednji je nekoliko višji od stranskih dveh in ima na prekladi letnico 1884 ter stilizirano listje, nad preklado pa je profiliran venčni zidec. Nad portalom je v zazidani luneti plošča z volutami in napisom *D. O. M. / ANNO 1885. DIE VERO 11 OCTOBRIS QUAE FUIT / DOM. XX. P. PENTECOST. ET FEST. S. JUSTINAE V. M. / EGO ALOYSIUS MATHIAS ZORN / ARCHIEPISCOPUS GORITIENSIS / CONSECRAVI ECCLESIAM HANC ET ALTARE EIUS*. Levo od glavnega portala je plošča z napisom *ECCLESIA HAEC PAROCHIALIS DICATA*

/ S. VITO MARTIRI FVNDITVS ERECTA / EST ANNO INCARNATIONIS DOMINICAE / MDCCLVIII INSTANTE ILLmo DOMno CARLO ANTONIO ROMANO PAROCHO / LOCI TERTIO SVAE INSTALATIONIS ANNO, desno pa plošča z napisom *TROLADJO SO V DOBI 1882–1884 / IZ CERKVENEGA PREMOŽENJA / STAREMU SVETIŠČU NOVO PRI/ZIDALI DOTIČNI OSKRBNIKI ANt. / CIBIČ, DEKAN, A. K. in T. L. ključarja*. V osi nad vsakim portalom je po eno visoko polkrožno zaključeno okno s kovano mrežo. V trikotnem čelu je v osi glavnega portala plitva polkrožna niša, levo in desno od nje pa je po eno manjše okroglo okno. Na slemenu strehe je kamnit križ. Desno od fasade je baročen pokopališki portal s kovano ograjo; kamnita slopa nosita par obeliskov s kroglo in kovanim križcem na vrhu. Na desnem slopu je napis *6 BG / 1761*. Na vzhodni strani cerkve je podoben, nekoliko ožji portal, katerega obeliski so najverjetneje mlajši. Vzhodna stena ladje ima ob severnem vogalu preprost novejši stranski vhod

z dvokapnim nadstreškom. Obe vzdolžnici sta dvoosni in imata par manjših polkrožno zaključenih oken v pritličju in par večjih enako oblikovanih oken v nadstropju. Od ladje nižji prezbiterij ima kamnite šivane robove, tik pod streho pa ga obteka preprost venčni zidec; na vzhodni in zahodni strani ima v pritličju pravokotno, v nadstropju nad njim pa manjše lunetno okno. Vhod v zakristijo je na severni strani, na zahodni pa sta v pritličju dve pravokotni okni in v nadstropju bifora z lepo profiliranim kamnitim okvirjem, ki se ponovi tudi na južni steni. Celotno zakristijo obteka na zunanji strani med pritličjem in prvim nadstropjem preprost pasast zidec, pokriva pa jo trikapna streha, krita s korci. Zvonik ima visok talni zidec in šivane robove. S kamnitima zidcema paličastega profila je razdeljen v tri nadstropja. Vhod v zvonik je na južni strani, do njega pa vodi kamnito stopnišče. Na vzhodni strani ga nad pritličnim oknom v vseh nadstropjih predirajo line, na vrhu pa so na vseh štirih straneh biforne line, številčnice in prevojni konzolni venec. Cerkev pokriva dvokapna streha, krita s korci, zvonik pa šotorasta betonska streha s kovano kroglo in križem na vrhu.

108 Glavna ladja je širša od stranskih, nad katerima tečeta galeriji. Ladje so v pritličju ločene s tremi pari slopnih arkad, ki imajo preprosto bazo in profiliran venčni zidec, iz katerega se pne polkrožen lok. V nadstropju se slopi ponovijo, le da nosijo stopnjevano ogredje z bogato profiliranim venčnim zidcem. Glavna ladja je zrcalno obokana, obok pa krasi podolgovat baročen okvir iz štuka s tremi manjšimi uokvirjenimi polji za freske. Proti okvirju se z vseh strani pnejo sosvodnice. Stranski ladji sta v pritličju križnogrebenasto obokani, galeriji v nadstropju pa imata raven strop. Sredi stranskih ladij je v bočni steni po ena polkrožno zaključena pilastrska oltarna niša. Pevski kor sloni na dveh vitkih kamnitih slopih in na zadnjem paru ladijskih slopov, med njimi pa se bočijo arkadni loki, ki nadaljujejo ritem arkad med ladjami. Podkorje je križnogrebenasto obokano, korna ograja pa je oblikovana podobno kot pri galerijah, le da se v sredini izboči. Na pevski kor vodita kamniti dvoramni stopnišči levo in desno od vetrolova. Prehod iz ladje v stopnico višji prezbiterij krasi polkrožno zaključen pilastrski slavolok s stopnjevanim ogredjem; to se nadaljuje v prezbiteriju, kjer ga nosijo naslikani marmorirani pilastri, na južni steni pa je ogredje prekinjeno s fresko. Prezbiterij je obokan z banjo, v katero se zarezujejo sosvodnice. Preprosta vhoda vodita na levi v zvonik in na desni v zakristijo; v njej je stopnišče, ki vodi v prvo nadstropje. Celotna cerkev je tlakovana s črnimi in belimi kamnitimi ploščami.

Poslikava

Prezbiterij cerkve je v celoti poslikan s freskami Wolfove delavnice; na steni za velikim
110 oltarjem je prizor mučeništva sv. Vida, sv. Modesta in sv. Krescencije, na oboku je zgoraj Bog Oče z golobom sv. Duha, pod njim Vstali Kristus med evangelisti in angela s simboli

mučeništva. V podločjih oboka so upodobljeni štirje cerkveni očetje, v poljih med njimi pa angeli in različni dekorativni rastlinski motivi. Na vzhodni steni je v pravokotnem okvirju naslikan prizor Jezus med pismouki (d. sp. napis *C.TE DEL NERI RISTAVRATO V. 1939*), delo Janeza Wolfa, na zahodni steni pa je prizor Pustite male k meni, ki naj bi ga bil naslikal Jurij Šubic. Prizora sta posneta po predlogah Juliusa Schnorra von Carolsfelda.

Oprema

Marmornat tabernakeljski veliki oltar s štirimi asistenčnimi figurami je leta 1758 izdelal goriški kamnosek Giuseppe Torreani, ki je priskrbel tudi štiri kipe. Antependij je intarziran in okrašen z baročno kartušo. Levo in desno od oltarne mize sta diagonalno postavljena podstavka za kipe. Dvonadstropna tabernakeljska arhitektura sloni na štirih kaneliranih stebričkih, nad prostorom za Najsvetejše pa se dviguje stebrno nadstropje z nišo. Ob straneh lebdita angela adoranta, za njima pa volutasta podpornika pomagata nositi čebulasto kapo s križem. Oltar je inkrustiran z belimi, rumenimi, temno rdečimi in sivimi odtenki marmorja. Na podstavkih stojijo (od leve proti desni) beli marmornati kipi sv. Leopolda (v. 115 cm), sv. Karla Boromejskega (v. 117 cm), sv. Jožefa (v. 115 cm) in sv. Antona Padovanskega (v. 115 cm). 109

Levi stranski marmornati oltar ob slavoločni steni je posvečen sv. Frančišku Asiškemu in hrani njegove relikvije; leta 1933 je zamenjal starejši leseni oltar, v neobaročnem slogu pa ga je izdelal Giambattista Novelli iz Gradišča ob Soči. Na menzi s preprostim antependijem, okrašenim z intarzijo križa v medaljonu, stoji stebrni nastavek s polkrožno zaključeno nišo za sliko. V atiki s prevojnim zatrepom, ki ga nosi par volut, je prazna niša, obstopata pa jo okrajka z angelci. Na menzi je preprost tabernakelj s pozlačenimi vratci, na katerih je motiv keliha in hostije. Tudi tabernakelj je Novellijevo delo, izdelal pa ga je leta 1939. Oltarna slika sv. Frančiška Asiškega pod križem je delo Ivana Gosarja ml. (o. pl., 163 x 99 cm; sig. in dat. d. sp. *J. Gosar / 1895)*. 111

Desni stranski oltar ob slavoločni steni je posvečen Lurški Materi božji; okoli leta 1760 ga je izdelala bržkone kamnoseška delavnica Torreani iz Gorice. Antependij oltarne menze je bogato okrašen z raznobarvnimi marmornatimi inkrustacijami. Sredi razgibanega stebrnega oltarnega nastavka s po dvema paroma stebrov (notranja sta črna, zunanja pa rdeča) je niša z imitacijo votline, v njej pa kip Lurške Matere božje (les, v. 111 cm) iz prve četrtine 20. stoletja. V niši atike je inkrustiran kelih s hostijo, vrh atike pa je okrašen z marmornatimi angelskimi glavicami; na okrajkih ogredja sedita angelca s cvetnima girlandama. 112

Baročni oltar v niši leve stranske ladje je posvečen Žalostni Materi božji. Antependij ima bogato baročno kartušo. Med korintskima stebroma, ki ju na obeh straneh flankirata baročni 113

voluti, je v inkrustiranem okvirju slika Žalostne Matere božje (o. pl., 154 x 91 cm), ki jo je leta 1770 naslikal Janez Mihael Lichtenreit; leta 1933 jo je močno preslikal Clemente Delneri. V atiki so trije kipi angelov; dva sedita na okrajkih ogredja, eden pa stoji v sredini na vrhu atike.

114 Oltar v niši desne stranske ladje je pendant levemu in sočasno delo iste kamnoseške delavnice. Posvečen je sv. Janezu Nepomuku. V tronu je slika sv. Janeza Nepomuka (o. pl., 152 x 88 cm), nazarensko delo iz poznega 19. stoletja; leta 1935 jo je obnovil Clemente Delneri. Na desni strani slavoloka je neobaročna marmornata prižnica s konca 19. stoletja, delo Blaža Bitežnika (sig. d. sp. na glavni stranici *B. Bitežnik*); stoji na stilizirani konzoli, na njeni ograji pa so na sprednji strani upodobljene table postave, na levi sv. Rešnje telo, na desni simboli teoloških kreposti. Prižnica je zaključena z baldahinom, ki ima na vrhu angelsko glavo in krono iz hrustančastih volut, na kateri stoji križ.

Tik ob slavoloku na levi strani stoji na neobaročni konzoli kip Srca Jezusovega (les, v. ok. 195 cm), delo tirolskega rezbarja Franza Santifallerja iz Grödna, blagoslovljen leta 1934. V ladji visi v niši zazidanega levega stranskega portala misijonski križ (les, v. korpusa ok. 110 cm) iz leta 1912, v ostenju slavoloka pa procesijski križ (les, v. korpusa 66 cm).

115 V podkorju je na severni steni obešena slika Rožnovenske Matere božje s sv. Dominikom in sv. Katarino Siensko (o. pl., 139 x 80 cm), delo Janeza Mihaela Lichtenreita iz sedemdesetih let 18. stoletja; slika je nekoč visela v desnem stranskem oltarju podružnične cerkve sv.

116 Janeza in Pavla na Ravnah nad Črničami. Na zahodni steni podkorja je slika Krst v Jordanu, delo Ivana Gosarja (o. pl., 230 x 109 cm, sig. in dat. na kamnu spodaj *J. Gosar, 1895)*, ki je nekoč visela nad baročnim krstnim kamnom.

Križev pot (o. l., 80 x 53 cm) je delo Luigija Morgarija (sig. na prvi postaji) iz leta 1933; stari križev pot je bil prenesen v podružnično cerkev v Malovšah.

Baročna marmornata kustodija, vzidana v zahodno steno prezbiterija, je najverjetneje delo Torreanijeve kamnoseške delavnice; ima inkrustiran baročni okvir s polico ter črna vratca, na katerih je napis z zlatimi črkami *SA/CRI / LI/QVO/RES*. Leta 1976 je Alojz Tragin po načrtih Marijana Vrtovca iz baročnega krstilnika in starejše obhajilne mize izdelal novo kamnoseško opremo oltarnega prostora: krstni kamen, ki stoji levo od vhoda v zvonik, stoji na novejši mizi s slopasto nogo, obdano s parom balustrov, črni marmornati bazenček z vstavki iz svetlo oranžnega marmorja, pokrit s pločevinasto kupolo s Kristusovim monogramom, kroglo in križem, pa je starejši. Marmornati daritveni oltar na osmih balustrih in kot krstilnik oblikovana stranska mizica sta prav tako Traginovo delo. V cerkvi je pet kropilnikov: dva manjša, ki ju krasi le preprost geometrijski vzorec, sta vzidana v steno pod pevskim korom; nekoliko večji kropilnik stoji ob levem slopu pevskega kora, sestavljajo pa ga preprosta

baza, vitek stebrič s kvadratnim prstanom in preprosto oblikovan bazenček za blagoslovljeno vodo; v vetrolovu sta levo in desno ob vhodnih vratih vzidana še po dva preprosta kropilnika iz črnega marmorja s stiliziranimi rastlinskimi viticami. Lavabo v severni steni zakristije je konec 19. stoletja izdelal Blaž Bitežnik.
V cerkvi sta dve spovednici z vegetabilnim ornamentom iz 19. stoletja. Lesene klopi je leta 1909 izdelal mojster Bavčar iz bližnjega Sela. V zakristiji je intarzirana omara s konca 18. stoletja.
Stekleni lestenec je iz 19. stoletja.
Cerkev hrani več bander: bandero z Brezmadežno in sv. Alojzijem v ovalu (o. pl., 47 x 37 cm); bandero z Angelom varuhom z napisom *V spomin 40 letnega carevanja Fran Josipa 1.* in sv. Alojzijem v ovalu (o. pl., 50 x 41 cm); bandero s sv. Alojzijem z napisom *V spomin 300 letnice sv. Alojzija Gonzage* in sv. Nežo v ovalu (o. pl., 49 x 39 cm); bandero z Marijinim oznanjenjem in Marijinim monogramom v ovalu (o. pl., 96 x 90 cm); bandero s svetnico, morda sv. Cito, in sv. Simonom Stockom, ki mu Marija izroča škapulir, v ovalu (o. pl. 94 x 91 cm); bandero s sv. Vidom ter sv. Ahacem in sv. Florencijem v oblakastem ovalu (o. pl., 124 x 106 cm); bandero s sv. Kozmo in Damijanom ter sv. Justom v oblakastem ovalu (o. pl., 124 x 106 cm); zadnji dve sta najverjetneje delo Delnerijeve delavnice.
Orgle iz leta 1892 so delo bratov Zupan iz Kamne Gorice.
Veliki zvon, ulit leta 1922 v livarni Broili, je posvečen sv. Vidu; srednji zvon, ulit 1974 v livarni Ferralit, je posvečen Mariji Pomočnici kristjanov; mali zvon, ulit 1988 v livarni Ferralit, je posvečen sv. Cirilu in Metodu.

Viri: Porcia 1570, f. 426; Gradivo ZVKD NG; ŽA Črniče.
Literatura: ŽIGON 1982, str. 26; VRIŠER 1983, str. 118, 191, 212, 209; MESESNEL, ŽIGON 1986, str. 133; ATTEMS 1994, str. 18, 504, 509; ***Lichtenreiter*** 1996, str. 116–117; POZZETTO 1997, str. 320; ATTEMS 2000, str. 101; HÖFLER 2001, str. 127–128; KEMPERL 2004, str. 68–71; LESTAN 2009, str. 17–18, 31–49.

Župnišče (Črniče 90)

Župnišče, ki stoji v zgornjem delu vasi nad župnijsko cerkvijo, je dal leta 1828 zgraditi župnik Matej Pagon (ohranjeni so še neizvedeni načrti za historistično stavbo); poslopje je bilo kasneje obdano z zidom, leta 1834 pa je dobilo nov vhod. Stavba je bila večkrat obnovljena; prvič 1906, nazadnje pa leta 2001. Osrednjo os petosne fasade poudarja preprost pravokoten vhod, nad njim pa na volutnih konzolah sloni balkon z dekorativno kovano ograjo. Stavba ima beneški tloris z vzdolž osrednje veže razporejenimi prostori, na koncu pa je stopnišče, ki vodi v nadstropje enakega tlorisa. Na vzhodni fasadi stoji na betonski konzoli kamnit kip sv.

Janeza Nepomuka (v. ok. 120 cm). Poleg veroučne učilnice je v korito vdelan sklepni kamen s stiliziranim cvetjem in letnico 1680. V župnišču hranijo sliko sv. Janeza Krstnika (o. pl., 84,5 x 63,5 cm), renesančne vzore posnemajoče delo iz sredine 18. stoletja, ki je viselo v stari cerkvi sv. Vida; risbi Matere božje (52,5 x 39,5 cm) in Križanega (54,5 x 44,5 cm), ki sta delo Toneta Kralja iz sredine 20. stoletja; sliko Trpečega Kristusa (o. pl., 73,5 x 56,5 cm), delo podobarskega slikarja Jakoba Raspeta (sig. in dat. d. sp. *Raspet / 1874*).
V veroučni učilnici je tridelna freska Staneta Kregarja iz 1972: levi del s Križanjem ima ob Kristusu napisa *GLEJ TVOJA MATI / GLEJ TVOJ SIN*, na sredini je prizor Jezus uči otroke, na desni pa Janez Krstnik z napisom *GLEJTE JAGNJE BOŽJE*. Freska je signirana in datirana levo spodaj *Slikal / S Kregar / 1972*.

Viri: PANG, Državni tehnični urad Trst, t. e. 116; ŽA Črniče.
Literatura: JEVNIKAR 1986; LESTAN 2009, str. 2, 50–52.

Pokopališče

Pokopališče leži južno od vasi Črniče, za vojaškim pokopališčem. Vhod vanj vodi skozi mrliško vežico, v osi vhoda pa stoji kamnit pokopališki križ z bronastim Križanim z začetka 20. stoletja. Na pokopališču stojijo spomenik NOB v obliki kamnite napisne plošče, na vrhu kronane s stiliziranim Triglavom, in dve arhitekturno zanimivi grobnici: grobnica družine Bolko z neoromanskimi stebri s kockastimi kapiteli, lunetnim oknom nad pilastrskim vhodom ter stopničastim zatrepom s križem na vrhu in grobnica družine Leban s toskanskimi stebri, ki nosijo timpanonom z rozeto na sredi in križem na vrhu.

Vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne

RNKD ev. št. 86.

Na pokopališče, ki leži na nizki vzpetini južno od Črnič, vodi zidan portal z dvokapno streho, trikotnim čelom z napisom *J. R.* 96 in kovanimi vrati. Sredi pokopališča stoji monumentalen spomenik iz rezanega kamna iz 1918, delo neznanega avstrijskega arhitekta, do njega pa vodi drevored. Podstavek sestavljajo štiri stopnice, na njem pa stoji kvader z napisom in vklesanimi imeni padlih vojakov. Na vrhu leži žalujoč lev iz umetnega kamna. Grobovi vojakov so razporejeni levo in desno od spomenika in drevoreda.

Literatura: VUGA 1989; LESTAN 2009, str. 52.

Kapelica sv. Trojice Na Kalu
RNKD ev. št. 29022.

Zidana kapelica stoji sredi odcepa ceste za Ravne nad Črničami; polkrožno zaključen pilastrski vhod, nad katerim se pne trikotno čelo z dvokapno s korci krito streho, vodi v banjasto obokano notranjščino z manjšo nišo, v kateri je na pločevino naslikana podoba sv. Trojice (144 x 97 cm), delo Clementeja Delnerija iz 1939. V zadnji četrtini 19. stoletja zgrajena kapelica je bila tedaj obnovljena, zadnja obnova pa je bila 1982.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: LESTAN 2009, str. 54.

Kapelica Srca Jezusovega
Kapelica stoji sredi polja, ki leži jugozahodno od župnijske cerkve; zgrajena in blagoslovljena je bila, kot priča letnica na menzi, leta 1928. Kapelica ima preddverje z neoromanskima stebroma, ki nosita tri segmentno oblikovane loke in dvokapno betonsko streho s Kristusovim monogramom v trikotno oblikovanem čelu fasade; na slemenu je pritrjen kamnit križ. Polkrožno zaključen vhod, zaprt s kovanimi vrati, vodi v banjasto obokano notranjščino z menzo, na kateri stoji lesen kip Srca Jezusovega (v. ok. 140 cm); prostor osvetljuje par ozkih polkrožno zaključenih oken v vzdolžnih stenah.

Literatura: LESTAN 2009, str. 56.

Kapelica Srca Marijinega
Zidana kapelica stoji pod glavno cesto, severozahodno od župnijske cerkve; blagoslovljena je bila leta 1930. Z dvokapno betonsko streho krita stavba ima polkrožno zaključen vhod, nad katerim je Marijin monogram, osvetljujeta pa jo polkrožno zaključeni okni v vzdolžnih stranicah. V banjasto obokani notranjščini stoji na menzi pred stensko nišo lesen kip Srca Marijinega (v. ok. 130 cm).

Viri: PANG, Kronika črniške župnije.
Literatura: LESTAN 2009, str. 56.

Kapelica ob poti na Ravne

Zidana kapelica stoji na križišču poti proti Ravnam. Z dvokapno betonsko streho in križem na vrhu pokrita stavba ima ozek polkrožno zaključen vhod, zaprt z zastekljenimi lesenimi vrati, v notranjščini pa je lesen kip sv. Barbare (v. ok. 50 cm) obrtniške izdelave.

Znamenje sv. Ane

S pultno streho iz korcev krito zidano slopno znamenje stoji nasproti vhoda na župnijsko dvorišče; vpeto je v kamnit zid sosednjega dvorišča. V segmentno zaključeni niši, zaprti s kovanimi vratci iz 1927, je na pločevino naslikana podoba sv. Ana uči Marijo brati (96 x 70 cm).

Literatura: LESTAN 2009, str. 54.

Znamenje ob stari poti v Britih

V drugi polovici 19. stoletja postavljeno slopno znamenje s polkrožno zaključeno nišo in profiliranimi prečniki, pokrito z dvokapno korčasto streho, je vpeto v zid domačije Črniče 25; v niši je Križani obrtniške izdelave.

Stara osnovna šola (Črniče 47)

RNKD ev. št. 22642.

Nekdanja, leta 1834 zgrajena šola stoji zahodno od župnijske cerkve sv. Vida tik ob cesti, ki pelje iz Nove Gorice proti Ajdovščini. Po prvi svetovni vojni se je uporabljala kot sedež črniške občine in orožniške postaje, po drugi svetovni vojni so se v njej za kratek čas spet naselili šolniki, nato pa je bila opuščena.
Tipična dvonadstropna avstro-ogrska osnovna šola kvadratnega tlorisa z dvokapno streho ima glavno fasado v pritličju poudarjeno z gladko rustiko in preprostim kamnitim portalom, ki ga obstopata pravokotni okni s kamnitimi okvirji, motiv pa se ponovi tudi v zgornjih dveh nadstropjih, le da sta nad vhodom na konzolah sloneča balkona s kovano ograjo.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: LESTAN 2009, str. 60–62.

107

108

JUBILEJ
A.D. 2000
SVETA VERA
ODI VAM LUČ,
ATERNI JEZIK
A KLJUČ
VELIČAVNE
POVE OMIK

109

110

111

112

113

114

115

116

DOBRAVLJE

občina
Ajdovščina

Razloženo naselje ob magistralni cesti in železnici Ajdovščina–Nova Gorica sestavlja sedem gručastih zaselkov: Hrib, Hrobači, Korša, Kozja Para, Pikči, Velika vas in Vrčonov Konec. Podružnična cerkev sv. Petra stoji na samem ob železniški progi južno od zaselka Hrobači. Ob lokaciji je nekoč tekla rimska cesta, zaradi patrocinija pa se domneva, da je bila tu morda antična cestna postaja ali zgodnjesrednjeveško grobišče (RNKD ev. št. 12155). Večina starejših kmečkih hiš s klesanimi portali iz 18. in 19. stoletja stoji v zaselku Hrobači (RNKD ev. št. 20416). Ob cesti Ajdovščina–Nova Gorica stojijo novejše hiše z dekoriranimi fasadami: enonadstropna hiša št. 5 s petosno zasnovo ima okna in vrata okrašena s stiliziranimi secesijskimi motivi, značilnimi za pozna dvajseta in trideseta leta 20. stoletja; večja hiša št. 53 v historističnem slogu nasproti železniške postaje ima poleg obrobljenih okenskih in vratnih odprtin nad glavnim vhodom balkon z listno dekoracijo, na stranski fasadi pa hišno znamenje s kipcem Lurške Matere božje.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 68 (Dobravlje) A 02.

Podružnična cerkev sv. Petra

(župnija Vipavski Križ)

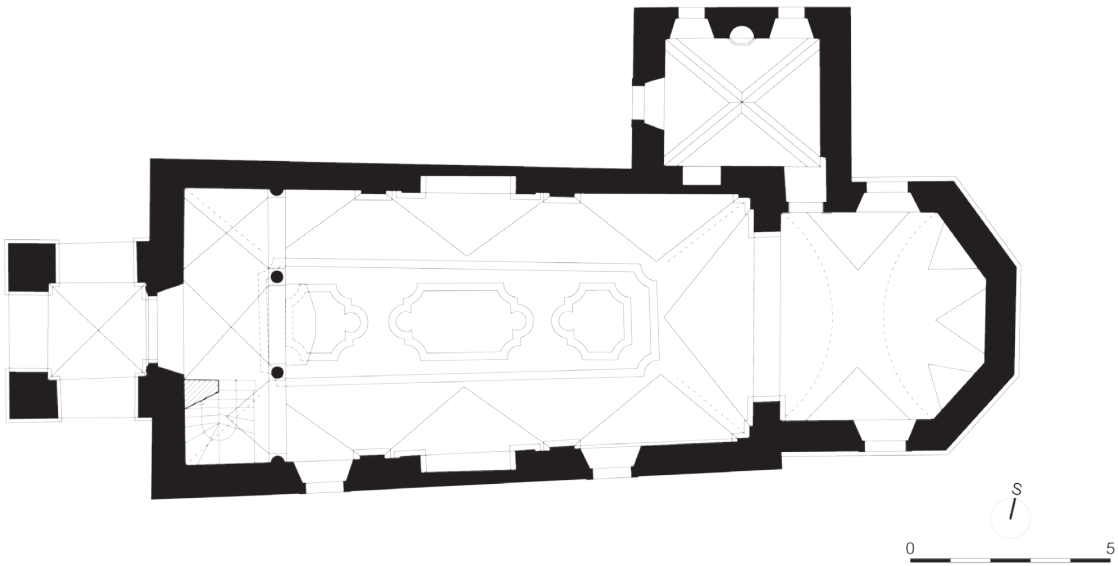
RNKD ev. št. 4104.

Lega

Pravilno orientirana cerkev, obdana z nizkim obzidjem, v katerega je vključeno tudi staro pokopališče, stoji sredi polja južno od naselja.

Zgodovinski podatki

Starejša cerkev na mestu današnje se omenja 1523; ob vizitaciji leta 1570 je imela oltar z lesenim kipom sv. Petra in en zvon v zvončnici na vrhu fasade. Sedanja stavba je bila zgrajena leta 1641; ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 sta v njej stala oltarja sv. Petra in sv. Apolonije. Vaščani so ob tej priložnosti izrazili željo, da

bi smeli sezidati novo cerkev. Po sredini 18. stoletja (okoli leta 1768) je bila cerkev, predvsem v notranjščini, temeljito predelana v visokobaročnem duhu. Takrat je bila na severni strani k prezbiteriju in k delu ladje prizidana zakristija.

Arhitektura

Cerkev ima v tlorisu tristrano sklenjen prezbiterij, skoraj enako široko podolgovato ladjo in na zahodno fasado prislonjen zvonik oglejskega tipa, na severni strani pa je k delu ladje in prezbiteriju prizidana pravokotna zakristija. Fasado člení le par praznih niš za kipe v nadstropju, zvonik pa poleg treh ločnih vhodov v pritličju in bifor na vrhu še manjši lini v zahodni steni. Severna stena ladje je brez oken, v južni pa sta v pritličju in nadstropju v nekoliko zamaknjenih oseh para pokončnih pravokotnih oken, med onima v nadstropju pa še po eno lunetno okno. Prezbiterij osvetljujejo na severni in južni strani v zamaknjenih oseh po eno pokončno pravokotno okno in lunetno nad njim. Na zunanjščini vzhodne stranice prezbiterija je vzidana kamnita napisna plošča iz časa izgradnje cerkve: *1641 / THOREA PAROCVS / CAMIGNAE ALIAS GORITIAENSIS*. Zakristija ima par kvadratnih oken v severni steni, vanjo pa na zahodni strani vodi kamnit pravokoten portal z visokima bazama in prekladnim nadstreškom. Stavbo pokriva dvokapna, zakristijo pa trikapna streha iz korcev.

V cerkev vodi kamnit portal s profiliranim pravokotnim, na stopnjevanih bazah slonečim okvirjem, ki nosi blazinast friz s profiliranim prekladnim nadstreškom.
Stene ladje členijo pilastri v tri pole; v srednji sta na južni in severni strani plitvi 118
polkrožno zaključeni pilastrski oltarni niši. Pilastri nosijo ogredje, ki je na zahodni steni prekinjeno. Nad venčnim zidcem se dviga visok zrcalni obok, v katerega se vrezujejo po tri globoke sosvodnice. Na temenu oboka so tri razgibana štukirana polja za freske. Zidani pevski kor se odpira v ladjo s tremi kamnitimi, ornamentiranimi in s sklepniki zaključenimi polkrožnimi loki, ki počivajo na paru toskanskih stebrov in dveh polstebrih. V križnogrebenasto obokanem podkorju na južni strani vodijo na kor kamnite stopnice. Srednji del korne ograje je pomaknjen naprej v obliki tristrano sklenjenega balkona, okrašenega s štukiranimi reliefi lire in palmovih vej.
Severna in južna stena prezbiterija sta členjeni enako kot ladja, le da je zadnji par pilastrov delno naslikan. V severni steni takoj za slavoločno steno vodi v zakristijo kamnit portal s klesano dekoracijo. Nad ogredjem se dviga banjast obok, v katerega se nad okni in sklepom vrezujejo sosvodnice.

Poslikava

V prezbiteriju in ladji so signirane in datirane baročne freske Antona Cebeja iz leta 1768.
V osrednjem polju na oboku prezbiterija je upodobljena apoteoza zavetnika dobraveljske 119
cerkve, sv. Petra. V prizor, ko Kristus sprejema apostolskega prvaka v nebesih, je vključenih več svetnikovih atributov: navzdol obrnjeni križ, ki ga pridržujeta angelca, cerkev na skali, ovce, papeška palica in kelih na knjigi. Okoli tega uokvirjenega prizora poslikava sledi obočni arhitekturi, dodani so poudarjeno dekorativni elementi. Od figuralike sta
naslikana sv. Marko s peresom v desnici, odprto knjigo v levici in z levom ob nogah in sv. 120, 121
Štefan s palmovo vejo v levici in s kamnoma na knjigi, ki jo pridržuje z desnico. Tristrano sklenjen prezbiterijski zaključek zavzema monumentalna iluzionistična oltarna arhitektura z angelcema, ki držita Petrova atributa: levi knjigo z napisom *TU ES / PETRUS / ET SU: / PER / HANC / PETRAM // AEDIFICA: BO / ECCLE: / SIAM / MEAM* (Mt 16,18), desni palmovo vejo. Na južni steni je uokvirjen prizor kamenjanja sv. Štafana; pod njim je kartuša z napisom *PER / ANTONIUM ZEBEY / PICTOREM LABACEN: / HAYDOVIÆ NATUM* (na severni steni je bil naslikan prizor iz življenja sv. Marka, ki je bil leta 1978 prebeljen).
Na ladijskem oboku so v treh štukiranih okvirjih od vzhoda proti zahodu upodobljeni sv. Pavel z mečem in knjigo sedeč na oblakih, Marijino kronanje in sv. Peter s ključema in knjigo sedeč na oblakih. Na južni steni ladje je ob slavoloku naslikana niša s ”kipom” sv. Janeza Nepomuka. Angelca, ki sedita na naslikanih volutah nad iluzionistično nišo, držita v rokah

kartušo z napisom *SANCTO IOANNI / NEPOMUCENO / COMUNITAS DOBRAULAE / F: F: / MDCCLXVIII*. Cebejeva je tudi poslikava strehe prižnice z golobom sv. Duha.

Oprema

122 Sv. Petru posvečeni veliki marmornati baldahinski oltar iz okoli 1768 ima trebušasto oblikovano menzo in z volutami in hrustančevjem okrašen antependij. Na menzi stoji tabernakelj s stebričkoma, ki nosita ogredje s segmentnim čelom, vrhu katerega je angelska glavica s podstavkom za kovinski križ. Nad predelo se dviga zastor, ki ga ob straneh podpirata an-
123 gelski glavici, pred njim pa je kip sv. Petra na prestolu (marmor, v. 110 cm), nad njim par angelcev pridržuje tiaro. Zastor se spušča izpod baldahina, ki ga na vrhu zaključuje golob sv. Duha v vencu žarkov. Ob menzi diagonalno stojita visoka podstavka s kipoma sv. Marka z levom (marmor, v. 106 cm) in sv. Štefana (marmor, v. 107 cm), med njima in osrednjim delom oltarja pa stojita na predeli še angela adoranta (marmor, v. ok. 40 cm).

124, 126 Arhitektura lesenih marmoriranih stranskih oltarjev, ki stojita v plitvih ladijskih nišah, je enaka: nad škatlasto menzo, katere antependij krasi preprost okvir s posrebreno rokokojsko vejico, se dviga oltarni nastavek s sliko. Nad njo se z volutami obrobljena atika zaključuje z baldahinom, iz katerega se ob straneh nastavka spušča draperija. Ob straneh nastavka sta pritrjeni listnati konzoli, ki nosita venčni zidec reduciranega in poševno v prostor obrnjenega ogredja, s konzol pa visita girlandi. Na ogredju stojita poleg volut z vazama cvetja manjša kipca, sredi atike je v vencu oblakov in žarkov monogram. Na visokih podstavkih stojita ob oltarni sliki večja kipa. Na severnem oltarju sta kipa sv. Katarine Aleksandrijske in sv. Barbare (oba les, v. 133 cm), v atiki kipa sv. Katarine Sienske (les,
125 v. 61 cm) in sv. Lucije (les, v. 59 cm) ter Marijin monogram, v tronu pa Cebejeva slika sv. Apolonije (o. pl., 188 x 114 cm, sig. l. sp. *Ant: Zebeÿ: pinx: 1768*). Na južnem oltarju sta spodaj kipa sv. Janeza Nepomuka in sv. Frančiška Ksaverja (oba les, v. 138 cm), v atiki kipa sv. Miklavža (les, v. 64 cm) in sv. Frančiška Ksaverja (les, v. 58 cm) ter Kristusov
127 monogram, v tronu pa Cebejeva slika mučencev sv. Janeza in Pavla (o. pl., 188 x 114 cm). Oltarja in večji kipi so verjetno delo nekega ljubljanskega kiparja iz sredine 18. stoletja, plastike v atikah pa so ostanki starejših oltarjev iz 17. stoletja. Na menzah stranskih oltarjev stojita še kipa iz sredine 20. stoletja; na levem Fatimska Mati božja (les, v. 83 cm), na desnem pa Srce Jezusovo (les, v. ok. 83 cm).

Iz časa okoli leta 1768 je tudi lesena prižnica na severni steni, dostopna iz zakristije. Štirinajst postaj križevega pota (o. pl., 45 x 36 cm) visi v dveh vrstah levo in desno od oltarne niše na severni steni ladje; slike, prvotno pripisane Antonu Cebeju, so delo anonimnega slikarja beneške smeri iz druge polovice 18. stoletja.

Ob južni slavoločni steni v ladji stoji lesen procesijski križ (v. korpusa ok. 70 cm) iz 20. stoletja.
V zakristiji sta iz časa poznobaročne prenove cerkve ornamentiran kamnit lavabo in lesena intarzirana zakristijska omara. Nad umivalnikom visi poznobaročna slika Brezmadežne (o. pl., 104 x 66 cm).
Veliki zvon z napisom *VABIL BOM K MOLITVI IN DARITVI, PROSIL BOM OB VEČNI PRESELITVI* je leta 1924 ulila Strojna tovarna in livarna iz Ljubljane, srednji zvon je bil leta 1939 ulit v livarni Broili, mali pa leta 1991 v livarni Ferralit v Žalcu.

Viri: Porcia 1570, f. 424; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 68 (Dobravlje) A 02.
Literatura: KOMELJ, ZADNIKAR 1955; LIPOGLAVŠEK 1983, str. 15–47; VRIŠER 1983, str. 70, 139; CEVC 1988, str. 274–275; ŠERBELJ 1991, str. 85–86, 97–98; ATTEMS 1994, str. 24; ŠERBELJ 1994, str. 69; LIPOGLAVŠEK 1996, str. 88–89; LOZAR ŠTAMCAR 1998, str. 96; ATTEMS 2000, str. 111; HÖFLER 2001, str. 131; LOZAR ŠTAMCAR 2003, str. 32, 97; KEMPERL 2004, str. 236–238; ŽERJAL 2005, str. 137; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Obzidano pokopališče stoji na samem ob železniški progi, južno od zaselka Hrobači, okoli 200 m od cerkve. Sredi vzpetine stoji kamnit križ s kovinskim korpusom (v. ok. 80 cm), ki ima na podstavku pod prekrižanima kostema vklesano letnico 1889, ko so pokopališče bržkone preselili iz obzidanega prostora ob cerkvi, kjer še stojijo starejši nagrobniki.

Kapelica Brezmadežne Device Marije

RNKD ev. št. 24024.

V začetku 20. stoletja zgrajena kapelica stoji v zaselku Velika vas, ob hiši št. 78. Ima veliko zidano preddverje, obrnjeno proti cesti, v zadnji steni pa je zastekljena niša z lesenim kipom Brezmadežne (v. ok. 120 cm). Vhod v preddverje kvadratnega tlorisa, pokrito z ravnim stropom, obstopata pilastra, ki nosita ogredje s trikotnim čelom. Stene notranjščine so preproste, le zadnjo steno s portalasto oblikovanim okvirjem polkrožno zaključene niše členita pilastra. V zadnji steni niše je manjše lunetno okno.

Znamenje – pil
RNKD ev. št. 24025.

Kamnito slopno znamenje stoji pred hišo št. 107 na koncu vasi, na križišču cest, ki vodita v Velike Žablje in v zaselek Pikči. Na podstavku stoji hišica s štirimi manjšimi polkrožno zaključenimi nišami, pokrita s piramidasto streho s kroglo na vrhu. Na vseh straneh je tik pod hišico napis (s ponekod zrcalno obrnjenimi črkami) *SV. MARIJA / S-BARBORA IN / POLONA PROSITE / ZA NAS; S- ŠTEFANI ZA / NAS BOGA PROSI; S- PETER IN PAVL / ZA NAS BOGA PRO- / S-JA-NEZ – IN MARKO / ZA NAS BOGA PRO*. Na hišici sta še napisa, ki sporočata, da je pil postavil Miha Orel iz Skopega *iz sekarije* v spomin na Ivana Ipavica leta 1885.

Spomenik 23 padlim borcem in žrtvam nasilja
RNKD ev. št. 24540.

Spomenik stoji pred hišo št. 60 b na manjšem, z devesi zasajenem otoku ob železniški progi in cesti, ki vodi proti Velikim Žabljam. Na platoju, obdanem s stopničastim kamnitim okvirjem, stoji kamnit zid iz grobo obdelanih kvadrov, vanj pa je vdelana pravokotna spominska plošča z rustičnim okvirjem. Spomenik, postavljen leta 1957, je delo arhitekta Teodorja Lojka.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 106.

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

občina
Ajdovščina

DOLENJE

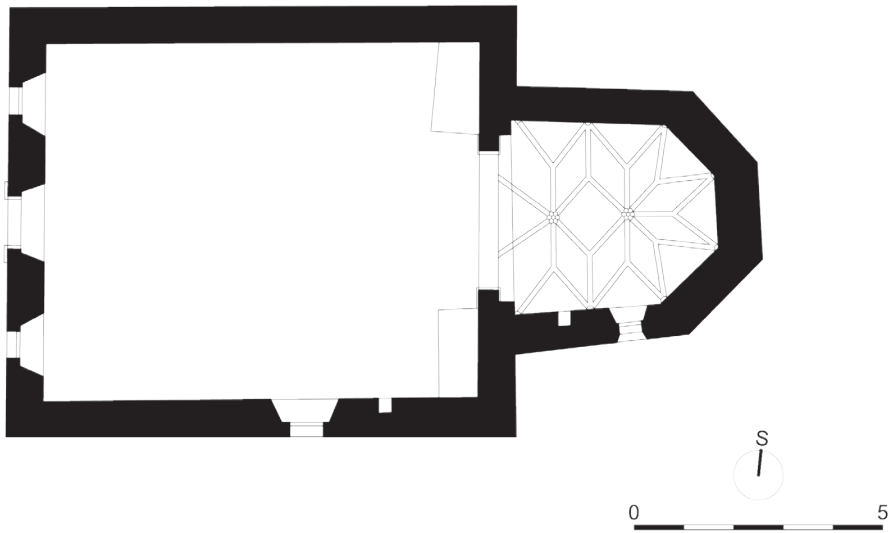
Vas, ki leži na levem bregu reke Vipave ob vznožju Planine, sestavljata zaselka Bačarji in Novaki. Do vasi vodi iz smeri Dolga Poljana kamnit triločni most iz začetka 19. stoletja (RNKD ev. št. 9530); na njem je sredi ograje nekoč stalo znamenje. V vasi je ohranjenih več starejših domačij s klesanimi arhitekturnimi elementi: na gospodarskem poslopju ob hiši št. 5 je vzidano
130, 131 prazno hišno znamenje; št. 14 ima kamnito kalono z vegetabilnim okrasjem in napisom *A 13 K D 84*, sklepnik pa krasi klesana, s klobukom pokrita moška glava s pipo v ustih.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 122 (Planina pri Vipavi) A 01.

Podružnična cerkev sv. Marjete
(župnija Planina)
RNKD ev. št. 3886.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na hribu južno od vasi, na razgledni jasi ob robu gozda.

Zgodovinski podatki
Poznogotski prezbiterij je bil zgrajen v 16. stoletju, nova ladja pa dozidana leta 1646 z volilom Lichtenthurnov s Planine. Cerkev se prvič omenja v popisu župnij iz leta 1650, ko je bila v oskrbi Šmarij, kasneje pa Planine. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela en oltar, 1764 ni bila posvečena, 1773 pa je navedena med podružnicami vipavske župnije. Poročilo k jožefinskemu vojaškemu zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja omenja med trdno zidanimi stavbami v bližini cerkve tudi kapelo, ki se ni ohranila. Cerkev je bila leta 2011 temeljito obnovljena.

Arhitektura

Enoladijsko cerkev zaključuje ožji in nekoliko nižji tristrano sklenjen prezbiterij. Zunanjščina je skromno členjena. Na fasadi je kamnit baročni portal s kanelurami in profilirano 128
preklado z venčnim zidcem, nad njim sta lunetno okno in manjše okroglo okence, levo in desno od njega pa dve manjši ležeči pravokotni okni s kamnitima okvirjema. Pročelje zaključuje zvončnica z dvema linama za zvonove. Južno ladijsko steno člení pravokotno okno s kamnitim okvirjem, južno steno prezbiterija pa skoraj enako veliko pravokotno okno s poševno porezanim okvirjem. Vogali stavbe so poudarjeni s šivanimi robovi, pod dvokapno streho, krito s korci, pa jo obteka rustičen venčni zidec. Stene ladje v notranjščini niso členjene, prostor pa pokriva raven strop z velikim uokvirjenim poljem. Med prezbiterijem in ladjo je rustičen 129
kamnit slavolok s poudarjenimi prečniki in sklepnikom. Ožji prezbiterij, ki je za stopnico višji od ladje, je obokan z rebrastim zvezdastim obokom, rebra klinastega profila pa slonijo na grobo obdelanih konzolah različnih oblik. Stičišči reber v temenu oboka pokrivata majhna sklepnika v obliki rozet.

Poslikava

Na slavoločni steni so odkrili fragmente starejše poslikave. Strop prezbiterija je imel pred obnovo leta 2011 dekorativno poslikavo iz okoli 1900.

Oprema
Neoromanski oltar iz marmornatega betona je bil postavljen konec 19. stoletja. Namesto antependija je v menzi podolgovata ločna niša, ki jo ob straneh obstopata neorenesančna pilastra z rozetama. Globoko nišo nastavka obdaja par kompozitnih stebričev, ki nosita trikotno zaključeno čelo baldahina, okrašenega z ločnim frizom in vitičastim ornamentom na vrhu. V tronu je kip sv. Marjete (les, v. 77 cm), delo Franca Ksaverja Tončiča iz leta 1900 (sig. in dat. *Fr. Ks. Tončič. Kamnik 1900*). Desno od nastavka stoji na predeli kip sv. Alojzija Gonzage (les, v. 64 cm), verjetno sočasno Tončičevo delo. V ladji sta ob slavoločno steno prizidani menzi stranskih oltarjev brez nastavkov. Ob vzdolžnih stenah so prislonjena lesena stojala z marmornatimi ploščami (33 x 33 cm), na katerih so vrezani prizori križevega pota, delo Mitja N. Šena iz 2012. Novi cerkveni zvon je bil pridobljen med zadnjo prenovo 2011.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Velepič 1948.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 202; KOMELJ 1973, str. 280; ATTEMS 1994, str. 40; ATTEMS 2000, str. 129, 581; HÖFLER 2001, str. 153; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 142–143.

Novakov mlin (Dolenje 1)
RNKD ev. št. 9477.

Domačija stoji ob levem bregu rokava reke Vipave in ob kolovozu, ki vodi iz Dolenj proti Slapu pri Vipavi. Večji stavbni kompleks obsega nadstropno hišo, hlev, kaščo, lopo ter mlin in žago; v drugi polovici 18. stoletja in leta 1822 sta poleg mlina stala le stanovanjska stavba in hlev, ki je bil 1891 predelan. Na prekladi kamnitega portala stanovanjskega poslopja je vklesan napis *18 F. M. 86*, vzdolž proti jugu obrnjene glavne fasade teče lesen gank, podaljšan napušč nad njim pa krasijo poslikane planete. Stranski fasadi obteka pod napuščem kamnit konzolni venec, na vzhodni pa je poleg kamnitega portala prazno hišno znamenje. Mlin se v virih omenja že leta 1499, leta 1747 pa je bil posodobljen, kot je pričala letnica, vklesana v jez, ki je bil ob preureditvi rečnega rokava v osemdesetih letih 20. stoletja odstranjen; mlin je deloval do leta 1969. Med letoma 1910 in 1950 je tu delovala tudi prva elektrarna za enosmerni tok v Zgornji Vipavski dolini. Vsi objekti so grajeni iz lokalnega kamna s klesanimi okenskimi okvirji in portali, dvokapne strehe so krite s korci.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 122 (Planina pri Vipavi) A 02; Premrl 2002–2003.

Hiši Dolenje 8 in 11
RNKD ev. št. 4965.

Hiši sta pod pravim kotom združeni v večji stavbni kompleks z dvoriščem, dostopnim skozi obokan podhod. Spodnjo stavbo s petosno fasado obteka pod napuščem kamnit konzolni venec. Na dvorišče vodi kamnita kalona, ki ima v sklepniku portala napis *Branko / Pipan / A 2000 D*, na dvoriščni strani podvoza pa je kalona iz 18. stoletja, ki ima v sklepniku vklesano rozeto. Zgornja, mlajša stavba ima v prekladi kamnitega portala vklesan napis *18 FRANZ IHS ŽVOKEL 52 : 8*. V škarpi ob hiši je vzidano polkrožno zaključeno znamenje, pod katerim sta napis *AVE MARIA* in letnica 1991. V niši je Marijin kip (les, v. 60 cm).

128

129

130

131

DOLGA POLJANA

občina
Ajdovščina

Strnjena vas na položnem vznožju Kovka na prisojni strani Vipavske doline med Ajdovščino in Vipavo, zahodno od Budanj. Vaško jedro (RNKD ev. št. 23130) obsega domačije vipavskega tipa iz tretje četrtine 18. in iz 19. stoletja. Hiša št. 10 ima kamnit porton z letnico 1840; hiša št. 22 ima kamnit porton z letnico 1919 in hišno znamenje z lesenim kipom Srca Jezusovega (v. 75 cm); hiša št. 42 ima na prekladi kamnitega portala vklesan napis *18 A IHS C 85*; hiša št. 56 ima hišno znamenje z mavčnim kipom Srca Jezusovega in parom angelov adorantov (v. ok. 40 cm); hiša št. 57 ima kamnit portal z letnico 1874.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 017 (Budanje) A 06.

Kapelica
RNKD ev. št. 24277.

Zidana kapelica iz druge polovice 19. stoletja, pokrita z dvokapno streho iz korcev, ki ima na slemenu postavljen križ, stoji ob cesti jugovzhodno pod vaškim jedrom. Nad polkrožno zaključenim pilastrskim vhodom s sklepnikom je trikotno čelo, ob straneh pa plitvi polkrožno zaključeni niši; stavbo obteka profiliran podstrešni venčni zidec. Vhod zapirajo steklena vrata, v banjasto obokani notranjščini pa visi lesen Križani (v. korpusa 50 cm). 132

Kapelica Matere božje
RNKD ev. št. 24798.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji ob hiši št. 59; pokrita je s pultno streho iz korcev. Polkrožno zaključen zamrežen vhod s poudarjenima prečnikoma in sklepnikom vodi v plitvo banjasto obokano notranjščino, v kateri je zastekljena niša z lesenim kipom Matere božje z Detetom (v. ok. 70 cm).

Spomenik talcem
RNKD ev. št. 24089.

133 Spomenik stoji jugozahodno od vasi, med avtocesto in magistralno cesto Vipava-Ajdovščina. Postavljen je bil leta 1975. Sredi urejene krožne ploščadi stoji iz naravnega kamna zidan spomenik v obliki zidca z marmornato ploščo, na kateri je posvetilo 46 talcem, ki jih je nemški okupator ustrelil na tem mestu: *SEM SO NAS PRIGNALI / IN NA TLA POBILI / KER SMO SVOJ NAROD / BREZMEJNO LJUBILI*.

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 24090.

Spomenik, posvečen desetim padlim borcem NOB in žrtvam vojnega nasilja, stoji v zahodnem delu vasi, v bližini hiše št. 20. Obeležje v obliki iz rustičnih kamnov zgrajenega zidca z vzidano napisno ploščo stoji v ograjenem prostoru. Na vrhu kamnitega kvadra je postavljen kamnit podest s piramido in peterokrako zvezdo. Avtor kompozicije, ki so jo postavili 22. novembra 1970, je Alojz Rustja.

Hiša Dolga Poljana 20
RNKD ev. št. 24797.

Domačija s polkrožno zaključeno kamnito rustično kalono, ki ima na sklepniku vklesan napis *IHS / J. B. / 1823 / 14*, stoji v zahodnem delu vasi. V steni ob kaloni je nišasto hišno znamenje s kipom Brezmadežne, stena nad kalono pa ima skrilast nadstrešek, ki ga nosi kamnit konzolni venec.

Hiša Dolga Poljana 59
RNKD ev. št. 24798.

Vhod na dvorišče domačije, ki stoji v južnem delu vaškega jedra, krasi rustična kamnita kalona, ki ima v sklepniku vklesano letnico 1792. Nadstrešek iz korcev nad njo podpira kamnit konzolni venec. Ob kaloni stoji zidana kapelica s kipom Matere božje.

132

133

občina
Vipava

DUPLJE

Razpotegnjena vas ob cesti Vrhpolje–Log pri Vipavi; deli se na Gorenjo vas in Dolenjo vas. O starejši poselitvi kraja pričajo arheološke najdbe: v Dolenji vasi so bili odkriti prazgodovinski ostanki (RNKD ev. št. 29528), vzhodno od vasi v smeri proti Zemonu bronastodobna naselbina (RNKD ev. št. 15519), ob magistralni cesti Vipava–Nova Gorica pa rimska naselbina (RNKD ev. št. 29527).

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 109 (Vrhpolje) A 02.

Kapelica Matere božje

RNKD ev. št. 19221.

134 Na koncu Dolenje vasi ob cesti med Vrhpoljem in Dupljami stoji z dvokapno streho krita kapelica pravokotnega tlorisa, sezidana na začetku 20. stoletja. Pročelje členita rustika in talni zidec. Zgoraj polkrožno zaključen vhod je zasnovan kot portal, ki ga sestavljata dva toskanska pilastra in polkrožni lok s sklepnikom na diamant. Položno trikotno čelo krona na slemenu kovinski križ na podstavku v obliki krogle, krogli ob straneh čela pa nosita pritlikava obeliska. Vhod v banjasto obokano kapelico zapirajo kovana vrata. Na oltarju stoji novejši mavčni kip Lurške Matere božje (v. 80 cm).

Spomenik padlim v NOB

RNKD ev. št. 4992.

135 Na razpotju med cestama, ki vodita v vasi Vrhpolje in Duplje, stoji ob hiši Duplje 40 a spomenik padlim v NOB, delo Marka Pogačnika iz leta 1980. Sestavljata ga dva večja monolitna kamna, na eni strani grobo obdelana, na drugi zglajena; na enem je relief stiliziranega cveta, na drugem pa so vklesana imena padlih.

134

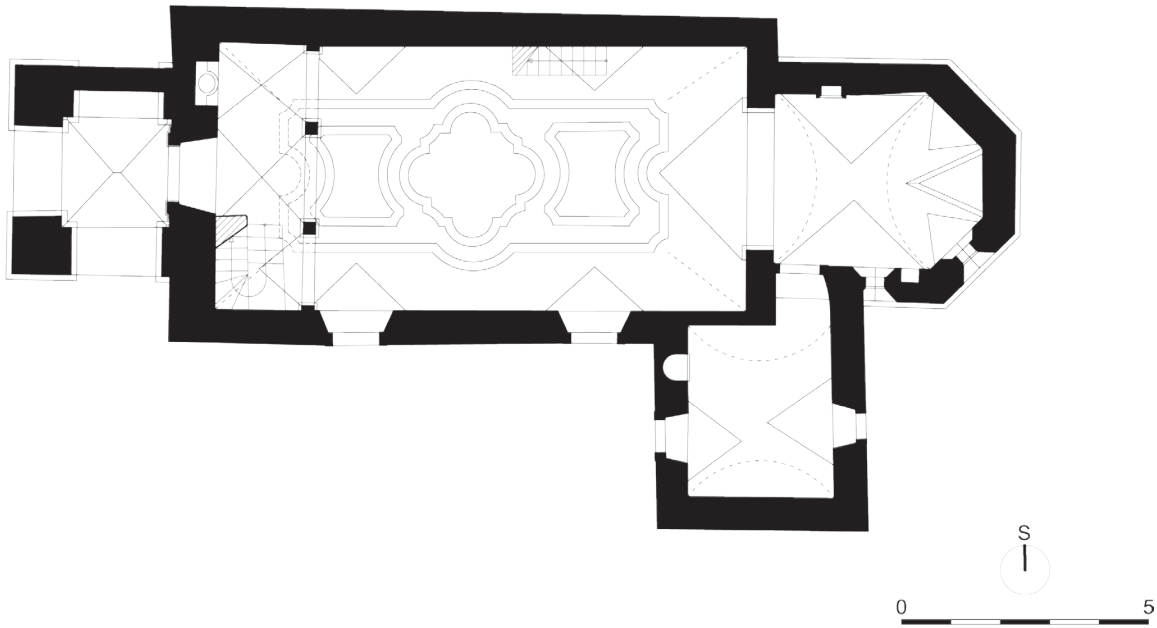
135

občina
Vipava

ERZELJ

Razloženo naselje na vrhu gričev jugozahodno od Vipave z zaselki Lenivec, Mesesneli, Miški in Vovki (RNKD ev. št. 12786), na najvišji vzpetini pa je Tabor z dvema cerkvama in pokopališčem. Kraj se omenja že v 13. stoletju kot sedež posesti oglejskih patriarhov. Na hišah so še vidni gotski, renesančni in baročni portali ter okenski okvirji: hiša št. 2 s trikotno zaključeno preklado portala, na kateri je vklesan monogram IHS s križem, letnica 1853 in ime tedanjega lastnika hiše *JOHN VOUK*; obnovljena domačija s hišno št. 5 ima namesto portala vzidan porton, na preklad katerega je v medaljonu vklesan monogram IHS, pod njim pa iniciale in letnica *I 18 . 95 V*; hiša št. 6 s prezidanim gotsko oblikovanim ločnim portalom, ki vodi v vinsko klet, kamnitim polkrožno zaključenim portalom v gospodarsko poslopje s sklepnikom, na katerem je vklesana letnica 1772, in sklepnim kamnom, na katerem je napis *R.D.ANT / C.S.FC.SM / C.1741*; hiša št. 12 ima vzidan gotsko oblikovan portal, zaključen na oslovski hrbet, ki je bil nekdaj vzidan v hiši tik pod cerkvijo sv. Mihaela na Taboru, v kletnih prostorih pa je kamen z letnico 1544; hiša št. 14 ima dva kamnita portala s trikotno zaključeno preklado, na enem je pod Kristusovim monogramom napis *JOHAN MASASNE / NO H 2 4 I846*, iz napisa pa izraščajo cvetlične vitice, na preklad drugega pa napis *NO 23 · J O · TU · 1847*; hiša št. 18 ima na preklad portala vklesan napis *· I · S · 43 ·* in kamnoseški znak, na gospodarskem poslopju pa porton s profiliranim ogredjem; hiša št. 27 (RNKD ev. št. 12780) je obnovljena domačija vipavskega tipa s klesanima vhodoma v vinsko klet: zunanji s sklepnikom na diamant je polkrožne oblike, nad notranjim ločnim pa je pravokoten okvir, v katerem sta na podstavku dve figurici; hiša št. 29 ima kamnit porton, okrašen z rozetami, na preklad pa napis *ANTON VKMAR*, kartušo z žarki in letnico *MDCCCLXII*; gospodarsko poslopje ob hiši št. 34 ima polkrožno zaključen kamnit portal.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 27 (Erzelj) A 01-03; Gradivo ZVKD NG.

Podružnična cerkev sv. Mihaela
(župnija Goče)
RNKD ev. št. 3649.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na vrhu hriba Tabor, ki je dobil ime po še delno ohranjeni protiturški utrdbi.

Zgodovinski podatki
Prvič se omenja leta 1275, stala pa je poleg gradu oglejskih patriarhov. Današnjo cerkev so zgradili okoli leta 1466; ohranjen je prepis dokumenta o posvetitvi treh oltarjev tega leta. Stavba je bila okoli sredine 18. stoletja temeljito obnovljena; ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela tri oltarje, stranska sta bila posvečena

sv. Barbari in sv. Florijanu. Pri njej je bila kuracija (dokumentirana 1783), ki je do leta 1870 poleg Erzelja obsegala tudi Branico, leta 1966 pa je bila ukinjena.

Arhitektura

V tlorisu enoladijsko cerkev s tristrano sklenjenim prezbiterijem, na katero je ob stiku ladje in prezbiterija na južni strani prislonjena pravokotna zakristija, na fasado pa kvadraten zvonik z vhodno lopo v pritličju, še vedno obdaja zid nekdanjega pokopališča; ob vhodu v obzidani prostor stojita kamnita slopa, zaključena z obeliskoma.

136 Pred fasado stoji v osi čokat dvonadstropen zvonik s preprosto piramidasto streho; v pritličju je bil odprt s tremi polkrožno zaključenimi vhodnimi loki, od katerih je severni zdaj zazidan.

137 Nad zahodnim lokom je vzidan kamnit relief nadangela Mihaela, ki tehta duše, iz druge polovice 15. stoletja; prvotno je najbrž krasil čelo šilastoločnega glavnega portala. Tik pod napuščem, nad biforami, so na vseh štirih straneh zvonika kamnite plošče z napisi: na zahodu *CHRISTVS ReX*, na vzhodu *VeNIT IN PACe*, na severu *eT DeVS* (obrnjen na glavo) in na jugu *FACtVS eST HOMO* (obrnjen na glavo).

Na cerkveni fasadi sta v nadstropju ob zvoniku dve kamniti okrogli lini. V križnogrebenasto obokani vhodni lopi je kamnit klasicističen portal z ušesci iz 18. stoletja.

V južni steni ladje sta dve pokončni pravokotni okni s kamnitim okvirjem, pod tistim ob zakristiji pa je zazidan lijakasto poglobljen okvir šilastoločnega okna; v južni in jugovzhodni steni prezbiterija sta se ohranili šilastoločni okni s kamnoseškimi znaki.

Nizka zakristija ima na zahodni strani preprost kamnit portal, na vzhodni pa manjše okno z napuščem. Cerkev je v celoti krita s kamnitimi skrilastimi ploščami.

138 Ladja ima zrcalni strop, ki ga poleg štukiranega okvirja s tremi polji razgibavajo še trije pari potlačenih sosvodnic. Profiliran venčni zidec prekinjata okni v južni steni ladje, izteka pa se ob pilastrskem slavoloku. Vzdolž zahodne stene stoji na dveh kamnitih slopih, okrašenih z reliefno dekoracijo v obliki rozet, in dveh polslopih pevski kor; zidana ograja je okrašena z bogatim štukom v obliki kartuš in z motivom Jezusovega srca. Podkorje je križnogrebenasto obokano, na južni strani pa so stopnice na kor.

Nekoliko nižji prezbiterij je banjasto obokan, členijo pa ga globoko vrezane sosvodnice. V južni steni je preprost kamnit portal v zakristijo. Cerkev je tlakovana z belimi in črnimi kamnitmi ploščami v obliki diagonalno postavljene šahovnice; tlak v prezbiteriju je za stopnico višji kakor v ladiji.

Poslikava

Pod ometom stropa ladje in slavoločne stene ter pod stenskim ometom v prezbiteriju so ohranjene freske iz dveh različnih obdobij. Starejše sodijo v čas okoli 1470. Fragment v prezbiteriju, na

katerem je bilo mogoče razločiti le glavo nekega svetnika in pokrajino z erzeljskim taborom, so zaradi poškodovanosti leta 1985 ponovno prebelili, ohranjen pa je še del freske na desni strani slavoločne stene v ladji z upodobitvijo dveh svetnic, domnevno sv. Katarine in sv. Barbare, ki se slogovno uvrščata v širši krog delavnice Vincenca iz Kastva.
Freske, naslikane v treh poljih na oboku ladje, so nastale verjetno v drugi polovici 18. stoletja; tudi te so ob popravilu strehe leta 1985 prebelili. V srednjem polju je bilo upodobljeno Marijino kronanje, v stranskih pa sv. Jurij, ki ubija zmaja, in trije svetniki v pokrajini (med njimi zagotovo sv. Barbara in morda sv. Pavel).

Oprema

Veliki stebrni oltar iz 1758, posvečen sv. Mihaelu, flankirata vhoda v zaoltarni prostor, nad katerima sta postavljena kipa sv. Štefana in sv. Janeza Evangelista (oba marmor, v. 75 cm). Antependij krasi baročna kartuša v obliki srca, izklesana iz belega marmorja na rumeni podlagi. Na predeli stoji nastavek z razgibano postavljenima paroma kompozitnih stebrov, ki nosita ogredje z atiko; ob atiki, ki jo opirata razpotegnjeni listnati voluti, stoji na ogredju par angelcev (v. 55 cm), na vrhu so kamnite angelske glavice, na sredi pa polihromiran pravokoten kamnit relief s Poklonom sv. treh kraljev (68 x 53 cm). Oltarno sliko sv. Mihaela (o. pl., 125 x 58 cm) v tronu je leta 1889 naslikal Simon Ogrin. 139
Stranska oltarja sta po arhitekturi podobna velikemu, le da na atiki in okrajkih obeh sedijo kamniti angelci. Levi oltar je posvečen sv. Barbari, slika svetnice je delo Simona Ogrina iz leta 1882 (o. pl., 126 x 62 cm). Pred sliko stoji na predeli polihromiran lesen kip Brezmadežne (v. 103 cm) iz 20. stoletja, na menzi pa lesen baročni kip bradatega duhovnika, verjetno sv. Valentina (v. 76 cm). Desni oltar je posvečen sv. Florijanu, oltarna slika pa je prav tako Ogrinovo delo iz leta 1882 (o. pl., 123 x 62 cm, sig. in dat. l. sp. ***Ogrin 1889***). 140 141
Na severni steni stoji med marmornato prižnico iz sredine 18. stoletja, na katero vodijo kamnite stopnice s kovano ograjo, in stranskim oltarjem mavčni kip Srca Jezusovega (v. 95 cm) z začetka 20. stoletja.
Na južni steni je med oknoma obešen lesen misijonski križ (v. korpusa 116 cm) v spomin na misijon leta 1897.
Postaje križevega pota (kolorirana grafika, 44 x 33 cm) so iz prve polovice 19. stoletja in imajo napise v bohoričici.
Na severni steni prezbiterija je kustodijska omarica z inkrustacijami in vklesanim napisom *1552 S M P O* na spodnjem robu. Levo od vhoda v cerkev, pod korom, je vzidan kamnit krstilnik čašaste oblike. Na slopih, ki nosita pevski kor, sta pritrjena kamnita kropilnika.
Ob južni steni ladje je baročno oblikovana lesena spovednica iz 18. stoletja.
V banjasto obokani zakristiji je v tlaku kamnita plošča grobnice; tu je hranjen tudi lesen

procesijski križ (v. korpusa 65 cm). Veliki zvon je bil ulit 1859 v ljubljanski livarni Antona Samasse, malega, posvečenega sv. Damijanu, pa so leta 1930 ulili v delavnici Dialme Bastanzettija.

Viri: Velepič 1948; Gradivo ZVKD NG; Premrl 2002–2003.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 41; HÖFLER 1997, str. 83–84; PESKAR 1999, str. 60, 285–286; HÖFLER 2001, str. 152; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 93–96; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Lovrenca

(župnija Goče)

RNKD ev. št. 3647.

Lega

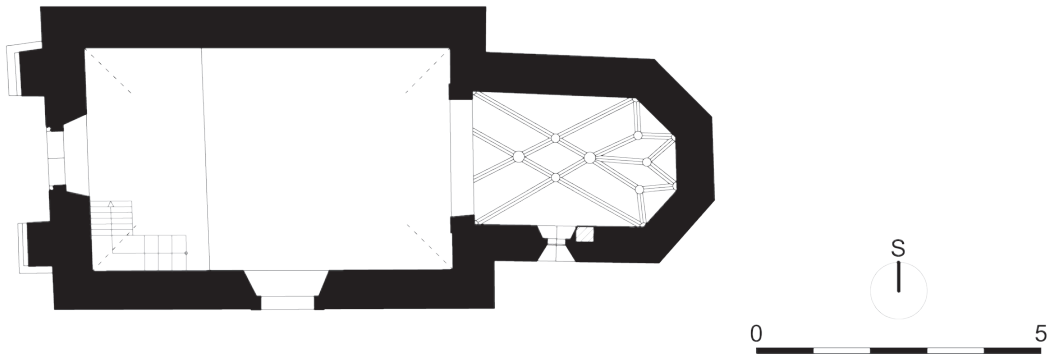
Pravilno orientirana cerkev stoji tik pod vrhom hriba Tabor nad Erzeljem, znotraj obzidja nekdanjega protiturškega tabora.

Zgodovinski podatki

Zgrajena je bila najverjetneje v zadnji četrtini 15. stoletja; takrat je bil zgrajen prezbiterij in izklesan kamniti portal. Ladja je bila predelana bržkone v 18. stoletju, zvončnico pa so ji dodali verjetno že dve stoletji prej. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa 1750 je imela tri oltarje, stranska sta bila posvečena sv. Matiji in sv. Valentinu.

Arhitektura

V tlorisu se preprosta pravokotna ladja nadaljuje v le nekoliko ožji tristrano sklenjen
142 prezbiterij. Sredi fasade stoji rizalitna zvončnica z dvema linama za zvonove, pod njo je kamnit gotski šilastoločni portal z žlebastim porezom, ki se izteče na ajdovo zrno. Notranjščino osvetljujeta dve okni na južni strani: tisto v ladji ima kamnit okvir pravokotne oblike, v prezbiteriju pa je šilasto zaključeno kamnito gotsko okno. Cerkev pokriva dvokapna streha iz korcev.
143 Ladijske stene v notranjščini arhitekturno bogatita le preprost venčni zidec, ki zarisuje meje plitvega zrcalnega stropa, in nad vhodom v cerkev manjši lesen, v stene vpet pevski kor z ometano ograjo. Slavolok v širini prezbiterija z v ometu poudarjenimi prečniki in sklepnikom je v temenu rahlo potlačen. Poznogotski prezbiterij ima mrežast obok z rebri klinastega profila, ki rastejo iz piramidastih konzol, in sedem diskastih sklepnikov.
Ladja je tlakovana z opečnatim tlakom, prezbiterij pa s kamnitimi, v ravne vrste razporejenimi kvadratnimi ploščami.

Poslikava

Obok prezbiterija je v celoti poslikan s freskami, ki so datirane v zrelo 16. stoletje: v osrednjem rombastem polju je podoba Kristusa Sodnika, v sosednjih poljih pa so naslikani angeli z orodji Kristusovega trpljenja (*Arma Christi*) in angelske glavice. Na steni za oltarjem so ohranjeni fragmenti freske z upodobitvijo sedeče Matere božje z Detetom, poslikana pa so bila tudi lunetna polja prezbiterija.

Oprema

Zidana menza velikega oltarja, posvečenega sv. Lovrencu, je od tal dvignjena za eno stopnico. Na njej stoji lesen, z bogatim ornamentom okrašen in pozlačen dvonadstropni oltarni nastavek s po tremi nišami, ki sodi v skupino beneško-furlanskih "zlatih" oltarjev iz 17. stoletja; spodnje niše so ločene s pilastri in kariatidami, ob straneh pa ogredje oltarja nosi par korintskih stebrov. Ogredje atike podpira par pilastrov, okrašen z angelskima glavicama, na vrhu pa jo zaključuje prekinjen segmentni zatrep. Prazne niše so prej krasili leseni kipi svetnikov, stebre krasi vitičevje, predelo pod njimi pa angelske glavice.

V kotih ladje ob slavoločni steni sta vzidani menzi stranskih oltarjev; oba lesena polihromirana nastavka sta bila tako kot nastavek velikega oltarja izrezljana v 17. stoletju in arhitekturno posnemata marmornate stebrne oltarje. Oltar Matere božje s parom vitkih toskanskih stebrov je klasicistično preprost in zaključen s prekinjenim trikotnim zatrepom. V tronu ima sliko sv. Družine s sv. Matijo (o. pl., 123 x 77 cm) iz sredine 17. stoletja: nad sedečo Marijo, ki doji malega Jezusa, se sklanja sv. Jožef, ki Jezuščku drži hruško, s katero se otrok igra, desno ob Mariji pa stoji apostol Matija s helebardo in knjigo. Desni oltar ima z angelskimi glavicami okrašeno podnožje para korintskih stebrov, ki nosita ogredje s

145 prekinjenim valovitim segmentnim zatrepom. V polkrožno zaključenem okvirju je oltarna slika Križanja (o. pl., 136 x 83 cm), najverjetneje delo Simona Ogrina z začetka 20. stoletja. Ob nastavku oltarja sv. Družine sta prislonjena fragmenta fresk iz 18. stoletja, snetih v zgornji cerkvi sv. Mihaela, s podobama kralja Davida in sv. Mihaela. Nekdanja zvonova sta bila ulita 1587.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: KOMELJ 1973, str. 280; VRIŠER 1983, str. 23; ATTEMS 1994, str. 41; HÖFLER 1997, str. 84; HÖFLER 2001, str. 153; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 91–93.

Pokopališče

RNKD ev. št. 12783.

Pokopališče so namesto prvotnega ob cerkvi sv. Mihaela v dvajsetih letih 19. stoletja postavili pod erzeljskim taborom. V obzidan prostor vodi pilastrski vhod s kovanimi vrati. V osi vhoda stoji sredi pokopališča kamnit pokopališki križ z reliefom Kristusa. Mrliška vežica v severovzhodnem kotu pokopališča ima na prekladi kamnitega portala letnico 1884.

Viri: Gradivo ZVKD NG.

Kapelica Matere božje

RNKD ev. št. 12793.

Zidana kapelica iz 19. stoletja stoji ob odcepu poti na pokopališče. Polkrožno zaključen, s kovanimi vratci zaprt vhod v obliki portala s prečniki in sklepnikom obdajata široki lizeni, ki se na vrhu iztečeta v venčnem zidcu, ta pa nosi trikotni zatrep dvokapne strehe, pokrite s korci; kapelico v celoti obteka talni zidec. V križnogrebenasto obokani notranjščini je v menzo vzidan kamnit sklepnik z upodobitvijo sv. Mihaela (49 x 42 cm) z gotskega oboka cerkve sv. Mihaela. V zastekljeni stenski niši stoji oblečen lesen kip Matere božje (v. ok. 95 cm).

Viri: Gradivo ZVKD NG.

Znamenje Na Hribu
RNKD ev. št. 12789.

Kamnito stebrno znamenje Na Hribu nad zaselkom Miški je leta 1895 postavil Franc Kobal z Lenivca; na kamniti bazi stoji pravokoten slop, ki ga na vrhu pokriva kamnita dvokapna strešica. Pod strešico je v reliefu upodobljena Svetogorska Mati božja, na slopu in bazi pod njo pa je vklesano svetopisemsko besedilo *Ktera je ta, ki pride kot / vshajajoča jutranja Zarja Lepa / kot Luna izvoljena, kot Sonce / strašna kot vojskna truma. – Jest sem Mati lepe ljubezni / pri meni je vsa milost / pridite k meni vsi, kteri me / želite in nasitite se / mojga sadu. – Češena si Kraljica ti polna / sladkosti, polna žlahnosti / in milosti. – Večni spomin na brezštevilne / svetogarske romarje, zlasti pri / velkih procesijeh iz svojimi Duhovni / s zbranim petjem združene / O kako se razlega po sveti Gori / njih petja glas / O kronana Kraljica prosi za nas / Iz njimi sklenem moje prošnje glas / 1895.*

Viri: Gradivo ZVKD NG.

Znamenje pod Lenivcem
RNKD ev. št. 12790.

Zidano slopno znamenje z dvema plitvejšima in eno globljo nišo iz leta 1891 stoji ob križišču poti pod zaselkom Lenivec. Pokrito je s štirikapno streho iz korcev. V globoki niši je novejši kipec Brezmadežne.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: *Gaberje je lepa vas* 2007, str. 66.

Znamenje na Lenivcu
RNKD ev. št. 12792.

Zidano slopno znamenje z nizko štirikapno streho iz korcev in s kovanim križem na vrhu stoji pri hiši št. 29; leta 1901 ga je postavil Janez Bizjak v zahvalo za obvarovanje pred padcem. Znamenje obteka talni zidec s profiliranim vencem. V polkrožno zaključeni niši s kamnitim okvirjem in manjšo profilirano kamnito polico stoji lesen kip Marije (v. ok. 20 cm), ki je tako kot v niši in na zunanjščini pritrjeni angelci obrtniško delo.

Viri: Gradivo ZVKD NG.

Znamenje sv. Jožefa

Leseno znamenje, postavljeno na mestu pred drugo svetovno vojno postavljenega znamenja, za katerega je kip izdelal Jožef Miška leta 2009, stoji ob cesti proti Gočam, v bližini odcepa k partizanski bolnišnici. Na kamnitem slopu stoji lesena hišica, ki jo je leta 2008 izdelal Silvo Cigoj iz Mirna, s kipcem sv. Jožefa z Detetom (les, v. ok. 15 cm), ki ga je darovala Magda Terčelj.

Viri: Gradivo ZVKD NG.

Znamenje na Popotniku

RNKD ev. št. 12791.

S kovano ograjo obdano kamnito stebrno znamenje, ki stoji ob poti z Erzelja proti Dolancem v dolini Branice, je dal leta 1891 postaviti domačin Franc Kobal v zahvalo za čudežno ozdravitev. Na kamniti bazi kvadratnega tlorisa je slop, ki nosi kamnito "hišico" s križem na vrhu. Na hišici je plitev relief Svetogorske Matere božje, ki bi bil lahko delo kamnoseka Matije Tomažiča, pod njim pa je napis *Jest sem Mati leipe Ljubeizni / Per meni je usa Milost. / Pridite k meni usi ktiri me želiste / in nasitite se mojiga sadu. / Sirah. 24. P.* Na slopu in bazi pod Marijinim reliefom sta napisa *Na svieto goro / ozrem se / In se spominam / O Marija / Tvoiga usmileinje. / 1891 – Kakor Ceder na Libanu sem / povikšana. In kakor Cipresa / na Sionski gori. / Sirah 24. P.* Na levi strani sta na hišici in slopu napisa *Spomin / Na brez številne Precesije / Jn vse Rumarje / ki so na sveti gori / deležni o Marije! / tvojga usmileinje. / Jz njimi sklenem / svoje Zdihleje. – Franc Kobal rojen na / Linjevci h. š. 36 gredoč po / ti poti me napade nagla / grozna bolezn, tukaj / ozrem se na sveto goro / padsi na kolena zdihujem / in na priprošnjo Marije / device popolnoma / ozdravljen ustanem gor.* Na desni strani pa sta napisa *Češčena si Kralica ti, / Pouna sladkosti, / Pouna žlahtnosti / in Milosti. – O blažnica našga srca! / kadar bo umreti ti nam / prejeti daj Jezusa. In / pomagaj nam ti izreči / te svete imena tri Jezus Marija in Jožef.* Pred znamenjem sta kamnita knjiga z napisom *Stvarnik vseh reči / in ktiri me je ustva/ril je počival v moj/mu Šotoru in mi je / rekel, v Iakopu pre/bivaj in v Izraelu – In tako sem na / Sionu Uterjena in / v svetem mestu / ravno tako poči/vam in v Jeruzale/mu je moje oblast / Sirah 24 P. – Kadar se moj jezik / v prah spremeni, / bodi tukaj priče / o Marije! / Tvoje milosrčnosti.* Tu je tudi stopnica z delno poškodovanim napisom, s katerega se da razbrati *Blagos[lovil go]spod župnik / iz Go[č Ja]nez Hladnik.* Znamenje je bilo obnovljeno leta 2004.

Viri: Gradivo ZVKD NG; Premrl 2002–2003.

Spomenik padlim borcem NOB

RNKD ev. št. 19198.

Spomenik stoji ob cesti na Planino nad Ajdovščino, blizu stare osnovne šole. Pred nizkim, v tlorisu polkrožno oblikovanim rustičnim zidcem stoji prav tako rustičen slop, na katerem je pritrjena plastika Toneta Svetine, oblikovana iz ostankov orožja, pod njo pa je bronasta napisna plošča. Spomenik je bil postavljen leta 1979.

Viri: Gradivo ZVKD NG.

Tabor

RNKD ev. št. 4977.

Lega

Stoji v odmaknjenem zaselku Tabor na vrhu težko dostopnega koničastega hriba.

Zgodovina

Na mestu današnjega Tabora naj bi bil nekoč stal grad oglejskega patriarha, ki se leta 1351 omenja kot *Castrum montis sancti Michaelis*; takrat naj bi oglejski patriarh grad podelil vojvodi Albrehtu Avstrijskemu. Zgradili so ga verjetno sočasno z vipavskim gradom na začetku oziroma v prvi polovici 12. stoletja. Leta 1275 se poleg gradu omenja cerkev sv. Mihaela; patrocinij nakazuje na obstoj starejše obrambne arhitekture. V prvi polovici 14. stoletja se je grad podeljeval v fevd, okoli leta 1342 pa naj bi ga oglejski vazali prodali Habsburžanom. Grad je bil najverjetneje kmalu po sredini 14. stoletja opuščen ali porušen; leta 1499 se na Erzelju omenja le še protiturški tabor. Južno od gradu so bile v 16. stoletju zgrajene kmetije, ki so danes močno prezidane ali porušene. Še v drugi polovici 18. stoletja je v opisu jožefinskega vojaškega zemljevida omenjeno obzidje z rondelami, po drugi svetovni vojni pa je bil še viden okrogel stolp, ki se je uporabljal kot senik. Danes je območje taborskega kompleksa popolnoma degradirano; ohranjena sta le del taborskega obzidja in cerkev sv. Mihaela, ki pa je bila v baroku močno predelana. Veliko stavbnega materiala so domačini porabili za gradnjo novih hiš, nekatere portale in okenske okvirje pa so vzidali v hiše po vasi.

Arhitektura

Grad je stal najverjetneje na najvišjem delu vzpetine, kjer je danes cerkev sv. Mihaela; še so vidni ostanki obodnega obzidja srednjeveškega gradu, ki je bilo zgrajeno na nepravilni

tlorisni zasnovi. Morda je bil grad nekoč zavarovan tudi z obrambnim jarkom. Znotraj obodnega obzidja je bila tudi cerkev, ki pa je bila v srednjem veku manjša od današnje. Palacij naj bi stal zahodno od sedanje cerkve, severozahodni vogal pa je najverjetneje varoval višji oglat obrambni stolp. Zahodno in južno od cerkve sta dve izravnani ploščadi, ki sta bili prav tako del grajskega areala. Vhodni oglati stolp južno od cerkve sv. Mihaela, ki je le delno ohranjen, je stal na živi skali; danes stoji na tem mestu nova stanovanjska hiša, poprej pa je bilo tukaj župnišče. Stavba ima na južni strani vzidan kamnit polkrožno zaključen portal. Zunanji pas protiturškega obzidja je bil južno od cerkve sv. Mihaela, nanj pa so kmetje naslonili svoje domove; v bližini cerkve sv. Lovrenca je še vedno ohranjeno zidovje kmečkih hiš.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207.
Literatura: MATIČETOV 1951; ČOPIČ 1968, str. 22; FISTER 1975, str. 93; FOSCAN, VECCHIET 1985, str. 113; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 832–835; PESKAR 1999, str. 60–61, 285–286; HÖFLER 2001, str. 152; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 93–96; SAPAČ 2008, str. 13–17.

Osnovna šola (Erzelj 17)
RNKD ev. št. 19197.

Pritlična stavba ima na stranski, jugovzhodni fasadi tik pod slemenom dvokapne opečnate strehe vzidano kamnito ploščo z letnico 1898. Poslopje ima na vseh štirih vogalih v ometu poudarjen šivan rob, obteka pa ga podstrešni venčni zidec. Sedemosna glavna fasada, ki jo na sredi poudarja kratko stopnišče s portalom, ima na mestu zazidanega okna vzidane spominske plošče padlim borcem (1952), delovanju VOS (1988) in dogodkom v NOB (1985). Ob vhodu stoji novejša lesena skulptura treh shematiziranih figur. Danes so v stavbi prostori krajevne skupnosti in lovske družine.

Viri: PANG, Državni tehnični urad Trst, t. e. 208; Gradivo ZVKD NG.

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

GABERJE

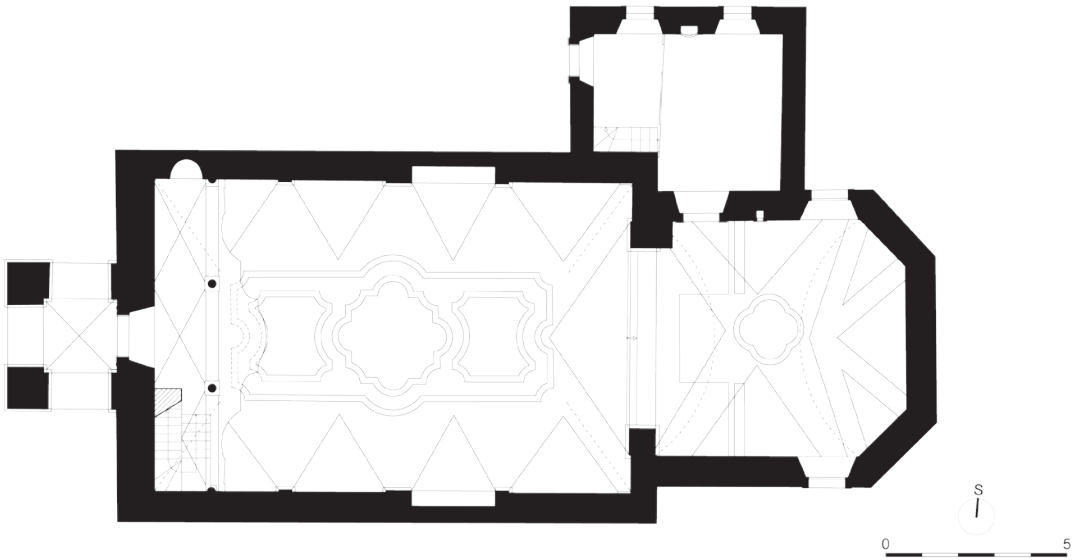
občina
Ajdovščina

Strnjeno naselje pod Ostrim vrhom, Tresnikom in Planino; razdeljeno je na Spodnji Konec, Gorenji Konec in Pegansko vas. V drugi polovici 18. stoletja so bile hiše zbrane le okoli vaške cerkve, v 19. stoletju pa se je naselje razširilo in središče vasi se je preneslo na trg pred šolo (RNKD ev. št. 23643). V vasi je več hiš z zasnovo, značilno za meščanske hiše 17. in 18. stoletja: hiša št. 29 ima triosno fasado s pravokotnim, delno profiliranim kamnitim portalom, okna pa imajo dekorativne obrobe iz štuka; št. 37 je nekdanja šola s štiriosno fasado, v kateri sta drug nad drugim postavljena pravokotna kamnita portala z delno profiliranim okvirjem, spodnji ima na prekladi napis *IHS / 1874*; št. 39 ima v nadstropju vogalni pomol na kamnitih konzolah. Na bližnjem Hribu so ohranjene razvaline podružnične cerkve sv. Petra (RNKD ev. št. 12157), ki se v virih prvič omenja leta 1650. Leta 1750 je imela cerkev en oltar, leta 1764 pa ni bila več posvečena in ob jožefinskih reformah konec 18. stoletja je bila porušena; ruševine so danes označene z zvončkom in kovinskim križem. V vizitacijah goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa se leta 1750 omenja tudi podružnična cerkev sv. Hieronima, ki je stala na hribu nad Podlasico v Braniški dolini; iz nje se je v cerkvi sv. Martina ohranil le zvon z letnico 1399. V dolini Branice je tik pred odcepom v vas čez Gabrščček speljan kamnit ločni most iz 19. stoletja (RNKD ev. št. 29305), čez Branico pa kamnit ločni most s konca 18. ali začetka 19. stoletja (RNKD ev. št. 4982).

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Primorsko, G 82 (Gaberje) A 03.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 39; ATTEMS 2000, str. 129; HÖFLER 2001, str. 157; *Gaberje je lepa vas* 2007.

Kuracijska cerkev sv. Martina
(kuracija Gaberje)
RNKD ev. št. 3644.

Lega
Pravilno orientirana stavba stoji znotraj nekdanjega pokopališkega obzidja na dvignjenem platoju sredi zgornjega dela vasi. V obzidani prostor vodita portal z obeliski in stopniščem (v

eno od stopnic je vklesana slabo vidna letnica 1849) na zahodni in podoben portal na vzhodni strani. K južni steni ladje je bila po obnovi tlakov v cerkvi leta 2009 prislonjena kamnita nagrobna plošča; kot pove zelo poškodovan napis, jo je dal izklesati goriški župnik in arhidiakon Janez Krstnik Križaj za svojega sorodnika Matijo Križaja, ki je pobožno umrl 14. 3. 1666 v starosti 72 let (*AMANTISSIMO PA: / RENTI MATTHIÆ / CRISAI QVI (PIE OBI: / IT DIE I4 MARTY 1666* / ÆTATIS VERO 72) / IOANNES BAPT[.] CRI: / SAI PAR.^{S} ET ARCH: ^{S} / SVBTVS GORITIÆ / POSVIT).

Zgodovinski podatki

Cerkev se prvič omenja leta 1650, kuracija pa je bila ustanovljena dvajset let kasneje. Današnja stavba je bila zgrajena najverjetneje v tretji četrtini 17. stoletja. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela štiri oltarje, poleg velikega še oltarje sv. Marjete, sv. Rešnjega telesa in sv. Antona Puščavnika. Stavba je bila v drugi polovici 18. stoletja barokizirana: dvignili so obok in leta 1770 prizidali zakristijo, kot priča letnica na prekladi portala v prezbiterij. Leta 1772 je bila cerkev poslikana s freskami; leta 1902 jih je preslikal Simon Ogrin, leta 1952 pa so bile obnovljene. Leta 1998 se je v ladji vdrl strop, zato so bile po obnovi oboka freske po predlogi nekdanjih naslikane na novo. Stavbo so obnavljali tudi že prej, v letih 1849 in 1902.

Arhitektura

Cerkev ima v tlorisu pravokotno ladjo, kvadraten prezbiterij s posnetimi vogali in nekoliko nižjo pravokotno zakristijo na severni strani prezbiterija. Na fasado je na sredi prislonjen 146
trinadstropni zvonik oglejskega tipa, katerega zvonica se odpira s tremi polkrožno zaključenimi vhodi; nad zahodnim je vzidana plošča z letnico 1656, v osi nad njo pa sta pravokotni lini in ura. Nad bifornimi linami za zvonove je postavljen oktogonalen tambur s kamnito piramidasto streho. V cerkev vodi kamnit portal s profiliranim okvirjem; na prekladi je vklesana letnica 1670. Na fasadi je na vsaki strani zvonika v pritličju pokončno pravoktno okno, nad njim pa polkrožna niša za kip in okrogla lina. Fasada se zaključuje z nakazanim trikotnim zatrepom. V vzdolžnih stenah ladje sta po dve pokončni pravokotni okni v pritličju in po dve lunetni okni v nadstropju. Prezbiterij osvetljuje po eno pravokotno in lunetno okno na južni in severni strani. V zakristijo vodi preprost kamnit portal s prekladno strešico na zahodu, osvetljena pa je s severne strani s parom pravokotnih oken v pritličju in parom manjših, skoraj kvadratnih oken pod napuščem. Cerkveno stavbo obteka profiliran podstrešni venec, pokriva pa jo dvokapna korčasta streha; streha nad zakristijo je trikapna.

Ladja je v notranjosti z nakazanimi pilastri razdeljena v štiri pole: v prvi poli ob zahodni 147
steni stoji na paru toskanskih stebrov in dveh polstebrih pevski kor, v drugi je par slepih pilastrskih arkad, v tretji sta pilastrski arkadi s plitvima nišama, v zadnji pa stranska oltarja. Iz ogredja se pne visok zrcalni obok s štukiranimi polji s freskami; vanj se z vseh strani zarezujejo sosvodnice. Ogredje se neprekinjeno nadaljuje v banjasto obokan prezbiterij, katerega stene členijo nakazani pilastri.

Poslikava

Simon Ogrin je v štirilistu na temenu oboka v prezbiteriju verjetno le osvežil starejšo fresko s prizorom Marijinega kronanja, ki bi slogovno lahko bila blizu goriškemu slikarju Janezu Mihaelu Lichtenreitu. V luneti nad oltarjem je Ogrin naslikal Češčenje sv. Rešnjega telesa, v stranskih lunetah pa Srce Jezusovo in Srce Marijino. Oproge v zaključku prezbiterija so poslikane v zgornjem delu z motivom vinske trte, v spodnjem srednja z žitnim klasjem, stranski pa z motivom bronaste kače oz. kače na drevesu spoznanja; v ovalnih poljih na njih so naslikane table postave, pelikan z mladiči, feniks in skrinja zaveze; na stičišču oprog je tondo z Jagnjetom Božjim. Na severni poševnici oltarnega zaključka sta v naslikani niši upodobljena sv. Mohor in Fortunat, na južni pa na enak način sv. Ciril in Metod.

Freske v treh poljih na temenu ladje so novejše in poljudno naslikane: v vzhodnem je angel varuh, v srednjem sv. Martin, ki deli plašč, v zahodnem pa motiv predaje ključev.

Oprema

148 Marmornati veliki oltar stebrnega tipa je poznobaročen. V tronu, obdanem z dvema paroma raz-
gibano v prostor postavljenih korintskih stebrov, je slika Miloščina sv. Martina in sv. Not-
149 burge (o. pl., 172 x 87 cm), delo Antonia Parolija. Stebri nosijo na sredi prekinjeno ogredje
atike, v kateri je relief sv. Duha, na rokokojsko oblikovanih okrajkih pa sedi par angelov.
Na tabernaklju je stal lesen kipec Vstalega Kristusa (v. 63 cm), ki je zdaj v zakristiji.
Na oltarnih obhodih sta kamnita kipa sv. Petra in sv. Antona Puščavnika (oba v. 147 cm).
Enako oblikovana marmornata stranska oltarja iz prve polovice 19. stoletja sta poševno pri-
150 slonjena v kota ob slavoločni steni. Levi je posvečen Rožnovenski Materi božji; para razgi-
bano postavljenih korintskih stebrov obstopata nišo s kipom Rožnovenske Matere božje iz prve
polovice 20. stoletja (les, v. 133 cm), v atiki pa je slika sv. Jožefa (o. pl., ok. 65 x 50
151 cm) iz 19. stoletja; na ogredju sedijo trije kamniti angelci. Desni oltar Srca Jezusovega ima
v tronu mavčni kip Srca Jezusovega (v. 101 cm) iz prve polovice 20. stoletja, sredi atike s
tremi sedečimi kipi angelcev je Kristusov monogram.
V ostenju slavoloka je na severni strani pritrjena kamnita prižnica pravokotnega tlorisa,
okrašena z bogato inkrustacijo.
Na južni steni ladje visita lesen misijonski križ (v. korpusa 102 cm) in nad spovednico slika
sv. Antona Puščavnika (o. pl., 150 x 75 cm, dat. 1872). Na severni steni ladje visita sliki
Rožnovenska Mati božja (o. pl., 150 x 75 cm, dat. 1868) iz stranskega oltarja in nad spove-
dnico Predaja ključev sv. Petru s sv. Uršulo in sv. Heleno (o. pl., ok. 140 x 75 cm). Križev
pot (o. pl., 73 x 50 cm) je podobarsko delo neznanega italijanskega slikarja. Pod pevskim
korom je krstna niša, poslikana s prizorom Krst v Jordanu. V severni steni prezbiterija je
vzidana kustodija, ki ima na okvirju napis *S. O. / IHS / 1855*. Lesene klopi so iz leta 1892.
V zakristiji visi lesen procesijski križ (v. korpusa 39 cm).
V zvoniku sta dva zvonova: večji, ulit 1938 v livarni Broili, je posvečen sv. Martinu; manj-
ši, z napisom *MCCCLXXXXVIIII · M · MARCVS FILIVS · M · VENDRAMVS · MEFECIT*, naj bi bil prišel
iz porušene cerkve sv. Hieronima.

Viri: Gradivo ZVKD NG; Premrl 2002–2003.
Literatura: STESKA 1927, str. 341; ŽIGON 1982, str. 120; ATTEMS 1994, str. 39; ŠERBELJ 1996, str. 67; ŠERBELJ 2000, str. 118; HÖFLER 2001, str. 157; MIKLAVČIČ PINTARIČ 2004, str. 80–83; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Pokopališče je v Spodnjem Koncu, severozahodno od središča vasi. Sredi pokopališča stoji kamnit stebrni križ – pil, ki ima deteljičasto oblikovane krake, na bazi pa je vklesana letnica 1873.

Literatura: *Gaberje je lepa vas* 2007, str. 64-65.

Kapelica sv. Družine
RNKD ev. št. 24023.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa, pokrita s štirikapno opečnato streho, stoji pod vasjo ob cesti, ki vodi iz doline Branice v Gaberje. Nad polkrožno zaključenim vhodom, ki ga obstopata pilastra, je napis ***Presveta*** *Družina / sprejmi nas v svoje varstvo!* V banjasto obokani notranjščini je na zadnji steni v niši kamnita plošča z reliefom Križanega (78 x 48 cm), na kateri je spodaj napis *TU JE STURU NERET. / MATHEUS LESJAK / TUKAI IS GABERJA*. Na kamniti polici pod reliefom je vklesana letnica 1895.

Literatura: *Gaberje je lepa vas* 2007, str. 65.

Kapelica sv. Antona Padovanskega
Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji na koncu vasi, v bližini pokopališča. Polkrožno zaključen vhod obstopa par pilastrov, nad ogredjem pa je pod dvokapno opečnato streho timpanon. V zadnji steni banjasto obokane notranjščine je niša z lesenim kipom sv. Antona Padovanskega (v. ok. 70 cm). 152

Marijina kapelica
Zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji ob vznožju Ostrega vrha ob poti, ki vodi iz Gaberij proti Šmarju. Polkrožno zaključen vhod obstopa par pilastrov, ki nosi trikoten zatrep z dvokapno streho iz korcev. Spodnji del kapelice je zazidan, na steni pa je kamnita tabla z napisom *TA spomin Matere / BOŽJE je storil Naredit / jožef Dornik iz GABRije / 1884*. V banjasto obokani niši, zaprti s kovano ograjo, je amaterska slika Lurške Matere božje s sv. Bernardko (o. l., ok. 70 x 50 cm).

Literatura: *Gaberje je lepa vas* 2007, str. 66.

Znamenje Matere božje
Zidano slopno znamenje stoji na pobočju hriba Sv. Peter, na kraju T'm zat. V segmentno zaključeni niši je novejši kipec Matere božje. Znamenje je leta 1926 postavil Jožef Pegan v zahvalo Materi božji za srečno vrnitev iz prve svetovne vojne.

Literatura: *Gaberje je lepa vas* 2007, str. 67.

Znamenje na Rakovcah

RNKD ev. št. 24021.

Kamnito slopno znamenje stoji na Rakovcah, na pobočju pod hribom Sv. Petra. Sestavljajo ga baza, noga in hišica s polkrožno zaključeno nišo, obrobljeno s portalastim vhodom, na vrhu pa je dvokapna kamnita streha. V niši je novejši manjši kip Brezmadežne. Na slopu sta zapis, da je bilo znamenje zgrajeno v čast Materi božji, in letnica 1884.

Literatura: *Gaberje je lepa vas* 2007, str. 67.

Marijino znamenje

Zidano slopno znamenje z nišo, v kateri je novejši Marijin kipec, je bilo postavljeno leta 2007 pri hiši št. 97, ob cesti, ki vodi v Gaberje.

Spomenik 27 padlim borcem in žrtvam fašizma

RNKD ev. št. 24100.

Spomenik, ki ga predstavlja v zid vdelana napisna plošča, stoji na glavnem vaškem trgu pri šoli; odkrit je bil leta 1946, leta 1982 pa ga je preoblikoval Marko Pogačnik.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 106; *Gaberje je lepa vas* 2007, str. 49.

Spomenik Gornjevipavski in Trnovski četi

153 Spomenik nad cesto pred začetkom spodnjega dela vasi je bil postavljen leta 1986. Trije betonski kvadri različnih dimenzij objemajo visoki vzporedni betonski plošči, ki sta na vrhu priostreni, spredaj pa imata polkrožen izrez; pod njim je pritrjena marmornata napisna plošča.

146

147

148

149

150

151

152

153

GOČE

občina
Vipava

Strnjeno, tesno okoli župnijske cerkve pozidano naselje z ozkimi uličicami (RNKD ev. št. 157) stoji na položnem hrbtu Vipavskih brd med Vipavsko in Braniško dolino. Deli vasi so Bešenca, Na Grofovem, Na Jagni, Pod Strmcem in V Gasah; na Strmcu je pokopališče s kapelo Božjega groba, na hribu Obelunc severozahodno nad vasjo pa stoji podružnična cerkev Marije Snežne. V popisu cerkva iz leta 1684 in v vizitacijskem zapisniku iz leta 1698 je omenjena tudi cerkev sv. Urha, ki je danes ni več. V najstarejšem delu vasi okoli cerkve so hiše razporejene mrežno, v neprekinjenih nizih vzdolž dveh daljših vzporednih ulic, ki oklepata cerkev, prečno med njima pa tečejo prav tako neprekinjeno pozidane krajše uličice. Spodnji del naselja z večjim trgom pred šolo se je oblikoval kasneje in bolj organsko. Skoraj vse hiše v vasi imajo zanimive klesane arhitekturne elemente, najbolj pa izstopajo: hiša št. 23, ki ima na gospodarskem poslopju polkrožno zaključen portal z vklesano letnico 1676; hiša št. 27, ki ima delno zazidan kamnit porton iz tretje četrtine 19. stoletja z vegetabilno ornamentiko in napisom *ANDRI FERIA[N] C[I]C*; hiša št. 41, ki ima kamnit porton z vegetabilno ornamentiko in napisom *1 8 J K 7 2*, kamnito klop pred hišo pa nosita kamna z napisoma *F. S. / 1684 / IHS* in *17 / 78*; na sekundarno vzidanem gotsko oblikovanem segmentnem loku na gospodarskem poslopju hiše št. 42 je napis *S. M. P. O. 1559*; hiša št. 43, ki ima na prekladi z rombi na bazah okrašenega portala napis *1871. No 76. J. V.*; gospodarsko poslopje ob hiši št. 55 b, ki ima za podest na vrhu kamnitega stopnišča uporabljeno nagrobno ploščo iz 1723 z napisom *XI NOV: / ISTA EST. SEPV/LTVRA. SA/CERDOTIS EX/EMPLARISTA*, s podesta pa vodi v notranjost poslopja gotsko oblikovan kamnit ramenski portal; hiša št. 60, ki ima polkrožno zaključen gotski kamnit portal; hiša št. 65, ki ima v nadstropju hišno znamenje s kipom Srca Jezusovega, v pritličju pa zazidan polkrožno zaključen gotsko oblikovan kamnit portal; hiša št. 77 s petosno fasado, ki jo pod napuščem obteka kamnit konzolni venec in ima srednjo os poudarjeno s kamnitim polkrožno zaključenim portalom, na katerem je napis *LEOPOLD. ŽGUR MDCCCLXXX JOŽEF URŠIČ*, nad portalom pa je na kamnite profilirane konzole postavljen balkon s kovano ograjo.
Modernistično razgibano poslopje osnovne šole so na temeljih stare iz 1851 zgradili v tridesetih letih 20. stoletja, kmalu po drugi svetovni vojni pa je bila temeljito predelana.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 036 (Goče) A 01; PANG, 147, KLO Goče, 1945–1952, fasc. 3, mapa 17: gradbene zadeve; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 161–164; HÖFLER 2001, str. 152.

Župnijska cerkev sv. Andreja

(župnija Goče)

RNKD ev. št. 3646.

Lega

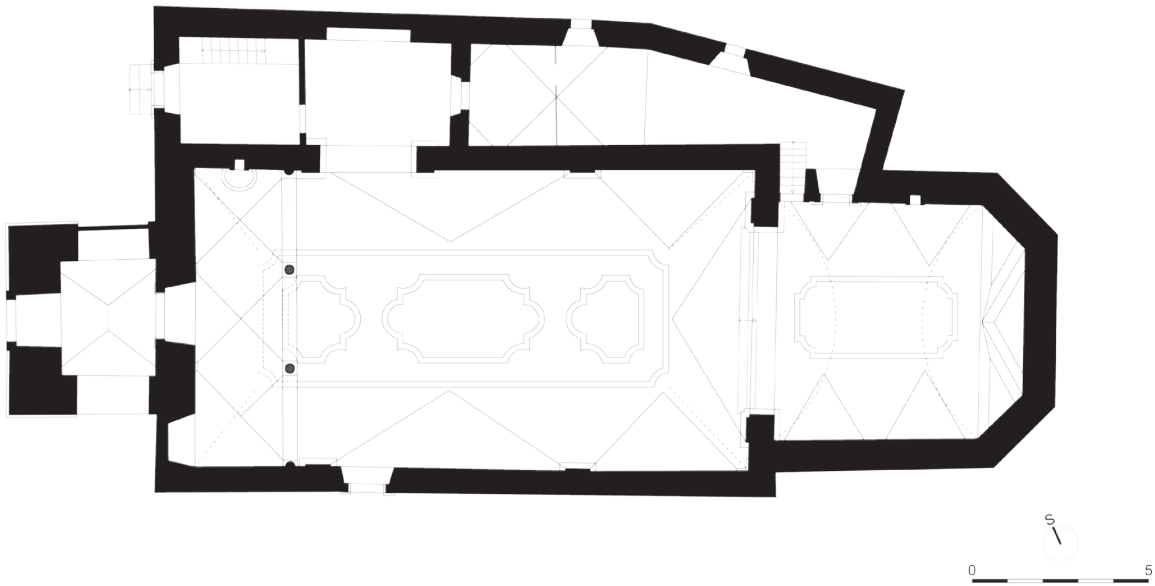
154 Proti jugovzhodu obrnjena cerkev sredi vasi je obdana z zidom in strnjenimi hišami. V obzidani prostor okoli cerkve vodijo štirje portali. Na jugozahodni strani je med hišami vzidan kamnit pravokoten portal s cvetličnima vazama in šopkoma deteljic na podnožju, zaključen s prelomljenim trikotnim zatrepom; podboje krasijo trojni paličast motiv in rozete, na prekladi pa je v zvezdastem polju napis *1655 IHS / SANCTE / ANDREA / ORA PRO / NOBIS*. Dva vhoda sta še ob prezbiteriju, oba flankirata kamnita slopa s cvetličnim ornamentom, na vrhu zaključena z obeliskoma, nekoliko skromnejši pa je vhod z obeliskoma na severni strani.

Zgodovinski podatki

Cerkev se prvič omenja leta 1376, posvečena je bila leta 1440; bila je podružnica vipavske župnije, oskrbovana iz Podnanosa. Leta 1608 je dobila svojega kaplana, leta 1701 je postala samostojna kuracija, župnija pa je bila ustanovljena leta 1915. Cerkev, ki je bila na temeljih gotske zgrajena na začetku 17. stoletja, je bila po požaru leta 1630 predelana v slogu t. i. kraške renesanse; edini ostanki njene srednjeveške predhodnice so na zunanjščini prezbiterija vzidani trije reliefi, ki so slogovno primerljivi z reliefnimi konzolami iz zgodnjega 15. stoletja na zunanjščini župnijske cerkve na Štjaku. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela cerkev tri oltarje, stranska sta bila posvečena sv. Lenartu in sv. Urhu; videti je, da so nameravali cerkev povečati, saj so prosili, da bi jim grof Lanthieri za gradnjo odstopil nekaj zemljišča ob cerkvi. Kmalu po letu 1752 je bil cerkvi dodan prizidek s kapelo, zakristijo in bočnim podaljškom pevskega kora, hkrati pa so cerkev povišali in na novo obokali; 1759 je bila poslikana s freskami. Ob vizitaciji leta 1764 je škof ukazal, naj postavijo nov krstilnik in prostor okoli cerkve obzidajo in zaprejo z vrati.

Arhitektura

V tlorisu si sledijo kvadraten zvonik, pravokotna ladja, skoraj kvadraten prezbiterij s posnetimi vogali in podolgovat prizidek z zakristijo, kapelo in stopniščem na pevski kor vzdolž severovzhodne stene. Osrednji del fasade zavzema zvonik oglejskega tipa z vhodno lopo v pritličju. Trinadstropni zvonik s poudarjenimi šivanimi vogali se proti vrhu postopoma zožuje; v spodnjih nadstropjih je predrt le z manjšimi linami, v najvišjem pa se na vseh štirih

straneh odpira z biforami. Vrh zvonika je zaključen z balustrado in osemstranim tamburjem, iz katerega raste kamnita piramidasta streha. V pritličju je na severozahodni strani zvonika klesan portal z napisom *16 M + F M + B 08 M*, morda delo mojstra Melchiorja Fabianija, ki se je 1609 podpisal v štanjelskem zvoniku; ob straneh sta ločni odprtini zvonice, od katerih je severovzhodna zazidana. V križnogrebenasto obokani zvonici, ki služi kot vhodna lopa, je kamnit glavni portal, ki ima na prekladi napis *1625 FINITV[M] 1630*.

Na fasadi cerkve sta ob zvoniku v nadstropju pokončni okni s profilirano prekladno strešico in okrogli lini, v pritličju pa je na desni strani kamnito prečno pravokotno okno s profilirano prekladno strešico. Na levi strani fasade je še viden ostanek kamnitega šivanega roba, ki označuje prvotno višino ladje; v tej višini se zaključuje tudi zunanja stena prizidka, v katerega vodi profiliran kamnit portal z blazinastim ogredjem, v osi nad njim pa je kamnito lunetno okno. Na severovzhodni steni je pet kvadratnih oken s kamnitimi okvirji in profilirano prekladno strešico, dve v pritličju in tri v nadstropju, le da sta severno okno v pritličju in srednje v nadstropju zazidani. Jugozahodna stena ladje ima pet okenskih osi: v drugi in četrti sta v nadstropju pokončni pravokotni okni, v prvi, tretji in peti pa so pod napuščem

lunetna okna. V pritličju je na zahodu kamnit portal s profilirano prekladno strešico, ki ga krasi niz rombov. Para enako oblikovanih pravokotnih in lunetnih oken sta tudi na jugozahodni steni prezbiterija. V vogale zaključka prezbiterija so vzidani trije figuralni reliefi iz 15. stoletja: Križani, evangelist in vladar v objemu pošasti(?). Vzdolž napušča obteka cerkev kamnit konzolni venec, pokriva pa jo dvokapna korčasta streha.

155 Stene ladje členijo plitvi pilastri, ki jo delijo v širšo srednjo in ožji končni poli, v vsaki pa se nad profiliranim ogredjem v visok zrcalni obok zarezujejo sosvodnice; na temenu so trije štukirani okvirji s freskami. Vzdolž severozahodne ladijske stene stoji na paru toskanskih stebrov in polstebrov zidan pevski kor s kamnito balustrado; z bisernikom okrašeni arkadni loki rastejo iz nad stebroma vzidanih reliefnih polj z dvoglavima orloma; nad orlom na epistelski strani je vklesan napis *1688 G. F.* Podkorje je križnogrebenasto obokano. Na severovzhodni strani ladje je slavoločna odprtina v kapelo z visokim ravnim stropom; iz nje je na zahodni strani dostop na stopnišče pevskega kora, na vzhodni pa vhod v zakristijo. V tri stopnice višji prezbiterij vodi pilastrski slavolok; štukirane vogalne konzole nosijo ogredje, nad njim pa se dviguje banjast obok s sosvodnicami. V severovzhodni steni je kamnit portal z astragalom.

Tlak v cerkvi je iz črnih in belih kamnitih plošč, postavljenih diagonalno v obliki šahovnice; leta 1788 je bil prinesen iz kapele sv. Karla Boromejskega v Gorici. Sredi ladje je v tlaku črna nagrobna plošča z belo lobanjo in napisom *DE DOMO PRESBJTERALI / AD / DOMUM ÆTERNITATIS / 1767*.

Poslikava

Na severovzhodni steni podkorja je ohranjen fragment bordure z motivom festona, najverjetneje iz 17. stoletja.

Na oboku ladje in prezbiterija so v štukiranih okvirjih freske Johanna Michaela Lichtenreita. V prezbiteriju je apoteoza sv. Andreja med sv. Urhom in sv. Lenartom; delo je signirano in datirano na stopnici *Michael Liechtenreitt pictus. ANO 1759*. V ladji so od jugovzhoda proti severozahodu upodobljeni: v prvem polju Jezus otrok s sv. Antonom Padovanskim, sv. Jožefom in sv. Frančiškom Ksaverjem, v srednjem polju Marija Zmagovalka, v zadnjem pa sv. Florijan med Marijo Magdaleno in sv. Marjeto Kortonsko. Freske so bile restavrirane leta 1975.

Oprema

156 Menza velikega stebrnega oltarja iz rdečkastega in belega marmorja stoji na podestu, dvignjenem za tri stopnice; antependij krasi listna kartuša z reliefom simbola evharistije, ob straneh pa ga obdajata voluti. Na menzi stoji marmornat tabernakelj s stebrički in ogredjem, ki nosi baldahin s čebulasto streho, postavljeno na volute. Oltarni nastavek z uokvirjenim

tronom na sredi ima dva para na visoke baze postavljenih stopničasto razporejenih stebrov, ob strani pa ga obstopata razpotegnjeni listnati voluti; srednji par stebrov je postavljen diagonalno. Razgibano ogredje nosi prevojno segmentno zaključeno atiko, podprto z razpotegnjenimi volutami. Atika ima v tondu relief z golobom sv. Duha v žarkovju, na vrhu pa tri angelce; na okrajkih sedi par večjih kamnitih angelov. Na marmornatih konzolah med stebri stojita kamnita kipa morda apostola sv. Jakoba starejšega (v. 83 cm) in sv. Štefana (v. 82 cm), na vhodih v zaoltarni prostor pa kamnita kipa sv. Petra in sv. Pavla (oba v. ok. 100 cm). Oltarna slika z upodobitvijo sv. Andreja (o. pl., 280 x 110 cm) je delo Friderika Staudingerja iz leta 1862 (sig. in dat. l. sp. *F. Staudinger 1862*).

Med seboj enaka stebrna stranska oltarja sta po arhitekturni zasnovi nekoliko reducirani različici velikega oltarja. V kartuši antependija levega je relief s sv. Urhom, na manjšem 157
tabernaklju, ki ga obstopa par volut, stoji lesen kip Marije Kraljice z Jezusom (v. 103 cm) iz leta 1900, tirolsko delo, naročeno za takrat ustanovljeno Marijino družbo, na volutastih okrajkih ogredja in atiki pa so kipci angelcev; v tronu je slika Sv. Urh pred Marijo z Detetom (o. pl., 192 x 88 cm, sig. in dat. *S. Ogrin 1884*), v atiki pa slika Sv. Ana uči Marijo brati (o. pl., ok. 60 x 40 cm), obe delo Simona Ogrina iz leta 1884. Desni oltar ima 158
na antependiju relief sv. Lenarta, na tabernaklju mavčni kip sv. Jožefa (v. 164 cm), v tronu sliko Sv. Lenart pred sveto Trojico (o. pl., 192 x 88 cm) in v atiki sliko sv. Florijana (o. pl., ok. 60 x 40 cm); obe sliki sta pripisani Simonu Ogrinu. Vsi trije oltarji naj bi bili delo goriške kamnoseške delavnice Lazzarini, izdelani pa so bili verjetno okoli leta 1730.

V stranski kapeli stoji oltar Matere božje dobrega sveta iz druge polovice 18. stoletja, ki je precej osiromašen, saj ga tvorita le z listovjem bogato okrašena marmornata menza in predela s preslegastimi grabljicami, v katerih je troje kanonskih tabel; v večji polkrožno zaključeni plitvi oltarni niši stojita ob predeli baročna lesena kipa svetnikov, apostola (v. 85 cm) in vojaka (v. 83 cm). Nad oltarjem visi v bogatem rokokojskem rezljanem okvirju slika Matere božje dobrega sveta (o. pl., 59 x 45 cm) z napisom *Maria de bono consilio*, ki je bila skupaj z grabljicami prinesena iz samostana Bistra pri Vrhniki. Višje na steni nad oltarjem visi slika sv. Petra (o. pl., 180 x 123 cm), delo Valentina Metzingerja iz sredine 159
18. stoletja.

Pod slavolokom je na levi strani na steno pritrjena marmornata prižnica iz sredine 18. stoletja, okrašena z inkrustacijami in reliefno podobo sv. Andreja (61 x 57 cm) v srednjem polju. Na desni strani pod slavolokom stoji lesen polihromiran kip Srca Jezusovega (v. 125 cm), delo Ivana Pengova iz leta 1911. Ob levem stranskem oltarju stoji mavčni kip sv. Jožefa z Jezusom z začetka 20. stoletja. V desnem kotu kapele je ob oltarju pritrjen lesen misijonski križ (v. korpusa 120 cm), tirolsko delo iz leta 1897.

Na ograji stopnišča, ki vodi na pevski kor, visi slika sv. Terezije Deteta Jezusa (o. pl., 109 x 72 cm, sig. d. sp. *C.te Delneri. Gorizia 1931*). Slikani križev pot v baročni tradiciji (o. pl., 56 x 42 cm), ki je bil prenesen iz podružnične cerkve Marije Snežne na Obeluncu, je na zadnji postaji signiran in datiran *Franz Wisiak / Pinx: anno 1853. / Krainburg*.
V severovzhodni steni prezbiterija je kustodijska omarica s kovinskimi vratci in kamnitim okvirjem, v katerega je vklesan napis *ANO DOMINI MDXCIII*. Oltarno mizo je po načrtu arhitekta Jožeta Kregarja leta 1984 izdelal kamnosek Alojz Tragin iz Brij na Krasu. Ob stene prezbiterija je bila prestavljena stara obhajilna miza. V podkorju je levo od vhoda v cerkev krstilnik (premer školjke 96 cm) iz druge polovice 19. stoletja, izdelek delavnice Toman iz Ljubljane, kip sv. Janeza Krstnika na vrhu pa je delo Alojzija Repiča; na obodu ima napis *IN CHRISTO* ***BAPTIZATI ESTIS*** *gal 3*. Desno od vhoda v cerkev sta siv marmornat kropilnik (premer školjke 78 cm) iz sredine 18. stoletja in lesena spovednica iz 19. stoletja. Lesene rezljane klopi v ladji in prezbiteriju so iz prve polovice 19. stoletja. Sredi cerkve visi kristalen lestenec iz 18. stoletja.
Stare orgle, delo Mihaela Zajca iz Ljubljane (1734), so zamenjali za nove iz goriške delavnice Valiček & Figlio, leta 1998 pa jih je restavriral Anton Škrabl iz Rogaške Slatine.
V severovzhodno steno zakristije je vzidan črn inkrustiran marmornat umivalnik z angelskimi glavicami in napisom *FERTE SVPER / MVNDAS CANDIDA / CORDA MANVS / 1730*, najverjetneje delo Lazzarinijeve delavnice. Na jugovzhodno steno zakristije je pritrjen lesen procesijski križ iz 18. stoletja. Na omari za paramente so lesen baročni kip sv. Janeza Nepomuka (v. 124 cm), lesen kipec Vstalega Kristusa (v. ok. 60 cm) in slika sv. Alojzija (o. pl., 56 x 45 cm), delo Franza Kurza zum Thurn und Goldensteina iz leta 1861 (sig. in dat. na hrbtni strani). Na zahodni steni visi slika mrtvega Kristusa (o. pl., 110 x 82 cm) iz 19. stoletja. Vsa bandera so delo Delnerija iz leta 1930: bandero z upodobitvijo sv. Marije Magdalene na eni in sv. Ane, ki uči Marijo brati, na drugi strani; bandero z upodobitvama sv. Urha in sv. Angela varuha; bandero z upodobitvama sv. Barbare in Brezmadežne; bandero z upodobitvama sv. Jožefa in sv. Janeza Nepomuka; bandero z upodobitvama sv. Marjete Kortonske ali sv. Marije Magdalene de' Pazzi in sv. Antona Padovanskega; bandero z upodobitvama sv. Florijana ter sv. Janeza in Pavla (vsa o. pl., 39 x 32 cm).
V zvoniku so štirje zvonovi: veliki, posvečen Mariji Kraljici miru, srednji, posvečen sv. Florijanu, in mali zvon, posvečen sv. Mihaelu, so bili leta 1992 uliti v livarni De Poli, Vittorio Veneto, najstarejši zvon, posvečen sv. Andreju, pa so ulili leta 1706 na Gočah.

Viri: Velepič 1948; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: ***Postojinsko okrajno glavarstvo*** 1889, str. 164; STESKA 1927, str. 299; CEVC 1963, str. 182–183; VRIŠER 1983, str. 62–63; KORŠIČ ZORN 1988–1989; DOLENC 1993, str. 4–33; ATTEMS 1994, str. 37, 124; ***Lichtenreiter*** 1996, str. 82–86; ATTEMS 2000, str. 123; ŠERBELJ 2000, str. 86–87, 104; HÖFLER 2001, str. 152; ŠERBELJ 2002, str. 172–173; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 86–90; BLAŽKO 2011.

Župnišče (Goče 38)

Na dvorišče vodi kamnit porton, okrašen z vegetabilno ornamentiko in letnico 1856 na trikotno zaključeni prekladi; v steni desno od portona je vzidano novejše hišno znamenje s keramično busto Matere božje z Detetom, levo pa je kamnita glava (v. 38 cm). Glavno petosno fasado na beneškem tlorisu leta 1850 zgrajenega župnišča poudarja kamnit portal s profilirano prekladno strešico, nad katero je pritrjen Križani (v. 83 cm), odlitek reliefa iz 15. stoletja, vzidanega na zunanjščini prezbiterija župnijske cerkve. V župnišču je hranjena slika sv. Notburge (o. pl., 92 x 64 cm), delo Valentina Metzingerja iz sredine štiridesetih let 18. stoletja.

Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 164; CEVC 2000, str. 384.

Podružnična cerkev Marije Snežne
(župnija Goče)

RNKD ev. št. 3648.

Lega

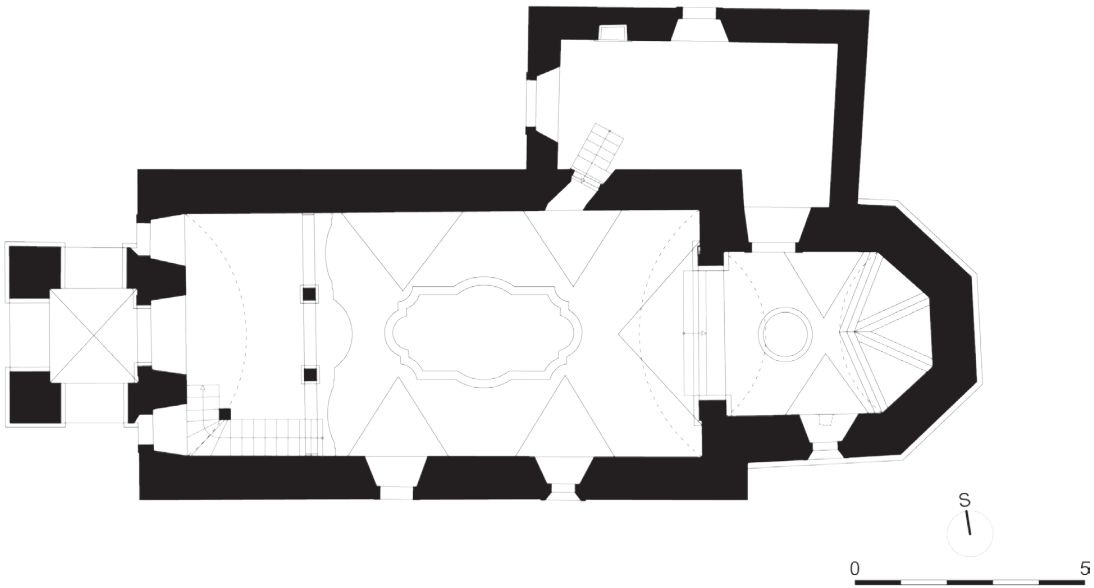
Pravilno orientirana romarska cerkev Marije Snežne stoji na vrhu hriba Obelunc, ki se dviguje nad vasjo Goče. Do obzidanega prostora s cerkvijo vodi strmo stopnišče, vrh katerega je portal s pilastrskima slopoma, ki ju zaključujeta obeliska.

Zgodovinski podatki

Cerkev naj bi bila zgrajena okoli leta 1611 ali v drugi polovici 17. stoletja, nato pa je v drugi polovici 18. stoletja dobila baročno notranjo preobleko. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 so bili v cerkvi trije oltarji, leta 1764 pa se omenja kot neposvečena. V prvi polovici 19. stoletja so cerkvi prizidali zakristijo, ki ima na vzhodni steni letnico 1838. Med letoma 1840 in 1846 je bil zgrajen zvonik, o čemer priča v sklepni kamen vhodnega loka vklesan napis *Nach Christi Geburt / im Jahre / 1846 / F. F. K.* Zvonik in sočasna skrilasta streha na cerkvi sta delo lokavškega stavbnega mojstra Mihaela Blažka. Cerkev je bila prvič obnovljena po prvi svetovni vojni, nazadnje pa 1982.

Arhitektura

V tlorisu preprosto pravokotno ladjo na vzhodu zaključuje tristrano sklenjen prezbiterij, ki ima na severu prizidano pravokotno zakristijo. Na fasado prislonjeni dvonadstropni zvonik s triločno križnogrebenasto obokano odprto zvonico v pritličju ima v prvem nadstropju nad svitkom zamreženo lunetno okno, v nadstropju nad njim pa so vse stranice odprte s kot portal

oblikovanimi polkrožno zaključenimi linami; bakrena streha nad kamnitim konzolnim vencem je zvonaste oblike. Zvonik delno zakriva ob straneh vzidani kvadratni okni in portal z rombastim ornamentom; vsi trije imajo dekorativno klesane kamnite okvirje in blazinasto ogredje s profilirano prekladno strešico. V južni steni ladje sta v pritličju pokončni pravokotni okni in v nadstropju nad njima lunetni okni, enaki pravokotno in lunetno okno pa sta tudi v južni steni prezbiterija. Pritlična zakristija ima kvadratno okno v severni in kamnit portal z rombastim ornamentom v zahodni steni.

161

Ladjo v notranjosti obteka bogato profiliran venčni zidec z zalomi, ki sledijo ritmu sosvodnic, zarezanih v banjast obok z baročno razgibanim štukiranim okvirjem na temenu. Ob zahodno steno ladje je prislonjen na dveh kamnitih pilastrskih slopih in konzolah sloneč pevski kor z v tlorisu baročno razgibano izbočeno ometano leseno ograjo.

162

V prezbiterij, ki je nad ladjo dvignjen za tri stopnice, vodi pilastrski slavolok, ki ima pod profiliranim sklepnikom naslikan Marijin monogram. V kotih so tik pod venčnim zidcem nakazani nastavki pilastrov, nad njim pa se dviguje banjast obok z vrezanimi sosvodnicami. V severni steni prezbiterija, tik za slavoločno steno, je kamnit portal z enakim rombastim motivom kot na glavnem portalu. Cerkev je v celoti tlakovana s sivimi kamnitimi ploščami.

Poslikava

Na temenu oboka v prezbiteriju je v tondu naslikano z žarki obdano Srce Marijino, v obočnih kapah so dekorativni motivi, v lunetnih poljih pa cvetne vaze in napis *Zdrava Marija* pod cvetnim vencem; v štukiranem okvirju na oboku ladje je v štuku izveden latinski križ.

Oprema

Veliki, delno kamniti stebrni oltar s stranskimi vhodi v zaoltarni prostor je bil postavljen po prvi svetovni vojni; na zadnji strani oltarnega nastavka je napis *1926 P.F.V.* Preprosta marmorirana škatlasta menza in oltarni nastavek s paroma jonskih stebrov in pilastrov, ki nosijo ogredje z atiko, ter volutastima okrajkoma sta zidana. Oltar krasijo tri robustne mavčne plastike: sv. Roka (v. 80 cm) nad levim zaoltarnim vhodom, sv. Boštjana (v. 77 cm) nad desnim in sv. Jurija (ok. 70 cm) v atiki, vrh katere je angelska glavica. Leseni kip Marije Snežne (v. 90 cm) v freskirani oltarni niši je delo Toneta Kralja iz leta 1965. 163

Lesena prižnica na sredini severne ladijske stene, okrašena s poznobaročno vegetabilno ornamentiko, je rokodelsko delo iz 19. stoletja.

Stranska oltarja sv. Urbana in sv. Antona Puščavnika so podrli že leta 1886 in ju v tridesetih letih 20. stoletja nadomestili s slikama goriškega slikarja Clementeja Delnerija. Na levi strani slavoločne stene je slika sv. Jožefa z Jezuščkom (o. pl., 152 x 84 cm, sig. in dat. l. sp. *C.te Delneri / Gorizia 1932*), na desni strani pa je Srce Jezusovo (o. pl., 153 x 85 cm, sig. in dat. l. sp. *C.te Delneri / Gorizia 1932*). Ob slavoločni steni sta še dve Delnerijevi sliki s podobama zavetnikov nekdanjih stranskih oltarjev: na severni steni je slika sv. Antona Puščavnika (o. pl., 107 x 73 cm), na južni pa sv. Urbana (o. pl., 109 x 72 cm, obe sig. in dat. l. sp. *C.te Delneri / Gorizia 1931*). Na južni steni ladje visi slika Trpeči Kristus (o. pl., 83 x 59 cm), njej nasproti pa ob prižnici slika Žalostne Matere božje (o. pl., 83 x 59 cm), obe iz dvajsetih let 20. stoletja. 164

V podkorju, desno od vhoda v cerkev, stoji kamnit kropilnik, ki ima na obodu čaše (premer 64 cm) vklesan napis *I H S · G · L 1611.* V ladji je ob prostoru, ki je pripadal levemu stranskemu oltarju, v tla vzidana nagrobna plošča (155 x 83 cm) z napisom *HOC / MONUMENTUM / EXTRUM EST / SUMPTIBUS ECLÆ* / PRO / *SACERDOTIBUS / ET REMUNERANTIBUS / ECCLESIAM / 1663.*

Sredi ladje visi kristalen lestenec. Lesene klopi v ladji so iz leta 1927.

V zakristiji hranijo križev pot (o. pl., 107 x 77 cm) po Josephu von Führichu, verjetno iz leta 1888; v devetdesetih letih 20. stoletja so ga prinesli iz goške župnijske cerkve.

V zvoniku sta dva zvonova: večji, posvečen sv. Križu, je bil ulit leta 1956 v livarni Lenartič na Reki; manjši, posvečen sv. Florijanu, pa je bil ulit v livarni Franca Mostarja na Galjevici v Ljubljani leta 1965.

Viri: ŽA Goče, Liber Actorum exhibitorum in Curatia Gotscha; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Št. Vid, str. 58; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: DOLENC 1993, str. 36–38; ATTEMS 1994, str. 38; HÖFLER 2001, str. 153; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 97–99; BLAŽKO 2011.

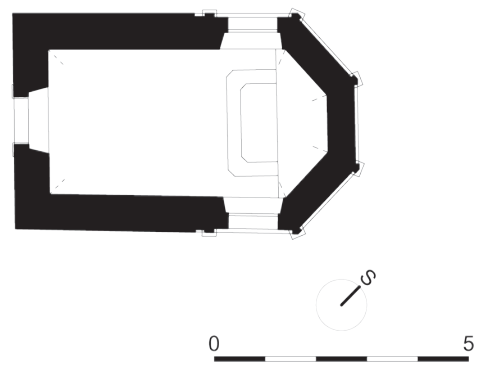
Kapela Božjega groba

(župnija Goče)

RNKD ev. št. 3650.

Lega

Proti severovzhodu obrnjena kapela stoji na vzhodnem koncu vaškega pokopališča.

Zgodovinski podatki

Po dokumentih, hranjenih v župnijskem arhivu, naj bi bila kapela zgrajena leta 1668, pod preklado portala pa je vklesana letnica 1687. V vizitacijskem zapisniku goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz leta 1750 je omenjena kot Božji grob v Strmici.

Arhitektura

Kapela pravokotnega tlorisa s tristranim sklepom sodi v skupino sakralnih spomenikov t. i. kraške renesanse.

165 Zunanjščina je bogato členjena: vogali ladje so zaključeni s šivanimi robovi, sklep pa členi pet slepih arkad; v lokih zunanjih dveh sta vzidani lunetni okni. Celotno kapelo obteka kamnit konzolni venec, ki se na fasadi ponovi tudi v zatrepu trikotnega čela, tik pod nastavkom zvončnice z eno lino in prekinjenim segmentnim zatrepom. Pod preklado profiliranega pravokotnega portala z bisernikom je vklesana letnica 1687.

V notranjščino vodijo kovana železna vrata; stene enotnega prostora členi z izjemo jugozahodne preprost profiliran venčni zidec, na plitvem zrcalnem oboku je štukiran okvir s praznim poljem. Oltarni del je od ladijskega višji za dve stopnici.

Oprema

Pod oltarno menzo je božji grob z lesenim kipom mrtvega Kristusa (d. 164 cm), ki ga kot antependij zapirajo vratca z neogotskim krogovičjem. Na steni nad njim je pritrjena polkrožno

zaključena slika Objokovanja (o. pl., 149 x 179 cm, sig. d. sp. *C.te Delneri*) iz leta 1927. Pod sliko so lesene grabljice s kanonskimi tablami. Na podstavkih ob sliki stojita lesena kipa objokovalk s posodicama za maziljenje (obe v. 78 cm). Ob vhodu je v steno vzidan kamnit školjčni kropilnik (premer 24 cm).

Viri: Velepič 1948; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: VUK 1979; DOLENC 1993, str. 39; ATTEMS 1994, str. 38, 39; HÖFLER 2001, str. 159; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 101–102.

Pokopališče

Stoji na hribu Strmec v južnem delu vasi, obdano z visokim zidom, v katerega je na severnem vogalu vzidano zadnje od kamnitih oltarnih znamenj. Na pokopališče vodi arhitekturno bogato členjen kamnit portal s konca 17. stoletja, ki se uvršča v skupino sakralnih spomenikov t. i. kraške renesanse. Na vsaki strani kamnitega slopnega vhoda z obeliskoma in križema na vrhu je postavljena kamnita stena s parom toskanskih stebrov, ki nosita ogredje z okrajkom prekinjenega segmentnega zatrepa. 166

Na pokopališču je več zanimivih nagrobnikov: na zadnjo steno pokopališke kapele je pritrjena nagrobna plošča družine Natlačen (Peter Natlačen + 1911) s kamnitim reliefom Snemanje s križa (122 x 85 cm) iz dvajsetih let 20. stoletja; nagrobnik Marije Habe (+ 1859) ima podpis kamnoseka *Al. Vodnik Ljubljana*; na nagrobniku Marije Ferjančič (+ 1913) je podpisan kamnosek *F. Toman Ljubljana*; na nagrobniku Jožefa Ježa (+ 1995) stoji bronasto poprsje.

Kapelica s Križanim

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa s pilastrskim, polkrožno zaključenim vhodom in dvokapno betonsko streho stoji ob hiši št. 8; v banjasto obokani notranjščini je niša z barvno litografijo Križanja.

Kapelica Marije Snežne

RNKD ev. št. 7553.

Ob razcepu poti proti Obeluncu in Erzelju stoji zidana kapelica kvadratnega tlorisa s polkrožno zaključenim pilastrskim vhodom, pokrita z dvokapno opečnato streho. V banjasto obokani in s kovanimi vratci zaprti notranjščini stoji v zastekljeni omari lesen kip Brezmadežne (v. ok. 100 cm), ki ga je leta 1902 izdelal Alojzij Repič.

Oltarna znamenja

RNKD ev. št. 157 (vas Goče).

167, 168 V vasi so štiri oltarna znamenja – procesijski oltarji z reliefnimi upodobitvami motivov iz Kristusovega pasijona. Slogovno so sorodni portalu na vaškem pokopališču; na "menzi" stoji stebrni nastavek s paroma jonskih stebrov in jonskih pilastrov, ki nosijo ogredje s prekinjenim segmentnim zatrepom in križem na sredi, v tronu pa je kamnit figuralni relief. Prvo znamenje stoji ob hiši št. 41 in ima ob letnici 1693 napis *FS*, v tronu pa je upodobljen Kristus na Oljski gori; naslednje, s prizorom Bičanja, stoji ob hiši št. 36, tretje, datirano 1692 in z upodobitvijo Kronanja s trnjem, je vzidano v fasado osnovne šole, zadnje, ki ima novejši arhitekturni okvir, pa je vzidano v severni vogal pokopališkega zidu; na njem je upodobljen prizor Veronika poda Kristusu potni prt.

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 180; ZADNIKAR 1991, str. 9.

Znamenje

RNKD ev. št. 7555.

Zidano kamnito slopno znamenje – pil stoji ob poti med vinogradi jugovzhodno od vasi; v kamnitem okvirju je kamnit relief Križanja s štirimi angelskimi glavicami ter Marijo in sv. Janezom Evangelistom pod križem. Znamenje z vklesano letnico 1683 je podobno znamenju v Ložah.

Znamenje – črni kamniti križ

RNKD ev. št. 7550.

Ob glavni vaški cesti pod vasjo stoji kamnito stebrno znamenje – pil v obliki na kaneliran steber postavljenega križa z reliefno klesanim korpusom iz 18. stoletja.

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 178.

Spomenik 27 padlim borcem in žrtvam nasilja

RNKD ev. št. 19177.

Spomenik stoji ob osnovni šoli na ograjenem platoju, h kateremu vodijo stopnice. Odkrit je

bil, kot pove letnica, vklesana nad napisno ploščo, leta 1953. Oblikovan je kot zidan okvir za napisno ploščo, na vrhu zaključen s stiliziranim Triglavom.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 106.

Hiša Pri Habetovih (Goče 22)

Večja domačija v bližini trga pri šoli obsega znotraj zaprtega dvorišča poleg mogočne stanovanjske stavbe še pet večjih gospodarskih poslopij z velikim vrtom. Na dvorišče vodi kamnita kalona pod mostovžem, izpod katerega je vhod v večjo stanovanjsko stavbo s kamnitim portalom, ki ima na prekladi napis *F. F. 1840*, v kuhinji pa razpotegnjena loka, ki počivata na robustnem toskanskem stebru. Prizidek hiše ima na glavni fasadi balkon s kovano ograjo, ki počiva na konzolah z letnico 1837, vsi vogali hiše pa so bili nekoč okrašeni s šivanim robom. Na enem od gospodarskih poslopij je kamnito okno z napisom *1624 M F*, na drugem pa v nadstropju dolg balkon z nadstreškom na kamnitih stebrih; na hlevu je portal s trikotno zaključeno preklado z napisom *18 STEFAN HABE 73*.

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

GOJAČE

občina
Ajdovščina

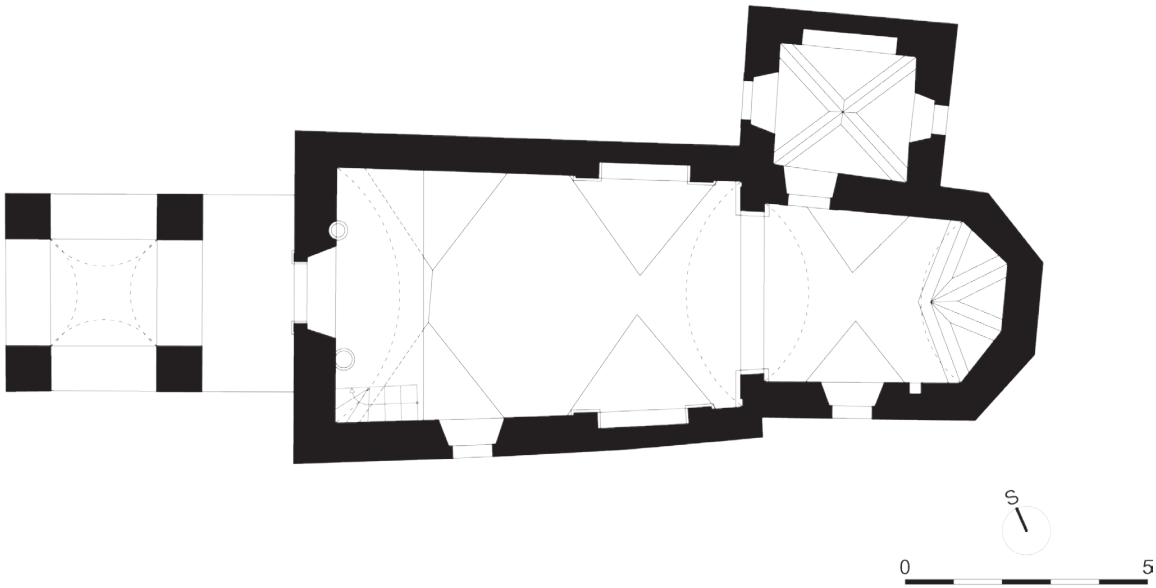
Gručasta vas (RNKD ev. št. 23630) z zaselkoma Korak in Palaciji leži ob vznožju Čavna, ob lokalni cesti Ajdovščina–Črniče; do sedemdesetih let 20. stoletja so bile zaselek Gojač tudi Malovše. Kraj je bil zgodaj poseljen, o čemer priča več arheoloških najdišč v okolici: na območju Boršta in Golobna je bilo odkrito gradišče iz železne dobe in grobišče iz časa med 6. in 8. stoletjem (RNKD ev. št. 12158); v bližini današnje obrtne cone je stala naselbina iz starejše železne dobe (RNKD ev. št. 27974). Ozke uličice, oblikovane iz dolgih nizov hiš, se razširijo v več manjših trgov, glavni pa je pod cerkvijo, ki jo obdajajo štirje ravni nizi hiš. Stavbni fond goriško-vipavskega tipa sega v 17. stoletje: hiša št. 5 ima na trikotno zaključeni prekladi vinske kleti vklesan napis *A. S. 1868 N. 30*; hiša št. 7 ima na podboju portala vklesan napis *1776 H*; hiša št. 22 ima na podestu balkona vklesano letnico 1604; hiša št. 27 ima poleg lesenega balkona in planet nad preklado kamnitega portala vzidan sklepnik z vklesano letnico 1843 in inicialama A B; na prekladi portala hiše št. 38 je napis *J. L. 1. 8. 6. 8. N. 14*; na gospodarskem poslopju hiše št. 44 je vzidana črna kamnita plošča z letnico 1606.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 087 (Gojače) A 05, B 05; Premrl 2002–2003.
Literatura: HAREJ 1988–1989.

Podružnična cerkev sv. Justa in Valentina
(župnija Črniče)
RNKD ev. št. 3613.

Lega
Skoraj pravilno orientirana cerkev, obdana z nekdanjim pokopališkim zidom, stoji sredi vasi; vhod v obzidani prostor flankirata na zahodni strani slopa s kroglo na kapitelu.

Zgodovinski podatki
Cerkev je prvotno sodila pod župnijo Kamnje, od leta 1856 pa je podružnica črniške župnije. Od starejše, poznogotske predhodnice se je delno ohranil prezbiterij s šivanimi vogali in

danes zazidanim oknom v jugovzhodni steni; verjetno gre za ostanke cerkve, ki jo je vizitator Batolomeo Porcia leta 1570 obiskal na poti med bližnjima vrtovinskima cerkvama in o njej zapisal, da je posvečena sv. Vidu in Kancijanu in ima en oltar z okrašenim nastavkom, v katerem stojita pozlačena lesena kipca obeh svetnikov, na vrhu fasade pa zvončnico z dvema zvonovoma. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela cerkev sv. Justa dva oltarja, stranski je bil posvečen sv. Valentinu. Stari cerkvi so leta 1768 prizidali zakristijo in večjo ladjo ter povečali prezbiterij, naslednje leto pa je bila posvečena. Zvonik so zgradili, kot priča letnica na kamniti biforni lini, po potresu 1895, z mostovžem pa so ga ponovno povezali s cerkvijo leta 1987. Cerkev je bila večkrat prenovljena: glavni portal nosi na prekladi letnico 1790, prenove pa so sledile še v tridesetih, konec šestdesetih, v sedemdesetih in konec devetdesetih letih 20. stoletja.

Arhitektura

V tlorisu si od zahoda proti vzhodu sledijo prostostoječ kvadraten zvonik, pravokotna ladja, ki se proti vzhodu rahlo zoži, in nekoliko pod kotom postavljen tristrano sklenjen prezbiterij s kvadratno zakristijo na severni strani.

Trinadstropni zvonik oglejskega tipa sloni na štirih, z loki povezanih slopih; zvonica je obokana s češko kapo. Zaključuje ga oktogonalen tambur, pokrit s šotorasto pločevinasto streho. Nadstropja ločujejo kamniti zidci pravokotnega in paličastega profila, pod napuščem nad biforami in na vrhu tamburja pa zvonik obteka kamnit konzolni venec. S pročeljem cerkve ga v prvem nadstropju povezuje brv, ki služi kot nadstrešek poznobaročnega portala z ogredjem iz sivega peščenjaka; na prekladi je vklesana letnica 1790, bazi portala pa krasita izklesani cvetlični vazi. V osi nad portalom je preprost kamnit portal, ki vodi v cerkev iz zvonika, v temenu trikotnega zatrepa pa je polkrožno zaključena lina. V južni steni ladje sta v prvi osi pravokotno okno z lunetnim nad njim, v drugi osi je le lunetno okno v nadstropju, prezbiterij pa z južne strani osvetljujeta prav tako pokončno pravokotno okno in lunetno nad njim; v jugovzhodni steni sklepa je zazidano ozko ravno zaključeno gotsko okno s posnetimi robovi, ki se zaključijo na ajdovo zrno. Fasada in prezbiterij imata s klesanci poudarjene šivane vogale. Zakristija ima kvadratno okno na vzhodni strani, na zahodni pa preprost kamnit portal. Ladjo in prezbiterij pokriva dvokapna, zakristijo pa trikapna korčasta streha.
Ogredje s profiliranim venčnim zidcem v ladji na vzhodni strani prekinjata plitvi, kot pi- 170
lastrska slavoloka oblikovani oltarni niši; v potlačen banjast obok se globoko zarezujejo trije pari sosvodnic. Vzdolž zahodne stene teče železobetonski pevski kor z zidano ograjo iz leta 1979, na katerega vodi betonsko stopnišče. V od ladje nekoliko ožji in nižji prezbiterij vodi pilastrski slavolok, ki ima na loku izpisano *17 PREDELANO 69 / 19 PRESLIKANO 79*. Banjasti obok prezbiterija, v katerega se zarezujejo sosvodnice, sloni na vzdolžnih stenah na enakem ogredju kot v ladji. V severni steni prezbiterija so vrata v zakristijo, pokrito z vrezanim križnim obokom.
Cerkev je tlakovana s kamnitimi ploščami.

Poslikava

Pred obnovo 1979 je bil obok prezbiterija poslikan z rastlinsko ornamentiko. Na pilastrih in stenah prezbiterija ter ladje so naslikani posvetilni križi, obdani z vencem in trakom.

Oprema

Veliki stebrni oltar je bil, kot pove letnica, izklesana na predeli, izdelan leta 1808. Pre- 171
prosta zidana menza ima naslikan marmoriran neobaročni antependij s križem. Predela in baze stopničasto zamaknjenih stebrov so iz marmorja, oltarni nastavek pa je lesen in marmoriran. Kompozitni stebri nosijo ogredje z okrajki in atiko, ki jo ob strani podpirata razpotegnjeni voluti; za nastavkom sta pritrjeni kulisasti krili. V oltarju sta sliki Janeza Mihaela Lichtenreita iz 1770; v tronu je slika Sv. Jakob st., Terezija Avilska in Rok z vizijo Jezusovega 172
češčenja (o. pl., 195 x 90 cm, restavrirana 2001), v atiki pa Bog Oče (o. pl., 69 x 42 cm).

Slika z Jezusovim češčenjem je sem prišla bržkone iz nekega opuščenega ženskega karmeličanskega samostana. Na menzi stoji marmoriran lesen tabernakelj s paroma stebričev, na pozlačenih pločevinastih vratcih pa je vtisnjen križ.

Za stopnico dvignjena stranska oltarja s preprosto zidano in ornamentalno poslikano menzo in lesenim marmoriranim nastavkom sodita med poznorenesančne zlate oltarje furlanskega tipa. Na predeli stojijo štirje toskanski polstebri, ki nosijo ogredje s prekinjenim trikotnim čelom, sredi katerega je v žarkovje postavljeno na levem Srce Jezusovo, na desnem pa Srce Marijino,
173 na okrajkih pa sedi par angelcev. V osrednji niši severnega oltarja stoji kip sv. Janeza Evangelista (les, v. 66 cm), v sosednjih poljih sta v visokem reliefu izdelani figuri diakona in
174 antičnega mučenca (oba les, v. 58 cm). V osrednji niši južnega oltarja je kip sv. Blaža (les, v. 66 cm), ob strani pa sta v visokem reliefu izvedeni figuri sv. Petra in Pavla (oba les, v. 60 cm).

Pred slavoločno steno stojita na lesenih konzolah kipa Srca Jezusovega in Srca Marijinega (oba mavec, v. ok. 100 cm), obrtniška izdelka, ki sta pred obnovo konec šestdesetih let 20. stoletja stala ob velikem oltarju.

Nad levim stranskim oltarjem visi slika sv. Florijana in sv. Blaža (o. pl., ok. 70 x 130 cm), preslikano poljudno delo iz 18. stoletja.

Levo in desno od vhoda v cerkev sta v podkorju v steno vzidana večja čašasta kamnita kropilnika. Zakristijska omara s prekinjenim trikotnim zatrepom in kovanim okovjem je iz 19. stoletja. Zvon, posvečen sv. Valentinu, je bil ulit leta 1929 v livarni Broili.

Viri: Porcia 1570, f. 424; Velepič 1948; Cevčevi zapiski 1958; Kronika župnije Črniče, str. 91–92; Kulturni spomeniki 1987; Kronološki povzetek 1973–2004; Premrl 2002–2003.
Literatura: KOS 1954, str. 259; *Arheološka najdišča Slovenije* 1975, str. 123; SEDEJ 1985, str. 78–79; CEVC 1992, str. 170–171; ATTEMS 1994, str. 25; ***Lichenreiter*** 1996, str. 93–94; ANTONELLO 1997; ATTEMS 2000, str. 108, 112; ***Letopis*** 2000, str. 856; ŠERBELJ 2000, str. 87; HÖFLER 2001, str. 131; ŠERBELJ 2002, str. 154, 155; KEMPERL 2004, str. 72–74; LESTAN 2009, str. 98–107; BLAŽKO 2011.

Kapelica Kristusa Kralja

Zidana odprta kapelica z ločnim preddverjem stoji v spodnjem delu vasi; loki počivajo na paru slopov in paru pilastrov s posnetimi robovi, nad sklepnikom fasadnega loka pa je vzidana plošča z letnico 1929. S kovano ograjo zaprto preddverje je križnogrebenasto obokano, v steni pa je v plitvi niši kip Vstalega Kristusa (mavec, v. ok. 90 cm), ki stoji na zemeljski obli z napisnim trakom *REGI SEKULORUM HONOR ET GLORIA*; prinesen naj bi bil iz črniške župnijske cerkve. Kapelica je pokrita z dvokapno betonsko streho s križem na slemenu; leta 1987 je bila v celoti obnovljena.

Viri: Kulturni spomeniki 1987; Kronika župnije Črniče, str. 108; Premrl 2002–2003.
Literatura: LESTAN 2009, str. 106.

Znamenje Matere božje

Betonsko slopno znamenje, pokrito z dvokapno korčasto streho, stoji na križišču med starim in novim delom vasi. V polkrožno zaključeni niši, poudarjeni s prečniki, stoji novejši mavčni kipec Matere božje. Znamenje je bilo obnovljeno leta 1987.

Viri: Kulturni spomeniki 1987; Kronika župnije Črniče, str. 108.
Literatura: LESTAN 2009, str. 106.

Spomenik NOB

RNKD ev. št. 24101.

Sredi vasi je s kovinsko ograjo obdan spominski prostor, posvečen enajstim padlim borcem. Na tlakovano ploščad sredi travnate površine je postavljen kamnit blok s pritrjeno granitno napisno ploščo in šestimi vertikalno postavljenimi granitnimi palicami; odkrit je bil 1959, avtor zasnove pa je Jože Komelj.

Kulturni dom

Med Malovšami in Gojačami stoji leta 1930 zgrajena nekdanja osnovna šola, ki jo od obnove 2003 uporabljajo kot kulturni dom obeh krajevnih skupnosti. Razgibano nadstropno stavbo s historističnimi dekorativnimi elementi obdaja kamnit rustičen talni zidec. Vogale pritličja poudarjajo v ometu izvedeni rustični šivani robovi, okna pritličja na južni fasadi pa stilizirani okvirji. Vhod je pod ravnim vogalnim nadstreškom na zadnji strani.

169

170

171

172

173

174

GOZD

občina
Ajdovščina

Raztresene kmetije ob cesti Col–Otlica na planoti med Kovkom, Podrto goro in Suhim vrhom z večjim strnjenim zaselkom Makobeti; v drugi polovici 18. stoletja je tu stal zaselek Podgozd.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 082 (Križna Gora) A 08.

Marijino znamenje pod Robom

RNKD ev. št. 24053.

Manjše kamnito slopno znamenje stoji v skalnati steni ob stari poti s Podrte gore proti Šturjam. Izklesano je iz enega kosa kamna in ima na slopasti nogi vklesan napis z letnico *MARIJA PRO ZA NAS…P° / ANTON BLASKO 1790*, v niši z dvokapno streho in kovinskim križem na slemenu pa stoji za lesenimi zastekljenimi vratci kipec Device Marije (mavec, v. ok. 25 cm).

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 186–188; *Semenje javorovo* 2002, str. 446.

Znamenje Pr' Ublci

Znamenje je vzidano v obcestno škarpo pri hiši št. 26; prvotno v obliki lesene hišice z dvokapno strešico je bilo iz zaobljube postavljeno pred 1. svetovno vojno. V niši s kamnitim, polkrožno zaključenim okvirjem, ki ima vklesano letnico 2007, stoji kip Srca Jezusovega (mavec, v. ok. 45 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 189–190; *Semenje javorovo* 2002, str. 446.

Križ na Pravmu vrhi

RNKD ev. št. 24062.

Kamniti križ stoji na Pravem vrhu nad Podrto goro, med Gozdom in Kovkom. Iz slopaste baze

se dviga razpelo, ki ima med kraki v nizkem reliefu upodobljene krilate angelske glavice, Križani pa je izklesan v visokem reliefu. Na hrbtni strani razpela je težko berljiv napis v bohoričici, v katerem so bile prepoznane letnice 1818, 1819 in 1835.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 179–185; PREMRL 2001; *Semenje javorovo* 2002, str. 447.

175

GRADIŠČE
PRI VIPAVI

občina
Vipava

Razloženo vas ob vznožju Nanosa nad magistralno cesto Razdrto–Ajdovščina sestavljajo gručasti zaselki Brith, Andlovska vas, Petriška vas, Poljšakova vas, Za vasjo, Žgavska vas in Planinska vas. Na Zatrepu nad vasjo je bila odkrita halštatska utrjena naselbina, po kateri je kraj dobil ime, na območju starejšega, na vrhu griča okoli cerkve pozidanega zaselka Brith pa so bili odkriti ostanki srednjeveškega naselja (RNKD ev. št. 12159). Okoli cerkve sv. Križa so nanizane manjše hiše goriško-vipavskega tipa, ki so bile večinoma zgrajene od 18. stoletja dalje (RNKD ev. št. 16110): v ruševinah hiše št. 10 je mogoče prepoznati klesane arhitekturne elemente in detajle iz 18. stoletja (RNKD ev. št. 162); hiša 22 a hrani sklepnik z napisom *IS / 1742*; v nadstropju južne fasade hiše št. 45 je vzidan kamnit okenski okvir z motivom pelikana na prekladi, na okenski polici je sončna ura z letnico 1644. Današnje središče vasi je na Ločilah pod Brithom, kjer stojita kulturni dom in spomenik NOB.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 212 (Vipava) A 04; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 146, 157.

Podružnična cerkev sv. Križa
(župnija Vipava)
RNKD ev. št. 4100.

Lega
Proti jugovzhodu obrnjena, z zidom nekdanjega pokopališča obdana cerkev stoji na vrhu griča sredi zaselka Brith; v obzidani prostor okoli nje vodita na vzhodni in na zahodni strani enaka pilastrska vhoda z obeliski na vrhu. Ob zahodnem vhodu stojita na zidu kamnita baročna kipa sv. Petra in sv. Pavla (oba v. 97 cm). Na starem pokopališču se je poleg nekaterih nagrobnikov ohranil kamnit pokopališki križ z izklesanim praznim grobom in lobanjo na bazi, s trilistno zaključenimi kraki in bronastim korpusom. 176

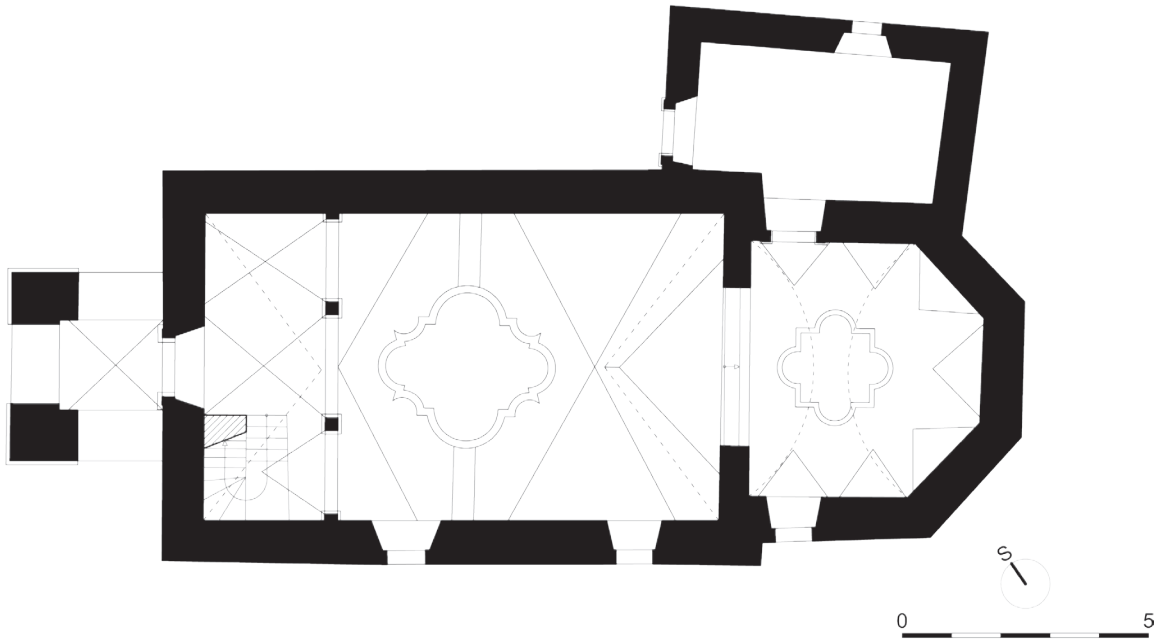
Zgodovinski podatki

Cerkev je kot podružnica vipavske župnije omenjena že v listini iz 1371, vendar je med letoma 1650 in 1750 zanjo skrbel vikariat v Podnanosu. Starejša stavba je bila bržkone na začetku 18. stoletja povečana in prenovljena: v talnem zidcu zvonika je vklesana letnica 1706, v okenskem okvirju levega okna na fasadi pa 1717. Kot priča letnica 1719 na velikem oltarju, je cerkev v prvi polovici 18. stoletja dobila novo oltarno opremo; na desnem stranskem oltarju je letnica 1735. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa je imela cerkev tri oltarje, katerih patrociniji so se ohranili do danes. Zvonik so okoli leta 1770 obnovili ali postavili na novo; stolpno uro je leta 1893 izdelal Fran Pogačnik iz Podnarta na Gorenjskem. V prvi polovici 19. stoletja so na cerkvi izvedli nekatera obnovitvena zidarska dela, nazadnje pa je bila leta 1973 obnovljena cerkvena fasada. Pokopališče je bilo 1895 prestavljeno na drugo lokacijo.

Arhitektura

V tlorisu si sledijo kvadraten zvonik, pravokotna ladja in tristrano sklenjen prezbiterij s pravokotno zakristijo na severovzhodni strani. V cerkveno fasado je na sredini vzidan zvonik oglejskega tipa s piramidasto kamnito streho na oktogonalnem tamburju in kamnitimi bifornimi linami pod njim. V podnožju s kamnitimi šivanimi robovi poudarjenega stolpa je s tremi polkrožno zaključenimi vhodi odprta zvonica; da je bil zvonik cerkveni ladji prizidan naknadno, kaže utesnjenost preprostega kamnitega portala in dveh manjših kvadratnih oken s kamnitim okvirjem, ki ga obstopata v nadstropju; na levem je vklesana letnica 1717. Poleg omenjenih ima cerkev še dve pokončni okni v jugozahodni steni ladje in eno v jugozahodni steni prezbiterija. Vsi vogali cerkve so poudarjeni s kamnitimi šivanimi robovi. Zakristija ima ornamentalno okrašen kamnit portal in nad njim kvadratno okno, drugo kvadratno okno pa je v severovzhodni steni. Z dvokapno korčasto streho pokrito ladjo in prezbiterij obteka kamnit konzolni podstrešni venec, nad zakristijo pa je pultna korčasta streha.

177 Ladjo, ki je s parom plitvih štukiranih konzol in oprogo razdeljena na dve obočni poli, obteka ogredje s profiliranim venčnim zidcem, na katerem počiva nizek zrcalni strop s sosvodnicami in štukiranim štirilistnim okvirjem za fresko na sredini. Ob fasadni steni stoji na dveh slopih in dveh polslopih pevski kor z zidano ograjo, okrašeno s štukom. V prezbiterij z banjastim obokom s sosvodnicami in štirilistnim okvirjem s štukiranim golobom sv. Duha na temenu vodi slavoločna odprtina, okrašena s štukiranim lokom. V severovzhodni steni je kamnit portal, ki vodi v zakristijo. Tlak v cerkvi je iz kamnitih plošč, na sredi ladje pa je nagrobna plošča, v katero sta vklesana preprost križ in lobanja.

Oprema

Veliki, v začetku 20. stoletja predelani baročni marmornati stebrni oltar sv. Križa je da- 178
tiran z letnico 1719, vklesano na hrbtni strani desne konzole nastavka. Na menzi z bogato inkrustiranim antependijem stoji marmornat tabernakelj s stebriči, ki nosijo ogredje z angelskimi glavicami, nad njim stoji z volutami podprt baldahin, s katerega se spušča draperija, ki ovija reliefni Kristusov monogram v vencu oblakov in žarkov. Iz predele rasteta para stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ki nosijo prekinjeno ogredje, iz katerega se dviga na vrhu prevojno segmentno zaključena atika, obdana z razpotegnjenima volutama; vrh atike krasijo štiri kamnite angelske glavice, na volutah vrh ogredja srednjega para stebrov pa sedita angelca, levi s srcem, desni pa z vencem cvetja v rokah. Na stranskih konzolah nastavka stojita mavčna kipa, na levi sv. Peter (v. 104 cm) z letnico 1908 in na desni sv.

Pavel (v. 98 cm) s signaturo ateljeja Makovec; kipa sta verjetno nadomestila kamnita kipa, ki stojita ob vhodu na nekdanje pokopališče pred cerkvijo. V tronu je slika s pokrajino (o. pl., 173 x 104 cm), ki služi za ozadje lesenemu razpelu (v. korpusa 84 cm); vsi trije kipi so delo Alojzija Repiča. Ob slavoločni steni stojita stranska oltarja iz prve polovice 18. stoletja, ki sta bila na začetku 20. stoletja dopolnjena s slikama Henrika Dejaka. Levi
180 oltar, posvečen sv. Neži, je nastal verjetno sočasno z velikim v Lazzarinijevi delavnici. Nad menzo s podobno kot na velikem oltarju okrašenim antepedijem stoji na predeli okvir za sliko, ogrnjen z draperijo, ki jo na vrhu pridržuje par angelcev; na inkrustiranih bazah ob
181 straneh stoji par kamnitih angelov adorantov (v. obeh 94 cm), v tronu pa je slika sv. Neže
179 (o. pl., 118 x 65 cm, sig. in dat. *H. Dejak 1906*). Desni oltar, posvečen sv. Angelu varuhu, je bil izdelan leta 1735; antependij krasi bogata listna kartuša, nad njim pa je na sprednjem robu menze kronogram *IN TVA TVTELA AGREGETVR BEATIS ANIMA FVNDATORIS OPVSCVLI*. Na predeli stojita kompozitna stebra, ki nosita ogredje s prekinjenim segmentnim čelom, ob straneh pa ju obstopata razpotegnjeni listni voluti; na okrajkih sta zleknjena kipa angelcev, na sklepniku pa je pritrjen kamnit kipec škofa. V tronu je slika sv. Angela varuha (o. pl., 153 x 83 cm, sig. in dat. *H. Dejak 1906*).

Na notranji strani slavoločne stene visi ob vhodu v zakristijo lesen križ z orodji Kristusovega mučeništva, na severovzhodni steni podkorja pa je neobaročno razpelo s Križanim (les, v. korpusa 96 cm). V cerkvi hranijo bandero z začetka 20. stoletja z upodobitvama sv. Angela varuha in Najdenja sv. Križa (o. pl., 99 x 77 cm). Ob vhodu v cerkev in na notranji strani slopov pevskega kora so pritrjeni preprosti kamniti kropilniki. Zakristijska omara je s konca 19. stoletja.

Srednji zvon, posvečen sv. Križu, so leta 1930 ulili v livarni Pietro Colbachini iz kraja Bassano del Grappa; manjša zvonova, eden ulit leta 1647, drugi pa posvečen sv. Valentinu, izvirata iz grajske kapele Lanthierijevega dvorca v Vipavi.

Viri: ŽA Vipava, Urbar cerkve 1761; Gradivo ZVKD NG; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 157; ATTEMS 1994, str. 33; PETRIČ 1995, str. 122–125; HÖFLER 2001, str. 147; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 225–228.

Križev pot

RNKD ev. št. 19459.

182 Štirinajst kapelic pravokotnega tlorisa s pilastrskim ločnim vhodom in dvokapno korčasto streho se vije ob levi strani ceste, ki vodi od Cankarjeve ulice v Vipavi do cerkve sv. Križa

na Gradišču; zadnja stoji levo od stopnic, ki vodijo na staro pokopališče ob cerkvi. Kapelice so bile postavljene po naročilu vipavskega dekana Jurija Grabrijana v letih 1877–1881 in slovesno blagoslovljene 21. maja 1882. Prvotno so bile v banjasto obokanih notranjščinah nad menzo pritrjene slike Simona Ogrina s prizori postaj križevega pota, ki so jih konec osemdesetih let 20. stoletja prenesli v cerkev Marije Tolažnice žalostnih v Logu; namesto njih je slikar Franc Zupet - Krištof v letih 1989–1990 v kapelice naslikal freske, v katere je vključil podobe domačinov.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 157; KOREN 1990; ZUPET 1993.

Znamenje pod Brithom

RNKD ev. št. 19168.

Kamnito stebrno znamenje s hišico iz druge polovice 19. stoletja stoji ob križišču poti vzhodno pod zaselkom Brith. V s kovanimi vratci zaprti polkrožno zaključeni niši je novejša slikana podoba Matere božje.

Spomenik padlim borcem NOB

RNKD ev. št. 19169.

Ob Kulturnem domu pod zaselkom Brith je bil 29. junija 1948 po naročilu krajevnega odbora zveze borcev NOB Gradišče postavljen spomenik v obliki stiliziranega Triglava; na sprednji strani treh s prodniki prekritih stožcev je vzidanih pet manjših gladkih kamnitih kvadrov in kocka z vklesanimi imeni padlih. 183

Viri: Gradivo ZVKD NG; Gradivo ZZB NOB.

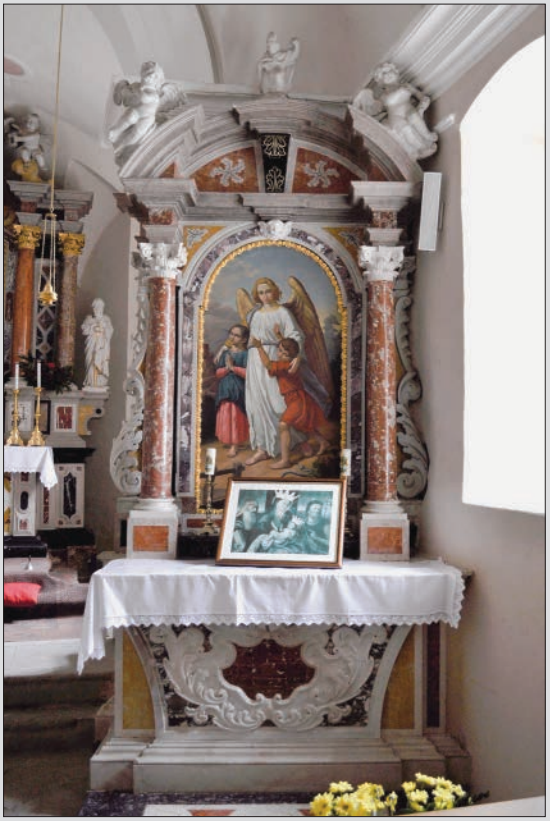
176

177

178

179

180

181

182

183

občina
Ajdovščina

GRIVČE

Gručasta vas na pobočju Gore (Sinji vrh) pod zatrepom Stara baba. Deli se na Gorenjo in Dolenjo vas ter zaselek Zagrič; novejši del Dolenje vasi se stika z Ajdovščino. V 18. in prvi polovici 19. stoletja so bile Grivče zaselek Šturij.
V Gorenji vasi je ohranjenih nekaj domačij vipavskega tipa iz 19. stoletja z zanimivimi arhitekturnimi elementi: hiša št. 6 ima na prekladi kamnitega portala z venčnim zidcem napis *filipp 1865 terčel N. 9º*; hiša št. 10 ima poleg enako oblikovanega portala še kamnit portal gospodarskega poslopja in okenske okvirje.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 190 (Šturje) A 03.

Marijina kapelica
RNKD ev. št. 24019.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa sredi vasi naj bi bila zgrajena konec 19. stoletja. Preprosto pročelje, ki ga na vogalih zaključuje par lizen, in dvokapna betonska streha s kovinskim križem na slemenu kažeta, da je bila stavba v drugi polovici 20. stoletja temeljito predelana. Segmentno zaključen vhod je zaprt z zastekljenimi lesenimi vrati, v banjasto obokani notranjščini pa stoji v niši lesen kip Marije Kraljice z Detetom (v. ok. 70 cm), tirolsko delo z začetka 20. stoletja.

KAMNJE

občina
Ajdovščina

Razloženo naselje ob vznožju Čavna severno od ceste Ajdovščina–Nova Gorica sestavljajo zaselki Brith, Vodopivska vas in Pirjevci (RNKD ev. št. 23632); v zadnjem je sredi domnevno zgodnjesrednjeveške naselbine (RNKD ev. št. 12160) nekoč stala podružnična cerkev sv. Martina z obzidanim pokopališčem, ki se v virih omenja med letoma 1570 in 1783. Vizitator Bartolomeo Porcia je 1570 zapisal, da je bila cerkev pravkar zgrajena in še ni posvečena; v skoraj neopremljeni notranjščini je že stal prav tako neposvečen oltar, ki bi mu morali narediti spodoben nastavek, na vrhu fasade pa je imela zvončnico z enim zvonom. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je bil v cerkvi še vedno le en oltar, z jožefinskimi reformami pa je bila cerkev sv. Martina porušena. V urbarju iz 1725 se omenja tudi cerkev sv. Katarine, vendar ni znano, kje naj bi stala.

V vasi še stoji več starejših hiš vipavsko-goriškega tipa s klesanimi arhitekturnimi elementi: značilna vipavska hiša št. 19 ima na ganku kamnita stebriča, ki podpirata podaljšan strešni napušč; hiša št. 25 ima na trikotno zaključeni prekladi portala napis *18. 18. A. IHS V. 55. 98* in v vegetabilno okrašeni kartuši Kristusov monogram; hiša št. 57 ima klesan portal s profilirano prekladno strešico; hiša št. 64 s petosno fasado in rizalitno izstopajočim prizidkom ima okna in vrata v pritličju okrašena s profiliranim prekladnim nadstreškom.

Čez Kamenjski potok se v zgornjem delu vasi pri hiši št. 33 boči monumentalen kamnit enoločni most, delo domačih kamnosekov iz 1895.

Viri: Porcia 1570, f. 423 v; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 26 (Kamnje) A 03, 06; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina Kamenske fare.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 23–24; ATTEMS 2000, str. 112; HÖFLER 2001, str. 131; BRATINA 2002, str. 8.

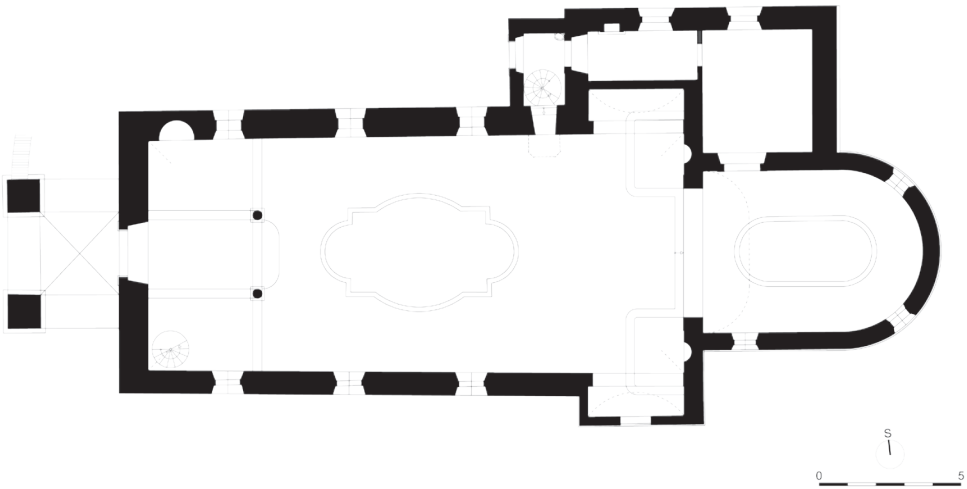
Župnijska cerkev sv. Mihaela

(župnija Kamnje)

RNKD ev. št. 3733.

Lega

Pravilno orientirana cerkev stoji tesno obdana s hišami sredi strnjenega zaselka Brith.

Zgodovinski podatki

V virih je cerkev kot sedež župnije prvič posredno omenjena leta 1399. Ob vizitaciji leta 1570 je imela tri oltarje; desno od velikega pozlačenega oltarja, ki je stal v dvignjenem prezbiteriju, je bila vzidana kustodija z železno rešetko, levi stranski oltar, posvečen sv. Katarini, pa je imel namesto oltarnega nastavka velik lesen križ. Na vrhu fasade je bila zvončnica z dvema zvonovoma, na desni strani ladje pa zakristija. Na obzidanem pokopališču okoli cerkve je na prostem stala menza starejšega oltarja. Predhodnica današnje stavbe naj bi bila na novo zgrajena po požaru okoli leta 1628. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela cerkev, ki jo vizitator najbrž pomotoma imenuje cerkev sv. Katarine, štiri oltarje; stranski so bili posvečeni sv. Jožefu, sv. Katarini in Kristusu Odrešeniku. Leta 1758 so bili v (neposvečeni) cerkvi le še trije oltarji, veliki sv. Mihaela, stranska pa sv. Jožefa ter sv. Katarine in sv. Rešnjega telesa. Stara cerkev je bila med prvo svetovno vojno nekoliko poškodovana, sedanja stavba pa je bila na temeljih stare skoraj v celoti na novo zgrajena v letih od 1925 do 1927, ko je bila tudi posvečena; zvonik so le popravili, ohranili pa severno steno s tremi šilasto zaključenimi gotskimi okni. Zgradili so jo po načrtih goriških inženirjev Orlanda in Venierja, izdelanih leta 1924, kot svetovalec pa je bil pri gradnji udeležen tudi arhitekt Maks Fabiani (prezračevalni sistem); gradnjo je vodil stavbni mojster Alfred Stepančič iz Vrtojbe. V že zgrajeni ladji so leta 1926 stranski kapeli spremenili v nekakšen transept; v južni kapeli so steno odprli z oknom.

Arhitektura

Cerkev sestavljajo fasadi predzidan v tlorisu kvadraten zvonik, pravokotna ladja s plitvo izstopajočima pravokotnima kapelama na vzhodnem koncu in polkrožno zaključen prezbiterij, kateremu je na severni strani prizidana velika nadstropna zakristija. Zvonik stoji na dveh močnih zidanih slopih; zvonica se na vse tri strani odpira s polkrožnimi arkadami. Zvonik členita nad prvim nadstropjem paličast in nad drugim gladek kamnit venec, zgornje nadstropje z bifornimi zvonovimi linami se zaključi s konzolnim vencem; nad njim je pilastrsko členjen osmerostran tambur, pokrit s pločevinasto piramido. Vsi vogali zvonika, ladje, kapel in zakristije imajo maltaste in s sivo barvo poudarjene šivane robove. V vzdolžnih stenah ladje so po tri visoko nameščena šilastoločna okna, tri enaka okna so v prezbiteriju, dve v polkrožnem oltarnem zaključku in eno v južni steni. Zakristija ima v severni steni v vsaki etaži dve polkrožno zaključeni okni, "romansko" okno pa predira tudi južno steno južne bočne kapele. Portal pod zvonikom ima pravokoten gladek kamnit okvir; mozaik Dobrega pastirja v lunetnem polju nad njim sta leta 1987 izdelali redovni sestri Darinka in Pavla Bajec. Na vratih sta letnici 1927 in 1997; druga letnica se nanaša na izdelavo novih vhodnih vrat, ki jih je izrezljal Oton Naglost. 185 184

Škatlasta ladja je pokrita z zrcalnim stropom z zelo nizkim grlom; pod njim celotno ladjo obteka profiliran venčni zidec. Ob fasadni steni stoji na dveh jonskih stebrih lesen pevski kor. Plitvi, v tlorisu pravokotni bočni kapeli ob slavoločni steni, obokani s prečnima banjama, se odpirata v ladjo z neprofiliranima polkrožnima arkadama. Prezbiterij od ladje deli pilastrski slavolok s polkrožnim lokom, ki se konča pod venčnim zidcem ladje. Prezbiterij pokriva višji zrcalni obok, pod katerim teče venčni zidec. 186

Poslikava

Zrcalni polji na obokih ladje in prezbiterija je leta 1926 poslikal Clemente Delneri. V četverolistnem polju na oboku ladje je naslikan sv. Mihael kot glasnik poslednje sodbe, v vzdolžnem ovalnem polju v prezbiteriju je spodaj sv. Družina med angeli, zgoraj pa jo v angelskem spremstvu blagoslavlja Bog Oče z golobom sv. Duha.

Ozadje niše pod pevskim korom, v kateri stoji krstni kamen, krasi freska Krst v Jordanu, Delnerijevo delo iz 1926. V oknih prezbiterija so vitraji s prizori Kristus in Samarijanka, Umivanje nog in Krst v Jordanu; po predlogah Andreja Koršiča jih je v letih 1998–2001 izdelala Anica Stojko.

Oprema

Kamniti klasicistični veliki oltar so leta 1858 kupili v Benetkah. Dva stebra nosita preklado s komaj nakazanim atiškim zaključkom, na katerem je napis *KDO KAKOR BOG*. Oltarno sliko nadangela Mihaela je leta 1925 preslikal Clemente Delneri (o. pl., 253 x 127, sig. d. sp. *C.te Del Neri* 187

/ rist. 1925). Tabernakelj je leta 1927 izdelal kipar Giovanni Batista Novelli iz Gradišča ob
188, 189 Soči. Enaka stranska oltarja, postavljena frontalno ob slavoloku, imata le kamnit okvir z bočnima volutama in prekinjenim segmentnim čelom na vrhu, vtis zgledovanja po baročnih stebrnih nastavkih naj bi dodala ob tronu naslikana stebra; oltarja sta delo kamnoseka Secunda Čuka iz Gradišča ob Soči. V severnem oltarju je kip Fatimske Marije (les, v. 132 cm), tirolski izdelek iz 1943, v južnem kip sv. Jožefa (mavec, v. 100 cm). Ob obeh oltarjih stoji na kovani konzoli po en angel s svečnikom (les, v. 88 cm).

Na severni steni ladje je kamnita prizmatična prižnica brez strehe, sprednjo stranico krasi plošča v obliki tabel postave z napisom *KDOR JE IZ BOGA, POSLUŠA BESEDE BOŽJE*, na porezanih vogalih sta dve angelski glavici. Nasproti prižnice visi na južni steni misijonski križ (les, v. korpusa 145 cm) iz zgodnjega 20. stoletja. Na stenah ladje stojita na konzolah še dva baročna lesena kipa svetnic: na severni strani je sv. Agata (v. 93 cm), na južni mučenka z mečem (v. 92 cm).

Križev pot (o. pl., 94 x 75 cm) iz poznega 19. stoletja je naslikan po Fürichovih predlogah. Na
190 severni steni ladje visi slika Marije z otrokom in angeli na oblakih z veduto Kamenj spodaj (o. pl., 214 x 120 cm), signirano in datirano delo Jožefa Tominca iz leta 1855 (sig. d. sp. *Gius. **Tominz Udine 1855***), ki jo je leta 1925 popravil Delneri. Slika Smrt sv. Jožefa (o. pl., 210 x 130 cm) na južni steni je iz druge polovice 19. stoletja, leta 1926 jo je preslikal Delneri.

Pod korom je vzidana marmornata plošča z napisom *Anno jubilaeo MCMXV cura et vigilantia R.D. FRANCISCI ČERNIGOJ **parochi in** KAMNJE majorem partem ecclesiae hujus a fundamentis extructam. Anno vero MCMXXVII, die 29. Septembris EGO FRANCISCUS BORGIA Dr. SEDEJ, Archiepiscopus Gori**tiensis** CONSECRAVI ECCLESIAM **hanc in honorem S.** MICHAELIS ARCHANGELI **eiusque duo altaria late**ralia in honorem B.M.V. et S. Josephi. Sanctificavi domum hanc …, et erunt oculi mei et cor meum ibi cunctis diebus. III Reg. 93.*

Načrt za spovednice, izdelane leta 1926, je naredil Delneri.

Z intarzijami okrašena zakristijska omara ima v čelu nastavka vdelano letnico 1722; sodi v t. i. vipavsko skupino furniranih zakristijskih omar 18. stoletja.

Veliki zvon, posvečen sv. Mihaelu, je bil ulit 1927 v livarni Broili, srednji, posvečen Mariji, in mali, posvečen sv. Jožefu, pa sta bila ulita 1971 v livarni Ferralit v Žalcu.

Viri: Porcia 1570, f. 419 v–420; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Kronika zidanja nove cerkve.

Literatura: *Jožef Tominc* 1967, str. 146; ATTEMS 1994, str. 23, 510; HÖFLER 2001, str. 130; BRATINA 2002; LOZAR ŠTAMCAR 2003, str. 19, 162; KEMPERL 2004, str. 104–106; QUINZI 2011, str. 202.

Župnišče

V župnišču sta hranjena slika Ivana Groharja Sv. Družina iz 1897 in "črniški" rokopis v glagolici iz 1583.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina Kamenske fare.
Literatura: BRATINA 2002, str. 26; BRATINA 2005.

Pokopališče

Obzidano pokopališče so leta 1842 preselili pod vas in ga leta 1849 širili na jug, leta 1868 pa na vzhod; prvotno pokopališče je bilo ob južni strani župnijske cerkve. Nasproti pilastrskega vhoda, na vrhu zaključenega s parom obeliskov in kroglama, stoji kamnit pokopališki križ, ki ima v bazo vdelan nagrobnik župnika Andreja Brezovščika (+ 1898). Kiparsko zanimiva sta nagrobnik staršev župnika Franca Černigoja (Marija + 1935) z marmornatim reliefom Kristusa, ki trka na vrata (88 x 60 cm), in nagrobnik družine Rijavec (Franc + 1952) z doprsnim marmornatim reliefom Srca Jezusovega (38 x 74 cm).

Literatura: BRATINA 2002, str. 25.

Kapelica sv. Jožefa

Stoji ob pokopališkem zidu na križišču, kjer se cesta razcepi proti zaselkoma Brith in Vodopivska vas. Zidana kapelica z dvokapno opečnato streho ima v polkrožno zaključeni in zamreženi niši po letu 1939 naslikano fresko sv. Jožefa.

Kapelica Srca Jezusovega

Pred letom 1900 zgrajena zidana kapelica stoji "na Pilu", na levem bregu Kamenjskega potoka ob vaški cesti; leta 1923 so jo prenovili in pokrili s korci. Pilastrski vhod s profiliranim ločnim zaključkom danes zapirajo zastekljena vrata, kapelica pa je pokrita z ravno betonsko streho, vrh katere stoji kamnit križ. V niši nad menzo stoji lesen kip Srca Jezusovega (v. ok. 100 cm) s konca 19. stoletja, ki ga je leta 1927 restavriral Clemente Delneri; na podstavku kipa je napis *Jezusu Kristusu / Bogu / v letu izveličanja / MCM / Kamenjska župnija*.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina nove župnijske cerkve v Kamnjah.

Kapelica Lurške Matere božje

Zidana kapelica s cementno štirikapno streho stoji ob hiši št. 5. Zgrajena in posvečena je bila leta 1923. Polkrožno zaključen vhod, zavarovan s kovanimi vrati, vodi v rahlo banjasto obokan prostor z vdolbeno polkrožno zaključeno nišo na desni strani. V "votlini" na zadnji steni stoji kip Lurške Marije iz prve četrtine 20. stoletja (mavec, v. ok. 100 cm).

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina nove župnijske cerkve v Kamnjah.

Spomenik 32 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja

RNKD ev. št. 24102.

Nasproti pokopališča postavljeni spomenik v drugi svetovni vojni padlim krajanom v obliki kaskade pokončnih kamnitih napisnih plošč je bil izdelan po načrtih kamenjskega arhitekta Pavla Vodopivca in odkrit leta 1977.

Viri: SILIČ-NEMEC 1982, str. 107.

Osnovna šola (Kamnje 61)

Stavba s petosno proti severu obrnjeno glavno fasado stoji ob cesti na začetku zaselka Brith; zgrajena je bila 1855. Kamnit polkrožno zaključen portal s poudarjenimi prečniki in sklepnikom stoji v četrti osi glavne fasade, stavbo pa pod napuščem obteka profiliran venčni zidec; od nekdanje historistične dekoracije so na vzhodni fasadi še vidni šivani robovi iz ometa.

Viri: http://www.kamnje.si/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=65 (stanje 18. 7. 2012).

184

185

186

187

188

189

190

KOVK

občina
Ajdovščina

Raztreseno naselje na Gori vzdolž ceste Col–Otlica z zaselkom Na Logu in samotnimi domačijami na pobočju Sinjega vrha, kjer naj bi bili Rimljani kopali železovo rudo. Čeprav so bile mnoge domačije leta 1944 požgane, se je še ohranilo nekaj domačij trnovskega tipa s konca 19. stoletja s klesanimi arhitekturnimi elementi: na pročelju hiše št. 11 je polkrožno zaključena niša s kipcem Srca Jezusovega (mavec, v. ok. 40 cm) serijske izdelave, obdana z umetno kovanim okvirjem; pred hišo št. 19, pri Taloških (RNKD ev. št. 19027), stoji okrogel vodnjak s klesanim zgornjim in spodnjim profiliranim vencem, na sprednji strani je v izstopajočem reliefu upodobljen srčast motiv z dvema prekrižanima križema in inicialama, na pročelju hiše pa je v drugem nadstropju hišno znamenje s kipcem Srca Jezusovega; na pročelju hiše št. 32 (RNKD ev. št. 19029) je hišno znamenje s kipcem sv. Antona Padovanskega. Od leta 1993 poteka na domačiji Kovk 19 a na Sinjem vrhu vsakoletna mednarodna likovna delavnica "Slovenija, odprta za umetnost"; okoli hiše stoji več plastik, med njimi dela Staneta Jarma, Janeza Zorka, 194
Irene Brunec, Dragice Čadež, Zvonimirja Kamenarja, Milene Braniselj in Giovannija de Tore.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 079 (Kovk) A 03, 05.
Literatura: *Angelska gora* 2001, str. 9.

Svetišče Na Logu v Čenčji dolini

Bogoslužni prostor je bil sredi gozdne jase na posestvu Vidmarjevih (Taloških) urejen leta 191
1922; po načrtu arhitekta Vladimirja Slamiča so leta 1989 na tem mestu postavili kamnit oltar in ga 2009 obnovili. Na sprednji strani daritvene mize sta vklesani letnici 1922 in 1989 S križem, na rustični kamniti steni zadaj pa je vzidan gladek kamnit križ pred Otliškim oknom, oblikovanim iz prodnikov. Nasproti oltarja stoji lesen kip Device Marije z Detetom v nadnaravni velikosti, delo Otona Naglosta iz leta 2009. Jaso obdaja deset v krogu razporejenih kamnitih slopov, na katerih so vklesane začetnice imen štirih evangelistov, dveh apostolov (sv. Petra in Pavla) in štirih svetnikov (Janeza Krstnika, Jožefa, Cirila in Metoda).

Literatura: VIDMAR 1999; ČERNIGOJ 1999, str. 162–164; *Semenje javorovo* 2002, str. 449.

Kapelica Matere božje

193 Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji ob cesti, ki vodi iz Gozda proti Kovku. Postavljena je bila po drugi svetovni vojni iz zaobljube Kokljevih med boji leta 1945. Do kapelice vodijo tri stopnice s podolgovatimi cementnimi podesti, v katere so vdelani veliki kamniti križi. Polkrožno zaključen pilastrski vhod ima v sklepniku vklesano črko M; zapirajo ga aluminijasta vrata, okrašena z evharističnimi motivi (kelih, pšenica, trta, sveči) in golobom sv. Duha. Na vzdolžnih stranicah sta v ometu izdelana polkrožno zaključena okvirja s križem v sredini. Kapelico pokriva dvokapna betonska streha v obliki pagode. V banjasto obokani notranjščini stoji na menzi v zastekljeni niši Marijin kip (mavec, v. ok. 100 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 171–172; *Semenje javorovo* 2002, str. 448.

Školobrinska kapelica

RNKD ev. št. 24050.

Zidano kapelico kvadratnega tlorisa je pod robom Gore ob stari cesti, ki vodi iz Kovka v Šturje, leta 1931 (letnica na fasadi) postavil Jože Škvarč - Školobrinski. Polkrožno zaključen pilastrski vhod zapirajo kovana vratca; pilastri so okrašeni z gladko rustiko, v sklepniku je Marijin monogram, v loku pa teče napis *SLADKO SRCE MARIJINO BODI MOJA REŠITEV*. V levi stranski steni je polkrožno zaključeno okno, okno v desni steni je zazidano. Pod dvokapno betonsko streho teče pritlikav ločni friz. V banjasto obokani notranjščini stoji v zastekljeni polkrožno zaključeni stenski niši kip Srca Marijinega (mavec, v. ok. 60 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 175–176; *Semenje javorovo* 2002, str. 450.

Kapelica sv. Družine

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji v bližini hiše št. 3 na zahodni strani Sinjega vrha ob cesti Col–Otlica; postavljena je bila po prvi svetovni vojni iz zaobljube gospodarja Štulčuškega, obnovljena in blagoslovljena pa leta 1996. Kapelico obteka nizek rustični talni zidec, fasado pa krasita rustična šivana vogala; betonsko dvokapno streho prekrivajo opečnati strešniki, na slemenu pa stoji kamnit križ. Nad polkrožno zaključenim vhodom je pritrjen kovinski napis *VERA LJUBEZEN UPANJE*. Stranski steni predirata polkrožno zaključeni okni. V notranjščini, zaprti s kovanimi in zastekljenimi lesenimi vrati, je v steno nad menzo s tremi nogami pritrjen oltarni nastavek s stiliziranim križem v krogu, na polici pred njim

pa stoji glinasta figuralna skupina sv. Družine (v. ok. 50 cm), delo kartuzijana Wolfganga Koglerja iz Pleterij.

Literatura: PAVLIN 1989; ČERNIGOJ 1999, str. 170–171; *Angelska gora* 2001, str. 42; *Semenje javorovo* 2002, str. 449.

Znamenje

RNKD ev. št. 24051.

Sredi gozda tik pod makadamsko cesto k domačiji Kovk 30 je Na Róvni v živo skalo vklesan (v spodnjem delu poškodovan) relief Križanega, ljudsko delo iz leta 1824, kot priča nad njim vklesana letnica. 192

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 164–165; *Semenje javorovo* 2002, str. 450.

Spomenik NOB

Spomenik stoji na Sinjem vrhu, na kamniti ploščadi v travnati brežini ob cesti Col–Otlica; postavljen je bil leta 1985 v spomin marca 1945 padlim partizanom. Spomenik, do katerega vodijo iz grobih kamnov zložene stopnice, je sestavljen iz treh različno visokih vertikalnih betonskih plošč, ki so na vrhu usločene; spodaj je nanje pritrjena bronasta napisna plošča. 195

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 173–174.

191

192

193

194

195

občina
Ajdovščina

KOŽMANI

Nekdanji vzhodni zaselek Žapuž ob vznožju Zagriža, severno od magistralne ceste Vipava–Ajdovščina.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 190 (Šturje) A 05.

Kapelica Matere božje

196 Zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji na križišču sredi vasi; postavljena je bila brž-kone na začetku 20. stoletja. Iz talnega zidca rastejo na vseh štirih vogalih lizene, ki se stekajo v venčni zidec; ta obteka celotno stavbo. Nad polkrožno zaključenim vhodom, zaprtim z zastekljenimi vrati, se dviga trikotno čelo z reliefom keliha, na slemenu dvokapne, s korci krite strehe pa stoji kamnit križ; v stranskih stenah sta ožji pokončni, polkrožno zaključeni okni. V križnogrebenasto obokani, dekorativno poslikani notranjščini stoji na zidani menzi lesen kip Marije z Detetom (v. ok. 120 cm), nad polkrožno zaključeno nišo v steni za njim pa je napis *ZDRAVA MARIJA*.

KRIŽNA GORA

občina
Ajdovščina

Naselje samotnih kmetij na obsežnem hribovitem območju zahodno od ceste Col–Črni Vrh okoli Kamna in Špika; enaka poselitev je dokumentirana že v drugi polovici 18. stoletja.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 082 (Križna Gora) A 01, 02, 03, 04, 05.

Korenova kapelica

RNKD ev. št. 24046.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji severno od domačije s hišno št. 1. Polkrožno za- 198
ključen pilastrski vhod zapirajo kovana vratca, na slemenu s pločevino pokrite dvokapne betonske strehe pa je kovinski križ. V banjasto obokani notranjščini je v polkrožno zaključeni zastekljeni niši Marijin kip. Pod nišo je vzidana marmornata plošča z napisom *SUNIČERSKA KAPELICA / MATI DOBREGA SVETA / ZGRAJENA 1912 DO 1938 / OBNOVLJENA 2006*.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 215–217; *Semenje javorovo* 2002, str. 445.

Benčinovo znamenje

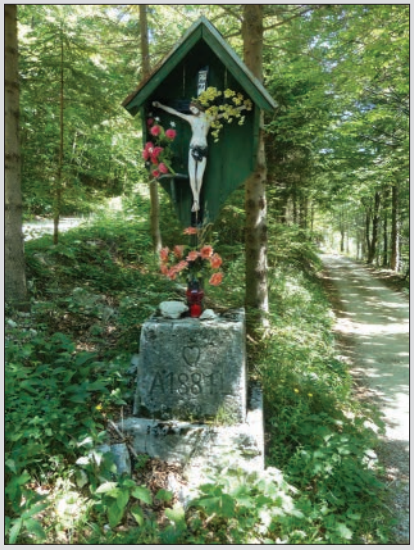
RNKD ev. št. 24045.

Leseno znamenje stoji sredi gozda ob odcepu ceste v Markovo dolino; postavil naj bi ga bil An- 197
ton Leban - Šuničerski v spomin na uboj nekega krošnjarja. Križ z lesenim hrbtiščem je pokrit z dvokapno strešico, na njem pa je pritrjen lesen polihromiran korpus. Na kamnitem podstavku sta poleg srca s križem vklesani iniciali *A L* z letnico 1887 in zapisana manjša letnica 1970: prva zaznamuje leto postavitve, druga obnove, ki so jo izvedli Benčinovi / Markovi s Križne Gore 6.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: KRAGELJ 1995 b, str. 30, 33; ČERNIGOJ 1999, str. 217–218; *Semenje javorovo* 2002, str. 445.

196

197

198

LOKAVEC

občina
Ajdovščina

Razloženo naselje v Vipavski dolini sestavljajo razmeroma samostojni zaselki Bitovi, Brith, Kuši, Lahovše, Lokavec, Loretovše, Mizinška vas, Paljki, Kompari, Kovači, Slokarji (RNKD ev. št. 23634), Čohi in Gorenje (RNKD ev. št. 23642); zgodovinski urbanistični karakter ima le zaselek Brith (RNKD ev. št. 23633) ob stari župnijski cerkvi sv. Lovrenca, kjer je domnevno stala že rimska naselbina z grobiščem (RNKD ev. št. 4957). V zaselku Kovači na pobočju Čavna so ob podružnični cerkvi sv. Urbana odkrili keltsko grobišče in ostanke rimske naselbine, na Gradcu keltsko grobišče z okopom (RNKD ev. št. 4956), nad Slokarji pa prazgodovinsko gradišče z dvojnim obrambnim okopom (RNKD ev. št. 4960). V gospodarskem poslopju ob rojstni hiši ljubljanskega kamnoseka Mihaela Kuša (Lokavec 45) v zaselku, poimenovanem po tej družini, je od 1997 urejen kovaški muzej bratov Černigoj Muzej Mihaela Kussa. Hiša št. 11 v zaselku Brith ima kamnit porton z letnico 1859 na trikotno zaključeni prekladi; hiša št. 20 ima kamnit portal s profiliranim prekladnim nadstreškom in na prekladi letnico 1862. Na začetku tega zaselka stoji mogočna nadstropna hiša s petosno fasado, ki ima klesane okenske in vratne odprtine, okrašene s profiliranimi prekladnimi strešicami, na prekladi portala pa napis *18 FRANJO HMELAK 64*; enonadstropna hiša št. 27 ima devetosno fasado okrašeno s poznosecesijsko dekoracijo, na prekladi kamnitega portala pa napis *19 H. P. 28*. V zaselku Kompari stoji niz hiš (RNKD ev. št. 19042), med katerimi izstopata št. 83 z letnico 1862 in št. 85 z letnico 1847 na prekladi kamnitega portala. Hiša št. 109 v zaselku Lokavec je rojstna hiša stavbnega mojstra Mihaela Blažka; enonadstropna hiša št. 126 ima nekoliko skromnejšo poznosecesijsko dekoracijo. Ob cesti na Predmejo stoji osnovna šola (Lokavec 128), zgrajena leta 1909; dvonadstropno devetosno fasado krasijo venčni zidci, ki ločujejo nadstropja, in okenski napušči, na njej pa je spominska plošča, vzidana leta 1983 v spomin na partizansko bolnišnico. Hiša št. 183 v zaselku Slokarji (RNKD ev. št. 4967), rojstna hiša Edmunda Čibeja, ima na triosni fasadi kamnit portal s potlačenim lokom, prečniki in sklepnikom, v katerem je vklesana letnica 1835; v njej je bila nekoč gostilna s spominsko sobo Edmunda Čibeja. Vila Slokar (Lokavec 202) v zaselku Čohi je bila zgrajena 1907 po načrtih za historistično toskansko vilo.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 113 (Lokavec) A 05.
Literatura: ČIBEJ 2005, str. 155, 167; VRTOVEC 2005, str. 311; OSMUK 2006.

Župnijska cerkev sv. Lovrenca

(župnija Lokavec)

RNKD ev. št. 3827.

Lega

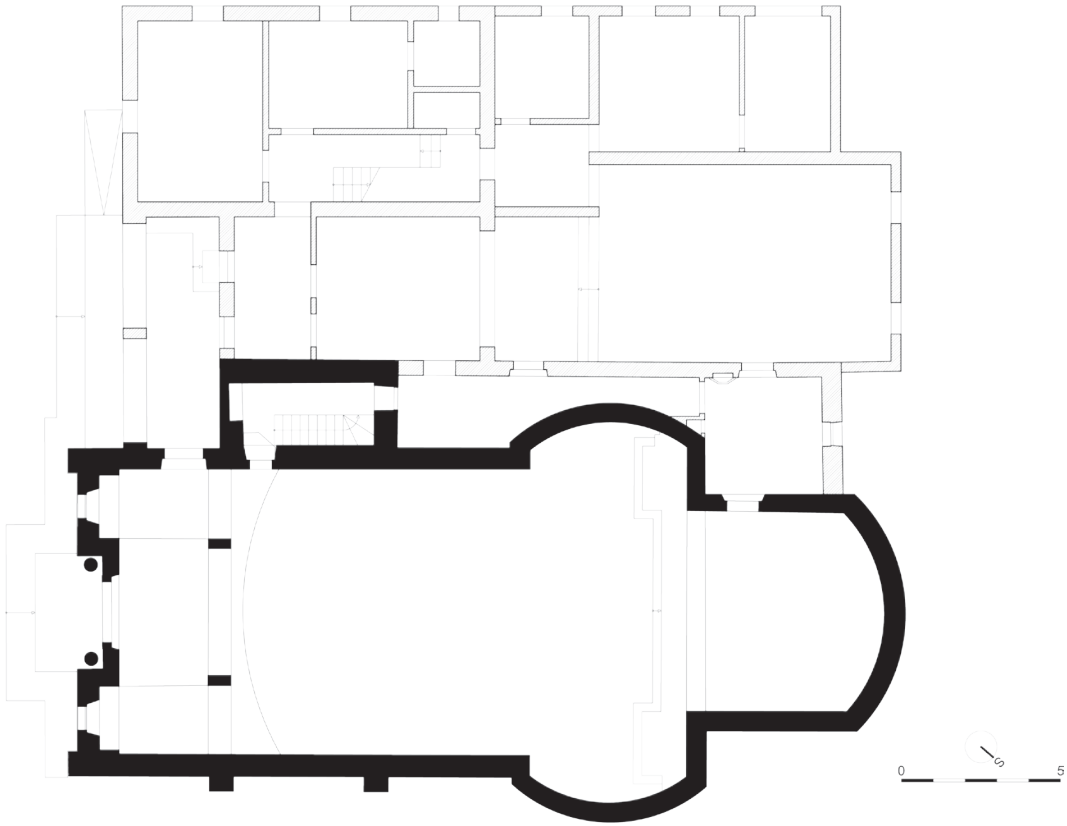
Proti severozahodu obrnjena stavba s prizidanim župniščem stoji precej na samem ob potoku Grajšček in ob cesti Cesta–Predmeja.

Zgodovinski podatki

Ko se je v Lokavcu pripravljala ustanovitev samostojne župnije (ustanovljena leta 1935), so v kraju namesto stare cerkve sv. Lovrenca pozidali novo župnijsko svetišče po načrtih Maksa Fabianija iz 1932; cerkev je bila zgrajena v letih 1933–1935 pod vodstvom stavbnega mojstra Venčeslava Lozarja. Leta 1972 je bila notranjščina preurejena po novih liturgičnih smernicah po načrtih Janeza Valentinčiča; šest let pozneje je ladja dobila nov betonski strop, 1980 pa je bila na novo ometana zunanjščina. Cerkev je bila posvečena leta 1985. Po načrtih Zvoneta Likarja so v letih 1986–88 obnovili strešno konstrukcijo, 1988 pa so iz stare cerkve sv. Lovrenca v Brithu prinesli baročni veliki oltar. Zvonik so leta 1966 popravili, 1994 pa nanj pritrdili nov betonski križ po načrtih Zorka Hareja.

Arhitektura

199 Cerkev stoji s fasado obrnjena proti glavni cesti. Levo ob njej stoji župnišče, ki je s cerkveno stavbo povezano v enotno stavbno telo, zato je jugozahodna vzdolžna stena ladje brez oken. Stavba ima v osnovi tloris v obliki latinskega križa: pravokotni ladji s segmentnima bočnima eksedrama sledi proti severozahodu ožji pravokoten segmentno zaključen prezbiterij; pravokoten zvonik ob jugozahodni vzdolžni steni ladje je vključen v stavbo župnišča. Fasado cerkve predira na sredini visoka polkrožna arkada, pod katero je spodaj z dvema stebroma obrobljen portal z na prekladi vklesano letnico *MCMXXXIII* (1933), nad njim pa pred opečnatim polnilom na prizmatičnem, oltarni menzi podobnem podstavku velik križ. Ob tej osrednji niši sta visoki okenski reži, predeljeni v dve nadstropji, na vogalih pa robita fasado dva pilastra. Nad ravnim zaključkom fasade je dvojna stopničasto zožena atika, vsaka oddeljena z venčnim zidcem in ozko strešico; v spodnji je dvojno pravokotno okno, zgornja se zaključi s križem. Levo od cerkvene fasade je župnišče, katerega opečnata fasada z vstavljenimi kamni je ob cerkvi umaknjena v ozadje, pred njo pa stoji na vitkem slopu dvojna visoka arkada, ki ustvarja nekakšno cerkveno preddverje. Visok prizmatičen zvonik je do nadstropja z linami nerazčlenjen, zaključi pa se s stopničasto streho, podobno zaključku fasade; na ožjih stranicah (ob fasadi) so zvonove line enojne, na širših biforne. Severovzhodno steno ladje

členita dva slopasta opornika, v njej sta dve pokončni pravokotni okni. Tik pred prezbiterijem izstopa iz ladje v tlorisu usločena stranska kapela, pokrita s polstožčasto streho iz korcev; ker je župnišče krajše od ladje, je enaka konha vidna tudi na južni strani. Ožji in nižji prezbiterij ima v vzdolžnih stenah po eno pravokotno okno; zaključuje se s segmentno usločeno oltarno steno. Prezbiterij pokriva trikapna, ladjo nizka dvokapna streha s korci. Notranjščina ladje je preprost minimalističen kubičen prostor z ravnim stropom; ob fasadi stoji konkavno usločen pevski kor na dveh vitkih slopih. Stranski kapeli segmentnega tlorisa razširjata ladjo pred prezbiterijem; sta nižji od nje in prav tako pokriti z ravnim stropom. Za dve stopnici dvignjen prezbiterij je od ladje oddeljen s pravokotno slavoločno odprtino,

katere vogala sta le rahlo zaobljena; tudi prezbiterij pokriva raven strop, prav tako nižji od stropa ladje.

Poslikava

Usločeno oltarno steno je leta 1936 poslikala Neera Gatti s prizori iz legende sv. Lovrenca; slikarija s sv. Lovrencem v pusti rimski pokrajini, rabljem na levi in trpečimi sodobnimi verniki na desni, navdihnjena po psalmu sv. Ambroža, je zdaj zakrita z belim nagubanim paravanom. V oknih so figuralni vitraji, izdelani v letih 1982–1983 po predlogah Tomaža Perka. V prezbiteriju sta prikazana Žalostna Mati božja pod križem in Kristus, ki se prikaže apostolu Petru, v stranskih kapelah Rojstvo in Evharistični Kristus, v ladji pa sv. Ana, ki uči Marijo brati, in sv. Jožef z Jezusom (sig. in dat. l. sp. *AUTOR: T. PERKO 1983*).

Oprema

201 Veliki oltar, datiran 1770, ima marmornat stebrni nastavek. Na menzi stojita na kockastih postamentih dva para precej razmaknjenih in v globino komaj kaj stopnjevanih rdečih marmornatih stebrov, ki nosita arhitrav; v atiki klečita na stranskih volutah celopostavna angela, na zvonastem zaključku pa stoji angelček s trakom, na katerem je izklesan napis *ADORATE DOMINVM*. Na pravokotnih oltarnih obhodih stojita kamnita kipa sv. Gervazija in Protazija (oba
202 v. 90 cm). Glavnino oltarja zavzema slika sv. Lovrenca (o. pl., 170 x 104 cm), delo Antona Cebeja iz 1772 (sig. in dat. d. sp. *Ant. Zebej, pinx: / 1772*). V atiki je slika Boga Očeta (o. pl., ok. 75 x 50 cm).

Vogala stranskih konh sta bila v osemdesetih letih obložena s črnim marmorjem, pred katerim
203 stojita preprosti oltarni menzi. Na levi stoji nov kip Matere božje (les, v. 137 cm), nad katero je v okroglem medeninastem okvirju golob sv. Duha v žarkih; na desni stoji medeninast
204 tabernakelj. Na konzoli v levi oltarni niši stoji kip sv. Urbana (les, v. 135 cm), v desni pa kip Srca Jezusovega (les, v. 137 cm). Križev pot (o. pl., 82 x 50 cm) iz leta 1936 je delo Luigija Morgarija.

Orgle je leta 1989 izdelal Anton Jenko iz Ljubljane. Veliki zvon, posvečen Marijinemu vnebovzetju, je bil ulit 1921 v livarni Broili, srednji, posvečen sv. Lovrencu, in mali, posvečen Materi božji, pa leta 1988 v livarni Ferralit.

Viri: ŽA Lokavec, škatla Cerkve v župniji.
Literatura: VRIŠER 1983, str. 55–57; HAREJ 1990; ŠERBELJ 1991, str. 89, 90, 166; *Po Vipavski dolini* 1992, str. 87–91; POZZETTO 1997, str. 325; HÖFLER 2001, str. 156; KEMPERL 2004, str. 116–118; HRAUSKY, KOŽELJ 2010, str. 170–173; BLAŽKO 2011.

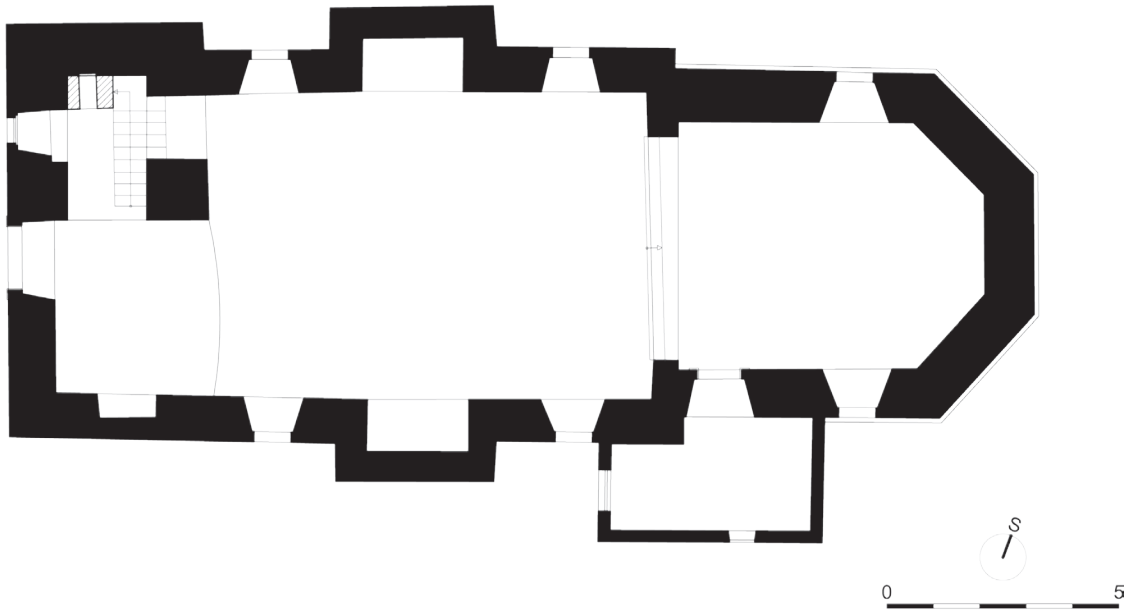
Župnišče (Lokavec 103)
Ob levi bok cerkve prislonjena nadstropna stavba ima razgibano glavno fasado; leva stran je zaprta in členjena z eno okensko osjo, desno pa s cerkvijo povezuje par visokih arkad preddverja. Tu je opečnata fasada župnišča z vstavljenimi kamni umaknjena v ozadje, členijo pa jo vhodna in dve okenski osi. Na steni ob vhodu visi veliko leseno razpelo, delo Staneta Jarma. Prvotni Fabianijev načrt je poleg stanovanja za župnika obsegal tudi manjšo učilnico s pomožnimi prostori, tej pa so leta 1984 vzdolž hodnika in zakristije dodali prizidek z večjo učilnico in novimi pomožnimi prostori; načrte zanj je leta 1983 izdelal Jože Kregar. Na jugozahodni steni nove učilnice je sgrafitto (232 x 502 cm) Ivana Seljaka - Čopiča iz 1985. V obliki triptiha so upodobljeni prizori iz tristoletnega življenja vasi: levo stara cerkev sv. Lovrenca s kovačnico, kovači in letnico 1685, na sredi mizar z ženo in otrokom in cerkvijo sv. Urbana, na desni pa zidarji z novo cerkvijo sv. Lovrenca in traktoristom ter letnico 1985 in podpisom ČOPIČ. V župnišču so hranjeni lesen Križani (v. korpusa 87 cm), poznobaročna slika Poklon sv. treh kraljev (o. pl., 74 x 53 cm), slika Brezmadežne (o. pl., 43 x 43 cm, sig. in dat. l. sp. *ČervL / Lokavec 1947*), delo lokavškega slikarja Leopolda Červa, in Perkova slika sv. Družine (o. pl., 220 x 132 cm, sig. in dat. d. sp. *T. Perko 84*).

Literatura: KAVČIČ 2007, str. 37.

Podružnična cerkev Marijinega vnebovzetja
(župnija Lokavec)
RNKD ev. št. 3828.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji v strnjenem zahodnem delu naselja, v zaselku Brith.

Zgodovinski podatki
Stara lokavška cerkev, posvečena sv. Lovrencu, je bila ob ustanovitvi samostojne župnije in pozidavi nove župnijske cerkve leta 1935 prepuščena propadu; šele leta 1987 je bila stavba obnovljena, prvotni patrocinij, prenesen na novo farno cerkev, pa je nadomestil patrocinij Marijinega vnebovzetja.
Cerkev je v virih prvič omenjena leta 1538. Prvotno podružnica vipavske župnije je okoli leta 1570 prešla pod upravo župnije v Vipavskem Križu, leta 1687 je postala sedež samostojne kaplanije, leta 1782 lokalija. Ob vizitaciji Bartolomea Porcie leta 1570 je bil prezbiterij poslikan s pasijonskimi prizori, v njem pa je stal oltar z nastavkom, v katerem so bili pozlačeni kipi

sv. Lovrenca in drugih svetnikov. V ladji je na levi strani stal oltar sv. Boštjana in Roka s pozlačenima kipoma obeh svetnikov, na desni pa oltar sv. Barbare in Katarine z na steno naslikanima figurama svetnic. Cerkev je imela v zvončnici na vrhu fasade dva zvonova in obzidano pokopališče. Današnjo obliko je stavba dobila bržkone v prvi polovici 17. stoletja; v linah zvonika je letnica 1637. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je bila cerkev ponovno podružnica vipavske župnije, ob Attemsovi vizitaciji leta 1758 pa so bili v cerkvi štirje oltarji, stranska posvečena Mariji ter sv. Fabijanu in Boštjanu, bratovščinski oltar v kapeli pa sv. Valentinu. Iz vizitacijskega zapisnika iz leta 1764 izvemo, da je bil veliki oltar kamnit, stranski pa so bili v tako slabem stanju, da bi jih morali v enem letu temeljito popraviti ali odstraniti iz cerkve. Sredi 18. stoletja je bila srednjeveška stavba barokizirana; stene so bile členjene s pilastri, sredi ladje z visokim zrcalnim obokom sta bili dodani stranski kapeli s slavoločnim vhodom, na desni strani slavoloka je bila v steno pritrjena marmornata prižnica, na temenu banjastega oboka prezbiterija pa je bila v uokvirjenem štukiranem okvirju freska s prizorom mučeništva sv. Lovrenca in sv. Štefana. V letih 1871 in 1889 je lokavški stavbni mojster Mihael Blažko pripravil načrte za povečanje cerkve, ki pa

tako kot tudi Fabianijevi načrti iz 1931 niso bili realizirani. Prvič so hoteli cerkev porušiti že ob dograditvi nove župnijske cerkve 1935, drugič 1963, nato pa so jo v letih 1980–1987 obnovili; med obnovo so bile na steni prezbiterija odkrite srednjeveške freske. Zadnjič je bila cerkev obnovljena 1989.

Arhitektura

Cerkev v tlorisu sestavljata pravokotna ladja, v katere severozahodni vogal je vstavljen zvonik, in nekoliko ožji tristrano sklenjen prezbiterij. Ob stiku južne stene ladje in prezbiterija je prizidana majhna pritlična zakristija. Iz vzdolžnih sten ladje izstopata na polovici dolžine plitvi nizki pravokotni kapeli, pokriti z lastnima pultnima strešicama.

Trikotno zaključena fasada ima v pritličju nekoliko iz osi proti jugu pomaknjen portal s pro- 205
filiranim pravokotnim okvirjem na kockastih bazah, pokritim z močno preklado. V osi portala je zgoraj večje pravokotno okno, v pritličju pa na severni strani manjše kvadratno okno; nad njim je v prvem nadstropju zvonika majhna polkrožna odprtina, nad katero je vzidana plošča z vklesanim Kristusovim monogramom in letnico 1728. Zvonik s kamnitimi šivanimi robovi ima nad nadstropjem z bifornimi zvonovimi linami oktogonalen tambur, pokriva pa ga osmerostrana piramidasta pločevinasta streha.

Južna stena ladje je predrta z dvema okenskima osema; v vsaki sta v pritličju in nadstropju po eno pokončno pravokotno okno z gladkim kamnitim okvirjem. Severna stena ima enaka okna samo v pritličju. Prezbiterij, katerega vogali kažejo pravilno zidavo iz šivanih kamnitih blokov, ima visok pristrešen podzidek; v severni in južni steni ima po eno pravokotno okno z izstopajočo preklado, tristrani oltarni zaključek pa je brez okenskih odprtin. Na vzhodni steni sta vzidani dve kamniti plošči; na zgornji je vklesan Kristusov monogram, na spodnji letnica 1750.

Notranjščino ladje pokriva raven lesen strop. Severozahodni vogal zapira zvonik, ki se v pri- 206
tličju in prvem nadstropju odpira proti vzhodu in proti jugu s polkrožno sklenjenimi arkadami; ob vhodni steni stoji v liniji zvonika lesen pevski kor. Oltarni niši v severni in južni steni sta proti ladji odprti s polkrožnima lokoma. V severni steni sta nad pritličnima oknoma z lijakastim ostenjem slepi okni. Prvotno je imela ladja zrcalni obok, pod katerim je tekel venčni zidec, vendar je bila členitev v desetletjih propadanja uničena in je niso obnavljali. Propadel je tudi polkrožni pilastrski slavolok, ki je povezoval ladjo s prezbiterijem, in banjasti obok v slednjem: nadomestili so ga z ravno betonsko ploščo, slavoločna stena pa je zdaj v celoti predrta.

Oprema

Kot glavni oltar služi po tem, ko je bil prejšnji prenesen v novo župnijsko cerkev, nekdanji 207
stranski oltar Matere božje, ki ga je *ex voto* naredil leta 1699 lokavški rojak, ljubljanski

kamnosek Mihael Kuša (v oltarno menzo je na desni strani vzidana črna kamnita plošča z napisom *MICHAEL CHVSSA / CVRAVIT FIERI / EX VOTO / 1699*). Antependij je okrašen z reliefno izstopajočimi geometrijskimi polji, izpolnjenimi s pisano marmornato inkrustacijo. Na menzi stoji par stebrov iz črnega kamna na kockastih postamentih (na desnem je vklesana letnica [16]99) z inkrustiranima rozetama; njuna kapitela nosita rudimentarno ogredje, nad katerim se dvigata strma pristreška. Na njiju in na vrhnjem zaključku atike posedajo trije angelci. V atiki je novejša v kamen vgravirana podoba Matere božje. Ob stebrih zaključujeta oltar ornamentalni stranski krili iz vegetabilnih volut in peruti, med katerimi sta pritrjeni marmornati angelski glavici. Glavnino oltarja zavzema pisano inkrustiran polkrožno zaključen okvir, v katerem je slika Brezmadežne (o. l., 145 x 71 cm), delo poznega 19. ali zgodnjega 20. stoletja. Ob oltarju stojita trebušasta kamnita stebra, na severnem je kip angela s trobento (les, v. 75 cm), na južnem evangelista Marka (les, v. 81 cm). Nad oltarjem je v steno vzidana kamnita plošča z reliefnim okrasjem rastlinskih vitic in Božjim očesom.

208 V severni oltarni niši je pritrjena slika sv. Valentina (o. pl., 136 x 69 cm) v inkrustiranem marmornatem okvirju, verjetno ostanek nekdanjega drugega stranskega oltarja; slika je kvalitetno delo iz 19. stoletja. V južni oltarni niši visi moderna slika Prihod sv. Duha (o. pl., 144 x 112 cm), signirana in datirana *H. I. 1987*.

Na konzolah ob slavoločni steni stojita v ladji novejša kipa Marije z Jezusom (mavec, v. 70 cm) in sv. Antona Padovanskega (les, v. 85 cm).

Križev pot, obešen v ladji, je novejši tisk, v prezbiteriju pa visita dve postaji starejšega križevega pota, slikanega na pločevino: Jezus nese križ in Križanje (obe 57 x 45 cm); zdi se, da tudi ti dve sliki nista delo istega avtorja, saj je prva precej kvalitetnejša.

V slepih oknih vrh severne stene ladje sta obešeni dve banderi z ovalnima slikama (obe o. pl., pribl. 110 x 80 cm); ena kaže sv. Lovrenca, druga svetega duhovnika – mučenca in svetega papeža.

Ob vhodu stoji kamnit kropilnik iz belega kamna, ki formalno kaže nastanek v 17. stoletju; ob njem je vzidan ostanek nekega kamnitega baročnega oltarja, verjetno postament stebra. Tu je obešen tudi fragment gotske freske, ki so ga ob obnovi cerkve našli na steni v prezbiteriju; na njem je figura nekega diakona. V niši na južni steni pod pevskim korom je kamnit podstavek z vklesanim napisom ***S. Ioannis Nepomuceni***, ki je bržkone nosil kip tega svetnika ob katerem od mostov.

Vsi trije zvonovi so bili uliti leta 1994 v livarni Ferralit: veliki je posvečen Vstalemu Kristusu, srednji Devici Mariji, mali pa sv. Florijanu.

Viri: Porcia 1570, f. 418 v; ŽA Lokavec, škatla Cerkve v župniji.
Literatura: STELE 1960, str. 124; VRIŠER 1983, str. 55–57; ČERV 1989 b; *Po Vipavski dolini* 1992, str. 76–80;

ATTEMS 1994, str. 29; RESMAN 1995, str. 21; POLAJNAR FRELIH 1997, str. 125; ATTEMS 2000, str. 118–119; HÖFLER 2001, str. 156–157; KEMPERL 2004, str. 118–121; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Urbana

(župnija Lokavec)

RNKD ev. št. 3829.

Lega

Pravilno orientirana cerkev stoji nad zaselkom Kovačevše na pobočju Čavna.

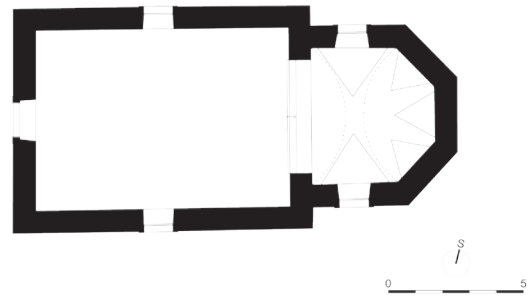
Zgodovinski podatki

V vizitacijskem zapisniku Bartolomea Porcie 1570 prvič omenjena cerkev je že tedaj stala v gozdu, na vrhu fasade je imela zvončnico z majhnim zvončkom, v notranjosti pa oltar brez nastavka; namesto tega je bila na steni naslikana figura sv. Urbana. Leta 1698 je omenjena med podružnicami Vipavskega Križa. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je navedena kot kapela z enim oltarjem, bila pa je podružnica vipavske župnije. V petdesetih letih 18. stoletja je bila prezidana, kot priča letnica na kamnu, vzidanem na prezbiteriju, in potrjuje vizitacijski zapisnik iz leta 1758, okoli leta 1810 pa je bila stavba delno porušena. Cerkev so med letoma 1841 in 1842 pod vodstvom stavbnega mojstra Mihaela Blažka in njegovega sina Franca obnovili; na prekladi portala je letnica 1836. Po drugi svetovni vojni je propadala, dokler je v letih 1986–1988 niso obnovili po načrtih Zvoneta Likarja; blagoslovljena je bila že leta 1987.

Arhitektura

Cerkev ima v tlorisu pravokotno ladjo in ožji tristrano sklenjen prezbiterij. Preprosto fasado člení le kamnit portal z napisom *18. H.V.K.L. 36.* na prekladi, v osi nad njim sta manjša okrogla lina in kamnita zvončnica z dvema linama za zvonove, na kateri je letnica 1855. Sredi vzdolžnih sten ladje je v vsaki pokončno pravokotno okno s kamnitim okvirjem, 209
enaki okni pa sta tudi v vzdolžnih stenah prezbiterija. Tik pod napuščem južne stene je par simetrično razporejenih lunetnih oken; enaki okni v severni steni in lunetno okno nad portalom so zazidana. V zaključni steni prezbiterija je vzidan kamen z vklesano letnico 1754. Nad golimi stenami v ladji je odprto ostrešje, prezbiterij pa je banjasto obokan; nad pre- 210
prostim venčnim zidcem se v obok globoko zarezujejo sosvodnice. Ladjo loči od prezbiterija nekoliko potlačen pilastrski slavolok.

Oprema

Od velikega oltarja se je ohranila le menza z baročno oblikovanim marmornatim antependijem iz sredine 18. stoletja, postavljena ob zidano steno s parom obhodnih lokov in predelo razgibanega, bržkone stebrnega nastavka. Nad preprostim lesenim škatlastim tabernakljem stoji baročen polihromiran kip sv. Urbana (les, v. 95 cm) iz sredine 18. stoletja, na stranskih bazah pa levo kip sv. Terezije Deteta Jezusa (mavec, v. 80 cm) in desno kip sv. Stanislava Kostke (les, v. 82 cm) iz prve polovice 20. stoletja. Na obeh straneh slavoločne stene sta na polici postavljena kipa: levo je belo pobarvana Medžugorska Mati božja (les, v. 87 cm), desno pa kip sv. Jožefa iz 1935 (mavec, v. 79 cm). Križev pot je grafika iz tiskarne Manz v Regensburgu iz 19. stoletja.
V cerkvi je tudi nekaj poznobaročno oblikovanih klopi, bržkone iz 19. stoletja, ob vhodu pa je na desni strani vzidan kamnit kropilnik z borduro v obliki cvetnih listov.
Oba zvonova sta bila ulita v livarni Ferralit; prvi, posvečen sv. Urbanu, leta 1988, drugi, posvečen sv. Urbanu in Izidorju, pa leta 1994.

Viri: Porcia 1570, f. 419; Gradivo ZVKD NG; ŽA Lokavec, škatla Cerkve v župniji.
Literatura: *Po Vipavski dolini* 1992, str. 84–86; ATTEMS 1994, str. 29, 515; HÖFLER 2001, str. 157; KEMPERL 2004, str. 121–122; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Stoji na začetku zaselka Lahovše ob cesti, ki vodi v Cesto. Sredi pokopališča stoji preprost kamnit križ, ki ga je leta 1872 naročil Anton Sfiligoj. Na bazi ima napis *Bratje! Sestre! / ki tu mimo greste, / prosite Boga za nas*. Ob severnem zidu stoji grobnica družine Hmelak, najverjetneje s konca 19. stoletja. Polkrožno zaključen vhod zidane kapele kvadratnega tlorisa obstopata toskanska pilastra, ki nosita členjeno ogredje s piramidasto korčasto streho. V s češko kapo obokanem prostoru, zaprtem z dvokrilnimi kovanimi vrati, je kamnit stebrni oltar; na nekoč marmorirani menzi stoji nastavek s parom korintskih stebrov, ki nosita ogredje s trikotnim zatrepom, v sredini pa je polkrožna niša s kipom Brezmadežne (žgana glina, v. 130 cm). Na stranskih bazah stoji par neorenesančnih puttov z lovorjevim vencem in ugašeno baklo v rokah (žgana glina, oba v. 96 cm), antependij pa krasi reliefen feston. Grobnica z izjemno kvalitetnimi plastikami je bila morda zgrajena ob smrti Marije Hmelak leta 1886.

Kapelica sv. Cirila in Metoda
RNKD ev. št. 24017.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji pri župnijski cerkvi sv. Lovrenca; zgrajena je bila v prvi četrtini 20. stoletja, v osemdesetih letih pa je bila obnovljena. Zunanjščino krasi v ometu izvedena rustika s polkrožno zaključenim pilastrskim vhodom, na vrhu pa pod dvokapno korčasto streho trikotno čelo. V banjasto obokani, s kovanimi vratci zaprti notranjščini je polkrožno zaključena niša s fresko sv. Cirila in Metoda, delom Lojzeta Čemažarja, pod njo pa napis *SVETA BRATA / CIRIL IN METOD / VARUJTA / SLOVANSKI ROD*.

Kapelica sv. Družine
Zidana kapelica kvadratnega tlorisa, zgrajena leta 1911, stoji s hrbtom obrnjena proti cesti, ki vodi na pokopališče. V osemdesetih letih 20. stoletja je bila prenovljena.
Stene fasade so obložene z umetnim kamnom, v segmentno obokani niši pa je nad kamnito polico, postavljeno na dva nizka toskanska polstebra, zastekljena freska sv. Družine, delo Lojzeta Čemažarja; pod njo je spran, delno čitljiv napis *SVETI JOŽEF / STEBER DRUŽIN / …* Kapelica je pokrita s piramidasto korčasto streho.

Kapelica Srca Jezusovega
Zidano kapelico pravokotnega tlorisa je sredi zaselka Kompari leta 1920 postavil domačin po vrnitvi iz Amerike, konec osemdesetih let 20. stoletja pa je bila obnovljena. Fasado s pilastrskim ločnim vhodom zaključuje rahlo valovit trikotni zatrep dvokapne korčaste strehe, vrh katere stoji kamnit križ; v banjasto obokani notranjščini stoji v šilastoločni zastekljeni niši nad menzo mavčni kip Srca Jezusovega (v. ok. 60 cm).

Viri: ŽA Lokavec.

Kapelica Lurške Matere božje
RNKD ev. št. 24018.

Zidana kapelica s preddverjem stoji Na Brodu ob odcepu proti zaselkoma Čohi in Gorenje; zgrajena je bila 1911, obnovljena in blagoslovljena pa 1987. Pilastrska slopa s kovano ograjo

ograjenega preddverja nosita dvokapno korčasto streho s tempeljskim čelom, na ogredju katerega je vklesana letnica 1911; preddverje je križnogrebenasto obokano. V vzdolžnih stenah kapelice sta ozki polkrožno zaključeni okni z dekorativnimi vitraji, pilastrski polkrožno zaključen vhod, zaprt z zastekljenimi vrati, vodi v križnogrebenasto obokano notranjščino, kjer stoji na menzi v polkrožno zaključeni stenski niši lesen kip Lurške Matere božje (v. ok. 100 cm).

Viri: ŽA Lokavec.

Kapelica Žalostne Matere božje

Kapelica odprtega tipa, zgrajena 1987 po zaobljubi iz druge svetovne vojne, stoji na ovinku tik pod zaselkom Slokarji. Nad stranskima zidcema, okrašenima s paneli z rombom, nosita kanelirana stebra manjša stranska in večji srednji lok, nad katerimi se dviguje trikotno čelo z dvokapno korčasto streho in kamnitim križem na vrhu; v čelu je napis *A M*. Na antependiju menze je v omet vtisnjen križ, v s kovanimi vratci zaprti niši z ravnim stropom pa je odlitek po Michelangelovi Pietà iz 1987 (kamnitogres, 60 x 40 x 25 cm).

Viri: ŽA Lokavec.

Kapelica sv. Krištofa

Kapelico so leta 1997 postavili ob cesti Lokavec–Predmeja–Otlica v votlini, ki je služila kot zavetje popotnikom, v spomin na stoto obletnico dokončanja ceste. Pred votlino s polkrožno zaključenim vhodom stoji odprta lesena lopa z zvoničkom na strehi, zgrajena leta 2009. V kapelici stoji lesen kip sv. Krištofa, delo Otona Naglosta iz Vipave.

Viri: http://www.tic-ajdovscina.si (stanje 12. 11. 2012).

Znamenje Marije Pomočnice

Zidano slopno znamenje z dvokapno korčasto streho stoji na začetku zaselka Gorenje; zgrajeno je bilo 1985 na mestu porušene kapelice iz 18. stoletja. V banjasto obokani zastekljeni niši je lesen kip stoječe Marije z Otrokom (v. ok. 80 cm) iz 19. stoletja.

Viri: ŽA Lokavec.

Spomenik padlim borcem in žrtvam fašizma

RNKD ev. št. 19052.

Spomenik stoji ob stičišču cest iz Ajdovščine, Ceste in Predmeje. Na z verigo ograjenem dvignjenem tristranem platoju so simetrično postavljene tri napisne plošče, ob strani pa stojijo trije drogovi za zastave. Avtor načrta je Alojz Rustja; spomenik je bil odkrit leta 1965, stranski plošči pa so dodali leta 1980. 212

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 107.

Spomenik Edmundu Čibeju

Bronasto poprsje učitelja in pisca lokavške kronike Edmunda Čibeja stoji na manjši skali pri dvorani Edmunda Čibeja nasproti osnovne šole. Portretno poprsje na leta 2008 postavljenem spomeniku je replika po originalu Julija Lenščaka iz Ajdovščine, ki so ga 2004 postavili v spominskem parku na Predmeji.

Viri: http://www.tic-ajdovscina (stanje 12. 11. 2012).

Hiša Lokavec 13

V zaselku Brith ob cerkvi Marijinega vnebovzetja stoji dvostanovanjska hiša vipavskega tipa s kamnitim portalom s profilirano prekladno strešico v pritličju in gankom s kamnitim stopniščem in kamnitim portalom v prvem nadstropju. Balkon počiva na kamnitem pilastrskem slopu s parom arkad, pod njim pa vodita v gospodarske prostore dva kamnita segmentno zaključena portala s prečniki in sklepnikom. Pod širokim napuščem s planetami teče niz kartušasto oblikovanih podstrešnih oken. Na nižjem prizidku so vidni ostanki freske, najverjetneje Rojstva ali Poklona pastirjev ali Poklona sv. treh kraljev.

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

LOZICE

občina
Vipava

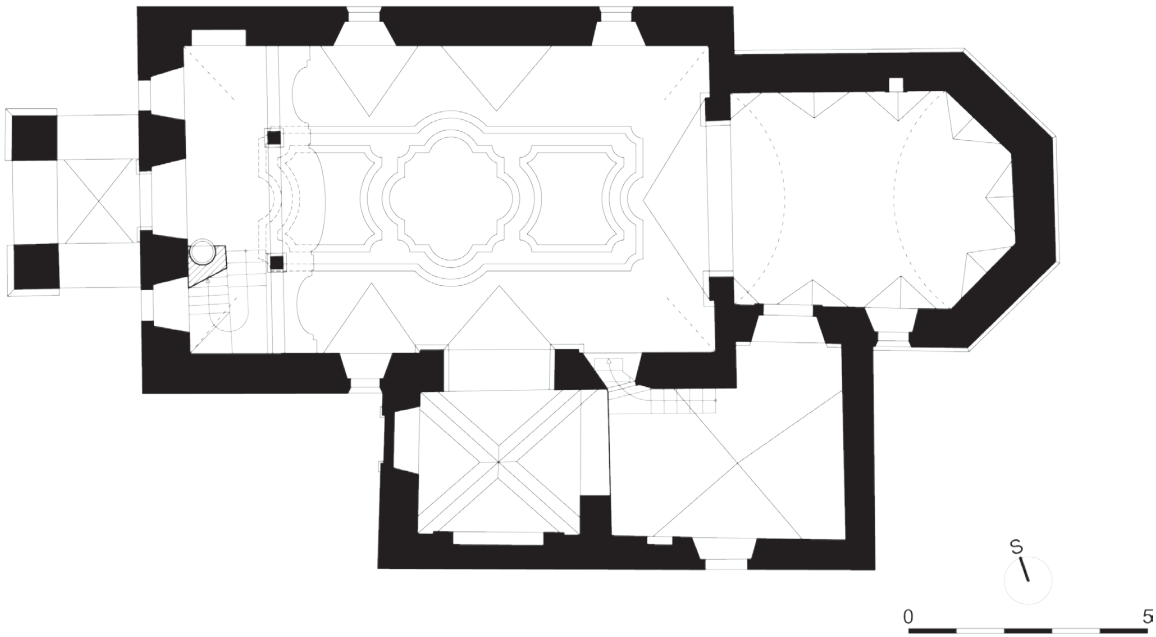
Raztresena obcestna vas v dolini Močilnika pod Nanosom z več zaselki: Mislejska vas, Lipovška vas, Žerjalska vas, Renkovska vas, Hrib, Kolona, Zgornji Žvanuti in Spodnji Žvanuti. V bližini vasi je bila na Gladežnici bronastodobna naselbina (RNKD ev. št. 15560). V Mislejski vasi stoji ob cesti Podnanos–Otošče župnijska cerkev, na drugi strani ceste pa kapela Božjega groba. Med arhitekturno zanimivimi stavbami z ohranjenimi starejšimi elementi sta hiša št. 15, ki ima štiriosno historistično fasado z okenskimi in vratnimi obrobami iz štuka, delno tudi poznosecesijske elemente prve tretjine 20. stoletja, in hiša št. 33 (RNKD ev. št. 19182), nekdanja gostilna, ki ima v sklepniku kamnite kalone napis *SHI / 1733*, na fasadi pa hišno znamenje; obnovljena hiša št. 37 ima poleg kamnitih okvirjev s profiliranimi venčnimi zidci kamnito kalono s profiliranimi prečniki in volutastim sklepnikom, nad katerim je prazno hišno znamenje.
Pred vasjo se čez Močilnik boči kamnit ločni most s konca 19. stoletja (RNKD ev. št. 3586).

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 94 (Ložice) A 02; PANG, 585, zbirka mikrofilmov 41: Spominska knjiga župnije sv. Fr. Ksav. v Lozicah.

Župnijska cerkev sv. Frančiška Ksaverja
(župnija Lozice)
RNKD ev. št. 3837.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji znotraj nekdanjega obzidanega pokopališča sredi vasi. Na zahodni in vzhodni strani vodita v obzidani prostor slopna portala z obeliski in prekinjenim segmentnim zatrepom; na zahodnem je vklesana letnica 1770.

Zgodovinski podatki
Cerkev je bila še leta 1750 posvečena sv. Gotardu, v njej pa so bili trije oltarji (stranska posvečena sv. Frančišku in sv. Antonu); v vizitacijskem zapisniku iz leta 1764 ima tedaj neposvečena cerkev že patrocinij sv. Frančiška Ksaverja. Leta 1773 je bil ustanovljen beneficiat

in potrjen leta 1830, samostojna župnija pa je tu od leta 1892. Sedanjo cerkev so zgradili v drugi polovici 17. stoletja, zvonik pa, kot priča letnica nad zahodnim lokom zvonice, leta 1717. Verjetno okoli leta 1783 je bila cerkvi prizidana kapela Žalostne Matere božje. Leta 1871 je Matija Ozbič postavil nov veliki oltar iz umetnega kamna, lesena stranska oltarja pa sta bila odstranjena. V stranski kapeli je bil leta 1882 prenovljen lesen poznobaročni oltar Marije sedem žalosti. Klopi in obhajilna miza so bili izdelani v letih 1904 do 1912.

Arhitektura

214 Cerkev ima v tlorisu pravokotno ladjo, ki ji je sredi južne stene prizidana kvadratna kapela, med njo in tristrano sklenjenim prezbiterijem pa je prizidana pravokotna zakristija. Pred fasado s parom oken v pritličju in nadstropju stoji zvonik oglejskega tipa z zvonico, ki se z loki odpira na vse tri strani; v sklepniku zahodnega loka je vklesana letnica 1717, v osi nad njim

pa okroglo okno z žarkastim kamnitim okvirjem. Ladjo osvetljuje še dvoje pravokotnih in lunetno 215
okno sredi nad njima v severni steni ter eno pravokotno okno v južni steni, prezbiterij pa okno
v južni steni poleg vhoda v zakristijo in okroglo okno v vzhodni steni zaključka; vsa pravoko-
tna okna imajo profilirane prekladne nadstreške. Tudi kapela ima v zahodni steni nad zazidanim
pravokotnim portalom, okrašenim z bisernikom, lunetno okno. Vsi vogali cerkve so poudarjeni s
šivanim robom, prezbiterij obteka talni zidec, dvokapno streho pa pokriva skrilasta kritina.
V ladjo vodi pilastrski portal, okrašen z bisernikom, preklada pa nosi ogredje z renesančno
dekoracijo. Ladja je dolga štiri pole, nakazane z nastavki neizvedenih pilastrov, venčni zidec 216
pa prekinjajo lunetna okna. Prvo, zahodno polo zaseda pevski kor z baročno razgibano ograjo,
ki sloni na paru kamnitih slopov in paru kartušastih konzol. Na južni strani podkorja vodi
na pevski kor kamnito stopnišče. V tretji poli je slavoločni vhod v južno kapelo, v zadnji,
vzhodni pa, prav tako na južni strani, prižnica. Ladja je obokana z nizkim zrcalnim obokom, v
katerega se zarezujeta dva para sosvodnic, na temenu pa ima bogato razgiban štukiran okvir za
fresko s tremi polji.
Slavolok s kaneliranimi pilastri vodi v za stopnico višji, banjasto obokan prezbiterij; v obok
se nizko zarezujejo sosvodnice, ki se dvigajo iz konzol v obliki prekinjenega venčnega zidca,
tako da celota spominja na starejše rebraste oboke. V severni steni je prazna nišasta kusto-
dija, v južni pa pravokoten vhod v nepravilno križnogrebenasto obokano zakristijo. Kapela je
obokana z vrezanim križnim obokom; ogredje z venčnim zidcem nosijo štukirane kartušaste vo-
galne konzole. V vzhodni steni kapele je prehod v križnogrebenasto obokano zakristijo, zakrit
s spovednico.

Poslikava

Freske v štukiranih poljih na oboku ladje so prekrite z beležem, predstavljale pa so Dva-
najstletnega Jezusa v templju, Zadnjo večerjo in Marijino vnebovzetje.

Oprema

Veliki oltar je bil izdelan leta 1871 iz brušenega betona v neoromanskem slogu. Ob stebrnem 217
nastavku s trikotnim zatrepom, pred katerim stoji par kompozitnih stebrov, stojita kamnita
kipa sv. Hieronima in sv. Lovrenca (oba v. 139 cm), izdelana v tradiciji beneške baročne 218
plastike. V tronu je niša s poznobaročnim kipom sv. Frančiška Ksaverja, ki krščuje črnske-
ga kralja (les, v. 110 cm). Ob marmornatem tabernaklju s pozlačenimi vratci klečita angela
adoranta (oba les, v. 80 cm) iz dvajsetih let 20. stoletja.
Leseni okvirni rokokojski oltar v stranski kapeli je iz tretje četrtine 18. stoletja; v tronu 219
je slika Pietà (o. pl., 132 x 109 cm), delo Antona Mihaela Fayenza iz leta 1776, proti njej 220

pa se obračata kipa sv. Marije Magdalene in sv. Janeza Evangelista (oba v. 133 cm), kvalitetni poznobaročni deli nedoločljive provenience.
Na južni steni ladje je v bližini slavoloka pritrjena lesena marmorirana prižnica s plitvo kupolasto streho, pod katero je golob sv. Duha.
Na slavoločni steni sta na konzolnih podstavkih kipa Lurške Matere božje (mavec, v. 130 cm) na levi in Srca Jezusovega (les, v. 135 cm) na desni strani. Na severni steni prezbiterija visi procesijski križ (les, v. korpusa 71 cm), v podkorju pa misijonski križ (les, v. korpusa 100 cm). V zakristiji je lesen kipec Vstalega Kristusa (v. 38 cm). Na severni steni ladje je pritrjen reliefen križev pot iz prve polovice 20. stoletja, izdelan iz polihromiranega mavca (72 x 51 cm). V cerkvi hranijo tri bandera: na enem sta upodobljena sv. Anton Puščavnik (tisk na pl., 56 x 44 cm) z napisom Sv. *Anton prosi za nas!* in kelih s hostijo in napisom ***To** je moje telo! 2006*, na drugem sta Srce Jezusovo z napisom *O Jezus, kako nas ti ljubiš!* in sv. Frančišek Asiški z napisom *Sv. Frančišek, p. z. n! 2006* (tisk na pl., 55 x 45 cm), na tretjem pa sv. Jožef z napisom *Sv. Jožef, prosi za nas!* in monštranca z napisom ***To je moja** kri! 2006* (tisk na pl., 56 x 45 cm).
V ladji stoji na južni strani pred slavolokom kamnit krstilnik (premer čaše 58 cm). Zakristijska omara iz 19. stoletja ima vratca okrašena z intarzijami in vegetabilno oblikovanim okovjem. Veliki zvon, posvečen Križanemu, je leta 1797 izdelala livarna Samassa, srednjega, posvečenega Srcu Jezusovemu, in malega, posvečenega Srcu Marijinemu, pa leta 1994 livarna Ferralit.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Spominska knjiga župnije sv. Fr. Ksav. v Lozicah; Velepič 1948.
Literatura: STESKA 1927, str. 103; CEVC 1990, str. 166; ATTEMS 1994, str. 36; ATTEMS 2000, str. 129; HÖFLER 2001, str. 149; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 124–126; BLAŽKO 2011.

Kapela Božjega groba

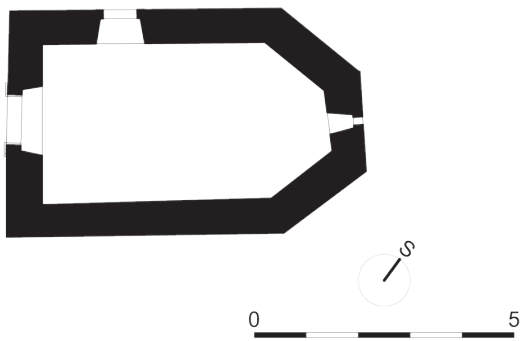
RNKD ev. št. 9598.

Lega

Proti severovzhodu obrnjena kapela stoji ob cesti sredi zaselka Mislejeva vas, nasproti župnijske cerkve.

Zgodovinski podatki

Zgrajena naj bi bila leta 1666, leta 1733, kot priča napis na luneti nad portalom, pa je bila popolnoma prezidana; dobila je nov baročni kamnoseški okras, podoben tistemu na sosednji cerkvi. Ob vizitacijah goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 so bile na desnem

oltarju relikvije. Po drugi svetovni vojni so kapelo uporabljali kot skladišče lesa, leta 1992 pa so jo obnovili, rekonstruirali zvončnico in blagoslovili.

Arhitektura

Značilna kapelna stavba ima tristrano sklenjen pravokoten tloris. Fasada ima v osi pravokoten portal z ogredjem, manjše lunetno okence v timpanonu in zvončnico z enojno lino za zvonove. V severozahodni steni je skoraj kvadratno okno, v zaključni steni pa sta ozko pokončno okence in nad njim tik pod napuščem okrogla zračna lina. Vogali so šivani, stavbo pa obteka kamnit konzolni venec, ki se ponovi tudi v zatrepu. Dvokapna streha je pokrita s skrilastimi ploščami. Enotni prostor je v notranjosti pokrit z ravnim lesenim stropom. 213

Oprema

Na stenah visita sliki Mrtvi Kristus (o. pl., ok. 120 x 100 cm) in Vstali Kristus (o. pl., ok. 200 x 100 cm), deli Tomaža Perka iz leta 1992. Zvon je posvečen sv. Tereziji, na njem pa je v reliefu upodobljen sv. Frančišek Ksaver.

Viri: Velepič 1948.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 36; HÖFLER 2001, str. 149; VIDMAR 2004 a; PAVLIN 2010, str. 45; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

V osi vhoda na pokopališče stoji kovinski križ s Križanim, za njim pa mrliška vežica; triosno fasado s kamnitim portalom in parom oken s kamnitimi okvirji ob strani krasita lizeni in timpanon z letnico 1904.

Župnišče (Lozice 4)

Stavbo, ki je stala na mestu današnje v obzidanem prostoru pred cerkvijo, je dal okoli leta 1773 zgraditi podnanoški župnik Matija Sever. Kot priča letnica, vklesana v sklepnik segmentno zaključenega kamnitega portala, je bilo župnišče predelano leta 1897; stavba je

bila razširjena, poglobljena in povišana za eno nadstropje. Mogočna stavba s petosno glavno fasado, ki so jo poleg z vegetabilno ornamentiko okrašenega portala poudarjali še štukirani nadstreški kamnitih oken in venčni zidec med nadstropjema, je po prenovi leta 2011 izgubila prvotne arhitekturne značilnosti. Za župniščem je gospodarsko poslopje, ki ima na prekladi kamnitega portala napis *I7 R:D:M:S: 66*.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Spominska knjiga župnije sv. Fr. Ksav. v Lozicah.

Kapelica Marije Pomočnice

RNKD ev. št. 12802.

Stoji ob cesti, ki vodi iz Lozic v Podnanos. Zidana kapelica kvadratnega tlorisa ima ob segmentno zaključenem vhodu prečnike iz venčnega zidca, v banjasto obokani notranjščini pa sta lesen kip Matere božje (v. ok. 60 cm) in kamnita plošča z letnico 1869.

Kapelica Brezmadežne

RNKD ev. št. 12803.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji na začetku zaselka Gornji Žvanuti; postavljena je bila okoli leta 1940. Stopničasto poglobljen vhod s polkrožnim zaključkom obstopa par pilastrov, ki nosita dekorativen lok iz opeke; vhod na vrhu zapira lunetno barvno okno. Stavbo obteka rustičen talni zidec iz grobega kamna, pokriva pa ravna betonska streha. V banjasto obokani notranjščini s preprostim venčnim zidcem stoji na zidani menzi mavčni kip Brezmadežne (v. ok. 100 cm). Pod beležem je vidna starejša poslikava sten in oboka.

Kapelica Srca Jezusovega

RNKD ev. št. 12804.

Zidana kapelica iz prve četrtine 20. stoletja stoji ob glavni cesti, ki vodi proti župnijski cerkvi. Fasado poudarjata vogalni lizeni, ki se pneta tudi preko venčnega zidca do ravno zaključene strehe z vogalnimi obeliski. V banjasto obokani notranjščini je lesen kip Srca Jezusovega (v. ok. 120 cm).

Znamenje
RNKD ev. št. 12810.

Betonski križ s kovinskim Križanim iz prve četrtine 20. stoletja stoji pri zaselku Škrle.

Šola (Lozice 34)
RNKD ev. št. 19175.

Enonadstropna stavba, ki stoji tik ob cesti iz Lozic proti Otoščam, je bila predelana brž-kone kmalu po ustanovitvi šole leta 1876. Štiriosno fasado krasi kamnit pilastrski portal z dekorativno oblikovano preklado, sredi katere je bil napis (zdaj odbit). Vsa pokončna pra-vokotna okna imajo kamnite okvirje.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Spominska knjiga župnije sv. Fr. Ksav. v Lozicah.

213

214

215

216

217

218

219

220

LOŽE

občina
Vipava

Vas na pobočju Goških gričev sestavljajo trije gručasti zaselki: višje ležeča Jamški (RNKD ev. št. 16112) na severni in Zadnja vas (RNKD ev. št. 19190) na južni strani ter Srednja vas (RNKD ev. št. 16111), nad katero kraljuje dvorec. V naselju je ohranjenih več primorskih domačij iz 18. in 19. stoletja s klesanimi arhitekturnimi elementi: hiša št. 35 ima na prekladi portona napis *L. 1900 T.*; hiša št. 40 ima na glavni fasadi vzidano kamnito angelsko glavo; hiša št. 42 ima v sklepniku kamnite kalone napis *1798 / j o / FRONZ / NABRGOJ*; hiša št. 46 ima na prekladi portala vklesano letnico 1727; hiša št. 47 ima na nizkem, gotsko oblikovanem, ločno zaključenem portalu napis *· I · 5 · 4 · 9 · M · P O F*; hiša št. 52 ima na prekladi hišnega portala z baročno oblikovanim ogredjem napis *18 Fr ne 72 / IHS* in na prekladi portona z vegetabilno ornamentiko napis *Franc / 1873 / Nabergoj*.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 093 (Lože) A 03; Premrl 2002–2003.

Kapelica Matere božje

Zidana kapelica zaprtega tipa s pravokotnim tlorisom stoji pred hišo št. 35. Vhod je oblikovan iz dvakrat stopničasto poglobljenih slavoločnih odprtin, ki ju na zunanji strani obdaja par lizen z ogredjem; ta nosi trikoten zatrep dvokapne strehe iz korcev. V banjasto obokani notranjščini je zastekljena niša z lesenim kipom Matere božje (v. ok. 80 cm). Kot priča napis na fasadi, je bila kapelica postavljena leta 1886.

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 180.

Znamenje

RNKD ev. št. 4968.

Zidano slopno znamenje z nišo – pil stoji ob cesti, ki vodi iz Lož v Manče. Na vzidani kamniti plošči je relief Križanja iz 18. stoletja. Znamenje je bilo leta 1994 rekonstruirano.

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 180.

Spomenik 26 padlim za svobodo

RNKD ev. št. 19171.

Spomenik stoji na robu vasi pred poslopjem nekdanje šole. Zgrajen je iz klesanih kamnov, ki oblikujejo stiliziran simbol Triglava, vanje pa so vklesana imena padlih. Narejen je bil po načrtih arhitekta Draga Sevnika in odkrit leta 1952.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 107.

Dvorec Cobenzl

RNKD ev. št. 4978.

Lega

Stavbni kompleks je delno vkopan v hrib nad vasjo, ob vznožju ga obdajajo vinogradi, za njim pa se razteza gozd.

Zgodovinski podatki

Na tem mestu naj bi bil že v 12. stoletju stal neutrjen srednjeveški dvor, ki so ga zgradili grofje Bogenski, v njem pa so živeli ministeriali Leitenburg, po katerih je kraj dobil ime. Na začetku 13. stoletja so posest podedovali grofje Andeški, po letu 1228 pa je prešla v last oglejskih patriarhov. Ti so jo leta 1351 prepustili Habsburžanom, ki so jo leta 1399 podelili Walseejcem. Leta 1472 je posest prešla v deželnoknežjo last, v drugi polovici 16. stoletja pa najprej v zakup, leta 1643 pa v last rodbine Cobenzl. Sedanji dvorec je dal pred letom 1675 zgraditi Janez Filip Cobenzl. V glavnem poslopju je bila tudi grajska kapela Kristusovega trpljenja, omenjena v vizitacijskem zapisniku leta 1782. Po izumrtju rodbine leta 1810 je posest podedoval Mihael grof Coronini in jo leta 1822 prodal zdravniku Jožefu Mayerju; ta je bržkone starejši rezidenčni stavbi prizidal stranska trakta, ki oklepata notranje dvorišče. V lasti družine Mayer je dvorec ostal do druge svetovne vojne, po njej pa je bil nacionaliziran in je služil za občinska stanovanja in druge dejavnosti; krajši čas (do leta 1962) je v njem delovala kmetijska šola. Leta 1987 so stavbni kompleks izpraznili, v letih 1986–1992 so nad osrednjim traktom popravili streho, zdaj pa stavba sameva.

Arhitektura

Stavbni kompleks obsega rezidenčno poslopje s kapelo in pravokotno nanj postavljen podolgovat trakt; skupaj s konjušnico tvorijo obliko črke U in oklepajo notranje dvorišče z vodnjakom.

Tloris rezidenčnega poslopja je v osnovi beneški s podolgovatim osrednjim salonom in ob njem razporejenima nizoma sob, stopnišče pa je postavljeno na konec salona in s tem nadaljuje baročno gibanje ob osrednji prostorski osi, ki se začne z vhodnim portalom v pritličju oziroma z biforo v *pianu nobile*. Sobe so v vseh nadstropjih prehodnega tipa, v prvem nadstropju pa je bila desno od stopnišča družinska kapela. Pod polovico stavbe se prečno na salon razteza obokana vinska klet.

Proti jugovzhodu obrnjeno glavno fasado, ki ima osrednjo os poudarjeno s kamnitim rustičnim portalom, kamnitim grbom in biforo nad njim, ob straneh obstopata stolpa, ki sta postavljena poševno na glavno fasado, s tem pa jo že skoraj baročno prostorsko razgibavata in obenem optično podaljšujeta. Kljub izrazitim obrambnim elementom, kot so kamnite ključaste strelnice pod okni in poševna zidava v spodnjem delu, zaključena s kamnitim svitkom, pa stolpa nikdar nista imela obrambne vloge; s svojo umestitvijo in velikostjo še najbolj spominjata na vogalne pomole. Stavbo pokriva štirikapna streha iz korcev, stolpa pa piramidasti skrilasti strehi; nad kapelo se na strehi dviga zvončnica. Na jugozahodni steni rezidenčnega poslopja so vidni ostanki sončne ure. 221 222

Nadstropni rezidenčni del s podstrešno etažo povezuje s sosednjim, prečno postavljenim poslopjem mostovž, pod katerim je kamnita kalona. To poslopje je bilo zgrajeno bržkone v prvi polovici 19. stoletja (v *terazzu* v nadstropju sta vdelani začetnici *J. M.*) in je imelo v pritličju gospodinjske prostore (kuhinja, pralnica, shrambe), v nadstropju pa sobe za goste. Prečno na to postavljena, danes porušena stavba je obsegala konjušnico in kolnico. Notranje dvorišče se odpira na nekdanji parterni park s terasami; s poti, ki pripelje iz vasi, vodi vanj šestramno baročno stopnišče z nišami za kipe, pomanjšana različica stopnišča Cobenzlovega dvorca v Štanjelu. Ob zunanjem dvorišču stoji v drugi polovici 20. stoletja zgrajeno gospodarsko poslopje s teraso na vrhu.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 093 (Lože) A 93.
Literatura: ŠUMI 1966, str. 40; SERAŽIN 1993–1994; HÖFLER 2001, str. 159; SAPAČ 2008, str. 18–32; SERAŽIN 2008, str. 79–82.

221

222

MALE ŽABLJE

občina
Ajdovščina

Manjše strnjeno naselje med Dobravljami in Velikimi Žabljami jugozahodno od Vipavskega Križa. Na Logu v bližini vasi so bili odkriti rimski in srednjeveški ostanki (RNKD ev. št. 29535). V zaselku Bitnje (RNKD ev. št. 23635) južno od središča vasi so v ozkih gasah nanizane domačije iz 18. in 19. stoletja z ohranjenimi starejšimi arhitekturnimi elementi.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 097 (Sv. Križ pri Ajdovščini) A0, 03.

Kapelica

RNKD ev. št. 24278.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa s triločnim preddverjem v severnem delu vasi je bila postavljena na začetku 20. stoletja, v prvem desetletju 21. stoletja pa je bila prenovljena. Preddverje, ki sloni na paru slopov in paru pilastrov, je obokano s češko kapo; na fasadi ima trikotno čelo, na slemenu dvokapne korčaste strehe pa je pritrjen kovinski križ. Vhod v kapelico je polkrožno zaključen, v banjasto obokani notranjščini pa stoji na menzi v zastekljeni niši lesen kip Lurške Matere božje (v. 80 cm). 223

223

občina
Ajdovščina

MALOVŠE

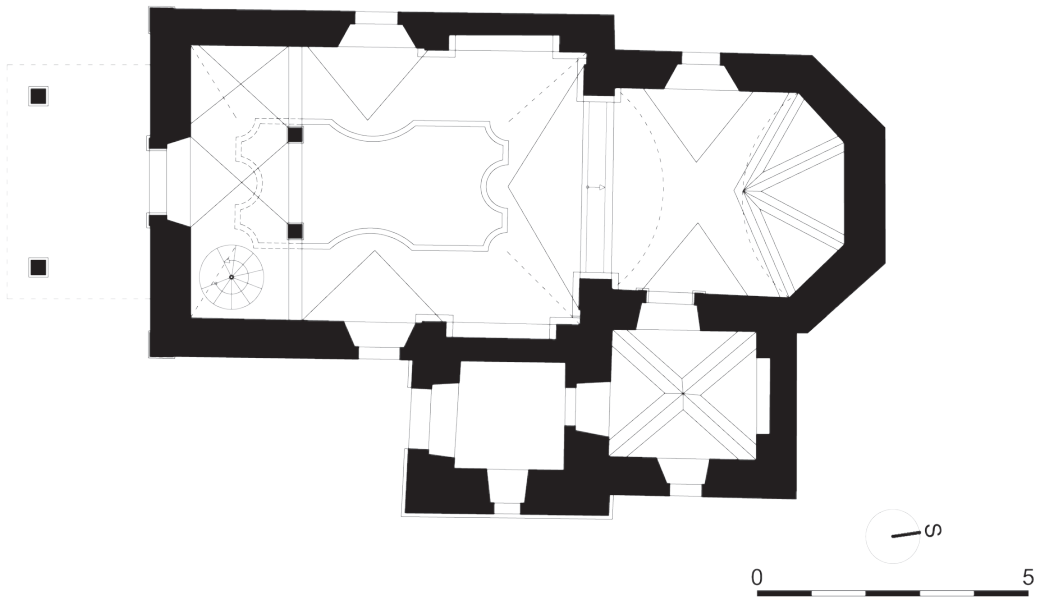
Manjša gručasta vas ob vznožju Čavna blizu lokalne ceste Vrtovin–Črniče; na začetku sedemdesetih let 20. stoletja so bile Malovše še zaselek sosednjih Gojač. Na kopastem gričku pred vasjo, imenovanem Kozmac, so bili odkriti ostanki prazgodovinskega in poznorimskega gradišča (RNKD ev. št. 4955); na tem mestu, ki je ime dobilo po prednici današnje podružnične cerkve sv. Kozme in Damijana, so še vidni ostanki temeljev srednjeveške cerkvene stavbe, odkopani pa so bili tudi srednjeveški grobovi. Vizitator Bartolomeo Porcia je leta 1570 poročal, da ima cerkev veliki oltar z naslikanima figurama sv. Kozme in Damijana, pozlačen stranski oltar, posvečen sv. Blažu, Gregoriju in Boštjanu in poslikan s podobami patronov, v zvončnici na vrhu fasade pa dva zvonova; odredil je, da se mora oltar pred cerkvijo podreti ali pa pozimi pokriti, da ne bo stal pod milim nebom. Ob vizitaciji 1750 je goriški nadškof Karel Mihael Attems ukazal popraviti glavni oltar, ki je bil zelo star; omenja se še stranski oltar sv. Antona Puščavnika. Najstarejše hiše vipavsko-goriškega tipa so nanizane okoli nove podružnične cerkve sv. Kozme in Damijana, večina pa jih je bila predelanih v 19. stoletju (RNKD ev. št. 23631).

Viri: Porcia 1570, ff. 431, 433; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 087 (Gojače) A 05, B 05.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 22–23, 116–117.

Podružnična cerkev sv. Kozme in Damijana
(župnija Črniče)
RNKD ev. št. 3615.

Lega
Proti severu obrnjena cerkev stoji sredi južnega dela vasi; obdaja jo obzidje, ki ga na vzhodni strani prekinja vhod s parom kamnitih slopov z obeliskom in kroglo na vrhu.

Zgodovinski podatki
Cerkev so začeli graditi 1766, posvetil pa jo je goriški nadškof Karel Mihael Attems takoj po dograditvi leta 1767. Zvonik so cerkvi prizidali leta 1928 – deloma po načrtu, ki ga je leta

1900 narisal Janez Cigoj –, vhodna lopa pa je bila postavljena leta 1999. Cerkev je bila prenovljena v letih 1910 in 1931, leta 1982 so stare zidane stopnice na pevski kor zamenjali s polžastimi železnimi, obnovitvena dela fasade in strehe pa so potekala tudi v letih 2003–2004.

Arhitektura

V tlorisu si sledita pravokotna ladja z vhodno lopo in tristrano sklenjen prezbiterij s kvadratno zakristijo na vzhodni strani, med zakristijo in ladjo pa je prislonjen kvadraten zvonik. Vhodna lopa s trikapnim nadstreškom sloni na dveh kamnitih slopih.

Fasado s trikotnim čelom obrobljata lizeni. V osi nad pravokotnim portalom s profilirano prekladno strešico je pravokotno okno, ki ga obstopata zastekljeni niši, v katerih sta nekoč stala kipa sv. Kozme in Damijana, nad oknom pa je v timpanonu okrogla lina s parom rozet. Sredi vzdolžnih sten ladje je po eno pravokotno okno v pritličju in lunetno nad njim, enaka členitev pa se ponovi tudi na vzdolžnih stenah prezbiterija, le da je okno v pritličju vzhodne stene zakrito z zakristijo; to osvetljuje le eno skoraj kvadratno okno na vzhodni strani. Celotno stavbo z zakristijo tik pod dvokapno korčasto streho obteka profiliran podstrešni venec. Zvonik 224
obteka na vrhu prirezan kamnit talni zidec, tri nadstropja pa so ločena z venčnimi zidci. Nad

portalom na južni strani in oknom na vzhodni se v dveh nadstropjih nizajo manjše pravokotne line, v zadnjem pa so na vseh štirih straneh šilastoločno zaključene line; v trikotna čela betonske neogotske korenaste strehe so vstavljene številčnice ure.

225 V notranjščini obteka stene ladje venčni zidec, katerega ogredje v severnem delu prekinjata plitvi oltarni niši s pilastrskim slavolokom. V visok zrcalni obok z baročno razgibanim štukiranim okvirjem na temenu se zarezujejo štiri sosvodnice.

Pevski kor z zidano ograjo sloni na dveh slopih s prirezanimi robovi in dveh kamnitih konzolah, med njimi pa se bočijo trije loki s profilirano obrobo; podkorje je križnogrebenasto obokano, na kor pa na vzhodni strani vodijo zavite železne stopnice.

V za dve stopnici dvignjen prezbiterij vodi pilastrski slavolok s profiliranima bazama; na sklepniku sta naslikani letnici 1767 in 1984. Prezbiterij pokriva nad ogredjem s profiliranim venčnim zidcem banjast obok, vanj pa se zarezujejo sosvodnice. Vzhodno steno prezbiterija predira kamnit portal, ki vodi v zakristijo z vrezanim križnim obokom.

Cerkev je tlakovana s kvadratnimi kamnitimi ploščami, v katere so dekorativno vstavljene okrogle inkrustacije.

Oprema

226 Veliki marmornati oltar okvirnega tipa je bil izdelan sredi 18. stoletja. Ob straneh rahlo usločena menza stoji na dve stopnici visokem podestu; antependij je okrašen s kartušo iz listovja. Na predeli stoji marmornat okvir za sliko z ločno zaključenim ogredjem, ki ga ob straneh podpirata razpotegnjeni listnati voluti; nad ogredjem se dviga prevojno zaključena atika s školjčno nišo, na stranskih volutah pa sta pritrjena para kamnitih angelskih glavic. Na konzolah ob nastavku stojita kamnita kipa sv. Kozme (v. 104 cm) in Damijana (v. 101 cm); na podstavkih imata vklesana napisa *S: CHOSMO* in *S: DAMIANO*. V školjčni niši atike je lesen
227 kipec Matere božje z Detetom (v. 41 cm) iz 17. stoletja. V tronu je slika Vsi sveti častijo sv. Trojico (o. pl., 143 x 81 cm), delo Antona Cebeja iz okoli 1755.

Za stopnico sta nad ladijski tlak dvignjena tudi arhitekturno enaka stranska stebrna oltarja, datirana v drugo polovico 18. stoletja; na preprosti zidani menzi trapezaste oblike stoji marmoriran lesen nastavek s parom diagonalno postavljenih korintskih stebrov, ki nosita prekinjeno ogredje s prevojno zaključeno atiko, to pa ob straneh podpirata voluti. Atika je nadstrešena z baldahinom, s katerega se ob straneh spušča draperija. Na konzolah za stebroma stojita kipa
228 svetnikov, par kipov pa stoji tudi na ogredju nad stebri. Na levem oltarju, posvečenem sv. Luciji, sta spodaj kipa sv. mučenca (les, v. 80 cm) in sv. Ane (les, v. 75 cm), zgoraj pa sv.
229 Marka in sv. Agate (oba les, v. ok. 65 cm); v tronu je polkrožno zaključena slika sv. Lucije (o. pl., 127 x 64 cm) iz druge polovice 17. stoletja, v atiki pa slika Matere božje dobrega

sveta (o. pl., 58 x 46 cm) iz 19. stoletja. Na desnem oltarju, posvečenem Devici Mariji, sta 230
spodaj lesena kipa sv. Frančiška Asiškega in sv. Antona Padovanskega (oba v. ok. 70 cm), na
ogredju pa kipa apostolov; v tronu je slika Device Marije z Detetom in sv. Frančiškom Asiškim, 231
Antonom Padovanskim in Katarino Aleksandrijsko iz prve polovice 18. stoletja (o. pl., 127 x 64
cm), v atiki pa je slika sv. Jurija (o. pl., 57 x 48 cm) iz 17. stoletja. Desni stranski oltar
ima na menzi lesen tabernakelj s stebrički in volutami.
Na marmornatih konzolah na slavoločni steni stojita lesena kipa sv. Kozme in Damijana (oba v.
ok. 75 cm). Na steni za velikim oltarjem visi leseno razpelo (v. korpusa ok. 40 cm).
Štirinajst postaj križevega pota (o. pl., ok. 35 x 50 cm) je naslikal Janez Mihael Lichtenreit;
leta 1938 je bil prenesen iz črniške župnijske cerkve, ker so tam leta 1933 dobili novega.
Postaje so obešene na ograjo pevskega kora in vzdolžne stene prezbiterija. Desno od vhoda v
cerkev je novejši kamniti kropilnik.
Kristalni lestenec je bil nabavljen leta 1983. Lesena glavna vhodna vrata je izdelal mizar
Branko Gerljevič leta 2000; razdeljena so na šest polj, okrašena z evharističnim motivom in
rozetami.
V zvoniku sta dva zvonova: večji, posvečen cerkvenima zavetnikoma, je bil ulit leta 1980 v
livarni Ferralit, manjši, posvečen sv. Pavlu, je iz leta 1916.

Viri: Porcia 1570, ff. 431, 433; Franciscejski kataster za Primorsko, G 087 (Gojače) B 05; ŽA Črniče, načrti; ŽA Črniče, Kronika I; Velepič 1948; Kulturni spomeniki 1987; Kronika župnije Črniče; Kronološki povzetek 1973–2004.
Literatura: *Arheološka najdišča Slovenije* 1975, str. 123; VRIŠER 1983, str. 91, 92, 102, 213; ŠERBELJ 1991, str. 74, sl. 4; ATTEMS 1994, str. 22; ATTEMS 2000, str. 103, 575, 576; ***Letopis*** 2000, str. 856; SERAŽIN 2000 b, str. 97; HÖFLER 2001, str. 129; KEMPERL 2004, str. 74–76; ŽERJAL 2005, str. 137; LESTAN 2009; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Severozahodno od vasi leži v bregu obzidano pokopališče; sem je bilo prestavljeno s prostora okoli stare cerkve na Kozmacu. Sredi pokopališča stoji velik lesen križ, na katerem je pritrjeno majhno leseno razpelo, pokrito z leseno dvokapno strešico.

Kapelica Svetogorske Matere božje

RNKD ev. št. 24020.

Zidana kapelica skoraj kvadratnega tlorisa stoji na Prelovcah, ob lokalni cesti Črniče–Gojače;

zgrajena je bila v 18. stoletju, prenovljena pa leta 1987. Nad masivnim polkrožno zaključenim pilastrskim vhodom, zaprtim s kovanimi vratci, se dviga dvokapna korčasta streha, ki ima na slemenu betonski križ. V banjasto obokano notranjščino vodita kamniti stopnici; v plitvi niši je prvotno oljno sliko Svetogorske Matere božje nadomestil mozaik z istim motivom in napisom *MILOSTNA SVETOGORSKA KRALJICA PROSI ZA NAS 1768–1985*, delo redovne sestre Darinke Bajec iz Skrilj.

Viri: Kronika župnije Črniče, str. 102–103.
Literatura: LESTAN 2009, str. 93, 94.

Cigojevo znamenje

Zidano slopno znamenje družine Cigoj iz 18. stoletja je vgrajeno v škarpo pred hišo št. 37. Pokrito je s štirikapno betonsko streho, na vrhu katere stoji kovinski križ. V polkrožno zaključeni niši je kipec Lurške Matere božje (mavec, v. ok. 25 cm).

Literatura: LESTAN 2009, str. 94.

Znamenje Matere božje

Zidano slopno znamenje kvadratnega tlorisa s štirikapno korčasto streho in betonskim križem na vrhu ob odcepu v Malovše je bilo postavljeno leta 2005. Zgrajeno je iz grobo obdelanih kamnov, sprednja stran pa je ometana in rožnato prebarvana; pod polico s polkrožno zaključeno nišo, ki ima na sklepniku Marijin monogram, je kartušast panel z vtisnjeno letnico izgradnje, v stranskih stenah pa sta dve manjši, polkrožno zaključeni okenci s štukiranim okvirjem. V notranjščini je kip Matere božje (mavec, v. ok. 70 cm), glavno in stranski odprtini pa zapirajo z rastlinskim ornamentom okrašena kovana vratca.

Literatura: LESTAN 2009, str. 93–94.

224

225

226

227

228

229

230

231

MANČE

občina
Vipava

Strnjena vas pod Goškim prevalom, ki povezuje Vipavsko dolino s Štanjelom na Krasu. Deli se na tri dele: Na Jagni, Furlanov Konec in Spodnji Konec. V popisu cerkva iz leta 1782 je omenjena cerkev Matere božje, vendar ni znano, kje naj bi bila stala. Med redkimi hišami z ohranjenimi starejšimi arhitekturnimi elementi so: hiša št. 1, značilna domačija vipavskega tipa, ima gotsko oblikovano kamnito okno; hiša št. 3 ima na kamnitem portalu z vegetabilno ornamentiko iz druge polovice 19. stoletja napis *JANES IHS PANGARC*; hiša št. 4 ima ohranjen kamnit porton z letnico 1855 na prekladi; na manjšem poslopju ob hiši št. 12 je vzidan kamen z napisom *G. D. / 1583*; hiša št. 16 ima na prekladi kamnitega portona izklesan napis *IHS / 1849*, sosednja hiša pa v osi nad kamnitim portalom s trikotno zaključeno preklado prazno hišno znamenje; hiša št. 20 ima kamnit porton; hiša št. 22 ima kamnit portal s trikotno zaključeno preklado.

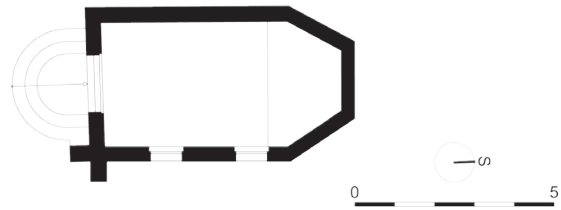
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 093 (Lože) A 03.
Literatura: HÖFLER 2001, str. 153.

Podružnična cerkev sv. Martina
(župnija Goče)

Lega
Proti severu obrnjena cerkev stoji na vzhodnem pobočju pod Gočami in je od najbližje hiše (Manče 4 e) oddaljena okoli 100 metrov.

Zgodovinski podatki
Cerkev je zgradila družina Hrovatin v letih 1997–2000, blagoslovljena pa je bila leta 2000.

Arhitektura
Manška podružnična cerkev ima obliko in velikost kapele: v tlorisu pravokotna tristrano sklenjena ladja je osvetljena s parom polkrožno zaključenih oken v južni steni; zvonik, ki ima v tlorisu obliko grškega križa, je vpet v jugovzhodni vogal ladje. Fasada je okrašena le

232 z rustičnim polkrožno zaključenim kamnitim portalom, v osi nad njim pa je tik pod profiliranim napuščem dvokapne betonske s korci krite strehe manjša kvadratna lina s kamnitim okvirjem; do v tlorisu polkrožno zaključenega podesta pred vhodom v cerkev vodijo tri stopnice iz grobih klesancev. Nizki slopni zvonik, ki z dvema od krakov sega v prostor ob cerkvi, je zgrajen iz grobo klesanih kamnov; na vrhu "slopa" je iz lokov, vrezanih v krake, oblikovana pokrožno zaključena niša za zvon, nad njo pa se kraki postopno zožijo in iztečejo v kovinskem križu tako, da v profilu oblikujejo piramidasto streho.
Notranjščino z odprtim ostrešjem krasijo planete, ki imajo iz belega mavca izdelane reliefe rombaste oblike, namesto venčnega zidca pa stene obteka niz belih reliefnih mavčnih plošč z motivi evharistije, delo družine Hrovatin. V prezbiteriju sta med reliefe vzidani ploščici z napisoma: na levi je izpisano ime *Leon*, na desni pa zahvala podraškemu župniku Otmarju Črnilogarju za nasvete pri gradnji cerkve.
Oltarni prostor je od preostalega dela cerkve ločen s stopnico in pokončnima lizenama s pleteninasto ornamentiko.

Poslikava
Slikani okni v obliki križa je po predlogi Leona Hrovatina izdelal Mujo Jušić leta 1999. Steno nad njima krasi velika angelska glava iz belega mavca (1998), delo sester Bajec iz Skrilj.

Oprema
Leseno oltarno mizo v obliki keliha in omarico, na kateri stoji oltarna slika, je izdelal domačin Bogdan Semenič. Slika cerkvenega zavetnika sv. Martina z gosko (o. pl., 147 x 99 cm) je delo Alfreda De Locatellija iz leta 1999 (sig. in dat.). Desno od oltarne mize stoji lesen kip Brezmadežne, delo Franca Dobnika iz leta 1997 (v. 120 cm, sig. in dat.), levo od oltarja pa je na steno pritrjeno leseno razpelo (v. mavčnega korpusa 84 cm).
Na severni steni so obešene leta 1998 izdelane slike križevega pota (sitotisk na keramiko, 28 x 14 cm), delo Ljuba Korberja iz Žalca. Svetilke so delo Miroslave Hrovatin iz leta 2000, istega leta pa je Kamnoseško društvo iz Manč izklesalo kropilnik.
Zvon je bil ulit v livarni Feniks leta 2000.

Viri: Ustna informacija Miroslave Hrovatin.
Literatura: MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 99–101; BLAŽKO 2011.

Kapelica Matere božje

RNKD ev. št. 19223.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa s konca 19. stoletja stoji ob križišču cest, ki vodita na Goče in v Lože. V banjasto obokano notranjščino vodi pilastrski vhod s poudarjenim sklepnikom, pokriva pa jo betonska dvokapna streha, krita s korci. V niši nad menzo je tisk Matere božje.

Znamenje – pil

RNKD ev. št. 19224.

Kamnito stebrno znamenje stoji v jugovzhodnem delu vasi, na ovinku ob cesti, ki vodi proti Gočam. Spodnji del ima vklesano letnico 1684, hišica s štirimi nišami z reliefi svetnikov in mizasto streho pa je bila leta 1996 rekonstruirana, ker je bila originalna ukradena. Na reliefih so upodobljeni Križani, sv. Andrej, sv. Urban in neprepoznaven svetnik. 233, 234

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 178; SMOLE 1967 d; SMOLE 1972 b; ŠČUKOVT 1998 a.

Znamenje sv. Krištofa

Betonsko slopno znamenje je ob pešpoti, ki vodi iz Manč na Goče, leta 2012 postavila družina Pangerc. Na zatrepu pod dvokapno korčasto streho je napis *F 20 IHS 12 P*. V polkrožno zaključeni niši je glinen kipec sv. Krištofa, ki ga je izdelal Janez Žan Jarc iz Prevoj pri Lukovici; na podstavku ima napis *sv. Krištof / zavetnik popotnikov*.

Znamenje

Ob hiši št. 23 stoji zidano slopno znamenje z dvokapno betonsko streho, krito s korci, in s prazno trikotno zaključeno nišo.

232

233

234

NANOS

občina
Vipava

Razloženo naselje na istoimenski kraški planoti s samotnimi kmetijami, dostopno po cestah iz Podnanosa, Sanabora, Podkraja in po gozdnem kolovozu iz Stranic.

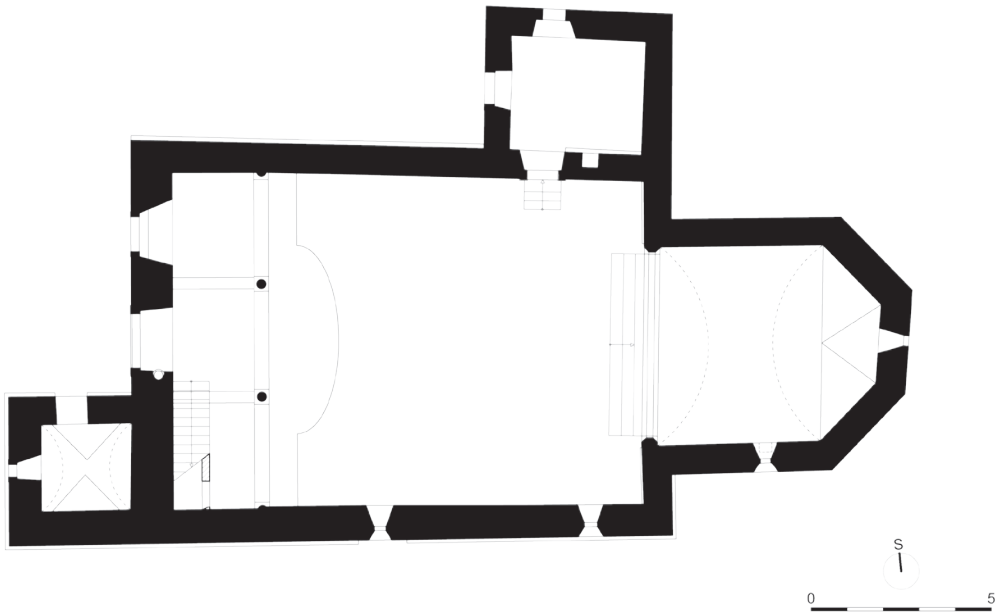
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekciji 206 in 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 102 (Nanos) A 06, 18.
Literatura: HABIČ, FERENC 1993.

Podružnična cerkev sv. Hieronima
(župnija Podnanos)
RNKD ev. št. 3920.

Lega
Pravilno orientirana cerkev leži na ravnici na južnem pobočju Nanosa, na zahodni strani Grmade.

Zgodovinski podatki
Cerkev se kot podružnica vipavske župnije omenja leta 1360, ko se je za jurisdikcijo nad njo potegovala tudi hrenoviška župnija. V letih 1376 in 1377 naj bi tu delovala bratovščina sv. Hieronima. V jedru gotska cerkev je bila prezidana v 17. stoletju; 15. septembra 1624 jo je skupaj z oltarji posvetil tržaški škof Rinaldo Scarlichi. Stavba je bila večkrat obnovljena, o čemer pričajo napisi in letnice na fasadi in zvoniku; ta je bil zgrajen leta 1776. Posvetilne listine pričajo o tem, da so bili v cerkvi nekdaj štirje oltarji, poleg velikega še oltarji sv. Ane, sv. Janeza Krstnika in sv. Egidija. V vizitacijskem zapisniku goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz leta 1750 oltar sv. Egidija ni več omenjen, v inventarnem popisu cerkvene opreme iz leta 1922 pa so omenjeni oltarji sv. Hieronima, sv. Antona in sv. Ane. Med prvo svetovno vojno je bila cerkev požgana, leta 1990 pa temeljito obnovljena; junija 2011 je bil obnovljen tudi veliki oltar.

Arhitektura
V tlorisu si sledita pravokotna ladja in ožji tristrano sklenjen prezbiterij. Ladji je ob

severni strani prizidana zakristija, na južni strani fasade pa se v cerkev vrašča kvadraten zvonik.

V osi fasade je kamnit portal s profiliranim pravokotnim ostenjem. Nad preklado je blazinasto ogredje s profilirano prekladno strešico. Na levi bazi portala je vklesana letnica 1700, na pragu pa letnica obnove 1990. Na severni polovici fasade je v pritličju ležeče pravokotno okno s profilirano prekladno strešico, ki ima na zgornjem kraku kamnitega okvirja napis *16: I: IACOBVS CODELL HAC F: F: FECIT: 56*; ob oknu je vklesan napis ***JCIROCUS:IN***. Ob severnem vogalu fasade s šivanim robom je v kamen vklesan napis *1787 ANDERE Z / ZHERIAV. IE BI SA ZEZTA* / *RAZHNA*, pod njim pa napis *1360 / T. PRV. CAHN*. V južni steni ladje sta dve visoki in ozki lijakasto vrezani šilastoločni gotski okni, severna ladijska stena pa je brez oken; ob vogalu s fasado ima napis *1586 / K*. Prezbiterij ima na južni strani visoko in ozko ravno zaključeno lijakasto vrezano okno in eno zazidano okno v severni steni; v vzhodni steni prezbiterija je zamrežena okrogla kamnita lina. Stene zakristije členita preprost kamnit portal v zahodni steni, nad katerim je vzidana profilirana preklada starejšega portala ali okna, in kvadratno kamnito okno v severni steni. Zunanjščino z izjemo zakristije obdaja kamnit, zgoraj poševno porezan talni zidec, katerega višina zaradi nagnjenosti terena ni enotna; členijo jo tudi

kamniti šivani robovi. Zvonik s piramidasto streho je z zidci razdeljen na pritličje in dve nadstropji; pod streho ga zaključuje kamnit konzolni venec. Zahodno stran zvonika členita v pritličju in prvem nadstropju kvadratni lini s kamnitim okvirjem, v drugem nadstropju pa je kamnita bifora; na južni strani je v drugem nadstropju majhna kvadratna lina. V pritličju severne stene zvonika je ob polkrožno zaključenem vhodu težko berljiv napis *ANTON / SKVPIK / SLOKE / IE STA-/RASHIN // ANTON / GAUZ IE / DELOV / VLEITU / 1776*. Pritličje zvonika ima kamnit križni obok; v jugovzhodnem kotu je vzidana zgoraj pravokotna, v spodnjem delu pa poševno porezana konzola. Prezbiterij in zvonik sta krita s skrilom, ladja in zakristija pa imata novejšo kritino.

Ladja ima raven lesen strop; stropniki slonijo na kamnitih konzolah. Nad linijo spodnjega roba južnih oken so na obeh vzdolžnih stenah ladje vzidane po tri preproste kamnite konveksno zaobljene konzole. Ob zahodni ladijski steni sloni na dveh stebrih in dveh polstebrih z ločnimi arkadami pevski kor. V podkorju z ravnim stropom in ločnimi nosilci je na južni ladijski steni tabla z napisom *CERKEV SV. HIERONIMA / PRVIČ OMENJENA 1360 / POSVEČENA 15. 9. 1624 / BLAGOSLOVLJENA 16. 9. 1990*. V južnem delu podkorja so kamnite stopnice s kovano ograjo, ki se ob izteku razcepijo desno v banjasto obokano nadstropje zvonika in levo na kor z na sredi izbočeno ograjo. V vzhodnem delu severne stene ladje je vhod v zakristijo s preprostim pravokotnim kamnitim portalom, do katerega vodijo štiri stopnice. Prezbiterij od ladje ločuje široko odprt šilastoločni slavolok s posnetimi robovi, poligonalnim kapitelnim zidcem in kvadratno bazo, ki ima jezikasto posneta vogala in jo zgoraj zaključuje svitek paličastega profila. Prezbiterij je banjasto obokan, tlak iz grobo obdelanih kamnitih plošč pa je od ladijskega višji za tri stopnice.

236

Oprema

Marmornati veliki oltar stebrnega tipa ima z baročno listno-volutasto ornamentiko okrašeno menzo, lesen tabernakelj in nastavek s štirimi korintskimi stebri; zadnji par je postavljen diagonalno na visoki bazi ob menzi. Stebri nosijo razgibano ogredje z majhno segmentno zaključeno atiko, v kateri sta kamniti angelski glavici. V tronu je reprodukcija slike sv. Hieronima, ki jo je leta 1990 naslikal Tomaž Perko (tisk, 195 x 99 cm); poškodovani original je hranjen v župnišču v Podnanosu, nadomestil pa je sliko sv. Hieronima, ki jo je 1826 naslikal Anton Irtitsch. Na nekdanjih obhodnih lokih sta stala marmornata kipa sv. Antona Padovanskega in sv. Florijana. Oltar je bil zadnjič obnovljen leta 2011.

Južno od slavoloka je v ladji vzidan del ogredja, ostanek enega od kamnitih baročnih stranskih oltarjev stebrnega tipa, ki sta stala ob slavoločni steni. Na slavoločni steni in na vzdolžnih stenah ladje visijo reprodukcije poškodovanih slik Tomaža Perka, ki so hranjene v

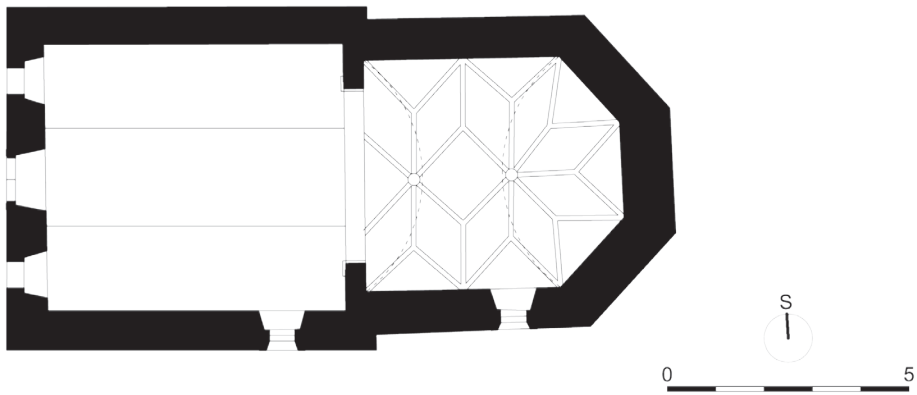
župnišču v Podnanosu. Na severni strani slavoločne stene visi reprodukcija slike sv. Ane, ki uči Marijo brati, na južni pa reprodukcija slike Krst v Jordanu; na severni steni ladje je podoba Marije, ki nosi v rokah trak z napisom *VNEBOVZETA PROSI ZA NAS*, na južni ladijski steni pa slika sv. Egidija s košuto (vse tisk, 172 x 111 cm).
Daritvena miza iz belega marmorja je iz časa zadnje obnove cerkve (2011); gornja plošča sloni na marmornati steni, ki jo na sprednji strani krasi križ, in na paru stebričev pred njo. Ambon je lesen, spredaj okrašen z izrezljano Marijino podobo v tondu.
Na koru visita novejši sliki sv. Evstahija in Oznanjenja (obe o. pl., 170 x 100 cm), deli lokalnega umetnika, datirani in signirani *DEPOLLO V. 2003*. V zahodnem delu severne ladijske stene visi tabla z napisom *ZAVETNIKU PREVAJALCEV / SV. HIERONIMU / ČAST IN SLAVA / DRUŠTVO ZNANSTVENIH / IN TEHNIŠKIH PREVAJALCEV / SLOVENIJE / NANOS 1. OKTOBRA 1994*. Tik za vhodom je desno v steni vzidan novejši kamnit kropilnik; v severnem delu podkorja stoji lesena spovednica.
V zvoniku visita dva zvonova: mali ima reliefno podobo Krsta v Jordanu in napis *Sveti Hieronim, prosi za nas, leta 2005*, veliki pa ima na zgornjem pasu napis *IESV CHRISTE A FVLGVRE ET TEMPESTATE*, na pasu nad spodnjim robom pa *OPVS ZACHARIA REIDT LABACI 1758.*

Viri: ŽA Podnanos; Velepič 1948; Gradivo ZVKD NG; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 178; STELE 1960, str. 125; ROSA 1983; ATTEMS 1994, str. 37; PETRIČ 1996, str. 154–157; ROSA 1996 c, str. 218–222; HÖFLER 2001, str. 150; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 164–165; VALENČIČ 2007, str. 138–140; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Nikolaja
(župnija Podnanos)
RNDK ev. št. 3919.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na samotni gozdni jasi sredi južnega pobočja Nanosa, pod skalnatim robom nad vasjo Poreče.

Zgodovinski podatki
V jedru poznogotska stavba se kot podružnica vipavske župnije, ki je bila oskrbovana iz vikariata v Podnanosu, omenja šele leta 1650. V začetku 17. stoletja je bila morda prezidana; na portalu je vklesana letnica 1608. 30. julija 1699 je cerkev in oltar posvetil tržaški škof Giovanni Miller (*eccl. S. Nicolai sub Monte Nanos*). Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela cerkev en oltar; leta 1764 se omenja kot neposvečena. Po

drugi svetovni vojni je bila v ruševinah; prva obnovitvena dela so bila blagoslovljena leta 1993, cerkev pa je bila delno obnovljena tudi leta 2010.

Arhitektura

V tlorisu si sledita pravokotna ladja in nekoliko ožji tristrano sklenjen prezbiterij.

Fasada ima kamnit šilastoločen portal s poševnim porezom, ki se spodaj trikotno izteka, v 237
osi nad njim pa sta dve okrogli kamniti lini; v zaključku portala je vklesan napis *16 LS 08*. V stranskih oseh pritličja sta ležeči pravokotni okni s kamnitim okvirjem in profilirano prekladno strešico. V osi nad portalom se dviga zvončnica z dvema polkrožnima linama za zvonove; zvončnica je kamnita in od ometanega nastavka ločena s paličastim profilom. Na južni strani ima ladja eno pravokotno okno s porezanim kamnitim okvirjem in profilirano prekladno strešico, enako okno je tudi v južni steni prezbiterija. Prezbiterij je enako visok kot ladja. Vogali cerkve imajo kamnite šivane robove. Dvokapna streha je krita s skrilom.

Ladjo pokriva v ostrešje dvignjen lesen strop trapezastega prereza. V prezbiterij vodi ši- 238
roko odprt rahlo potlačen kamnit pilastrski slavolok, ki ima na sklepniku relief z angelsko glavico. Nad slavolokom je v osi kvadratna lina s kamnitim okvirjem, zaprta s kovanimi vratci z napisom *IHS*. Prezbiterij, ki je od ladje za stopnico višji, je zvezdastorebrasto obokan; obočna rebra klinastega profila slonijo na geometričnih konzolah, diskasta sklepnika sta ometana.

Oprema

Marmornati stebrni veliki oltar sv. Nikolaja je rekonstruiran; na novi menzi stoji nastavek s stopničasto zamaknjenimi stebri brez kapitelov, ki nosijo starejše razgibano ogredje z atiko; nad volutastim nastavkom angelska glavica nosi trikoten zatrep s križem, na volutastih okrajkih pa sedi par kamnitih angelov. Na inkrustiranih obhodnih lokih stojita kamnita baročna kipa, levo sv. Florijana in desno sv. Antona Padovanskega (oba v. 80 cm). V oltarni niši je reprodukcija poškodovane slike sv. Nikolaja, ki jo je leta 1993 naslikal Tomaž Perko (o. pl., 160 x 81 cm); original je hranjen v župnišču v Podnanosu, obraz svetnika na sliki pa je portret igralca Borisa Kralja. Perkova slika je nadomestila starejšo iz 1826, ki jo je na les naslikal Anton Irtitsch. Tabernakelj je lesen z reliefno podobo keliha na vratcih. Daritvena miza je kamnita, stoji pa na profilirani nogi. V južnem delu zahodne stene je ob vhodu vzidan kamnit kropilnik, na katerem sta izklesana lipov list in letnica prenove 1993. Na južni ladijski steni je vzidana plošča z napisom *CERKEV SV. MIKLAVŽA / POSVEČENA 30. 7. 1699 / BLAGOSLOVLJENA 5. 12. 1993*.

Med prenovo sta bila v zvončnico umeščena nova zvonova, ulita 1993 v livarni Ferralit; večji je posvečen sv. Miklavžu, manjši pa sv. Florijanu.

Viri: Velepič 1948.

Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 178–179; ATTEMS 1994, str. 35; ROSA 1996 c, str. 224–226; ATTEMS 2000, str. 129; HÖFLER 2001, str. 150; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 166–167, BLAŽKO 2011.

Kapelica sv. Hieronima

RNKD ev. št. 27794.

Severovzhodno nad Podnanosom stoji ob cesti na zahodnem pobočju Nanosa na kraju, imenovanem Na Konju, zidana kapelica pravokotnega tlorisa z dvokapno streho, krito s skrilom. Polkrožno zaključen portal s stopnjevanim pilastrskim ostenjem je dvignjen za tri stopnice. Pilastri v ostenju stojijo na preprostih sivo obarvanih kvadrastih bazah in se zaključujejo z enako obarvanimi kvadrastimi kapiteli. Vhod je zaprt s kovanimi vratci. V banjasto obokani notranjščini je v zastekljeni niši na menzi nameščena slika sv. Hieronima (o. l., ok. 100 x 45 cm), poljudno novejše delo.

Kapelica Srca Jezusovega
RNKD ev. št. 27795.

Nad vasjo Gradišče pri Vipavi stoji ob gradiški pešpoti na severozahodnem pobočju Nanosa na kraju, imenovanem Lipe ali Na Vratih, preprosta zidana kapelica pravokotnega tlorisa z dvokapno s skrilom krito streho s konca 19. stoletja; obnovljena je bila leta 2005. Ravno zaključen vhodni del je zaprt z nizko leseno ograjo. V notranjosti je na stenah in na oltarni polici več lesenih razpel in slika Srca Jezusovega (tisk).

Znamenje
RNKD ev. št. 19205.

Ob asfaltiranem delu kolovoza severozahodno od cerkve sv. Hieronima stoji nizko stebrno kamnito znamenje v obliki križa, ki ima na prednjem delu reliefno upodobitev Križanega.

Spomenik Janku Premrlu - Vojku
RNKD ev. št. 19207.

Pred Vojkovo kočo na Pleši stoji na kamnitem podstavku bronast doprsni portret narodnega heroja Janka Premrla - Vojka. Na sprednjem delu podstavka je bronasta tabla z napisom *JANKO PREMRL - / VOJKO / POSTAVILI BORCI NOV TER PLANINCI PRIMORSKE IN NOTRANJSKE 1976*. Kip, delo Marjana Keršiča iz 1976, je signiran in datiran na desni rami upodobljenca.

Spomenik padlim borcem NOB
RNKD ev. št. 19209.

Spomenik v obliki ograjene kamnite piramide z napisno ploščo so ob cesti v bližini lovske koče postavili leta 1959, obnovili pa 1980.

235

236

237

238

občina
Vipava

OREHOVICA

Gručasta vas leži v dolini potoka Pasji rep, med hribi Slemen, Golavna in Kucelj; prvič se z imenom *Nussdorf* omenja v urbarju za Vipavo iz leta 1499. V vasi je ohranjenih več domačij vipavskega tipa iz 18. in 19. stoletja s klesanimi arhitekturnimi elementi (RNKD ev. št. 16108).

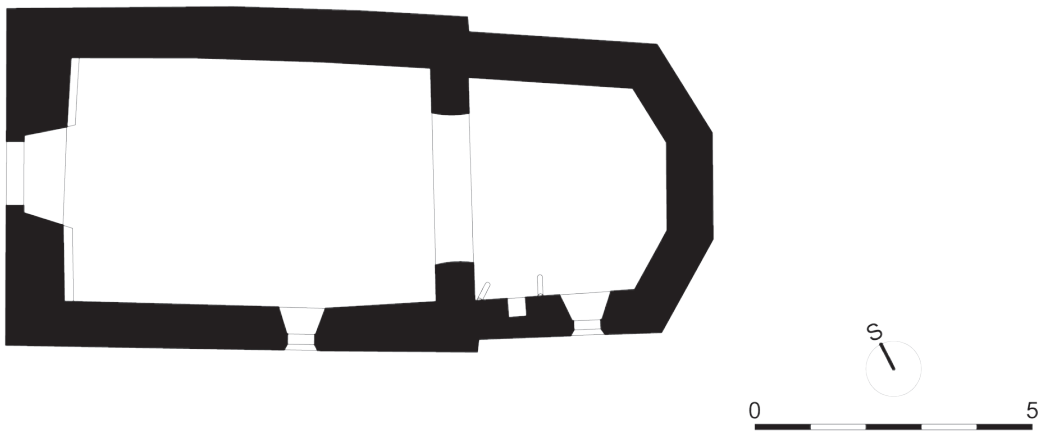
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 182 (Št. Vid) A 04.
Literatura: *Orehovica* 1999, str 1-2.

Podružnična cerkev sv. Trojice
(župnija Podnanos)
RNKD ev. št. 3921.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na gozdni jasi na vrhu hriba Sv. Trojice, znanega tudi kot Povhovec.

Zgodovinski podatki
Cerkev se v virih prvič omenja ob posvetitvi leta 1642; dograjena je bila bržkone tik pred posvetitvijo, ki jo je opravil ljubljanski pomožni škof Mihael Kumar pl. Kumberg. Leta 1650 je bila kot podružnica vipavske župnije oskrbovana iz vikariata v Podnanosu. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 se ob sv. Trojici kot sozavetnica cerkve navaja sv. Marija Magdalena, ki ji je bil posvečen stranski oltar, od leta 1764 pa je cerkev omenjena le še s patrocinijem sv. Trojice. Stavba je začela propadati že po prvi svetovni vojni, po drugi pa je bila v ruševinah; ohranili so se le pročelje z zvončnico, slavolok med ladjo in prezbiterijem ter del zidov. Cerkev je bila obnovljena v letih 1987 in 1988, ko je bila tudi blagoslovljena.

Arhitektura
Cerkev ima v tlorisu tristrano sklenjen prezbiterij in nekoliko širšo pravokotno ladjo. Na

fasadi je kamnit profiliran pravokoten portal, v osi nad njim pa z dvema linama predrta zvonč- 239
nica; ob portalu je v betonski robnik na tleh vtisnjena letnica obnove 1988. Na južni steni ladje in prezbiterija je po eno pravokotno okno s prirezanim kamnitim okvirjem in venčnim zidcem. Cerkev pokriva dvokapna korčasta streha.
V notranjščini imata ladja in prezbiterij odprto ostrešje. Rustično izvedena slavoločna odprtina je v temenu rahlo šilasto oblikovana, podobna pa sta tudi zaključka okenskih ostenij. V za stopnico višjem prezbiteriju sta na južni steni fragmenta reber kvadratnega prereza, ostanek nekdanjega oboka.

Oprema

V prezbiteriju stoji preprosta zidana menza, na steni za njo pa visi slika sv. Trojice (o. pl., 185 x 121 cm), delo Danice Kuščar iz 1988; pred prvo svetovno vojno je v cerkvi stal poznobaročen oltar z reliefom Marijinega kronanja iz leta 1738, ki se je postavljal v bližino Francesca Robbe. Desno od vhoda je na preprosto konzolo pritrjen okrogel kamnit kropilnik (premer čaše 33 cm), na južni ladijski steni pa je kamnita plošča z napisom *CERKEV SV. TROJICE / PRVIČ OMENJENA 1466 / POSVEČENA 29. 9. 1642 / BLAGOSLOVLJENA 28. 8. 1988*.
Bronast zvon, ulit v livarni Ferralit leta 1988, krasi relief sv. Trojice.

Viri: ŽA Podnanos; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: STELE 1960, str. 121, 125; VRIŠER 1976, str. 65, 210; VRIŠER 1983, str. 138; ATTEMS 1994, str. 36; *Orehovica* 1999, str. 8–9; ATTEMS 2000, str. 129, 580; HÖFLER 2001, str. 150; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 168–169; ROSA 1996 c, str. 222–224; BLAŽKO 2011.

Kapelica sv. Jožefa

RNKD ev. št. 19460.

Zidana kapelica stoji sredi vasi ob hiši št. 2; leta 1914 jo je dal zgraditi Janez Lozej, da bi se vaščani varno vrnili iz vojne. Kapelica pravokotnega tlorisa je pokrita z dvokapno korčasto streho s kovanim križem na slemenu. Nad profiliranim polkrožno zaključenim pilastrskim vhodom, zaprtim s kovanimi vratci, je trikotno čelo z manjšim lesenim razpelom. V križnogrebenasto obokani notranjščini stoji na menzi lesen kip sv. Jožefa (v. ok. 90 cm), delo Franca Goršeta, stranski steni pa je leta 1991 s prizoroma Rojstva in Bega v Egipt poslikal Ivan Žgur.

Literatura: *Orehovica* 1999, str. 8-9.

239

OTLICA

občina
Ajdovščina

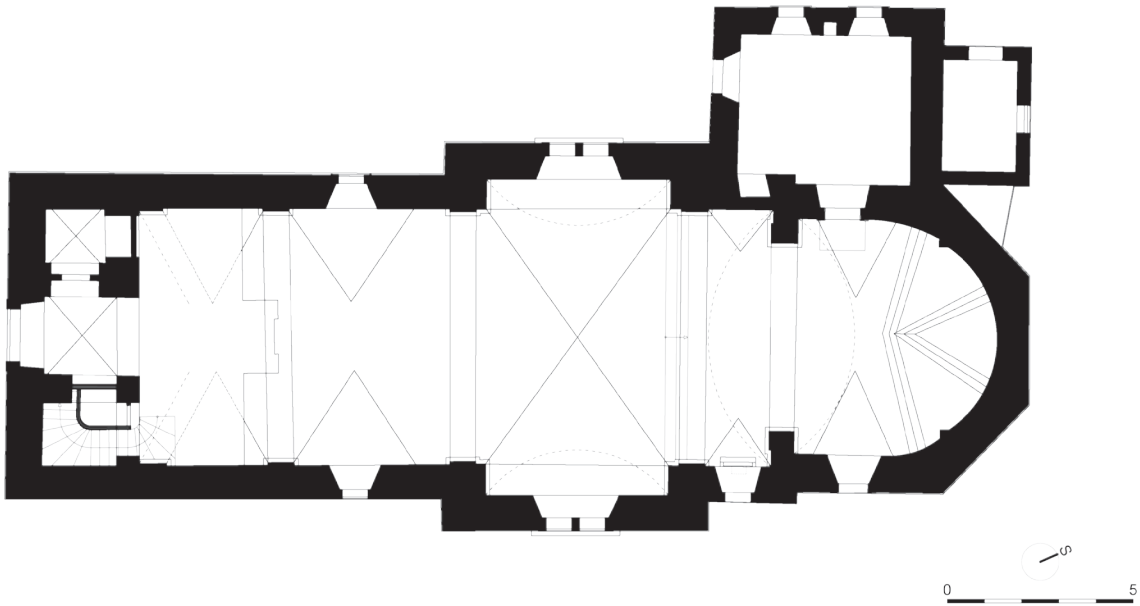
Razloženo naselje ob cesti Col–Predmeja na Gori nad severozahodnim robom Vipavske doline, znano po kraškem naravnem mostu, imenovanem Otliško okno. Vas sestavljajo zaselki Sibirija, Kitajska in Kurja vas s središčem v Cerkovni s t. i. farno gručo iz 19. stoletja, ki združuje župnijsko cerkev, župnišče, pokopališče, staro osnovno šolo in zadružni dom. Kraj so začeli poseljevati na začetku 17. stoletja z majerijami iz svetokriškega gospostva; v 18. stoletju je imenovan tudi *Votlica* ali *Vodiza*. Cerkev sv. Angelov varuhov s kaplanijo je stala ob vznožju Oblega vrha, krajevno središče pa je že bilo na današnjem mestu ob križišču poti s Trnovske planote in danes opuščene poti iz doline, ki je iz Lokavca vodila preko Gorenje vasi. Južno od vaškega jedra stoji hiša št. 59 (RNKD ev. št. 21332) s kamnitim segmentno zaključenim pilastrskim portalom, ki ima tako kot predelana okna v pritličju profilirano prekladno strešico, na stranski fasadi pa prazno hišno znamenje.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 146 (Dol – Otlica) A 12, 13.
Literatura: ČIBEJ 2005, str. 91–93.

Župnijska cerkev sv. Angelov varuhov
(župnija Otlica)
RNKD ev. št. 3870.

Lega
Proti severu obrnjena cerkev stoji ob glavni cesti v zahodnem delu naselja (Cerkovna); obdaja jo zid nekdanjega pokopališča, katerega vhoda z južne strani flankirata po dva kamnita obeliska.

Zgodovinski podatki
Cerkev, ki naj bi bila prvotno posvečena Vsem svetnikom, je bila sprva vipavska podružnica, kaplanija s patrocinijem sv. Angelov je bila ustanovljena leta 1764, leta 1898 pa je bila povzdignjena v župnijo; sčasoma je postala tudi božja pot.
Predhodnico današnje cerkve naj bi bili zgradili v letih 1760–1765, posvetili pa šele leta 1827. Leta 1879 je v zvonik treščila strela in ga napol porušila, zvonik pa je podrl tudi del

fasade, zato so po načrtih stavbnega mojstra Mihaela Blažka v letih 1881–1886 zgradili novo cerkev; spominska napisna plošča pod pevskim korom priča, da jo je posvetil goriški nadškof Alojzij Matija Zorn leta 1892. Leta 1976 so po načrtu arhitekta Jožeta Marinka prezbiterij podaljšali v ladjo in ga za eno stopnico dvignili, leto pozneje je bil posvečen daritveni oltar; leta 1985 so po Marinkovih načrtih postavili nov pevski kor z ravno železobetonsko ograjo. Cerkev je bila temeljito obnovljena ob stoti obletnici posvetitve 1992 in leta 2005.

Arhitektura

V tlorisu si sledijo preddverje s kvadratnim zvonikom, vgrajenim v jugozahodni vogal cerkve, pravokotna ladja z dvema zelo plitvima stranskima kapelama in tristrano sklenjen prezbiterij, skoraj enako širok kot ladja, s prizidanima zakristijo in kurilnico na zahodu.

240 Na fasadi s trikotnim zatrepom je kamnit portal, ki ima na prekladi napis *1892 ANGELI VARUHI VARUJTE NAS 1992*, bakreno pultno strešico nad njim nosita kovani konzoli. V osi nad portalom je polkrožno zaključeno zamreženo kamnito okno, ki ga obstopata niši s kamnitima kipoma sv.
241, 242 Andreja in sv. Florijana, na vrhu pa je okrogla podstrešna lina. Pritličje zvonika, ki izra-

šča iz levega vogala fasade, loči od prvega nadstropja kamnit svitek, pod kamnitim konzolnim podstrešnim vencem pa se odpira z bifornimi linami; severna je zazidana. Zvonik je pokrit s pločevinasto zvonasto streho.
Plitvi kapeli izraščata iz stranskih sten ladje v obliki transepta; fasadi krakov z biforo na sredi sta zaključeni s trikotnim čelom, v katerem je okrogla lina. Vzdolžni steni ladje in južno steno prezbiterija osvetljujejo polkrožno zaključena okena; enaki okni v poševnicah prezbiterija sta bili 1963 zazidani. Vhod v zakristijo, ki ima v zahodni steni nad parom pravokotnih zamreženih oken s profilirano prekladno strešico trikotno čelo, je na južni strani. Zunanjščino obteka nizek talni zidec, cerkev in zakristijo pa pokriva dvokapna korčasta streha.
V cerkev vodi manjša križno obokana veža, iz katere je na levi vhod v zvonik, desno pa (zdaj zazidan) vhod na stopnišče pevskega kora. Preddverje loči od ladje tanjši zid, ki v pritličju sloni na treh slopnih arkadah; jugozahodna arkada je zazidana, pod jugovzhodno pa je dostop do kamnitega stopnišča. Nad arkadami je v stene vpet pevski kor. Stene v ladji členijo pila- 243
stri, ki jo delijo na štiri neenake pole; pokrita je s potlačenim banjastim obokom z vrezanimi sosvodnicami. Križnogrebenasti obok nad križiščem "transepta" in ladje omejujejo oproge, ki izraščajo iz pilastrov. Okni v vzhodni in zahodni steni prve pole sta bili leta 1986 zaradi postavitve orgel zazidani.
Prezbiterij je od ladje ločen s potlačenim pilastrskim slavolokom in višji za tri stopnice. V zahodni steni je vhod v neobokano zakristijo. Banjasti obok prezbiterija počiva na profiliranih konzolah, vanj pa se zarezujejo sosvodnice in v zaključku radialno razporejeni žlebasti trakovi.
Tlak je iz sivkastih kamnitih plošč, po sredini ter na začetku in koncu ladje teče geometrijski vzorec iz rjavih plošč; v prezbiteriju so rdečkaste plošče iz hvarskega marmorja.

Poslikava

Okna v ladji so okrašena z vitraji, na katerih je upodobljenih sedem zakramentov: na vzhodni strani si od severa proti jugu sledijo krst, birma, evharistija in pokora, na zahodni strani pa od juga proti severu bolniško maziljenje, mašniško posvečenje in poroka.

Oprema

Neobaročen veliki stebrni oltar iz marmoriranega štukolustra je bil izdelan 1892. Na preprosto 244
okrašeni škatlasti menzi stoji marmornat tabernakelj stebrnega tipa s prekinjenim segmentnim zatrepom in reliefom pelikana na pozlačenih pločevinastih vratcih iz 1937. Stopničasto razporejena para kompozitnih stebrov nosita ogredje z atiko, v kateri je ovalna slika Svetogorske Matere božje (o. pl., ok. 35 x 50 cm), atiko pa krona križ s trolistnimi kraki; ob segmentnih

okrajkih stojita angela adoranta. V tronu oltarnega nastavka je mavčni kip sv. Angela varuha z varovancem (v. 145 cm). Na vhodih v zaoltarni prostor stojita na volutastih podstavkih mavčna kipa sv. Antona Puščavnika in sv. Jožefa z Detetom (v. obeh ok. 110 cm). Vsi oltarni kipi so s konca 19. stoletja. Pred oltarjem je široka stopnica, okrašena z inkrustacijo v obliki rastlinske vitice. Oltar je leta 1988 restavriral in na novo poslikal Leopold Strnad.

245 Ob levo stran slavoločne stene je postavljen marmornat podstavek s kipom sedeče Matere božje z Detetom (mavec, v. 130 cm), delo podobarja Franca Ksaverja Tončiča (sig. in dat. *Fr. Ks. Tončič, Kamnik 25. 4. 1904*), ki je prej stalo v stranskem oltarju. Na desni strani je pred slavoločno steno postavljen misijonski križ iz leta 1909 (les, v. korpusa 147 cm). V stranskih kapelah sta ob severna pilastra postavljena kipa Srca Jezusovega na levi in Srca Marijinega na desni strani (oba les, v. ok. 95 cm), tirolski deli iz prve polovice 20. stoletja. Reliefi križevega pota (48 x 38 cm) iz leta 1991 so delo Leopolda Studena.

Na z lesom obloženi korni ograji sta podobi kralja Davida z liro in napisom *V usta mi je položil novo pesem, hvalno pesem našemu Bogu Ps 40* / *Pojte Gospodu novo pesem, ker je storil čudovita dela Ps 98* ter sv. Cecilije z napisom *Moje srce je pripravljeno o Bog: pel in igral bom Ps 108* / *Aleluja. Hvalite Gospoda v njegovem svetišču Ps 150*, delo Lucijana Bratuša iz leta 1987.

Masiven kamnit ambon in kamnit kvadrast daritveni oltar z lesenim reliefom pelikana z mladiči na sprednji strani sta bila izdelana po načrtih Jožeta Marinka 1977. V vzhodno steno ladje pri slavoloku je v zid vgrajen krstni kamen iz belega makedonskega marmorja, ki se odpira v obliki knjige; izdelan je bil leta 1967 po načrtih Jožeta Kregarja.

Pod korom je v desni steni ladje vzidana marmornata plošča (54 x 79 cm) z napisom *D. O. M. / ANNO 1892., DIE VERO 27. AUGUSTI, / EGO ALOYSIUS MATHIAS ZORN, / ARCHIEPISCOPUS GORITIENSIS, / CONSECRAVI ECCLESIAM HANC EIUSQUE / ALTARE MAIUS IN HONOREM SS. ANGE=/LORUM CUSTODUM.*

Stare orgle so leta 1979 odstranili in jih leta 1996 nadomestili z novimi mehanskimi, delom Antona Škrabla iz Rogaške Slatine.

Pod pevskim korom je novejša spovednica, izdelana po načrtu arhitekta Jožeta Marinka. Približno sočasne so klopi; zadnji dve imata na naslonjalu v plitvem reliefu upodobljena po dva klečeča angela, ki častita monštranco.

V zvoniku so trije zvonovi: veliki zvon iz leta 1928 je ulila livarna Colbacchini, srednji in mali zvon sta bila ulita leta 1986 v livarni Ferralit Žalec. Navček je iz leta 1841.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Velepič 1948; Kulturni spomeniki 1987; http://www.td-okno.si/gora (stanje 26. 1. 2012).

Literatura: LAMPE 1896; *Letopis* 2000, str. 892; HÖFLER 2001, str. 154; KOBAL 2001, str. 266; KEMPERL 2004, str. 132–134; ČIBEJ 2005, str. 97, 100–101, 107, 118.

Župnišče

V župnišču je hranjenih pet bander (o. pl.): rdeče bandero s sliko Angela varuha na eni in Oznanjenja na drugi strani z začetka 20. stoletja; modro bandero z ovalno sliko sv. Alojzija na eni in Brezmadežne na drugi strani s konca 19. stoletja; rdeče bandero s sliko v obliki mandorle, ki kaže na eni strani sv. Frančiška Asiškega in na drugi Brezmadežno, 20. stoletje; rdeče bandero s preslikano sliko Marije Magdalene na eni in sv. Petra na drugi strani iz leta 1857; rdeče bandero s sliko Krsta v Jordanu na eni in sv. Barbare na drugi strani, verjetno z začetka 20. stoletja.

Pokopališče

Pokopališče, ki je sprva obdajalo cerkev, so leta 1845 prestavili na današnje mesto, približno dvesto metrov južno od cerkve; o času prenosa priča letnica, vklesana na levem od z obeliskom in kroglo zaključenih slopov glavnega pokopališkega vhoda. V osi glavnega vhoda stoji sredi pokopališča kamnit križ s trilistno zaključenimi kraki, na njem pa je visok relief Križanega (RNKD ev. št. 24067); datiran je bil z letnico 1869, ki ni več vidna.

Viri: Kulturni spomeniki 1987; Premrl 2002–2003.

Kapelica Lurške Matere božje

RNKD ev. št. 24071.

Zidano kapelico kvadratnega tlorisa pri hiši št. 77 sta leta 1924 postavila brata Krapež v zahvalo za srečno vrnitev iz tujine. Polkrožno zaključen vhod, zaprt s kovanimi vratci, poudarjata ozka prečnika, nad vhodom pa se dviga trikotno čelo z reliefom križa; dvokapna streha je pokrita s korci. V banjasto obokani notranjščini je zastekljena niša s kipcem Lurške Matere božje (mavec, v. ok. 30 cm).

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 137–138; *Angelska gora* 2001, str. 42; *Semenje javorovo* 2002, str. 451.

Znamenje pri Otliškem oknu

RNKD ev. št. 24044.

V bližini Otliškega okna so dali v 19. stoletju (na podstavku naj bi bila letnica 1800 ali

1850) Skručjaški iz Skručje doline na živo skalo postaviti Mariji posvečeno znamenje. Izklesano je iz enega kosa kamna, hišica pa je nekoliko širša od nizkega slopa. S kovano mrežo zaprto nišo pokriva dvokapna streha s kovinskim križem na slemenu. V niši je bil sprva mavčni kip Matere božje, ki so ga ob zadnji prenovi leta 1984 zamenjali s poljudnim bakrenim reliefom polkrožnega formata z upodobitvijo Angela varuha (v. ok. 25 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 130–131; *Angelska gora* 2001, str. 25.

Slopno znamenje nad Benečijo

247 Kamnito slopno znamenje sredi gozda nad Benečijo na Gori je leta 1894 izklesal in postavil Jože Česnik (zato imenovana tudi Pr' Čiesnki), o čemer priča v atiki vklesani napis *18 j. Č. 94*. Znamenje je bilo kasneje porušeno, leta 1996 pa na novo postavljeno, vendar se je zgornji piramidasti zaključek s križem izgubil. Plitva niša z zastorastim lokom je bila nekaj časa prazna, sedaj je v njej majhno razpelo.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 129–130; *Semenje javorovo* 2002, str. 452.

Znamenje Pr' Šmonči

RNKD ev. št. 24076.

Ob poti k domačiji s hišno št. 90 (po domače Pr' Šmonču) stoji kamnit križ z letnico 1827; postavljen naj bi bil v zahvalo za rešitev deklice Mete med požarom domače hiše dve leti pred tem. Križ s korpusom, izklesan iz enega kosa kamna, stoji na visoki stopnjevani kamniti bazi, na nogi pa ima v pravokotni kartuši vrezani začetnici Zdravka Likarja, ki je med vojno poškodovani križ obnovil, in danes skoraj neberljivo letnico. Znamenje naj bi bil izklesal Pavle Krapež.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: MAKAROVIČ 1981, str. 108; ČERNIGOJ 1999, str. 142–143; *Semenje javorovo* 2002, str. 451.

Slopno znamenje

RNKD ev. št. 24072.

Kamnito slopno znamenje stoji v zaselku Kravsovci med hišama št. 51 in 52. Hišica s polkrožno zaključeno zastekljeno nišo in dvokapno valovito pločevinasto streho s križem na vrhu je

nekoliko širša od slopa, na katerem je napis *JAZ SEM MATI LJUBEZNI, PRI / MENI JE VSA MILOST. PRIDITE / K MENI VSI KI ME ŽELITE. IN NA/SITITE SE MOJEGA SADU! / V ČAST NEBES KRALJICI DAROVAL DNE / 20. MAJA 1896 / J. ŽIGON.* V niši je bil sprva lesen kip Pietà, ki so ga leta 1997 nadomestili s kipcem Marije Čudodelne svetinje (mavec, v. ok. 35 cm).

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 135–136, 293; ***Angelska gora*** 2001, str. 41; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 452.

Spomenik padlim v NOB

RNKD ev. št. 24091.

Leta 1973 odkriti spomenik, narejen po načrtu Alojza Rustje, je posvečen 41 padlim borcem NOB in žrtvam fašizma iz Otlice in Kovka v letih 1941–1945. Na z verigo ograjeni tlakovani ploščadi stoji prizma trapezastega tlorisa z napisnimi ploščami na sprednjih stranicah in s peterokrako zvezdo sredi trikotne atike. 248

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 77; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: SILIČ–NEMEC 1982, str. 108; ČERNIGOJ 1999, str. 145–147.

Spomenik padlim v NOB

Na Čijakovci zraven pokopališča stoji na kamniti ploščadi spomenik z napisno ploščo, obdano z grobo obdelanimi kamnitimi kvadri in na vrhu zaključeno s simbolom Triglava. Postavljen je bil leta 1980 v spomin štirim žrtvam fašističnega nasilja, ustreljenim leta 1944, po osnutku Ivana Polanca.

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 79; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 156–157.

Spomenik Ivanu - Janku Bizjaku

Bronasto poprsje na Otlici rojenega narodnega heroja Ivana - Janka Bizjaka (+ 1941), delo Marjana Keršiča iz leta 1977 (sig. in dat. na rami), stoji na visoki bazi pred glavnim vhodom v poslopje osnovne šole.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: *Mati Gora* 2001, str. 308.

Kamnita spirala / "Polž"

249 V Molkavi dolini v bližini Otliškega okna je arhitekt Damijan Popelar leta 2004 iz kamnov sestavil spiralo, ki spada v t. i. *earth art*. Simbolike polna spirala v obliki nizkega zidca se iz središča v kupu kamenja na dnu vrtače izvija k velikemu kamnitemu stožcu na vrhu, od koder se vrača na dno k svojemu izviru. Desno od stožca stoji med skalama velik lesen križ, ki ima na prečnem tramu vrezan napis *GOSPOD / MOJA SKALA IN MOJ REŠITELJ.*

Literatura: *Kamnita spirala* 2005.

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

PLAČE

občina
Ajdovščina

Obcestno naselje vzhodno od Vipavskega Križa v zavetni legi pod Velikim in Malim hribom; še v šestdesetih letih 20. stoletja so bile zaselek Vipavskega Križa. Delijo se na Kukovže ali K'glovše, Hrib, Srednjo vas in Tabor, kjer je nekoč stal taborski kompleks. Hiša št. 6, nekoč v lasti družine Kalin, bi lahko bila po zasnovi nekdanji srednjeveški stolpasti dvor; na fasadi ima preprost kamnit portal s konzolama, ki nosita preklado s štirilistnim medaljonom, v katerem so vklesani monogram IHS, križ in goreče srce, letnica 1870 in iniciali F K.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 97 (Sv. Križ) A 04.
Literatura: RUSTJA 1994, str. 126; RUSTJA 2000; SAPAČ 2009, str. 164.

Kapelica Lurške Matere božje

RNKD ev. št. 4107.

V južnem delu vasi pod gričkom stoji leta 1946 zgrajena kapela. V umetni votlini, obdani z rastlinjem, stoji v stranski niši na desni v Padovi izdelan kip Lurške Matere božje (polihromiran kamen, v. ok. 160 cm), levo pa je na podest postavljen marmornat daritveni oltar z menzo, spredaj podprto s parom nog. Vhod v votlino zapira kamnita balustrada. Na tem mestu je že pred drugo svetovno vojno stalo zidano znamenje. 250

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: PETRIČ 2000, str. 150–153.

Znamenje Srca Jezusovega

Znamenje je vzidano v škarpo ob cesti nad hišo št. 47; narejeno je bilo na začetku 21. stoletja. V preprosti kamniti zastekljeni niši z dvokapno korčasto streho in kovano ograjo je kipec Srca Jezusovega (les, v. ok. 15 cm) serijske izdelave.

Nussdorferjeva (Voukova) hiša (Plače 29)

Mogočna enoinpolnadstropna hiša pravokotnega tlorisa s triosno fasado, katere glavna os je poudarjena z vhodom, na profilirane konzole postavljenim balkonom in balkonskimi vrati s trikotnim čelom, zgrajena bržkone v 19. stoletju in obnovljena leta 1974, je bila nekdaj domovanje viteza Adolfa de Lama, svetnika in višjega upravnika pošt v Dalmaciji. Gladko fasado členijo okna s profiliranim venčnim zidcem, pod napuščem štirikapne strehe pa jo obteka rahlo profiliran podstrešni venec.

Literatura: RUSTJA 1987, str. 95; RUSTJA 2000, str. 65.

250

PLANINA

občina
Ajdovščina

Razložena vas na planinski planoti z zaselki Britih (RNKD ev. št. 23132), Koboli, Marci (RNKD ev. št. 23644), Štrancarji, Uštini, Dolenja vas in Gorenja vas (RNKD ev. št. 23641). Pri Kobolih so ostanki keltskega grobišča, poleg cerkvice sv. Pavla pa ostanki prazgodovinskega gradišča in poznorimske utrdbe (RNKD ev. št. 4958), med najstarejše, že v keltskih časih poseljene zaselke pa sodijo tudi Štrancarji; hiša št. 10 ima na klesanem portalu na ganku vklesano letnico 1789. Središče kraja je v zaselku Britih, kjer je poleg župnijske cerkve na glavnem trgu pravilnega kvadratnega tlorisa tudi poslopje nekdanje pristave kartuzijanskega samostana v Bistri pri Vrhniki, od leta 1857 preurejeno v osnovno šolo; na prekladi južnega portala je vklesan napis *LJUDSKA ŠOLA*, na prekladi severnega pa *OBČINSKA URADNIJA 1896*. V zaselku je več hiš oziroma domačij vipavsko-goriškega tipa z ohranjenimi starejšimi klesanimi arhitekturnimi elementi: obnovljena hiša št. 50 ima na zahodni fasadi hišno znamenje s porcelanastim Marijinim kipcem; hiša št. 56 ima na pročelju kamnit portal s profiliranim prekladnim nadstreškom, na začelju pa s pilastrskim slavolokom uokvirjeno hišno znamenje, v katerem stoji mavčni kipec Lurške Matere božje; na gospodarskem poslopju poleg hiše št. 59 je kvadratno gotsko oblikovano kamnito okno; hiša št. 61 je z arhitekturnimi elementi bogata vipavska domačija, na portalu skednja je vklesana letnica 1705; hiša št. 66 ima v osi glavnega portala balkonska vrata, ob straneh katerih sta polkrožno zaključeni zastekljeni niši s kipoma Lurške Matere božje in Srca Jezusovega; hiša št. 72 ima na prekladi portona napis *18 M. IHS L. 81*. V zaselku Gorenja vas so zanimive: hiša št. 73 z na prekladi portala gospodarskega poslopja vklesano letnico 1809; hiša št. 74 z napisom *18 J. t. 87* na prekladi ornamentalno okrašenega portona; hiša št. 76 z gotsko oblikovanim ločnim portalom; hiša št. 77 z na prekladi portala vinske kleti vklesano letnico 1846; hiša št. 88 z napisom *S: MICH:* ***RONZIL*** */ CVRAVIT FIERI - / ANNO 1759*, vklesanim na sklepniku kamnite kalone. Med zaselkoma Gorenja vas in Kobali stoji manjša skupina hiš z bogato arhitekturo: hiši št. 94 in 95 (RNKD ev. št. 19043) imata na prekladi kamnitega portona vklesan napis *ANNO 1748 + 44 MESOSNU*, ob mostovžu na dvoriščni strani pa gank s stebrom, ki podpira širok napušč; hiša št. 96 ima ob kamnitem portonu, okrašenem z ornamentom in napisom *18 FERTUNAT. MARIZ 90 55* na prekladi, hišni znamenji s poudarjenimi prečniki in sklepnikom, v katerih sta tiska Srca Marijinega in Srca Jezusovega, na prekladi portala v vinsko klet pa napis *F 1871 M*. V zaselku Kobali so bile hiše polepšane z novimi klesanimi okni in vrati v drugi polovici 19. stoletja: hiša št. 98 ima na prekladi portona napis *JOSEF 1850 FERIANČIČ*;

hiša št. 101 ima na prekladi portala napis *ANTON 189 + 345 NOVAK*; hiša št. 103 ima na prekladi portala, h kateremu vodi kamnito stopnišče, napis *I K / 18+52*; pri hiši št. 109 so stari porton z napisom *JOŽEF 18 97 MARC* na prekladi prestavili pred vhod na glavni fasadi.

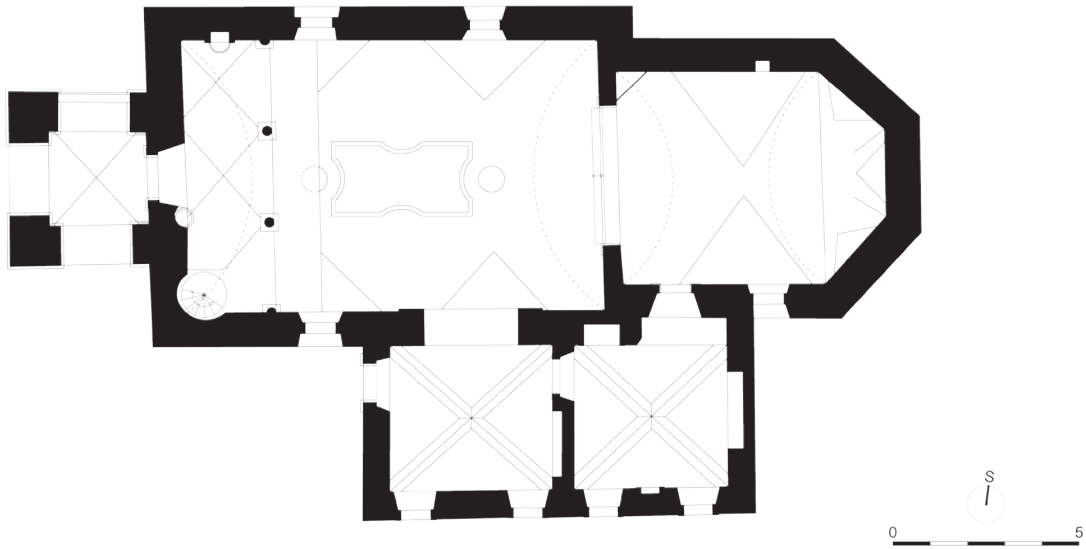
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 122 (Planina) A 04; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 192, 198–208.

Župnijska cerkev sv. Kancijana
(župnija Planina)
RNKD ev. št. 3885.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na dvignjenem platoju sredi zaselka Britih in je na severni strani obdana z nekdanjim pokopališkim zidom.

Zgodovinski podatki
Cerkev je na tem mestu stala že leta 1631, saj je to letnico nosil zvon, ki ga je leta 1879 prelil Albert Samassa; zvonik naj bi bil postavljen leta 1661. Planina je leta 1737 dobila kaplana, ki je bil podrejen kartuzijanom, po njihovem zatrtju leta 1780 pa je dve leti kasneje omenjena kot lokalija in 1785 kot kuracija; župnija je postala leta 1892. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 so bili v cerkvi trije oltarji: poleg velikega, posvečenega sv. Kancijanu in somučencem, še oltarja Device Marije in sv. Marije Magdalene. Kapela sv. Bruna je bila zgrajena najverjetneje med letoma 1760 in 1770; popravili so jo v letih 1778–79 in 1780 kupili božji grob. Nove orgle je leta 1861 izdelal Franjo Deu, pri Albertu Samassi so 1870 nabavili nove zvonove, 1877 pa pri Janezu Wolfu naročili novo oltarno sliko. Leta 1896 so v zvonik namestili novo uro, dve leti kasneje pa sliko Oznanjenja v desnem stranskem oltarju zamenjali z Marijinim kipom. Leta 1914 so delno podrli zid okoli cerkve in uredili okolico, leta 1927 pa so povečali pevski kor.

Arhitektura
V tlorisu sestavljata cerkev pravokotna ladja, na katero se na zahodni strani pripenja kvadraten zvonik, na jugu pa ji je prizidana kvadratna stranska kapela, in tristrano sklenjen
251 prezbiterij; med njim in kapelo je prizidana kvadratna zakristija. Pred preprosto fasado stoji v osi trinadstropen zvonik oglejskega tipa s tremi ločnimi vhodi v zvonico; fasado ob

zvoniku predirata le dve okrogli kamniti lini v nadstropju. V severni steni ladje je par pravokotnih pokončnih oken, nad zahodnim pa še lunetno okno, v južni steni sta tik pred kapelo pravokotno in nad njim lunetno okno. Enaki okni sta tudi v južni steni prezbiterija; tu je vzidana figuralna kamnita konzola. V kapelo vodi na zahodni strani kamnit profiliran portal s profilirano prekladno strešico, ki ima na bazah motiv diamanta, nad njim pa je lunetno okno; vzdolž južne stene prizidane kapele in zakristije teče niz štirih manjših pravokotnih oken. Stavba ima poudarjene kamnite šivane robove, krita pa je z dvokapno opečnato streho. Zvonik ima izrazit talni zidec.

V ladjo vodi klesan portal s profiliranim okvirjem, okrašenim z rombastim vzorcem, in ogredjem. Vzdolž zahodne ladijske stene sloni na paru toskanskih stebrov in paru polstebrov pevski kor s križno obokanim podkorjem; trije kamniti arkadni loki imajo v temenu sklepnike iz črnega marmorja. V steno nad stebroma sta vpeti konzoli, ki nosita podaljšek pevskega kora z leseno ometano ograjo. Stene ladje obteka bogato členjen venčni zidec, nad katerim se pne nizek ba- 252
njast obok s sosvodnicami. V vzhodni polovici ladje je na južni steni pilastrski slavolok s kamnitim profiliranim sklepnikom, ki vodi v kapelo sv. Bruna; obteka jo ogredje s profiliranim venčnim zidcem, ki počiva na profiliranih vogalnih konzolah s kartušami, pokriva pa jo vrezan

križni obok. Venčni zidec se preko pilastrskega slavoloka nadaljuje v prezbiterij, le da je tu tako kot v kapeli podprt z vogalnimi konzolami; v banjasti obok se vrezujejo sosvodnice. V južni steni prezbiterija je vhod v zakristijo, drugi vhod pa vodi vanjo iz kapele.

Poslikava

V prezbiteriju sta v podločjih oboka nad poševnicama oltarnega zaključka naslikana sv. Janez Evangelist in sv. Luka, ob slavoloku pa na oboku močno preslikana na severni strani sv. Matej in na južni sv. Marko. Na ladijskem oboku je v štukiranem polju naslikana Brezmadežna, ki slogovno in kompozicijsko posnema dela Toneta Kralja. V lunetnem polju nad vhodom v kapelo je prizor Govor na gori, ki ga je po letu 1950 naslikal Anton Cigoj, v lunetnem polju nasproti pa Vrnitev izgubljenega sina, delo Danila Jejčiča.

Oprema

253 Marmornati stebrni veliki oltar iz sredine 18. stoletja ima ob straneh vhoda v zaoltarni prostor s kamnitima kipoma sv. Roka (v. 120 cm) in sv. Florijana (v. 123 cm). Antependij škatlaste menze krasi listnata kartuša, ob straneh pa ga obstopata lizeni z angelskima glavicama in girlandama. Na menzi stoji oktogonalen marmornat stebrni tabernakelj z baldahinastim zaključkom, ki sloni na vogalnih volutah; na kroni baldahina stoji marmornat kipec Vstalega Kristusa. Stopničasto zamaknjena para kompozitnih stebrov nosita prekinjeno ogredje z okrajki, na katerih sedita kamnita kipa angelov. Na vrhu volutaste atike s prevojno segmentnim zatrepom stoji kamnit kipec angelca, v tondu sredi atike pa lebdi golob sv. Duha; pod zatrepom je par kamnitih angelskih glavic. V tronu je slika sv. Kancijana, Kancijanile, Kancija in Prota (o. pl., 226 x 124 cm), delo Janeza Wolfa iz 1877.

Stranska oltarja v kotih ladje ob slavoločni steni sta enaka in arhitekturno podobna ve-
255, 256 likemu oltarju, le da imata v kartuši antependija inkrustacijo v obliki križa. V severnem stranskem oltarju je v tronu slika sv. Antona Padovanskega, delo Andreja Herrleina iz 1796 (o. pl., 158 x 94 cm, sig. d. sp. *Herrlein 1796*), v atiki pa slika sv. Marije Magdalene (o. pl., premer 38 cm), delo Antona Cebeja iz okoli 1770. Južni stranski oltar ima v tronu lesen
254 kip Marije Kraljice z Detetom (v. 152 cm) iz 1898, v atiki pa sliko sv. Katarine Sienske (o. pl., premer 38 cm), delo Antona Cebeja.

257 Marmornati stebrni oltar sv. Bruna v stranski kapeli je bil izdelan v drugi polovici 18. stoletja. Antependij, okrašen z bogato listnato kartušo, je ob straneh volutasto zaključen, predela pa nosi nastavek z dvema paroma korintskih stebrov, ki nosijo ogredje z atiko, v kateri
258 je slika sv. Frančiška Ksaverija (o. pl., 65 x 45 cm), delo Andreja Herrleina s konca 18.
259 stoletja. V tronu je slika sv. Bruna (o. pl., 156 x 87 cm), delo Antona Cebeja iz okoli 1770. Tik za slavoločno steno na severni strani prezbiterija je na steno pritrjena marmornata

prižnica; stoji na čebulasto oblikovani konzoli, ograja brez baldahina pa je okrašena z inkrustiranim geometrijskim vzorcem.
V kapeli visi slika sv. Notburge (o. pl., 138 x 94 cm), delo Valentina Metzingerja iz sre- 260
dine štiridesetih let 18. stoletja. Križev pot s konca 19. stoletja so odstranili in namesto njega po ladji in prezbiteriju obesili postaje, slikane na mavčne plošče (40 x 29 cm). Na vzhodni strani slavoloka kapele visi lesen misijonski križ (v. korpusa 118 cm). Pod pevskim korom je na severni strani postavljen kamnit krstni kamen iz 19. stoletja, ob vhodu v cerkev pa je par baročnih kropilnikov.
V kapeli je lesena spovednica neorenesančnih oblik.
V zakristiji sta slika Križanja (o. pl., 111 x 88 cm) iz 17. stoletja in lesen procesijski križ (v. korpusa 73 cm). Na južni steni je baročen lavabo z napisom *ANNO 1778 / QVID LAVO : SI PRAVO / CRIMINE CORDA GRAVO*.
V zvoniku so trije zvonovi: veliki, posvečen sv. Antonu Padovanskemu, iz leta 1928 in srednji iz leta 1924 sta delo livarne Broili, mali, posvečen sv. Florijanu, pa je bil ulit 1965 v livarni Franc Mostar na Galjevici v Ljubljani.

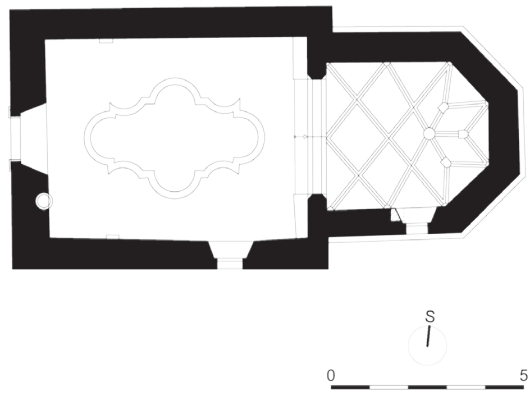
Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Računska knjiga 1878 in delovna kronika župnije Planina I ter Farna kronika Planina II; Velepič 1948.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 202–203, 207; STESKA 1927, str. 49, 309, 311; ŽIGON 1986, str. 57, 93, 94, 112, 117, 153, 165; ATTEMS 1994, str. 40; ATTEMS 2000, str, 125; CEVC 2000, str. 226–227; ŠERBELJ 2000, str. 50–51; HÖFLER 2001, str. 153; ŠERBELJ 2002, str. 178–179, 213; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 138–141; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Pavla
(župnija Planina)
RNKD ev. št. 3887.

Lega
Pravilno orientirana cerkev blizu zaselka Koboli stoji na obzidani samotni terasi nad Vipavsko dolino.

Zgodovinski podatki
Zgradili naj bi jo bili malteški vitezi že v 13. stoletju, leta 1389 pa je bila z oltarjem vred drugič posvečena kot romarska cerkev. Prezbiterij je bil zgrajen med letoma 1480 in 1490, v drugi polovici 18. stoletja pa je bila stavba v ladijskem delu barokizirana. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je bil v cerkvi en sam oltar v dobrem

stanju, leta 1764 pa ni bila posvečena; v letih 1702–1783 so jo upravljali kartuzijani iz Bistre. Cerkev je bila obnovljena v letih 1965, 1975 in 2000.

Arhitektura

Preprosta cerkev ima v tlorisu pravokotno ladjo in tristrano sklenjen prezbiterij.

261 Nad fasado se v osi ornamentalno klesanega kamnitega portala in manjšega lunetnega okenca nad njim dviguje zvončnica z dvema linama za zvonove. Cerkev osvetljujeta le pravokotni okni na južni strani, eno v ladji in drugo v prezbiteriju; prezbiterij obteka talni zidec. Dvokapno streho so nekdaj prekrivale skrilaste plošče, ki jih zdaj nadomešča sodobna kritina.

262 Gladke stene ladje nosijo raven strop s štukiranim poljem za fresko, za dve stopnici dvignjen prezbiterij pa pokriva poznogotski mrežnorebrasti obok; rebra klinastega profila slonijo na figuralnih in geometričnih konzolah, nad oltarjem pa se stekajo v štirih grbovnih ščitkih. Slavolok je šilastoločno oblikovan, posneti robovi pa se iztečejo na ajdovo zrno. V zahodnem delu ladje sta v vzdolžni steni vzidani kamniti konzoli, ki sta nosili bržkone lesen pevski kor. Tla v ladji in prezbiteriju so tlakovana z opečnatimi tlakovci.

Poslikava

Na slavoločni steni sta nad ostankoma manjših zidanih menz fragmenta na steno naslikanih oltarnih nastavkov; na desni strani je freska sedeče Matere božje z Detetom, morda iz 17. stoletja. Na stropu ladje je freska Spreobrnjenje sv. Pavla, močno preslikano delo iz leta 1858 (dat. na sp. robu).

Oprema

Lesen marmoriran poznobaročni stebrni oltar, posvečen sv. Pavlu, obstopata vhoda v zaoltarni prostor, ki imata na temenu lokov podstavka za kipa, okrašena z angelskima glavicama. Na preprosto oblikovani menzi stojijo pred oltarnim nastavkom s paroma kompozitnih pilastrov in diagonalno postavljenih stebrov grabljice. Nad prekinjenim ogredjem se dviguje atika z baldahinom, izpod katerega se ob straneh spušča bogato nabrana draperija; v atiki je v vencu oblakov pritrjeno božje oko v žarkih. V tronu je prazna niša za kip; leseni kipi sv. Pavla,

sv. Petra in sv. Janeza Evangelista so hranjeni v župnišču. Na stenah ladje je pritrjen novejši križev pot v akvatinti.
Edini zvon je posvečen sv. Petru, ulit pa je bil 1994 v livarni Ferralit.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Farna kronika Planina II.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 201; KOMELJ 1973, str. 65, 281; ATTEMS 1994, str. 40; PESKAR 1999, str. 328–329; ATTEMS 2000, str. 129; HÖFLER 2001, str. 153; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 143–145; BLAŽKO 2011.

Župnišče (Planina 67)

V župnišče so leta 1778 preuredili manjšo kmečko hišo in jo še pred letom 1855 temeljito prezidali po načrtih vipavskega okrajnega inženirja Stedya; današnjo stavbo s šestosno glavno fasado in pod ometom skrito dekorativno poslikavo s konca 19. stoletja v prostorih prvega nadstropja so večkrat povečali in predelali. V župnišču so hranjeni leseni poznobaročni kipi z velikega oltarja podružnične cerkve sv. Pavla: sv. Janez Evangelist (v. 88 cm), sv. Pavel (v. 102 cm), sv. Peter (v. 91 cm) ter kip papeža (v. 54 cm) iz 17. stoletja. Tu hranijo tudi kip Srca Jezusovega (žgana glina, v. 121 cm), sliko Srce Marijino (o. pl., 70 x 50 cm) iz srede 19. stoletja ter kazulo in pluviale s konca 19. stoletja. 265, 264 263 266, 267

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Računska knjiga 1878 in delovna kronika župnije Planina I ter Farna kronika Planina II.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 207.

Pokopališče

RNKD ev. št. 19044.

Pokopališče stoji jugovzhodno od zaselka Britih. Sredi pokopališča stoji kamnit stebrni križ – pil s klesanim reliefom Križanega iz 19. stoletja.

Kapelica sv. Antona Padovanskega

RNKD ev. št. 3888.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji ob cesti med zaselkoma Britih in Dolenja vas. Postavljena naj bi bila pred letom 1889, obnovljena pa sto let kasneje. Vhod v banjasto obokano

notranjščino je poudarjen s profiliranimi prečniki, nad njim pa je rombasto polje z letnico 1989; na levi stranski steni je kamen z vrezano letnico 1889. Kapelico pokriva dvokapna betonska streha s korci. V zastekljeni niši nad zidano menzo s kamnito ploščo je lesen kip sv. Antona Padovanskega (v. ok. 60 cm) s konca 19. stoletja.

Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 199.

Znamenje

Pred zaselkom Gorenja vas stoji novejše zidano slopno znamenje s štirikapno korčasto streho. Spodnji del obtekata nizek talni in venčni zidec, pod napuščem je preprost podstrešni venec. Na treh straneh ima banjasto obokane niše s polkrožno zaključenimi okvirji s profiliranimi prečniki in sklepnikom; v večji zastekljeni srednji niši je kipec Matere božje z Detetom serijske izdelave, v stranskih pa so obešeni tiski z upodobitvami sv. Katarine Sienske, sv. Filipa in Jakoba ml., sv. Terezije Deteta Jezusa in sv. Antona Padovanskega.

Spomenik NOB

RNKD ev. št. 24082.

Spomenik, postavljen po načrtih arhitekta Borisa Markiča leta 1977, stoji pred pokopališčem. Na ograjeni ploščadi, v tlorisu oblikovani kot stisnjena pest, stoji tristran obelisk z imeni padlih.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 108.

Kartuzijanski dvorec (Planina 61)

RNKD ev. št. 4969.

Lega

Stoji pred cerkvijo na osrednjem trgu v zaselku Britih.

Zgodovinski podatki

Dvorec so okoli leta 1702 zgradili na mestu nekdanje pristave tedanji lastniki, kartuzijani iz Bistre pri Vrhniki. Po razpustitvi samostana leta 1782 je celotna posest prešla v last državnega verskega sklada, leta 1826 pa je dvorec kupil trgovec in tovarnar Franc Galle iz

Kranja. Ta ga je enajst let kasneje prodal Dragotinu Persogliu iz Velikih Žabelj, ki ga je posedoval do leta 1857, nato pa ga je odkupila vaška skupnost za ljudsko šolo.

Arhitektura

Kompleks v obliki črke U okoli notranjega dvorišča zgrajenih enonadstropnih stavb še danes odlikujejo kamnoseški arhitekturni elementi, vidni zlasti na glavnem, vzhodnem traktu, kjer so simetrično vzidani trije kamniti portali; stranska sta danes zazidana. Na dvoriščni strani istega trakta je ohranjenih še nekaj kamnitih kvadratnih oken s profilirano prekladno strešico in zazidan polkrožno zaključen portal s prečniki in sklepnikom v nadstropju, do katerega so pred obnovo vodile kamnite stopnice; ob vznožju naj bi bil nekoč stal kamnit portal z letnico 1705.

Literatura: SAPAČ 2008, str. 73–76.

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

PODBREG

občina
Vipava

Gručasta vas, ki se na zahodu stika s Podnanosom; meja med naseljema teče po Močilniku, povezujeta pa ju kamnit enoločni most (RNKD ev. št. 4985), sredi katerega so leta 2011 obnovili znamenje s polkrožno zaključeno zastekljeno nišo in dvokapno streho ter vanj postavili mavčni kipec bl. papeža Janeza Pavla II. (v. ok. 40 cm), in kamnit dvoločni most (RNKD ev. št. 4987) z začetka 19. stoletja. V vasi je več hiš vipavskega stavbnega tipa iz 19. stoletja (RNKD ev. št. 12821) s klesanimi arhitekturnimi elementi; hiša št. 33 (RNKD ev. št. 4983), ki stoji ob Močilniku, je datirana v 18. stoletje, v njej pa je bila žaga. Na griču severno od Podbrega so razvaline srednjeveškega dvora in protiturškega tabora (RNKD ev. št. 12164).

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 182 (Št. Vid) A 04.

Kapelica pri Urtkovih

RNKD ev. št. 12819.

Stoji na jugovzhodnem koncu vasi ob cesti proti Hraščam. Zgrajena je bila v 19. stoletju, leta 1999 pa obnovljena in posvečena bl. Antonu Martinu Slomšku. Nad pilastrskim vhodom s sklepnikom sredi ločnega zaključka je trikotno čelo s kovinskim križem na vrhu; stavbo pokriva dvokapna streha iz korcev. V banjasto obokani notranjščini je nad menzo niša z lesenim razpelom (v. korpusa 20 cm) in mavčnim kipcem Matere božje z Detetom (v. 30 cm). 268

Tabor

RNKD ev. št. 12164.

Lega

Taborski kompleks, imenovan Tabor ali Stari grad, leži na slemenskem grebenu Slatna severno od Podbrega in severovzhodno od Podnanosa.

Zgodovina

V srednjem veku naj bi bil na tem mestu stal neutrjen srednjeveški stolpast dvor, ki pa v

zgodovinskih virih ni omenjen. Taborsko obzidje je nastalo najverjetneje v času turških vpadov v Vipavsko dolino v zadnji tretjini 15. ali v prvi tretjini 16. stoletja in je bilo med manjšimi v dolini; utrdba je imela pomemben strateški položaj, saj je varovala vhod v Vipavsko dolino. Ker Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* utrdbe ne omenja, je bila najverjetneje že pred zadnjo četrtino 17. stoletja opuščena. Leta 1990 so bile ruševine tabora očiščene.

Arhitektura

Srednjeveški in kasneje razširjeni taborski kompleks, ki meri približno 55 x 28 m, se prilagaja naravnemu terenu, zato je njegova poligonalna tlorisna zasnova nepravilna. Ohranjeni so le fragmenti, predvsem obrambno zidovje na južni, zahodni in severni strani, medtem ko sta vzhodni obrambni zid in notranjost kompleksa popolnoma nerazpoznavna. Kompleks se je raztezal na dveh ploščadih: domnevni srednjeveški dvor naj bi bil stal na severni ploščadi znotraj obzidja, ki je bilo visoko do 3,5 m, na južni ploščadi pa je bil z dvojnim obzidjem zavarovan prehod na višjo severno. Na vzhodu in severu je bil taborski kompleks lažje dostopen in zato še dodatno utrjen z globokim obrambnim jarkom, visokim zidom in polkrožnim obrambnim stolpom, ki je deloma še ohranjen. Severovzhodni vogal obzidja naj bi bil klinasto oblikovan kot nekakšna bastija. Znotraj obzidja naj bi bili tudi dve cisterni za vodo. Zahodna stran je bila naravno bolje zavarovana, tam je bil na stiku zahodne in južne stranice tudi glavni vhod v taborski kompleks.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: OSMUK 1991; OSMUK 1996; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 588; SAPAČ 2008, str. 43–47.

PODGRIČ

občina
Vipava

Manjše strnjeno naselje v pobočni legi pod cesto Podnanos–Razdrto; h kraju spada tudi zaselek Loka ob Močilniku.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 094 (Ložice) A 02.

Kapelica Matere božje

RNKD ev. št. 12822.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji ob magistralni cesti Razdrto–Podnanos, ob odcepu, ki vodi v vas. Postavljena je bila konec 19. stoletja. Vhod krasi portal s segmentnim lokom in prečnikoma v obliki venčnega zidca. Notranjščina ima raven strop, v niši pa je tisk svetogorske Marijine podobe. 269

Znamenje

RNKD ev. št. 4970.

Pred hišo št. 12 stoji iz kamna zidano slopno znamenje s polkrožno zaključeno nišo, v kateri je manjše leseno razpelo.

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 137, 180.

268

269

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

7.072(497.4Ajdovščina)
930.85:7.03(497.4Ajdovščina)

UPRAVNA enota Ajdovščina : občini Ajdovščina in Vipava / [avtorji besedil Helena Seražin ... et al.] ; urednica Helena Seražin ; [izdajatelj] Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU ; [tlorisi Nejc Bernik]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. - (Umetnostna topografija Slovenije, ISSN 2232-3783)

ISBN 978-961-254-415-7
1. Seražin, Helena
264992768

Predmeja
Otlica
Ravne
Kovk
Črniče
Malovše
Gojače
Vrtovin
Stomaž
Kamnje
Lokavec
Gozd
Batuje
Potoče
Skrilje
Cesta
Selo
AJDOVŠČINA
Žagolič
Dobravlje
Kožmani
Vipavski Križ
Žapuže
Col
Vodice
Dolga
Poljana
Plače
Male Žablje
Budanje
Sanabor
Višnje
Brje
Velike Žablje
Ustje
Bela
Tevče
Dolenje
Vrhpolje
Duplje
Zavino
Planina
Zemono
Šmarje
VIPAVA
Gaberje
Slap
Gradišče pri Vipavi
Erzelj
Lože
Goče
Manče
Nanos
Podraga
Poreče
Podnanos
Podbreg
Hrašče
Orehovica
Podgrič
Lozice

Knjižna zbirka UMETNOSTNA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE prinaša temeljne inventarne popise naše umetnostne dediščine. S strokovno besedo in sliko predstavlja vse, kar se je po slovenskih krajih umetnostno zanimivega in pomenljivega ohranilo, opozarja pa tudi na tisto, kar bo dediščina šele postalo. Tako nam bo pomagala spoznavati, ceniti in ohranjati dragocen del naše kulture in identitete.

Umetnostna topografija upravne enote Ajdovščina predstavlja dediščino občin Ajdovščina in Vipava. V vinorodni Zgornji Vipavski dolini se že od antike srečujejo in v svojevrstne vrtince prepletajo kulturni tokovi s celine in z Mediterana; na prepihu med Notranjsko in Goriško so tako vzniknili številni zanimivi in dragoceni umetnostni spomeniki, ki se trdoživo upirajo burji časov.

45 €
ISSN 2232-3783
9 789612 544157 >
HTTP://ZALOZBA.ZRC-SAZU.SI

ZALOŽBA ZRC

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU

Upravna enota

AJDOVŠČINA

Druga knjiga

UMETNOSTNA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE

Predmeja
Otlica
Ravne
Kovk
Črniče
Malovše
Gojače
Vrtovin
Stomaž
Kamnje
Lokavec
Gozd
Batuje
Potoče
Skrilje
Cesta
Selo
AJDOVŠČINA
Žagolič
Dobravlje
Kožmani
Col
Vodice
Vipavski Križ
Žapuže
Dolga
Plače
Poljana
Male Žablje
Budanje
Sanabor
Višnje
Brje
Velike Žablje
Ustje
Bela
Tevče
Dolenje
Vrhpolje
Duplje
Zavino
Planina
Zemono
Šmarje
VIPAVA
Gaberje
Slap
Gradišče pri Vipavi
Erzelj
Lože
Goče
Manče
Nanos
Podraga
Poreče
Podnanos
Podbreg
Hrašče
Orehovica
Podgrič
Lozice

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU

Umetnostna topografija Slovenije ISSN 2232-3783

Urednik zbirke Blaž Resman

Uredniški odbor zbirke Ana Lavrič, Barbara Murovec,
Blaž Resman, Helena Seražin

UPRAVNA ENOTA AJDOVŠČINA
Občini Ajdovščina in Vipava

Druga knjiga

Urednica Helena Seražin

Avtorji besedil Helena Seražin, Blaž Resman, Simona Kermavnar, Nataša Ivanović,
Tina Košak, Franci Lazarini, Tanja Martelanc, Katarina Mohar,
Mina Mušinović, Mija Oter Gorenčič, Tina Potočnik

Recenzenta Damjan Prelovšek, Samo Štefanac

Tlorisi Nejc Bernik

Jezikovni pregled Alenka Klemenc, Mija Oter Gorenčič
Oblikovanje, prelom in grafična obdelava reprodukcij Andrej Furlan

Izdajatelj Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Zanj Barbara Murovec

Založnik Založba ZRC
Zanj Oto Luthar

© 2012, Založba ZRC, ZRC SAZU

Tisk Collegium graphicum d. o. o., Ljubljana 2012
Naklada 400

Izid knjige sta sofinancirali Javna agencija za knjigo Republike Slovenije
Slovenska akademija znanosti in umetnosti

UMETNOSTNA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE

Upravna enota

AJDOVŠČINA

Občini Ajdovščina in Vipava

Uredila Helena Seražin

Druga knjiga

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Ljubljana 2012

PODKRAJ

občina
Ajdovščina

Strnjeno obcestno naselje na stiku visokih kraških planot Hrušice, Nanosa in Trnovskega gozda. H kraju sodijo še obcestni zaselki Trševje, Sreboti in Hrušica ter samotne domačije ob cesti Col–Kalce; pod grebenom med Srednjo in Križno goro stoji na vzpetini Sv. Duh cerkvica sv. Duha. Na Tratah je ob trasi rimske ceste, ki je iz Akvileje vodila proti Emoni, stala poznoantična naselbina z grobiščem (RNKD ev. št. 12163). Podkraj se kot *Unter dem Prart* prvič omenja v vipavskem urbarju iz leta 1499.

Jedro naselja je vzhodno od cerkve sv. Marjete; med hišami izstopa precej predelana hiša št. 17 nasproti cerkve, katere nadstropji delita na glavni fasadi profilirana venčna zidca, vidni so tudi ostanki štukiranih okenskih obrob, na stranski fasadi pa je zazidano okno s kamnitim okvirjem, profiliranim prekladnim nadstreškom in kartušo z napisom *M R · 1849;* hiša št. 46 ima kamnit portal s prekladnim nadstreškom in letnico 1859; hiša št. 67 ima na prekladi kamnitega portala z nadstreškom napis *A 1908 R*. V smeri proti Colu leži pod glavno cesto pokopališče. V zaselku Hrušica je že v 1. stoletju stala rimska poštna postaja, ob kateri so v drugi polovici 3. stoletja zgradili rimski kastel z utrdbo, imenovan *Ad Pirum* (RNKD ev. št. 535), katerega temelji in deli zidov (RNKD ev. št. 29760) so še vidni in danes urejeni v Arheološki park Hrušica. Ob utrdbi so konec 16. stoletja postavili poštno postajo, ob njej pa je stala med 12. in 14. stoletjem zgrajena cerkvica sv. Jedrti; ohranjeni temelji pravilno orientirane stavbe kažejo na enoladijsko kapelno zasnovo s tristrano sklenjenim prezbiterijem. Na Valvasorjevi grafiki v *Slavi vojvodine Kranjske* iz leta 1689 kaže za tisti čas značilno podobo enoladijske cerkve s poligonalno zaključenim prezbiterijem, fasado s parom polkrožno zaključenih niš ob portalu, v osi katerega je zvončnica z dvema linama za zvonove, in parom pravokotnih oken v južni steni ladje. Cerkev se prvič omenja leta 1360; bila je podružnica vipavske župnije, v letih 1672–1673 je navedena kot kaplanija, večkrat pa se omenja tudi v okviru župnije Hrenovice. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela en sam oltar, na katerem pa je vizitator prepovedal maševati, dokler ga primerno ne popravijo. Po letu 1788 je bila cerkev opuščena in je propadla.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 206; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 176 (Podkraj) A 03, 05.

Literatura: VALVASOR 1689, 2, str. 259–260; RUPNIK 1927, str. 59; PETRU 1975 a; ŠAŠEL 1988; ATTEMS 1994, str. 45, 121; SMOLE 1995, str. 183–184; HÖFLER 2001, str. 149; FRELIH 2003, str. 20.

Župnijska cerkev sv. Marjete Antiohijske

(župnija Podkraj)

RNKD ev. št. 3909.

Lega

Proti severu obrnjena cerkev stoji na platoju na robu vaškega jedra; na vzhodni strani jo obdaja škarpa, na jugu pa vodi do nje skozi širok slopni vhod, ki ga poudarjata obeliska s kroglama, kamnito stopnišče.

Zgodovinski podatki

Kaplanija v okviru vipavske župnije je bila tu ustanovljena leta 1751, leta 1897 pa je postala župnija.

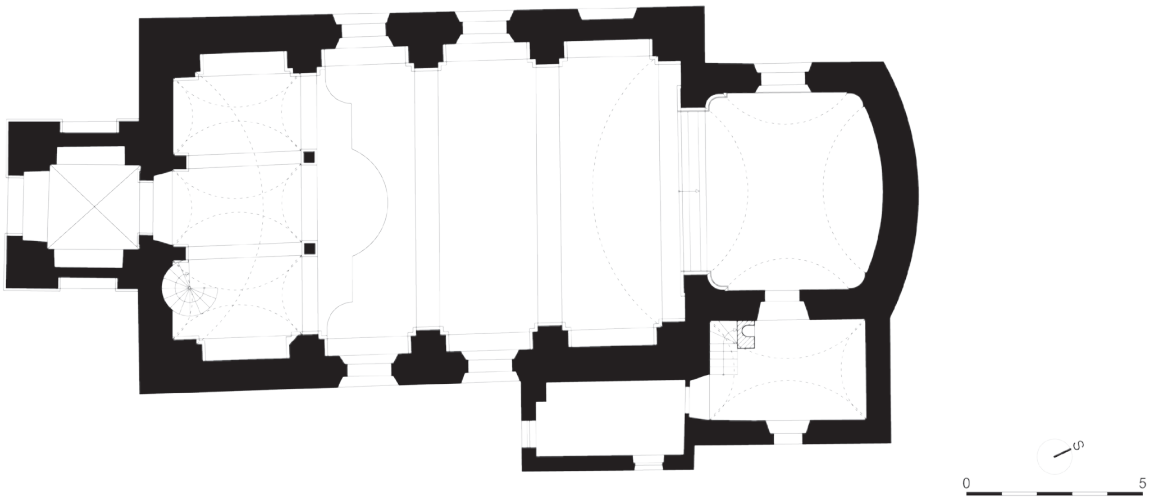
Cerkev je prvič omenjena v popisu župnij iz leta 1650, kot *ecclesia filialis s. Margaritae* se omenja tudi v *Liber visitationum 1698*, hranjenem v arhivu goriške nadškofije, in 1750 v vizitacijskem zapisniku goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa; imela naj bi tri oltarje, poleg velikega še sv. Roka in sv. Križa.

Ker je bila stara cerkev premajhna, so vaščani leta 1864 vipavskemu dekanu Juriju Grabrijanu izrazili željo po novi cerkvi; temeljni kamen je bil blagoslovljen 16. avgusta naslednje leto. V letih 1865–1869 je bila po načrtih Matije Ozbiča iz Kamnika na mestu stare cerkve zgrajena sedanja stavba, 1866 pa blagoslovljena; Ozbič je prispeval tudi načrt za veliki oltar (1869). Od stare cerkve je ostal samo zvonik; med letoma 1872–1874 so zgradili novega po načrtih in pod vodstvom zidarskega mojstra Mihaela Blažka iz Lokavca. Cerkev in veliki oltar sta bila posvečena 1904. Leta 1955 so kamnite stopnice na kor zamenjali s polžastimi železnimi, leta 1974 so nabavili nove orgle in ob tem povečali pevski kor. V zadnjem desetletju so na cerkvi in v neposredni okolici potekala številna dela, mdr. je bila 2003 utrjena škarpa okoli cerkve, leta 2010 pa na novo prekrita celotna streha.

Arhitektura

V tlorisu si od juga proti severu sledijo kvadraten zvonik, pravokotna ladja in segmentno sklenjen skoraj kvadraten prezbiterij, ob katerem je na vzhodni strani prizidana pravokotna zakristija z vhodom v pravokotno kurilnico, ki teče vzdolž dela vzhodne ladijske stene.

270 Sredi fasade stoji v fasadno steno vzidan trinadstropen zvonik s tremi ločnimi vhodi v zvonico, od katerih sta vzhodni in zahodni delno zazidana. Zvonik obteka talni zidec, pritličje pa loči od prvega nadstropja pasast zidec; ločne vhode v višini prečnikov krasi venčni zidec. V osi nad južnim vhodom v zvonik so veliko polkrožno zaključeno okno, manjše okroglo nad njim in pod zaključnim venčnim zidcem številčnica ure; uri sta tudi na vzhodni in za-

hodni strani, vrhnje nadstropje pa se na vse štiri strani odpira z bifornimi linami za zvonove. Pločevinasta streha s trikotnimi zatrepi kljub oktogonalni svetlobnici in piramidi na vrhu deluje kot neogotska korenasta streha. Križnogrebenasto obokana zvonica, osvetljena s stranskima lunetnima oknoma, služi kot vhodna lopa; na prekladi kamnitega portala je vklesan napis *SV. MARJETA*, na lesenih vratih pa sta reliefa sv. Florijana in sv. Marjete, delo Otona Naglosta z začetka 21. stoletja. Ob straneh zvonika predirata fasadno steno v nadstropju okrogli okni. Na vzhodni steni ladje sta dve, na zahodni pa tri polkrožno zaključena okna, od katerih je severno zazidano; enako okno kot v ladji je tudi v zahodni steni prezbiterija. Enonadstropna zakristija ima na vzhodni strani v osi razporejeni manjši pravokotni okni, podobno tudi kurilnica na južni, vhod vanjo pa je z vzhodne strani. Stavbo pokriva dvokapna opečnata streha, strehi nad zakristijo in kurilnico sta pultni.

Ladja je z notranjimi pilastrskimi oporniki in oprogami banjastega oboka razdeljena v štiri pole; vzdolžne arkade, ki povezujejo pilastre ob bočnih stenah ladje, ustvarjajo videz niza plitvih kapel. Pevski kor z razgibano izbočeno ograjo počiva na dveh kamnitih slopih s posnetimi vogali, ki sta med seboj povezana in v steno vpeta s tremi loki. Obok v podkorju je z oprogami razdeljen v tri pole, pokrite s češkimi kapami; v jugovzhodnem vogalu so kovinske polžaste stopnice.

271 Prezbiterij je od ladje ločen s polkrožnim pilastrskim slavolokom in tremi stopnicami; iz kotnih pilastrov raste češka kapa. V vzhodni steni je vhod v zakristijo, nad njim pa lunetno okno. Cerkev je tlakovana s kamnitimi ploščami.

Poslikava

Na temenu oboka prezbiterija je v ovalu upodobljen golob sv. Duha (2001).

Oprema

Ob severno steno prislonjeni veliki oltar iz umetnega kamna je bil izdelan po načrtih kamniškega podobarja Matije Ozbiča leta 1869 (sig. in dat. *M. Ozbič 1869*). Stara menza z marmornatim antependijem, ki ga krasijo inkrustacije geometrijskih oblik, zdaj služi kot daritveni oltar, pod oltarnim nastavkom pa stoji nova menza s podstavkom, oblikovanim iz volutastih stranskih zaključkov stare; brž kone gre za ostanke starega velikega oltarja iz druge polovice 18. stoletja. Na novi menzi stoji marmornat in z intarzijami okrašen tabernakelj stebrnega tipa v baročni maniri, ki ima namesto ciborijskega zaključka sedaj na vrhu školjko iz rdečega kamna, na pozlačenih pločevinastih vratcih pa je relief Križanega. Ob straneh stojita na visokih bazah delno pozlačena kipa sv. Petra in Pavla bele barve (oba mavec, v. ok. 166 cm), izdelana v maniri Franca Zajca, na nižjih bazah zraven njiju pa klečita bela angela adoranta z zlato pobarvanimi krili (oba mavec, v. ok. 90 cm), ki sta prvotno flankirala tabernakelj. Okvirni nastavek podpirata ob straneh neorenesančna pilastra, ki nosita ogredje z neoromanskim zatrepom, na vrhu kronanim s križem; zatrep poleg vegetabilne
272 dekoracije krasi pritlikav ločni friz. V tronu je polkrožno zaključena slika sv. Marjete Antiohijske, delo nazarenskega slikarja Antona Jebačina iz 1914 (o. pl., ok. 200 x 120 cm, sig. in dat. *ANTON JEBAČIN 1914*).

273, 274 V velikih ločnih nišah zadnje traveje ladje sta ob zahodno in vzhodno steno postavljena iz marmorja in umetnega kamna oblikovana stebrna stranska oltarja iz druge polovice 19. stoletja: nad škatlasto menzo z antependijem, ki ga krasijo geometrijsko oblikovane marmornate inkrustacije, se dviga nastavek s stopničasto zamaknjenima paroma korintskih stebrov, ki nosijo ogredje s segmentno zaključeno atiko in okrajki, na katerih sedijo trije polihromirani mavčni angelci. V tronu levega oltarja je kip Brezmadežne, v desnem pa kip Srca Jezusovega (oba les, v. ok. 113 cm), verjetno tirolski deli s konca 19. stoletja.

Pred desno stran slavoločne stene je postavljen lesen misijonski križ s konca 19. stoletja (v. korpusa 110 cm). Srebrn procesijski križ (v. 71 cm) ima na sprednji strani v sredini v reliefu Kristusa, v zaključkih krakov pa zgoraj Boga Očeta, ob straneh sv. Mateja, sv. Marka in sv. Jedrt; na hrbtni strani je na sredi relief sv. Marjete, v krakih pa sv. Janeza Evangelista, sv. Luka, sv. Barbare in Marije.

Križev pot (o. pl., 89 x 39 cm) je leta 2003 naslikal Tomaž Perko. V cerkvi so tri rdeča bandera s konca 19. stoletja: slika prvega kaže na eni strani Brezmadežno in na drugi Angela častilca monštrance (o. pl., 55 x 41 cm), na drugem je na eni strani podoba sv. Marjete Antiohijske in na drugi Kristusa iz Zadnje večerje (o. pl., 55 x 41 cm), tretje bandero pa ima na eni strani podobo sv. Marjete, na drugi pa sv. Florijana (o. pl., 90 x 67 cm).
V ladji ob slavoločni steni stoji krstni kamen brez pokrova iz druge polovice 19. stoletja. Pred slopi v podkorju stojita novejša kamnita kropilnika. V zahodno steno prezbiterija je vzidana kustodijska omarica z dekorativno klesanim kamnitim okvirjem, ki se na vrhu izteče v trikotno čelo; omarico zapira kovana mrežica.
Orgle, izdelane 1974, so delo Antona Jenka iz Šentvida pri Ljubljani. S cvetličnimi intarzijami okrašena zakristijska omara iz druge polovice 19. stoletja je bila leta 2002 restavrirana. Stolpno uro je leta 1877 izdelal urar Valentin Štolfa. 275
V zvoniku so trije zvonovi: veliki, posvečen sv. Marjeti, je bil ulit leta 1980 v žalski livarni Ferralit (na zvonu je upodobljena sv. Marjeta z zmajem in križem ter napisom *SV. MARJETA PROSI ZA NAS*); srednji je bil leta 1929 ulit v videmski livarni Broili (napis ***GLORIA** IN EXSCELSIS DEO MCMXVIII ME FREGIT FUROR HOSTIS AB AERE REVIXI ITALIAM CLARA VOCE DEUMQUE … CANENS MCMXXIX*); mali zvon, posvečen sv. Jožefu in Brezmadežni, je leta 1811 ulila livarna Vincenca Samasse (na zvonu je upodobitev sv. Jožefa in Brezmadežne ter napis ***Opus Vincentii** Samassa Labaci 1811*).

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 206; ŽA Col, Župnija Podkraj: Kronika, zgodovinski podatki in zanimivosti (zbral Jožko Kragelj); Steletovi zapiski 1913; Velepič 1948; Kulturni spomeniki 1987; ŽA Col, Oznanilo župnij Col, Otlica in Podkraj.
Literatura: Dva vesela dneva 1866; Iz Ipavske doline 1869; BAJEC 1874; ***Postojinsko okrajno glavarstvo*** 1889, str. 213; BEDNAŘIK 1932, str. 129; ATTEMS 1994, str. 42, 523, 542; KRAGELJ 1997 a; ATTEMS 2000, str. 124, 129, 581; ***Letopis*** 2000, str. 896; HÖFLER 2001, str. 148; LOZAR ŠTAMCAR 2003, str. 97; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 148–151; TOMASI, STEGÙ 2006, str. 121.

Podružnična cerkev sv. Duha

(župnija Podkraj)

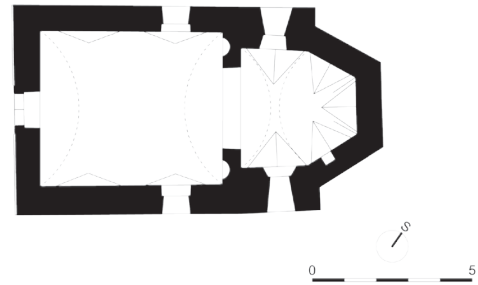
RNKD ev. št. 3910.

Lega

Proti severovzhodu obrnjena cerkev stoji na samem sredi gozda, severno nad vasjo, pod grebenom Sv. Duha.

Zgodovinski podatki

Cerkev, ki se prvič omenja leta 1499 v vipavskem urbarju, je bila leta 1750 v oskrbi šturske kaplanije. Prezbiteriju, ki je imel še v prvi polovici 20. stoletja gotski rebrast obok na primitivnih konzolah, je bila v baroku prizidana nova ladja, katere stene so prekrile njegove vzdolžne stene; cerkev so ponovno prezidali okoli 1905, ko so bržkone obokali ladjo.

Arhitektura

Cerkev sestavljata v tlorisu kratka pravokotna ladja in nekoliko ožji tristrano sklenjen
276 prezbiterij. V osi paličasto profiliranega gotskega kamnitega šilastoločnega portala je na fasadi zvončnica z eno lino za zvon; v spodnjem delu ima v obliki talnega zidca vdelane kamnite plošče. Ladja ima v severozahodni in jugovzhodni steni v bližini prezbiterija po eno pravokotno okno, v vzdolžnih stenah prezbiterija sta nekoliko nižje vzidani prav tako pravokotni okni. Cerkev je pokrita z dvokapno pločevinasto streho.

V banjasti obok ladje se zarezujejo plitve sosvodnice. V prezbiterij, ki je za stopnico višji od ladje, vodi nizek polkrožno zaključen slavolok; prostor je obokan z nizko banjo, v katero se vrezujejo globoke sosvodnice. Ladja in prezbiterij sta tlakovana z velikimi lapornatimi ploščami.

Oprema

277 Za stopnico dvignjen veliki baročni oltar stebrnega tipa iz temnega kamna slogovno posnema oltarje Mihaela Kuše; antependij krasijo nanizane bele inkrustirane kartuše, na predeli, ki nosi ogredje s prekinjenim segmentnim zatrepom, pa stoji par korintskih stebrov z belimi bazami in kapiteli. V širokem inkrustiranem okvirju je novejša slika sv. Trojice (o. na pločevini, 126 x 76 cm). Za oltarjem je polomljena kamnita plošča s fresko Marijinega kronanja v baročni tradiciji (135 x 78 cm), ki je bila prej v oltarnem tronu. V polkrožnih nišah na slavoločni steni stojita lesena kipa Brezmadežne (v. 88 cm) in sv. Florijana (v. 86 cm) iz okoli leta 1900, ki sta nadomestila starejša baročna kipa. V zvončnici visi zvon iz leta 1929, ulit v livarni Broili.

Viri: ŽA Col, Župnija Podkraj: Kronika, zgodovinski podatki in zanimivosti (zbral Jožko Kragelj); Steletovi zapiski 1913; Velepič 1948; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 211; KOS 1954, str. 261; STELE 1960, str. 55;

KOMELJ 1973, str. 282; VRIŠER 1983, str. 56; ATTEMS 1994, str. 42; KRAGELJ 1997 b; ATTEMS 2000, str. 129, 581; *Letopis* 2000, str. 896; HÖFLER 2001, str. 148; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 150–151; TOMASI, STEGÙ 2006, str. 121.

Pokopališče

Pokopališče leži pod glavno cesto zahodno od naselja. Na njem sta urejena partizanska grobnica in spomenik žrtvam državljanske vojne, na drugi strani ceste pa stoji nasproti pokopališča spomenik NOB. Grobnica 66 padlih partizanov stoji levo od vhoda na pokopališče; avtor leta 281
1958 odkritega obeležja je bil Lucijan Ozbič, leta 1984 pa je bil spomenik temeljito predelan. Sestavljajo ga tri marmornate plošče: na prvi je napis, na drugih dveh pa sta plitva ornamentalna reliefa s stiliziranimi človeškimi figurami, delo Marka Pogačnika.
Spomenik žrtvam državljanske vojne je bil urejen leta 1994. Pred iz grobih kamnov izdelano luneto v pokopališkem zidu stoji vitek, horizontalno členjen kamnit valj s križem na vrhu, ob njem pa sta postavljeni napisni plošči.

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 93.
Literatura: *Farne spominske plošče* 1995, str. 122; ČERNIGOJ 1999, str. 342–344.

Kapelica Device Marije

V škarpo levo od cerkve vzidana kapelica pravokotnega tlorisa, pokrita z dvokapno korčasto streho, je bila, kot pričata letnici, vklesani na sklepniku polkrožno zaključenega pilastrskega portala, zgrajena 1852 in temeljito obnovljena 2003. V banjasto obokani notranjščini, zaprti z zastekljenimi vrati in kovano ograjo, je kip Device Marije (mavec, v. 120 cm). Načrt za obnovo sta izdelala Anica Kavčič in Studio 3, kamnoseška dela pa je opravil Branko Feltrin.

Viri: Kulturni spomeniki 1987; ŽA Col, Oznanilo župnij Col, Otlica in Podkraj.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 322; *Semenje javorovo* 2000, str. 425.

Kapelica Lurške Matere božje

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji v zaselku Trševje ob cesti Podkraj–Hrušica. Pol- 279
krožno zaključen vdolbljen pilastrski vhod pod štirikapno betonsko streho varujejo kovana železna vrata. V zastekljeni niši je urejena votlina iz kapnikov s kipom Lurške Matere božje 280
(mavec, v. ok. 100 cm), blagoslovljenim leta 1904.

Viri: ŽA Col, Župnija Podkraj: Kronika, zgodovinski podatki in zanimivosti (zbral Jožko Kragelj), str. 68.
Literatura: KRAGELJ 1997 a, str. 40–41; ČERNIGOJ 1999, str. 322–323; *Semenje javorovo* 2002, str. 425.

Spomenik NOB

RNKD ev. št. 24083.

278 Leta 1955 odkriti spomenik stoji v ograjenem prostoru nasproti pokopališča; na betonski bazi stoji starejšim nagrobnikom podoben graniten monolit s stopničastim podstavkom in vrhnjim obeliskom z vklesanimi napisi.

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 92.
Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 108–109; ČERNIGOJ 1999, str. 341–343.

Stara pošta (Podkraj 100)

RNKD ev. št. 7483.

282 Nekdanja poštna postaja, med vojnama predelana v vilo, pozneje pa v gostišče, stoji v zaselku Hrušica ob cesti Col–Logatec. Tu naj bi bila že v 1. stoletju stala poštna postaja, ob njej pa so v drugi polovici 3. stoletja zgradili utrjen rimski kastel *Ad Pirum*, ki je varoval popotnike na cesti med Akvilejo in Emono. Valvasor je cesarsko poštno postajo na leta 1584 vpeljani poštni poti med Gradcem in Benetkami upodobil v *Slavi vojvodine Kranjske* leta 1689 in o njej zapisal, da zanjo skrbi Janez Krstnik Nussdorfer; na grafiki je poleg mogočne stavbe s konjušnico na levi upodobljena tudi srednjeveška cerkvica sv. Jedrti, pred njima pa so vidne ruševine rimskega stolpa. Poštna stavba je imela sredi petosne glavne fasade kamnit portal, v nadstropju nad njim pa biforno okno; do danes se je ohranila le desna polovica stavbe s kamnitim rustičnim portalom, ki ima v temenu profiliran sklepnik. V danes predelani notranjščini so se ohranili prvotni klesani vratni in okenski okvirji ter manjši obokani prostori.
Ohranjene arhitekturne značilnosti stavbe kažejo, da je bila najkasneje okoli sredine 17. stoletja nekoliko predelana. Poštno postajo so opustili leta 1728, potem ko se je promet preusmeril na Planino in Razdrto; kot lovsko kočo so jo uporabljali grofje Lanthieri iz Vipave. V eni od sob je urejen muzej Arheološkega parka Hrušica v oskrbi Narodnega muzeja Slovenije.

Viri: http://www.nms.si/ (stanje 14. 7. 2012).
Literatura: VALVASOR 1689, 2, str. 259–260; RUPNIK 1927, str. 59.

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

PODNANOS

občina
Vipava

Gručasta vas v Zgornji Vipavski dolini, skozi katero se vije cesta Razdrto–Vipava; do leta 1952 se je kraj imenoval Šentvid. Na okoliških gričih so bogata arheološka najdišča prazgodovinskih in antičnih ostalin: nad Hraščami je ohranjeno prazgodovinsko gradišče (RNKD ev. št. 539) z grobiščem (RNKD ev. št. 19226). V virih se kraj prvič omenja 1274 v zvezi s posestjo, ki jo je tu imela kartuzija Bistra pri Vrhniki, sicer pa je bil kraj v posesti oglejskih patriarhov, dokler ni sredi 14. stoletja prešel pod Habsburžane; od 16. stoletja dalje je upravno sodil delno pod Kranjsko, delno pod Goriško. Okoli 1300 je dobil vikariat, od leta 1890 pa je Podnanos samostojna župnija. Vaško jedro s stavbami, ki izvirajo iz 16. stoletja (RNKD ev. št. 12826), je strnjeno okoli župnijske cerkve sv. Vida, v manjšem zaselku Podbrje pa sta poleg podružnične cerkve sv. Kozme in Damijana dva dvorca. V vasi je ohranjenih več hiš s klesanimi arhitekturnimi elementi: hiša nasproti župnišča (Podnanos 12) ima na ornamentalno klesani prekladi kamnitega portona napis *J. K. L. 1901*; hiša št. 17 ima pod zatrepom vzidan kamnit relief s sv. Vidom in napisom *S. V. O.*, ki je bil prej vzidan v dimnik; stara šola (Podnanos 50) ima na ločnem portalu vinske kleti vklesano letnico 1669; hiša št. 53 ima ob strani kamnito kalono s poudarjenim sklepnikom in prečniki, v ograji ob cesti pa vzidano polkrožno zaključeno nišo z vodnjakom, na katerem je kamnito poprsje sv. Petra.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 182 (Št. Vid) A 04; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 178; BALIČ 1906; MARUŠIČ 1996; ROSA 1996 a; ROSA 1996 b; GOLEC 2007, str. 217–223, 227.

Župnijska cerkev sv. Vida
(župnija Podnanos)
RNKD ev. št. 3917.

Lega
Proti severu obrnjena, delno obzidana cerkev stoji sredi naselja Podnanos; na jugozahodni strani vodi na nekdanje pokopališče okoli cerkve, opuščeno leta 1788, pilastrski vhod, ki ga na ogredju kronata obeliska, ob strani pa par okrajkov. Na eni od stopnic portalnega

stopnišča je vklesana letnica 1694. Na zahodni strani cerkve stoji samostojen zvonik kvadratnega tlorisa.

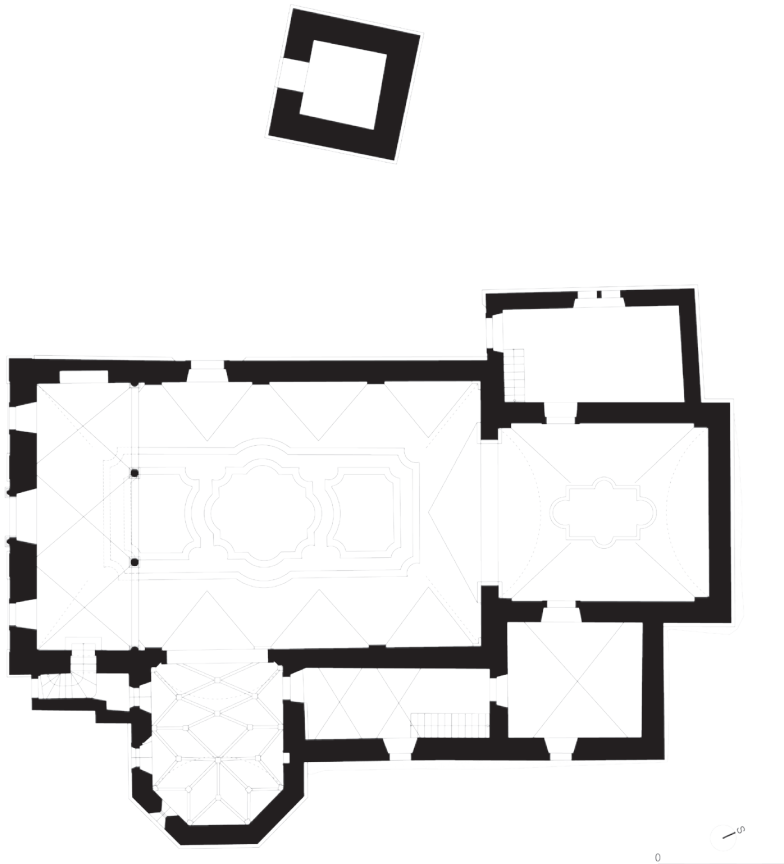
Zgodovinski podatki

Cerkev sv. Vida je skupaj s krajem Šentvid prvič omenjena v listini iz leta 1274. Leta 1479 se tu omenja vikariat, med drugo polovico 16. in sredino 18. stoletja kaplanija ter nato znova vikariat do 1890, ko je bila ustanovljena župnija. Od prvotne pravilno orientirane cerkve se je ohranil gotski prezbiterij, ki ga je okoli leta 1460 sezidala kranjsko-škofjeloška delavnica; preurejen je bil v stransko kapelo. Zaradi oskrunitve ob turškem vpadu so bili 13. novembra 1481 ponovno posvečeni trije oltarji, približno takrat pa je bila stara cerkev tudi poslikana. Prosto stoječi zvonik so postavili, kot razkriva napis na kamnu, vzidanem v njegov šivani rob, leta 1615 pod vodstvom lombardskega mojstra Giovannija De Chasa iz Cerknice. Stranski oltar sv. Pavla je bil posvečen leta 1642. Sedanja cerkev je bila pravokotno na staro cerkev zgrajena v drugi polovici 17. stoletja, kar označujeta letnici 1671 na prekladi stranskega portala in 1685 nad glavnim portalom; 25. julija 1699 jo je posvetil tržaški škof Giovanni Miller. V drugi polovici 18. stoletja je bila cerkvena notranjščina popolnoma predelana. Ob vizitacijah goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa 1764 in 1773 je cerkev poleg velikega imela še tri oltarje: stranska sv. Pavla in Marijinega vnebovzetja in v kapeli Rožnovenski oltar. Nova zakristija je bila, kot pove letnica, vklesana v preklado kamnitega portala, cerkvi prizidana leta 1892.

Arhitektura

V tlorisu si od juga proti severu sledita pravokotna ladja in ožji ravno zaključen prezbiterij. Ob slednjem stojita zakristiji, višja stara na vzhodni in nova pritlična na zahodni strani, ob vzhodni steni ladje pa sta manjši prizidek s stopniščem na pevski kor in tristrano sklenjena stranska kapela; med kapelo in staro zakristijo je ob ladji še vzdolžen povezovalni prizidek.

283 Tempeljsko fasado členijo štirje kamniti pilastri, zaključuje pa jo trikotno čelo, obrobljeno s konzolnim vencem; sredi čela, čez katerega tečeta podaljška pilastrov, je preprosto okroglo okno s kamnitim okvirjem. Kamnit glavni portal obstopata kanelirana jonska polstebra na bazah, okrašenih z diamantom; ob straneh sta v steni vzidani volutni krili. Polstebra nosita ogredje s prekinjenim trikotnim zatrepom, sredi čela pa je v manjši polkrožni niši kamnit kipec Matere božje. V osi nad portalom je veliko okroglo kamnito okno – rozeta v obliki z žarki obdanega kolesa, v stranskih oseh fasade pa sta po dve, eno nad drugim postavljeni pravokotni okni s profiliranimi okvirji, na vrhu zaključenimi s prekinjenim segmentnim zatrepom z vazo na sredini; okvirja spodnjih dveh oken sta okrašena še z bisernikom in rastlinskim ornamentom. Zahodna

stena ladje ima kamnit stranski portal z letnico 1671 in para pravokotnih oken z lunetnima nad njima; v zahodni steni prezbiterija je polkrožno zaključeno okno s kamnito neogotsko trilistno rozeto. Kapelo osvetljujejo ozko gotsko šilastoločno okno v jugovzhodni steni zaključka in dve mlajši šilastoločni okni v južni steni; levega na zunaj zakriva stopniščni prizidek. Vzhodna zakristija ima v vzhodni steni v pritličju kvadratno okno, v nadstropju pa pravokotno s kamnitim nadstreškom, enaki okni pa ima tudi povezovalni prizidek med zakristijo in kapelo. Zahodna zakristija ima na južni strani profiliran kamnit portal s prekladnim nadstreškom in v preklado vklesano letnico 1892, v zahodni steni pa biforno okno. Cerkev obtekata kamnit talni zidec, zaključen s svitkom, in konzolni podstrešni venec. Vogali so poudarjeni s kamnitimi šivanimi

robovi, v talni zidec zahodne ladijske stene in v stene prezbiterija je vzidanih več gotskih vogalnikov s kamnoseškimi znamenji. Dvokapna streha cerkve je pokrita s skrilastimi ploščami.

284 Trinadstropen zvonik oglejskega tipa ima kamnite šivane robove; na enem izmed kvadrov je vklesan napis *HOC AEDIFICIUM A FUNDAMENTIS / FELICITER EREXIT M: JOAN.S DE CHASA / SOPRAMEDIOLANENSIS ZIRKNIZAE DEGES / AN[N]O SALUTIS 1615 DIE 23 MENS: FEBR / ET CLAVIG: ECCL: SS: VITI ET MOD: / LEONAR: PREMARIN AC BARTOLOME / SIGVR DE PODRAGA*. Zvonik obteka pristrešen kamnit talni zidec, osemkotni tambur nad prostorom za zvonove s štirimi bifornimi linami pa obdaja balustrada; pokriva ga piramidasta kamnita streha. Ločni vhod s poudarjenima prečnikoma in sklepnikom je na južni strani, na zahodni pa stoji rustikalna kamnita menza, do katere vodijo tri stopnice.

285 Ladja z visokim zrcalnim obokom, v katerega se globoko zarezujejo sosvodnice, je s pilastri razdeljena v štiri pole; prostor obteka ogredje z dvojnim venčnim zidcem. V zrcalu ladijskega stropa so tri razgibana štukirana polja s freskami. Pevski kor sloni na dveh vitkih kamnitih slopih in dveh polslopih s tremi polkrožnimi loki; inkrustirano marmornato balustrado podpirajo dekorativno oblikovane kamnite konzole iz 1926. V križnogrebenasto obokanem podkorju je plošča z napisom *CERKEV SV. VIDA / PREDELANA 1685 / POSVEČENA 25. 7. 1699*, v severni steni pa ograjena niša za krstni kamen.

Prezbiterij, od ladje ločen s slavolokom z agrafo, je prav tako členjen s pilastri, ki nosijo dvojni venčni zidec, pokriva pa ga banjast obok s parom stikajočih se sosvodnic, sredi katerega je štukirano polje za fresko. V vzdolžnih stenah sta marmornata konzolna portala v zakristiji.

Stranska kapela je od ladje ločena z neogotsko balustrado in kamnitim pilastrskim slavolokom s

286 sklepnikom na sredini; do leta 1882 je kapelo od ladje ločevala visoka kovana ograja. Kapela ima dvojnoparalelni obok z zvezdastim zaključkom. Rebra slonijo na figuralnih konzolah z žanrskimi figurami. Na temenskih sklepnikih so v reliefu upodobljeni Mati božja, sv. Vid in sv. Pavel, na drugih pa so simboli štirih evangelistov, sv. Hieronim, sv. Miklavž, paža z grboma družine Thurn in Goriških grofov ter stavbni mojster s svojim znamenjem. V severni steni je prehod v staro zakristijo s profiliranim pravokotnim okvirjem iz črnega kamna in s prekladnim nadstreškom; nad njim je vzidana marmornata plošča z napisom *CERKEV – KAPELA SV. VIDA / PRVIČ OMENJENA 1274 / PONOVNO POSVEČENA / 13. XI. 1481*.

Poslikava

Na ladijskem oboku so v treh poljih močno preslikane freske Brezmadežne, mučeništva sv. Vida in sv. Trojice, signirano delo Giuseppeja Bernardina Bisoneja z začetka 19. stoletja (sig. *I. Bisone* na srednjem polju). Na oboku prezbiterija je novejša freska sv. Duha.

286 Poslikava v kapeli iz okoli 1480 je pripisana delavnici Leonarda Thannerja in delo dveh različnih rok; danes so freske ohranjene na oboku, steni za oltarjem, gotskem slavoloku in

v ostenjih dveh oken. Na freski v spodnjem pasu prezbiterija, ki je delo kvalitetnejšega, v ozračju italijanske renesanse izšolanega slikarja, je bilo nekoč naslikanih dvanajst apostolov, od katerih so danes ohranjeni sv. Filip, sv. Jakob st. in sv. Jernej. V zgornjem pasu si na steni za oltarjem sledijo mučenci sv. Ahacij, sv. Vid in sv. Modest. V osrednjem obočnem polju je naslikan Kristus, ki ga v sprednjih obočnih poljih spremljajo angel in starozavezni preroki Danijel, Izaija, Ezekijel in kralj David. V obočnih poljih sklepnega dela prezbiterija je upodobljenih šest svetnic: sv. Katarina, sv. Doroteja, sv. Apolonija, sv. Marjeta, sv. Lucija in sv. Barbara. Na poljih za oltarjem ter nad posvetilno ploščo sta dva različna motiva sonca in lune, druga polja pa so poslikana z rastlinskimi motivi. V ostenju jugovzhodnega okna so naslikani sv. Lovrenc in sv. Helena ter sv. Štefan in sv. Marija Magdalena, v ostenju sosednjega okna pa sta na poškodovani freski vidna kralj in mučenka. Slikana okna so bila izdelana v delavnici Wolf leta 1928.

Oprema

Marmornati stebrni veliki oltar sv. Vida in Modesta s konca 17. stoletja je pripisan goriški kamnoseški delavnici Pacassi; sodeč po vklesani letnici postavitve 1775 izvira iz neke druge cerkve. Menza z antependijem, okrašenim z geometrijskimi rozetami in vdelano reliefno figuro sv. Vida, stoji na stopnicah iz črnega marmorja. Tabernakelj iz kararskega marmorja krona baldahin s čebulasto streho, ki jo nosijo korintski stebriči, ob straneh pa stojita kipa angelcev; tabernakelj je bil izdelan v baročni tradiciji leta 1840. Na stopničasto razporejenih štirih kompozitnih stebrih oltarnega nastavka sloni razgibano ogredje, ki nosi atiko s prekinjenim segmentnim zatrepom s kipcem angelca z napisnim trakom *TIMETE DEVM* na sredini, nad njim pa se vzpenja drugo ogredje z vazo na vrhu. Na spodnjem ogredju klečita ob straneh kipa Marije in nadangela Gabrijela iz Oznanjenja. Oltarno sliko Poveličanje sv. Vida, delo Franza Kurza zum Thurn und Goldensteina (o. pl., 270 x 135 cm, sig. in dat. d. sp. *Fr. Kurz de Thurn-Goldenstein inv. &. pinxit Anno D. 1843*), obdaja inkrustiran okvir, na temenu zaključen z angelsko glavo. Med seboj enaka marmornata stebrna stranska oltarja stojita ob slavoločni steni; morda sta tako kot veliki delo Pacassijeve delavnice s konca 17. stoletja. Oba imata menzo z antependijem, okrašenim z inkrustiranimi rozetami, in nastavek s parom črnih kompozitnih stebrov, na katerih sloni ogredje z atiko, vrh katere stoji manjši angelček, na okrajkih pa sedi par kamnitih angelov. Levi oltar, posvečen Mariji, ima v tronu sliko Marijino vnebovzetje (o. pl., 188 x 94 cm), beneško delo iz 17. stoletja, pripisano krogu Palme ml., desni oltar, posvečen sv. Pavlu, pa ima v tronu sliko Spreobrnjenje sv. Pavla (o. pl., 188 x 94 cm) iz druge polovice 17. stoletja in na menzi lesen kip sv. Frančiška Asiškega (v. 106 cm) z začetka 20. stoletja. V Rožnovenski kapeli stoji marmornat poznobaročen stebrni oltar iz prve polovice 18. stoletja, morda delo goriške kamnoseške delavnice Pasqualeja Lazzarinija; na hrbtni strani je vklesan

287

289, 290

291, 292

288

napis *PAVLI SIGVRI E STATO [C]AMERARO [N]EL 1730*. Rokokojsko oblikovana menza z antependijem, okrašenim z listovjem in reliefom Matere božje, nosi tabernakelj v obliki srčaste posode z ročaji, ki jo ob straneh držita kipca angelcev. Tron oltarnega nastavka z lesenim kipom Rožnovenske Matere božje (v. 130 cm), delom Franca Ksaverja Tončiča iz 1899, obdaja par vibastih stebrov, ogredje pa nosita še par pilastrov z nizoma medaljonov z upodobljenimi skrivnostmi rožnega venca in zunanji par diagonalno postavljenih kompozitnih stebrov. Ogredje zaključuje atika s kartušo, v kateri je v vencu žarkov Marijin monogram, in baldahinom, na volutastih okrajkih pa sedita angela adoranta. Na obhodnih lokih sta nastavka za kipa; na njih sta bila prej kipca angelcev, ki zdaj sedita ob podstavku Marijinega kipa v oltarni niši.

V prezbiteriju je ob slavolok na levi strani pritrjena neobaročna prižnica z inkrustirano ograjo iz 1840 in s čebulasto zaključenim baldahinom s križem na krogli, ki ga je leta 1885 izdelal Henrik Dejak.

Ob desnem oltarju je na vzhodni steni lesena kiparska skupina Križanja (Križani v. 132 cm, Marija in sv. Janez Evangelist v. 118 cm), signirano delo Franza Martinerja iz 1893. Sliki Srca Jezusovega in Srca Marijinega, obe delo Pavla Künla iz druge polovice 19. stoletja, sta pred nedavnim izginili.

Martiner je naredil tudi lesene okvirje za križev pot (o. pl., 72 x 62 cm), delo Goričanke Emme Galli iz 1934, ki visi v ladji in prezbiteriju; prejšnji križev pot iz leta 1852 je bil takrat prenesen v cerkev sv. Kozme in Damijana v Podbrjah. Veliko bandero s podobama sv. Vida in Rožnovenske Matere božje je delo Clementeja Delnerija iz leta 1927, v cerkvi pa hranijo še šest manjših bander.

V zahodno steno prezbiterija je vzidana baročna inkrustirana marmornata kustodija z angelskima glavicama na vrhu, v severni steni kapele pa sta vzidana dekorativno klesana šilastoločno zaključena kustodija in stenska omarica s kamnitim rokokojskim okvirjem. Ob vzhodni steni prezbiterija so postavljeni leta 1882 obnovljeni renesančni krstni kamen z vklesano letnico 1576, ki je prej kot kropilnik stal v podružnični cerkvi v Podbrju, in balustrska obhajilna miza iz leta 1871, ki je do leta 1995 ločevala prezbiterij od ladje.

Na zahodni steni pod korom je do leta 1995 stal kamnit krstilnik iz druge polovice 18. stoletja z lesenim pokrovom in kipcem sv. Janeza Krstnika na vrhu. Spovednici je izdelal vipavski mojster Josip Kostanjevec leta 1882.

K opremi cerkve sodijo tudi sestavljiv, lepo izrezljan lesen božji grob in lesene Martinerjeve jaslice iz leta 1933.

Orgle so delo Antona Jenka iz leta 1980.

V zvoniku so štirje zvonovi. Veliki, posvečen sv. Vidu, je bil ulit 1929 v livarni De Poli v Vidmu; srednji, posvečen Srcu Jezusovemu, in mali zvon, posvečen Brezmadežnemu Srcu Marijinemu, ter navček, posvečen Vernim dušam v vicah, so bili uliti 1997 v livarni Ferralit.

Viri: ŽA Podnanos, listina 1481, nov. 13; ŽA Podnanos, listina 1699, jul. 25; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; ŽA Podnanos, zapiski župnije, str. 55, 88; Gradivo ZVKDS NG; Premrl 2002–2003.
Literatura: CEVC 1952, str. 236; STELE 1960, str. 55, 59, 68, 72, 110; CEVC 1963, str. 270; CEVC 1964, str. 58; CEVC 1967, str. 37, 79; STELE 1969, str. 144; ŠUMI 1969, str. 92; CEVC 1970, str. 20, 272; KOMELJ 1973, str. 66, 237, 239, 282; BRECELJ 1977, str. 263; VRIŠER 1983, str. 53–54, 62–64, 198, 205; ROZMAN 1985; CEVC 1995, str. 18–19; VODNIK 1995, str. 281, 286; ROSA 1996 b; ROSA 1996 c, str. 200–206; HÖFLER 1997, str. 113–115; PESKAR 1999, str. 19, 22–23, 42, 46, 55–56, 58, 61, 63–64, 66–67, 69, 73–75, 87–89, 125–129, 279–280; *Arhitektura 17. stoletja* 2000, str. 76; ATTEMS 2000, str. 133, 584; HÖFLER 2001, str. 149; ŠERBELJ 2002, str. 54; JAZBEC 2004; JAZBEC 2005; PREMRL 2005; ŽERJAL 2005, str. 132, 134, 136; VODNIK 2007; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Kozme in Damijana
(župnija Podnanos)

RNKD ev. št. 3918.

Lega

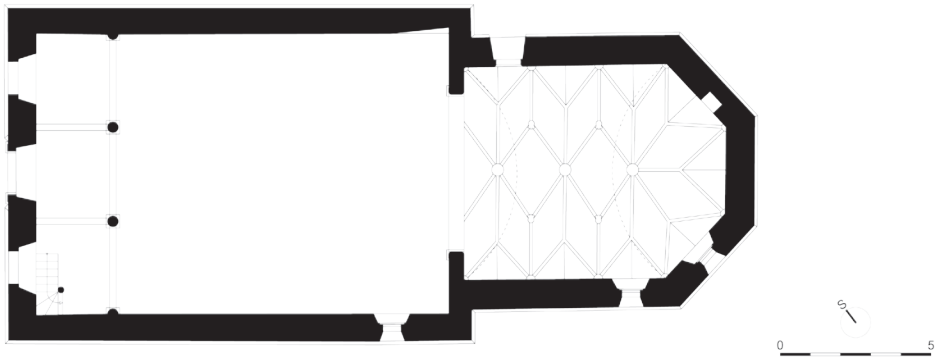
Proti jugovzhodu obrnjena cerkev stoji v zaselku Podbrje ob dvorcu Roženek (Podnanos 2).

Zgodovinski podatki

Cerkev je bila, kot pove letnica v ščitku na oboku prezbiterija, zgrajena okoli leta 1502, leto kasneje pa je bila posvečena. Okoli leta 1636 je bil ladijski del stavbe predelan, leta 1642 pa je ljubljanski pomožni škof Mihael Kumar pl. Kumberg posvetil oltar sv. Rešnjega telesa. Od sredine 17. stoletja je bila cerkev kot vipavska podružnica oskrbovana iz Podnanosa, leta 1890 pa je postala podnanoška podružnica. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela tri oltarje; stranska sta bila posvečena sv. Rešnjemu telesu in sv. Roku. Med prvo svetovno vojno je bila cerkev poškodovana, obnovljena pa okoli 1939 in sredi devetdesetih let 20. stoletja; leta 2012 so obnovili severni del zidu okoli cerkve.

Arhitektura

Cerkev sestavljata v tlorisu pravokotna ladja in nekoliko ožji prezbiterij s tristranim zaključkom. Nad preprosto trapezasto zaključeno ometano fasado se dviga kamnita zvončnica s tremi linami za zvonove. V osi fasade je polkrožno zaključen pilastrski glavni portal, okrašen z bogato rastlinsko ornamentiko v renesančni maniri; nad nadstreškom ga sklepa prekinjeno trikotno čelo z angelsko glavico in letnico 1636 ter majhnim obeliskom s Kristusovim monogramom na vrhu. Nad portalom, ki ga obstopata zamreženi ležeči pravokotni okni s kamnitim okvirjem in profiliranim prekladnim nadstreškom, predira steno okroglo kamnito okno z motivom

kolesa. Na južni steni ladje je bil leta 1948 še viden zazidan stranski vhod, zdaj je tu le ozko pokončno polkrožno zaključeno okno. Prezbiterij osvetljujeta enaki pokončni polkrožno zaključeni okni v jugozahodni steni in v južni steni zaključka, na sklepni steni prezbiterija pa je kamnit relief Križanja z letnico 1644; v severovzhodni vzdolžnici prezbiterija je kamnit šilastoločno oblikovan stranski portal. Stavbo obdaja pristrešen talni zidec. Vsi vogali so poudarjeni s kamnitimi šivi. Dvokapna streha je v celoti krita s skrilastimi ploščami.

294 Preprosto in prostorno ladijsko notranjščino krasi le venec kamnitih konzol, ki nosijo grede ravnega lesenega stropa. Ob zahodno steno je na dveh toskanskih stebrih in polstebrih postavljen pevski kor z zidano ograjo izpred druge svetovne vojne; nanj vodijo kamnite stopnice v zahodnem kotu.

Za stopnico višji prezbiterij loči od ladje klesan rahlo zašiljen pilastrski slavolok s posnetimi vogali, ki se zaključujejo na ajdovo zrno; kapitela z renesančno žlebasto ornamentiko krasita na sprednji strani kartuši s primitivnima angelskima glavama, v temenu pa je volutast sklepnik. Prezbiterij je zvezdasto obokan, rebra klinastega profila pa rastejo iz konzol sredi stene; večina konzol je geometričnih, dve pa sta oblikovani kot človeški glavi. Na temenu oboka so trije diskasti sklepniki z naslikanim cvetjem, Kristusovim monogramom in križem, drugi sklepniki imajo obliko grbovnih ščitkov.

Oprema

295 Lesen veliki zlati oltar, posvečen sv. Kozmi in Damijanu, je iz sredine 17. stoletja in pripisan ljubljanskemu rezbarju Avguštinu Ferfilli; leta 1657 je novi nastavek pozlatil Angelo Sperandi. Na široko stopnico postavljena škatlasta menza ima polihromiran lesen antependij s prazno kartušo z listnatimi ušesci na sredi, na vogalih pa podpirata menzo manieristični

kariatidi. Od menze širši oltarni nastavek z ločnimi vhodi v zaoltarni prostor podpira na vsaki strani par volutastih konzol. Na predeli je v ornamentalnem okvirju napis *S: CHOSME: E: DAMIANE / ORATE PRO NOBIS / ANDREA. MVLIG. ALORA: PIOVANO: / IO ANGELO. SPERANDO. INDORATORIO. FECIT / OPERORVM. MIRABILIVM. SVORVM / ANNO DOMINI 1657*. V stopničasto razporejenih bazah treh parov stebrov oltarnega nastavka so školjkasto zaključene niše s kipci sv. Antona Padovanskega, sv. Dominika in štirih angelov. V tronu je niša s kipoma sv. Kozme in Damijana (oba les, v. ok. 115 cm), nad katerima v oblakih lebdi Bog Oče. Z vinsko trto in angelskimi glavicami okrašeni kompozitni stebri ločijo tron od kril z nišama, v katerih sta kipa sv. Petra in Pavla (oba les, 296
v. 113 cm), krili pa ob straneh robita hrustančasti ušesi; na okrajkih in ogredju kril stojijo kipci sv. Luke in sv. Janeza Evangelista ter njunih pisarskih pomočnikov (vsi les, v. 36 cm). Atika je dvonadstropna; ogredje nad nišo z reliefom sv. Elije, ki se na vozu dviga v nebo, in okrajke nosijo po trije angelci. Ob osrednji niši sta v manjših nišah kipca sv. Frančiška Asiškega in neprepoznavnega škofa, na okrajkih in ogredju pa figure sv. Marka, neprepoznavnega svetnika, sv. Jakoba starejšega in sv. Mateja (vsi les, v. 36 cm). Na vrhu atike je kartuša s Kristusovim monogramom, obdana s kipci angelcev. Osnovna barva oltarja je rdeča s pozlačenimi arhitekturnimi in figuralnimi elementi.

Ob slavoločni steni v ladji stojita zlata stranska oltarja: levi iz leta 1649 je posvečen Mariji, desni iz leta 1642 pa sv. Rešnjemu telesu.

V kartuši antependija Marijinega oltarja je poleg Marijinega monograma napis o obnovi leta 297
1985, menzo pa nosita angelski kariatidi. Na predeli je napis *S. MARIA / ORA PRO NOBIS / 1649*, na bazah v brokatno ornamentiko oblečenih štirih korintskih stebrov pa so kariatidne glave. V tronu je kip sedeče Marije Kraljice z Detetom (les, v. 120 cm), v školjkasto zaključenih nišah stranskih kril pa kipa sv. Roka (les, v. 80 cm) in sv. Boštjana (les, v. 76 cm). Nad njima sta pod ogredjem festona z angelskima glavama, na okrajkih kril pa sedita figuri starozaveznih prerokov. V ovalu srednjega polja atike je Bog Oče, ogredje s prekinjenim prevojno segmentnim zatrepom pa nosita kariatidna keruba. Na vrhu je kip Vstalega Kristusa.

V kartuši na antependiju desnega oltarja je letnica obnove 1986, menzo pa nosita bazna 298
zaključka z reliefi angelov. Na predeli oltarnega nastavka je napis *ECCE PANIS / ANGELORVM*, nad njim pa niša s kiparsko skupino Češčenje sv. Rešnjega telesa s parom angelov (les, v. 56 cm), ki nosita monštranco, na zadnjo steno pa so naslikane angelske glavice in žarki. V krilnih nišah sta kipa Melkizedeka (les, v. 79 cm) in Mojzesa (les, v. 75 cm), nad njima pa stojita angelski figuri. Kanelirana korintska stebra nosita ogredje s prekinjenim trikotnim zatrepom, sredi katerega stoji kip Vstalega Kristusa.

Zvonova sta bila ulita v livarni Feniks, večji leta 2003, manjši 2005.

Viri: Velepič 1948.

Literatura: CEVC 1952, str. 236; STELE 1960, str. 55–57; CEVC 1966, str. 97; KOMELJ 1973, str. 282; VRIŠER 1983, str. 23–27; ATTEMS 1994, str. 35; ROSA 1996 c, str. 207–214; HÖFLER 2001, str. 149; EISENZOPF, VIDMAR 2004, 169–172; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

RNKD ev. št. 12825.

Do leta 1788 je bilo pokopališče ob župnijski cerkvi sv. Vida; številni starejši nagrobniki (eden celo iz leta 1475) so vzidani v cerkveno obzidje.
Današnje pokopališče, ki leži na severozahodu vasi ob magistralni cesti Razdrto–Vipava, ima kamnoseško oblikovan vhod iz leta 1788 s parom okrajkov in obeliskoma, pod katerima je na prečnikih slabo berljiv napis, *17 / MATIE PESTEL* na levem in *88 / FRANZ KOJOZIN* na desnem. Sredi pokopališča stoji na kot menza oblikovani bazi proti zahodu obrnjen kamnit pokopališki križ s trilistno zaključenimi kraki, na njem pa visi kovinski Križani (v. korpusa ok. 100 cm). Na pokopališču je več starejših nagrobnikov iz 19. stoletja: na podstavku nagrobnika Jožefa Kodreta (+ 1941) je vklesan podpis kamnoseka *ANDREI LAVRINOU V KOPRIVI*.
Na severnem delu pokopališča je široka pokopališka kapela pravokotnega tlorisa z dvokapno korčasto streho. Sredi fasade stoji klesan portal z ušesci in preklado v obliki obrisa pokrova sarkofaga, sredi katere je relief z lobanjo in prekrižanimi kostmi, ob njem sta podobno oblikovani pravokotni okni; v kapeli je v vzhodni steni niša z lesenim razpelom.
Del pokopališča zavzema pokopališče iz 1. svetovne vojne (RNKD ev. št. 4980), kjer je tudi grobnica padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja iz 1961; pred napisno ploščo stojita ob straneh betonska dorska stebra, ki nosita preklado s stiliziranim Triglavom.

Viri: Gradivo ZVKD NG; Gradivo ZZB NOB.

Podbreška kapelica

RNKD ev. št. 12824.

302 Večja kapelica kvadratnega tlorisa s štirikapno betonsko streho, pokrito s korci, in ločnim pilastrskim portalom, zaprtim s kovanimi vratci, iz zadnje četrtine 19. stoletja stoji ob starem enoločnem mostu čez Močilnik (RNKD ev. št. 4985), ki vodi v sosednji Podbreg. Kapelico obtekata nizek talni zidec in profiliran podstrešni venec. V križno obokani notranjščini stoji na menzi pred stensko nišo novejši mavčni kip Brezmadežne (v. ok. 120 cm).

Literatura: ROSA 2005.

Znamenje na podbreškem mostu

Na ograji sredi enoločnega mosta, ki vodi v Podbreg, stoji leta 2011 obnovljeno slopno znamenje s kamnito dvokapno streho. V polkrožno zaključeni zastekljeni niši s kamnitim okvirjem stoji novejši mavčni kipec bl. Janeza Pavla II. Na ploščici pod nišo je napis *KAPELA JE BILA / OBNOVLJENA V LETU 2011 / OB RAZGLASITVI / PAPEŽA JANEZA PAVLA II. / ZA BLAŽENEGA / KAPELO SO OBNOVILI VAŠČANI*. 303

Znamenje

RNKD ev. št. 19316.

Zidano slopno znamenje z dvokapno streho in nišo s kamnitim polkrožno zaključenim okvirjem stoji pred hišo št. 103 a ob cesti, ki vodi iz Podnanosa v Orehovico; v niši je leseno razpelo.

Znamenje – kamniti križ

RNKD ev. št. 546.

Kamnito stebrno znamenje s trebušastim toskanskim stebrom, vrh katerega je trilistno oblikovan križ z reliefnim korpusom, stoji ob stari poti iz Podnanosa v Podrago; kot pove napis *1828 / ANTON SHORSH F* na podnožju razpela, ga je dal leta 1828 postaviti Anton Žorž; na bazi sta vklesani začetnici *A M*. 301

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 178.

Spomenik padlim v prvi in drugi svetovni vojni

RNKD ev. št. 19214.

Spomenik v obliki kamnitega križa na kamnitem podstavku z napisno ploščo stoji v središču starega dela vasi ob župnijski cerkvi sv. Vida. Postaviti ga je dal župnik Janez Kovač okoli leta 1960 v spomin na vse žrtve obeh svetovnih vojn.

Literatura: FORTUNAT-ČERNILOGAR, ROSA 1996, str. 195–196.

Spomenik padlim v NOB

RNKD ev. št. 4993.

307 Spomenik Marka Pogačnika iz leta 1983 stoji ob trgu pred osnovno šolo, neposredno ob magistralni cesti, ki vodi skozi Podnanos. Sestavljata ga dva spiralasta kamnita zidca, ki se iztečeta ob vhodu v šolo, na njiju pa je razpostavljenih pet slopov z reliefi in spominskimi ploščami. Prva spirala s tremi slopi je posvečena narodnemu heroju Janku Premrlu - Vojku, druga z dvema
308 slopoma pa vsem padlim partizanom. Prvi slop z bronasto masko in vklesanim napisom s podatki o njegovem življenju predstavlja Premrlovo osebnost. V drugi slop je vklesan lik borca, ki prav tako kaže Vojkove poteze in predstavlja njegovo duhovno moč, ki je navdihovala soborce. Tretji slop, okoli katerega se ovija vinska trta, simbolizira žalovanje ob izgubi heroja. Na četrtem slopu, ki je simbolično nadaljevanja tretjega in s tem Vojkovega življenja, so v bronu zapisana imena padlih, peti slop z ženskim likom pa simbolizira zmago.

Literatura: FORTUNAT-ČERNILOGAR, ROSA 1996, str. 193–194.

Spomenik Ivanu Rudolfu

RNKD ev. št. 19212.

306 Bronasto poprsje Ivana Rudolfa (1898–1962), narodnega delavca in člana organizacije TIGR, stoji na kamnitem podstavku z vklesanim napisom ob parkirišču nasproti osnovne šole. Spomenik je dalo postaviti društvo TIGR leta 1998, poprsje pa je signirano delo Zmaga Posege.

Spomenik Stanku Premrlu

305 Bronasto poprsje Stanka Premrla (1880–1965), skladatelja in duhovnika, stoji na kamnitem podstavku z vklesanim napisom poleg spomenika Ivana Rudolfa, na parkirišču nasproti osnovne šole; poprsje je delo akademskega kiparja Zmaga Posege iz leta 2005.

Literatura: *Sto let* 2005.

Spomenik Rihardu Dolencu

RNKD ev. št. 19213.

304 Bronasto poprsje Riharda Dolenca (1849–1919), kmetijskega strokovnjaka in pisatelja, stoji

na kamnitem podstavku z vklesanim napisom poleg spomenika Stanka Premrla, ob parkirišču nasproti osnovne šole; poprsje je signirano delo Zmaga Posege iz 1999.

Literatura: CRNICA 1999; ADAMIČ 2000.

Dvorec Roženek (Podnanos 2)

RNKD ev. št. 7469.

Lega

Stoji v zaselku Podbrje, jugozahodno od Podnanosa, na terasi nad cesto, ki vodi iz Podnanosa proti Podragi.

Zgodovinski podatki

Po Valvasorju naj bi bil stavbni kompleks Roženek pozidal Janez Anton Rossetti (+ 1670), začetnik notranjske in goriške veje te rodbine iz Bergama. Stavbo je morda dal pozidati že leta 1637, kot glavni sedež posesti pa je služila do leta 1655, ko si je Janez Anton za rezidenco izbral dvorec Orehek. Del gospostva Roženek je okoli srede 18. stoletja prešel v last Filipa Jakoba pl. Garzarollija, del pa je ostal v lasti Bernarda Rossetija, ki ga je leta 1809 prodal poštnemu mojstru Matiji Dolencu; po drugi svetovni vojni je postal last družine Semenič. Med vojno je rezidenčno poslopje zgorelo, po njej pa so ga le delno obnovili. Podoba poslopij, ohranjena na Valvasorjevi grafiki, se od današnje nekoliko razlikuje, saj je stavbni kompleks doživel več prezidav. Novi lastniki so, kot priča napis *M D / 1825*, vklesan v sklepnik dvoriščnega portala prizidka na južni strani, v dvajsetih letih 19. stoletja dvorec temeljito prezidali in povečali: staro rezidenčno stavbo na vzhodni strani so delno podrli, vzporedno z njo pa zgradili daljše gospodarsko poslopje, ki so mu na južni strani dodali omenjeni prizidek z velbanim vhodom na notranje dvorišče; podrli so tudi zahodni trakt.

Arhitektura

Stavbe so razvrščene okoli notranjega dvorišča. Severni trakt zavzema rezidenčna stavba, ki je nekoč imela dva vhoda: eden je bil obrnjen proti bližnji cerkvi sv. Kozme in Damijana, drugi pa se je odpiral na travnik pred poslopjem; srednjo os petosne fasade poudarjata biforno okno v prvem in (zazidano) lunetno okno v podstrešnem nadstropju. Na to stavbo je na zahodni strani prislonjen nižji dvoosni trakt, edini ohranjeni del stare stavbe. Pravokotno na rezidenčno poslopje je postavljeno štiriosno gospodarsko poslopje, nanj pa se pod pravim kotom navezuje južni gospodarski trakt; sredi tega stoji vhod, ki pod velbom vodi na dvorišče. Južno fasado krasi latnik iz kamnitih klesanih slopov.

299

Notranje dvorišče ima na vzhodni strani v pritličju ohranjen niz petih arkad, arkade v pritličju in nadstropju severnega rezidenčnega poslopja pa so bile porušene.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207.
Literatura: VALVASOR 1689, 11, str. 473; ŠTIH 1987, str. 222; SAPAČ 2008, str. 58–72; SERAŽIN 2008, str. 60–63.

Šivicev dvorec (Podnanos 3)

RNKD ev. št. 7468.

Lega

Stoji vzhodno od podružnične cerkve sv. Kozme in Damijana v Podbrju, na terasi nad cesto, ki vodi iz Podnanosa v Podrago.

Zgodovinski podatki

Del posesti Roženek, ki so ga v drugi polovici 18. stoletja od Rosettijev prevzeli Garzarolliji, je bil po smrti Filipa Jakoba Garzarollija leta 1760 razdeljen na dva dela: prvi je pripadel Ani Mariji Garzarolli, drugi pa Francu Andreju Šivicu pl. Schiwizhoffnu, poštnemu mojstru v Vipavi. Ta rodbina je leta 1784 odkupila tudi drugi, Garzarollijev del gospostva Roženek, v njeni posesti pa je z manjšimi prekinitvami ostalo do začetka 20. stoletja. Ker je Roženek Šivicem služil predvsem kot kompleks gospodarskih poslopij, njegova današnja podoba še najbolj spominja na veliko kmetijo, novo rezidenčno poslopje pa so si konec 18. stoletja zgradili v neposredni bližini. Med drugo svetovno vojno je bil celotni kompleks močno poškodovan v požaru, zlasti gospodarska poslopja in zahodni del rezidenčnega poslopja s stolpom, ki so ga do leta 1980 podrli. Rezidenčno poslopje so po letu 1995 temeljito obnovili.

Arhitektura

Od nekdanjega obsežnega stavbnega kompleksa se je ohranil le del štiritraktnega rezidenčnega poslopja z manjšim notranjim dvoriščem, ki ima na zahodni strani v pritličju arkade.
300 Fasade imajo pokončna pravokotna okna s kamnitimi okvirji, kamnit podstrešni konzolni venec, ki nosi skrilasto streho, in poudarjene šivane vogale. Srednja os petosne vzhodne, glavne fasade je poudarjena s kamnitim rustičnim portalom in balkonom z železno kovano ograjo nad njim; skozi vežo vodi prehod na notranje dvorišče.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: SMOLE 1982, str. 355–356; SAPAČ 2008, str. 33–42; SERAŽIN 2008, str. 62–63.

Hiša Pri Kavščevih (Podnanos 54)

Historistična hiša s petosno glavno fasado stoji v središču vasi ob cesti Razdrto–Vipava; zgradil jo je, kot povesta napisa v sklepniku portala in v mrežasti luneti pod njim, Franc Gril leta 1834. Fasada je okrašena s plitvo rustiko, ki je najgostejša v pritličju, v podstrešnem nadstropju pa skoraj zglajena; nadstropja med seboj ločujejo tudi precej poškodovani pasasti zidci, na vrhu pa fasado obteka profiliran podstrešni venec. Osrednja os je poudarjena z navideznim rizalitom, ki v drugem nadstropju v obliki frčade, zaključene s timpanonom, nadrašča dvokapno korčasto streho; v pritličju je kamnit rustičen portal, ki ima v sklepniku napis *F. G. / 1834 / 61*, v kovani mreži nad dekorativno izrezljanimi vrati pa napis *18 FG 34*. Glavni portal obstopata dva preprosta kamnita stranska portala, zaprta z železnimi vrati. Vsa okna imajo kamnite okvirje, na glavni fasadi poudarjene z ločnimi zaključki iz ometa. 309

Viri: Premrl 2002–2003.

Zajčji grad (Podnanos 66)

RNKD ev. št. 4980.

Lega

Manjši dvorec na vzhodnem koncu vasi stoji ob cesti, ki vodi v Orehovico.

Zgodovinski podatki

Dvorec naj bi bil že v 15. stoletju pristava kartuzije Bistra, po razpustu samostana 1782 pa je postal lovska pristava senožeških gospodov Porcia. V začetku 18. stoletja, kot priča na sklepniku polkrožnega kamnitega dvoriščnega portala vklesani napis *1718 / I.B. / INR*, je prišlo do večjih prezidav. Okoli leta 1880 je dvorec posedovala družina Tavčar, na začetku 20. stoletja pa družina Zajec, po kateri je tudi dobil ime; ti so objekt spremenili v gostilno in ob tej priložnosti na južni strani prizidali kraško kuhinjo. Vplivali so tudi na prestavitev ceste v Orehovico, tako da je kompleks izgubil dvorišče, saj ga je cesta prepolovila in so gospodarska poslopja z vrtom ostala na drugi strani. Po družini Zajec so lastniki dvorca ponovno postali Tavčarji.

Arhitektura

S šotorasto korčasto streho krito stavbo sestavljajo daljši glavni trakt in pravokotno nanj postavljeni stolpasti krili. Stolpa v nadstropju povezuje zaprt hodnik, pod katerim je pred glavnim vhodom majhen portik z dvema slopoma. Levi stolp ima pod oknom kamnito ključasto 310

strelnico. Desni stolp nima več obrambne funkcije, temveč je bil stavbi dodan pozneje, verjetno sočasno s portalom. Vsi vogali so poudarjeni s šivanim robom iz klesancev, napušč pa nosijo klesane kamnite konzole. K južni fasadi je prizidana kraška kuhinja. Na severni strani je obzidano dvorišče, v katerega vodi z zahodne strani kamnit rustičen ločni portal s sklepnikom, na katerem je vklesana letnica 1718; stena nad portalom je zaščitena z nadstreškom na kamnitih konzolah, ob portalnem loku pa sta prazni nišasti znamenji.

Viri: PANG, fond Graščina v Šentvidu – Podnanos, leto 1753, fasc. I.; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 182 (Št. Vid) A 04.
Literatura: SMOLE 1982, str. 478; FOSCAN, VECCHIET 1985, str. 111; DOLENC 1994, str. 21–24; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 561, 588, 595; ROSA 1996 c, str. 217–218; JAKIČ 1997, str. 108, 414; MLINARIČ 2001, str. 152, 155; GOLEC 2007, str. 217–223; SAPAČ 2008, str. 47–53; SERAŽIN 2008, str. 69–71.

Osnovna šola (Podnanos 77)
RNKD ev. št. 19210.

Močno predelana historistična stavba, dograjena leta 1911, je z glavno sedemosno fasado obrnjena na cesto Razdrto–Vipava. Nadstropja so ločena s profiliranim venčnim zidcem; pred predelavo je bilo pritličje okrašeno z rustiko. V glavni osi je polkrožno zaključen vhod, ki ga obstopa par pilastrov, nad njim spominska plošča Janku Premrlu - Vojku, nad njo pa pravokotno biforno okno. Na dvokapni korčasti strehi je valovito zaključena atika s tremi nastavki, ki nosijo kamnite krogle.

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

PODRAGA

občina
Vipava

Strnjeno naselje z ozkimi ulicami in nizi stisnjenih hiš ob vznožju Vipavskih brd v Zgornji Vipavski dolini. Gručasto jedro vasi s hišami vipavskega stavbnega tipa, zgrajenimi od 17. stoletja dalje (RNKD ev. št. 12829), ima središče ob manjšem trgu pri odcepu v Podbrje. Župnijska cerkev sv. Mohorja in Fortunata s pokopališčem stoji v hribu na jugovzhodnem koncu vasi, v dolini med polji stoji ob cesti, ki vodi iz Vipave v Podrago, cerkvica sv. Urbana, na hribu Sv. Socerba nad vasjo pa je obnovljena cerkev sv. Servula. Med profanimi stavbami v naselju izstopata razpotegnjena domačija s hišno št. 51 s kamnito kalono, ki pod velbom vodi na zaprto dvorišče, obkroženo s stanovanjskim in več gospodarskimi poslopji, od katerih ima najstarejše v prekladu portala vklesano letnico 1683 (RNKD ev. št. 545); v stari enonadstropni osnovni šoli (Podraga 57) z ohranjenim kamnitim portalom z vklesano letnico 1862 in kamnitimi okenskimi okvirji (RNKD ev. št. 19172) je bila leta 1864 ustanovljena ena prvih knjižnic s čitalnico na Slovenskem.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 175, 187–188; ROSA 1996 b.

Župnijska cerkev sv. Mohorja in Fortunata
(župnija Podraga)
RNKD ev. št. 3922.

Lega
Pravilno orientirana obzidana cerkev stoji na dvignjeni terasi v jugovzhodnem delu naselja.

Zgodovinski podatki
Današnja cerkev stoji na mestu prvotne gotske, sezidane med letoma 1465 in 1480, od katere se je, kot pričajo na vogelnikih vklesani kamnoseški znaki, ohranil prezbiterij. Kot sporoča letnica 1690, vklesana na prekladi glavnega portala, je bila konec 17. stoletja podaljšana ladja, o prezidavi ali dozidavi zakristije pa priča na zgornjem oknu v severni steni vzidana letnica 1734. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela cerkev

tri oltarje; stranska sta bila posvečena Materi božji in sv. Marjeti. Leta 1839 so cerkev povišali in jo na novo opremili, leta 1857 (po nekaterih podatkih že leta 1854) so ji prizidali nov zvonik, leta 1882 so jo na novo tlakovali, leta 1884 pa je dobila novo kamnito ograjo.

Arhitektura

V tlorisu si od zahoda proti vzhodu sledijo kvadraten zvonik, pravokotna ladja in tristrano sklenjen prezbiterij, na severni strani pa je ob stiku ladje in prezbiterija prizidana pravokotna zakristija.

311 Trinadstropen zvonik oglejskega tipa, pokrit z dvojno čebulasto kamnito streho, ki je delo domačega kamnoseka Matevža Guština, ima v pritličju s tremi loki odprto vhodno lopo; na zahodni strani sta v osi nad vhodom ena nad drugo okrogli lini v kamnitem okvirju, tik pod venčnim zidcem, ki drugo nadstropje ločuje od tretjega z bifornimi linami za zvonove, pa je sodobna stolpna ura. Zvonik je prislonjen na sredino fasade, v kateri sta ob njem zamreženi kvadratni okni s kamnitim okvirjem in profiliranim prekladnim nadstreškom. Ladjo osvetljuje po par pravokotnih oken s prekladno strešico in par lunetnih oken nad njima v južni in severni steni, prezbiterij pa lunetno okno v vzhodni in pravokotno okno z lunetnim nad njim v južni steni. V dvonadstropno zakristijo vodi z zahodne strani pravokoten portal s prekladno strešico, na severni strani ima štiri pravokotna okna. Vogali cerkve in zvonika so poudarjeni s kamnitimi šivanimi robovi, na tistih v prezbiteriju so se ohranili kamnoseški znaki. Iz križno obokane zvonice vodi v ladjo kamnit portal s profiliranimi podboji, okrašen na bazah z izklesanimi rombi in zaključen s preklado, na kateri je vklesana letnica 1690, z rozeto na sklepniku in profiliranim ogredjem; portal je delno zakrit s prizidanim zvonikom.

312 Stene ladje in prezbiterija členijo pilastri, na katerih slonita ogredje in banjast obok s sosvodnicami. Ob zahodni steni stoji na dveh stebrih in dveh polstebrih z loki pevski kor z izbočeno leseno ograjo. Prezbiterij je od ladje ločen s pilastrskim slavolokom z agrafo.

Poslikava

Na stropu prezbiterija je v štukiranem okvirju novejša freska z golobom sv. Duha.

Oprema

313 Ozek marmornat veliki oltar sv. Mohorja in Fortunata z na hrbtni strani vrezano letnico 1840 posnema zgodnjebaročne oltarje: antependij škatlaste menze je okrašen z inkrustiranimi štirilistnimi rozetami med dvema renesančnima pilastroma. Pred predelo stoji na menzi prvotno z baldahinom pokrit pozlačen tabernakelj z vibastimi stebrički in Križanim iz leta 1900. Para stopničasto zamaknjenih črnih kompozitnih stebrov nosita ogredje z atiko; notranji par nosi spodaj razprto trikotno čelo s konzolo, na kateri je angelska glavica, zunanji par stebrov

pa segmentna okrajka. V tronu je slika sv. Mohorja in Fortunata (o. pl., 206 x 87 cm), delo M. Vabiča iz 1939. 314

Ob slavoločni steni stojita enaka neobaročna stranska oltarja iz umetnega kamna. Nad škatlasto menzo z antependijem, ki ga krasi štukirana kartuša iz listovja, se dviga nastavek s paroma stopničasto zamaknjenih korintskih stebrov in prekinjenim ogredjem z volutasto, segmentno prevojno zaključeno atiko; na okrajkih ogredja sedi par mavčnih angelcev. V levem oltarju je slika sv. Marjete (o. pl., 154 x 81 cm), signirano in datirano delo Pavla Künla iz 1870. Na menzi desnega oltarja stoji marmornat tabernakelj s stebrički in valovitim segmentnim zatrepom, v tronu pa je slika Brezmadežne (o. pl., 154 x 81 cm), delo Janeza Wolfa iz 1876. 315, 316, 317, 318

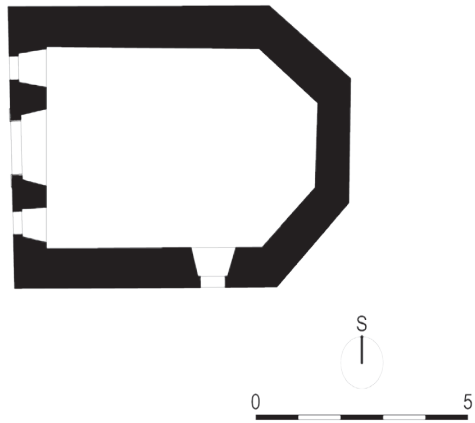
Na severni strani je na slavolok pritrjena neobaročna marmorirana lesena prižnica iz druge polovice 19. stoletja. Na južni strani slavoločnega ostenja je na konzoli kip Srca Jezusovega (v. 137 cm) iz zgodnjega 20. stoletja. V križno obokanem podkorju je na južni steni na konzolo postavljen kip sv. Servula (v. 188 cm), delo Franca Ksaverja Tončiča z začetka 20. stoletja, ki je bil prinesen iz med drugo svetovno vojno porušene podružnične cerkve sv. Servula na Sv. Socerbu. Pri severnem stranskem oltarju je postavljen lesen procesijski križ, na južni steni prezbiterija pa visi misijonski križ s konca 19. stoletja. Nad ogredjem

319 severne stene ladje visi ločno zaključena slika Rojstva (o. pl., ok. 200 x 100 cm), beneško delo iz druge polovice 16. stoletja. Po stenah ladje in prezbiterija so razporejene postaje križevega pota (o. pl., 77 x 55 cm) iz poznega 19. stoletja. Pod korom je v severno steno vdelan krstni kamen iz 19. stoletja, vendar je za krščevanje v rabi kamnit renesančen kropilnik z vklesano letnico 1587 ter Kristusovim in Marijinim monogramom, ki stoji ob desnem stranskem oltarju. V cerkvi so štiri bandera: bandero z upodobitvijo monštrance in napisom *Kruh angelski! 1892* na eni ter Vstalega Kristusa in napisom *Jaz sem vstajenje!* (o. pl., 68 x 57 cm) na drugi strani; bandero z naslikano Zadnjo večerjo in napisom *To je moje telo! 1892* ter kelihom z angelci in napisom *Kri nove zaveze!* (o. pl., 66 x 57 cm); bandero s sv. Jožefom in napisom *Sv. Jožef, prosi za nas! 1908* ter sv. Gotfridom in napisom *Sv. Bogomir, prosi za nas!* (o. pl., 94 x 85 cm); bandero s sv. Ano in napisom *Sv. Ana, prosi za nas! 1908* ter sv. Marjeto in napisom *Sv. Marjeta, prosi za nas!* (o. pl., 95 x 86 cm). Prehod iz ladje v prezbiterij zapira marmornata obhajilna miza z balustri. V ladji sta ob severni in južni steni postavljeni neogotski spovednici. Na pevskem koru so mehanske orgle, ki so bile popravljene leta 1996. V zakristiji je v polkrožno nišo vdelan kamnit umivalnik. Na zakristijski omari iz 19. stoletja stojijo okoli 40 cm visoki leseni kipci Vstalega Kristusa, sv. Antona Padovanskega in sv. Jožefa z Detetom ter kipec sv. Servula (les, ok. 20 cm).
V zvoniku visi zvon, ki ga je 1870 ulila livarna Samassa v Ljubljani.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; ŽA Podnanos; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 188–189; STESKA 1927, str. 252, 309; MESESNEL, ŽIGON 1986, str. 57, 92–94, 110–111, 153; KORŠIČ 1991, str. 315; ATTEMS 1994, str. 34; ROSA 1996 b; PESKAR 1999, str. 69, 301; HÖFLER 2001, str. 152; *Otmarjeva pot* 2007; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Pokopališče za cerkvijo je bilo blagoslovljeno leta 1850. Na sredi stoji na kockasti kamniti bazi kamnit pokopališki križ s trilistnimi kraki in v visokem reliefu izklesanim kamnitim korpusom; na podnožju križa sta izklesani začetnici F. B., na bazi pa je letnica 1856 in napis *Napravil / Franc Božič*.

Podružnična cerkev sv. Urbana
(župnija Podraga)
RNKD ev. št. 3923.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji sredi polj na Dobradu, severozahodno od naselja, ob cesti, ki iz Vipave vodi proti Podragi.

Zgodovinski podatki
Prvič je omenjena v vizitacijskem zapisniku goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750; cerkev, ki je imela en oltar, so prav takrat popravljali; leta 1758 sta brata Trošt, Franc Jožef, nadžupnik v Rogatcu, in Elija Ignacij, župnik v Šentvidu pri Ptuju, pri njej ustanovila beneficij. V letih 1853 in 1974 je bila cerkvica prenovljena in blagoslovljena; leta 1974 je namesto kritine iz skrilastih plošč dobila novo betonsko streho. Zvončnico s tremi linami za zvonove je leta 1899 podrla burja.

Arhitektura
Cerkev kapelnega tlorisa s pravokotno ladjo in tristranim sklepom ima preprosto fasado s kamnitim portalom, ki ga krasi prekladna strešica, in okroglim oknom nad njim. Fasado zaključuje nastavek za zvončnico, na katerem stoji kamnit križ. Ob portalu sta zamreženi kvadratni kamniti okni s prekladnima strešicama. Na vzhodnem koncu južne stene ladje osvetljuje stavbo pravokotno okno s kamnitim okvirjem in prekladno strešico. Vogali so poudarjeni s kamnitimi šivanimi robovi, betonska dvokapna streha pa je brez kritine. Notranjščino obteka dvojni venčni zidec, nad katerim je odprto betonsko ostrešje.

Oprema
Na oltarni steni visi razpelo iz leta 1970. Baročna oltarna slika sv. Urbana je bila leta 1995 ukradena. En zvon je bil ukraden 1867, druge pa je odnesla prva svetovna vojna.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; ŽA Podnanos; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 188–189; ATTEMS 1994, str. 34; ROSA 1996 b; HÖFLER 2001, str. 152; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 177–178; *Otmarjeva pot* 2007.

Podružnična cerkev sv. Servula
(župnija Podraga)
RNKD ev. št. 3924.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na hribu Sv. Socerba, južno nad Podrago.

Zgodovinski podatki
Gotsko cerkev sv. Servula (tudi sv. Sancirba) je leta 1642 skupaj z oltarjem posvetil ljubljanski pomožni škof Mihael Kumar pl. Kumberg. Napis *I [7] P : N : C : P I. 4 3* na prekladi levega okna na fasadi priča, da so sredi 18. stoletja ladjo povečali; ob vizitaciji nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je stal v cerkvi en oltar. Leta 1874 je zvončnico podrla burja, zato je bila cerkev do obnove leta 1900 zaprta. Pozneje je cerkev spet začela propadati, med drugo svetovno vojno je bila poškodovana, leta 1947 pa se je vdrla še streha. Skoraj do tal porušeno cerkev so v letu 2005 v celoti obnovili po načrtu inženirja Mira Trošta.

Arhitektura
Cerkev ima v tlorisu dolgo pravokotno ladjo in nekoliko ožji tristrano zaključen prezbiterij. V osi fasade je polkrožno zaključen kamnit portal s poudarjenimi prečniki in sklepnikom, nad njim pa je vzidan profiliran prekladni nadstrešek prvotnega portala, ki je bil vzidan v kapelico pri Hribovih. Na vrhu pročelja je namesto stare trojne zvončnice danes zvončnica z dvema linama, pod njo pa na fasadi okrogla lina. Ob portalu sta ležeči pravokotni okni s kamnitim okvirjem in mrežo. Svetloba prihaja v cerkev še skozi dve ozki, polkrožno zaključeni kamniti okenci v južni steni ladje ter eno rahlo zašiljeno okno v južni steni prezbiterija. Dvokapna streha je krita z bitumenskimi skodlami, vogale cerkve pa poudarjajo kamniti šivani robovi. Ladja ima odprto leseno ostrešje in je od prezbiterija ločena z nizkim slavolokom. Prezbiterij pokriva banja s sosvodnicami, ki v oltarnem zaključku rastejo iz preprostih kamnitih konzol prvotnega zvezdastorebrastega oboka.

322
323

Oprema
Oprema cerkve se je porazgubila po okoliških cerkvah; nad slavolokom je lesen križ, v prezbiteriju pa zidan daritveni oltar.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; ŽA Podnanos; Gradivo ZVKD NG; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 188–189; ATTEMS 1994, str. 34; ROSA 1996 b; VIDRIH-LAVRENČIČ 2004; ŽELJAN, VIDRIH-LAVRENČIČ 2004; VIDMAR 2007; *Otmarjeva pot* 2007.

Kapelica Srca Marijinega

RNKD ev. št. 12827.

Kapelica pravokotnega tlorisa z dvokapno korčasto streho, zgrajena proti koncu 19. stoletja, stoji pri hiši št. 85 v severnem delu vasi. Fasado s segmentno zaključenim pilastrskim vhodom s sklepnikom krasijo vogalna pilastra s "korintskim kapitelom", štukirani cvetni venci in trikotno čelo. V križno obokani, s kovanimi vratci zaprti notranjščini visi nad zidano menzo tisk Srca Marijinega. 325

Literatura: ROSA 2005.

Kapelica sv. Jožefa

RNKD ev. št. 12828.

Kapelica pravokotnega tlorisa z dvokapno korčasto streho s konca 19. stoletja stoji pri hiši št. 91, ob cesti, ki vodi v Podnanos. Vhod s stopničasto poglobljenim pilastrskim ostenjem je polkrožno zaključen, v banjasto obokani notranjščini pa na kamniti oltarni menzi stoji lesen okvirni nastavek s trikotno zaključeno atiko in okrajki, v katerem je tisk sv. Jožefa z Detetom.

Literatura: ROSA 2005.

Znamenje

RNKD ev. št. 12830.

Manjše zidano znamenje z dvokapno betonsko strešico in polkrožno zaključeno nišo, pod katero je vrezana letnica 1923, stoji pri hiši št. 45 v jugozahodnem delu starega vaškega jedra; v niši je tisk Matere Božje z Detetom.

Literatura: ROSA 2005.

Znamenje sv. Jakoba starejšega

324 V škarpi ob župnišču (Podraga 78) je vzidan kamnit portal z napisom *18 IHS 42* na prekladi, nad katero se dviga trikotno čelo z dvokapno korčasto strešico; čelo krasi v mozaiku izvedena školjka, v okvirju spodaj pa je nad kamnito polico prav tako v mozaiku upodobljen apostol sv. Jakob st. z izpisanim imenom.

Spomenik NOB

RNKD ev. št. 19173.

326 Na parkovno urejenem prostoru zraven hiše št. 53 stoji z opečnato strešico krit zid iz klesanih kamnov, na katerem so okoli rdeče peterokrake zvezde šahasto razporejene črne kvadratne napisne plošče. Spomenik je bil odkrit 12. maja 1968.

Viri: Gradivo ZVKD NG; Gradivo ZZB NOB.

Spomenik žrtvam prve svetovne vojne

Kamnit spomenik v obliki s kroglo zaključenega štirioglatega slopa na visoki bazi stoji za cerkvijo sv. Mohorja in Fortunata ob stopnicah, ki vodijo na pokopališko ploščad; na slop sta pritrjeni bronasti napisni plošči.

Spomenik Otmarju Črnilogarju

320 Spomenik duhovniku in profesorju Otmarju Črnilogarju (1931–1999) ob pokopališču za cerkvijo sv. Mohorja in Fortunata je bil postavljen leta 2006. Na prizmatičnem marmornatem podstavku stoji bronasto portretno poprsje, delo Boštjana Putriha (sig. *B. PUTRIH*).

Literatura: *Otmarjeva pot* 2007.

311

312

313

314

315

316

317

318

319

OTMAR
ČRNILOGAR
1931–1999
DUHOVNIK
PROFESOR
»PO BESEDE MORAŠ
HODITI V KUHINJO IN
HLEV, V VINOGRAD
IN KAMNOLOM. ...«
A.D.

320

321

322

323

324

325

326

občina
Vipava

POREČE

Strnjeno naselje na bregovih Močilnika z domačijami večinoma iz 19. stoletja leži severno od Podnanosa; poleg vaškega jedra (RNKD ev. št. 19315) na desnem bregu reke obsega že od druge polovice 18. stoletja še gručasta zaselka Podboršt (RNKD ev. št. 12833) in Dobrava (RNKD ev. št. 12832) ob vznožju Nanosa. Na Mlakah so bili v bližini avtoceste odkriti ostanki bronastodobne naselbine (RNKD ev. št. 16790).

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 182 (Št. Vid) A 02, 04.

Kapelica Dobrega pastirja

RNKD ev. št. 12831.

Zidana kapelica stoji ob magistralni cesti Podnanos–Vipava ob odcepu v vas. Zgrajena je bila leta 1998 na mestu starejše, 1995 porušene kapelice iz 19. stoletja. Stavba kvadratnega tlorisa ima nad polkrožno zaključenim pilastrskim vhodom, zaprtim s kovanimi železnimi vratci, trikotno čelo s križem, pokriva pa jo dvokapna streha iz korcev. V banjasto obokanem prostoru je v zastekljeni stenski niši nad menzo kip Dobrega pastirja (mavec, v. ok. 70 cm). Na zadnji steni zunanjščine je zastekljena niša s polihromiranim lesenim kipom sv. Miklavža (v. ok. 60 cm) iz 17. stoletja, prinesenim iz cerkve sv. Miklavža na Nanosu.

Viri: ŽA Podnanos.

Znamenje

RNKD ev. št. 19222.

Zidano slopno znamenje iz 19. stoletja stoji pred zaselkom Dobrava; ima prazno nišo z lesenim okvirjem, pokriva pa ga dvokapna skrilasta streha. Obnovljeno je bilo leta 1994.

POTOČE

občina
Ajdovščina

Razpotegnjena obcestna vas v ravnici med glavno cesto Ajdovščina–Nova Gorica in vznožjem Kuclja, na pobočju katerega stojijo Kamnje, je bila še v šestdesetih letih 20. stoletja zaselek te vasi, v drugi polovici 18. stoletja imenovan Podkamnje. V Potočah je nekoč pri današnjem zaselku Grželji stala manjša kamenjska podružnica, ki naj bi bila posvečena sv. Janezu Krstniku; domnevno naj bi kot krstna cerkev vipavske pražupnije na tem mestu stala že konec 12. stoletja. Vizitator Bartolomeo Porcia je leta 1570 v vasi *Potujsÿ* obiskal cerkev sv. Angelov z oltarjem, ki je imel namesto nastavka veliko leseno razpelo, na antependiju pa sta bila naslikana sv. Martin in sv. Mihael; cerkev je imela na vrhu fasade zvončnico z enim zvonom. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je bila cerkev ponovno posvečena sv. Janezu Krstniku ter potrebna popravil in novega oltarja, leta 1764 bi bilo treba popraviti tlak v cerkvi in zastekliti okna, leta 1773 je bila cerkev še posvečena, omenja pa jo tudi še vizitacijski zapisnik iz leta 1782, kmalu po tem pa je bila opuščena. Ob cesti Ajdovščina–Nova Gorica stojita večji arhitekturno zanimivi hiši: domačija s hišno št. 3 ima mogočno stanovanjsko stavbo s petosno fasado, na kateri je vidna tridelna beneška delitev prostorov v notranjščini, v glavni osi fasade pa ima segmentno zaključen kamnit portal. Na ornamentalno klesanem portonu, ki vodi na notranje dvorišče, je vklesana letnica 1856. V nadstropju hiše št. 4 so še vidne historistične obrobe oken s paneli pod njimi, značilen motiv trških hiš iz prve četrtine 20. stoletja.

Viri: Porcia 1570, f. 424; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 026 (Kamnje) A 06.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 26; ATTEMS 2000, str. 112, 578; HÖFLER 2001, str. 132.

Kapelica Kristusa Kralja

RNKD ev. št. 24028.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa v obliki pokopališke grobne kapele stoji v bližini hiše št. 40 ob cesti, ki vodi v Kamnje; zgrajena je bila v letih 1929–1935 po načrtih Rudolfa Bizjaka. Centralna stavba, pokrita s kupolasto pločevinasto streho, ima na glavni fasadi trikoten nadstrešek, ki ga nosi par korintskih stebrov, v stranskih, prav tako trikotno

nadstrešenih stenah pa se odpirata dve visoki in ozki, polkrožno zaključeni okni. Vogali so rustično okrepljeni, pod streho pa jih obteka profiliran venčni zidec. Kapela je križno kupolasto obokana, na zadnji steni pa je nad menzo, ki stoji na dveh stebričih, polkrožno zaključena niša s kamnitim kipom Srca Jezusovega – Kristusa Kralja (v. 155 cm) iz tridesetih let 20. stoletja.

Literatura: BRATINA 2002, str. 69.

327

PREDMEJA

občina
Ajdovščina

Razloženo naselje na Gori na južnem robu Trnovskega gozda, ki se je do konca druge svetovne vojne imenovalo Dol. Kraj je bil na začetku 17. stoletja poseljen z majerijami iz svetokriškega gospostva; pri majeriji Bizjaki naj bi bili takrat grofje Attems dali zgraditi manjšo kapelo, posvečeno sv. Jožefu, ki je bila leta 1885 že podrta, leseni kip svetnika pa je bil sežgan. Kraj tudi v drugi polovici 18. stoletja ni bil gosteje naseljen, razvil se je šele v drugi polovici 19. stoletja, ko je dobil osnovno šolo (1883) in v letih 1892–1897 novo cesto iz Lokavca, ki ga je povezala z Vipavsko dolino. Ker na Gori ni vodnih izvirov, skoraj ob vsaki starejši domačiji stoji vodnjak; najstarejši datirani vodnjak je pri gozdni upravi na Predmeji 21, in sicer iz 1812. Po vzoru kmečkih fresk je na glavni fasadi levo od vhoda hiše št. 5 Rudi Pergar konec 20. stoletja v dekorativnem okvirju naslikal sv. Florijana.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 146 (Dol – Otlica) A 05, 08.
Literatura: ČIBEJ 2005, str. 89, 95, 97, 113, 119.

Podružnična cerkev sv. Družine
(župnija Otlica)

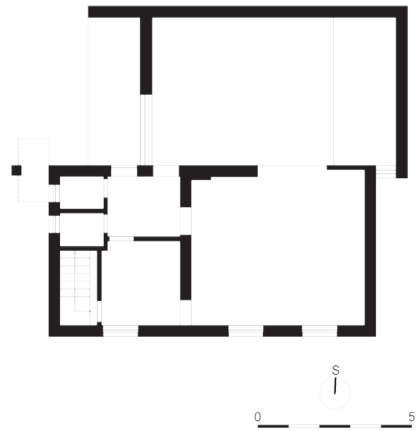
Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji sredi razloženega naselja ob cesti Otlica–Lokve.

Zgodovinski podatki
Cerkev so zgradili v letih 1975–1980, blagoslovljena pa je bila leta 1982. Idejni načrt zanjo je naredil arhitekt Anton Bitenc, končno podobo sta ji dala Jože Kregar in Emil Fijavž.

Arhitektura
Iz betona in železa zgrajena cerkev ima tloris sestavljen iz dveh enako velikih zamaknjenih pravokotnikov; v severnem sta ladja in za stopnico dvignjen prezbiterij, v južnem je vhodna veža, ki vodi v ladjo, veliko učilnico in pomožne prostore s stopniščem pevskega kora. Ladja in

učilnica sta povezani z dolgimi drsnimi vrati.

328 Navzven ima cerkev podobo s strmo dvokapno streho pokrite stanovanjske hiše; stena ladijskega dela fasade je umaknjena pod globok napušč in na desni strani predrta z velikimi kvadratnimi okni. Vhod v cerkev je v severni steni rizalitne južne polovice fasade, ki jo razgibavajo le par manjših kvadratnih oken v pritličju in balkonska vrata v nadstropju; pred fasado je zvončnica v obliki pravokotno nanjo postavljene in v spodnjem delu predrte ter z dvokapno strešico pokrite betonske stene, ki z betonsko ograjo balkona tvori križ. Na južni steni dela stavbe z učilnico so tri pravokotna okna; vsa okna tega dela stavbe se zapirajo s polknicami.

329 Prezbiterij osvetljuje pokončno barvno okno na južni strani. Strop v ladji delno sledi strešni liniji, delno pa je raven in lesen. Tla v ladji pokrivajo lesene deske, v prezbiteriju pa je položen siv kraški marmor.

Vzdolž južne strani ladje je nad učilnico pevski kor z marmornato balustrado, ki jo v sredini prekinja lesena ograja.

Oprema

Na vzhodni steni visi slika sv. Družine, delo Leona Koporca iz leta 1984 (akril na pl., 150 x 200 cm, sig. in dat.). Levo od nje stoji na kamniti konzoli na steni kip sv. Jožefa z Detetom (les, v. 95 cm) z začetka 20. stoletja, na mizici v levem kotu oltarne stene pa je kip Marije, Rože skrivnostne (les, v. 94 cm), prinesen iz kapelice na Čavnu. Na pevskem koru je kip Matere božje z Detetom (mavec, v. 57 cm) iz nekdanje kapele sv. Jožefa na robu Bizjaškiga brega. Štirinajst postaj križevega pota v ladji je leta 1990 naslikal Leopold Strnad (o. pl., 65 x 40 cm, vse sig.).

Daritveni oltar s podstavkom s štirimi prekati, med katerimi stojijo trije stebriči iz lesa in marmorja, je iz sivega kraškega marmorja. Balustrada na pevskem koru je iz župnijske cerkve na Otlici.

V zvoniku je zvon z reliefom sv. Družine v ovalu in napisom *MARIJA – JOŽEF* iz leta 1987.

Literatura: *Letopis* 2000, str. 892; HÖFLER 2001, str. 154; KOBAL 2001; KEMPERL 2004, str. 134–135.

Znamenje Lurške Matere božje

RNKD ev. št. 24058.

Zidano slopno znamenje kvadratnega tlorisa s štirikapno korčasto streho stoji ob križišču stare Ressljeve in nove ceste prek Čavna, odprte leta 1897. Znamenje je s treh strani odprto s polkrožno zaključenimi odprtinami, zastekljenimi in zaprtimi s kovanimi mrežami oziroma vratci. Stavbo obtekata talni in venčni zidec, prekinjen z odprtinami. V križno obokani notranjščini je kip Lurške Matere božje (mavec, v. ok. 90 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 34–35; *Semenje javorovo* 2002, str. 453.

Znamenje sv. Jožefa

Znamenje na Dolu na robu Bizjaškiga brega sta leta 1993 v spomin na porušeno kapelico sv. Jožefa iz 18. stoletja postavila Herman Bizjak - Bizjaški in Ivan Likar - Jagruski. Na skalnatem podstavku, kjer naj bi bili temelji kapelice, stoji bronast kip sv. Jožefa z Detetom, za njim je kamnita plošča z dvokapno strešico iz rezanega kraškega kamna z vejnatim kovinskim križem na slemenu, na kateri sta vklesana napis *SV. JOŽEF PROSI ZA NAS* in križ.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 51–53; *Angelska gor*a 2001, str. 21.

Blažeški pil

RNKD ev. št. 570.

Kamnito stebrno znamenje stoji ob cesti Otlica–Predmeja. Postavljeno naj bi bilo leta 1854 v zahvalo Materi božji za rojstvo edinca Johana Čibeja. Na kvadratni bazi stoji steber s tabernakeljsko hišico, ki jo s treh strani predirajo polkrožno zaključene zastekljene odprtine. Kamnito piramidasto strešico na vrhu krona čebulica s kroglo. Na sprednji strani stebra je bil nekoč napis. V zdaj prazni notranjščini je bil kipec Pietà.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: MAKAROVIČ 1981, str. 107; ČERNIGOJ 1999, str. 60–61; *Semenje javorovo* 2002, str. 453.

Pomnik prve svetovne vojne

Na s škarpo obdanem platoju nasproti razpotja cest Ajdovščina–Lokve–Predmeja so leta 2001

postavili pomnik prve svetovne vojne: leseno stebrno znamenje z rdeče-belo-modro poslikano nogo in odprto hišico, v kateri je leseno razpelo, je nadomestilo kapelico ruskih vojnih ujetnikov iz leta 1917, ob stopnicah na plato pa stoji granata, izstreljena na soški fronti.

Grobnica padlih borcev NOV
RNKD ev. št. 24084.

331 Avtor leta 1957 pozidane in odkrite grobnice na vzpetini Breg severno od domačije Predmeja 97 je arhitekt Marko Šlajmer. Postavljena je na ploščadi v obliki nepravilnega peterokotnika, do katere vodijo stopnice, na koncu ploščadi pa je visok nažlebljen steber z na sredi vklesanim napisom.

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 107; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 107–109.

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 24095.

Avtor leta 1951 odkritega spomenika v spominskem parku pri nekdanjem hotelu Augusta je arhitekt Teodor Lojk. Dvonivojsko zasnovani spomenik stoji na ograjenem platoju. V škarpo iz grobo obdelanih kamnov sta simetrično postavljena zidca z napisnima ploščama, na vrhu zaključena s stiliziranim Triglavom in peterokrako zvezdo. Na osrednji del iz prav tako grobo obdelanih kamnitih kvadrov vodijo stopnice med pokončnima slopoma s kroglo na vrhu. V atiki kot oltar oblikovane kamnite stene z napisno ploščo je peterokraka zvezda.

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 97; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 25, 109; ČERNIGOJ 1999, str. 104-106.

Spomenik Jožefu Resslu
RNKD ev. št. 24097.

Leta 1957 odkriti spomenik izumitelju ladijskega vijaka in graditelju prve ceste Slokarji-Strgarijski hrib Jožefu Resslu (1793–1857) stoji tik nad razpotjem cest Ajdovščina-Lokve-

Predmeja, nasproti nekdanje gozdarske hiše. Napisna plošča je vzidana v šotorasto postavljeno steno iz grobo obdelanih kamnov.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 38-39.

Spomenik Edmundu Čibeju

Leta 2004 odkriti spomenik učitelju in piscu dolsko-otliške kronike Edmundu Čibeju (1861-1954) stoji na Rupi na Gori v Športnem parku Tiha dolina. Bronasto poprsje, postavljeno na skalo z vklesanim napisom, ki stoji na zidanem kamnitem platoju, je izdelal Julij Lenščak iz Ajdovščine.

Literatura: MIKUŽ 2005.

Kip Matere Gore

Na živo skalo postavljen bronast kip ženske z jerbasom na glavi v nadnaravni velikosti stoji na ravnici ob cesti Predmeja-Otlica. Leta 2001 odkriti spomenik je delo kiparja Zmaga Posege.

Literatura: ČERNIGOJ 2009, str. 14-15.

Spomenik vodi

RNKD ev. št. 24059.

Spominski prostor (vodnjak pod lopo, kamnita klop in napisna plošča) je bil ob razpotju cest Ajdovščina-Lokve-Predmeja, tik pod Ressljevim spomenikom, urejen leta 1992 v spomin na graditelje vodovoda na Gori. Napis na plošči z reliefom, ki prikazuje po vodi hrepeneče roke, sporoča, da so ga gradile štiri države, Avstrija (1916), Italija (1939), Jugoslavija (1989) in Slovenija (1992). Avtor plošče je Marko Pogačnik.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 39-40; ***Mati Gora*** 2001, str. 190, 196.

Hotel Predmeja (Predmeja 93 in 93 a)
RNKD ev. št. 19036.

Propadajoča historistična dvonadstropna stavba nekdanjega hotela Augusta (*Albergo Augusta*) stoji v središču naselja ob glavni cesti Predmeja–Otlica–Col. Hotel je bil zgrajen med vojnama, ko je bil tu klimatski zdravilni center; v dvajsetih letih 20. stoletja ga je začel graditi Anton Bratina, v tridesetih pa dokončal Zdravko Repič. Med vojno je bil hotel požgan in obnovljen leta 1948; ob njem so zgradili prizidek, prvi zadružni dom na Primorskem. Pri tej obnovi se je spremenila tudi oblika strehe: prej čopaste strehe nad vsako fasado stavbe so spremenili v enotno dvokapnico s čopoma nad stranskima fasadama. Osrednji del glavne fasade rahlo rizalitno izstopa, poudarjata pa ga balkona z balustrado nad glavnim vhodom. Fasado na vsaki strani predira par okenskih osi. Talni zidec in šivani robovi pritličja so iz grobe kamnite rustike, pritličje pa od nadstropja ločuje trakast zidec.

Viri: Idejna zasnova 2011.
Literatura: *Mati Gora* 2001, str. 392.

328

329

330

331

RAVNE

občina
Ajdovščina

Razloženo naselje nad Črničami leži na pobočju Trnovske planote pod hriboma Čaven in Veliki rob. Sestavljajo ga zaselki Bovconi, Ipavci (RNKD ev. št. 25058), Jama, Gorkčevci, Predniki, Ušaji (RNKD ev. št. 25057), Garovca, Slejki in Tabor. Na Taboru je bilo nekoč prazgodovinsko gradišče (RNKD, ev. št. 9578), na terasah pod njim pa so ostanki rimskodobne poselitve; na najdišču Na Hribu je bilo odkrito rimsko ali zgodnjesrednjevško grobišče (RNKD ev. št. 7479). V srednjem veku je tu stal neutrjen srednjeveški dvor, kateremu je bil kasneje priključen protiturški tabor (RNKD ev. št. 763). Okoli 700 m nad današnjo cerkvijo sv. Janeza in Pavla je tekla trasa rimske ceste, ob njej pa je, kot pričajo ohranjene ruševine (RNKD ev. št. 12165), stala s pokopališčem obdana in obzidana srednjeveška cerkev z istim patrocinijem, v virih prvič omenjena 1523, zadnjič pa leta 1650.
V zaselkih Ipavci in Ušaji so ohranjene domačije goriško-vipavskega tipa s starejšimi arhitekturnimi elementi iz 18. in 19. stoletja. Zanimivi sta danes že propadlo gospodarsko poslopje ob hiši št. 12 z mostovžem in kalono pod njim ter gospodarsko poslopje ob hiši št. 27, nekdaj najverjetneje tipična vaška stanovanjska hiša.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 037 (Črniče) A 09; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: ČOPIČ 1968, str. 27–28; TRUHLAR 1975; HÖFLER 2001, str. 128; LESTAN 2009, str. 9.

Podružnična cerkev sv. Janeza in Pavla
(župnija Črniče)
RNKD ev. št. 3614.

Lega
Proti severu obrnjena cerkev stoji na dvignjenem, leta 1930 obzidanem platoju v zaselku Ipavci, tik ob cesti, ki pelje iz Črnič proti zaselkoma Tabor in Ušaji.

Zgodovina
Vizitator Bartolomeo Porcia je leta 1570 poročal, da rimskima mučencema sv. Janezu in Pavlu posvečena cerkev stoji sredi hriba; imela je en oltar z naslikanima podobama obeh mučencev,

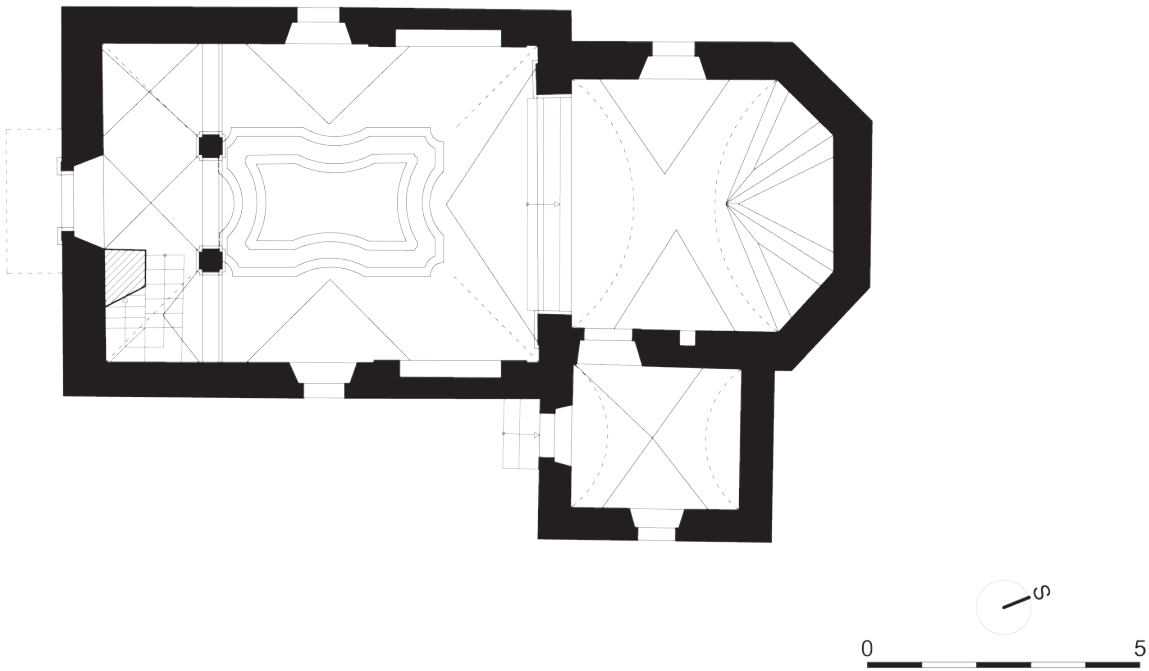
na vrhu fasade zvončnico s parom zvonov in oltar na prostem pred cerkvijo. Današnja stavba je bila, kot potrjuje letnica na slavoloku, sezidana šele leta 1783; vanjo so prenesli inventar iz srednjeveške prednice na hribu nad njo. Leta 1948 so bili na podstrešju še vidni sledovi prvotnega ravnega stropa ladje. Zakristija je bila cerkvi dodana kasneje, leta 1914 je bila stavba obnovljena in na novo tlakovana, zadnjič pa je bila temeljito obnovljena leta 2005.

Arhitektura

Cerkev v tlorisu sestavljajo pravokotna ladja, tristrano sklenjen prezbiterij in vzhodno ob
332 njem manjša pravokotna zakristija. Na fasadi ima v glavni osi kamnit baročni portal z ogredjem in naknadno dodanim trikapnim konzolnim nadstreškom. Nad portalom je preprosto zamreženo pravokotno okno, ki ga obstopata polkrožno zaključeni niši s štukiranim okvirjem s poudarjenimi prečniki in sklepniki. Os se nadaljuje z manjšo okroglo podstrešno lino, na vrhu pa prekinja trikotni zatrep fasade zvončnica z dvema linama za zvonove; na vrhu zvončnice stoji kovinski križ s pločevinastim petelinom. Vzdolžni steni ladje imata na sredi po eno pravokotno zamreženo okno v pritličju in zamreženo lunetno okno nad njim. Enako pravokotno in lunetno okno ima na zahodni steni tudi od ladje nižji prezbiterij. Vhod v nizko zakristijo je na južni strani, v vzhodni steni pa ima preprosto pravokotno okno. Prezbiterij in ladjo obteka dekorativen podstrešni venec, ki je na fasadi prekinjen. Dvokapna streha je pokrita s korci.
333 Visok zrcalni obok ladje s sosvodnicami krasi baročno razgiban dvojni okvir iz štuka. Stene obteka profiliran venčni zidec, prekinjen na pevskem koru; ta sloni na paru slopov s profiliranimi kapiteli, ki nosijo tri profilirane polkrožne loke, na stenah vpete v konzoli. Podkorje je križnogrebenasto obokano, na kor s preprosto ograjo, okrašeno s pilastri in manjšimi venčnimi zidci, pa vodi dvoramno kamnito stopnišče v jugovzhodnem kotu ladje. Vzdolžni steni imata pred slavoločno steno po eno plitvo, polkrožno zaključeno pilastrsko oltarno nišo, na sklepniku pilastrskega slavoloka pa je izpisana letnica 1783. V banjasto obokani prezbiterij s sosvodnicami vodijo iz ladje tri stopnice; sosvodnice rastejo iz profiliranega venčnega zidca, ki obteka celoten prostor, oproge med njimi pa so izžlebljene. V vzhodni steni je vhod v križnogrebenasto obokano zakristijo.

Oprema

334 Veliki zlati oltar slavoločnega tipa, prenesen iz stare cerkve, je na predeli datiran z letnico 1687, dodan pa je tudi kasnejši napis *Questa fu la fundazione 1544*. Nastavek stoji na marmorirani zidani menzi; predelo krasijo angelske glavice in ornamentika, iz nje pa raste par okrašenih stebrov, ki oltar delita na tri dele. V srednjem je velika, polkrožno zaključena niša s kipoma sv. Janeza Evangelista (les, v. 54 cm), osrednjeslovensko ali tirolsko delo iz okoli 1500, in sv. Pavla (les, v. 59 cm); kip sv. Janeza Evangelista, ki je zamenjal

poškodovani kip rimskega mučenca sv. Janeza, bržkone izvira iz opuščene taborske cerkve. V levi stranski niši je kip sv. Hieronima, v desni pa sv. Simona (oba les, v. 76 cm). Ogredje atike, ki je na vrhu zaključena z listovjem in kipom Boga Očeta (les, v. 35 cm), nosita kariatidi s košaro cvetja na glavi (les, obe v. 49 cm); v niši med njima je kip Marije Kraljice z Detetom (les, v. 47 cm). Na okrajkih stojita levo kip neprepoznavnega škofa (les, v. 50 cm), desno pa kip sv. Florijana (les, v. 60 cm). Oltarno arhitekturo krasita rastlinska in sadna ornamentika ter hrustančevje, sijaj ji tako kot kipom daje polihromacija kovinskih barv. Oltar naj bi bil severnjaško, morda kranjsko delo; tabernakelj, ki se slogovno prilagaja nastavku, je dodatek 19. stoletja. 335

Levi stranski oltar sv. Treh kraljev sestavljata preprosta marmorirana zidana menza in na steno oltarne niše naslikana iluzionistična podoba stebrnega oltarja z motivom Poklona sv. treh kraljev. Fresko iz druge polovice 18. stoletja je, kot priča napis, leta 2005 obnovil Leopold Strnad iz Sežane.

Desni stranski oltar, prej posvečen Rožnovenski Materi božji, je podoben levemu, le da je freska prebeljena; kasneje je tu visela slika Rožnovenske Matere božje iz stare črniške cerkve sv. Vida, danes v župnijski cerkvi v Črničah, zdaj pa tu visi slika Srca Jezusovega (o. l., 90 x 69 cm, sig. d. sp. *Zabateri*) iz druge polovice 20. stoletja.
Križev pot je preprosto obrtniško delo iz poznega 20. stoletja.
Lesene klopi in spovednica so baročno oblikovane. Steklen lestenec je iz 18. stoletja.
V zvončnico sta bila leta 1929 obešena dva zvonova, eden posvečen sv. Janezu in Pavlu, drugi pa sv. Antonu; ohranjen je le drugi.

Viri: Porcia 1570, f. 432; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: CEVC 1970, str. 219–220; URŠIČ 1984, str. 56; HÖFLER 2001, str. 129; KEMPERL 2004, str. 77–78; LESTAN 2009, str. 22, 110–117.

Kapelica Marije Pomagaj

RNKD ev. št. 7478.

Betonska kapelica iz druge četrtine 20. stoletja stoji ob križišču poti, ki vodijo v zaselke Ipavci, Tabor in Slejki. Pod dvokapno betonsko streho je ozek segmentno zaključen vhod, ki ga obstopata profilirani lizeni. V banjasto obokani niši je na pločevino naslikana Marija Pomagaj, ki jo je po Layerjevi brezjanski sliki Marije Pomagaj leta 1933 kopiral Clemente Delneri (105 x 50 cm, sig. in dat. *CD 1933*); pod Marijo z Jezuščkom je upodobljena jezuitska cerkev v Gorici, pod njo pa napis *MARIJA POMAGAJ*!

Viri: Gradivo ZVKD NG.

Kapelica Matere božje

Zidana kapelica s trikotnim čelom, v katerem sta na plošči letnica izgradnje 1887 in letnica obnove 1938, ter z dvokapno streho iz korcev stoji pod zaselkom Ušaji. Segmentno zaključen pilastrski vhod vodi v plitev prostor, v katerem je s kovanimi vratci zaprta niša z mavčnim Marijinim kipom serijske izdelave. V kamnitem tlaku je iz temnejših kamnov oblikovan križ.

Literatura: LESTAN 2009, str. 117.

Znamenje pred zaselkom Ušaji

RNKD ev. št. 24034.

Zidano slopno znamenje kvadratnega tlorisa stoji jugozahodno od vasi ob cesti v Ušaje. V zgornjem delu, ločenem od enako širokega podstavka s profiliranim venčnim zidcem, so polkrožno zaključene pilastrske niše, ki so bile nekoč poslikane. Enak venčni zidec obteka znamenje tudi pod štirikapno streho iz korcev. Obnovljeno je bilo leta 1983, vendar je danes v zelo slabem stanju.

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: LESTAN 2009, str. 117.

Znamenje pri zaselku Ipavci

Zidano slopno znamenje, postavljeno bržkone po prvi svetovni vojni, stoji ob poti, ki je nekdaj peljala na Tabor in v zaselek Slejki. Pod s korci krito dvokapno streho, pod katero teče preprost podstrešni venec, je segmentno zaključena niša z obrtniškim reliefom Matere božje. Ob temeljih je v betonu napis *B. S. D. / 09*, ki se nanaša na leto obnove.

Literatura: LESTAN 2009, str. 117.

Tabor na Ravnah

RNKD ev. št. 763.

Lega

Stoji na strmem pomolu severovzhodno od Črnič; z južne in zahodne strani zaradi naravne nedostopnosti ni obzidan.

Zgodovinski podatki

Dvorski in taborski kompleks stojita na prostoru nekdanjega prazgodovinskega gradišča in kasnejše rimskodobne naselbine (RNKD ev. št. 9578). Neutrjenemu srednjeveškemu stolpastemu dvoru so, sodeč po letnici 1473, nekoč vklesani v strelni lini vhodnega stolpa (leta 1995 je bila strelnica ukradena), v času turških vpadov prizidali obzidje. Tudi arhitekturni detajli, ohranjeni na nekaterih stavbah, so poznogotski. Tabor se v pisnih virih omenja šele leta 1515 kot *in fortalitio sanctae Catharinae de Czernischach*. Taborski kompleks je bil najverjetneje po

prenehanju turške nevarnosti in habsburško-beneških vojn v 17. stoletju opuščen. V obzidanem kompleksu je stala enoladijska cerkvica s tristrano sklenjenim prezbiterijem in z obzidanim pokopališčem; vizitator Bartolomeo Porcia jo leta 1570 navaja kot cerkev sv. Janeza v črniškem taboru. Tedaj je imela en oltar z majhnim in zelo starim nastavkom s figurami, ki bi ga morali zamenjati z večjim in spodobnejšim, na vrhu fasade zvončnico s parom zvonov in oltar na prostem pred cerkvijo, ki bi ga morali odstraniti. Leta 1698 se omenja tudi kot cerkev sv. Katarine in sv. Boštjana; bila naj bi krstna cerkev solkanske pražupnije na meji z vipavsko. Uporabljali so jo le do leta 1660, podrta pa je bila v drugi polovici 18. stoletja. Na franciscejskem katastru iz začetka 19. stoletja so znotraj taborskega kompleksa vrisane preproste domačije, na začetku 20. stoletja pa naj bi bil Tabor neobljuden. V osemdesetih letih 20. stoletja so ga poselili okoliški kmetje, ki so taborski kompleks degradirali z rušenjem srednjeveških arhitekturnih komponent in gradnjo novih stanovanjskih hiš. Leta 1996 je bil obnovljen severovzhodni stolp in del vzhodnega obzidja, dve leti kasneje pa še oglati vhodni stolp.

Arhitektura

Tloris domnevnega neutrjenega srednjeveškega dvora ni razviden, vprašljiva je tudi njegova lokacija; najverjetneje je stal na najvišji točki taborskega kompleksa. Taborsko obzidje (75 x 90 m) ni pravilne oblike, temveč se na nekaterih delih prilagaja terenu. Na severovzhodu in zahodu sta bila okrogla obrambna stolpa, ohranjen je le severovzhodni, na vzhodnem in južnem delu pa naj bi bila po dva polkrožna stolpa. Od nekdanjih dveh utrjenih vhodov se je
336, 337 ohranil le tisti na severnem koncu taborskega kompleksa: v pravokotnem vhodnem stolpu so še vidni ostanki zapahov in kamnite konzole, na katerih so sloneli tramovi lesenega podesta. Južno od vhodnega stolpa je manjši oglat stolp, ki se je uporabljal kot kašča; v njem so še vidni ostanki zidnega kamina. Na vzhodni stranici taborskega obzidja so pravokotne t. i. gvelfovske cine; ta del obzidja naj bi bil tudi najstarejši. Stranski vhod v tabor je bil ob jugovzhodnem polkrožnem stolpu. Obrambna arhitektura se je zgledovala po starejšem srednjeveškem sistemu gradnje, obzidje pa je bilo večkrat predelano. Na najvišjem delu sredi tabora je poleg dvora nekdaj stala cerkvica sv. Janeza oziroma sv. Katarine, katere temelji so bili odkriti leta 1987; imela je pravokotno ladjo in tristrano sklenjen prezbiterij. Vzhodno od nje naj bi bilo pokopališče nekdanjih lastnikov srednjeveškega dvora.

Viri: Porcia 1570, ff. 432, 433 v; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: SMOLE 1969 c, str. 138; FISTER 1975, str. 59–61; OSMUK 1988; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 694–696; ŠČUKOVT 1998 b; FOSCAN, VECCHIET 2001, str. 154–157; HÖFLER 2001, str. 128; LESTAN 2009, str. 19; SAPAČ 2009, str. 35–38.

332

333

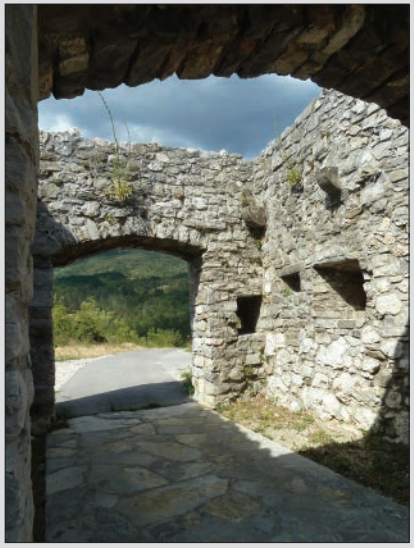
334

335

336

337

občina
Vipava

SANABOR

Strnjeno gručasto naselje (RNKD ev. št. 12839) pod Colom z zaselkom Zavetniki v dolini hudourniškega potoka Bela na severni strani Nanosa. O zgodnji poseljenosti kraja pričajo na Gradišču in pri cerkvi sv. Danijela odkriti ostanki prazgodovinskega gradišča in antične naselbine (RNKD ev. št. 4959) z grobišči v Srednjem (RNKD ev. št. 12167) in v Djakih (RNKD ev. št. 12166); tu naj bi bil 1896 odkrit rimski nagrobnik, danes hranjen v Gorici, miljnik iz časa rimskih vladarjev Valentinijana in Valensa pa je zdaj vgrajen v cerkveno obzidje. Del doline Bela nad Sanaborom se imenuje Plavž, ker je tam včasih delovala fužina. V zahodnem delu vasi, imenovanem tudi Na Jezeru, stoji podružnična cerkev sv. Danijela, pod cerkvijo pa je vintgar Bele, ki se spušča proti Vrhpolju. Nad Sanaborom so med prvo svetovno vojno Avstrijci zgradili utrdbeno linijo, ki je potekala mimo Gragovnika do Grebena.
Za naselje so značilne visoke hiše vipavskega tipa, pretežno iz 19. stoletja, nekatere imajo s portoni zaprta dvorišča: hiša št. 6 ima kamnit vegetabilno okrašen porton z napisom *18 IT No 15 57* na prekladi, zid nad njim pa je nadstrešen s korčasto strešico, ki sloni na kamnitem konzolnem zidcu; v zidu leta 1913 sezidanega hleva pri hiši št. 7 a je s kamnitim okvirjem obdano prazno hišno znamenje.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 155 (Sanabor) A 02, 03, 07; http://www.arzenal.si/sarnas/ANSL/516 (stanje 13. 10. 2012).
Literatura: KRAGELJ 1995 b, str. 10; ČERNIGOJ 1999, str. 376; *Semenje javorovo* 2002, str. 435.

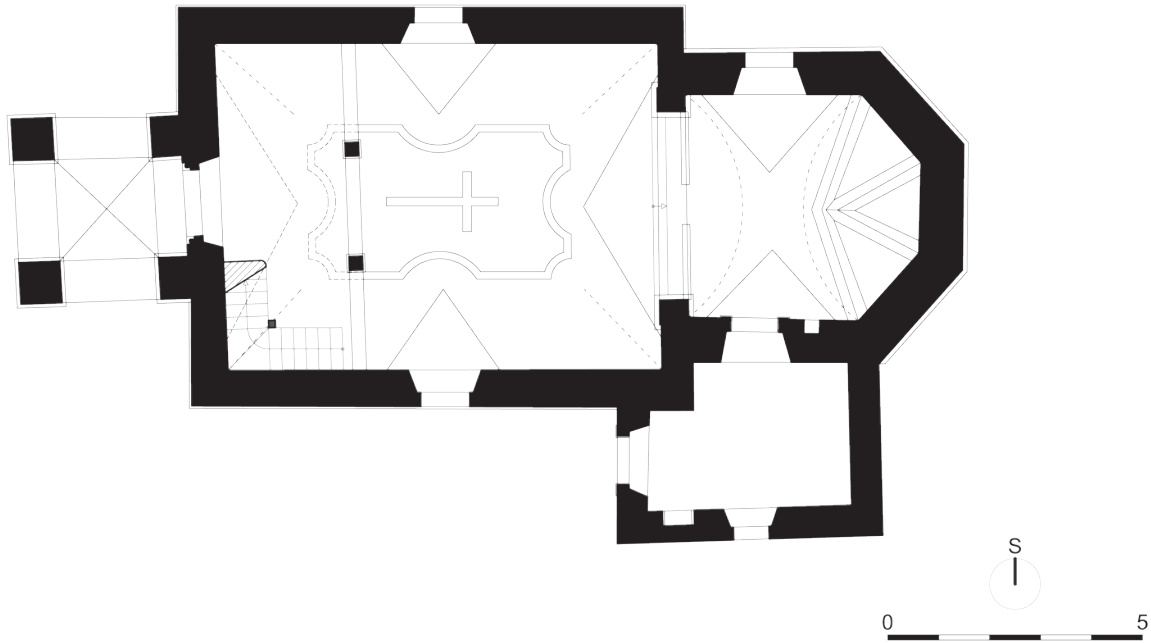
Podružnična cerkev sv. Danijela

(župnija Col)
RNKD ev. št. 3609.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na samem v zahodnem delu vasi; obdaja jo obzidano pokopališče.

Zgodovinski podatki
Leta 1668 prvič omenjena cerkev je sodila v vipavsko župnijo, omenja pa jo tudi vizitacijski zapisnik goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz leta 1750.

331

V osnovi gotska stavba iz 15. stoletja je bila v baroku prezidana, današnjo podobo pa je dobila ob povečanju in predelavi po načrtih Mihaela Blažka leta 1876; 24. novembra naslednjega leta je bila cerkev že posvečena. Sedanji oltar je iz leta 1827, leta 1901 je bil poslikan prezbiterij. V zadnjem desetletju je bila cerkev temeljito obnovljena: leta 2006 zvonik, leta 2009 ladja in streha, leta 2010 pa je bil blagoslovljen zaključek del.

Arhitektura

V tlorisu si od zahoda proti vzhodu sledijo kvadraten trinadstropen zvonik, pravokotna ladja in nekoliko ožji tristrano zaključen prezbiterij z na jugu prizidano zakristijo. Zvonik je 338
prislonjen na sredino gladke fasade, ki ima tik ob njem na vsaki strani okroglo lino. S tremi ločnimi vhodi odprta zvonica služi kot vhodna lopa, iz katere vodi v cerkev kamnit poznogotski šilastoločni portal, profiliran s palico in žlebovoma. Zvonik poleg dveh ozkih kamnitih lin na zahodni strani členijo trije profilirani venčni zidci, nadstropje z enojnimi linami za zvonove pa je zaključeno s konzolnim vencem in bakreno zvonasto-čebulasto streho. Sredi severne

in južne stene ladje je po eno polkrožno zaključeno okno, enako okno je tudi v severni steni prezbiterija. Vhod v zakristijo je na zahodni strani, osvetljuje pa jo polkrožno zaključeno okno v južni steni. Zahodna vogala ladje sta okrepljena s kamnitim šivanim robom, prezbiterij pa obdaja pristrešen kamnit talni zidec. Cerkev je pokrita z dvokapno, zakristija pa s trikapno korčasto streho.

Ladjo obteka ob oknih prekinjen bogato profiliran venčni zidec, nad katerim je visok zrcalni obok s sosvodnicami in razgibanim štukiranim okvirjem na sredini. Ob zahodni steni sloni na dveh kamnitih slopih in dveh konzolah pevski kor s tremi loki, nanj pa v jugozahodnem kotu vodijo kamnite stopnice.

339 Pilastrski slavolok vodi v prezbiterij, ki je za dve stopnici višji od ladje. Tudi tu obteka stene profiliran venčni zidec, ki sloni na volutasto zaključenih konzolah, nad njim pa se vzpenja banjast obok s sosvodnicami in vžlebljenimi oprogami zaključka; južno steno predira pravokoten portal, ki vodi v zakristijo.

Tlak v ladji je iz sivih kamnitih plošč, v prezbiteriju pa iz šahasto položenih črnih in belih plošč.

Poslikava

V štukiranem polju na ladijskem oboku je naslikan preprost latinski križ. Strop prezbiterija je dekorativno poslikan z zlatimi zvezdami na modri podlagi, oproge so obrobljene z vinsko vitico, na vsaki od štirih vžlebljenih oprog pa je naslikan štirilist z evharističnim motivom (pšenični klas, vinska trta, križ). Na stenah zaključka so pod obočnimi kapami freske Mojzesa, Davida in Elije, pod njimi pa napisni trakovi s svetopisemskimi citati: *Mojzes pa je zapisal vse besede Gospodove / III Mojz XXIV.*; *David pa je pred Gospodom igral na citre in harfe / II Kralj. VL*; *Krokarji so Eliji nosili kruha in mesa in pil je s potoka / III. Kralj XVII*. Freske je leta 1901 naslikal Simon Ogrin.

Oprema

340 Kamnit in v imitaciji pisanega marmorja poslikan veliki oltar je bil izdelan leta 1827. Na za dve stopnici dvignjenem podestu stoji škatlasta menza z antependijem, ki ga robita z girlando okrašena pilastra, v osrednjem polju pa je reliefna angelska glavica. Na menzi stoji tabernakelj s parom stebričev, med katerima se pne segmentni zatrep. Na predeli stojita stopničasto zamaknjena para kompozitnih stebrov, ki nosita ogredje z volutasto in valovito zaključeno atiko s križem na vrhu; v atiki je v žarkovju relief goloba sv. Duha, na okrajkih pa sedi par kamnitih angelcev. Na visokih bazah ob nastavku stojita kipa sv. Antona Puščavnika (les, v. 98 cm) in sv. Neže (les, v. 93 cm), ki ju je leta 1893 najverjetneje izdelal kipar Alojzij Repič; gotska

kipa sv. Neže in sv. Danijela (les, v. 89 cm) iz okoli 1450 sta bila ukradena, vendar je bil zadnji najden in je zdaj hranjen v Goriškem muzeju v Kromberku. V tronu je slika sv. Danijela v levnjaku, delo Henrika Dejaka iz leta 1894 (o. na pločevini, 118 x 73 cm, sig. in dat. l. 341
sp. *H. Dejak 1894*).
Na desni strani slavoloka visi leseno razpelo iz 19. stoletja (v. korpusa 68 cm), še en procesijski križ je shranjen na pevskem koru (v. korpusa 68 cm).
Na levi strani slavoločne stene visi slika Rožnovenske Matere božje s sv. Dominikom in sv. Klaro (o. pl., 54 x 41 cm), kopija milostne podobe iz Pompejev v bogato izrezljanem pozlačenem okvirju; prinesena je bila iz župnijske cerkve na Colu, desno spodaj pa naj bi bila signirana in datirana *E. Sfedeinut 1896*.
Na vzdolžnih stenah ladje visijo postaje križevega pota iz 19. stoletja (tisk). Štiri starejše slike križevega pota, Pilat obsodi Jezusa na smrt, Jezus vzame križ na svoje rame, Jezus pade 342
tretjič pod križem in Jezusa polože Mariji v naročje (vse o. pl., 58 x 42 cm), so v slabem stanju in hranjene v zvoniku, druge so bile pred leti ukradene; gre za kopije po Cebejevem križevem potu iz ajdovske župnijske cerkve.
V cerkvi je rdeče bandero s polkrožno zaključeno sliko preroka Danijela v levnjaku na eni in Matere božje z Detetom na drugi strani (o. pl., 91 x 65 cm), ki ga je konec 19. stoletja naslikal Henrik Dejak.
V zakristiji je majhen kamnit kropilnik iz prvotne cerkve.
Prezbiterij ločuje od ladje lesena balustrada. Na koru so lesene klopi z rezbarsko lepo obdelanimi bočnimi stranicami. Levo od glavnega vhoda je tridelna spovednica iz 19. stoletja z izrezljano girlando v segmentno zaključenem osrednjem delu, obdajata jo korintska pilastra. V ladji visi košarast lestenec iz raznobarvnega stekla iz 19. stoletja.
V zvoniku so trije zvonovi: večja dva sta bila ulita v livarni Ferralit leta 1991 (prvi je posvečen sv. Danijelu in sv. Florijanu, drugi sv. Antonu in sv. Neži), manjši, posvečen bl. Antonu Martinu Slomšku in Vernim dušam, pa v livarni Feniks v Žalcu leta 2001; počeni Kristusu posvečeni zvon iz petdesetih let 19. stoletja, ulit v livarni Samassa, je hranjen v mrliški vežici pri cerkvi.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; ŽA Col, Kronika Župnije Col; Steletovi zapiski 1913; Velepič 1948; Kulturni spomeniki 1987; ŽA Col, Oznanilo župnij Col, Otlica in Podkraj.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 159–160; STESKA 1927, str. 341; BEDNAŘIK 1932, str. 128; STELE 1960, str. 27, 101; CEVC 1963, str. 218, 219; CEVC 1966, str. 45; CEVC 1973, kat. št. 64; BRECELJ 1977; ŽIGON 1982, str. 120; CEVC 1988, str. 61–62; ATTEMS 1994, str. 44, 122; KRAGELJ 1995 d; ***Letopis*** 2000, str. 853; ATTEMS 2000, str. 126, 129, 581; HÖFLER 2001, str. 154; SUHADOLNIK 2001, str. 40, 45; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 64–66; TOMASI, STEGÙ 2006, str. 120.

Pokopališče

Obzidano pokopališče obdaja cerkev; v jugozahodnem delu zidu je vzidan rimski miljnik iz let 364–367 z zlizanim fragmentarnim napisom ***NO*** / ***VINIS*** / ***VOTA*** / *OCAVIT* (RNKD ev. št. 4959). Nasproti vhoda v cerkev stoji velik kamnit križ s kovinskim korpusom iz druge polovice 19. stoletja. Kraki križa so trilistno zaključeni, na podstavku sta na sprednji strani vklesani prekrižani kosti.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.

Kapelica Srca Jezusovega

RNKD ev. št. 12836.

343 Zidana kapelica kvadratnega tlorisa stoji na križpotju vzhodno od cerkve. Postaviti so jo dali Matevževi (Vrhovcavi) iz Sanabora med letoma 1880 in 1890, spomladi 2012 pa je bila temeljito predelana. Namesto pilastrskega ločnega vhoda s sklepnikom je zdaj vhod obložen s kamnitimi rustičnimi ploščami, v enake plošče pa je oblečen tudi talni zidec; stavbo obteka pod štirikapno korčasto streho profiliran podstrešni venec. V notranjščini, bržkone zaprti z zastekljenimi vrati, bo v plitvi niši stal kip Srca Jezusovega (mavec, v. ok. 80 cm). Na sprednji strani kamnite menze je plošča z vrezano letnico obnove 2012.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 378; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 435.

Kapelica Na Pobrežnicah

RNKD ev. št. 12835.

Zidana kapelica odprtega tipa, pravokotnega tlorisa in s tremi arkadami, zaprtimi s kovano ograjo, je vkopana v hrib Na Pobrežnicah, ob cesti, ki vodi od Zavetnikov proti Sanaboru; leta 1870 jo je postavil Matija Ambrožič, na sklepnem kamnu vhodnega loka je letnica 1884, obnovljena pa je bila leta 2003. Arkade so oprte na dva toskanska stebra in dva pilastra, štirikapna streha nad njimi je krita s korci. V križno obokani notranjščini je v plitvi oltarni niši razpelo z bronastim odlitkom Križanega, ki naj bi bilo prineseno iz stare cerkve na Colu.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: KRAGELJ 1995 d, str. 10; ČERNIGOJ 1999, str. 379; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 436.

Kapelica Matere božje

Kapelica se drži zidu ob kamnitem portonu domačije pri Matevževih (Sanabor 6). Prvotno hišno 345
znamenje s kamnitim portalnim okvirjem in sklepnikom v obliki lilije, vzdanim 1778, je bilo leta 1954 predelano v kapelico, ta pa je bila 1994 prenovljena; naštete letnice so vklesane v prečnike delno zazidanega ločnega vhoda in v ploščo na sprednji strani. Talni zidec je obložen z umetnim kamnom, pod ravno betonsko streho pa teče kamnit konzolni venec. V zastekljeni niši je Marijin kip (mavec, v. ok. 50 cm), ki je po obnovi 1954 zamenjal starejšo sliko.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: KRAGELJ 1995 d, str. 10; ČERNIGOJ 1999, str. 375–376; *Semenje javorovo* 2002, str. 434.

Znamenje sv. Pavla

Zidano slopno znamenje kvadratnega tlorisa stoji na samem med Sanaborom in Belo. Postavili so ga leta 2003 na mestu starejše kapelice s konca 19. stoletja. Iz grobih klesancev zgrajeno in z dvokapno korčasto streho pokrito znamenje ima na sklepnem kamnu vklesani letnici 1999 in 2003. V banjasto obokani in s kovanimi vratci zaprti niši je kip sv. Pavla (v. ok. 50 cm).

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 369–371; *Semenje javorovo* 2002, str. 432.

Kapelica v Plavžu

Kapelica pravokotnega tlorisa stoji v bregu za Plavžarsko hišo v Sanaboru. Prvotno kapelico je leta 1883 na tem mestu sezidal Matija Ukmar - Plavžarski, obnovili pa so jo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Kapelico z dvokapno korčasto streho obdaja zunaj in znotraj rustika, v niši s segmentnim lokom je razpelo (v. lesenega korpusa ok. 30 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 372; *Semenje javorovo* 2002, str. 433.

Spomenik padlim v NOB

RNKD ev. št. 19170.

Spomenik v brežini nad cesto, ki pelje v Belo, je bil postavljen leta 1985. V stopničasto zgra- 344
jena zidova je levo vzidana kamnita plošča z imeni padlih borcev in talcev, desno pa je skala

z reliefno obdelano sprednjo stranjo v obliki zvezde; avtor reliefa je Marko Pogačnik.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: KRAGELJ 1995 d, str. 10–11; ČERNIGOJ 1999, str. 377.

Spomenik osamosvojitveni vojni

V spomin na dogodke junija 1991 sta društvo veteranov Sever in Občina Vipava leta 2006 na odcepu ceste v Sanabor odkrila spomenik; iz obdelanih skal sestavljen valj je postavljen na skalnat plato, krona pa ga piramida iz belega kamna z izklesanim grbom Združenja Sever na sprednji stranici. Na marmornati napisni plošči na valju je verz iz Gregorčičeve pesmi Soči.

338

339

340

341

342

343

344

345

SELO

občina
Ajdovščina

Naselje v Vipavski dolini, ob cesti Ajdovščina–Nova Gorica pri odcepu proti Dornberku. Ob cesti leži starejši gručasti zaselek Brith (RNKD ev. št. 22643) s cerkvijo sv. Mihaela; v gručastem jedru je ohranjenih več hiš z značilno vipavsko zasnovo iz 18. stoletja (RNKD ev. št. 23636). Vas sestavljajo še zaselki Barkovlja, Bauč, Gorenji Konec, Mandrija, Na Gorici in Na Gradu. V bližini vasi sta ohranjena dva odseka rimske ceste Aquileia–Emona (RNKD ev. št. 12168). V zgornjem delu vasi je nekaj arhitekturno zanimivih hiš: št. 39 je nekdanja enonadstropna šola, zgrajena 1933–34 v poenostavljenem historističnem slogu; v zidu ob hiši št. 95 je hišno znamenje z manjšim kipcem Srca Jezusovega.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 206 (Selo) A0.
Literatura: TOPLIKAR 2005, str. 132.

Podružnična cerkev sv. Mihaela

(župnija Batuje)

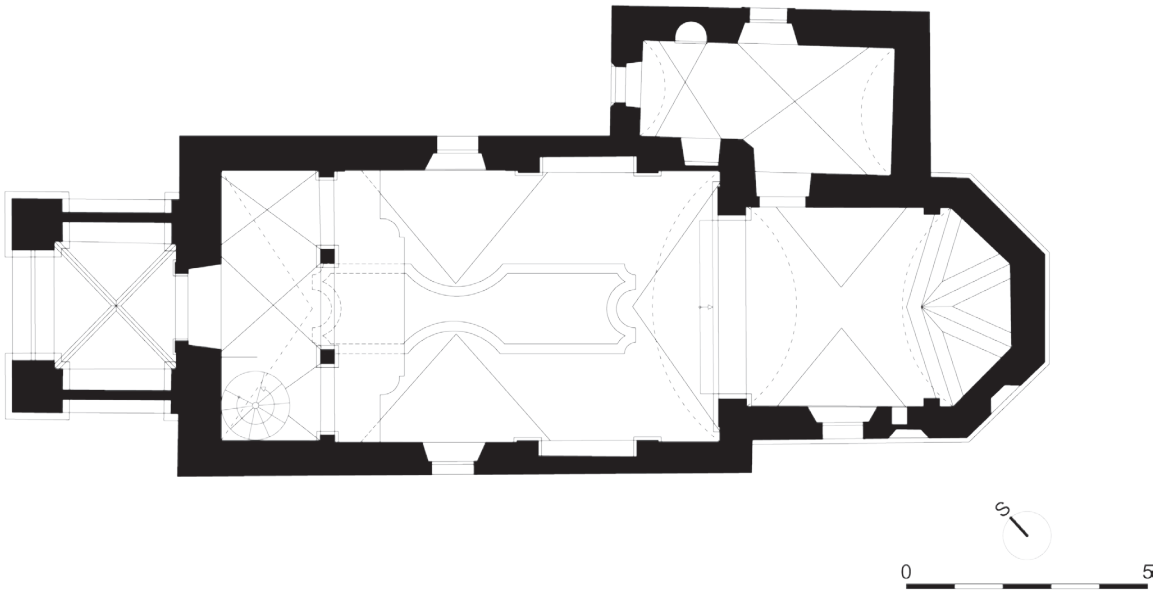
RNKD ev. št. 3560.

Lega

Proti jugovzhodu obrnjena stavba, obdana z obzidjem nekdanjega pokopališča, leži na zahodni strani zaselka Brith; s fasado je obrnjena proti glavni cesti, od katere vodi do manjšega platoja pred cerkvijo kamnito stopnišče.

Zgodovinski podatki

Cerkev se v virih prvič omenja leta 1570; spadala je pod kamenjsko faro, leta 1856 pa je bila priključena tedaj ustanovljeni župniji v Batujah. Nastanek cerkve je po arhitekturnih karakteristikah prezbiterija mogoče postaviti v prvo polovico 15. stoletja. Vizitator Bartolomeo Porcia je leta 1570 poročal, da je prezbiterij ves poslikan s svetniškimi figurami, ladja pa ima poslikan lesen strop. V cerkvi so stali trije oltarji: nov veliki zlati oltar je imel na vrhu velik lesen križ, levi stranski oltar, posvečen sv. Križu in sv. Jakobu, je imel figure naslikane na steno, enako tudi desni stranski oltar, posvečen sv. Roku, le da je

ta imel še lesen kip sv. Mihaela. Cerkev je že tedaj imela zakristijo in obzidano pokopališče, na vrhu fasade pa zvončnico z dvema zvonovoma. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 so bili v cerkvi trije oltarji, poleg velikega še bratovščinski oltar sv. Roka in oltar sv. Križa, ustanova svetokriških grofov; za Križev oltar je zaradi neurejenih sredstev škof izdal interdikt, leta 1764 pa je ukazal, naj ga popravijo ali odstranijo. V drugi polovici 18. stoletja je bila cerkvena stavba barokizirana; zvonik je bil prizidan leta 1770. Stolpno uro so kupili leta 1909.

Arhitektura

V tlorisu si sledijo predzidan kvadraten zvonik, pravokotna ladja in tristrano zaključen prezbiterij, ob katerem je na severovzhodni strani prizidana pritlična zakristija, ki sega
346 na severozahodu čez stik med ladjo in prezbiterijem. Zvonik sloni na močnih rustičnih slopih, od treh polkrožno zaključenih arkad pa sta zdaj bočni zazidani, v sprednji pa so vstavljena vrata, ki so tako zvonico spremenila v vhodno vežo, obokano z vrezanim križnim obokom. Telo zvonika je s tremi gladkimi kamnitimi venci razdeljeno v štiri nadstropja: v spodnjih so le majhne pravokotne line, v zgornjem pa velike biforne zvonove line s klasično členjenimi

kamnitimi okvirji. Zvonik zaključuje konzolni venec, nad njim je oktogonalen tambur, členjen s polkrožnimi arkadami z majhnimi okroglimi linami. Nad zaključnim konzolnim vencem je osmerokotna piramidasta streha.
Ladja, ki je le nekoliko širša od zvonika, ima kamnite šivane vogale. Njeni vzdolžni steni predira po eno pokončno pravokotno okno, nad katerim je še širše lunetno okno.
Prezbiterij obteka visok pristrešen kamnit podzidek; na vogalih so izpostavljeni kamni, ki tvorijo šivan rob. V jugozahodni steni prezbiterija sta enaki pokončno in lunetasto okno kakor v ladji, desno od njiju pa sta prezentirani zazidani gotski okni z zašiljenim lijakastim 347
kamnitim ostenjem. Na zaključni steni je vzidana plošča v spomin na obnovo cerkve leta 1996 in na pokojne, ki so bili do leta 1895 pokopani na pokopališču okoli cerkve.
Zakristija ima na jugovzhodni steni plitvo nišo, v kateri je slika bl. Antona Martina Slomška (Lev Strnad 1999); v severovzhodni steni je novejše okno, v severozahodni pa vhod z na ajdovo zrno porezanim pravokotnim kamnitim portalom; tudi zakristija ima kamnite šivane vogale.
Iz zvonice vodi v ladjo kamnit portal z na prekladi vklesano letnico 1847.
Ladjo obteka profiliran venčni zidec, nad katerim se pne banjast obok; v sredini vzdolžnih sten 348
se vanj zarisujeta globoki sosvodnici; v njenih podločjih sta lunetni okni. Ob fasadni steni stoji na dveh kamnitih slopih pevski kor, ki ima v ladjo pomaknjeno poligonalno leseno ograjo.
V zadnji tretjini bočnih sten sta v steno uglobljeni plitvi oltarni niši, obrobljeni s pilastri in zaključeni s profiliranim polkrožnim lokom, ki se konča tik pod venčnim zidcem. Ladjo od ožjega prezbiterija ločuje visok pilastrski slavolok, katerega kapitela sta nadaljevanje venčnega zidca, profiliran lok pa zaključuje volutast sklepnik. Venčni zidec se nadaljuje tudi v prezbiteriju, kjer se nad njim v banjasti obok zarisujejo sosvodnice nad bočnima stenama ter tri ožje nad tristranim oltarnim sklepom.

Poslikava

Na severovzhodni steni ladje in na slavoločni steni so bili odkriti ostanki gotskih fresk. Fragment na desni strani slavoloka je zelo majhen in neprepoznaven, na levi strani slavoloka sta naslikana v zgornjem pasu sv. Jakob in v spodnjem neprepoznavna dopasna svetnica. Desno od okna je na severovzhodni steni ladje viden le del ornamentirane obrobe in spodnji del figure z bogato nagubano draperijo. Bolje so ohranjene freske v levem delu severne stene, ki je bila poslikana v treh pasovih. Na levi je v zgornjem pasu prizor Kristusa pred velikim duhovnikom, pod njim Kristus nese križ oz. Simon pomaga Jezusu nesti križ. V spodnjem pasu
je levo Zasmehovanje Kristusa, ki sedi slečen na križu; desno od tod je mnogofiguralno Kri- 349, 350,
žanje, katerega zgornji del je uničilo novo okno, še bolj proti desni je ostanek Snemanja s 351
križa. Slikarije so razmeroma grobo delo z začetka 16. stoletja; starejši, iz zadnje četrtine 15. stoletja, bi bil lahko le ostanek figure na desni z ostro lomljenimi gubami draperije.

Na oboku ladje je v ozkem štukiranem okvirju naslikano Spremenjenje na gori Tabor iz leta 1891. V pritličnih oknih so vstavljeni novi vitraji, ki kažejo Marijo, sv. Jožefa in Kristusa kot Dobrega pastirja.

Oprema

352 Veliki oltar ima marmornat stebrni nastavek z dvema paroma stebrov; zunanja sta iz rdečkastega, notranja, stopajoča v ospredje, iz črnega kamna. Na segmentnem ogredju atike sedijo trije angelci, ob straneh stojita na arhitravu še dva manjša. Ob oltarju sta pozneje dodana obhodna loka, vrh katerih stojita kamnita kipa sv. Cirila (v. 105 cm) in Metoda (v. 108 cm) iz leta 1891, signirana FT (Feliks Toman?). Oltarni tron zapira slika sv. Mihaela v boju s Satanom (o. pl., 132 x 95 cm), delo Ivana Gosarja iz leta 1895 (sig. l. sp. *J. Gosar 1895*). Stranska oltarja v nišah ladje sta pendanta; leta 1872 ju je v baročni tradiciji izdelal Frančišek Štolfa. Na menzi stoji na kockastih postamentih par črnih stebrov, ki nosijo prekinjeno zalomljeno ogredje, med katerim je nizka volutasta atika; na okrajkih ogredja in na atiškem zaključku sedijo na vsakem oltarju trije angelci. Ob stebrih obrobljata nastavka
353 spotegnjeni vegetabilni voluti. V severnem oltarju je slika sv. Roka (o. pl., 132 x 70 cm),
354 sočasna z oltarjem, v južnem pa Naša ljuba Gospa presvetega Srca Jezusovega (o. pl., 132 x 68 cm), nazarensko delo iz okoli 1900.

Na konzolah na ladijski strani slavoloka stojita kipa Srca Jezusovega (les, v. 78 cm) iz zgodnjega 20. stoletja in Marije z Jezusom (les, v. 77 cm). V preddverju cerkve (zvonica) visi misijonski križ iz leta 1909 (les, v. korpusa 72 cm). Ob daritveni mizi stoji posrebren procesijski križ (65 x 38 cm), pasarsko delo.

Nova liturgična oprema z daritvenim oltarjem in ambonom je bila narejena leta 1987 po načrtih Franceta Kvaternika; čaša starejšega kamnitega kropilnika renesančnih oblik, ki stoji v zvonici pred vhodom v cerkev, ima premer 56 cm.

Zakristijska omara iz leta 1888 posnema zgodnjebaročno pohištvo. Orgle so delo delavnice Škrabl iz Rogaške Slatine iz leta 2008.

Veliki zvon, posvečen sv. Mihaelu, je bil ulit leta 1988 v livarni Ferralit, srednji, posvečen sv. Martinu, iz leta 1967 in mali, posvečen sv. Mihaelu, iz leta 1978 pa sta bila ulita v livarni Mostar.

Viri: Porcia 1570, f. 424 v–425.
Literatura: KOS 1954, str. 124; ATTEMS 1994, str. 26; KRAGELJ 1992, str. 26, 31–40, 43–44; MENAŠE 1994, str. 195; PESKAR 1999, str. 39; ATTEMS 2000, p. 111; HÖFLER 2001, str. 131; LOZAR ŠTAMCAR 2003, str. 36, 77; KEMPERL 2004, str. 45–47; LEBAN 2005, str. 43; BLAŽKO 2011.

Pokopališče
Sredi pokopališča stoji na visoki bazi kamnit križ z bronastim korpusom; na bazi je izpisana letnica 1903. Na pokopališču je tudi ograjena grobnica padlim med drugo svetovno vojno.

Kapelica Srca Marijinega
Zidana kapelica stoji ob odcepu v središče vasi. Do tal segajočo in s kovano železno ograjo zaprto polkrožno zaključeno nišo obstopata slopasto izvedena zaključka zidu z venčnim zidcem, ki krasi tudi trikoten zatrep kapelice. V niši stoji novejši kip Srca Marijinega (mavec, v. ok. 80 cm).

Kapelica Brezmadežne
Obnovljena zidana kapelica stoji pred hišo št. 84 a v zgornjem delu vasi. Pilastrski vhod je segmentno zaključen, pilastra pa nosita trikotni zatrep dvokapne strehe, krite s korci. Stranski steni sta ob straneh okrašeni z baročnimi paneli. V notranjosti, pokriti z ravnim stropom, stoji na marmornati mizici kip Brezmadežne (kamnitogres, v. ok. 40 cm); neogotsko oblikovano cementno nogo mizice krasi štirilistno krogovičje.

Znamenje
Slopno znamenje stoji na križišču v zgornjem delu vasi. Vse štiri stranice v spodnjem delu krasijo baročno oblikovani paneli, plitve niše s slikami nad venčnim zidcem pa obrobljajo dekorativni pasovi. Pod napuščem piramidaste strehe s križem na vrhu teče venčni zidec, ki zaključuje v štuku izvedeno dekoracijo nad nišami. V njih so na pločevino naslikani sv. Jurij, Križani, Srce Marijino in sv. Rok, delo Franca Zupeta - Krištofa.

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 24544.

Spomenik stoji pri gasilskem domu znotraj z dveh strani ograjenega prostora ob cesti, ki vodi iz Ajdovščine proti Črničam; odkrit je bil leta 1988. Na nizkem kamnitem zidu stoji velika marmornata napisna plošča, arhitekturno zasnovo spomenika pa dopolnjuje polkrožno oblikovan tlak pod njo. Levo od napisne plošče je v zid vgrajena visoka kamnita baza, na njej pa stoji bronasto poprsje Ivana Kosovela (1912-1943).

Dvorec Maiti (Selo 33, 33 a)

Lega

Z visokim kamnitim zidom obdan stavbni kompleks dvorca z gospodarskimi poslopji in kapelo stoji na vzpetini v vzhodnem delu vasi.

Zgodovinski podatki

Zgrajen je bil, kot priča letnica v sklepniku, vzidanem v novo kamnito ograjo, okoli leta 1666 kot rezidenca iz Bergama priseljene plemiške rodbine Maitti. Na prekladi preprostega kamnitega portala, ki vodi v kapelo sv. Frančiška Ksaverja, je napis *VIRGINI : SINE : LABE : ORIGINALIS : PECCATI : CONCEPTAE / FRANCISCVS : XAVERIVS : MAITI : POSVIT* s kronogramom 1748. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je bil v kapeli oltar Brezmadežne, v letih 1764 in 1773 pa se Marijina kapela omenja kot neposvečena. Stavbni kompleks je še danes v lasti iste, leta 1702 poplemenitene rodbine.

Arhitektura

Vhod v stavbni kompleks na jugozahodni strani vodi na obsežno, s kamnitim zidom od vrta oddeljeno dvorišče, vzdolž katerega se na jugovzhodni strani nizajo gospodarska poslopja. Dvorec kvadratnega tlorisa ima na jugozahodni in na severozahodni strani nizke prizidke, med njimi tudi spahnjenco. Vogali enonadstropne stavbe s piramidasto streho, pokrito s korci, so okrepljeni s kamnitim šivanim robom. Kubično stavbno gmoto na glavni fasadi členijo štiri okenske osi, ki v pritličju vključujejo tudi preprost kamnit portal; na tej strani, obrnjeni proti vhodu na dvorišče, so leta 1980 odkrili kamnite ključaste strelnice. Notranjščina stavbe je precej predelana. Ohranjena je le še vinska klet, ki se v obliki dveh križno obokanih "ladij", ločenih s tremi slopi, razteza pod celotnim poslopjem, vhod vanjo pa je mogoč le od zunaj s severovzhodne strani.

Kapela stoji na koncu niza gospodarskih poslopij tako, da je s fasado, zaključeno s trikotnim zatrepom, obrnjena na cesto. Na koncu kamnite ograje je vzidano hišno znamenje z novejšim kipcem Lurške Matere božje.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 27; ATTEMS 2000, str. 108, 578; HÖFLER 2001, str. 133; SAPAČ 2009, str. 109–113.

346

347

348

349

350

351

352

353

354

SKRILJE

občina
Ajdovščina

Vas (RNKD ev. št. 23637) ob vznožju Čavna z gručastimi zaselki Bajči, Ruštji (RNKD ev. št. 23638), Valiči in Kisel Hrib. V vizitacijah Bartolomea Porcie leta 1570 je kraj imenovan *Villa s.ti Fortunati*. V severozahodnem delu vasi, na Zdeščah, kjer so bile odkrite ostaline naselbine iz rimske dobe in zgodnjega srednjega veka (RNKD ev. št. 12169), so še vidni ostanki stare, sv. Marjeti posvečene cerkve s pokopališčem; ob vizitaciji Bartolomea Porcie 1570 je imela oltar z nastavkom, v katerem so stale pozlačene lesene figure, in na vrhu fasade zvončnico z enim zvonom, zunaj cerkve pa je na prostem stal oltar v obliki menze. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela cerkev dva oltarja (stranski posvečen sv. Luciji), leta 1764 je bila potrebna manjših popravil, leta 1773 pa se omenja kot neposvečena; porušena naj bi bila v času jožefinskih reform. Središče vasi je v zaselku Valiči z manjšim trgom ob novi cerkvi sv. Marjete in osnovni šoli. Večina hiš je iz 19. stoletja: enoinpolnadstropno hišo št. 34 z začetka 20. stoletja s kamnitim portalom s prekladnim nadstreškom na stranski fasadi, ki ima poleg okenskih odprtin štiriosne glavne fasade v ometu poudarjene tudi šivane vogale, krasi še balkon s kovano ograjo in širok napušč s planetami; hiša št. 43 je del nekdaj večje enoinpolnadstropne hiše, od katere so se ohranili v ometu poudarjeni šivani robovi in venčni zidci, ki ločujejo etaže, na vogalu v prvem nadstropju pa je prazno hišno znamenje z okvirjem v obliki stebrnega slavoloka; hiša št. 87 a ima v pritličju dekorativno klesan segmentno zaključen slavoločni portal s profiliranim prekladnim nadstreškom, v nadstropju pa hišno znamenje.

Viri: Porcia 1570, f. 423 v, 425 v; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 202 (Skrilje) A 01B; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina Kamenske fare.
Literatura: ATTEMS 1994, str. 26; ATTEMS 2000, str. 108, 112, 578; HÖFLER 2001, str. 132–133.

Podružnična cerkev sv. Marjete

(župnija Kamnje)

RNKD ev. št. 3735.

Lega

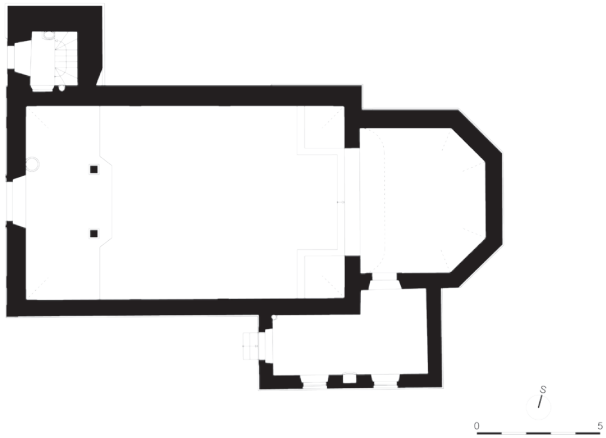
Pravilno orientirana in z zidom nekdanjega pokopališča obdana cerkev s hišno št. 39 a stoji v zaselku Valiči v severozahodnem delu vasi. Vhod v obzidani prostor je s trga, v osi z vhodom v cerkev, flankirata pa ga kamnita slopa, zaključena kot obeliska s kamnitima kroglama na vrhu.

Zgodovinski podatki

Najstarejša omemba cerkve je iz 11. stoletja; med letoma 1084 in 1086 naj bi prvotno lastniško cerkev laični ustanovniki darovali oglejskim patriarhom, leta 1401 pa naj bi bil tukaj sedež kamenjske župnije. V popisu iz 1650 se omenja s patrocinijem sv. Mohorja in Fortunata; kot pravi napisna plošča v zvoniku, so jo leta 1660 pod vodstvom župnika Marka Antonija de Gratija in krajana Francesca Pollina, goriškega upravnika, temeljito povečali, leta 1735 pa obnovili. V vizitacijskem zapisniku goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz leta 1750 je navedena s patrocinijem sv. Janeza Nepomuka, veliki oltar je bil takrat razstavljen in ga je vizitator ukazal postaviti nazaj, imela pa je en stranski oltar, posvečen sv. Donatu; v letih 1764 in 1773 je navedena kot neposvečena kapela sv. Donata. Leta 1863 so zgradili nov zvonik. Med letoma 1928 in 1932 so staro cerkev podrli in na njenem mestu po načrtih Antona Valiča in pod vodstvom stavbnega mojstra Alojza Valiča zgradili novo; 22. septembra 1929 so nanjo prenesli patrocinij propadle cerkve sv. Marjete, ki je stala v zaselku Zdešče, starejša patrocinija sv. Janeza Nepomuka in sv. Donata pa opustili. Župnik Černigoj je leta 1929 za veliki oltar skriljske cerkve v kraju Piazzola pri Padovi kupil enega od starih, iz tamkajšnje župnijske cerkve odstranjenih baročnih oltarjev. Istega leta je Tomaž Seljak ml. dekorativno poslikal prezbiterij, Clemente Delneri pa je leta 1933 naredil načrte za menzi stranskih oltarjev; za nastavka je uporabil dele starih, iz župnijske cerkve v Kamnjah odstranjenih stranskih oltarjev. Zakristija je bila dograjena leta 1932 pod vodstvom zidarskega mojstra Antona Černigoja.

Arhitektura

Cerkev ima v tlorisu pravokotno ladjo in ožji tristrano sklenjen prezbiterij; na južni strani prezbiterija je prizidana pravokotna zakristija, ob severni steni ladje pa je v liniji s cerkveno fasado prislonjen kvadraten trinadstropen zvonik s pločevinasto čebulasto streho.

Vogali zvonika so okrepljeni s kamnitim šivanim robom, kamnite pa so tudi polkrožno zaključene bifore lin za zvonove ter konzolni venec napušča. V pritličju na zahodni strani zvonika je kamnit pravokoten portal z dvokapnim kamnitim nadstreškom, v osi nad njim pa je vzidana kamnita plošča z vklesanim napisom *8 / APRILE / 1863*. 355

Na vogalih fasade stojita na nizkem podzidku, ki obteka celotno cerkev, para vitkih lizen, ki se iztekata v kratkih odsekih ogredja s konzolnim vencem, ta pa obroblja tudi trikotni zatrep dvokapne opečnate ladijske strehe. V osi fasade stoji kamnit portal s timpanonom, ki ga pokriva kamnit dvokapni nadstrešek, nad portalom je pravokotna niša s timpanonom, ki jo na spodnji strani krasi konzola iz štuka, pod slemenom pa je manjše lunetno okno. Nišo, v kateri je polihromiran visok relief Matere božje z Detetom, ki v rokah drži Sveto pismo, obstopata visoki pravokotni okni s polkrožno zaključenim in geometrijsko štukiranim okvirjem. Enako veliki in polkrožno zaključeni okni sta tudi v severni steni ladje, eno pa v južni, podobni, le nekoliko nižji okni pa sta tudi v poševnih stenah prezbiterija; v vzhodno steno je pri tleh vzidana kamnita plošča z vklesanima letnicama 1935 in 1928.

V zakristijo vodi kamnit portal na zahodni strani, v osi nad njim pa je manjše lunetno okno. Prostor osvetljuje tudi par manjših pravokotnih oken v južni steni.

Stene v ladji členijo štirje pari plitvih pilastrov, ki nosijo ogredje s profiliranim venčnim zidcem, nad katerim se pne nizek zrcalni strop. Vzdolž zahodne stene teče pevski kor z na sredini izbočeno zidano ograjo, na koncih vpet v steno, na sredi pa postavljen na par vitkih kamnitih slopov. Stene prezbiterija so gladke, nad ogredjem z venčnim zidcem pa je tudi tu zrcalni strop. V južni steni prezbiterija je kamnit portal v zakristijo. 356

Poslikava

V timpanonu fasadnega portala je naslikano božje oko. Na stropu ladje so v dveh uokvirjenih poljih naslikani Fatimska Mati božja in simboli teoloških kreposti. Na oboku prezbiterija je Tomaž Seljak ml. v velikem osrednjem medaljonu naslikal Srce Jezusovo, v z listnimi venci okrašenih manjših medaljonih ob njem pa simbole štirih evangelistov.

Oprema

357 Veliki stebrni oltar iz rdečkastega marmorja, posvečen sv. Marjeti, je, kot pravi napis *D. O. M. DEI PARAE Q : VIRGINI / MARIAE / FRANCISCI APPIANI / ARCIPRESBITERI SINULO CONFRATERNITATIS / PIATATE A FUNDAMENTE ERECTUM MDCCXXV* na menzi, iz leta 1725. Oltarna arhitektura je prekrita z bogatim listnato-hrustančastim ornamentom v belem marmorju; ob menzi, na vogalih zaključeni z mesnatim listovjem, ki ima sredi antependija kartušast okvir z reliefno podobo Marije z Detetom (v. 35 cm), sta stopničasto postavljena diagonalno zasukana stranska dela, okrašena z volutastim hrustančevjem. Bel marmornat tabernakelj škatlaste oblike, ki ga obstopata stebriča s segmentnim zatrepom iz rožnatega marmorja, je delo Vojka Mužine. Ob predeli stojita na bazah, okrašenih z angelskima glavicama, stebra z neorenesančnima kapiteloma. Stebra nosita skupaj z volutastima krilnima zaključkoma pilastrov, ki ju na vrhu krasita festona, razgibano ogredje z atiko, sredi katere je z vencem oblakov in žarkov obdan golob sv. Duha, na ogredju nad stebri
358 pa sedita kamnita kipa angelov (oba v. ok. 120 cm); sredi rahlo zavitega ogredja je kartuša z napisom *D. O. M. / GLORIA SOLI DEO, DEI QVOQVE / PIÆ MATRI SIT DECVS, / SVB CVIVS PRAESIDIVM / CONFVGIMVS*. V tronu je slika sv. Marjete (o. pl., 239 x 128 cm, sig. d. sp. *C.te Delneri 1929*), ki stoji na premaganem zmaju in v roki drži zmagoviti križ.

Enako oblikovana neobaročna lesena marmorirana stranska oltarja iz leta 1933 sta postavljena ob slavoločno steno; na trebušasti menzi imata sredi antependija kartušo z izpisanim monogramom (na levem *MA*, na desnem *IHS*), oltarni nastavek okvirnega tipa s pravokotno uokvirjeno sliko pa poleg pilastrov in hrustančastih kril krasi atika z naslikanim mesnatim listovjem, sredi katerega je medaljon z upodobitvijo simbola Srca Marijinega na levem in Srca Jezusovega
359, 360 na desnem oltarju. V tronu levega oltarja je kopija Cranachove passauske milostne podobe Marija Pomagaj (o. pl., 78 x 60 cm); na hrbtni strani je napis, da je bila leta 1731 v stiku s sliko Bozenske Marije v cerkvi sv. Štefana na Dunaju. V tronu desnega oltarja je podoba sv.
359, 360 Donata pred sv. Trojico, ki se prikazuje na s strelami prepredenem nebu (o. pl., 72 x 39 cm), kvalitetno delo iz leta 1723. Pod slikama stranskih oltarjev je v nastavka vdelan na dva dela razdeljen relikviarij iz leta 1701. Na južni steni visita ena nad drugo dve sliki: na zgornji
363 je naslikan sv. Janez Nepomuk s prosilci in Vero (o. pl., 200 x 140 cm), napis *hIC InVoCatVs fIt VerVs faMæ Defensor* na knjigi pa sporoča, da je bila naslikana leta 1719. Pod njo je manjša slika
364 sv. Marjete Antiohijske s hudičem (o. pl., 130 x 65 cm) iz prve polovice 17. stoletja, bržkone iz opuščene cerkve sv. Marjete. Na stenah ladje in prezbiterija visijo močno preslikane poznobaročne postaje križevega pota (o. pl., 55 x 42 cm), prav tako iz opuščene Marjetine cerkve. V zakristiji visi slika Kristus z ranjeno ramo (o. pl., 60 x 57 cm) iz 17. stoletja.

V zvonici sta v južno steno vzidani kamniti napisni plošči. Na zgornji, nagrobni, je napis *INVICTO MILITI / IOSEPHO POLLI[NI] / SCRILAE / QVIESCENTI, / ET EIVSDEM VXORI / FRANCISCAE NATAE L. B. / ZOIS / GRATVS NEPOS / NATALIS PAGLIARVCCI / POSVIT, / VT MEMORIA, / ET LVX PERPETVA /*

LVCEA[N]T EIS. / ANNO 1798; na spodnji, spominski plošči pa je napis *SOTTO LA DIRETIONE DEL / M.TO ILL.RE SIG.R D. MARCO ANT.O / [D]E GRATIA FV QVESTA CHIES. AMPL[IATA] / DI ME FRAN.CO* ***POL****-LIN RETTORE DELL / CITTÀ DI GORITIA ANNO 1660*. Edini zvon, posvečen Mariji, je bil 1924 ulit v livarni Broili.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina podružne cerkve v Skriljah, 1928–33; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: VUK 1988; ***Skrilje in Skriljani*** 1998, str. 34–36; ATTEMS 2000, str. 108, 578; HÖFLER 2001, str. 132; BRATINA 2002, str. 37–48; KEMPERL 2004, str. 107–109.

Kapelica Srca Jezusovega

RNKD ev. št. 24041.

Zidana kapelica kvadratnega tlorisa s trikapno korčasto streho je prislonjena k hiši št. 86 v zaselku Bajči. Poleg s kovanimi vrati zaprtega polkrožno zaključenega slavoločnega vhoda, ki raste iz nizkega talnega zidca, osvetljujeta kapelico še polkrožno zaključeni okni v stranskih stenah. Levo od vhoda je na fasadi secesijski motiv kroga s tremi spuščenimi žarki. V notranjščini z ravnim stropom stoji v zastekljeni polkrožno zaključeni niši nad menzo lesen kip Srca Jezusovega (v. 130 cm), naročen v Trstu za posvetitev kapelice ob njenem povečanju leta 1923.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina nove župnijske cerkve v Kamnjah.
Literatura: BRATINA 2002, str. 49.

Kapelica Marije Kraljice

RNKD ev. št. 3160.

Na koncu zaselka Rustji stoji zidana kapelica s pilastrskim vhodom, zaključenim na oslovski hrbet; vhod zapirajo kovana vrata. Pred dvokapno korčasto streho je postavljeno rahlo valovito čelo s križem na vrhu. V notranjščini z ravnim stropom stoji v zastekljeni polkrožno zaključeni niši nad menzo lesen kip Marije Kraljice (v. 130 cm), par Srcu Jezusovemu v kapelici v zaselku Bajči; tudi ta je bil kupljen leta 1923 za posvetitev na mestu starejšega znamenja postavljene kapelice.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: France Černigoj, Zgodovina nove župnijske cerkve v Kamnjah.
Literatura: BRATINA 2002, str. 49.

Spomenik 28 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja
RNKD ev. št. 24081.

Spomenik, postavljen pred pokopališčem, je bil odkrit leta 1966. Na kvadrastem podstavku stoji tristran kamnit obelisk z napisi na sprednjih stranicah in s peterokrako zvezdo na vrhu.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 109.

Favettijeva hiša (Skrilje 24)
RNKD ev. št. 4971.

Domačija zaprtega tipa stoji na začetku vasi, takoj za kamnitim ločnim mostom čez Skrivšek. Najstarejši del večkrat dozidane stanovanjske stavbe je v jugovzhodnem vogalu, kjer so v podstrešni etaži vidna kvadratna gotska kamnita okna in zazidana kamnita strelna lina; sodeč
365 po njih, bi bila lahko zgrajena že v 16. ali zgodnjem 17. stoletju. Na dvorišče vodi kamnit polkrožno zaključen rustičen portal iz 18. stoletja, levo od njega pa stoji v kotu med hišo in portalno steno z zidanim kamnitim slopom podprt dvokapen nadstrešek z dvema ločnima vhodoma odprte kapelice sv. Antona Padovanskega in sv. Janeza Nepomuka. Pod križnim obokom z ostankom iluzionistične poslikave odprtega neba sta v stenskih nišah freski svetnikov; južna, bržkone starejša in kasneje osvežena, je naslikana v uokvirjeni niši s poudarjenimi prečniki in sklepnikom, na močno poškodovani freski pa je mogoče razločiti le figuro sv.
366 Antona Padovanskega z Detetom in klečečega naročnika. Freska sv. Janeza Nepomuka na zahodni steni je verjetno nastala v drugi polovici 18. stoletja.

Literatura: BRATINA 2002, str. 49.

Osnovna šola (Skrilje 39)
Dolga historistična stavba stoji na vrhu vasi, nad podružnično cerkvijo sv. Marjete. Leta 1934 so jo zgradile italijanske oblasti z namenom, da bi v njej v primeru vojne namestili zaledno vojaško bolnišnico. Enonadstropna stavba s kamnitim talnim zidcem ima enajstosno glavno fasado; v treh simetrično razporejenih plitvih rizalitih so v pritličju trije vhodi, do katerih vodi krajše stopnišče. S plitvo rustiko okrašeno pritličje je od nadstropja ločeno s profiliranim venčnim zidcem, ki se ponovi tudi pod napuščem.

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

SLAP

občina
Vipava

Strnjena vas pod Planino (RNKD ev. št. 16109), sredi katere stojita ob glavnem trgu, "placu", župnijska cerkev in dvorec Lanthieri. V virih je Slap prvič omenjen leta 1215. Okoli leta 1220 naj bi tu bila komenda malteškega viteškega reda s hospicem, na temelju katere naj bi nato zrasla cerkev in dvorec. Vas ima več zaselkov: Britih, Majerija, Pod stajami, Poreče, Ravne in Žoržev kraj. Močno predelano šolsko poslopje ob trgu je bilo zgrajeno 1858. Številne domačije vipavskega tipa imajo na hišah in gospodarskih poslopjih bogato kamnoseško opremo: hiša št. 9 ima na prekladi kamnitega portona napis *18 MF 71*, na portalu hiše napis *JERNI 1845 MALIK 4*, na sklepniku vhoda v kolnico *TM / 1746*; hiša št. 20 s kamnitim konzolnim vencem ima na obcestni fasadi vzidano kamnito ploščo z napisom *V.TMV.LETV.1785 / IEIO.SASEV. ANTON / TROST.SAMVSE / SIdAV.SHEST.IENV / dVVAISTI.LEIT.IEBV / STAR.VTIMV.LETV / 1787 dEIE. dLAKOM/LENA*; kompleks hiš št. 29 in 30 je v osnovi iz 18. stoletja, na dvorišču pa stoji vodnjak z letnico 1696; hiša št. 33 ima kamnit pilastrski portal z volutastim sklepnikom v segmentnem loku, na vrhu zaključenim s prekladno strešico, kamniti balkon nosijo konzole s klesanimi rozetami, v nadstropju je hišno znamenje s kipcem Lurške Matere božje, na prekladi vegetabilno okrašenega stranskega portona pa je letnica 1877; pred hišo št. 41 stoji vodnjak s kamnitim reliefom Križanja in napisom *IOSHEF FERJANZHZH*; hiša št. 44 ima na oknu ob kamniti kaloni vklesano letnico 1795; hiša št. 46 ima na sklepniku kamnite kalone vklesan napis *17 / ANdREI.FERIANZ / hZh.IE STVRV /TV.dELAT / 52*, na dvoriščni strani pa so v pritličju in nadstropju obokane slopne arkade; hiša št. 47 ima na vegetabilno okrašenem kamnitem portonu napis *MUJIČ / 1867 / N. 30*; triosno glavno fasado hiše št. 48, zgrajene v drugi polovici 19. stoletja, kot pove napis *J. 32. B. / 1874* na posnetem vogalu, krasijo ločni kamnit portal in okna s prekladnimi strešicami, na balkonu pa stoji v hišnem znamenju lesen kip sv. Katarine Aleksandrijske (v. ok. 80 cm), ljudsko delo; hiša št. 49 ima v nadstropju kamnita okna s prekladnimi strešicami; hiša št. 59 ima na prekladi vegetabilno okrašenega portona z ohranjenimi dekorativno izrezljanimi lesenimi vrati vklesan napis *1859 JŠ IHS AŠ*; na hiši št. 72 je kamnita kalona z vklesanim napisom *hortVLVs hIC strVCtVs VaLLattIbI MatthI frVCtV / VrsChIzh qVI soboLes hIs satVrare soLes*, katerega kronogram da letnico 1707, na sosednjem poslopju pa je na vegetabilno okrašenem portonu napis *JOSEPH FERJANZHZH 1845*; na vegetabilno okrašenem kamnitem portonu hiše št. 83 je vklesana letnica *MDCCCLXI*; hiša št. 87 ima historistično sedemosno fasado, okrašeno s kamnitim pilastrskim portalom, profiliranimi okenskimi

obrobami v nadstropju, ki ga od pritličja ločuje venčni zidec, in profiliranim podstrešnim vencem, na dvorišče pa vodi kamnit slopni portal.

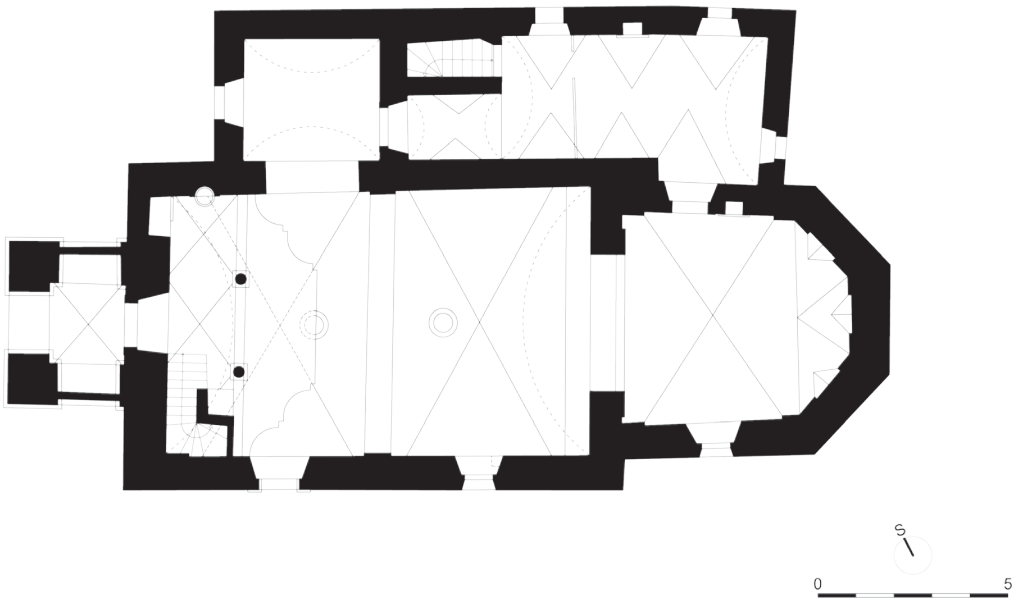
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 177 (Slap) A 03, 04; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Spominska knjiga župnije Slap pri Vipavi.

Župnijska cerkev sv. Matije
(župnija Slap)
RNKD ev. št. 3998.

Lega
Proti jugovzhodu obrnjena, z zidom nekdanjega pokopališča obdana cerkev stoji sredi vasi ob glavnem vaškem trgu. V obzidani prostor ob cerkvi vodita dva vhoda s kamnitimi slopi, prvotno zaključenimi z obeliski, eden s trga na vzhodni strani in drugi nasproti župnišča na severozahodni strani cerkve.

Zgodovinski podatki
Cerkev se prvič omenja leta 1373. Prvi stalni duhovnik je bil pri njej nastavljen leta 1663; leta 1684 je omenjena kot kaplanija, leta 1781 je bila ustanovljena kuracija, že naslednje leto lokalija, samostojna župnija pa je postala leta 1902. Današnja cerkev stoji na temeljih starejše srednjeveške prednice, zgrajene v začetku sedemdesetih let 15. stoletja. Od prvotne gotske stavbe, ki je domnevno imela v prezbiteriju dvojnoparalelni rebrast obok, so se ohranili le figuralno oblikovani sklepniki in konzole, zdaj pritrjeni na stene prezbiterija. V drugi polovici 17. stoletja so cerkev zgradili skoraj povsem na novo, gradbena dela pa so bila zaključena leta 1702; leta 1744 je bil ob severni strani cerkve zgrajen prizidek z zakristijo in kapelo sv. Notburge. Pod vipavskim župnikom Janezom Friderikom Schweigerjem pl. Lerchenfeldom in slapenskima županoma Matijo Uršičem in Markom Troštom je bila cerkev ponovno na novo pozidana in razširjena; dela so bila končana leta 1752, leta 1765 pa je goriški nadškof Karel Mihael Attems cerkev vnovič posvetil. Pokopališče, ki je obdajalo cerkev, so leta 1851 prenesli na južni konec vasi. Od leta 1966 sta severovzhodni in jugozahodni vhod zvonice delno zazidana. Leta 2000 so kamnito streho zvonika prekrili z bakrom.

Arhitektura
V tlorisu sestavljata cerkev pravokotna ladja in nekoliko ožji tristrano sklenjen prezbiterij. Ob severni strani ladje sta prizidana kvadratna kapela in z njo povezana podolgovata nadstropna zakristija, ki sega do sklepa prezbiterija, pred fasado pa stoji vanjo vgrajen

kvadraten štirinadstropen zvonik oglejskega tipa s piramidasto kamnito streho, prekrito z bakrom. Zvonica je spremenjena v triločno vhodno lopo, zdaj odprto le z zahodne strani. Nad zahodnim vhodnim lokom je vzidana kamnita plošča z napisom *HÆC SACRA DOMVS DIVO MATHIÆ / APOSTOLI DICATA ECCLEIA SVMPTBVS ET AVXILIO / VICINITATIS IN SLAPP SVB ADM REDO SNO IO / FRIDERICO SCHWEIGER A LERCHENFELDT / PAROCHO ET SYNDICIS MATHIA VRSCH / IZ ET MARCO TROST NOVITER REÆDIFICATA ET DILATA EST / ANO D MDCCLII.* V osi nad njo sta dve kamniti pravokotni lini in ura, tik pod napuščem s kamnitim konzolnim vencem pa se zvonik na vse štiri strani odpira z bifornimi linami za zvonove; v stranicah osmerostranega tamburja so vzidane okrogle kamnite line. V križno obokani zvonici s parom lunetnih oken v stranskih arkadah je nad profiliranim kamnitim glavnim portalom z ogredjem in prekladno strešico vzidana še ena kamnita plošča z napisom, ki se nanaša na posvetitev cerkve: *DIE 22 AVGVSTI 1765 / HÆC S: DOMVS CONSEC / RATA FVIT AB EXCELLENSSIMO / ET RESSIMO DNO PRIMO GORITIÆ ARHI / EPO CAROLO MIHAELE COMITE AB ATEMS.*

367

Pred portalom stoji na levi star kamnit kropilnik iz 18. stoletja. Desno od zvonika so v pritličje fasade vzidane tri kamnite plošče z reliefno izklesanimi enakokrakimi križi, morda posvetilnimi križi stare cerkve.

Na zahodni steni kapele je pokončno okno s kamnitim okvirjem s prekladno strešico, ob njem pa visi leseno razpelo (v. korpusa ok. 200 cm) iz leta 1896. Vhod v zakristijo je v severni steni, ki jo predirajo še štiri okna skoraj kvadratne oblike. V okenskem okvirju na vzhodni steni zakristije je vklesana letnica 1673.

Vsa svetloba prihaja v cerkev skozi okna na južni strani. Od zahoda proti vzhodu si v pritličju ladje sledita stranski kamniti portal, okrašen z nizom rombov ter na vrhu zaključen s prekinjenim trikotnim zatrepom in obeliskom na sredi, in pokončno okno s porezanim kamnitim okvirjem s prekladno strešico, v osi nad njima pa sta termski okni. Tudi v južni steni prezbiterija sta pokončno okno s kamnitim okvirjem in prekladno strešico ter termsko okno
368 nad njim. V vzhodno stranico prezbiterija so vzidane štiri kamnite glave – konzole (ljudsko delo, morda iz 18. stoletja) in dva reliefa: prvi s posvetilnim križem, na drugem pa je upodobljeno morda zidarsko orodje. Vsi vogali cerkve so poudarjeni s kamitim šivanim robom, stavbo pa pod napuščem dvokapne korčaste strehe obteka kamnit konzolni venec; zakristijo in kapelo pokriva enotna pultna korčasta streha.

369 Celotno notranjščino cerkve obteka tik pod termskimi okni bogato profiliran venčni zidec, stene pod njim pa členi le par pilastrov, ki se sredi stene iztečeta v volutastih konzolah. Nizek banjast obok v ladji je z oprogami razdeljen v dve križnogrebenasto obokani poli.

Ob zahodno steno ladje je prislonjen pevski kor na treh lokih, ki jih v sredini podpirata kamnita toskanska stebra, ob strani pa je kor s konzolama vpet v steni. Desno od vhoda v cerkev je v križno obokanem podkorju stopnišče, ki vodi na pevski kor z globoko v ladjo potisnjeno leseno ograjo iz leta 1988.

Tik pred zaključkom zahodne pole je v severni steni ločni pilastrski vhod v kapelo z banjastim obokom. Na vzhodni strani kapele je vhod v zakristijo, nasproti vhoda v kapelo pa je v južni steni ladje niša, ki je nastala z zazidavo stranskega portala. V križnogrebenasto obokani in s pilastri členjeni prezbiterij vodi pilastrski slavolok z dekorativno nažlebljenim volutastim sklepnikom. V severni steni je tik za slavoločno steno z bisernikom okrašen portal v zakristijo, nad njim pa sta z lesenimi mrežami zakriti okni, za katerima je majhna empora.

Poslikava

379 Kapelo sv. Notburge krasi okoli leta 1744 naslikan oltar, delo Franca Jelovška. Slikar je v tehniki freske upodobil stebrno oltarno arhitekturo s svetniškimi figurami: na levi je v opravi rimskega vojaka sv. Donat, na desni pa sv. Evrozija z mečem in nevihtnim oblakom v ozadju. V vogalih nad svetnikoma lebdita putta, ki nosita grba naročnikov poslikave: levi pripada Krištofu Lovrencu Flachenfeldu, desni pa njegovi ženi Tereziji, rojeni Wintershoffen. Na okrajkih atike sedita zavetnika naročnikov, levo sv. Lovrenc in desno sv. Terezija Avilska. Pod iluzionistično naslikanim oltarnim baldahinom je upodobljen Bog Oče.

V lunetnih poljih na severni steni ladje in v prezbiteriju je Tone Kralj leta 1967 naslikal tri freske (od zahoda proti vzhodu): Judežev poljub, Kristus čudodelnik in Izvolitev sv. Matije. Kralj je izdelal tudi kalupe za mavčne angelske glavice s krili, ki krasijo slavolok. 370

Oprema

Veliki stebrni oltar iz rdečkastega in rumenega marmorja iz prve polovice 18. stoletja je pripisan goriški kamnoseški delavnici Pasqualeja Lazzarinija. Na škatlasti menzi z antependijem, okrašenim z bogato listnato kartušo, stoji stebrni tabernakelj z atiko, v kateri je žarkovje z Božjim očesom; pred atiko stoji lesen kipec Vstalega Kristusa iz 17. stoletja, ob straneh pa sta marmornata angelca adoranta. Stopničasto razporejena para korintskih stebrov nosita razgibano ogredje z volutasto atiko, na kateri stoji putto, na vogalih pa sedita angelca; na volutastih okrajkih ogredja sedita kamnita angela adoranta. Ob straneh robita oltarni nastavek razpotegnjeni listni voluti, nad vhodoma v zaoltarni prostor pa stojita kamnita kipa sv. Štefana in sv. Katarine (oba v. 95 cm). Oltarna slika sv. Matije (o. pl., 146 x 94 cm) v tronu in slika sv. Jakoba st. (o. pl., ok. 70 x 40 cm) v atiki sta delo Mihaela Stroja; prvo je naslikal leta 1857, drugo štiri leta kasneje. 371, 372

Stebrna stranska oltarja ob slavoloku sta slogovno in oblikovno podobna velikemu in sta najverjetneje sočasno delo iste delavnice. Kiparski okras obeh je skrčen le na angelce v atikah, zato pa vsakega krasijo po tri slike. Glavni sliki levega oltarja, posvečenega sv. Juriju, sta delo Mihaela Stroja iz leta 1855: v tronu je slika Sv. Jurij na konju ubija zmaja (o. pl., 120 x 80 cm, sig. l. sp. *Stroy. Pinx. / Laibach*), v atiki pa Sv. Ana uči Marijo brati (o. pl., ok. 65 x 50 cm). Slika sv. Jožefa (o. pl., 50 x 40 cm), ki stoji na menzi, je pripisana šoli Giovannija Battiste Tiepola. 373, 374, 378

Desni stranski oltar je posvečen sv. Florijanu; sliko svetnika, ki gasi gorečo cerkev (o. pl., 120 x 80 cm), ter sliko Oznanjenje (o. pl. ok. 65 x 50 cm) v atiki je prav tako naslikal Stroj leta 1855, slika Marije z Detetom (o. pl., 50 x 40 cm) na menzi pa je pripisana krogu Giovannija Battiste Tiepola. 375, 376, 377

V tronu naslikanega oltarja stranske kapele visi v bogatem baročnem okvirju slika sv. Notburge (o. pl., 231 x 120 cm), delo Valentina Metzingerja iz okoli 1754. Pred naslikano arhitekturo je postavljena marmornata menza, ki jo je leta 1876 izdelal France Štolfa. Na menzi stoji lesen tabernakelj s pločevinastimi vratci, na katerih je naslikan sv. Alojzij (tempera, 48 x 29 cm). 380

Marmornata prižnica z baldahinom na severni steni ladje, ki je bila kupljena leta 1861, ima tri figuralne reliefe: na stranskih dveh sta angelski glavici (oba 40 x 37 cm), v sredini pa blagoslavljajoči Kristus (49 x 57 cm).

V prezbiteriju so na slavoločni steni in nad vrati v zakristijo pritrjeni kamniti sklepniki

starega rebrastega oboka prezbiterija, na katerih so upodobljeni Kristusova glava (premer 38 cm), dva angela (premer 38 cm) ter sv. Janez Evangelist in sv. Štefan (oba premer 45 cm); gotski sklepnik z angelskim poprsjem (premer 32 cm) je obešen tudi v stranski kapeli nad vrati v zakristijo. Zraven prižnice visi misijonski križ (les, v. korpusa 100 cm) iz leta 1897. V niši nekdanjega stranskega portala na južni steni ladje je lesen kip Lurške Matere božje (v. 160 cm), tirolsko delo iz leta 1911.

Na vzhodni steni kapele visi baročna slika z upodobitvijo zavetnika slapenske cerkve (o. pl., 138 x 90 cm), bržkone s konca 17. stoletja; izvira iz nekdanjega velikega oltarja. V kapeli je ob velikonočnih praznikih stala kulisa božjega groba, delo Franca Jelovška iz leta 1744, ki jo zdaj hrani Goriški muzej v Kromberku. Križev pot (o. pl., 60 x 41 cm) iz druge polovice 19. stoletja je kopija po dunajskih podobah Josepha Führicha.

Bandero, na katerem je na eni strani upodobljen sv. Matija z angelci, na drugi pa sv. Družina s klečečimi častilci (o. pl., 113 x 89 cm) je leta 1962 naslikal Tone Kralj, drugo bandero z začetka 20. stoletja pa ima v ovalnih poljih naslikana Brezmadežno na eni in sv. Alojzija Gonzago (o. pl., 60 x 51 cm) na drugi strani.

Posrebren kovinski procesijski križ ima na eni strani Križanega s štirimi evangelisti v trilistnih krakih, na drugi pa Brezmadežno s svetniki.

V severno steno prezbiterija je vzidana omarica s kovinskimi vratci in z dekorativno klesanim kamnitim okvirjem, ki ima v prekinjenem trikotnem zatrepu nastavek z zvezdo. Leseni daritveni oltar je delo arhitekta Jožeta Kregarja iz leta 1981; na njegovo sprednjo stran je pritrjen sklepnik Marije z Detetom s starega gotskega oboka (kamen, 38 x 36 cm). Krstilnik pod pevskim korom, levo od vhoda v cerkev, je leta 1876 izdelal France Štolfa.

V zakristiji so poleg baročne spovednice hranjeni lesen procesijski križ (v. korpusa 68 cm), mavčen kip Srca Jezusovega (v. 140 cm), lesen kip klečečega angela adoranta (v. 75 cm), lesen kip Mrtvega Kristusa iz božjega groba, v baročni tradiciji naslikano procesijsko nebo (o. pl., 154 x 134 cm) iz prve polovice 19. stoletja in slika sv. Družine (o. pl., 98 x 71 cm), nazarensko delo s konca 19. ali z začetka 20. stoletja.

Sedanje orgle iz leta 1991 so delo Gustava Zanina, medtem ko je orgelska omara še od prejšnjih orgel iz leta 1857, ki jih je izdelal Janez Mandlin iz Trebnjega.

Starejše zvonove je pobrala prva svetovna vojna, tako da so v livarni Colbachini v Padovi leta 1930 naročili nove; od teh se je ohranil veliki zvon, posvečen sv. Matiji, srednji zvon, posvečen Mariji, so leta 2004 v Padovi ulili na novo, mali zvon, posvečen sv. Florijanu, pa so prav tako leta 2004 ulili v livarni Feniks.

Viri: ŽA Slap pri Vipavi; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Spominska knjiga župnije Slap pri Vipavi; Velepič 1948; Gradivo ZVKD NG; Predovnik 1989.

Literatura: STESKA 1927, str. 50, 245; CEVC 1963, str. 270; VRIŠER 1983, str. 62–63; ATTEMS 1994, str. 40; SERAŽIN 1998 a; PESKAR 1999, str. 287; HÖFLER 2001, str. 153; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 180–185; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

RNKD ev. št. 19219.

Pokopališče stoji med polji zahodno od vasi ob poti, ki vodi na Planino. Postavljeno je bilo, kot pove letnica nad kovanimi vrati, leta 1853. Na sredi stoji kamnit pokopališki križ z bronastim korpusom, v njegovi bližini pa piramidasto zasnovan monumentalen nagrobnik Tadeja Klementa grofa Lanthierija (+ 1866) s kamnitim reliefom rodbinskega grba.

Kapelica Pri Malikovih

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa z banjasto obokano notranjščino je vgrajena v zid desno od portona domačije pri Malikovih (Slap 9). V zastekljeni segmentno zaključeni niši s pilastrsko-slavoločnim okvirjem stoji lesen kip Lurške Matere božje (v. ok. 60 cm).

Znamenje Pri Šmonovih

Zidano slopno znamenje iz sredine 18. stoletja stoji pred hišo št. 29 ob glavni cesti, ki vodi proti središču vasi. Na zidanem podstavku je postavljena z dvokapno streho pokrita polkrožno zaključena niša, ki jo obdaja kamnit okvir v obliki portala, na sklepniku pa ima napis *17 A : M 63*. V niši, zaprti z železnimi vratci, je leseno razpelo (v. korpusa ok. 30 cm).

Znamenje sv. Cirila in Metoda

RNKD ev. št. 19218.

Zidano slopno znamenje s pravokotno hišico stoji med vinogradi ob poti, ki vodi mimo pokopališča na Planino. Leta 1886 ga je dal postaviti prvi ravnatelj Deželne vinarske in sadjarske šole na Slapu Rihard Dolenc. Kapelico so leta 1985 obnovili, v nišo pa je Franc Zupet - Krištof naslikal fresko sv. Cirila in Metoda.

Viri: http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:4866/VIEW/ (stanje 26. 8. 2011).

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 19220.

Sredi spodnjega vaškega trga pred hišo št. 26 stoji na prostoru med drugo svetovno vojno požgane skupine hiš arhitekturni spomenik padlim v NOB, postavljen leta 1965 po načrtih arhitekta Boža Gvardjančiča. Enaindvajset poliedrov sestavlja zid z vklesanimi imeni padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, desno pred njim pa stoji obelisk s posvetilom.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 109.

Majerija (Slap 18)

383 Večja domačija iz 18. in 19. stoletja, obnovljena v letih 1994–2000, stoji severno od središča vasi. Na nekdanji stanovanjski stavbi je na zahodni fasadi s segmentno zaključenim
382 kamnitim portalom z letnico 1857, vklesano v sklepnik, močno poškodovana freska Križanja. Na prečno postavljenem poslopju teče v nadstropju balkon z zidano ograjo, ki nosi slopne podpornike širokega napušča, pod njim pa sta banjasto obokana globoka vhoda v gospodarske prostore; desni s kamnitim ločnim portalom ima na sklepniku vklesano letnico 1803.

Literatura: ŠČUKOVT 2006 a.

Hiša Pri Mustafarjevih (Slap 50)
RNKD ev. št. 19560.

V zidu, ki zapira dvorišče večje domačije vipavskega tipa, je levo od vhoda vzidano slopno znamenje pravokotnega tlorisa iz leta 1739, pokrito z dvokapno korčasto streho. V niši s kamnitim okvirjem v obliki portala, ki ima v sklepniku napis *sanc / tvs / ioanes / nepomv / cenvs / 1739*, je manjše leseno razpelo, prej pa je tu stal lesen kip sv. Janeza Nepomuka. Vzdolž glavne fasade podolgovate stanovanjske stavbe, ki se nadaljuje v dolgo gospodarsko poslopje, teče v nadstropju pod globokim napuščem s planetami dolg predelan balkon, na katerem je levo od profiliranega kamnitega portala s prekladno strešico vzidano znamenje v obliki baročnega kamnitega portala s profilirano prekladno strešico; v njem je v steno vzidan visok
381 kamnit relief Matere božje z Detetom, nad katero par angelcev nosi baldahin, morda beneško delo z začetka 18. stoletja. Na profiliranih podbojih okvirja je spodaj vklesana letnica 1709, na prekladi zgoraj pa napis ***LAVS PROLI*** *DEI · F IHS N · AC · PIÆ MARIÆ*, ki izpričuje, da je bilo znamenje izdelano 1709 za Franca Nussdorferja. Ob hišnem vhodu v pritličju je ohranjeno baročno kamnito kvadratno okno s prekladnim nadstreškom.

Dvorec Lanthieri (Slap 57)
RNKD ev. št. 4981.

Lega
Stavbni kompleks stoji zraven župnijske cerkve ob osrednjem trgu na vrhu vasi.

Zgodovinski podatki
Po legendi naj bi v srednjem veku na tem mestu stal hospic malteških vitezov, o čemer naj bi pričali na zunanji strani sosednje cerkve vzidani bržkone posvetilni križi. Zemljiško gospostvo se je verjetno razvilo iz pristave pod rodbino Zwegkhenburg v zadnji četrtini 17. stoletja in kmalu po letu 1691 prešlo v last rodbine Flachenfeld; Krištof Lovrenc baron Flachenfeld ga je 1. novembra 1758 prodal Juriju Antonu Radoviču. Njegov sin ga je leta 1798 na dražbi prodal Frideriku pl. Pesslerju. Posestvo je nenehno prehajalo iz rok v roke; za Pesslerjem sta bila lastnika Ignac Scarija in Karel Mihael Vogou, leta 1818 ga je kupil grof Mihael Coronini, leta 1831 pa trgovec Anton Snieder. Leta 1858 je posestvo prišlo v last grofov Lanthieri iz Vipave; ti so ga leta 1873 namenili za vinarsko in sadjarsko šolo. Nad vhodnim portalom je vzidana plošča z napisom *Visokorodni gospod Karel Grof Lanthieri poklanja ta grad in pripadajoče zemljišče brezplačno Kranjski deželi za deželno vinarsko in sadjarsko šolo. Dne 18. septembra 1873. leta se je šola otvorila, a dne 30. septembra 1886 po trinajstletnem plodonosnem delovanju zatvorila vsled preselitve na Dolenjsko. V znamenje hvaležnosti Kranjska dežela.* Po zaprtju šole je bil dvorec ponovno v lasti Lanthierijev, a so ga potem že pred drugo svetovno vojno prodali. Po vojni je del kompleksa uporabljala kmetijska zadruga Vipava, zdaj pa je v lasti družine Ferjančič. V 20. stoletju precej predelanemu stavbnemu kompleksu je leta 1998 pogorela streha in je bila pozneje obnovljena.
Izhodišče za datacijo dvorca bi lahko bila letnica, vklesana v sklepnik portala na dvoriščni strani velba *+ / I.A.V.F. / E.I.O.C / 1720 / +.* Stanovanjsko stavbo je verjetno dal zgraditi Janez Andrej baron Flachenfeld (1673–1733); njegov sin Krištof Lovrenc se je v zgodovino zapisal kot umetnostni mecen Florijančiča, Metzingerja in Jelovška.

Arhitektura
Prvotno stanovanjsko poslopje na jugovzhodu je verjetno imelo podolgovat tloris, v začetku 18. stoletja pa mu je bil prečno prizidan še severovzhodni trakt. Glavna fasada poslopja je obrnjena na trg, stranska pa teče vzdolž ene od vaških ulic. Da sta trakta starejša, dokazujejo lepo profilirani kamniti okenski okvirji s prekinjenimi trikotnimi zatrepi v nadstropju. Sredi glavne fasade je preprosta kamnita kalona, skozi katero vodi obokan prehod na notranje dvorišče; to je bilo prvotno verjetno večje, saj je zdaj delno zazidano s pozneje dodanim

stanovanjskim poslopjem. Dvorišče se je proti zahodu razširilo v vrt, zaključen z zidom, ki je tekel v isti liniji kot gospodarska poslopja. Oba trakta rezidenčnega poslopja sta široka le za globino prehodnih sob, vhodi vanje pa so vodili tudi z dolgega, zdaj zazidanega balkona; ta še vedno sloni na izklesanem stebru, v pritličju pod balkonom pa je arkadna veža.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207.
Literatura: VURNIK, MAROLT 1932-1933, str. 16-63, 50; SMOLE 1982, str. 439; SAPAČ 2008, str. 73-80; SERAŽIN 2008, str. 112.

Kamniti most čez Vipavo

RNKD ev. št. 4986.

Enoločni kamniti most čez Močilnik je leta 1803 zgradil zidarski mojster Anton Trost s Slapa; v ograjo je vgrajena spominska plošča z napisom v bohoričici: *IMENITNI MOISTER ANT: TROST / IE STURU TA TERDNI MOST / SKUSI SHPESHE KOM: SLAPNSKIGA / IENU POMUZH GR: IPAUSKIGA / GOSPODA TADEUSA LANTHIRIA / DE USAK BRES SKRBI ZHES DIRIA / TUDI GR: COBENZEL IE DAU / H TEMO DELO EN DOBER MAU / GOSPUD SCARIA IEN TERSHANI / POSEBNU IS DELLAM LOSHANI / SO POMAGALI H TEMU MOSTI / BUCH GA OBDERSH LEIT DOSTI / 18 X 03:.*

Literatura: STELE 1960, str. 103.

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

občina
Ajdovščina

STOMAŽ

V jedru gručasto naselje (RNKD ev. št. 23639) z deloma Brith in Dolenja vas ob cerkvi sv. Tomaža ter zaselki Hrib, Pri Mlinu, Črnigoji, Batagelji, Bratini, Griže in Ljubljanšca leži na flišnem pobočju pod Čavnom, severno od Ceste, ob cesti Ajdovščina-Nova Gorica. V bližini vasi (Na Gradu in Vrhtali) so pod rimsko cesto našli domnevne ostanke poznoantične ali zgodnjesrednjeveške utrjene postojanke (RNKD ev. št. 12171). Jedro vasi je ob župnijski cerkvi s hišami vipavsko-goriškega tipa iz druge polovice 19. stoletja: hiša št. 13 ima na prekladi vegetabilno okrašenega portona vklesan napis *18 FRANZ IHS BROTINA 52*, desno v steni pa hišno znamenje z Marijinim kipcem; nekdanje župnišče (Stomaž 35) s triosnimi fasadami in segmentno zaključenim kamnitim portalom s poudarjenimi prečniki in sklepnikom, na katerem je vklesana letnica 1860, je bilo preurejeno v stanovanja; nasproti hiše št. 40 je stavba s kamnitim portalom s prekladnim nadstreškom, ki ima na prekladi vklesano letnico 1863; ob hiši št. 40 stoji nekdanja vaška šola s štiriosno glavno fasado in letnico 1879, vklesano v levega od dveh kamnitih portalov.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 288 (Stomaž) A 07.

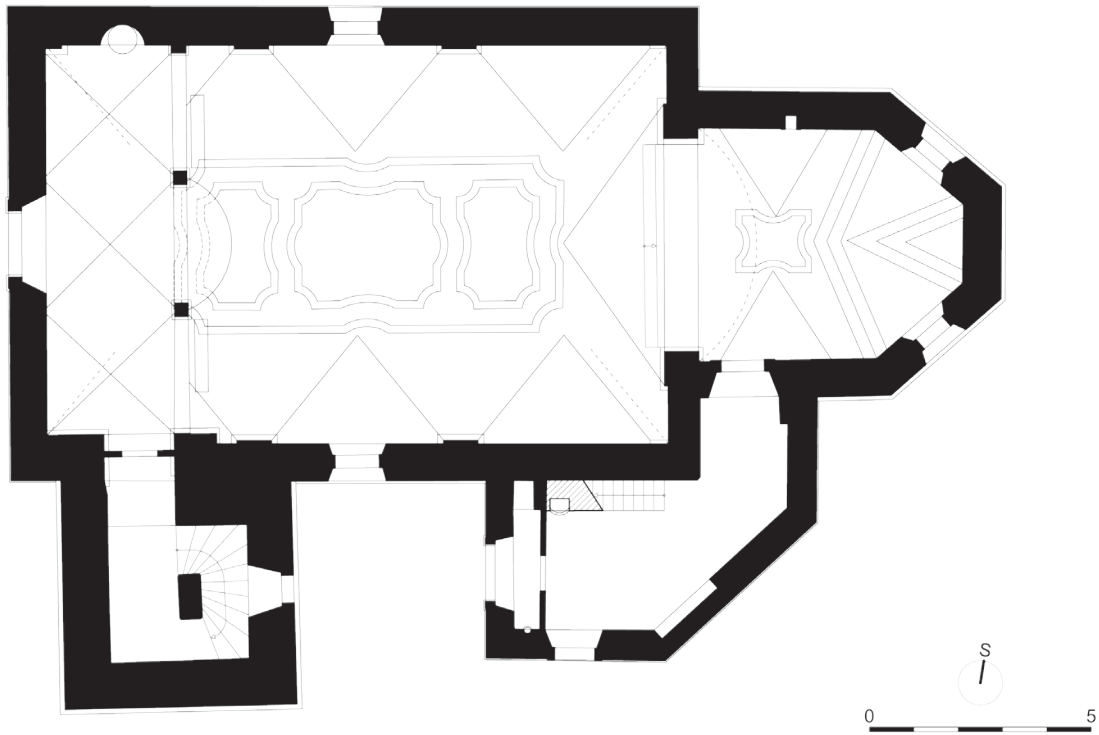
Župnijska cerkev sv. Tomaža
(župnija Stomaž)
RNKD ev. št. 4059.

Lega

386 Velika pravilno orientirana stavba stoji na obzidanem platoju sredi gručastega jedra vasi.

Zgodovinski podatki

Naselje, že tedaj poimenovano po apostolu Tomažu posvečeni cerkvi, se v virih prvič omenja leta 1523. Cerkev je bila sprva podružnica župnije sv. Mihaela v Kamnjah, leta 1792 je bila tu ustanovljena kuracija, sedež samostojne župnije pa je postala leta 1943. Ob vizitaciji leta 1570 sta bila v cerkvi dva oltarja: stranski, posvečen sv. Miklavžu, je imel namesto nastavka lesen križ. Na vrhu fasade je imela zvončnico z dvema zvonovoma, obdajalo pa jo je

obzidano pokopališče. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je še vedno imela oltarja z istima patrocinijema, leta 1764 pa je vizitator ukazal popraviti pokopališki zid in v njem narediti vrata. Leta 1884 je bila stavba na novo zgrajena pod vodstvom stavbnega mojstra Mihaela Blažka iz Lokavca, posvečena pa je bila leta 1885; sedanji zvonik je bil dograjen leta 1889.

Arhitektura

V tlorisu sledi pravokotni ladji ožji tristrano zaključen prezbiterij; ob stiku prezbiterija in ladje je na južni strani prizidana pritlična zakristija. Ob južni steni ladje stoji v tlorisu kvadraten zvonik, ki ima v spodnjih treh nadstropjih, razmejenih s preprostimi kamnitimi venci, majhne pravokotne line, v zgornjem nadstropju pa velike biforne zvonove line, nad katerimi so številčnice ure. Nad konzolastim zaključnim vencem, ki se na sredini vsake

stene trikotno dviga, je osmerostran tambur z majhnimi okroglimi linami v vseh stranicah; zaključuje ga konzolni venec, spet trikotno dvignjen v osi vsake stranice. Zvonik sklepa visoka osmerostrana piramidasta streha.

V osi fasade sta portal s pravokotnim kamnitim okvirjem s profilirano preklado in visoko polkrožno zaključeno okno. Fasado zaključuje z venčnim zidcem oddeljen nizek timpanon z manjšo okroglo lino.

V vzdolžnih stenah ladje je po dvoje okenskih osi. V zahodni predira steno spodaj večje polkrožno zaključeno okno z lijakastim ostenjem, nad njim pa podobno, vendar ožje in nižje okno; v vzhodni osi sta okni le v zgornjem delu stene. V severni steni ladje je vzidana kamnita plošča z vklesano letnico 1884. Prezbiterij osvetljujeta pokončni polkrožno zaključeni okni v poševnih stranicah oltarnega zaključka. Razen oken so cerkvene stene na zunanjščini nerazčlenjene. Ladjo pokriva nizka dvokapna streha s korci; nižja streha prezbiterija je nad oltarnim sklepom tristrano zaključena.

387 V notranjščini je ladja z dvema paroma celih pilastrov in polovičnima pilastroma ob slavoloku razdeljena na tri pole. Večji del zahodne pole zavzema pevski kor na dveh slopih in dveh polslopih; njegova ograja se na sredini balkonasto boči v prostor. Podkorje, ki se odpira v ladjo s tremi segmentnoločnimi arkadami, je obokano s kapastimi oboki, na fasadni steni oprtimi na konzole, zaključene z dekorativnim volutastim razcepom. Stopničasto profiliran venčni zidec, ki nad pilastri plitvo izstopa, se prek slavoločnih slopov nadaljuje tudi v prezbiterij; tu ga v kotih podpirajo dekorativne konzole, podobne tistim pod korom. Ladjo pokriva zrcalni strop z visokim grlom, v katerega se nad posameznimi obočnimi polami zarisujejo globoke sosvodnice s polkrožnimi podločji; v prezbiteriju je banjast obok s sosvodnicami, ki se v oltarnem zaključku strnejo v nekakšno rebrasto konho.

Poslikava

Na oboku in njegovih podločjih so bile leta 1954 naslikane figuralne in deloma simbolične stenske slikarije. V temenu oboka v prezbiteriju je v konkavno usločenem kvadratnem okvirju naslikano Jagnje božje, v medaljonih na sosvodnicah pa so simboli Evharistije, Vere, Upanja in Ljubezni ter Marijin monogram. V podločjih sosvodnic so prizori sv. Filipa, ki pokliče Natanaela, Jezusa in stotnika, Jezusa in Samarijanke ter sv. Tomaža, ki krščuje; v medaljonu ožje srednje sosvodnice nad oltarjem je golob sv. Duha. Slikarije so delo p. Ladislava Pintarja. Freske v ladji je istega leta naslikal Anton Cigoj. V treh razgibano uokvirjenih poljih na zrcalnem svodu je Marijino vnebovzetje, v žarkastih medaljonih v sosvodnicah je preprosta verska simbolika. Na pevskem koru je v luneti na severni steni slika sv. Cirila in Metoda, na južni pa sv. Cecilije (slednja delo Danila Jejčiča).

Oprema

Veliki oltar tabernakeljskega tipa je leta 1885 naredil videmski kamnosek Gregoretti. Za prizmatično menzo z ornamentalno inkrustacijo stoji širši podstavek, katerega stranska slopa nosita mavčna kipa sv. Petra in Pavla (oba v. 153 cm); na sredini je marmornat tabernakelj s kupolastim baldahinom. Nad njim visi na steni oltarna podoba Kristusa z nejevernim Tomažem (o. pl., 180 x 120 cm), klasicistično delo Josefa Schoepfla. 388

Marmornata stranska oltarja, postavljena nekoliko poševno ob slavoloku, sta enaka: nad menzo z reliefno okrašenim stipesom stoji vsakič par stebrov, ki nosita na sredini izstopajoče konzolno ogredje; nad njim je nizka volutasta atika. Glavnino oltarja zapolnjuje polkrožno zaključen okvir za sliko z raznobarvno marmornato inkrustacijo. V severnem oltarju je slika sv. Miklavža (o. pl., 196 x 110 cm), prav tako Schoepflovo delo, pokončno ovalna slika v atiki kaže Jezusa otroka z orodji mučeništva (o. pl., ok. 45 x 35 cm). V tronu južnega oltarja je urejena lurška votlina s kipom Lurške Matere božje (les, v. 100 cm); v atiki je ovalna slika nadangela Rafaela z mladim Tobijo (o. pl., ok. 45 x 35 cm). 390, 391 389

Ob južni steni ladje je pritrjena prižnica pravokotnega tlorisa s porezanimi vogali; porezi so okrašeni z rastlinskimi girlandami, sprednja stranica pa z reliefnimi simboli. Na strehi, okrašeni z lambrekinastim baldahinom in sklenjeni z volutastimi rebri, sta tabli postave.

Daritveni oltar z ambonom je bil narejen leta 1989 po načrtih Jožeta Kregarja. Ob Miklavževem oltarju visi na severni steni ladje misijonski križ z lesenim korpusom (v. 117 cm) z začetka 20. stoletja. Pod pevskim korom je v vdolbini v severni steni ladje, nekdaj zaprti s kovano železno ograjo, krstni kamen. Ob njem je vzidana plošča z napisom: *B. NB. NV. / L. 1885 17. OKT. NA PRAZNIK SV. HEDV. KR. VDOVE / SO / GG. ALOJZIJ ZORN NADŠK. GOR. TO CERKEV / IN NJENI GL. OLTAR POSVETILI POLOŽIVŠI V / VANJ SVETINJE SV. KVIRINA IN SV. KRIZOGO / NA MM. NA ČAST SV. TOMAŽA AP. PODELIVŠI VERN. OBISK. TE CERK. DNE POSVEČ. JE / DNOL. DNE OBLET. PA 40. DNEV. ODPUSTEK*.

Križev pot (o. pl., 103 x 73 cm) po Fürichu je naslikal Josef Schoepfl.

Na dveh procesijskih križih iz pozlačene in posrebrene tolčene pločevine sta upodobljena Kristus na križu (v. 75 cm) in sv. Andrej (v. 60 cm).

Intarzirana zakristijska omara je kvaliteten izdelek iz 1761 in je bila dvakrat obnovljena. Na vrhu nastavka je vžgano besedilo: ***Pri popravilu omare sem na tej ploskvi opazil letnici*** *1761 in 1871. Čoha Andrej 31. 3. 1993*.

Na platoju pred cerkvijo stoji zvon z reliefi Križanega, sv. Jurija, sv. Antona Padovanskega, Matere božje in sv. Jožefa s poškodovanimi napisi, delo livarne Francesco Broili iz Vidma iz leta 1898. V zvoniku so štirje zvonovi, vsi uliti 1990 v livarni Ferralit: veliki je posvečen sv. Cirilu in Metodu, srednji Devici Mariji, mali sv. Miklavžu in navček Vstalemu Kristusu.

Viri: Porcia 1570, f. 423 v; ŽA Stomaž.
Literatura: KOS 1954, str. 176, 178; ATTEMS 1994, str. 25; LOZAR ŠTAMCAR 1998, str. 85–86; ATTEMS 2000, str. 111; HÖFLER 2001, str. 133; LOZAR ŠTAMCAR 2003, str. 30, 96; KEMPERL 2004, str. 188–190; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Na pokopališče vodijo kovana vrata z letnico 1842. Sredi pokopališča stoji kamnit križ s trilistno oblikovanimi kraki, na bazi pa je pod lobanjo s prekrižanimi kostmi vklesana letnica 1914.

Kapelica Srca Jezusovega

385 Neogotska zidana kapelica z začetka 20. stoletja stoji levo pred vhodom na pokopališče. Šilasto ločno zaključen pilastrski vhod zapirajo kovana vratca; pločevinasta dvokapna streha, vrh katere je manjši obelisk s križem, ima okrašen zatrep. Stranski steni predirata visoki šilasto zaključeni okni, notranjost pa pokriva raven strop. V zastekljeni niši stoji polihromiran mavčni kip Srca Jezusovega (v. ok. 115 cm).

Marijina kapelica

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa s konca 19. stoletja stoji na škarpi nad cesto, ki vodi v vas. Preprosto banjasto obokano stavbo, pokrito z dvokapno korčasto streho, krasi le segmentno zaključena odprtina s kovanimi vratci. V njej je nad menzo zastekljena niša s sliko Žalostne Matere božje (o. pl., 70 x 50 cm). V škarpi pod kapelico je manjša polkrožno zaključena niša.

Kapelica Lurške Matere božje

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa s segmentno zaključenim vhodom in dvokapno korčasto streho nad trikotnim čelom stoji ob cesti na začetku zaselka Bratini; v banjasto obokani notranjščini, zaprti s kovanimi vratci, stoji v zastekljenem stopničasto zaključenem okvirju s križem porcelanast kipec Lurške Matere božje.

Znamenje

Ob cesti med zaselkoma Brith in Bratini stoji na tlakovanem kamnitem podestu kamnit križ z bronastim Križanim (v. korpusa 140 cm), postavljen, kot pove eden od napisov na podstavku,

leta 1993. Drugi napis sporoča *KRIŽ – ZNAMENJE ODREŠENJA / POT K VSTALEMU KRISTUSU*, tretji pa *ZADNJI DRAGOCEN DAR / GOSPE SLAVE NAŠI ŽUPNIJI*.

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 24080.

Spomenik je vzidan v škarpo nad cesto, ki vodi mimo pokopališča k župnijski cerkvi. Postavljen je bil leta 1948 po načrtih arhitekta Teodorja Lojka. V opečnato steno, zgoraj zaključeno z masivnim kamnitim Triglavom, je vzidana marmornata napisna plošča, spredaj stoji na platoju stebrast kamnit pil.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 110.

385

386

387

388

389

390

391

ŠMARJE

občina
Ajdovščina

Koncentrično raščeno gručasto naselje v Vipavskih Brdih nad dolino potoka Branice ob cesti Velike Žablje–Štanjel (RNKD ev. št. 4949). Naselje z ozkimi, ponekod velbanimi "gasami" in hišami vipavsko-goriškega tipa s številnimi ohranjenimi klesanimi arhitekturnimi elementi ima več zaselkov: Jakulini (RNKD ev. št. 29648), Podlasi, Potoki in Hrastje (RNKD ev. št. 29647). Na Sv. Tibotu in v Zavrhu (RNKD ev. št. 4961) je domnevno stala že poznoantična naselbina. Na Sv. Tibotu ležijo ruševine nekdanje šmarske podružnične cerkve sv. Teobalda, ki se v vizitacijskih popisih omenja med letoma 1650 in 1782; v vizitacijskem zapisniku goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz 1750 je navedena kot cerkev sv. Iva (*s. Ivonis*), v njej pa je stal en sam popravila potreben oltar, posvečen sv. Ivu, Barnabi in Vilibaldu. Na mogočni stavbi župnišča (Šmarje 6) je na obcestni fasadi kletni portal z napisom *ANN: 1. 6. 20: DIVAE. MRAE. ECCL:* na prekladi; bržkone izvira iz župnijske cerkve in je bil odstranjen ob prenovi v drugi polovici 18. stoletja. Morda izvira iz cerkve tudi portal s profiliranimi podboji in preklado z motivom jajčevnika, vzidan v škarpo pod hišo št. 46. V zaselku Hrastje naj bi bil stal samostan; morda gre za mogočneje grajeno hišo št. 56 s kamnitim konzolnim vencem. Na zahodni strani ima v pritličju polkrožno zaključen kamnit portal s poudarjenimi prečniki in sklepnikom, v nadstropju pa na kljunastih kamnitih konzolah kamnit balkon s kamnitim portalom, ki ga poleg baz z rozetami krasi profiliran prekladni nadstrešek. V zaselku Jakulini je na hiši št. 59, rojstni hiši Matije Vertovca, pod slemenom nekdanjega zatrepa vzidan kamen z napisom *17 IHS 58*. V zaselku Potok ima hiša št. 62 na zadnji strani zazidana kvadratna gotsko oblikovana kamnita okna; hiša št. 63 ima še ohranjen polkrožno zaključen kamnit portal s prečniki in sklepnikom, v nadstropju pa sredi fasade balkonska vrata s profiliranim prekladnim nadstreškom. V zaselku Podlasi v dolini Branice vodi čez potok Cuklovec enoločen iz kamnitih klesancev zgrajen most (RNKD ev. št. 29302).

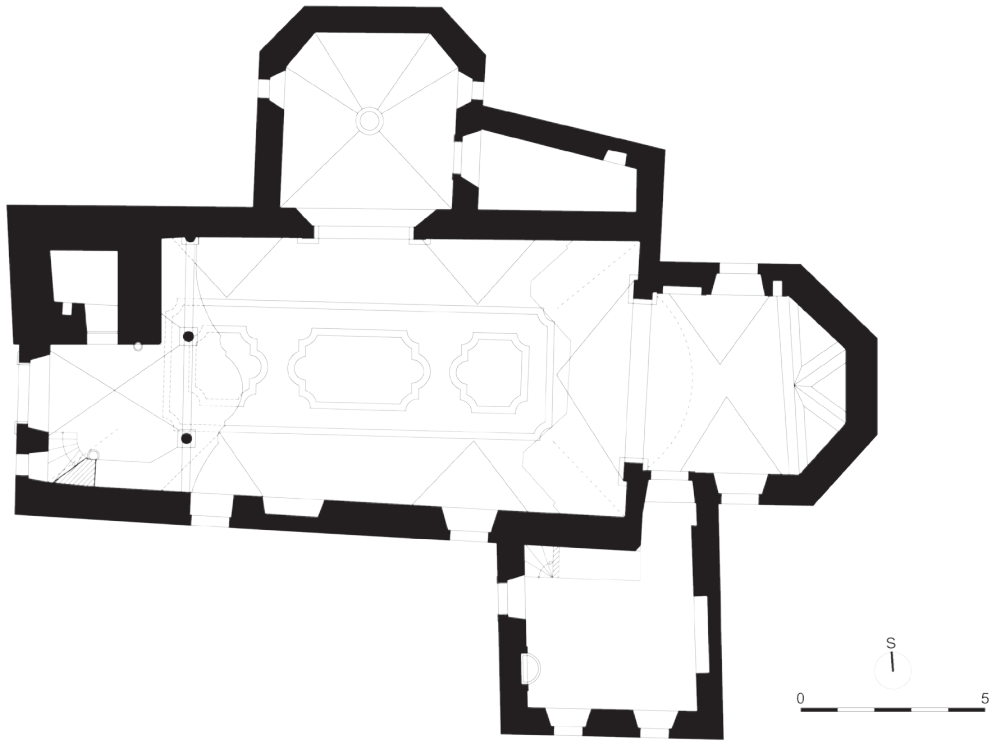
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Primorsko, G 194 (Šmarje) A 04 B; Premrl 2002–2003.
Literatura: Matiji Vrtovcu 1884; ATTEMS 1994, str. 39, 124; HÖFLER 2001, str. 158.

Župnijska cerkev Marijinega imena
(župnija Šmarje na Vipavskem)
RNKD ev. št. 4048.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na dvignjenem, obzidanem platoju sredi naselja; do njegovega obzidja s slopastim portalom na zahodni strani vodi kamnito stopnišče.

Zgodovinski podatki
V virih se cerkev prvič omenja leta 1330. Posvečena je bila leta 1425, ponovno leta 1574 in tretjič 1624, po barokizaciji na začetku 17. stoletja. Od leta 1630 je bil pri cerkvi sedež kaplanije, samostojna župnija pa so Šmarje postale leta 1867. V stavbo je bila ob barokizaciji vključena starejša, prvotno prostostoječa kapela sv. Lucije. V poznem 18. stoletju je bila stavba znova predelana, povišana in obokana. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 so bili v cerkvi štirje oltarji; stranski so bili posvečeni sv. Štefanu, sv. Luciji in sv. Zenu. Ob vizitaciji leta 1764 se omenjata oltarja sv. Zena in sv. Boštjana, namesto stare, tesne zakristije pa so se takrat odločili postaviti novo; zgrajena je bila pred letom 1772. Leta 1883 je prezbiterij in strop v ladji poslikal Simon Ogrin.

Arhitektura
V tlorisu nepravilno pravokotni ladji, v katero je ob severnem vogalu fasade vključen zvonik, sledi proti vzhodu tristrano sklenjen prezbiterij; na severni strani izstopa iz ladje nižja, globoka, tristrano zaključena kapela z manjšim prizidkom nepravilnega pravokotnega tlorisa na vzhodu, na južni strani pa je ob stiku ladje in prezbiterija prizidana večja zakristija.
392 Levo polovico gladke fasade zavzema rahlo rizalitno izstopajoč zvonik, zato je glavni portal pomaknjen v desno; nad njim je lunetno okno, pod profiliranim podstrešnim vencem napušča pa še manjše okroglo okno s kamnitim okvirjem. Na prekladi kamnitega portala, okrašenega z rozetami, je manjši relief Marije z Jezusom, nad njo pa je vzidana starejša preklada iz časa prve barokizacije s kronogramom *SANCTISMA VIRGINI POSVERE DIVOTI* (1620). Desno od portala je pokončno pravokotno okno; kvadratno okno v zahodni steni zvonika je vzidano višje. Čokati zvonik oglejskega tipa je do nadstropja z bifornimi zvonovimi linami nerazčlenjen, nad njimi pa stavbo sklepa kamnit konzolni venec, nad katerim je nerazčlenjen osmerokoten tambur s kamnito piramidasto streho. Južno steno ladje členi dvoje okenskih osi, v katerih sta spodaj pokončno pravokotno in zgoraj lunetno okno. Severna stena ladje nima oken, dve ozki pravokotni okni z gladkima kamnitima okvirjema pa sta v zahodni in vzhodni steni kapele. Prezbiterij

ima v severni in južni steni po eno pravokotno okno v pritličju in lunetno nad njim; stene oltarnega zaključka so brez oken. V zakristijo vodi kamnit portal s prekladnim nadstreškom na zahodni strani, na južni pa ima par skoraj kvadratnih oken. Cerkev je prekrita z dvokapno korčastno streho, streha nad kapelo je tristrano, nad zakristijo pa čopasto zaključena. Vzdolžni steni ladje v notranjščini obteka ogredje z bogato profiliranim venčnim zidcem, nad katerim se dviga visok zrcalni obok; v njegovo grlo se zajedajo sosvodnice. Zrcalo stropa obroblja profiliran štukiran okvir, zapolnjen s tremi razgibanimi manjšimi uokvirjenimi polji za freske. Zahodna stena je nerazčlenjena, ob njej pa stoji na dveh stebrih in polstebru na južni strani delno odrezan pevski kor, katerega zidana ograja na sredi konkavno-konveksno izstopa v prostor; bogato kamnoseško okrašeni arkadni loki so iz 17. stoletja. Večji del severne pole križno obokanega podkorja zaseda vzidani zvonik z vhodom, južno polo pa ozko

393

stopnišče na pevski kor. Ladijsko ogredje preko pilastrskega slavoloka preide v prezbiterij, katerega stene v oltarnem zaključku členijo zalomljeni pilastri. V rahlo potlačeni banjasti obok se zarisujeta sosvodnici; obok zaključka je ločen z oprogo, z oprogami obdane sosvodnice zaključka pa ustvarjajo vtis rebraste polkupole. V južni steni prezbiterija vodi v zakristijo vhod z bogato inkrustiranim pravokotnim kamnitim okvirjem.
V severni steni ladje se odpira kamnit pilastrski slavoločni vhod v bočno kapelo sv. Lucije; bogato inkrustirana arkada se v temenu zaključi z volutastim sklepnikom. Kapelo pokriva šotorast obok s poudarjenimi grebeni, ki se na temenu združijo v uokvirjenem medaljonu s Kristusovim monogramom. V vzhodni steni je kamnit portal, ki vodi v pomožni prostor.

Poslikava

V poljih zrcalnega oboka v ladji je Simon Ogrin leta 1883 naslikal Marijino vnebovzetje, Marijino kronanje ter sv. Fabijana in Boštjana, poslikal pa je tudi stene in obok prezbi-
394 terija: na oboku je Bog Oče v spremstvu angelov in goloba sv. Duha, v lunetah nad oltarnim zaključkom so kralj David, Zaharija in sv. Ana z Marijo, na stenah zaključka ob oltarju sta levo nadangel Gabrijel in desno klečeča Marija v prizoru Oznanjenja.

Oprema

395 Poznobaročni veliki oltar z navzgor trapezasto razširjeno volutasto menzo, katere stipes krasi kartuša s kelihom in hostijo, obstopata diagonalno zasukana podstavka sivo-belega zunanjega para kompozitnih stebrov; stebra nosita ogredje z okrajki, na katerih sedi par kamnitih angelov. Drugi par kompozitnih stebrov iz rdečega kamna nosi ogredje s trapezasto sklenjeno atiko, v kateri je tondo z golobom sv. Duha, na vrhu pa angelček z napisnim trakom. V razgibano ločno sklenjenem okvirju trona je v baročni tradiciji naslikana, zgoraj
396 odrezana oltarna slika Matere božje z Detetom (o. pl., 178 x 96 cm), ki jo spremljata levo sv. Ana in desno sv. Jožef. Oltarni nastavek robita spotegnjeni vegetabilno dekorirani voluti, na obhodnih lokih z dekorativnimi rokokojskimi zaključki pa stojita kamnita kipa sv. Janeza Krstnika (v. 90 cm) in sv. Roka (v. 87 cm). Na menzi stoji bogato inkrustiran stebrni tabernakelj z volutastim nastavkom, ki nosi čebulasto strešico.
V ladji stojita poševno ob slavoločni steni enako oblikovana stranska oltarja. Na škatlasti menzi, katere antependij je okrašen z volutami in listovjem, stoji nastavek s paroma stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ki nosijo ogredje z volutasto atiko. Na volutastih okrajkih ob atiki posedata angelca, prevojno-segmentni zaključek atike pa krasijo putto in
397, 398 angelski glavici. Severni oltar ima v tronu sliko sv. Družine na begu v Egipt, delo Antona Kobala (o. pl., 168 x 80 cm, sig. d. sp. *Ant. Kobau pinx:;* l. sp. napis ***Restaurauit 1906***

Švanirlik), v atiki pa sliko sv. Štefana (o. pl., ok. 60 x 50 cm); v južnem oltarju je slika 399
sv. Boštjana (o. pl., 167 x 77 cm, l. sp. napis ***Restavravit*** *Švanirlik 1910*), v atiki pa sv. 400
Teobalda (o. pl., 60 x 50 cm).
Poznobaročni oltar v kapeli sv. Lucije ima škatlasto menzo s trapezasto oblikovanim ante- 401
pendijem, sredi katerega je listna kartuša. Nastavek tvorita para stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ki nosita ogredje z volutasto atiko, na kateri stoji manjši angel; na okrajkih ogredja sedita angelca. Nastavek robita ob straneh razpotegnjeni listnati voluti, na obhodnih lokih pa stojita kamnita kipa sv. Barbare in sv. Apolonije (oba v. 92 cm). Oltarna slika sv. Lucije (o. pl., 174 x 92 cm) je delo Antonia Parolija. 402
Na vzhodni steni kapele visi misijonski križ (les, v. korpusa 100 cm).
Križev pot (o. pl., 78 x 64 cm) v baročni tradiciji iz prve polovice 19. stoletja je delo slikarja iz Layerjevega nasledstva.
V južni steni ladje je niša s krstnim kamnom.
V zakristiji je lepa kredenčna omara iz leta 1715 (letnica pod atiko). Barvito inkrustiran lavabo dopolnjuje vklesan napis *LAVA. PRIVS. / CORDA. MVNDA. / MANVS 1772*.
V zvoniku so trije zvonovi: veliki, posvečen Mariji, in srednji, posvečen sv. Jožefu, sta bila ulita 1992 v livarni Ferralit, mali zvon, posvečen sv. Ani, ulit leta 1737 v livarni Samassa, je bil prinesen iz cerkve sv. Urha pri Ljubljani.

Viri: Premrl 2002–2003.
Literatura: STESKA 1927, str. 339; ŽIGON 1982, str. 119; ČERV 1985; ATTEMS 1994, str. 39; ŠERBELJ 1996, str. 133; KORŠIČ-ZORN 1999; ATTEMS 2000, str. 125; ŠERBELJ 2000, str. 137; HÖFLER 2001, str. 157; MIKLAVČIČ PINTARIČ 2005, str. 105-109; BLAŽKO 2011.

Kapelica Srca Jezusovega

RNKD ev. št. 29311.

Odprta zidana kapelica kvadratnega tlorisa, pokrita z dvokapno streho, stoji na začetku vasi 404
pri hiši št. 45 ob cesti, ki pripelje v Šmarje iz Velikih Žabelj. S treh strani je odprta s slopnimi arkadami, preddverje pa je križno obokano. Na fasadi ima nad sklepnikom z izklesanim reliefom Srca Jezusovega kamnito ploščo z napisom ***S****RCE* ***J****EZUSOVO, POTRPEŽLIVO / I****N*** *NESKONČNO USMILJENO / U****SMILI*** *SE NAS! 1906*. V plitvi, banjasto obokani notranjščini, zaprti s kovanimi vratci, je na zadnji steni nad menzo v polkrožno zaključeni zastekljeni niši mavčni kip Srca Jezusovega (v. ok. 100 cm). Kapelico je dala postaviti družina Nussdorfer.

Kapelica Lurške Matere božje
RNKD ev. št. 29312.

Ozka zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji v zaselku Podlasi v dolini Branice, ob odcepu proti Šmarjam. Kamnit, polkrožno zaključen pilastrski vhod zapirajo kovana vrata, nad njim pa se dviga trikotno čelo z dvokapno korčasto streho. V križno obokani notranjščini stoji na menzi s kamnito ploščo, na kateri je napis *Sv. Maria Pomoč Kristjanov / Prosi Za Nas!*, lesen kip Lurške Matere božje (v. 80 cm).

Znamenje
Pred hišo št. 43 stoji nizko zidano slopno znamenje z nakazanim pilastrskim vhodom in s polkrožno zaključeno nišo, zaprto s kovanimi vratci; pokrito je z dvokapno korčasto streho. Zgrajeno je bilo bržkone konec 19. stoletja. V nekoč poslikani niši stoji novejši kipec Fatimske Marije.

Znamenje
RNKD ev. št. 29310.

Zidano slopno znamenje pravokotnega tlorisa, postavljeno v drugi polovici 19. stoletja, stoji jugovzhodno od vaškega jedra ob poti proti zaselkoma Potoki in Hrastje. Polkrožno zaključen vhod z nakazanim ogredjem iz dveh venčnih zidcev vodi v plitvo nišo z manjšo polkrožno zaključeno zastekljeno nišo, v kateri stoji novejši mavčni kipec Device Marije. Nad profiliranim podstrešnim vencem pokriva znamenje dvokapna korčasta streha.

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 24079.

Pri osnovni šoli stoji na ograjenem platoju s stopniščem leta 1954 odkrit spomenik NOB v obliki piramide, zgrajene iz rustično klesanih kvadrov. Vanjo sta vdelani napisna plošča in petero-kraka zvezda nad njo.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 110.

Spomenik Matiji Vertovcu

Na škarpi ob stopnišču, ki vodi k župnijski cerkvi, je pritrjena marmornata napisna plošča, na njej pa je bronasto poprsje Matije Vertovca, delo Mirsada Begića. Spomenik je bil odkrit leta 2001. 403

Viri: http://www.poljsakova-brajda.si/predstavitev.html (stanje 19. 9. 2012).

Osnovna šola (Šmarje 48)

Šola, zgrajena leta 1891, stoji ob cesti Šmarje–Branik, ob odcepu proti zaselku Potok. Historistično enonadstropno stavbo razgibanega tlorisa obteka visok stopničasto stopnjevan talni zidec, maltaste obrobe oken v pritličju povezujejo dekorativni trakovi, vogali stavbe so okrašeni z lizenami, nadstropji pa deli dvojni venčni zidec.

Viri: http://www2.arnes.si/~osngdobsm/zgodovina.html (stanje 19. 9. 2012).

392

393

394

395

396

397

398

399

400

401

402

403

404

občina
Ajdovščina

TEVČE

Razpotegnjeno naselje nad levim bregom Vipave na zahodnem robu Planinske planote.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 194 (Šmarje) A 01.

Marijino znamenje
RNKD ev. št. 1514.

405 Zidano znamenje iz druge polovice 20. stoletja pri hiši Tevče 16 a, v bližini razpotja proti Ustju in na Planino, stoji ob cesti na dvignjenem podestu, do katerega vodijo tri stopnice. Nad segmentno zaključeno nišo se dviga trikotno čelo z lesenim razpelom, pod napuščem dvokapne strehe, krite s korci, pa stavbo obteka kamnit zidec. Banjasto obokano nišo, zaprto z umetno kovanimi vratci, obdaja kamnit okvir s poudarjenimi polico, prečniki in sklepnikom z Marijinim monogramom, v niši pa stoji kipec Brezmadežne (v. ok. 30 cm), novejše serijsko delo.

405

USTJE

občina
Ajdovščina

Razloženo naselje na nizkem slemenu, ki ga na jugu oklepa reka Vipava, na severovzhodu pa njen pritok Jovšček. Sredi polja Nad Vasjo so našli ostanke gradbenega materiala iz rimske dobe (RNKD ev. št. 29536). V južnem delu naselja dominira župnijska cerkev sv. Justa, na najvišje ležečem delu vasi pa stoji na manjši vzpetini podružnična cerkev sv. Janeza Evangelista, zgrajena domnevno na temeljih protiturškega tabora. Leta 1942 so vas skoraj do tal požgali pripadniki italijanskih sil.

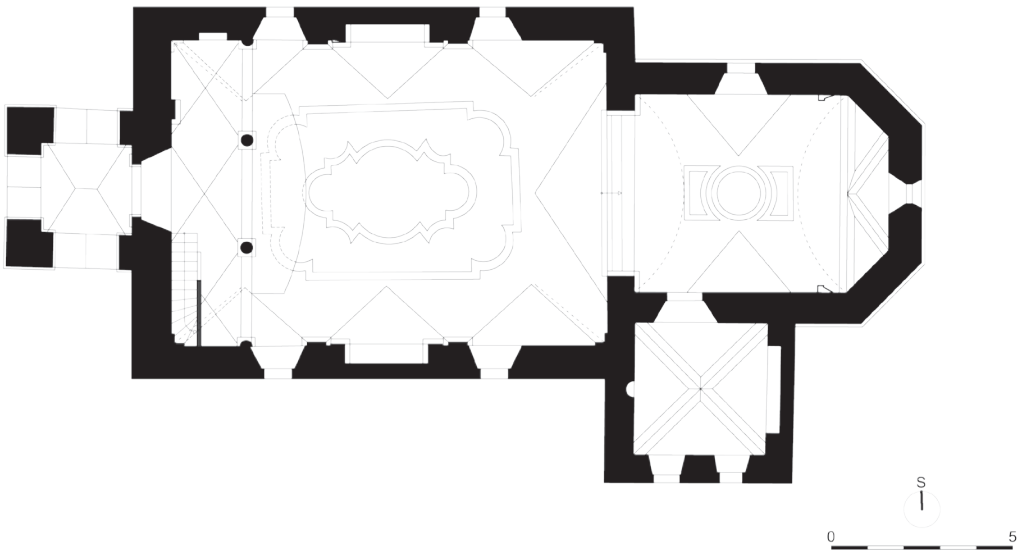
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 199 (Ustje) A 03.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 215–218; RAVBAR 1959; FERENC 1977; Ustje 2000.

Župnijska cerkev sv. Justa
(župnija Ustje)
RNKD ev. št. 4091.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji v južnem delu vasi. Obkroža jo s kamnitim zidom obdano pokopališče, na katerega vodi pilastrski vhod iz 19. stoletja.

Zgodovinski podatki
Cerkev je bila zgrajena sredi 16. stoletja; na pevskem koru je bila vklesana letnica 1562. V virih se prvič omenja leta 1650; v vizitacijskem poročilu goriškega arhidiakona Janeza Krstnika Križaja iz 1698 je dokumentirana kot podružnica Vipavskega Križa, v vizitacijah Karla Mihaela Attemsa iz 1750 pa se omenja s patrocinijem sv. Justa in sv. Barbare. V letih 1736–1740 je bila cerkev prezidana in 4. novembra 1766 posvečena. V 19. stoletju je bila prenovljena notranjščina. Leta 1921 je bila pri cerkvi ustanovljena župnija.

Arhitektura
Cerkev sestavljata pravokotna ladja, pred katero stoji zvonik, ter ožji in nekoliko nižji tristrano sklenjen prezbiterij, ki mu je na južni strani prizidana pritlična zakristija.

406 Dvonadstropni zvonik kvadratnega tlorisa v osi fasade je oglejskega tipa z osmerostranim tamburjem, zaključenim s kamnito piramidasto streho; nadstropja so ločena z zidci in členjena z dvema manjšima pravokotnima linama in bifornimi linami za zvonove, v zahodno steno pa sta v pritličju vzidana nagrobnika. Ob straneh zvonika člení fasado na vsaki strani po eno pravokotno okno in v osi nad njim polkrožno zaključena niša. Severno in južno steno ladje
407 členita po dve pravokotni okni v pritličju, v vzdolžnih stenah prezbiterija sta po eno pravokotno okno v pritličju in eno lunetno v nadstropju, v vzhodni steni pa polkrožno zaključeno okno. Zakristija ima poleg vhoda v južni steni še kvadratno okno. Zunanjščina cerkve je belo ometana z izjemo vogalov, kjer so vidni kamniti šivani robovi. Dvokapna streha cerkve in pultna streha zakristije sta kriti s korci.

Iz križno obokane zvonice, odprte s tremi šilastoločnimi vhodi, vodi v ladjo kamnit portal s profiliranim prekladnim nadstreškom. Na ogredju je napis *DIE. 4. NOVEMBRIS. 1766. COSECRATA*, nad bazama z rombi sta v podboje portala vklesani cvetni vazi. Ob vhodu sta v fasado vdelana kamnita kropilnika. V notranjščini členijo stene ladje toskanski pilastri, ki jo delijo na tri pole; srednja se ob straneh odpira s pilastrsko-slavoločnima nišama. Ladjo obteka bogato profiliran venčni zidec, nad katerim se dviga zrcalni obok s sosvodnicami, v sredini okrašen s razgibanim štukiranim okvirjem. Pred leti povečani pevski kor nosita ob straneh toskanska

polstebra, na sredini pa toskanska stebra; na segmentnih lokih sloni zidana ograja, ki je v sredini izbočena z novejšo leseno ograjo. V južnem kotu križno obokanega podkorja vodijo na kor lesene stopnice. V za dve stopnici višji prezbiterij vodi pilastrski slavolok, ki ima v sklepu agrafo. Prezbiterij je banjasto obokan, obok pa nosi venčni zidec na volutasto za- 408
ključenih konzolah; na temenu oboka z vrezanimi sosvodnicami je troje štukiranih okvirjev. V južni steni prezbiterija je vhod v zakristijo, ki ima vrezan križni obok. Ladja je tlakovana s šamotnim tlakom (češko delo iz ok. 1900), prezbiterij pa s šahasto položenimi črnimi in sivimi kamnitimi ploščami.

Poslikava

Na oboku prezbiterija je v ovalnem okvirju naslikan golob sv. Duha, na ladijskem oboku pa Brezmadežna. V lunetah srednje pole v ladji sta podobi Vrnitev izgubljenega sina na severni in Mojzes prejema tabli postave na južni steni. Sočasna dekorativna poslikava je bila prebeljena, na severni steni prezbiterija so pod ometom še vidni njeni ostanki. Poslikava naj bi bila nastala v prvi polovici 20. stoletja.

Oprema

Veliki marmornati stebrni oltar, posvečen sv. Justu, ima na antpendiju škatlaste menze z 409
bogatim listovjem obdano kartušo. Na menzi stoji tabernakelj, pokrit s čebulasto kupolo, na kateri je marmornat kipec Vstalega Kristusa; stene tabernaklja členijo niše s kipi angelov, na pozlačenih tabernakeljskih vratcih je relief Križanega. Nastavek tvorita dva para stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ob straneh pa ga robijo razpotegnjene volute. Stopničasto zalomljeno ogredje zaključuje volutasta atika z zalomljenim trikotnim zatrepom, vrh katerega sedi kamnit angelček s parom angelskih glavic; para angelskih glavic sta postavljena tudi na ogredje ob atiki, na okrajkih pa sedi par kamnitih angelov. Na inkrustiranih obhodnih lokih oltarja stojita kipa apostolov sv. Petra in sv. Andreja (oba kamen, v. ok. 90 cm). Oltarna slika Poveličanje sv. Justa s sv. Petrom in sv. Andrejem (o. pl., ok. 190 x 410
90 cm) je delo druge polovice 19. stoletja v baročni maniri.

Stebrna marmornata stranska oltarja, ki stojita ob slavoločni steni, posnemata formalno zasnovo velikega in se med seboj razlikujeta le v podrobnostih; nad trapezasto menzo z antependijem, ki ga krasi iz listnatih volut oblikovana srčasta kartuša z angelsko glavico na vrhu, se dviga nastavek s parom stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ki nosita prekinjeno ogredje s segmentno zaključeno volutasto atiko, vrh katere sedita angelca, ki držita venec cvetja, na okrajkih pa poseda par angelov adorantov; v atiki je v tondu golob sv. Duha. Levi 411, 412
oltar, posvečen sv. Barbari, ima v tronu sliko sv. Barbare s sv. Miklavžem in sv. Marjeto

413, 414 (o. pl., 144 x 88 cm) iz sredine 18. stoletja. Desni oltar ima v tronu nazarensko sliko Marije Kraljice z Detetom (o. pl., 144 x 90 cm), delo Henrika Dejaka s konca 19. stoletja. V severni oltarni niši v ladji stoji na podstavku kip Srca Jezusovega (mavec, v. ok. 83 cm) iz okoli 1900 in poleg njega marmornat krstni kamen; prej je bil tu naslikan oltarni nastavek, ki je posnemal arhitekturo stranskih oltarjev. Na steni v južni oltarni niši visi misijonski križ (v. korpusa ok. 185 cm), ki ga je včasih dopolnjevala freska z Marijo in sv. Janezom Evangelistom z začetka 20. stoletja. Križev pot je iz prve polovice 19. stoletja (o. na bakreni plošči, 65 x 47 cm). Bandero s tiskano podobo Brezmadežne je novejše.
V severni steni prezbiterija je vzidana omarica za sveta olja s kamnitim lokom na oslovski hrbet; zapirajo jo mrežasta vratca iz 16. stoletja.
V zakristiji je baročna kiparska skupina Krst v Jordanu (les, v. 48 cm) in lesen procesijski križ. Zakristijska omara in klečalnik sta iz 19. stoletja.
V zvoniku so štirje zvonovi, uliti leta 1991 v livarni Ferralit: veliki je posvečen sv. Justu, srednji sv. Cirilu in Metodu, mali pa Mariji. Pred cerkvijo stoji počen in zavarjen zvon, ulit 1918 v livarni Broili.

Viri: Velepič 1948; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 216–218; SMOLE 1967 e; SMOLE 1979; ATTEMS 1994, str. 28; ATTEMS 2000, str. 113–115, 124; HÖFLER 2001, str. 154; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 204–206; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Janeza Evangelista

(župnija Ustje)

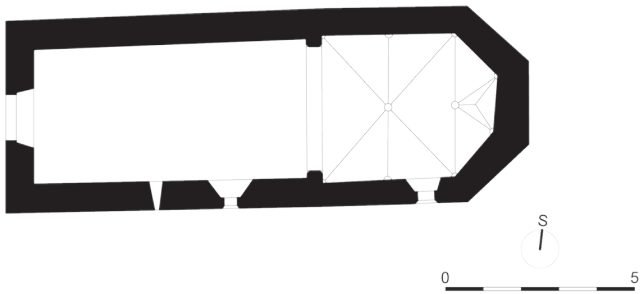
RNKD ev. št. 4092.

Lega

Pravilno orientirana in z nizkim kamnitim zidom obdana cerkev stoji na vrhu s hišami pozidanega griča nad severnim delom vasi. V prenovljeni zid s stopniščem na jugu je na vzhodni strani vdelan nov manjši marmornat blok s pleteninasto reliefno dekoracijo.

Zgodovinski podatki

Kot priča napis nad portalom, je bila stavba zgrajena leta 1618, morda na temelju starejše taborske cerkve. V virih je prvič omenjena leta 1650; v letih 1764 in 1773 se navaja s patrocinijem sv. Treh kraljev. Skupaj z obzidjem je bila obnovljena v letih 1988 in 2008.

Arhitektura

V tlorisu kapelno zasnovana cerkev ima pravokotno ladjo in enako širok, vendar nekoliko nižji tristrano sklenjen prezbiterij. Skromno fasado člení preprost pravokoten kamnit portal, na katerem je na ravni prekladi vrezan težko čitljiv napis *S[ANCTUS)]: I[OANNES]: E[VANGELISTA]. / B. B. G[ASTALD]^{O}. AN[N]O: D[OMI]NI 1618 P[AROCHUS]: K. GUS.G.* 415

Nad fasado se dviga zvončnica z dvema linama za zvonove. Južno steno ladje členita ozka kamnita lina in šilastoločno okno s posnetim ornamentiranim kamnitim okvirjem iz 19. stoletja, južno steno prezbiterija pa starejše, polkrožno zaključeno kamnito okno s poševno porezanim robom. Ladjo in prezbiterij pokriva dvokapna korčasta streha; na podstrešnem vencu prezbiterija je napis *I660 MDCLXIP.*

Notranjščina ladje ima odprto ostrešje, prekrito s planetami, ki so enakomerno poslikane z rombastim vzorcem; na eni je zabeležena datacija prenove *JA / SM / 2008.* Tla prezbiterija so za stopnico dvignjena nad nivo ladje, pokriva ga enopolni križnorebrast obok s triosminskim zaključkom; rebra izraščajo iz grobo obdelanih kamnitih konzol. Med prezbiterijem in ladjo je potlačen kamnit ločni slavolok s posnetim robom, ki se jezikasto izteče. Celotni prostor je tlakovan z opečnimi tlakovci. 416

Oprema

Od velikega oltarja je ostala le grobo klesana kamnita menza na zidanem podstavku. Včasih je za njo stal lesen nastavek z letnicama 1851 in 1928, a je bil pri zadnji obnovi odstranjen. Na menzi stoji kip Janeza Evangelista s konca 19. stoletja (les, v. 72 cm). Na steni za oltarjem visi kovinski križ. Na mizi ob južni steni prezbiterija stojita poškodovana lesena baročna kipa sv. Janeza Evangelista (v. 96 cm) in sv. Janeza Nepomuka (v. 105 cm), zadnji povsem brez polihromacije. Zvonova sta bila po drugi svetovni vojni prestavljena v župnijsko cerkev sv. Justa, leta 1991 pa ponovno nameščena v zvončnico; manjši, datiran z letnico 1716, je bil ulit v livarni Samassa, večji iz leta 1918 pa v livarni Broili. 417

Viri: Velepič 1948; Premrl 2002–2003.
Literatura: *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 216; SMOLE 1967 e; VETRIH 1993, str. 561; ATTEMS 2000, str. 129, 581; HÖFLER 2001, str. 154; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 206–208; BLAŽKO 2011.

Pokopališče
Župnijsko cerkev na vseh straneh obdaja obzidano pokopališče. V zahodnem delu pokopališkega zidu je v zidani niši s polkrožnim zaključkom nameščen kamnit pokopališki križ z litoželeznim Križanim. Ob severno steno pokopališkega zidu je prislonjenih več izkopanih starejših nagrobnikov iz 19. stoletja.

Kapelica Srca Jezusovega
RNKD ev. št. 24039.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa, pokrita z dvokapno opečnato streho in s kovanim križem na slemenu, stoji ob hiši št. 35 v središču vasi. Banjasto obokana notranjščina s preprostim ločnim vhodom je nad menzo zastekljena, v njej pa stoji na kamnitem podstavku pred stensko nišo kip Srca Jezusovega iz sredine 20. stoletja (mavec, v. 37 cm). Kapelica je bila na začetku 21. stoletja obnovljena.

Kapelica Žalostne Matere božje
RNKD ev. št. 24040.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa, pokrita z dvokapno opečno streho in s kovanim križem na slemenu stoji ob hiši št. 72 c, v bližini stare šole. Segmentno zaključeni vhod je zaprt s kovanimi vrati. V banjasto obokani notranjščini je v pravokotni niši kipec Pietà, serijski izdelek iz sredine 20. stoletja.

Kapelica Srca Jezusovega
Novejša iz kamnitih blokov zidana kapelica, krita z dvokapno kamnito streho in s kovinskim Križanim na slemenu, stoji ob vhodu na dvorišče hiše št. 57 a ob cesti, ki vodi do podružnične cerkve. V banjasto obokano notranjščino vodi polkrožno zaključen vhod, v manjši niši, obloženi z raznobarvnim kamenjem, pa stoji novejši mavčni kipec Srca Jezusovega.

Spomenik NOB
RNKD ev. št. 24541.

Spomenik NOB, postavljen leta 1962 po načrtih Alojza Rustje, stoji blizu hiše št. 22 sredi

vasi. Na kamnitem podstavku sta nameščeni dve različno veliki marmornati plošči z vklesanimi imeni padlih.

Spomenik talcem
RNKD ev. št. 19051.

Jugozahodno od vasi stoji ob poljski poti ograjen betonski kvader, na vrhu zaključen s simbolom Triglava. Na sprednji strani je vzidana napisna plošča z imeni talcev. Spomenik je bil postavljen leta 1952.

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

VELIKE ŽABLJE

občina
Ajdovščina

Gručasto naselje (RNKD ev. št. 23640) sredi Vipavske doline se razprostira na levem bregu Vipave ob vznožju Školja; sestavljajo ga deli Brith, Makovče, Port, Štokolivo in Vas z grajskim hribom in Gabričjem. Naselje se prvič omenja leta 1200, ko je bila določena posest Goriških grofov v Žabljah in Svetem Križu; po urbarju iz 1523 so Žablje sodile pod nastajajoče gospostvo Sveti Križ. Po 1626, ko se je svetokriško gospostvo z Attemsi dokončno izoblikovalo, so Velike Žablje sodile v okvir gospostva Rihemberk, ki je bilo last Lanthierijev.
Središče naselja je v Vasi s cerkvijo, dvorcem in domačijami, ki so nastale v 16. in 17. stoletju. Posamezne domačije se med seboj stikajo ali pa so celo zraščene, tako da je vas prepredena z ozkimi uličicami, ki jih ponekod prekinjajo obokani podhodi. Glavne fasade so razgibane z lesenimi ganki in majhnimi okni s kamnitimi okvirji gotskih ali baročnih oblik; kamniti dekorirani portoni ali kalone vodijo na zaprta dvorišča. Lep primer je hiša št. 71 (RNKD ev. št. 4972) s kamnitim konzolnim balkonom in fresko Svetogorske Marije.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 189 (Žablje, Velike) A0.
Literatura: ČOPIČ 1968, str. 29; KRAGELJ 1998, str. 7; SERAŽIN 2000 c; SAPAČ 2009, str. 134.

Župnijska cerkev sv. Florijana
(župnija Velike Žablje)
RNKD ev. št. 4096.

Lega
Proti severovzhodu obrnjena cerkev, obdana z obzidjem nekdanjega pokopališča, stoji na vzpetini nad vasjo, na terasi pod cesto, severozahodno od Lanthierijevega dvorca.

Zgodovinski podatki
Cerkev je prvič omenjena v prošnji za posvetitev 7. julija 1642; pobudnik za njeno gradnjo je bil morda Lovrenc II. Lanthieri. V letih 1698 in 1750 se navaja kot podružnica vikariata pri Svetem Križu; poleg Florijanovega velikega oltarja sta stala v njej še stranska oltarja sv. Blaža in Matere božje. Goriški nadškof Karel Mihael Attems je ob vizitaciji leta 1764 ugoto-

vil, da je cerkev stara (streha se je podirala in jo je bilo treba takoj popraviti), ozka in premajhna za tamkajšnjih 260 duš, zato je ukazal, naj jo povečajo; razširiti je bilo treba tudi zakristijo. Kot priča letnica, vklesana na prekladi nad vhodom, je bila sedanja poznobaročna stavba zgrajena leta 1770. Zvonik je cerkvi leta 1883 prizidal Mihael Blažko s sinom Francetom. Leta 1813 je bila v Velikih Žabljah ustanovljena kaplanija, leta 1904 pa župnija.

Arhitektura

V tlorisu pravokotna ladja se nadaljuje v ožji in nekoliko nižji prezbiterij s porezanima vogaloma; na severozahodni strani je na stiku ladje in prezbiterija prizidana pravokotna zakristija, obnjo in ob ladjo pa se naslanja kvadraten trinadstropen zvonik z osmerokotim tamburjem
418 in zvonasto-čebulasto pločevinasto streho. Triosno fasado členijo pravokotna okna in prazne niše za kipe. V glavni osi je kamnit portal, zaključen s prekinjenim segmentnim zatrepom, ki ima na sredi nastavek s parom krogel, in z vklesano letnico 1770 na prekladi, sledijo mu polkrožno zaključena niša za kip, pokončno pravokotno okno in okroglo okno pod napuščem slemena.

V stranskih oseh sta višje od portala vzidani pravokotni okni, nad njima pa v višini pravokotnega okna srednje osi ločni niši. Na jugovzhodni steni ladje je spodaj par pravokotnih oken, v nadstropju med njima pa lunetno. Enaka shema se ponovi na severozahodni steni ladje, le da je tam severno spodnje okno zakril zvonik. Prezbiterij osvetljujeta pokončni pravokotni okni v vzdolžnih stenah tik pred oltarnim zaključkom in lunetni okni pod napuščem sredi vzdolžnic. Vhod v zvonik je na severozahodni strani, na jugozahodni pa osvetljuje pritličje kvadratno okno; pod napuščem zadnjega nadstropja se na vse strani odpirajo biforne line za zvonove. Skozi zvonico vodi vhod v zakristijo, ki ima pravokotni okni na severozahodni in severovzhodni strani. Cerkev v celoti obtekata talni zidec in podstrešni venec, pokriva pa jo dvokapna korčasta streha.

Ladijske stene so v notranjščini s pilastri razčlenjene v tri pole; prvo polo zavzema pevski kor z leseno, trapezasto v ladjo pomaknjeno ograjo. Kor sloni na dveh kamnitih slopih in dveh polslopih; križno obokano podkorje s stopnicami v južnem vogalu se odpira v ladjo s tremi polkrožnimi arkadami. V srednji ladijski poli sta na vzdolžnih stenah ravno zaključeni pilastrski oltarni niši. Pilastri nosijo ogredje s profiliranim venčnim zidcem, nad katerim se dviga visok zrcalni obok s sosvodnicami; v zrcalu je razgiban štukiran okvir s tremi manjšimi polji za freske. V prezbiterij, za stopnico dvignjen nad tla ladje, vodi pilastrski slavolok; banjasto obokani prostor s sosvodnicami obteka enako ogredje kot v ladji, le da ga tu nosijo volutasto zaključene ometne konzole. Ladja je na vidnih mestih tlakovana s šahasto razporejenimi črnimi in belimi kamnitimi ploščami, na sredi prostora pa je kamnita nagrobna plošča župnika Antona Frančiška Collottija iz leta 1716 z grbom in napisom *HIC IACET IN DOMINO / PERILLVSTRIS DVS / ANTONIVS FRANCVS COLLOTTI / QVI OBIJT / ANNO 1716 24 APRILIS*; pod klopmi v ladji je cerkev tlakovana z opeko in cementom. 419

Poslikava

Vse poslikave v cerkvi so delo goriškega slikarja Clementeja Delnerija iz 1889; leta 1940 jih je tudi sam restavriral. V podolgovatem okvirju na temenu oboka prezbiterija je naslikan Beg v Egipt, v lunetah obočnih kap oltarnega zaključka pa so upodobljene levo sv. Marija Magdalena, na sredini sv. Trojica in desno sv. Terezija Deteta Jezusa. Na poševnih stenah ob oltarju sta naslikana levo sv. Peter in desno sv. Pavel, na vzdolžnih stenah pa levo sv. Avguštin in desno kralj David. Na ladijskem oboku je slikar v smeri od vhoda proti prezbiteriju upodobil sv. Roka, Marijino kronanje in sv. Florijana (sig. in dat. d. sp. *Rist: 1940. Cte. Delneri 1889*). V lunetah obočnih kap so v medaljonih upodobljeni štirje evangelisti, ki so bili nekoč uokvirjeni z lovorjevimi venci z napisnimi trakovi, vendar so bili ti tako kot druga rastlinska ornamentika prebeljeni. Nišo nad krstnim kamnom pod pevskim korom je Delneri poslikal s prizorom Krsta v Jordanu. 424, 425

Oprema

Kamniti poznobaročni stebrni veliki oltar je posvečen sv. Florijanu. Oltarna menza ima z volutami in listnato kartušo okrašen antependij, na njej pa stoji marmornat tabernakelj z medeninastimi vratci, na katerih je simbol Božjega očesa. Nad njo se dviga nastavek s paroma stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ki ju ob straneh robita razpotegnjeni volutasti krili. Stebri nosijo prekinjeno ogredje z atiko, zaključeno z baldahinom, na katerem stoji kamnit angelček, z baldahina pa se ob straneh spušča kamita draperija. Na okrajkih ogredja sedi par kamnitih angelov, na obhodnih lokih pa stojita mavčna kipa sv. Frančiška Asiškega (v. 101 cm) in sv. Antona Padovanskega (v. 98 cm). V tronu je slika sv. Florijana, delo Viktorja Birse iz 1937 (o. pl., 136 x 77 cm; sig. in dat. d. sp. *VBirsa, 1937*).

Marmornata stebrna stranska oltarja v ladji sta pendanta, izdelana okoli 1770; poznejši dodatek so le angelci na atiki in kipa v tronu. Nad trapezasto menzo z listnato kartušo na antependiju se dviga nastavek z dvema paroma stopničasto postavljenih kompozitnih stebrov, ki nosijo prekinjeno ogredje, na katerem je segmentno zaključena volutasta atika s parom angelcev, ki
421 nosita cvetni venec; v tondu atike je slika, na okrajkih ogredja pa sedita angelca. Levi oltar, posvečen Materi božji, ima v tronu mavčni kip Brezmadežne (v. 123 cm) iz 1908, v atiki pa
422 sliko Marijinega kronanja (o. pl., premer ok. 40 cm). V desnem oltarju je kip Srca Jezusovega (v. 127 cm), južnotirolsko delo (sig. d. sp. *Skasa Carraci e figlio Ortisei. Bolzano*), v atiki pa slika Križanja (o. pl., premer ok. 40 cm).

Na desni strani prezbiterija stoji na konzoli kamnit kip sv. Janeza Nepomuka (v. 87 cm) iz 19. stoletja. Na levi strani podkorja je na steno pritrjen lesen misijonski križ (v. korpusa ok.
423 100 cm), tirolsko delo iz leta 1933. Na desni strani slavoločne stene visi slika sv. Blaža zavetnika s plaščem v družbi s sv. Frančiškom Ksaverjem in sv. Vincencem Ferrerskim (o. pl., 165 x 101 cm), delo Antonia Parolija, nekdanja oltarna slika severnega, Blaževega oltarja. Postaje križevega pota (o. pl., 156 x 82 cm z okvirjem) je naslikal Franz Gottwald z Dunaja po predlogah Josepha Füricha; okvirje zanje je izdelal mizar Franc Bavčar še pred blagoslovitvijo križevega pota 1902. Isti mizar je 1901 naredil tudi spovednico, ki stoji na desni strani podkorja.

Načrte za daritveni oltar, ambon in krstni kamen v prezbiteriju je naredil arhitekt Marijan Vrtovec, izdelal pa jih je kamnosek Alojz Tragin v letih 1978 in 1993. Krstni kamen z lesenim pokrovom v podkorju je iz 1858. Baročni kropilnik iz belega marmorja z motivom akantovih listov in z angelsko glavico je vzidan v steno zvonika.

Dvajset hrastovih klopi je po načrtih arhitekta Jožeta Kregarja izdelal Stano Domenik, mizar iz Vrhpolja. V zakristiji je dvodelna baročna omara iz 1771, ki ima intarziran okras in na vrhu vrezane črke ***A K A V***.

Franc Mostar iz Ljubljane je 1967 prelil največji zvon v tri manjše: veliki nosi napis ***Sveti***

Florjan prosi za nas, srednji *Sveti Jožef prosi za nas*, mali pa *Sv. Florjan / ognja, pregrehe, brani dom in strehe*.

Viri: ŽA Velike Žablje; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: KOS 1954, str. 108; ŠUMI 1969, str. 116–117; SMOLE 1977 a; HÖFLER 1981, str. 91–92, 95; BRECELJ 1983, str. 11, 12, 28, 30, 31, 35, 42, 81, 82, I–VI; VRIŠER 1983, str. 79; ATTEMS 1994, str. 29, 516–517; ŠERBELJ 1996, str. 136–137; KRAGELJ 1998; ATTEMS 2000, str. 119; SERAŽIN 2000, str. 99; BRECELJ 2001, str. 450–451, 461; HÖFLER 2001, str. 157; KEMPERL 2004, str. 210–212.

Pokopališče

Obzidano pokopališče leži severozahodno pred vasjo. Vanj vodi obokan prehod skozi stavbo, v kateri je mrliška vežica. Sredi pokopališča stoji na visoki bazi z vklesano mrtvaško glavo in napisom *TA KRIŽ JE KUPIL / ANDREJ POLŠAK / LETA 1869* kamnit križ s trilistno zaključenimi kraki in bronastim korpusom.

Kapelica pod dvorcem

Zidana, s češko kapo obokana kapelica odprtega tipa stoji ob cesti pod dvorcem Lanthieri. Na treh segmentno zaključenih lokih počiva ravna betonska streha s segmentno zaključenim čelom, na katerem je napis *AVE MARIA*, in križem na vrhu. Vključno s slopi je kapelica zgrajena iz grobo obdelanih klesancev, kar jo datira v čas med obema vojnama. Iz preddverja vodi v kapelico segmentno zaključen vhod, zaprt s kovanimi vrati, v njej pa stoji pred nišo na menzi kip Brezmadežne (v. ok. 90 cm).

Kapelica sv. Križa

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa, pokrita z dvokapno korčasto streho, stoji pri hiši št. 49 ob poti v Šmarje. V banjasto obokano nišo z venčnim zidcem vodi pilastrski vhod, v njej pa visi nad menzo, okrašeno s štukom, večje leseno razpelo. Kapelico, ki je bila postavljena na prelomu iz 19. v 20. stoletje, obtekata talni in podstrešni venec.

Kapelica s Križanim

Zidana, kot večje znamenje oblikovana kapelica z dvokapno korčasto streho je prislonjena ob fasado hiše št. 20 na cesti, ki vodi proti cerkvi; v spodaj zazidanem ločnem pilastrskem vhodu stoji večje leseno razpelo.

Kapelica
Zidana kapelica odprtega tipa, pokrita z dvokapno korčasto streho, stoji ob portonu hiše št. 73. Triločno preddverje počiva na paru kamnitih slopov in paru stenskih pilastrov; nad srednjim lokom se dviga trikotno čelo s kovinskim križem na vrhu. V sklepniku notranjega ločnega vhoda, zaprtega s kovanimi vrati, je vklesana letnica 1906, na menzi s kipom Lurške Matere božje pa je kamnita plošča z napisom *Ko srce medli v solzah se topi / Kličimo le Marijo! / Vzemi slabosti pelji k radosti / V rajsko nas domačijo*.

Kapelica pri Lipi
RNKD ev. št. 24038.

Zidana kapelica odprtega tipa z ožjim in nižjim "oltarnim zaključkom" na zadnji strani stoji na samem, v južnem delu vasi ob pešpoti, ki vodi v Staro Goro; zgrajena je bila konec 19. stoletja. Tri odprte ločne arkade počivajo na paru kamnitih slopov in paru pilastrov, nad profiliranim strešnim vencem pa se dviga štirikapna korčasta streha s kovinskim križem. V zadnji steni lope je kamnita plošča z napisom *KRALJICA BREZ MADEŽA IZ=/VIRNEGA GREHA SPOČETA / PROSI ZA NAS! / MARIJI V ČAST IN ZAHVALO / POSTAVLJENO LETA / 1899*, nad njo je ločno zaključena odprtina, zaprta s kovanimi vratci, v banjasto obokani in uokvirjeni niši "prizidka" pa stoji lesen kip Marije Kraljice z Detetom.

Paljkovo znamenje
Kamnito slopno znamenje z nišo je naslonjeno na fasado domačije Velike Žablje 54. Na visoki stopnjevani bazi je postavljena pilastrska arhitektura z ogredjem in trikotnim čelom, vrh katerega je kamnit križ. V portalno oblikovani ločni niši je kovinsko razpelo s konca 19. stoletja. Pod njim je vklesan napis *PO NEBI ZEMLJI KROG IN KROG / BODI HVALJEN JEZUS MILI BOG*. Na bazi sta napisa *KUPIL K VEČJI SLAVI BOŽJI / ANDREJ PALJK / 1885* in *Izdelal Kamnosek / Andrej Laurenčič / Kopriva*.

Znamenje Srca Jezusovega
Večje zidano slopno znamenje pravokotnega tlorisa, pokrito z dvokapno korčasto streho stoji na ograji pred hišo št. 93 na začetku vasi. Nad s kovanimi vratci zaprtim pilastrskim ločnim vhodom s sklepnikom se dviga trikotno čelo, v niši pa je mavčni kip Srca Jezusovega.

Znamenje pod Školjem
Zidano slopno znamenje z dvokapno korčasto streho stoji med vinogradi in polji med Vrtovčami in Zavinom pod Školjem; na mestu lesenega znamenja s križem ga je 1997 postavila družina Benko Fratianni. V zastekljeni ločni niši stoji mavčni Marijin kipec, na steni pod njo pa je pritrjeno manjše razpelo.

Grobnica NOB
RNKD ev. št. 24077.

Grobnica sedmih padlih borcev in žrtev fašizma stoji pred pokopališčem; urejena je bila leta 1961 po načrtu arhitekta Marka Šlajmerja. V slop, sestavljen iz grobih kamnitih blokov, je vzidana marmornata napisna plošča, pod vrhom pa ima pritrjeno peterokrako zvezdo.

Dvorec Lanthieri (Velike Žablje 37)
RNKD ev. št. 805.

Lega
Dvorec stoji jugozahodno nad vasjo, ob cerkvi sv. Florijana. Stavbni kompleks je postavljen na dve umetno izravnani terasi.

Zgodovinski podatki
Dvorec je dal okoli leta 1630 ob starejši pristavi s konca 16. ali začetka 17. stoletja zgraditi Lovrenc II. grof Lanthieri; tako je stavbni kompleks poleg gospodarskega dela pristave obsegal v obliki črke U zgrajeno rezidenco prvega posestnika leta 1626 ustanovljenega žabeljskega gospostva. Njegov sin Lovrenc III. je stavbo po vsej verjetnosti povečal, gradbena dela pa naj bi bila zaključena 1669. Podaljšan je bil južni trakt in zgrajen zahodni, tako da se je dvorišče zaprlo. Sredi 18. stoletja so rezidenco barokizirali z reprezentančnim stopniščem in arkadami, ki bi lahko bili zgrajeni po načrtih goriškega arhitekta Saveria Giannija. Okoli leta 1830 je bilo posestvo v lasti Dragotina Persoglie, konec 19. stoletja pa je dvorec kupila družina Rovis iz Trsta. Pred prvo svetovno vojno je prešel v last ajdovskega trgovca Bolaffia, ki je stavbni kompleks s pripadajočimi zemljišči okoli 1920 razprodal štirim domačinom iz Žabelj. Po zadnji prodaji je zaradi slabega vzdrževanja dvorec začel propadati. Po drugi svetovni vojni se je podrla streha nad zahodnim traktom z grajsko kapelo, leta 1966 so streho

delno sanirali in dvorec dokumentirali, leta 1986 pa se je podrl še nadstropni arkadni hodnik ob zahodnem traktu. Med letoma 1988 in 1998 so obnovili streho nad južnim in vzhodnim traktom.

Arhitektura

426 Stavbni kompleks se deli na dva dela: na severu je poslopje nekdanje pristave iz druge polovice 16. stoletja, ki ga z južnim rezidenčnim poslopjem iz prve polovice 17. stoletja povezuje zid s kalono iz okoli 1640, ob kateri sta na vsaki strani dve kamniti strelnici; v tem delu so bila v ograjenem dvorišču zbrana gospodarska poslopja. Rezidenčno poslopje na nivoju, nižjem od pristave, se s sedemosno glavno fasado obrača proti vzhodu; na jugovzhodnem vogalu stoji stolp obrambnega značaja, na kar kažejo poševna zidava v spodnjem delu, zaključena s kamnitim svitkom, in ključaste strelnice pod okni. Dvonadstropno stavbo členijo ležeča pravokotna zamrežena okna v pritličju, pokončna pravokotna okna s prekladnimi nadstreški v *piano nobile* in zazidana ovalna podstrešna okna pod napuščem s kamnitim konzolnim vencem. Rustični ločni portal vodi skozi prostorno vežo in mimo slavnostnega stopnišča na zaprto dvorišče, kjer sta ohranjena le še dva trakta, vzhodni in južni. Vzdolž traktov rezidenčnega poslopja je verjetno že po prvotni zasnovi tekel balkon na kamnitih konzolah, s katerega je bil v nadstropju mogoč
427 vstop v prehodne sobe. Vzhodnemu traktu je bilo namesto balkona dodano dvojno dvoramno reprezentančno stopnišče z arkadami na prstanastih toskanskih stebrih, na drugi strani dvorišča pa je stal pendant v obliki arkad; te je v nadstropju obeh povezovala balustrada. Pritličje stopniščnega dela stavbe poleg širokega rustičnega ločnega portala prekinjata le okrogli za-
428, 429 mreženi okni ob njem. Na vsaki strani stopniščne veže vodi v nadstropje dvoramno stopnišče, ob vhodu nanj pa sta v steni niši za kipe. V nadstropju se obe stopnišči iztečeta na podij tik pred klasicistično okrašenim vhodom v dvorano. Pri oblikovanju stopnišča se kaže zgledovanje po beneški arhitekturi 17. stoletja, vzporednice pa je mogoče najti tudi v stopniščih goriških palač Attems-Heiligenkreuz in Attems-Petzenstein iz prve polovice 18. stoletja. Za podrtim zahodnim arkadnim traktom je stala danes prav tako podrta kapela sv. Jožefa, omenjena v vizitacijskih zapisnikih iz 1698 in 1782.

Literatura: ŠUMI 1969, str. 116; SERAŽIN 2000 c; HÖFLER 2001, str. 159; SAPAČ 2007, str. 232, 240; SERAŽIN 2008, str. 106–111; SAPAČ 2009, str. 134–149.

418

419

420

421

422

423

424

425

426

427

428

429

VIPAVA

občina
Vipava

Strnjeno obcestno trško naselje na vzhodnem robu Vipavske doline pod Nanosom, ob magistralni cesti Razdrto–Ajdovščina; skozenj tečeta reka Vipava, ki ima na območju naselja svoje izvire, in potok Bela. Jedro starega dela naselja (RNKD ev. št. 817) je vzdolž nekdanje glavne prometne žile, ki poteka od starega mostu in ostankov srednjeveškega Tabora na jugu do župnijske cerkve na severu. Strnjene nize trških stavb s poznobaročnimi in historističnimi fasadami iz 19. stoletja prekinja Glavni trg, današnje središče naselja, imenovano Na placu; ob trgu z Lanthierijevim dvorcem in parkom stojita zadružni dom in občinsko upravno poslopje. Del naselja za dvorcem, kjer so glavni izviri Vipave, se imenuje Pod skalo. Pod Spodnjim gradom je predel, imenovan Pod Lipico, kjer so južni izviri Vipave, v predelu Na hribu pod Starim gradom so nanizane domačije kmečkega značaja, v severnem Dolenjem koncu z manjšim trgom med šolo in župniščem (Trg Pavla Rušta) pa se v dveh vzporednih ulicah spet nizajo trške hiše iz 18. in 19. stoletja, ki jih na severu poleg potoka Bela zamejuje tudi vojašnica.
Novejša pozidava je locirana ob robu starega jedra; manjši stanovanjski bloki in vrstne hiše iz obdobja po drugi svetovni vojni so na zahodnem robu starega jedra, industrijska območja so v dolini ob Goriški cesti na južnem robu naselja, kjer so tudi objekti komercialne narave, na hribu pa se z Gradiščem skoraj stika naselje samostojnih enodružinskih hiš z vrtovi.
Območje je bilo poseljeno že v prazgodovini in antiki (RNKD ev. št. 12173, 12174, 12175, 12176, 12177). Do srednjega veka se je ob vznožju Starega gradu na vrhu strmega hriba in ob izvirih reke Vipave oblikovala naselbina, ki je v 12. stoletju predstavljala fevdalno središče Zgornje Vipavske doline. V sredini 13. stoletja se v Vipavi omenja pražupnija za Zgornjo Vipavsko dolino, ki je poleg župnijske cerkve sv. Štefana v Vipavi imela južno ob Lanthierijevem dvorcu še podružnično cerkev sv. Marka (RNKD ev. št. 12177); v virih prvič 1378 omenjena cerkev je ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 imela tri oltarje, poleg velikega še oltarja sv. Florijana ter sv. Fabijana in Boštjana. Porušena je bila leta 1948.
Kot trg se kraj prvič omenja leta 1376. O pomembnosti Vipave, z nemško obliko imena Wippach, priča tudi vrsta gradov: poleg že omenjenega Starega gradu še Spodnji grad, Tabor, ki je stal ob centralnih izvirih Vipave, in Lanthierijev dvorec. V srednjem veku se je ob izvirih reke Vipave oblikoval taborski kompleks plemiških bivališč z dvema stolpoma in utrjenim obzidjem, drugi poselitveni "otok" pa se je izoblikoval okoli župnijske cerkve. V 17. in 18. stoletju je poselitev v dolini presegla območje Tabora in župnijske cerkve in se razširila proti ravnini

in na pobočje hriba pod Starim gradom. Pri tem sta se razvila v osnovi dva tipa poselitve: ob župnijski cerkvi obulična pozidava z dvo- ali triosnimi, večinoma enonadstropnimi stavbami, na pobočju pa pozidava z kmečkimi domačijami; iz tega obdobja sta se ohranili hiša št. 4 na Vojkovi ulici s kamnitim gotsko oblikovanim ločnim portalom in hiša Pri Fajdigovih na ulici Vojana Reharja 18, ki ima poleg rustičnega kamnitega portala z ravno preklado še kalono z jonskimi pilastri in vklesanim napisom *1671 / IULIAN. CIVIDATER. G. Z.* Kmečkega značaja so hiša Lavrinova 4 (RNKD ev. št. 9134), ki ima na enem od oken vklesan napis ***1696 ML***, in hiši na Ulici Milana Brejca: hiša št. 18 ima v fasado vzidan sklepnik z napisom *1834. / S. R.*, predelana enonadstropna hiša vipavskega tipa št. 24 pa ima kalono s sklepnikom, na katerem je napis ***AN****DRI: / KOVAZHIZH / 1810 / No.6*.

Za obdobje 18. in 19. stoletja je značilen nastanek domačij zaprtega tipa s spajanjem enot oziroma nizanjem poslopij okoli notranjega dvorišča ali borjača. Ti stavbni kompleksi imajo visok zidan vhodni portal (porton, kalona), ki vodi na notranje dvorišče. Največje so bogato okrašene hiše na Glavnem trgu: hiša št. 6 ima rustičen ločni portal iz 18. stoletja. Trške hiše ob ulici Vojana Reharja imajo fasade okrašene tudi s historističnimi elementi: hiša št. 3 ima ravno zaključen rustičen portal; podolgovata hiša s št. 5 in 7 ima na sklepniku obokanega vhoda napis *18. S. H. 88*, pritličje osemosne fasade pa krasi rustika; hiša št. 6 ima v sklepniku kamnite kalone napis *1807 / I: P: No 53*; hiša s št. 10 in 12 ima na sklepniku kalone napis *IHS / MARTIN / PETKOVSHK / 1763*, na portalu pa napis *A. F. / 1843*; hiša št. 11 ima rustičen ločni portal z volutastim sklepnikom iz 18. stoletja; hiša št. 16 ima na sklepniku rustične kalone vklesano letnico 1808; hiša št. 22 ima fasado okrašeno s historističnimi elementi. Dvonadstropna predelana hiša Trg Pavla Rušta 1 ima na sklepniku pravokotnega rustičnega portala napis *D O: / ZOZULLI / 1816*.

V ulici, ki vodi od župnijske cerkve do stare šole (Beblerjeva ulica), se je oblikoval niz arhitekturno bogatejših stavb enakega gabarita: hiša št. 2 ima na prekladi portala napis *1859 / IHS IC*; hiša št. 11 ima ravno zaključen rustičen portal; hiša št. 13 ima poleg ravno zaključenega rustičnega portala tudi kamnito kalono; hiša št. 15, predelana v tridesetih letih 20. stoletja v sedež postaje karabinjerjev, ima v enajstosni fasadi stiliziran kamnit ločni portal; hiša št. 16 ima na sklepniku kamnite kalone napis *No / 65 / 1782 / I: L:*.

Vipava je bila do sredine 20. stoletja sedež upravne, cerkvene in sodne oblasti v Zgornji Vipavski dolini (med letoma 1848 in 1919 je bil tu sedež okrajnega sodišča); leta 1861 je dobila šolo, tri leta pozneje pa ljudsko čitalnico. Gospodarski in kulturni razcvet se odraža tudi v zgradbi in podobi naselja, saj postane današnji Trg Pavla Rušta v bližini šole in župnijske cerkve pomemben prostor, ob katerem se zvrstijo razkošnejše hiše z bogatejšim kamnoseškim okrasom in večinoma javnimi pritličji; vlogo glavnega vipavskega trga je ohranil do druge svetovne

vojne. Po razcvetu v 19. stoletju pa je Vipava nazadovala in v obdobju po drugi svetovni vojni je njeno vlogo upravnega središča prevzela Ajdovščina.

Na začetku 20. stoletja je arhitekt Maks Fabiani pripravil regulacijski načrt predvsem zahodnega dela Vipave; predvideval je razširitev glavne ulice na dveh mestih, ureditev drevoreda pred Lanthierijevim dvorcem in železniško postajo s pripadajočimi objekti. Fabiani je za prostor med železnico in naseljem predvidel še mrežo cest. Namesto železnice je bila na zahodnem robu naselja v tridesetih letih 20. stoletja zgrajena obvoznica (Goriška cesta) in leta 1936 ob njej zasajen lipov drevored (RNKD ev. št. 16107). V času med obema vojnama je s porušitvijo Lanthierijevih hlevov nastal današnji glavni vipavski trg, ob katerem so stale stavbe najpremožnejšega sloja, kar se odraža v oblikovanju pročelij. Po drugi svetovni vojni, ko je bila 1959 ukinjena občina Vipava in njeno ozemlje priključeno novi ajdovski občini, je začelo naselje izgubljati centralno funkcijo. V letu 1977 je bil namesto urbanističnega načrta izdelan predlog smernic za opredelitev območij naselja, v katerem je bila Vipava označena kot najpomembnejše pomožno središče občine Ajdovščina. V smernicah je bil predviden razvoj kmetijsko-predelovalne industrije, turizma, trgovine in obrti predvsem v južnem delu naselja: skladiščni in proizvodni objekti Agroinda Vipava 1894, trgovina in gasilski dom. Vzhodni del naselja naj bi v središču dobil avtobusno postajo, poslopje pošte in banko. Do leta 1981 je bil poleg urbanističnega načrta izdelan le en zazidalni načrt, izdelal pa ga je Atelje za projektiranje. V desetletjih po drugi svetovni vojni je bilo pozidano območje med starim delom naselja in magistralno cesto, v glavnem s kolektivno stanovanjsko gradnjo (bloki in vrstni bloki), ki se z arhitekturno zasnovo prilagaja lokalnim klimatskim pogojem. Konec 20. in na začetku 21. stoletja je pozidava v jedru naselja s škofijsko gimnazijo in Domom starejših občanov prestopila mejo Goriške ceste.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 212 (Vipava) A 02, 04; PANG, Maks Fabiani: Vippacco, Regolazione parz.; Vipava 1980; Kulturni spomeniki 1987; Strokovne osnove 1991.

Literatura: LAH 1985, str. 12, 13; FISTER 1993, str. 40–41, 50–51; ATTEMS 1994, str. 33; ŠUMI 1994, str. 258–259; POGAČNIK 1996, 192–193; POZZETTO 1997, str. 264; RUSTJA 2002; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 214.

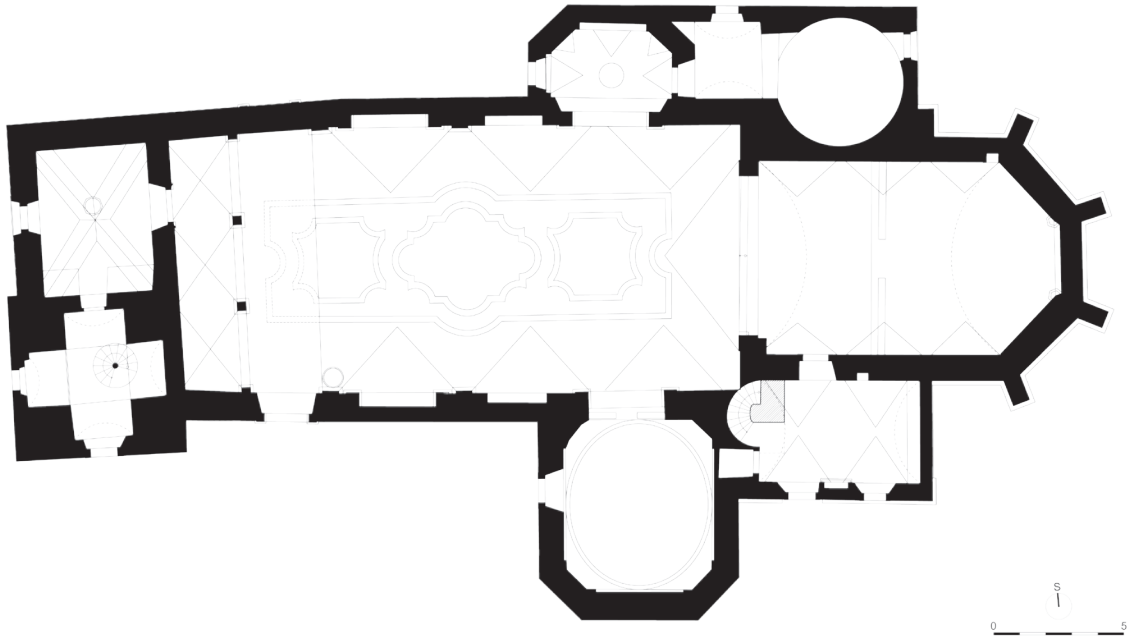
CERKVE IN KAPELE

1 Župnijska cerkev sv. Štefana
(župnija Vipava)
RNKD ev. št. 4098.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na severnem robu starega trškega jedra ob potoku Bela in cesti, ki vodi v Vrhpolje.

Zgodovinski podatki
Vipavska pražupnija je bila bržkone ustanovljena v drugi polovici 10. stoletja, prvič pa se omenja 1247. Del današnje cerkvene stavbe je okoli 1460–65 zgradil stavbni mojster Jörg Streit, leta 1556 pa so ji prizidali novo ladjo in jo z mostovžem povezali z utrjenim stolpom, kasneje spremenjenim v zvonik oglejskega tipa. Stari baptisterij na severni in zakristija na južni strani prezbiterija ter severna stranska kapela so bili cerkvi prizidani pred letom 1722, južna stranska kapela pa je bila verjetno zgrajena med 1727 in 1731. Stavba je bila do leta 1750 podaljšana proti zahodu, tako da se zdaj stika z zvonikom, in barokizirana. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 so bili v cerkvi poleg velikega še štirje oltarji (Imena Jezusovega, Presvetega zakramenta, Matere božje in sv. Barbare), dokončati pa bi morali zakristijo. V vizitacijskem zapisniku iz leta 1758 sta poleg že omenjenih oltarjev navedena še oltarja sv. Jožefa in sv. Janeza Nepomuka, lepa prižnica, štirje zvonovi v zvoniku in obzidano pokopališče s kostnico. Leta 1764 je, bržkone ob severni steni prezbiterija, stal v cerkvi tudi oltar sv. Križa, ob vizitaciji leta 1773 pa je bila slika v tronu oltarja sv. Barbare v tako slabem stanju, da se na njej ni nič razločilo. Proti koncu 19. stoletja, morda 1899, je bil cerkvi ob zvoniku pred fasado dodan nizek prizidek z novo krstilnico. Leta 1964 so pod vodstvom profesorja Mirka Šubica restavrirali freske v prezbiteriju.

Arhitektura
Enoladijska cerkev z velikim tristrano sklenjenim prezbiterijem, ki ga obdajata prizidani pravokotna zakristija na južni in na zunaj pravokotna stara krstilnica na severni strani, ima ob vzhodnem delu ladje stranski kapeli; plitva severna je tristrano sklenjena in s prizidkom povezana s staro
430 krstilnico, večja južna pa je skoraj kvadratnega tlorisa s posnetimi vogali. Pred južnim delom fasade stoji kvadraten zvonik, severno ob njem pa vzdolž fasade pravokoten novi baptisterij.

Zaradi številnih predelav in prizidkov deluje arhitekturna lupina nehomogeno. Pritličje fasade zakriva nizek prizidek s pokončnim polkrožno zaključenim oknom, v osi pa sta v nadstropju pokončno pravokotno okno in tik pod slemenom okroglo okence. Na desni se na fasado naslanja masiven štirinadstropen zvonik s šivanimi robovi; pritličje je grajeno poševno kot pri utrjenih stolpih, vhod vanj pa je z južne strani skozi kamnit ločni portal. Pritličje loči od nadstropja širok pristrešen zidec, nadstropje nad njim členita na južni in zahodni strani po eno manjše polkrožno zaključeno okno, na zahodni strani pa se v višjih dveh nadstropjih enaki okni izmenjujeta s preprostimi kamniti zidci. Nad nadstropjem s kamnitimi bifornimi linami za zvonove in urami pod napuščem s konzolnim vencem je postavljen oktogonalen tambur s šivanimi robovi in zazidanimi okroglimi linami, na njem pa počiva pločevinasta zvonasto-čebulasta streha; tambur je obdan s kovano ograjo, na štirih vogalih zvonika pa stojijo kovinske vaze.

V južni steni ladje je na zahodni strani profiliran kamnit stranski portal s prekladnim nadstreškom in napisom *M : D : EXTRUCTUM FUIT : L : VI / M : D : C : RENOVATUM VERO: C: L.* V osi nad njim je pokončno pravokotno okno, enako pa je tik pred južno stransko kapelo, ki ima na

zahodni strani portal s pokončnim pravokotnim oknom nad njim, v južni pa enako zazidano okno; med oknoma v ladji je tik pod napuščem veliko termsko okno. Severna stena ladje je organizirana podobno kot južna, le da sta stranski portal z napisom *ÆDIFICATUM FUIT ANNO 1556. / RENOVATUM VERO ANNO 1750* na prekladi in okno nad njim zazidana.

Prezbiterij je zaključen s petimi (šesti je vzidan v vzhodno steno zakristije) trikrat stopničasto okrepljenimi zunanjimi oporniki iz pravilnih kamnitih kvadrov; na njih so vklesani kamnoseški znaki. Edino, visoko in ozko okno v južni steni je bilo, kot pove pod okenskim nadstreškom naslikana letnica, vzidano leta 1899.

Na prezbiterij in južno kapelo se naslanja nadstropna zakristija, ki ima na vzhodni steni vzidan grb vipavske plemiške rodbine Lanthieri; vanj so poleg grbovnega ščita vklesane črke *F.C.D.L.A.P. & L. / B.D.S. & S.D.V. & D. / S.M.C.C.A.I.C & Cd.G. &*. Na južni strani je poleg vhoda v zakristijo v pritličju kvadratno okno s prekladno strešico, v nadstropju pa sta v oseh preprosti kvadratni okni. Stari baptisterij na severni strani prezbiterija, spremenjen v shrambo, osvetljuje preprosto pravokotno okno na vzhodni strani, prizidek, ki ga povezuje s kapelo, pa ima okno na severni strani; kapela je osvetljena s pravokotnim oknom v zahodni steni. Celotno stavbo obteka talni zidec. Ladjo, prezbiterij in kapele pokriva dvokapna, zakristijo in oba baptisterija pa pultna korčasta streha.

431 Stene v notranjščini ladje členijo toskanski pilastri, ki nosijo ogredje z bogato profiliranim venčnim zidcem, nad njim pa se pne visok zrcalni obok z vrezanimi sosvodnicami in s tremi razgibanimi štukiranimi okvirji za freske v zrcalu. Na vzdolžnih stenah sta simetrično razporejena para pilastrskih slavoločnih okvirjev; zahodni par obdaja plitvi oltarni niši, vzhodni par pa vhoda v stranski kapeli. Pevski kor vzdolž zahodne stene sloni na dveh kamnitih slopih in dveh polslopih, postavljenih leta 1752, podkorje pa je križno obokano. Po načrtih arhitekta Marka Lavrenčiča leta 2005 v ladjo podaljšani pevski kor ima peskano stekleno ograjo s cvetličnim ornamentom. Na severozahodni strani podkorja je vhod v novi baptisterij z vrezanim križnim obokom; na južni strani baptisterija je prehod v zvonik, od koder vodijo zavite stopnice na pevski kor.

Stene južne kapele s porezanimi koti členijo pilastri, na katerih slonijo pendentivi s plitvo slepo kupolo. Severna kapela s porezanimi koti ob vhodu ima v severni steni plitvo polkrožno zaključeno oltarno nišo, v vzhodni pa vhod v stari baptisterij ob prezbiteriju; kapela je banjasto obokana, v obok pa so vrezane sosvodnice. Stari baptisterij ima v notranjščini krožen tloris, pokriva pa ga kupolast obok. Ladja in stranske kapele so tlakovani z dekorativnim šamotnim tlakom. Iz ladje vodi pilastrski slavolok v banjasto obokan prezbiterij s sosvodnicami; tlak je od ladje višji za dve stopnici, oltarni del sredi prezbiterija pa še za eno stopnico. Prostor je tlakovan s šahasto razporejenimi črnimi in belimi kamnitimi ploščami. V oltarnem zaključku, ki je obokan s konhasto polkupolo, sta za oltarjem še ohranjeni bazi gotskih služnikov

nekdanjega rebrastega oboka. V južni steni prezbiterija sta dva vhoda v banjasto obokano zakristijo; vzhodni je zdaj zazidan. Ob zahodni steni zakristije je stopnišče, ki vodi na prižnico in v zgornje nadstropje.

Poslikava

Stene in obok prezbiterija so v celoti poslikani, v ladji pa so poslikana tri uokvirjena polja v zrcalu oboka. Freske so nastale v treh fazah: obočne v prezbiteriju, naslikane v letih 1737 in 1738, in ladijske, naslikane 1752, so pripisane Francu Jelovšku, freske na stenah prezbiterija, vključno z lunetnimi polji, pa so delo Janeza Wolfa in njegovih pomočnikov Simona Ogrina, Ludvika Grilca in Antona Jebačina iz let 1876 in 1877.

Obok prezbiterija "podpirajo" naslikani kolosalni stebri kompozitnega reda, med njimi pa so upodobljeni prizori iz legende sv. Štefana. Na severni steni so Sprejem sv. Štefana med diakone, Delitev miloščine in Posvetitev sv. Štefana, v konhi oltarnega zaključka je Apoteoza sv. Štefana (po ohranjenem osnutku bi morala biti Štefanova pridiga), vzdolž celotne južne stene pa je naslikana Smrt sv. Štefana. Večina upodobljenih protagonistov kaže portretne poteze vipavskih sodobnikov. Pod Apoteozo je za oltarjem napis *Pod knezoškofijstvom Janeza Krizostoma, pod / dekanom in kanonikom Jurjem Grabrijanom / se je to svetišče slikalo leta MDCCCLXXVII*. Spodaj je nad desnim ostankom gotskih služnikov zapisano *RESTAVRIRAL ODD. / ZA RESTAVRATO-/ RSTVO AKADEMIJE / ZA LIKOVNO UMETNOST / V LJUBLJANI - 1964 / VODJA DEL: / R. PROF. MIRKO ŠUBIC / SODELAVCI: / JOVAN PETROV / NEDELJKO PEČANAC / MIŠO PENGOV*. 433

Vaze v lunetah obočnih kap so še Wolfovo delo, nad njimi pa so starejše, Jelovšku pripisane freske. Med sosvodnicami so naslikane štiri kreposti, pod njimi pa štiri pregrehe: Pravičnost z mečem in tehtnico, pod njo Krivica in Laž v pretepu; Ljubezen z gorečim srcem, pod njo Poželenje s kozlom in škorpijonom; Moč v vojaškem oklepu in čeladi s stebrom, pod njo Nepravičnost z bodalom in krastačo; Upanje s sidrom, pod njo Častihlepnost s kačo, krono, žezlom in zlato verigo. Na oboku je iluzionistično naslikano nebo s sv. Trojico in angeli. 432, 434, 435

V prvem polju ladijskega oboka od zahodne strani so naslikani štirje cerkveni očetje, v srednjem Marijino vnebovzetje, v zadnjem štirje evangelisti.

Na temenu oboka severne kapele je v okroglem štukiranem okvirju naslikan angelček z vencem rož, močno preslikan ob beljenju 1948.

Oprema

Marmornati tabernakeljski veliki oltar je delo goriškega kamnoseka Giambattista Zipperle iz 1795. Na antependiju menze, ob straneh obdane z listnatimi volutami, je relief Kamenjanje sv. Štefana (60 x 123 cm). Na predeli stoji volutast tabernakelj z angelci, ki nosijo podstavek za razpelo. Nad njo se dviga tolos z jonskimi stebri iz belega marmorja in atika v obliki na volute 436

postavljenega baldahina s čebulasto kupolo. Ob straneh tolosa stoji par angelov adorantov (oba
437, 438 kamen, v. 88 cm), na stranskih pilastrih ob nastavku pa kipa sv. Petra in Pavla (oba kamen, v. 170 cm). V atiki so trije kamniti kipci teoloških kreposti: stoječa Vera (v. ok. 90 cm) in sedeča Upanje in Ljubezen (v. ok. 60 cm).

Enako oblikovana stranska oltarja, ki sta delo goriške klesarske delavnice Pasqualeja Lazzarinija z začetka dvajsetih let 18. stoletja, sta postavljena v kota med slavoločno steno in vhoda v stranski kapeli. Rdečkast antependij trapezaste menze pokriva bela listnata kartuša s križem na sredi. Stebrni nastavek s paroma stopničasto postavljenih rdečkastih kompozitnih stebrov nosi ogredje z volutasto atiko, na kateri sedita kamnita angelca, ki nosita cvetni venec s Kristusovim oziroma Marijinim monogramom, na okrajkih pa sedita prav tako kamnita angelca. V atiki je ovalna slika, nad tronom pa par kamnitih lebdečih angelcev nosi pozlačeno krono. Leta
439, 440 1722 postavljeni oltar Imena Jezusovega na severni strani slavoloka ima v tronu sliko Apostoli z Jezusovim imenom (o. pl., 192 x 109 cm), v atiki pa Boga Očeta z golobom sv. Duha (o. pl., ok. 70 x 60 cm), obe z začetka 18. stoletja in pripisani beneškemu slikarju Francescu Pittoniju.

441 Leta 1721 postavljeni oltar Matere božje na južni strani slavoločne stene ima v tronu nišo s kipom Marije Kraljice z Detetom (les, v. 148 cm), delom Henrika Dejaka z začetka 20. stoletja, v atiki pa sliko Obiskovanje (o. pl., ok. 70 x 50 cm) iz 18. stoletja. Na menzi stoji marmornat tabernakelj s kovanimi vratci, na katerih je Križani z Marijo in sv. Janezom Evangelistom pod križem; okvir z vencem angelskih glavic med oblaki podpirata ob strani angela, ki držita v rokah vinski grozd in žitne klase.

446 Stebrni oltar sv. Barbare v severni kapeli je bil izdelan okoli sredine 18. stoletja. Na trapezasti menzi iz črnega marmorja je antependij iz belega marmorja z rastlinsko ornamentiko in kartušo na sredi. Par črnih stebrov s kompozitnimi kapiteli nosi ogredje z valovito zaključeno volutasto atiko, sredi katere je inkrustiran grb robine Lanthieri. Na volutah atike sedita kamnita angelca. Nastavek ob straneh robita razpotegnjeni kamniti voluti. Tron s sliko sv.
447 Barbare, delom Franca Antona Nierenbergerja iz leta 1775 (o. pl., 178 x 86 cm; sig. in dat. d. sp. *F: Ant: Nirenberger / Pinxit A⁰: 1775*), obdaja pisan marmornat okvir.

442 Oltar Srca Jezusovega v južni kapeli je sestavljen iz spodnjega baročnega dela, izdelanega bržkone v Lazzarinijevi delavnici okoli 1733, in neorenesančnega nastavka iz 19. stoletja. Na trapezasti menzi z antependijem, na katerem je v listnati kartuši pritrjena angelska glavica z girlandama, stoji tabernakelj z marmornatim volutastim okvirjem in tremi angelskimi glavicami. Na predeli stoji volutasta noga z inkrustirano marmornato školjko; na volutah noge sedeča kipca
443 angelov se ozirata proti angelu atlantu (v. 68 cm), ki pomaga nositi školjko. Diagonalno postavljena korintska pilastra obstopata polkrožno zaključeno nišo s kipom Srca Jezusovega (les, v. 149 cm) iz 19. stoletja, nad njo pa se dviga volutasta trikotno zaključena atika s križem na vrhu, ki ima v sredini relief Srca Jezusovega. Na podstavkih ob straneh oltarja stojita marmornata kipa

angelov adorantov (oba v. 138 cm), delo iz bližine beneškega kiparja Pietra Baratte. 444, 445

Prižnica iz inkrustiranega marmorja je delo delavnice Pasqualeja Lazzarinija iz 1733; pritrjena je v južno ostenje slavoloka ob vhodu v zakristijo. Krasijo jo v niše postavljeni marmornati kipi štirih cerkvenih očetov (vsi v. ok. 42 cm) in na sredi marmornat relief personifikacije Vere s križem, kelihom, svečo in knjigo (68 x 52 cm). Na stropu baldahina je pritrjen golob sv. Duha v kovinskem pozlačenem žarkovju. 448, 449

Od obeh lesenih baročnih oltarjev, ki sta stala v oltarnih nišah v ladji, so se ohranili le oltarni sliki in štirje belo polihromirani leseni kipi iz sredine 18. stoletja, pripisani ljubljanski rezbarski delavnici Urbana Gabra. Kipi zdaj stojijo na lesenih spovednicah: na severni sta sv. Joahim (v. 135 cm) in sv. Ana (v. 130 cm), na južni pa sv. Frančišek Asiški (v. 135 cm) in sv. Anton Padovanski (v. 130 cm).

Na zahodni steni severne kapele visi manjše razpelo (v. korpusa 78 cm) iz 19. stoletja, na vzhodni steni južne kapele pa razpelo (v. korpusa 206 cm) iz leta 1761, delo ljubljanske rezbarske delavnice Urbana Gabra.

V severni oltarni niši v ladji je nad spovednico slika Smrt sv. Jožefa iz leta 1754, delo slikarja Valentina Metzingerja, v južni pa slika sv. Janeza Nepomuka, prav tako Metzingerjevo delo iz istega leta, z napisom *hoC aLtare sanCtI IoannIs nep: / eXproprI / Is ereXIt bernarDVs LIb: bar: / ranfteLs/hoffen paroChVs et DeCanVs hVIVs / LoCI* in grbom tedanjega vipavskega župnika Friderika Bernarda barona Ranftelshoffna. 451, 450

Na stenah ladje in pod korom so obešene postaje križevega pota, delo Matije Koželja iz leta 1879 (o. pl., 94 x 64 cm; sig. in dat. na zadnji postaji).

V novem baptisteriju visi slika Mučeništvo in poveličanje sv. Štefana, delo Andreja Herrleina iz leta 1796 (o. pl., ok. 400 x 225 cm, sig. in dat. *A: Herrlein Pinxit / Anno 1796*); slika je pred Wolfovo poslikavo visela v apsidi nad velikim oltarjem. Na zahodni steni baptisterija visita še dve nazarenski sliki: severno od okna Večerja v Emavsu (o. pl., 144 x 88 cm), južno pa Evharistični Kristus (o. pl., 140 x 88 cm), obe z začetka 20. stoletja. 452

V starem baptisteriju je hranjena slika Marije Kraljice z Detetom, sv. Dominikom in papežem Leonom XIII., delo Henrika Dejaka iz 1893 (o. pl., 192 x 109 cm, sig. in dat. d. sp. *Dejak 1893*), prej nameščena v tronu južnega stranskega oltarja.

V starem baptisteriju je shranjen tudi božji grob, delo Simona Ogrina iz 1899: postavljen v južni kapeli sega v globino okoli 2,5 m. Ob straneh so upodobljeni štirje prizori iz križevega pota, v osi nad tabernakljem pa pokrajina z Jeruzalemom in Golgoto, na kateri stojijo trije prazni križi. Na levi strani sta prizor Kristus na Oljski gori s simbolom sv. Mateja na vrhu in Bičanje s simbolom sv. Luke, na desni pa Kronanje s trnjem s simbolom sv. Janeza Evangelista ter Kristus pade pod križem in Veronika s prtom in simbolom sv. Marka na vrhu. Celoto zaključujejo trije angeli tik pod temenom loka.

V starem baptisteriju hranijo tudi več bander: bandero trikotne oblike (prapor) iz rdečega brokata z upodobitvijo sv. Alojzija na eni in Rafaela s Tobijo na drugi strani (o. pl., sig. in dat. *P. Künl 1852*); bandero iz brokata smetanaste barve z upodobitvijo Srca Jezusovega na eni in angeloma, ki častita monštranco (o. pl., 71 x 54 cm) na drugi strani s prehoda 19. v 20. stoletje; enako bandero z upodobitvijo Srca Marijinega na eni in angeloma, ki častita kelih s hostijo, na drugi strani; večje bandero iz rdečega brokata z upodobitvijo sv. Štefana in napisom *Sv. Štefan, prosi za nas 1907–1977* na eni ter Brezmadežno s parom angelov (o. pl., 135 x 100 cm) in napisom *Pod tvoje varstvo pribežimo* na drugi strani; enako bandero z upodobitvijo Zadnje večerje po Leonardu in napisom ***To je moje telo, to je moja kri*** na eni ter sv. Družino z napisom *Sv. Družina vodi in varuj nas* na drugi strani.

V sredini ladijskega oboka je obešen pozlačen kristalen lestenec iz 19. stoletja.

Prezbiterij deli na polovico baročna balustrada iz belega, rdečega in rumenega marmorja.

453 Na južni strani takoj za vhodom v cerkev stoji črn marmornat kropilnik (premer školjke 81 cm), delo kamnoseka Makarja iz leta 1753, podoben kropilnik, ki je nekdaj stal ob zazidanem portalu na nasprotni strani, pa je zdaj v novem baptisteriju, sredi katerega stoji kamnit krstni kamen z masivno nogo, okrašeno z vegetabilnim ornamentom, na školjki (premer 67 cm) pa je vklesana letnica 1561. Lesen pokrov, na vrhu katerega je kiparska upodobitev Krsta v Jordanu (67 x 42 x 20 cm), je morda iz 18. stoletja. V zakristiji je v steno vzidan baročen kamnit umivalnik, v prezbiteriju pa v severno steno kustodija z inkrustiranim okvirjem in kovanimi vratci.

Med oltarnima nišama in vhodi v kapele v ladji stojita leseni spovednici iz sredine 18. stoletja; štirje tordirani polstebri s pozlačenimi kompozitnimi kapiteli nosijo ogredje z valovitim zatrepom, okrašenim z rokokojsko dekoracijo. Omara za paramente v zakristiji je s konca 19. stoletja.

Orgle, ki jih je v letih 1754–1757 izdelal Janez Janeček iz Celja, so leta 1859 prodali, nove pa 1860 naročili pri Francu Deuu; te so leta 1892 zamenjali z orglami Franca Goršiča, sedanje s škatlasto omaro pa so delo Orglarstva Močnik iz leta 2005.

V zvoniku je pet zvonov: najmanjši brez oznak je položen na tla; večja zvonova iz 1930, posvečena sv. Križu in Usmiljeni Materi božji, ter manjša iz 1972, posvečena sv. Florijanu in Vernim dušam, so bili uliti v livarni Broili v Vidmu.

Viri: ŽA Vipava; Gradivo ZVKD NG.

Literatura: STESKA 1917, str. 252; MESESNEL 1926; STESKA 1927, str. 55, 115, 308–309, 338, 341; STELE 1960, str. 55; VRIŠER 1976, str. 206; LIPOGLAVŠEK 1983, str. 24–25; VRIŠER 1983, str. 85, 86, 120–121, 126, 127–128, 130; MESESNEL, ŽIGON 1986, str. 88–93; HÖFLER 1993, str. 62–63; ATTEMS 1994, str. 32; PREMRL 1997, str. 14 ss; PESKAR 1999, str. 281–283; ATTEMS 2000, str. 128–129, 580; HÖFLER 2001, str. 145–147; ŠERBELJ 2002, str. 212; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 214–220; MUROVEC 2006; RESMAN 2006, str. 132; BLAŽKO 2011.

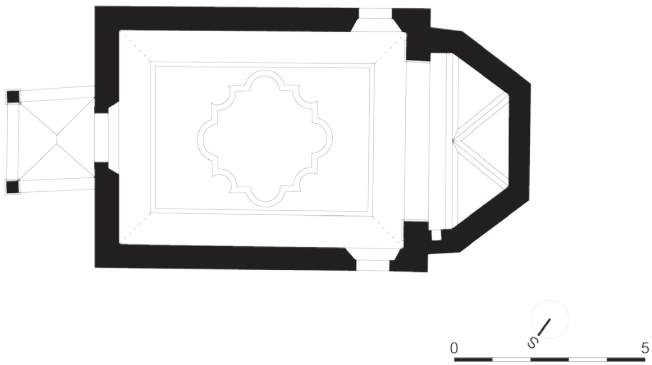
2 Podružnična cerkev sv. Jožefa
(župnija Vipava)
RNKD ev. št. 4099.

Lega
Proti jugozahodu obrnjena cerkev stoji sredi pokopališča ob Goriški cesti, v smeri proti Ajdovščini.

Zgodovinski podatki
Zgrajena je bila, kot je razvidno iz napisa *OPVS PRÆSENS IN SVFFRAGIVM SVIS ET PRO VALETVDINE / 18 EREXIT VICINITAS SVB : VRBIS VIPPACENSIS. 21*, vklesanega na prekladi kamnitega portala, med letoma 1818 in 1821.

Arhitektura
Preprosta enoladijska stavba s tristrano sklenjenim kratkim in od ladje nekoliko nižjim prezbiterijem zaradi skromnih mer spominja na okoliške pokopališke kapele. Fasado s križno obokano 454
vhodno lopo krasita razpelo in pod napuščem kamnit konzolni venec, vrh fasade pa je kamnita zvončnica s tremi linami za zvonove in kovinskim križem. Segmentne loke vhodne lope nosi par kamnitih slopov s kvadrastimi kapiteli, nad srednjim pa se dviga trikotno čelo z dvokapno korčasto streho. Preprost kamnit portal ima poleg omenjenega napisa na prekladi profiliran in z zobnikom okrašen prekladni nadstrešek ter lesena vrata z reliefoma Križanja in Vnebohoda, delo Otona Naglosta z začetka 21. stoletja. Levo ob portalu sta vzidana kamnit kropilnik z angelsko glavico in nad njim kamnit relief z upodobitvijo konja. Cerkev osvetljujeta skoraj kvadratni kamniti okni s profiliranima prekladnima strešicama v južni in zahodni steni ter manjša okrogla lina v jugozahodni steni zaključka prezbiterija. V zunanje stene cerkve so vzidani številni nagrobniki, med njimi nagrobnika Luke Hitija (+ 1884), ravnatelja vipavske šole, in vipavskega župnika Jožefa Malneršiča (+ 1888). Stavbo pokriva dvokapna korčasta streha.
Notranjščina cerkve je preprosta: zrcalni obok krasi le prazen štukiran okvir, glavni arhitekturni poudarek pa ji daje nekoliko potlačen pilastrski slavolok, ki loči ladjo od prezbiterija. Tlak prezbiterija s šahasto razporejenimi črnimi in belimi kamnitimi ploščami je za stopnico višji od ladijskega, prostor pa je banjasto obokan s poudarjenimi vžlebljenimi oprogami zaključka, oprtimi na ometne konzole.

Oprema
Pred zadnjo steno prezbiterija stoji manjši, delno marmornat oltar, sestavljen iz menze, 455
postavljene okoli leta 1821, in okvirnega nastavka s konca 17. stoletja. Menzo iz umetnega

kamna krasijo marmornate inkrustacije, nad nizko inkrustirano predelo pa se dviga črn marmornat ločno zaključen okvir, okrašen z belimi mesnatimi listi in zaključen z nizko atiko, v kateri je par angelskih glavic, na njej pa stoji kipec Vstalega Kristusa. V okvirju je slika Sv. Družina (o. pl, 161 x 97 cm), morda beneško delo iz druge polovice 17. stoletja. Na stranskih podstavkih obstopa okvir par angelcev adorantov s konca 19. ali z začetka 20. stoletja. V stenah sta vzidana tudi dva nagrobnika, levi pripada vipavskemu dekanu Juriju Grabrijanu (+ 1882), desni pa njegovemu nasledniku Matiji Erjavcu (+ 1908).

Literatura: KRALJ 1978; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 228–230.

3 Pokopališče

RNKD ev. št. 12840.

Leži na koncu drevoreda ob Goriški cesti v smeri proti Ajdovščini. Na rob vipavskega trga so ga v skladu z jožefinskimi odredbami prenesli na začetku 19. stoletja, kot priča v temelje pokopališke cerkve vzidan kamen z letnicama 1802 in 1819; pred tem je pokopališče stalo na obzidanem prostoru ob župnijski cerkvi sv. Štefana. Na pokopališču sta dve enaki, bržkone sredi 19. stoletja zgrajeni grobnici rodbin Mayer in Lanthieri: prostorni kapeli pravokotnega tlorisa s tempeljskim čelom in segmentno zaključenim pilastrskim vhodom, zaprtim s kovano ograjo, imata notranjščini v zadnji steni ozko nišo, pred katero stoji v grobnici rodbine Mayer litoželezen neogotski nagrobnik v obliki stebra, na katerem stoji molilec (Ferdinand Karl Mayer + 1857). V nizu poleg njiju stoji grobnica družine Lavrin - Hrovatin (RNKD ev. št. 7466) s parom granitnih egipčanskih sarkofagov, odkritih v grobnicah dvorjanov 4. in 5. dinastije (26. in 25. stoletje pr. n. št.) ob vznožju Kefrenove piramide v Gizah; v Vipavo ju je leta 1845 poslal Anton pl. Lavrin (1789–1869), avstrijski generalni konzul v Egiptu; gre za dva od doslej znanih šestih sorodnih sarkofagov na svetu.

Na pokopališču je več nagrobnikov s konca 19. in z začetka 20. stoletja, okrašenih s historističnimi ali secesijskimi motivi. Sredi pokopališča stoji spomenik padlim v prvi svetovni vojni: na bazi z napisnimi ploščami stoji iz rustike zidan podstavek, nad njim se dviga manjši kamnit obelisk. Modernistični nagrobnik družine Bajc ima na vrhu obeliska iz marmorja izklesano spečo žensko glavo – Alegorijo, delo Franceta Goršeta iz leta 1929 (40 x 27 x 29 cm, sig. in dat. d. sp. *Gorše 29*). Dva nagrobnika je oblikoval Tone Kralj: nagrobnik družine Premru iz let 1940–50 (Rafael Premru + 1940, Alojzija Premru + 1950) se odpira kot krilni oltar s fresko nadangela Rafaela s Tobijo pred vstalim Kristusom (126 x 84 cm) v "omari"; nagrobnik družine Šček iz okoli 1972 (Ivan Šček, magister glasbe in skladatelj + 1972) je oblikovan kot križ, na katerega krakih so napisi o pokojnih, spodaj sta v kamen vrezana harfa in kovaško orodje, zgoraj pa dopasni relief Dobrega pastirja (marmor, 60 x 35 cm, sig. d. sp. *TK*). 457 456 458

Viri: Gradivo ZVKD NG; www.vipavska-dolina.si/vizitka.php?id=278&jezik= (stanje 15. 9. 2011).
Literatura: KORŠIČ-ZORN 1981, str. 41; KAJFEŽ 1997; *Tone Kralj* 1998, str. 143.

4 Kapelica sv. Križa

RNKD ev. št. 12846.

Zidana kapelica zaprtega tipa s štirikapno korčasto streho stoji na koncu trga ob cesti, ki vodi iz Vipave v Vrhpolje. Polkrožno zaključen pilastrski vhod vodi v banjasto obokan prostor, kjer je v zadnji steni niša z novejšim na omet naslikanim Križanim.

Literatura: ZADNIKAR 1964, str. 181.

5 Znamenje sv. Janeza Nepomuka

Zidano slopno znamenje z dvokapno korčasto streho stoji na Vojkovi ulici ob enem od izvirov Vipave. V banjasto obokani zastekljeni niši s polkrožno zaključenim dekorativno klesanim kamnitim portalom stoji lesen kip sv. Janeza Nepomuka (v. ok. 120 cm), ki mu nad glavo par lesenih angelcev pridržuje svetniški nimb. Kiparska skupina je delo Henrika Dejaka s konca 19. ali začetka 20. stoletja.

Literatura: STESKA 1917, str. 252.

6 Fajdigovo znamenje
RNKD ev. št. 12845.

Zidano slopno znamenje, pokrito z betonsko dvokapno streho s križem na vrhu, stoji na polju med Vipavo in Zemonom; postavljeno je bilo okoli 1910 iz zaobljube za ozdravitev žene Jakoba Fajdige. Trikotno čelo z izstopajočim srednjim delom, v katerem je vtisnjena rozeta s križem, nosi par lizen z na sredi vtisnjenima rozetama. Zidec pod zastekljeno pravokotno nišo je okrašen z vtisnjenimi trakovi, v niši, zaprti s kovanimi vratci, pa je lesen kip Srca Jezusovega (v. ok. 120 cm) iz okoli 1910.

7 Znamenje – pil sv. Roka
RNKD ev. št. 4975.

459 Kamnito stebrno znamenje z bazo in "hišico" s kamnito štirikapno steho stoji na križišču ulice Na hribu in poti, ki vodi na Stari grad. Na nogi je vklesan napis *Postavil / Rok Mohočič / iz Vipave / dne 16. marca / 1899*; na bazi je podpis klesarja *M: Tomažič / v Vipavi*. V pravokotni niši je dopasni relief sv. Roka s psom, pod njim pa napis *Sv. Rok / za nas Boga prosi*!

JAVNI SPOMENIKI

8 Spomenik NOB
RNKD ev. št. 19203.

462 Po načrtih Jožeta Plečnika izdelani spomenik, odkrit leta 1952, stoji sredi Glavnega trga. Na manjšem podestu iz granitnih kock stoji kockast betonski podstavek, ki ga obdajajo štiri valjasta korita za rože. Na podstavku je baza s stebrom, v katerega sta vdelana kvadra z napisi, na vrhu pa je kapitel iz štirih masivnih trtnih listov z grozdi.

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 110-111; HRAUSKY, KOŽELJ, PRELOVŠEK 1997, str. 148.

9 Spomenik Dragu Bajcu
RNKD ev. št. 19201.

Spomenik, odkrit leta 1978, stoji za Osnovno šolo Draga Bajca; bronasto poprsje na kamnitem podstavku je delo Negovana Nemca (sig. in dat. *NEMEC Lj 78*). 463

Literatura: SILIČ-NEMEC 1982, str. 111.

PROFANE STAVBE

Beblerjeva ulica

10 **Št. 1:** Enonadstropna petosna stavba sedanjega **župnišča** ima v glavni osi kamnit rustičen segmentno zaključen portal, ki vodi v notranjščino beneškega tlorisa: iz prostorne prehodne vhodne veže vodijo vhodi v stranske sobe in na stopnišče. V nadstrešenem sklepniku portala je vklesan napis *IHS / M. 1785 P.* Nad portalom je na dve konzoli postavljeno marmornato spominsko obeležje v obliki stiliziranega sarkofaga z napisom *V tej hiši je preživel svojo mladost / umetn. zgodovinar konservator / univ. prof. dr. France Mesesnel / * 25. XI. 1894 v Cervignanu + 4. V. 1945 pri Turjaku*. Pokončna kamnita okna v nadstropju imajo profilirane prekladne strešice, pod napuščem pa obteka stavbo kamnit konzolni venec. 460

11 **Št. 3:** Enonadstropna stavba s kasneje zgrajeno mansardo; fasada je verjetno iz sredine 19. stoletja. V pritličju je kamnit portal, ki ima na prekladi napisano ime nekdanjega gospodarja Anton. Vidrih, nadstropje, od pritličja ločeno s profiliranim venčnim zidcem, pa členijo toskanski pilastri.

12 **Št. 5: Zdravstvena postaja**, enoinpolnadstropna stavba, ob kateri so bili odkriti ostanki rimskodobne naselbine iz 1. stoletja (RNKD ev. št. 12174). S secesijskimi elementi okrašena fasada je razdeljena v dva dela: enoosnega na levi s prehodno vežo v pritličju, katere vhod obstopata dva toskanska slopa, zapirajo pa kovana vrata, in petosnega na desni strani s simetrično urejeno fasado. Pritličje je izvedeno v plitvi rustiki, členijo ga pravokotna okna z ometnimi obrobami in profiliranimi policami. Gladko ometano nadstropje loči od pritličja profiliran venčni zidec,

levi del pa robi par pilastrov. Ob balkonskih vratih v glavni osi stavbe sta para pokončnih pravokotnih oken, vsa okna pa pod prekladnimi strešicami krasi visok ometni friz s kvadratki; manjši balkon s trebušasto kovano ograjo stoji na profiliranih konzolah, okna pa imajo kovane ograjice. V osi nad balkonskimi vrati je v podstrešnem nadstropju polkrožno sklenjeno okno, nad njim pa teče friz kvadratkov, ki ga v stranskih oseh stavbe prekinjajo pari podolgovatih podstrešnih oken; pod dvokapno korčasto streho teče profiliran podstrešni venec.

Glavni trg

13 **Št. 1:** Predelana enoinpolnadstropna stavba, rojstna hiša Sebastijana Krelja, ima sredi pritli-
461 čja petosne fasade rustičen ločni portal s poudarjenim sklepnikom, na katerem je napis *FRIDE-RICUS JOSEPH / TRIBUZZI / 1758* in trije vrezani vrčki, v pritličju pa je vzidana tudi spominska plošča Sebastijanu Krelju.

14 **Št. 2:** Dvoinpolnadstropna hiša (RNKD ev. št. 9568) s petosno fasado ima na sredi pritličja kamnit ločni pilastrski portal s poudarjenim, trikotno zaključenim sklepnikom, na katerem je napis *A.V. / 1772 / N. 37*. Okna v nadstropjih krasijo profilirane prekladne strešice, pod napuščem pa teče kamnit konzolni venec.

15 **Št. 4:** Dvoinpolnadstropna hiša s petosno fasado ima na sredi pritličja kamnit rustičen ločni portal iz 18. stoletja, ki ga obstopata ožja ločna, z volutnimi sklepniki zaključena portala, ob straneh pa sta vzidani še dve široki ločni okni z enako oblikovanima sklepnikoma iz 19. stoletja. Nadstropja loči od pritličja pasast zidec, fasado pa ob straneh zamejuje šivani rob. V stavbi sta nekoč bržkone delovali dve obrtni delavnici.

16 **Št. 5:** Nekdanji **hotel Klinc** je bil pred drugo svetovno vojno predelan v modernističnem slogu.

17 **Št. 7–9 a: Lanthierijev dvorec** (RNKD ev. št. 818) stoji na Glavnem trgu sredi Vipave. V osi glavne fasade dvorca je na zahodni strani trga večji parterni baročni park (RNKD ev. št. 7885). Gradnjo novega baročnega dvorca je bržkone začel goriški deželni glavar Franc Lanthieri po letu 1642, ko je bil povzdignjen v grofovski stan, dokončal pa jo je njegov sin Janez Anton V. leta 1659, kot priča letnica v sklepniku portala na dvoriščni strani. Zgradili so ga nasproti dvorišča z gospodarskimi poslopji, ki so ga kot predgradje uporabljali med bivanjem v Spodnjem gradu, pri tem pa vključili že obstoječe poslopje, morda srednjeveški dvor, na južni strani

in mu prizidali stanovanjsko poslopje z dvorano in severnim krilom. Dvorec so še dvakrat prezidali; okoli leta 1702 so mu dodali dva rizalita in v severnem uredili kapelo sv. Antona Padovanskega ter prizidali reprezentančno stopnišče; kapelo z enim oltarjem omenjajo tudi vizitacije goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz leta 1750. Okoli leta 1760 so celotno poslopje barokizirali in poenotili, bržkone po načrtih goriškega arhitekta Saverija Giannija, ki je za Lanthierije barokiziral njihovo goriško palačo; načrti za predelavo so sicer pripisani tudi arhitektu Micheleju Bonu. Dvorec je ostal v lasti rodbine Lanthieri do leta 1908, ko ga je Klementina Lanthieri izročila svojemu možu Hermanu baronu Levetzow; ta je ostal njegov lastnik do konca druge svetovne vojne, potem pa je bila celotna posest nacionalizirana. Med prvo svetovno vojno je bila tu vojaška bolnišnica; takrat sta bila dvorec in predvsem njegova oprema precej poškodovana, funkcijo bolnišnice pa je objekt obdržal tudi po vojni. Po letu 1945 se je v dvorcu naselila JLA in ga preuredila v kulturni dom za vojake ter dodatno uničujoče posegla v stavbno tkivo. Po letu 1991 je dvorec prešel v last občine Vipava in bil v letih 2011–2012 prenovljen. Stavbni kompleks obsega poleg rezidence na zahodni strani še dvorišče z gospodarskimi poslopji, razporejenimi v obliki črke U, na vzhodni strani, pred dvorcem pa se razteza še parterni park. Vzdolž južnega roba parka so tekla še dodatna gospodarska poslopja, na severni strani pa je park pred radovednimi očmi skrivala podolgovata, vzporedno s trškimi hišami postavljena konjušnica in z naštetimi zgradbami pred dvorcem oblikovala manjši trg ali reprezentančno dvorišče; konjušnica je bila porušena med obema vojnama. Enoinpolnadstropni dvorec zaključujeta na zahodni strani rizalita, na vzhodni strani pa je stavba na tem mestu zamaknjena navznoter.
V tlorisu nepravilno podolgovato štirikotno poslopje ima na glavni, z lizenami okrašeni fasadi 464
simetrično urejene okenske osi v ritmu 1 + 6 + 3 + 6 + 1; enojna os je na bočnih rizalitih, osrednje tri pa pripadajo nad preostalo stavbo dvignjenemu rizalitu s tempeljskim čelom. Glavno os poleg rustičnega polkrožno zaključenega portala, ki ima v sklepniku letnici 1762 in 1902, poudarjajo še balkon s kamnito balustrado, okno s kartušastim okvirjem iz štuka in v kartušast okvir vstavljen bronast Lanthierijev grb. Osrednji del in oba rizalita ločijo od preostalega dela fasade kolosalni toskanski pilastri. Na prekladi preprostega pravokotnega portala, ki vodi v banjasto obokano kapelo, je napis *Deo et pIae MatrI ConseCro* (1702). Tudi stranska rizalita na vrhu krona trikotno čelo. Kamnite okenske okvirje krasijo dekorativne obrobe iz malte. Gladko vzhodno fasado poleg kamnitih okenskih okvirjev krasita le rustičen portal in nad njim balkon z balustrado. Glavni portal vodi v široko vežo, ki sega skozi vso globino stavbe do portala z
letnico 1659, ta pa vodi na most z balustrno ograjo, ki dvorec povezuje z dvoriščem na drugem 465
bregu Vipave. Na južni strani dvorca se veža s paroma portalov odpira v banjasto obokane prehodne sobe in podolgovat hodnik, s katerega je dostop na dvoramno stopnišče v nadstropje. V severnem delu stavbe etaži povezuje še manjše stopnišče ob kapeli. Nad vežo je značilna

beneška dvonadstropna dvorana, sicer pa se v nadstropju ponovi tloris pritličja. Sobe so zrcalno
470 obokane, nekatere pa imajo lesene strope z renesančno poslikanimi tramovi. Večina prostorov v pritličju in nadstropju dvorca, vključno s stopnišči, je bila dekorativno poslikana, vendar so
466, 467 freske le delno ohranjene; v pritličnih prostorih, na stopniščih in v nekaterih sobah nadstropja
471 so iluzionistično naslikane arhitekture, podobne tistim v vili Belvedere na Zemonu. V eni od sob v pritličju so v medaljonih upodobljene svobodne umetnosti, v drugi je na stropu naslikan cesarski grb, obok manjše južne veže pa krasijo zodiakalna znamenja. V kapeli sv. Antona Padovanskega so na južni steni vidni ostanki naslikanega oltarnega nastavka. Poslikava dvorca je delo slikarske delavnice, ki je konec 17. stoletja poslikala tudi vilo Belvedere na Zemonu. Kasnejše poznobaročne dekorativne freske na stropu velike dvorane, naslikane v sivih odtenkih, služijo kot okvir za danes izgubljeno oljno sliko. V Goriškem muzeju v Kromberku hranijo tri
468 slike iz kapele v dvorcu: Mati božja z Detetom med svetniki (o. pl., 239 x 132 cm), delo Giulia
469 Quaglia iz leta 1702; Jezus se prikaže Mariji Magdaleni (o. pl., 202 x 129,5 cm), delo Francesca Pittonija iz prve četrtine 18. stoletja; Mučeništvo sv. Jerneja (o. pl., 218 x 158 cm), prav tako delo Francesca Pittonija.

Dvorec z južnim gospodarskim traktom povezuje mostovž. Dvonadstropna južni in vzhodni trakt z velikimi okni s kamnitimi okvirji in profiliranimi prekladami v nadstropju sta bila močno predelana že v času med vojnama. Severni trakt je nižji in delno porušen; v njem so bili nekoč hlevi, ohranjen pa je še polkrožno zaključen kamnit portal z letnico 1767 v sklepniku. V vzhodnem traktu je bil nekoč mlin, tako da ima na dvoriščni strani tri polkrožno zaključene kamnite portale. V pritličju južnega trakta je podolgovat križno obokan dvoladijski prostor, ki je služil kot konjušnica. Skozi pritličje vzhodnega trakta vodi prehod do izvira Vipave, imenovanega Podskala, v njegovi osi pa je še po drugi svetovni vojni lesen mostič vodil do vrtnega paviljona na drugem bregu, ki je zaključeval baročno zasnovano prostorsko os celotnega kompleksa. Na njegovem mestu zdaj stoji novejši gostinski objekt.

Rustični dvoslopni vhod v parterni park je postavljen v osi glavnega portala dvorca. Vzdolž osrednje poti so se nizale simetrično v šest parov razporejene poline in se na koncu parka nadaljevale v drevored, ki se je zaključil ob reki Vipavi. Pot skozi park na sredi prekinja fontana z deteljičastim bazenom in školjko, na vrhu pa je nekoč stal še putto. Park so bržkone uredili po baročni prenovi dvorca leta 1762. Dvanajst polin so okrasili s serijo najverjetneje
472 osemindvajsetih kamnitih puttov; leta 1963 so bili prestavljeni na nizka zidova, ki na zahodni strani omejujeta Glavni trg. Na nizek kamnit zid na južnem delu trga ob parku je postavljenih deset kipov, visokih okoli 120 cm, na severnem delu trga pa jih stoji štirinajst, od katerih so trije nižji (v. 105 cm) in očitno delo druge delavnice. V veži dvorca so ležali ostanki še enega polomljenega putta, dva pa sta do nedavnega stala na ograji Lanthierijevega dvorca v Velikih Žabljah. Kipci so bili po parku verjetno razporejeni po skupinah, ki so mdr. ponazarjale

štiri letne čase, štiri elemente, pet čutov in svobodne umetnosti. Večina jih je bržkone delo ene od goriških klesarskih delavnic. Vzdolž parka teče podolgovato poslopje, ki ima na sklepniku širokega ločno zaključenega pilastrskega portala vklesano letnico 1885.

Literatura: VRIŠER 1983, str. 159; ATTEMS 1994, str. 32; HÖFLER 2001, str. 158; ŠERBELJ 2002, str. 80; SAPAČ 2008, str. 142–165; SERAŽIN 2008, str. 21–26, 176–177.

Goriška cesta

Št. 1–2: Domačija Živic stoji v bližini Močilnika ob cesti, ki vodi proti Mančam. Kompleks sestavljata dve pravokotno ena na drugo postavljeni hiši in ruševine mlina, ki po izročilu velja za prvo žago na Slovenskem, postavljeno leta 1477. Obcestno poslopje ima dekorativno klesan konzolni portal iz druge polovice 19. stoletja s trikotno zaključeno preklado. Na glavnem portalu mlinarjeve hiše, ki stoji za zgoraj omenjeno stavbo, je napisana letnica 1844, vzidana so okna s profiliranimi prekladnimi strešicami in na začelju kamnit ločni portal.

Literatura: ZORN 1996.

Grabrijanova ulica

18 **Št. 19: Spodnji grad** stoji nad izvirom reke Vipava, imenovanim Podfarovž, poleg semenišča severovzhodno od Lanthierijevega dvorca. Zgrajen je bil tako kot Stari (zgornji) grad najverjetneje že v 12. stoletju, bržkone v obliki dveh visokih, z notranjim dvoriščem povezanih stavb, ki sta bili sedež posesti grofov Bogenskih in grofov Andeških; v virih se prvič omenja leta 1329 kot *castrum inferius*. Po letu 1269 je Spodnji grad s pripadajočo posestjo prešel v last oglejskega patriarha, v 14. stoletju pa so si ga večkrat lastili Goriški grofje; v njihovi lasti je bil tudi leta 1500, ko so ga podedovali Habsburžani. V drugi polovici 15. stoletja so fevd upravljali grofje Thurn in ga konec 15. stoletja verjetno dodatno utrdili pred turškimi vpadi, leta 1528 pa je združeno gospostvo zgornjega in spodnjega gradu prešlo v posest baronov Lanthieri, ki so ga leta 1626 odkupili. Ti so najverjetneje v drugi polovici 16. stoletja Spodnji grad temeljito predelali v enotno stavbo, ki je bila do okoli leta 1659 glavni sedež rodbine, potem pa so si zgradili nov, udobnejši in razkošnejši dvorec na današnjem Glavnem trgu. Spodnji grad naj bi bil okoli leta 1700 postal last škofije Krka, po jožefinskih reformah pa župnišče. Okoli sredine 19. stoletja je bilo poleg njega zgrajeno semenišče. Med obema vojnama je bila v Spodnjem gradu ubožnica, po drugi svetovni vojni pa stanovanja. Po letu 1950 so ga prenovili za potrebe semenišča, 474

od 2001 pa je v njem dijaški dom Škofijske gimnazije Vipava. Stavba, zgrajena na živi skali, je nepravilne pravokotne oblike, ker se prilagaja razgibanemu terenu. Šestosna, dvoinpolnadstropna jugozahodna fasada je simetrično razdeljena v tri dele; v dvignjenem pritličju, do katerega vodi dvoramno stopnišče, je v glavni osi kamnit portal, nad njim pa renesančna kamnita trifora. Pokončna pravokotna okna prvega nadstropja imajo kamnite okvirje, druga enako velika okna pa so novejša. Na severni strani je prizidan enoosni rizalit, ki ima v pritličju ob zadnji obnovi vzidano kamnito ključasto strelnico. V notranjosti se beneška tridelna delitev prostorov ponovi: v glavni osi potekata po vsej globini stavbe vhodna veža in v nadstropju salon, iz njiju je dostop v para stranskih sob. Na koncu vhodne veže je novejše stopnišče, ki povezuje nadstropja. **Malo semenišče**, dvonadstropna klasicistična stavba ob Spodnjem gradu, je bilo zgrajeno med letoma 1845 in 1860. Na začetku je prevzelo tudi vlogo župnišča, zgraditi pa ga je dal vipavski dekan Jurij Grabrijan. Med opremo je tudi njegov portret, delo Mihaela Stroja (o. pl., 95 x 74 cm, sig. in dat. na hrbtu *Stroy pinx / 1860 / in Laibach*). V škarpo ob semenišču je vzidano kamnito hišno znamenje.

Literatura: VALVASOR 1689, 11, str. 653; ROZMAN 1975; URŠIČ 1987, str. 234; SAPAČ 2008, str. 110–121.

Lavrinova ulica

19 **Št. 2: Gostilna Hrovatin** je enonadstropna hiša s poznosecesijskimi elementi na štiriosni fasadi; pročelje členijo plitva rustika v pritličju, lizene in pravokotna okna s secesijskimi obrobami. Na portalu, pomaknjenem v stransko os, je letnica 1902.

20 **Št. 3:** Simetrično urejena sedemosna fasada enoinpolnadstropne hiše ima v glavni osi rustičen kamnit portal, ki ima v sklepniku vklesan napis *30 / 1901*. Okna v nadstropju imajo kamnite okvirje s profilirano prekladno strešico, desno od glavne osi pa je večje hišno znamenje, ki
473 ima v sklepniku ločnega okvirja vklesano letnico 1723. V niši je kamnit kip sv. Florijana, kvalitetno beneško delo iz prve četrtine 18. stoletja.

21 Na kamnitem **enoločnem mostu** čez potok Bela je vzidana kamnita plošča z letnico 1885.

Tabor

22 **Št. 1–12: Baumkirchnerjev turn** ali **Edlingov dvorec** stoji ob sotočju dveh izvirov Vipave. Znotraj poznejšega, okoli leta 1500 zgrajenega taborskega obzidja sta stala v 13. stoletju v meandru Vipave zgrajena stolpasta dvora oglejskih ministerialov; okoli sredine 14. stoletja

sta prešla v posest Habsburžanov. Leta 1401 je dal vojvoda Viljem Avstrijski vipavsko posest v fevd Viljemu Baumkirchnerju, ki je z družino bival bržkone v večjem, dvostolpnem dvoru z ločeno lastniško kapelo, posvečeno sv. Ani. Od leta 1437 je posedoval tudi manjši, stolpu podoben dvor in sedež gospostva je dobil ime Baumkirchnerjev turn. Po usmrtitvi upornega Andreja Baumkirchnerja leta 1471 je posest postala deželnoknežja in prešla pod upravo kranjskega vicedoma. Kmalu po letu 1478 so kompleks obdali s taborskim obzidjem s tremi okroglimi vogalnimi stolpi. Del posesti z manjšim severnim, t. i. strelskim dvorom so leta 1568 dobili Lanthieriji in ga uporabljali za zapore vipavskega gospostva, del posesti z južnim dvorom pa je v 16. stoletju zakupila rodbina Edling; v njihovem času je bil spremenjen patrocinij v dokumentih že leta 1572 omenjene kapele, tako da je bila med letoma 1650 in 1783 posvečena Materi božji. Edlingi so dvor temeljito prezidali, zaključek del pa morda zaznamuje letnica 1653 na glavnem portalu; stolpa so povezali v enotno poslopje pravokotnega tlorisa. S poroko Lukrecije (Lavrencije) Edling z Janezom Gašperjem grofom Lanthieri leta 1656 je Edlingov dvorec v celoti prešel v posest te vipavske rodbine; del gospostva sta Lanthierijem že leta 1626 podarila Wolf in Marija Viktorija Neuhaus, katerih grb je postavljen v sklepnik portala, ki vodi v tabor. Na začetku 18. stoletja naj bi bili kapelo povezali z dvorcem, mu na vzhodni strani prizidali dodaten trakt, na konec novonastale veže pa dodali še baročno stopnišče ter vse skupaj povezali z enotno fasado. Preuredili so tudi manjši stolpasti dvor, in sicer tako, da so mu odvzeli obrambno konzolno poletažo. Povečali so tudi mlin. V prvi polovici 18. stoletja sta bili lastnici celotnega taborskega kompleksa Felicita grofica Lichtenberg in Marija Cecilija grofica Ursini Blagaj; leta 1757 sta ga s pripadajočo posestjo prodali poštnemu mojstru Petru Antonu pl. Abramsbergu in Andreju Premrovu pl. Premersteinu. Zadnji je leta 1783 za solastnika sprejel Jožefa Schmutza. V času jožefinskih reform je bila kapela opuščena in predelana v del stanovanjskega poslopja. Leta 1841 je bilo gospostvo na dražbi prodano Janezu Milharčiču, leta 1867 ga je podedovala hči Leopoldina, poročena Flux, od nje pa ga je leta 1885 kupil Janez Lekan. Po tem so stavbni kompleks razprodali več lastnikom. Konec 19. stoletja je bil lastnik severnega stolpastega dvora Anton Perhavec, osrednji Edlingov dvorec pa je v zadnji četrtini 20. stoletja postal last gradbenega podjetja Primorje iz Ajdovščine, ki je v njem uredilo stanovanja.

Stavbni kompleks obdaja obzidje nepravilnega peterostranega tlorisa s tremi okroglimi vogal- 475
nimi stolpi; dva sta na južnih, eden pa na zahodnem vogalu; jugovzhodni ima še dve zazidani kamniti ključasti strelnici. Na južni in zahodni strani je bilo obzidje nekoč dodatno zavarovano z vodnim jarkom, danes zasutim in spremenjenim v ulico. Ob večjem zahodnem stolpu, ki ima v pritličju kamnite strelnice (Tabor 1; RNKD ev. št. 9132), stoji pa v bližini kamnitega dvoločnega mostu z miljnim kamnom, je v obzidje vzidan velik kamnit portal, ki vodi v notranjost tabora. Zgrajen je iz rustično obdelanih klesancev, ima ravno preklado, v sklepniku pa pritrjen kamnit grb rodbine Neuhaus; vidni so tudi še ostanki napeljave dvižnega mostu. Vzdolž

severne in vzhodne stene taborskega obzidja so zdaj nanizane stanovanjske hiše, mednje pa je vgrajen tudi manjši stolpast dvor skoraj kvadratnega tlorisa. Zraven dvonadstropnega stolpa stoji nižje podolgovato poslopje, v katerem je še ohranjen zazidan kamnit portal, ki je vodil na most čez Vipavo, proti cerkvi sv. Marka ob Lanthierijevem dvorcu. Ob tem poslopju stoji mogočno poslopje nekdanjega mlina. V sredini tabora stoji z lastnim, starejšim obrambnim zidom obdan dvorec; tudi njegovo obzidje je na notranji strani povsem obzidano z nizom novejših gospodarskih in stanovanjskih poslopij. Dvorec ima zaradi postopnih prizidkov obliko črke L in je danes razdeljen v dve stanovanjski enoti: vzhodna (Tabor 7), nekoč štiriosna, ima v nadstropju ohranjeno zazidano kamnito biforo, ki naj bi bila zvončnica kapele, obteka pa jo kamnit podstrešni konzolni venec. Zahodna enota (Tabor 8) je dvonadstropna stavba s štiriosno glavno fasado, ki ima v skrajni levi osi polkrožno zaključen kamnit rustičen portal z vklesano letnico 1653 v sklepniku. Portal vodi skozi prehodno vežo na notranje dvorišče, na koncu vzhodne stene veže pa sta zazidani polkrožni arkadi, ki sta vodili na nekdanje reprezentančno dvoramno stopnišče. Vse stavbe so bile v novejšem času temeljito prezidane, s tem pa je bila uničena velika večina starejšega stavbnega tkiva in arhitekturnih elementov.

Literatura: HÖFLER 2001, str. 147, 158; SAPAČ 2008, str. 124–141.

Trg Pavla Rušta

23 **Št. 2:** Enonadstropna trška hiša s štiriosno fasado ima na prekladi dekorativno klesanega pravokotnega kamnitega portala letnico 1877. Okna krasi profiliran okvir iz štuka s sklepnikom na diamant.

24 **Št. 6: Stara šola** (RNKD ev. št. 19199) je bila pod vodstvom vipavskega dekana Jurija Grabrijana zgrajena leta 1861. Monumentalna dvonadstropna stavba s petosnim pročeljem ima z rustiko členjeno pritličje, s pasastim zidcem ločeni nadstropji pa členijo štirje kolosalni toskanski pilastri. V glavni osi je profiliran kamnit portal z ogredjem, ki ga podpira par volutastih konzol; na preklado je bila namesto napisa, odklesanega v času fašizma, leta 2003 pritrjena steklena plošča z napisom *VERI IN OMIKI*, vipavskim grbom in letnico 1861. Ob vhodu sta vzidani spominski plošči: leva je posvečena Štefanu Kocijančiču (1818–1883), duhovniku in jezikoslovcu, desna pa Juriju Grabrijanu (1800–1882). Obe tabli sta bili vzidani leta 1885, po prvi svetovni vojni pa odstranjeni in ponovno vzidani leta 1968. Nad pročeljem je v osi portala zvoniček za šolski zvonec; s trikotnim zatrepom zaključene stene nad linami za zvonove nosijo pritlikavi toskanski slopi, zaključuje pa ga piramidasta pločevinasta streha. Sredi stavbe je

s stopniščem zaključen hodnik, iz katerega na obe strani vodijo vhodi v nekdanje učilnice in stanovanja za učitelje; v objektu so zdaj pisarne in Lavričeva knjižnica.

Viri: PANG, Državni tehnični urad Trst, fasc. 131: načrt šole iz leta 1940.
Literatura: PREMRL 1997, str. 18.

25 **Št. 7:** Podolgovata enonadstropna stavba z vrezano rustiko v pritličju ima dva pravokotna kamnita rustična portala; na manjšem je v sklepnik vklesan napis *Ioseph / Schmuz / 1740*, v vogalnika pa *G. E. E.* in letnica 1531.

Ulica Gradnikove brigade

26 **Št. 1, 3, 5, 7, 9, 11, 14, 16, 18:** Načrti za tipske bloke "četvorčke" (dva sta bila zgrajena tudi v Ajdovščini) so bili izdelani v arhitekturnem biroju Franceta Tomažiča, na njih pa je podpisan tudi Ivo Štrukelj. Leta 1952 so bili predvideni le trije vzporedno postavljeni bloki (št. 14, 16, 18), zamaknjeni tako, da z vmesnimi veznimi zidovi ustvarjajo zaščito proti burji za skupno dvorišče pred njimi. Danes kompleks obsega še šest blokov, ki so razvrščeni vzporedno z ulico in pravokotno nanjo. Bloki so zasnovani v skladu z nekaterimi idejami modernizma: del stavbnega telesa je dvignjen na pilote, kar ustvarja delno prehodno pritličje, samostojna postavitev v zelenje pa omogoča dovolj zraka in svetlobe. Upoštevani so tudi elementi regionalne tradicionalne arhitekture, kot so dvokapna korčasta streha in vezni zidovi, ki spominjajo na borjače. Lokalno pogojena je tudi zasnova fasad: zaradi burje so severne fasade objektov zaprte, na južni in zahodni strani pa odprte z ložami in balkoni.

Literatura in viri: PANG, 80, Okrajni ljudski odbor Gorica, fasc. 188.

27 **Št. 2, 4, 6, 8, 10, 12:** Polkrožni niz vrstnih blokov med starejšim trškim jedrom in Goriško cesto je bil zgrajen v letih 1960–1961 po načrtih arhitekta Svetozarja Križaja. Ob upoštevanju klimatskih razmer in v skladu z izročilom vipavskega arhitekturnega tipa je arhitekt zasnoval kompleks dvonadstropnih blokov tako, da je na konveksni strani zaradi burje malo odprtin, na prisojni in zavetrni konkavni strani pa so odprti hodniki in stopnišča, ki delujejo kot podaljšek bivalnega prostora in plastično razgibavajo fasado. Bloki se po višini in obliki prilagajajo staremu delu naselja; na dvokapnih korčastih strehah so značilni primorski dimniki, napušče pa krasijo planete.

Viri: PANG, 80, Okrajni ljudski odbor Gorica, fasc. 1108.
Literatura: OCVIRK 1966; ŠUMI 1986; RAVNIKAR, ZOREC 2000, str. 43; BERNIK 2004, str. 342–343.

Ulica Vojana Reharja

28 **Št. 2:** Dvonadstropna stavba z začetka 20. stoletja, katere triosno fasado v pritličju členijo pasovi rustike. Nadstropji obdajata ob straneh lizeni iz rustike, na vrhu pa friz iz kvadratkov. Na sredini pročelja je večje polje iz rustike, pod njim pa trije pasovi, na katerih je bil nekoč napis, ki danes ni več viden. Rustika je izdelana iz drobnih, v omet vstavljenih prodnikov.

Vojkova ulica

29 **Št. 2:** Večja enoinpolnadstropna stavba, rojstna hiša politika, časnikarja in kmetijskega izvedenca Ernesta Klavžarja (1841–1920), s petosno, nekoliko predelano historistično fasado ima v nadstropju za zadnjo četrtino 19. stoletja značilne okenske obrobe, v pritličju pa rustično kalono, ki vodi na notranje dvorišče.

30 **Št. 20:** Enonadstropno, za pol etaže nadzidano hišo na petosnem pročelju členi v pritličju niz kamnitih okenskih in vratnih okvirjev, sklenjenih z lokom na oslovski hrbet, v nadstropju pa okna s profiliranim prekladnim nadstreškom. Stavba, najverjetneje zgrajena v drugi polovici 19. stoletja, je bila bržkone namenjena trgovini ali obrtni delavnici.

31 **Kamnit dvoločni most**, ki vodi čez Vipavo, ima na kamniti plošči na ograji napis *ERWEITERT / IM JUNI / 1810*, ob ograji pa stoji miljni kamen.

32 Ruševine Starega gradu

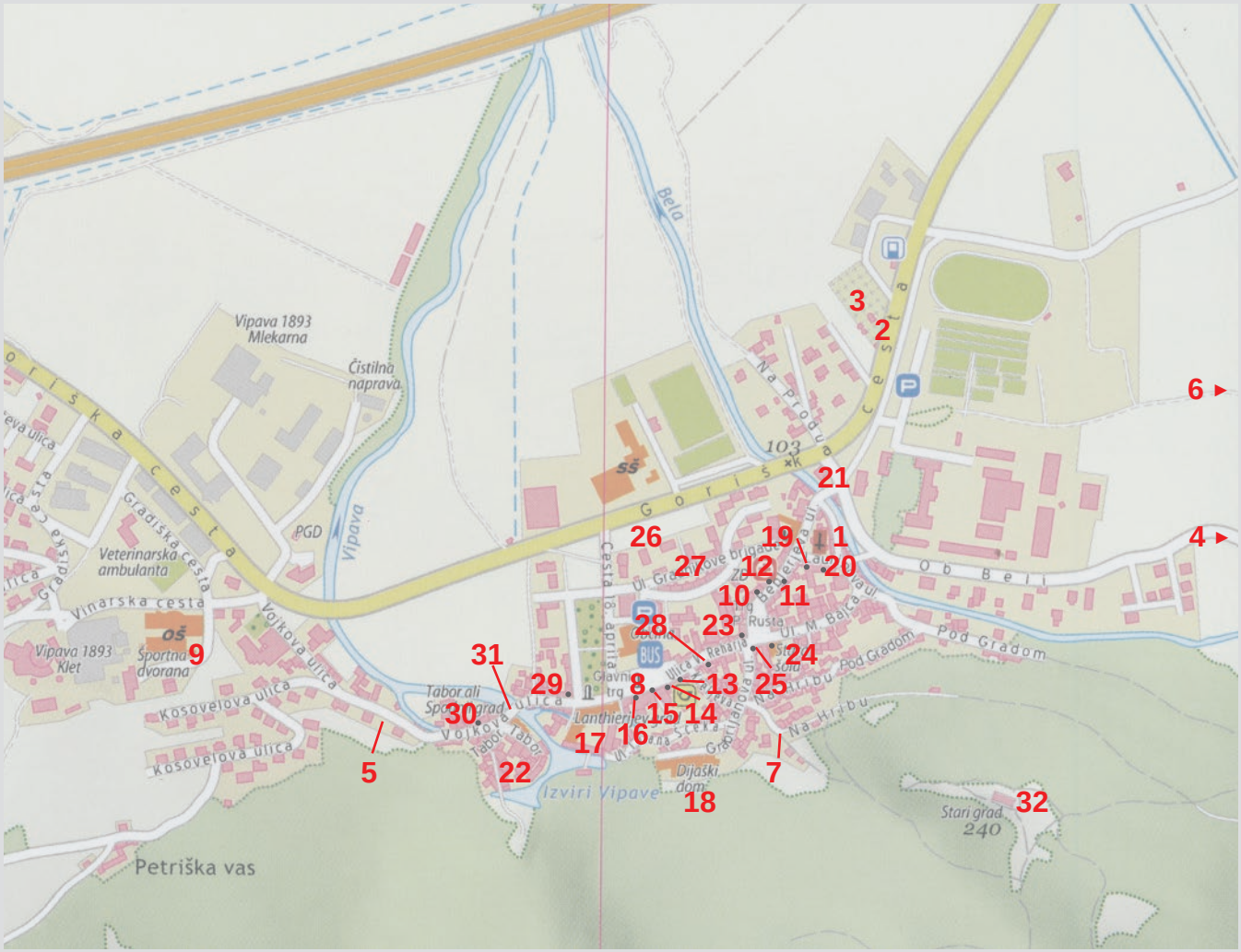
RNKD ev. št. 7470.

Ruševine stojijo na strmi vzpetini nad trgom, na manjšem platoju na pobočju Nanosa, v bližini naselja Bela. Že v prazgodovini je na tem mestu stala naselbina, okoli leta 1100 pa so jo ponovno poselili Bogenski grofje, ki so si posest delili z oglejskimi patriarhi; najbrž je bil tedaj zgrajen severni del gradu, romanski "bergfrid". Grad se v virih posredno prvič omenja leta 1154, ko je v listini kot vipavski gospod imenovan bogenski ministerial Wulfling de Wippach. V začetku 13. stoletja so posesti Bogenskih grofov prevzeli sorodniki grofje Andeški; oglejski patriarh Bertold Andeški je del gospostva Vipava leta 1251 prenesel na patriarhat, del pa so po Bogenskih grofih leta 1242 podedovali Babenberžani in po njih Ulrik Spanheimski,

katerega delež je leta 1269 prav tako prešel v last oglejskega patriarhata. Le-ta je posest spremenil v gastaldijo in nastavljal gastalde – glavarje, odgovorne za gospodarsko upravo in sodstvo, poleg gastalda pa so v gradu bivali tudi gradiščani, ki so skrbeli za obrambo gradu. Patriarh je leta 1320 grad podelil v fevd Rajnherju Schenku, med letoma 1342 in 1343 pa so drugi oglejski vazali grad brez vednosti patriarha prodali Habsburžanom. Ti ali Schenk so verjetno prezidali palacij na južni strani grajskega dvorišča. Najkasneje v prvi polovici 15. stoletja so gradu dodali obzidje, ki je bilo na severni strani polkrožno sklenjeno, in verjetno tudi obrambni jarek. Po turškem vpadu leta 1478 so grajski areal obzidali z renesančnim obzidjem z okroglimi stolpi, z manjšimi rondelami pa je bilo modernizirano tudi staro grajsko obzidje. Cesar Friderik III. je leta 1487 vipavsko gospostvo z gradom podelil v fevd Leonardu baronu Herbersteinu, cesar Maksimiljan pa deset let kasneje goriškemu grofu Leonardu; po njegovi smrti je ponovno prišlo v posest Habsburžanov. V avstrijsko-beneški vojni so Benečani leta 1508 grad dvakrat zavzeli in razdejali. Leta 1528 so ga dobili v posest baroni Lanthieri in v njihovi lasti je ostal do konca druge svetovne vojne. Grad so popravili, saj je bil pomembna protiturška postojanka, okoli leta 1600 pa so ga opustili. Odtlej so ga uporabljali kot kamnolom, tako da je bil grad do leta 1678, kot je razvidno iz Valvasorjeve upodobitve, že povsem razvaljen. Ruševine so okoli leta 1925 pod nadzorom italijanske spomeniške službe sanirali in utrdili, zaščitni posegi pa so bili izvedeni tudi leta 2003; zdaj so grajske ruševine v lasti občine Vipava. V gradu naj bi bila leta 1490 stala kapela sv. Pankracija, ki ima v popisu cerkva iz leta 1668 tudi patrocinij sv. Barbare.

Na najvišjem delu obzidanega areala klinastega tlorisa – od zunanjega obzidja so le še na severozahodni strani ohranjeni ostanki polkrožnega stolpa – stojijo na živi skali znotraj delno ohranjenega notranjega obzidja s parom polkrožnih stolpov ruševine gradu, zgrajenega na podolgovati štirikotni osnovi. Na severni strani dvorišča se še danes dvigajo ostanki stolpastega trinadstropnega ščitnega zidu pred burjo, ki je imel vlogo "bergfrida", na južni strani dvorišča pa je stal palacij z grajsko kapelo; med njima je bila na vzhodni strani zgrajena nizka cisterna za vodo. Na južni strani palacija je stal vhodni obor kvadratnega tlorisa, od katerega so še vidni ostanki para vogalnih okroglih stolpov. 476

Literatura: VALVASOR 1689, 11, str. 653; HÖFLER 2001, str. 158; SAPAČ 2008, str. 92–109.

Vir: Atlas Slovenije, Ljubljana 2012

430

431

432

433

434

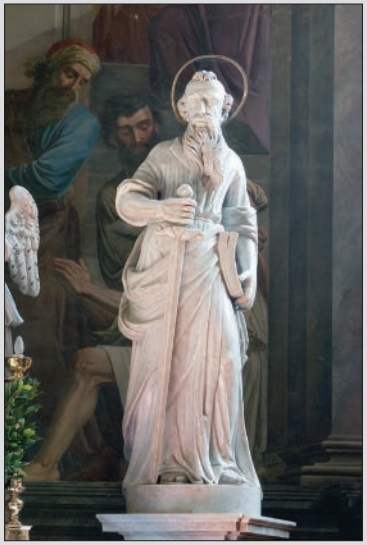
435

436

437

438

439

440

441

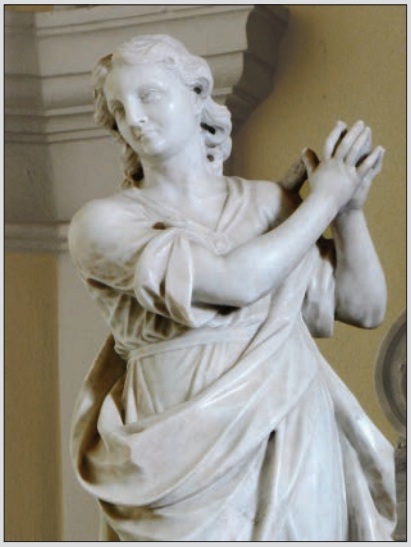
442

443

444

445

446

447

448

449

450

451

452

453

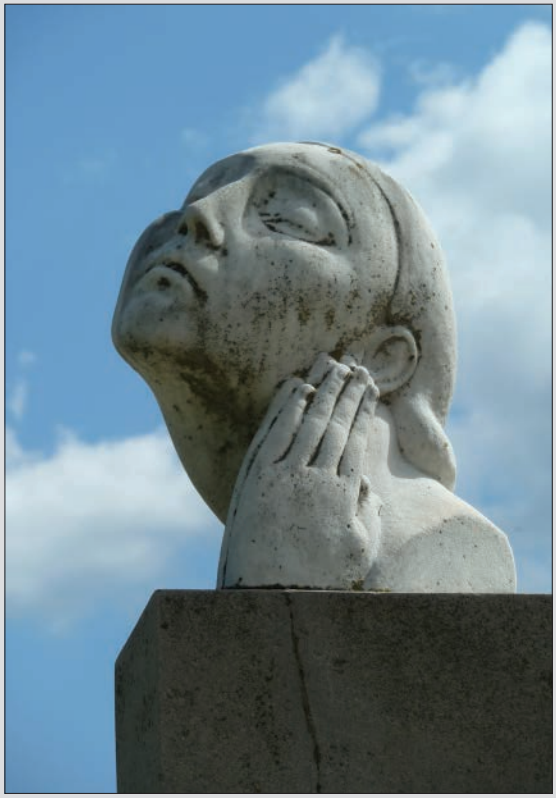
454

455

456

457

458

459

460

461

462

463

464

465

466

467

468

469

470

471

472

473

474

475

476

VIPAVSKI KRIŽ

občina
Ajdovščina

Strnjeno naselje (RNKD ev. št. 819) na slemenu griča južno od magistralne ceste Nova Gorica–Ajdovščina, v preteklosti imenovano tudi Sveti Križ, naj bi se bilo razvilo na prostoru nekdanjega gradišča; po letu 313 naj bi bila tu stala majhna cerkev, od 11. stoletja dalje pa okoli nje manjša vas. Kraj se kot *De Cruce* prvič omenja leta 1200 v seznamu posesti Goriških grofov, leta 1252 pa v darilni listini opatiji v Rožacu kot *Villa Crucis*. V zadnji četrtini 15. stoletja je Križ postal taborsko naselje in leta 1532 dobil nekatere mestne pravice; status mesta je imel s krajšimi prekinitvami do leta 1918, odtlej je vas.

Naselje je razdeljeno na tri dele: zahodni del se imenuje V gasah, vzhodni del Grad, predel med njima pa Na placu. V jedru zahodnega dela stoji župnijska cerkev, okrog nje so po terasah v strnjenih nizih zgrajene domačije vipavsko-goriškega tipa. Med cerkvijo in starimi mestnimi vrati so nekdaj stali hospic, ustanova rodbine Thurn, stražni stolp oziroma sodnija in mestna hiša; o hospicu je vizitator Bartolomeo Porcia 1570 zapisal, da je majhen špital za starce in druge reveže v kraju. Na južni strani svetokriškega griča naj bi bil okrog leta 1200 stal zgodnjesrednjeveški grad, vendar njegova lokacija ni znana. Tik ob današnjih glavnih mestnih vratih je v srednjem veku stal dvor oziroma utrjena hiša (hiša št. 21); Hieronim Issenhausen jo je konec 15. stoletja kupil od Antona II. grofa Thurna in jo leta 1547 prodal kriškemu gospodu Francu baronu Thurnu, čigar očetu Vidu je cesar Maksimilijan I. leta 1507 podelil jurisdikcijo nad kriškim gospostvom.

V osemdesetih letih 15. stoletja je goriški grof Lenart ukazal vas obzidati; gradnjo je nadziral Anton I. Thurn, ki je tako nastali tabor dobil v varstvo in oskrbništvo. Obzidje je imelo na južni strani okrogle stolpe; eden od njih s še vidnima strelnima linama je ohranjen na vrtu hiš na spodnji terasi. Vrata v taborsko naselje z utori za dvižni most in (zdaj zazidanima) strelnima linama stojijo v severovzhodnem vogalu Gas; nekdanja južna vrata, zgrajena po prenehanju turške nevarnosti in avstrijsko-beneških vojn, so vpeta med zidove hiš. Ko je v 18. stoletju obzidje izgubilo utrdbeno funkcijo, so začeli kmetje na zahodu (niz hiš od št. 46 do 56), vzhodu (niz hiš od št. 16 a do 19) in morda tudi na jugu nanj naslanjati svoje hiše. Omemba Placa iz okoli leta 1520 navaja, da leži zunaj taborskega obzidja; tu se je izoblikoval ograjen prostor, namenjen trgovanju. Po prenehanju turške in beneške nevarnosti so naravni jarek med Gasami in Placem zasuli. Čeprav je bil leta 1532 Sveti Križ povzdignjen v mesto, je

še vedno sodil pod gospostvo Thurnov, zato je imel le nekatere mestne pravice, npr. pravico do opravljanja obrti in trgovine, zaradi česar se je začel gospodarsko razvijati. Thurni so leta 1605 gospostvo z gradom, ki naj bi bil sezidan že pred letom 1500, prodali Attemsom Svetokriškim (Attems Heiligenkreuz), ki so obnovili oziroma do konca zgradili celotno mestno obzidje, tik ob starih postavili nova severna in dvojna južna vrata ter tlakovali ulice. Na jugovzhodu Placa je po letu 1637 zrasel kapucinski samostan.

V času francoske okupacije (1809) je bil Križ sedež kantona, h kateremu je bila priključena tudi Vipava. Takrat je bil po zgledu francoskih mest pripravljen načrt za prenovo kraja z glavno avenijo, ki bi povezovala grad in cerkev. Grad je začel propadati po letu 1864, ko je močna burja odkrila njegovo streho. Severni trakt so popravili in leta 1885 spremenili v osnovno šolo, drugi trakti pa so bili prepuščeni propadu. Križ je zaradi industrijske nerazvitosti v 19. stoletju začel stagnirati, tako da je vlogo središča tega dela Vipavske doline sčasoma prevzela bližnja Ajdovščina.

V naselju so se ohranile številne hiše in gospodarska poslopja z zanimivimi starejšimi vratnimi in okenskimi okvirji: hiša št. 27 ima v nadstropju kamnite okenske okvirje s prekladnimi strešicami; hiša št. 33 ima dvoje gotsko oblikovanih ločnih portalov; gospodarsko poslopje ob hiši št. 37 in hiša št. 42 imata kamnita gotsko oblikovana ločna portala; hiša št. 47 ima zazidan gotsko oblikovan kamnit ramenski portal; hiši št. 53 in 55 imata gotsko oblikovana kamnita ločna portala; hiša št. 58 ima globok kamnit renesančno oblikovan ločni portal.

Viri: Porcia 1570, f. 418; Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 97 (Sv. Križ pri Ajdovščini) A 03, 04; AST, Catasto franceschino, Elaborati catastali, 695, Santa Croce, Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde H. Kreuz; PANG, Državni tehnični urad Trst, t. e. 211; Gradivo ZVKD NG.

Literatura: RUTAR 1892, str. 126–144; KOS 1903, str. 94; MARCHESETTI 1903, str. 91; MEDVEŠČEK 1904; MUŠIČ 1952, str. 62–64; KOS 1954, str. 108; KOMELJ 1965, str. 80–89; SMOLE 1966; FISTER 1975, str. 59–61; PETRU 1975 b; POČEKAJ 1976; CEVC 1981, str. 73; KOLOINI 1992, str. 5–36; KRALJ, KRALJ 1993, str. 16; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 287, 671–672; GOLEC 2000, str. 370–374; SERAŽIN 2000 d; CUNOLDI 2004; GOLEC 2007, str. 210–217; SAPAČ 2009, str. 149–165.

Župnijska cerkev Povišanja sv. Križa

(župnija Vipavski Križ)

RNKD ev. št. 4103.

Lega

477 Pravilno orientirana cerkev stoji na zahodnem, najvišjem delu svetokriškega griča; na severu jo obdaja ostanek taborskega obzidja, na zahodu in jugu pa mlajši zid nekdanjega pokopališča.

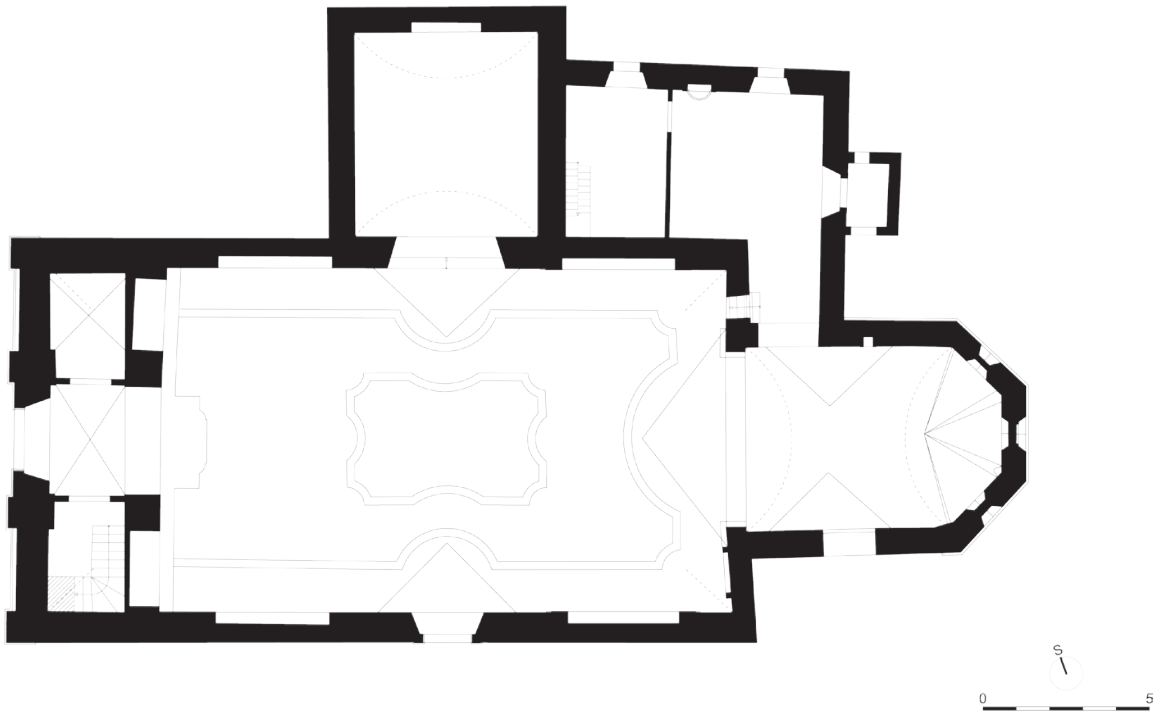
Do cerkve vodi na vzhodu kamnito stopnišče z baročno kovano ograjo in parom kamnitih slopov z obeliskoma in kovinskima križema; na levem slopu je napis *BN*, na desnem pa *1843 DT / T*.

Zgodovinski podatki

Cerkev naj bi bila stala na tem kraju že pred letom 1200. Sveti Križ je bil vikariat vipavske fare, pod njegovo upravo pa so sodili Velike Žablje, Ustje, Lokavec, Otlica in Ajdovščina. Samostojno župnijo so v Križu ustanovili leta 1785, od 1956 jo upravljajo kapucini.
Konec 15. stoletja je bilo v Vidmu izdano dovoljenje za pobiranje miloščine, bržkone za gradnjo nove oziroma prezidavo stare cerkve; gradnja cerkve se postavlja v leta 1495–1500. Vizitator Bartolomeo Porcia je leta 1570 poročal, da je pokopališče okoli cerkve z vseh strani obzidano. V prezbiteriju je stal veliki oltar sv. Križa s kipom Odrešenika v omari, nad katero je bilo pritrjeno veliko leseno razpelo; najsvetejše so hranili v kamniti stenski omarici na desni strani oltarja, poleg nje pa je stal oltar bratovščine Presvetega Rešnjega telesa s poslikanim lesenim kipom presvete Device Marije. Na levi strani ladje je bil ob steni oltar z rezljanim in pozlačenim lesenim nastavkom, na desni pa oltar, posvečen sv. Jakobu, s prav tako lesenim rezljanim in pozlačenim nastavkom. V velikem zvoniku so viseli štirje zvonovi. Leta 1660 so z donacijo bogate mestne družine Zergoll pl. Zergollern povečali ladjo in povišali gotski prezbiterij, tri leta kasneje pa cerkev še na novo opremili; kapelo na severni strani ladje so prizidali pred letom 1682, ko so jo, kot pove napis na plošči, vzidani ob vhodu vanjo, dekorirali z bogatim štukaturnim okrasjem. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa leta 1750 je imela cerkev šest oltarjev, poleg velikega še oltarje sv. Apostolov, sv. Treh kraljev, sv. Jožefa, Matere božje in v kapeli oltar sv. Križa; ob vizitaciji 1764 je nadškof naročil, naj se popravi razpokani tlak v ladji. V 18. stoletju so prezidali zvonik. V 19. stoletju sta bila dva od štirih lesenih "zlatih" oltarjev iz 17. stoletja prodana v tržaško predmestje sv. Jakoba; nadomestila sta ju v štuku izdelana oltarja Rožnovenske Matere božje in sv. Jožefa, omenjena v inventarju iz 1869; denar za nova kamnita nastavka je že leta 1862 v oporoki zapustila Marija pl. Wichtenstein, vendar sta bila postavljena šele leta 1932. Leta 1861 je Anton Lukman daroval denar za popravilo oltarja v stranski kapeli ter za izdelavo božjega groba. V letih 1902 in 1904 je bila cerkev prezidana; verjetno so bila takrat na novo izdelana okna na zahodni in južni strani ter z zatrepi dopolnjena stranska portala, obnovljen pa je bil tudi 1785 v požaru poškodovani zvonik. Celotno stavbo so nazadnje obnovili leta 1994.

Arhitektura

Cerkev ima v tlorisu podolgovato pravokotno ladjo, v katere severozahodnem kotu je vzidan zvonik, in ožji tristrano sklenjen prezbiterij. Na severni strani ladje je prizidana skoraj

kvadratna kapela, med njo in prezbiterijem pa pravokotna zakristija z manjšim iztopajočim prizidkom na vzhodni strani.

Tempeljsko fasado cerkve členijo štirje toskanski pilastri, ki nosijo ogredje s trikotnim čelom, sredi katerega je manjše okroglo okno. V glavni osi je dekorativno klesan portal s trikotnim čelom in letnico 1660; bazi krasita cvetlični vazi, podboja in preklado pa rozete in reliefni svedrasti stebri. V stranskih oseh fasade sta v višini med portalom in pravokotnim oknom nad njim polkrožno zaključeni niši s polico na školjkasto oblikovani konzoli in s profilirano ločno obrobo iz ometa, ki sloni na konzolnih kapitelih, na sredi pa ima poudarjen sklepni kamen. Južna stena ima v osi profiliran kamnit stranski portal z ogredjem, nad katerim se razpirata okrajka prekinjenega segmentnega zatrepa s kamnitim križem na sredi; v osi nad portalom sta ena nad drugo preprosti pravokotni okenski odprtini z novejšo tranzeno. Zaprto severno steno razgibavata le nižji kapela in zakristija. Prezbiterij obteka pristrešen talni

zidec, nad njim pa so v sklepnih stranicah tri zazidana šilastoločna okna s kamnoseškimi znaki na ostenjih. V vzhodni stranici prezbiterija je v nadstropju lunetno okno, v južni pa pravokotno. Pritlična zakristija ima na severni strani par pravokotnih oken, zunanji vhod vanjo pa je v vzhodnem prizidku. Dvokapna, nad sklepom trikapno zaključena streha prezbiterija je nižja od dvokapne korčaste ladijske strehe, kapelo pokriva trikapna, zakristijo pa pultna streha. Trinadstropni zvonik oglejskega tipa se nad pravokotno profiliranim vencem na vse strani odpira z biforami, nad njimi pa je nad kamnitim konzolnim vencem osemkoten tambur, okrašen s polkrožno zaključenimi nišami in okroglimi linami, pokrit s piramidasto streho.

V notranjščini členita vzdolžni steni ladje po dve plitvi polkrožno zaključeni oltarni niši. 478
Ladjo obteka profiliran, ob slavoloku, štukiranem vhodu v kapelo, oknih in zvoniku prekinjen venčni zidec, ki nosi zrcalni strop z dvojnim baročno razgibanim štukiranim okvirjem in plitvimi sosvodnicami. Prostor pod pevskim korom, ki sloni na dveh zidanih slopih, zapira na severni strani zvonik, vpet v zahodno in severno steno ladje, na južni pa stopnišče; v zvonici je shramba. Veža med zvonikom in stopniščem je križno obokana, stranski arkadi pa sta preoblikovani v niši za spovednice. V južni steni zvonika je tik pod stropom vzidan šilastoločen gotski vhod v zvonik, do katerega so vodile stopnice s pevskega kora; ta ima leseno, na sredi izbočeno ograjo.

Tlak v kapeli sv. Križa je za dve stopnici višji od ladijskega, stene in banjasti obok pa so okrašeni s štukiranimi angeli, putti, girlandami in okvirji za freske. Na slavoločnem vhodu kapele je vzidana marmornata plošča z napisom *AD ARAM BONI ET SVAVIS IESV / INVITO VENITE / ALACRITER / VENITE LAVDES NOMINI EIVS / CANITE PIE ET SVAVITER / PERPETVA ENIM FVNDATIO A VIRO PIO / SACRO HVIC SACELLO FACTA EST, VT / QVOTIDIE VESPERI LITANIAE DE S:S: NOMINE / IESV EXCEPTA DCA & SABIO DECANTENT / HOC OPVS PIE INSTITVTVM E KALENDIS XBRIS ANI NOTATI.*

V prezbiterij vodi preprost pilastrski slavolok; na sklepniku loka je kamnit kip sedečega angela z mitro v rokah. Stene prezbiterija obteka na štukirane vogalne konzole postavljeno ogredje, na njem pa sloni banjast obok z vrezanimi sosvodnicami. V stenah zaključka so vidna tri zazidana gotska šilastoločna okna. Prezbiterij je za eno stopnico višji od ladje in tlakovan s kamnitimi ploščami; severno od velikega oltarja je v tlaku vzidana plošča z nečitljivim napisom in letnico 1627. Ladja je tlakovana z marmornatimi ploščami.

Vhod v zakristijo, iz katere je dostop na prižnico, je v severni steni prezbiterija.

Poslikava

Štukaturna dekoracija v kapeli sv. Križa je datirana na notranji strani štukiranega ločnega 479
vhoda z letnico 1683: na vrhu slavoloka je Veronikin prt, ki ga držita putta, po ostenju vhoda pa si sledijo ovalne kartuše z orodji Kristusovega mučeništva, ki jih nosita angela atlanta.

V temenu oboka je tondo z okvirjem v obliki lovorjevega venca, podprtega z angelskimi glavicami, obkrožajo pa ga kartuše, ki se izmenjujejo z vogalnimi polji, v katerih so štirje angeli z orodji mučeništva. Nad oltarjem dva angelca pridržujeta školjko z Marijinim doprsjem. V medaljonih na oboku in listnatih okvirjih na stenah je Clemente Delneri 1904 naslikal freske: v osrednjem medaljonu oboka je prizor *Ecce homo*, tik nad oltarjem Kristus nese križ, ob slavoloku Bičanje, vzhodno Oljska gora, zahodno Kronanje s trnjem, v okvirju na vzhodni steni pa Žalostna Mati božja pod križem (sig. in dat. l. sp. *Delneri / 1904*).

480 Delneri je okoli 1903 poslikal tudi obok prezbiterija in ostenje slavoloka. Na temenu oboka je Povišanje sv. Križa, v sosvodnicah sta tonda s sv. Petrom in sv. Pavlom, ob njih pa podobe štirih evangelistov. V severni in južni luneti pod obočnima kapama so štirje cerkveni očetje, luneti in sosvodnici nad severovzhodno in jugovzhodno steno prezbiterija pa sta poslikani z ornamentiko ter simboli Vere in Cerkve. V ostenju slavoloka so naslikani rastlinski ornamenti in angelci ter angelske glavice.

V baročnem okvirju na stropu ladje je v zemeljskem delu upodobljeno Najdenje svetega Križa, zgoraj pa so naslikana nebesa (sig. in dat. l. sp. *C. DEL NERI / 1904*). V sosvodnicah je nad slavolokom upodobljeno Jagnje Božje, nad stransko kapelo sidro, nad stranskim vhodom v južni steni ladje pa goreče srce. V vzhodnih oltarnih nišah je nad severnim stranskim oltarjem v štirilistnem medaljonu Sveta Družina, naslikana v nazarenskem slogu, nad južnim stranskim oltarjem pa Marijino kronanje iz sredine 18. stoletja.

Oprema

481 Marmornati stebrni veliki oltar iz prve polovice 18. stoletja ima trapezasto baročno oblikovano menzo z antependijem, ki ga krasijo hrustančast medaljon s kelihom, križem in sulico, vinski grozdi, pšenični klasi, angelske glavice in ob strani baročne volute. Na menzi stoji marmornat tabernakelj, katerega ogredje nosijo razpotegnjene volute, na njem pa stoji volutasta niša z Božjim očesom, pokrita s kupolastim baldahinom; na volutah ob niši stoji par angelcev. Pred paroma kompozitnih stebrov, ki nosita ogredje z volutasto atiko, stojita diagonalno postavljena svedrasta stebra, vrh katerih sedita na razprtih volutastih okrajkih kamnita angela. V atiki je v odprtem tondu iz oblakov pritrjen dopasni kipec Boga Očeta na oblaku v žarkih, na volutastem nastavku na vrhu atike stoji angel z grbovnim ščitom, ob atiki pa stoji na školjkastih volutah še par angelcev. Na podstavkih ob oltarnem nastavku stojita poljudna kipa sv. Mohorja (kamen, v. 163 cm; dat. na podstavku 1777) in sv. Fortunata (kamen, v. 145 cm). V tronu je obrezana

482 slika Križanega z Marijo Magdaleno (o. pl., 155 x 100 cm) iz 18. stoletja.

Enako oblikovana neorenesančna stranska oltarja v vzhodnih nišah sta bila izklesana morda leta

483, 484 1932. Nad škatlasto kamnito menzo se dviga nastavek s paroma jonskih stebrov, ki podpirata zalomljeno ogredje z ravnim čelom, na vrhu zaključenim s palmetnim akroterijem in volutami. V

tronu stoji na severnem oltarju kip Matere božje z Detetom (mavec, v. 145 cm) iz prve polovice 20. stoletja, v tronu južnega pa kip Srca Jezusovega (mavec, v. 150 cm); na njunem mestu sta bili še v tridesetih letih 20. stoletja sliki Rožnovenske Matere božje in sv. Jožefa z Detetom.

Zahodna "zlata" stebrna stranska oltarja, morda beneški deli iz sredine 17. stoletja, sta podobno oblikovana. Lesen nastavek stoji na zidanem podstavku. Nad ornamentalno okrašeno predelo s podolgovato kartušo se dviga par ornamentalno okrašenih stebrov, ki nosita prekinjeno ogredje z okrajki in atiko, katere ogredje podpira par angelov kariatid, krona pa jo prekinjen zatrep, na okrajkih katerega posedajo angelci. Severni oltar sv. Jožefa je, kot je razvidno 485
iz napisa v hrustančasti kartuši na predeli, iz leta 1663; korintska stebra, ki stojita na bazah s praznima nišama, sta oblečena v okovje, ki se prepleta z angelskimi glavicami in sadeži. Na ogredju stoji pred segmentnimi okrajki par večjih angelov, ki kažeta proti atiki s prekinjenim trikotnim zatrepom, sredi katerega stoji kipec sv. Jurija na konju, atiko pa ob straneh robita hrustančasti voluti. V tronu je slika Smrt sv. Jožefa (o. pl., 203 x 128 cm), 486
močno preslikano delo iz 18. stoletja, v atiki pa sočasna slika sv. Antona Padovanskega, ki se mu prikaže Marija z Detetom (o. pl., 190 x 110 cm). Levo od oltarja je v steno vzidana plošča z napisom *ALTARE / IN PERPETUUM / PRO / DEFUNCTIS CONSAN/GVINEIS, & AFFINIBUS / EX FAMILIA / ZERGOLLERNIANA / M:D:C:C:L:X:X.*

Južni oltar sv. Treh kraljev krasi na predeli in korintskih stebrih hrustančasta ornamentika 487
z angelskimi glavicami; spodnji prekinjeni zatrep je trikoten, med segmentnimi okrajki zgornjega pa je v oblaku z žarki Kristusov monogram. V tronu je slika Poklon sv. treh kraljev (o. 488
pl., 216 x 130 cm), beneško delo iz 17. stoletja, restavrirano leta 1966, v atiki pa sočasna slika Beg v Egipt (o. pl., 190 x 110 cm).

V kapeli je marmoriran lesen stebrni oltar sv. Križa iz konca 17. stoletja, močno predelan v 19. stoletju, kot dokazuje napis *IZ / POROČILA / ANTON-A / LUKMAN-A / PRENOVLJEN 1861* v medaljonu v atiki. Škatlasta kamnita menza z božjim grobom je spredaj zaprta s kovano mrežo iz 17. stoletja, v njej pa leži kip mrtvega Kristusa (mavec, 105 x 34 cm) iz časa predelave oltarja. Na menzi so v enoten niz povezani lesen tabernakelj in stranska relikviarija; vse tri krasi rokokojska ornamentika. Po trije stopničasto zamaknjeni kompozitni stebri nosijo ogredje prekinjenega segmentnega zatrepa, v katerega je vstavljen segmentni lok z medaljonom na sredi. V tronu s poljudno naslikano pokrajino je leseno razpelo (v. korpusa ok. 115 cm), 489
morda italijansko delo iz prve polovice 16. stoletja, verjetno iz nekdanjega velikega oltarja. Marmornata baročna prižnica, najverjetneje delo goriške delavnice Lazzarini iz tridesetih let 18. stoletja, stoji na baročni konzoli; ograjo prižnice krasijo poleg raznobarvnih inkrustacij plitve niše s kipci štirih cerkvenih očetov (kamen, v. ok. 40 cm), na sprednjem reliefu pa je 490
Rožnovenska Mati božja (kamen, 60 x 44 cm).

Na slopa pevskega kora sta pritrjeni konzoli s kipoma sv. Alojzija Gonzage (mavec, v. 120 cm) in sv. Terezije Deteta Jezusa (mavec, v. 117 cm) iz prve polovice 20. stoletja.
V severni steni prezbiterija je vzidana baročna kamnita omarica za sveta olja iz prve polovice 18. stoletja.
Daritveni oltar iz 1968 je sestavljen iz balustrov nekdanje obhajilne mize.
Na južni strani slavoloka stoji v ladji krstilnik iz leta 1858; nad njim je vzidan baročen marmornat okvir s tondom, v katerem je slika Krst v Jordanu (o. pl., premer ok. 60 cm), delo Toneta Kralja, verjetno iz šestdesetih let 20. stoletja.
V zakristiji je baročen lavabo iz črnega marmorja. Baročna zakristijska omara je iz leta 1736, na njej sta nameščena angelca muzikanta z enega od "zlatih" oltarjev iz cerkve; leta 1998 je bila restavrirana.
Bandero iz 1979 ima sliko Križanja na eni in Pietà (o. pl., 105 x 79 cm) na drugi strani; na manjših banderih sta na enem sliki Sv. Alojzij in Angel varuh ter na drugem Sv. Alojzij in Brezmadežna (obe o. pl., 67 x 46 cm); izvezeno bandero ima na eni strani podobo gorečega srca z veduto Vipavskega Križa (26 x 26 cm), na drugi Marijo Priprošnjico (o. pl., 95 x 73 cm).
Orgle iz leta 1868 so delo Jakoba Spicka iz Ljubljane.
V zvoniku so trije zvonovi: veliki, posvečen Križanemu, je bil leta 1938 ulit v livarni Broili; srednji, posvečen Mariji Pomočnici, je 1898 ulil Peter Hilzer; mali zvon, posvečen sv. Jožefu, pa je bil 1969 ulit v Ferralitu.

Viri: Porcia 1570, f. 416; ASAG, gradivo za župnijo Vipavski Križ; Gradivo ZVKD NG; http://www2.arnes.si/~aklanc4/slo102/vipavski%20kriz%20oltarna%20slika.html (stanje 10. 5. 2011).
Literatura: RUTAR 1892, str. 142; MEDVEŠČEK 1904, str. 27–38; CEVC 1966, str. 97; CEVC 1968, str. 61; CEVC 1970, str. 223; VRIŠER 1983, str. 27–186; SMOLE 1966; KOLOINI 1992, str. 39; ATTEMS 1994, str. 27, 514; JAKI MOZETIČ 1995, str. 65; LOZAR ŠTAMCAR 1998, str. 215; PESKAR 1999, str. 342; ATTEMS 2000, str. 113; SERAŽIN 2000 d; HÖFLER 2001, str. 155; PALJK 2002; KEMPERL 2004, str. 232–235; BLAŽKO 2011.

Župnišče (Vipavski Križ 30)

Podolgovata enoinpolnadstropna stavba s sedemosno glavno fasado in prečno prizidanim gospodarskim poslopjem stoji tik ob cerkvi in se s severno steno naslanja na nekdanje taborsko obzidje; zgrajena je bila v drugi polovici 19. stoletja na razvalinah starega župnišča, ki je pogorelo leta 1787. V ograjeno dvorišče vodi kamnit porton, ki ima na prekladi napis *LOVRO SUSNIK IHS MDCCCLXV*. Ob njem so leta 1986 vzidali spominsko ploščo Primožu Trubarju z njegovim reliefnim

portretom. V osi glavne fasade je preprost kamnit ločni portal, ki ima na sklepniku vklesan monogram IHS in letnico 1894. V župnišču je slika Rožnovenske Matere božje (o. pl., 150 x 92 cm) iz sredine 19. stoletja, belo polihromiran lesen kip angela (v. 84 cm), izdelan v baročni tradiciji v zgodnjem 19. stoletju, in baročen kovinski križ s slonokoščenim Križanim (v. korpusa 39 cm); križ ima na nogi škofijski in Attemsov grb, zgoraj pa vstavljene relikvije, potrjene z listino iz 1735.

Kapucinski samostan (Vipavski Križ 12)

RNKD ev. št. 10240.

Lega

Samostan stoji v bližini gradu v jugovzhodnem delu Placa; na vzhodni strani zaključuje samostanski kompleks proti jugu obrnjena kapucinska cerkev. Pred samostanom stoji preprost lesen križ. Na severozahodni strani je vhod s pilastrskima slopoma s kroglama na vrhu, ki po stopnicah vodi do cerkve in samostanskega vhoda, prostor pred cerkvijo pa je ograjen s škarpo in kovano ograjo. Samostanski kompleks in pripadajoči vrt sta ograjena z visokim zidom.

Zgodovinski podatki

Pod pokroviteljstvom Friderika grofa Attemsa so temeljni kamen za kapucinski samostan položili leta 1637; naslednje leto je goriški deželni glavar na prošnjo grofa Attemsa v Križ poslal goriškega arhitekta Giovannija Battisto Traverso, da bi dva dni v tednu nadziral gradnjo samostana. Cerkev je bila sezidana že pred letom 1642, leto kasneje pa je bila posvečena blaženi Devici Mariji, sv. Frančišku Asiškemu in sv. Antonu Padovanskemu. Celotni samostanski kompleks je bil dokončan šele po letu 1647, leta 1708 pa se je z novim gospodarskim poslopjem razširil proti zahodu. Leta 1757 so v samostanu uredili kletne prostore; leta 1872 so kapucini od Attemsov vzeli v najem najvišjo teraso vrta južno od gradu, kasneje pa je vrt prešel v njihovo last. Samostanska cerkev je imela do leta 1882 pred glavnim vhodom atrij, ki ga je nato zamenjal konzolni pločevinast nadstrešek. Leta 1909 je strela uničila zvonik nad molitvenim korom, zato so naslednje leto po načrtih Alojzija Breclja postavili novega. Leta 1974 so uredili nov dostop na pevski kor po stopnišču med ladjo in kapelo. Temeljita obnova samostana je potekala leta 1983 pod vodstvom arhitekta Franceta Kvaternika; podrli so sobe nad samostansko obednico in v nadstropju naredili betonsko ploščo. Dve leti kasneje sta bili nadstropje zahodnega trakta samostana in bivše poslopje noviciata preurejeni v dom duhovnih vaj. Leta 1999 je bil hodnik, ki je nekdaj povezoval zakristijo s stransko kapelo, razširjen v zimsko kapelo.

Samostanska cerkev bl. Device Marije, sv. Frančiška Asiškega in sv. Antona Padovanskega

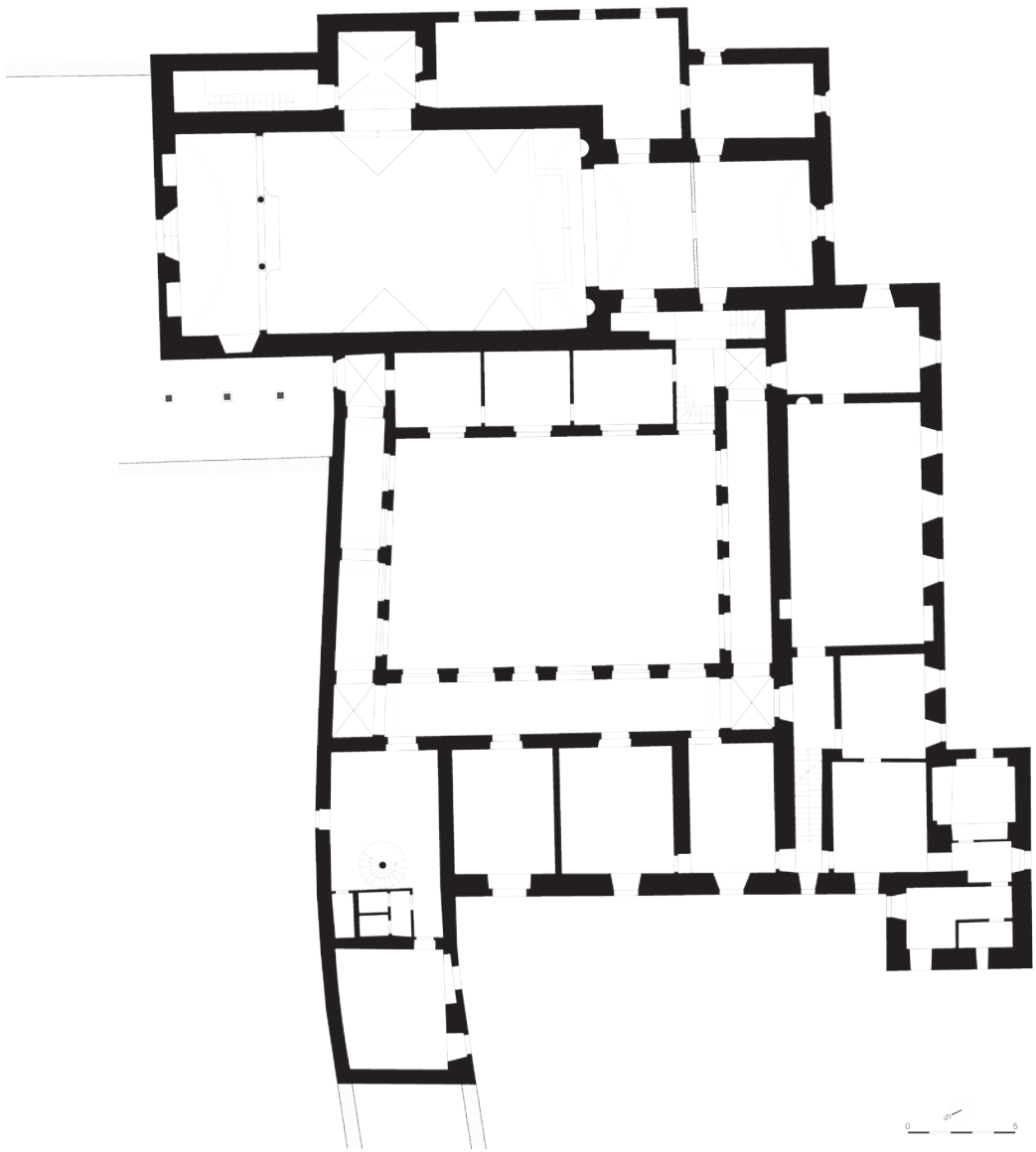
Arhitektura

Cerkev v tlorisu sestavljajo pravokotna ladja s kvadratno stransko kapelo na vzhodu, od ladje nekoliko ožji kratek pravokoten prezbiterij in z leseno oltarno steno ločen pravokoten molitveni kor za njim. Molitvenemu koru je na vzhodu prizidana pravokotna zakristija, med zakristijo in stransko kapelo pa podolgovata zimska kapela; severno od stranske kapele je novejši pravokoten prizidek s stopniščem na pevski kor. Prezbiteriju je nad nekdanjim zahodnim oratorijem prizidan kvadraten zvonik.

491 Skromna fasada ima v osi preprost kamnit portal s sekundarno nameščenim nadstreškom, nad njim termsko okno, tik pod streho pa sta ob v ometu nakazanem križu dve ovalni odprtini. Na slemenu dvokapne korčaste strehe je kovinski križ. Tudi vzdolžni steni ladje sta preprosti, členita ju pravokotni okni v nadstropju njunega južnega dela, tik pod napuščem pa teče podstrešni venec. V zahodno steno ladje je ob vhodu v samostan vzidan kamnit grb rodbine Thurn (94 x 87 cm) iz okoli 1540, ki je nekoč krasil pročelje sosednjega gradu; vzidan je bil leta 1889 v zahvalo in spomin na prvo ženo ustanovitelja kapucinskega samostana, Klaro Attems, rojeno grofico Thurn. Levo od grba je spominska plošča Janezu Svetokriškemu z napisom *V TEM SAMOSTANU JE ŽIVEL IN USTVARJAL / JANEZ SVETOKRIŠKI / TOBIJA LIONELLI / KRIŽ 1647 – GORICA 1714 / ZBIRKA 5. KNJIG PRIDIG V NAŠEM JEZIKU / SACRUM PROMPTUARIUM / JE NEUNIČLJIV SPOMENIK, SAJ SI BIL V SVOJEM ČASU / NAJBOLJ DOMAČ, NAJBOLJ IZVIREN IN PLODOVIT / LJUBIL SI NAŠ JEZIK IN NAŠE LJUDI / KLUB STARIH / GORIŠKIH ŠTUDENTOV 1981.* Molitveni kor osvetljuje pravokotno okno na južni strani, zakristijo pa ločno zaključeni okni v južni in vzhodni steni; na vzhodni steni je naslikana sončna ura. Zimska kapela je osvetljena z nizom štirih pravokotnih oken na vzhodni strani. Visoki in vitki štirinadstropni zvonik ima na zahodu v nadstropjih, ločenih z dekorativnim zidcem, dve ozki polkrožno zaključeni lini; zgornje nadstropje se na vse štiri strani odpira s polkrožno zaključenimi linami za zvonove, tik pod trikotno zalomljenim venčnim zidcem pa so številčnice ure. Na vrhu je oktogonalen tambur s piramidasto pločevinasto streho s kroglo in križem.

492 Notranjščina cerkve je preprosta in skromna; stene ladje obteka preprost pravokoten zidec, nad katerim je banjast obok s sosvodnicami; zidec se prekine pri oknih, kapeli in na pevskem koru, nadaljuje pa v prezbiteriju in molitvenem koru. Stene so v spodnjem delu pokrite z lesenim

493 opažem. Vzdolž severne stene stoji na paru kamnitih stebrov in paru pilastrov pevski kor; nad stebroma sta v steno vpeti volutasti konzoli, ki nosita v ladjo pomaknjeni srednji del lesene ograje. V podkorju z ravnim stropom sta vzhodno in zahodno od glavnega vhoda polkrožno zaključeni niši, v zahodni steni pa je zazidan stranski vhod v cerkev, do katerega vodita dve stopnici.

0
5

Tik pred prezbiterijem sta v tlaku večji pravokotni marmornati plošči, vhoda v grobnici družine Attems Svetokriške in kapucinov. Ladja je tlakovana s črnimi in belimi kamnitimi ploščami; tlak je nižji od tlaka pred cerkvijo.

Slavolok kapele sv. Valentina je delno naslikan in delno nakazan z venčnim zidcem. Kapela je križnogrebenasto obokana, v južni steni ima preprosto pravokotno okno. Severna vrata vodijo na stopnišče pevskega kora, južna pa v zimsko kapelo. V spodnjem delu sten ima lesen opaž, tlakovana je s črnimi in belimi kamnitimi ploščami, tlak je za dve stopnici višji kakor v ladji. Tudi slavolok, ki vodi iz ladje v prezbiterij, je delno naslikan; ima preproste prečnike in naslikan sklepni kamen. Banjasto obokani prezbiterij je nižji in ožji od ladje; vzhodno in zahodno ob njem sta bila nekdaj oratorija, od katerih sta ohranjeni zamreženi podolgovati odprtini. Tla v prezbiteriju so za dve stopnici višja od tal v ladji in tlakovana z novejšimi marmornatimi ploščami.

Za prezbiterijem je pravokoten molitveni kor, enako visok in širok kot prezbiterij in od njega ločen z veliko leseno oltarno pregrado z dvema stranskima prehodoma, ki se za oltarjem združita. Tudi molitveni kor je banjasto obokan in ima lesen pod; v vzhodni steni so vrata v zakristijo, v zahodni v samostan. Nad zakristijskimi vrati je vzidana plošča z napisom *EC[C] L[ES]IA HAEC CONSEC[RATA] FVIT IN HO/NO[RE]M S[ANCTI] P[ATRI] FRANCISCI, AB ILL[USTRISS]MO D[OMINO] D[OMINO] MICHAE/LE A KV[M]BERG EP[ISCOP]O CHRISTOP[OLITAN]O, A[NN]O / 1643 DOM[ENICA] 4.OR TE[M]P[OR]UM IN 7BRI.*

Strop zakristije je raven, tlak iz sivih kamnitih plošč je za eno stopnico nižji od tal v molitvenem koru in sosednji kapeli. Zimska kapela, pokrita z odprtim pultnim ostrešjem, je tlakovana z novejšimi ploščicami.

Poslikava

Leta 1776 je pater Didak po nasvetu provinciala patra Terencijana iz Svetega Križa poslikal molitveni kor za oltarjem, vendar je poslikava danes izgubljena.

494 Obok prezbiterija in zgornji del slavoloka je leta 1882 poslikal Simon Ogrin; v osrednjem polju oboka je Priprošnja sv. Frančiška oziroma Sv. Frančišek Asiški, ki sprejema porcijunkulski odpustek. V medaljonih okoli glavnega motiva so simboli štirih evangelistov, nad slavolokom pa dva angela nosita frančiškanski grb.

495 Ogrin je poslikal tudi obok stranske kapele sv. Valentina; na temenu je Bog Oče, okrog njega vitičasta ornamentika, v luneti na severni steni je sv. Krispin, pod poslikavo pa napis *CRISPINUS CAPUCINUS*.

Oprema cerkve

496 Stebrni veliki oltar iz temnorjavega lesa s pozlačenimi detajli je oblikovan kot pregradna

stena med prezbiterijem in molitvenim korom; izdelan je bil v sredini 17. stoletja in obnovljen leta 1780. Trapezasta intarzirana menza s frančiškanskim grbom nosi tabernakelj s paroma svedrastih kompozitnih stebrov, obstopata pa ga dva para relikviarijskih omaric. Pod tabernakljem, ki je datiran z letnico 1868, je reža, skozi katero kapucini v koru spremljajo mašno daritev v prezbiteriju. Ob menzi sta prehoda v molitveni kor, katerih prekladi z volutnim zatrepom in angelskimi glavicami počivata na paru kompozitnih stebrov. Za tabernakljem in prehodi se pne stebrna arhitektura s parom v spodnjem delu kaneliranih kompozitnih stebrov, ki nosita prekinjeno ogredje s trikotnim zatrepom, v katerem je kartuša z Božjim očesom. Na krilih sta manjši, polkrožno zaključeni niši; nad levo je kartuša s Kristusovim, desno pa kartuša z Marijinim monogramom. Atiko s stranskimi krili povezujeta voluti, v poljih ob njiju pa sta reliefa s cvetličnima vazama. V tronu je slika Križanega s sv. Frančiškom Asiškim in sv. Klaro (o. pl., 370 x 230 cm) iz sredine 17. stoletja; prvotno je kazala Križanega z Marijo, Janezom Evangelistom in Marijo Magdaleno, a jo je leta 1857 preslikal Filip Pick in dodal še panoramo Assisija. V levi niši je slika sv. Bonaventure, v desni pa sv. Antona Padovanskega (obe o. pl., 161 x 88 cm), prav tako iz sredine 17. stoletja. 497, 498

Enaka stebrna lesena neobaročna stranska oltarja ob slavoločni steni sta iz leta 1863, delo rezbarja Jakoba Spicka iz Bukovega pri Tolminu; levi je posvečen Materi božji, desni pa sv. Antonu Padovanskemu. Oba imata preprosto trapezasto menzo z naslikanim Marijinim oziroma Kristusovim monogramom in dva para stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov, ki nosijo ogredje z volutasto, prevojno-segmentno zaključeno atiko z ovalno sliko; na voluti sta postavljeni rezljani svetilki s plameni. V niši levega oltarja je kip Marije Pomočnice (les, v. 176 cm), južnotirolsko delo iz 1933, v atiki pa slika sv. Ane (o. pl., 65 x 44 cm) iz poznega 18. stoletja. V niši desnega oltarja je kip sv. Antona Padovanskega (les, v. 174 cm), prav tako južnotirolsko delo iz 1933, v atiki pa slika sv. Frančiška Asiškega (o. pl., 65 x 44 cm) iz okrog leta 1900. 499, 500, 501

V kapeli sv. Valentina, obnovljeni leta 1781, stoji lesen stebrni oltar s konca 18. stoletja, ki se slogovno ujema z velikim; nad preprosto menzo nosita para diagonalno stopničasto zamaknjenih kompozitnih stebrov prekinjeno ogredje s segmentnim čelom, v katerem je golob Svetega Duha. V tronu je podoba svetega Valentina (o. pl., 201 x 125 cm; sig. in dat. l. sp. ***Jacob** Schönberg / pi: Leybah / 793*). 502

Na zahodni steni cerkve visi slika Slava sv. Trojice ali Vsi svetniki (o. pl., 308 x 372 cm), ki jo je po naročilu Frančiška Zergola pl. Zergollerna leta 1668 naslikal kapucinski brat Oswald. Signirana in datirana je na upodobljeni knjigi z napisom *Her Francis. / Zergol Herr von / Zergolern / hat disse Bild / Machen Lassen / Anno 1668 / F. Oswald / Capuciner.* V letih 1967–1968 je sliko restavriral Miha Pirnat. 503

Za omaro pevskega kora so shranjene slike Bičanje (o. pl., 206 x 167 cm), domnevno iz 1630, Mučeništvo sv. Primoža in Felicijana (o. pl., 264 x 242 cm) iz leta 1742 in Brezmadežna (o. pl.,

370 x 227 cm), izrazito poljudno delo iz 20. stoletja.
Na vzhodni in zahodni steni ladje je razobešen križev pot (o. pl., 100 x 70 cm), delo Simona Ogrina iz okoli 1882.
Leta 1659 je Herman Matija grof Attems samostanu podaril nagrobno ploščo (kamen, 90 x 25 cm) iz rimskih katakomb iz 6. stoletja, ki so jo 1670 vzidali v zahodno steno cerkve. Na njej je upodobljen pav s kristogramom in vklesan napis *BENEDICTO BENEME/RENTI QUI BIXIT / ANNOS II ET MESES III / ET DIES XVIII IN PACE.*
Baročni kamniti kropilnik iz 17. stoletja desno od glavnega vhoda v cerkev sestavljajo profilirana baza, steber, prstan in bazenček s stiliziranim listjem.
Daritveni oltar, ki ga krasi frančiškanski grb, je narejen iz stebričev nekdanje obhajilne mize, dela Jakoba Spicka iz leta 1873.
Orgle je leta 1852 izdelal Josef Mauracher iz Linza, orgelsko omaro pa tri leta kasneje mizar Miha N. iz Črnič.
Arhitekturni elementi oltarne stene so na strani molitvenega kora rezljani ali intarzirani. V glavni osi so delno zastekljena lesena vrata, levo in desno od njih pa so vzdolž stene intarzirane korne klopi. Nad vrati je niša s trikotnim zatrepom z izrezljanim golobom sv. Duha na vrhu, v timpanonu je Marijin monogram. Ob njej so lesena vrata, ki so nekdaj zapirala niše stranskih slik velikega oltarja. Na vrhu je oltarna pregrada okrašena z volutami in trikotnim
504 zatrepom z Božjim očesom. V nišo nad vrati je vstavljena slika Marije z Otrokom (o. pl., 78 x 51 cm) iz 17. stoletja. V koru so še slike Kristusa Trpina (o. pl., 62 x 38 cm) iz prve polovice 18. stoletja, sv. Bonaventure (o. pl., 96 x 56 cm), verjetno delo Janeza Mihaela Lichtenreita iz 1758, in Vizija sv. Frančiška Asiškega (o. pl., 143 x 105 cm), beneško delo iz 1630. Na oltarni pregradi visi polihromiran lesen Križani (v. ok. 60 cm). V koru so tudi lesene korne klopi in ambon iz češnjevega lesa, ki jih je leta 1912 naredil mizar Ivan Tratnik; ambon je rekonstrukcija starejšega, od katerega je ohranjen spodnji del.
V zakristiji sta poleg dveh zakristijskih omar (zahodna je opremljena z napisi o vsebini posameznih predalov) še kip Vstalega Kristusa iz 18. stoletja (les, v. ok. 75 cm) in obrtniški kip Srca Jezusovega (les, v. ok. 80 cm).
Južno steno zimske kapele krasi slika Matere Božje Zmagovalke (o. pl., 137 x 70 cm), domnevno delo Andreja Herrleina iz poznega 18. stoletja. Vrata iz zimske v stransko kapelo sv. Valentina so okrašena s slikanim steklom (67 x 67 cm) s podobo pod Križanim klečečega meniha, signiranim delom asiškega mojstra Massima Crucianija iz leta 2000.
V zvoniku je en zvon, posvečen Križanemu in ulit 1910 v livarni Samassa.

Samostanska arhitektura

Samostan poleg cerkve sestavljajo vzdolž hodnika okoli atrija nanizani vzhodni, južni in zahodni trakt s prizidkom na jugozahodnem vogalu, prizidek k zahodnemu traktu in gospodarska poslopja. Nekdanji vhod na samostanski vrt je tik ob južnih mestnih vratih; na kamniti preklади je izklesan frančiškanski grb z letnico 1898. Nadstrešeni prvotni vhod v samostan je zahodno od cerkve; nadstrešek podpirajo trije preprosti kamniti slopi s profiliranimi bazami in kapiteli. Severna, proti naselju obrnjena fasadna stena samostana je zaprta; tik pod streho je vogalni balkon, ki povezuje samostan s cerkvijo. Južna fasada samostana ima štiri etaže: nad dvonadstropnimi kletnimi prostori je pet večjih pravokotnih oken refektorija in novodobne jedilnice ter osem manjših oken dormitorija nad njima. Delno podkletena zahodna fasada je osemosna; noviciat je preprosta petosna enonadstropna stavba.

Samostanski vrt na več nivojih se razteza južno in vzhodno od samostana; na najnižji terasi, južno od samostanskega poslopja, je preprosta, v kamen izdolbena in delno iz kamna in opeke grajena kapelica.

Atrij samostana (15 x 9 m) ima na sredini okrogel vodnjak iz lepo obdelanih kamnov. Stene atrija tik nad tlemi obteka talni zidec iz pravilno obdelanih kamnov; v vzhodni stranici je vzidan kamen z vklesano letnico prenove 1910. Velika okna in vrata, ki gledajo na atrij, so polkrožno zaključena in zastekljena, preproste ometne okvirje pa poudarjajo prečniki in sklepni kamni. Na severni steni atrija je naslikana sončna ura, zavarovana z ozkim napuščem; freska je delo Lojzeta Čemažarja iz 2000, poleg sončne ure sta upodobljena sv. Frančišek Asiški, ki moli pod Križanim, in sv. Klara. Pod fresko je napis *ET VERBUM CARO FACTUM EST*. Pritličje in nadstropje zahodne stene atrija loči profiliran okrasni zidec, enak zidec je tudi tik pod streho južne stene.

Samostanski hodnik je obokan z banjastimi oboki, ki se v vogalih spajajo v križnogrebenaste. V južnem traktu samostana je podolgovat refektorij z novejšim lesenim stropom, tlakovan z rdečimi ploščicami. Vzdolž opaženih sten so nameščene lesene klopi. V vzhodnem traktu sta knjižnica in dostop v meniški kor in zvonik. V zahodnem traktu je dom duhovnih vaj. Kletni prostori se raztezajo pod južnim in delom zahodnega trakta. Pod refektorijem je več manjših prečno banjasto obokanih pravokotnih sobic, v katerih je bila nekdaj kapucinska knjižnica; v eni od njih je v kamen vklesana letnica ustanovitve samostana 1637, ki priča, da je ta del samostana verjetno najstarejši.

Samostanska oprema

V samostanu hranijo slike Kamenjana Mati božja (o. pl., 116 x 88 cm) iz 1650; Sv. Anton Padovanski z Jezuščkom (o. pl., 120 x 75 cm; sig. d. sp. *Georg Taučer / pinxit / A. 1862 / 1869 Idria*) in Marija Kraljica (o. pl., 130 x 76 cm; sig. d. sp. *G. Taučer / p.*), ki ju je v šestdesetih

letih 19. stoletja naslikal idrijski slikar Jurij Tavčar; Brezmadežna (o. l. in delno na pločevini, v. ok. 214 cm), delo Filipa Picka iz Gorice iz 1850; Sv. Jožef z Jezuščkom (o. pl., 91 x 64 cm) iz prve polovice 19. stoletja z napisom v levem spodnjem kotu *STAB[ILIMEN]TO ART[ISTI]CO VARISCO-GRIGNASCHI & C[OMPAGNI] / INTRA (LAGO MAGGIORE)*; Sveta Družina iz leta 1867 (o. pl., 82 x 66 cm), ki ima na okvirju spodaj napisano *blagoslovljena / 2. Febr. 867*; serija slik kapucinskih svetnikov: sv. Fidelis iz Sigmaringna, sv. Jožef iz Leonisse, sv. Serafin iz Montegranara, sv. Feliks Kantališki in bl. Bernard Korleonski (vse o. pl., 104 x 76 cm), vse pripisane Janezu Mihaelu Lichtenreitu in datirane v leto 1758; Bl. Lovrenc Brindiški (o. pl., 95 x 63 cm); Bl. Bernard Offidski (o. pl., 102 x 75 cm); Zadnja večerja (o. pl., 154 x 305 cm), beneško delo iz okoli 1700; Sv. Margareta Kortonska, klečeča pred Odrešenikom (o. pl., 87 x 62 cm), delo Antonija Parolija, nastalo po letu 1728; slabo ohranjena slika Marije Priprošnjice (o. pl., 162 x 93 cm) iz 18. stoletja; Sv. Anton Padovanski z Jezuščkom (o. pl., ok. 104 x 76 cm), delo Janeza Mihaela Lichtenreita; Sv. Hieronim (o. pl., 76 x 111 cm), močno preslikano beneško delo iz 17. stoletja; Poklon sv. treh kraljev (o. pl., 160 x 96 cm) beneško vplivano delo iz 17. stoletja oz. kopija slike iz stranskega oltarja v župnijski cerkvi; Sv. Frančišek Asiški (o. pl., ok. 68 x 57 cm) baročno delo z napisom *RESTAVRIRANO 1982 / I. Molè* na okvirju; Prerok Natanel pred kraljem Davidom (o. pl., 133 x 92 cm) iz sredine 18. stoletja, z napisom *N. 67* na zadnji strani, morda iz inventarja svetokriškega gradu; Sv. Družina kot zemeljska sv. Trojica (o. pl., ok. 140 x 80 cm); Smrt sv. Jožefa (o. pl., 135 x 89 cm), leta 1758 restavrirano delo iz 17. stoletja, preneseno v samostan iz stranskega oltarja župnijske cerkve.

Poleg slik hrani knjižnica kapucinskega samostana rokopisni kodeks na pergamentu (10 x 7,5 cm) iz konca 15. stoletja, pisan v gotski minuskuli in bogato ilumininiran, zlasti iniciale; okvirji iluminacij so okrašeni s cvetlično, sadno in živalsko ornamentiko.

V samostanu hranijo še kipa sv. Frančiška Asiškega (les, v. ok. 130 cm), obrtniško delo iz leta 1911, in Križanega (les, v. 50 cm). Zanimiva je tudi stoječa ura z leseno rezljano omaro, ki je bila leta 1785 prenesena iz ukinjenega kapucinskega samostana v Gradišču ob Soči; na notranji strani z rokokojsko ornamentiko okrašenih vrat je napisana letnica 1637.

Viri: StLA, Archiv Palaviccino Familie, K 26 H 393, 394; Notae pro Chronica; Gradivo ZVKD NG; ustne informacije br. Angela Kralja, br. Štefana Kožuha, br. Gregorja Reharja in br. Vlada Kolenka.
Literatura: RUTAR 1892, str. 141; CEVC 1966, str. 108–109; CEVC 1968, str. 61–62; ČOPIČ 1968, str. 31; CEVC 1981, str. 44–45; HÖFLER 1981, str. 91; ŽIGON 1982, str. 68, 76, 119; CEVC 1988, str. 73; KRALJ, KRALJ 1993; BENEDIK 1994, str. 30; V Vipavskem Križu 1994; GEROMET, ALBERTI 1999, str. 43; REHAR 1999, str. 30–31; ŠERBELJ 2000, str. 10, 11, 74, 102, 108, 139, 155, 156; HÖFLER 2001, str. 159; LUBEJ 2001, str. 67; ŠERBELJ 2002, str. 128; CUNOLDI 2004; KEMPERL 2004, str. 240–242; MARTELANC 2011; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Obzidano pokopališče z monumentalnim vhodom leži ob vzhodni strani ceste, ki se iz Ceste vzpenja proti Vipavskemu Križu. Na njem poleg številnih zanimivih starejših nagrobnikov stoji tudi partizanska grobnica, ob pokopališču pa je ostanek vojaškega pokopališča iz prve svetovne vojne (RNKD ev. št. 4991).

Pokopališka kapela sv. Ane

Kapela je bila kot vhod na vaško pokopališče postavljena leta 1910, obnovljena pa v letih 1985 in 2004. Sestavljata jo v osi sever–jug postavljeni kapela in mrliška vežica, povezani s prehodom. S pročeljem je obrnjena proti cesti; obe stavbni krili na zahodni strani osvetljuje po par polkrožno zaključenih oken, povezanih s preprosto okensko obrobo in polico; eno od oken v južni stavbi je zazidano. Polkrožno zaključen pilastrski vhod na pokopališče obstopata toskanska polstebra, ki nosita ogredje z napisom *PROSITE ZA NAS* in trikotno čelo s križem na vrhu. Obe krili sta uokvirjeni z lizenami, talnim zidcem in podstrešnim vencem, ki obteka celotno stavbo. Enako je členjeno tudi začelje na vzhodni strani. Iz prehoda, katerega stene členi venčni zidec v višini pilastrov vhoda, je na severni strani vhod v kapelo in na južni v vežico, vsi trije prostori so pokriti z lesenim stropom; prehod je zaprt s kovanimi vrati. Celoten objekt je pokrit z dvokapno korčasto streho. V severni kapeli sv. Ane je marmoriran stebrni oltar iz umetnega kamna. Nad škatlasto menzo s kartušastim antependijem, ki ima na sredi reliefen enakokraki križ, se dviga nastavek s parom toskanskih stebrov, ki nosita ogredje s trikotnim čelom in križem na vrhu. V tronu je slika Sv. Ana uči Marijo brati, delo Emme Gallovich Galli iz leta 1942 (o. pl., 115 x 61 cm; sig. in dat. l. sp. *E. Galli 1942*).

Viri: Gradivo ZVKD NG.
Literatura: POČEKAJ 1976; KEMPERL 2004, str. 239.

Partizanska grobnica

Grobnica, urejena leta 1961, stoji ob severni stranici pokopališkega zidu. Cementni pokrov pravokotne oblike obdaja nizka kovinska ograja; v cementni nastavek z reliefnim simbolom Triglava je vzidana marmornata nagrobna plošča.

Literatura: RUSTJA 1988.

Kapelica Na Koncu

Preprosta zidana kapelica z dvokapno korčasto streho in polkrožno zaključenim vhodom z začetka 20. stoletja stoji v jugozahodnem delu vasi, imenovanem Na Koncu. V banjasto obokani notranjščini je nad zidano menzo v steno vdolbena ločna niša z manjšim lesenim razpelom iz 20. stoletja.

Kapelica sv. Križa

Preprosta zidana kapelica z začetka 20. stoletja, pokrita z dvokapno korčasto streho, stoji v bližini severnih mestnih vrat. Vanjo vodi polkrožno zaključen vhod, zaprt s kovanimi vrati. V banjasto obokani notranjščini je nad zidano menzo na steno naslikana panorama Vipavskega Križa z napisom *Batič 2009*; sredi slike je pritrjen serijsko izdelan križ.

Marijino znamenje

Kovinsko znamenje stoji ob cesti Vipavski Križ–Cesta pri odcepu za Plače. Na drogu stoji preprosta zastekljena in z dvokapno strešico pokrita hišica z Marijino sliko (tisk). Na tem kraju je od začetka 20. stoletja stalo podobno oblikovano leseno znamenje.

Literatura: ANDJELIČ 2004.

Spomenik padlim in žrtvam fašističnega nasilja

507 Spomenik stoji na Placu, na urejeni zelenici pred glavnim vhodom v grad. Sestavljajo ga štirje v polkrog postavljeni reliefno obdelani kamni na zidanem podstavku; na enem je bronasta spominska plošča. Kamni predstavljajo štiri vaške skupnosti. Spomenik, delo Marka Pogačnika, je bil odkrit leta 1982.

Literatura: RUSTJA 1988.

Spomenik Ivanu Rejcu

506 Bronasto poprsje duhovnika Ivana Rejca (v. 52 cm), ki stoji na kamnitem podstavku južno od prezbiterija župnijske cerkve, je delo Evgena Guština iz leta 2002 (sig. in dat. d. sp. na bisti *E. GUSTIN MMII*). Na podstavku je napis *IVAN REJEC / VELIKI SLOVENEC / IN / NAŠ UČITELJ / 1878–1958 / SVETOKRIŠKI ŽUPNIK / 1914–1931*, levo spodaj pa *A. D. 2002.*

Spomenik Janezu Svetokriškemu

Spomenik Janezu Svetokriškemu ob stopnišču pred samostansko cerkvijo je dal leta 1994 postaviti dr. Bruno Breschi iz Gradeža. Marmornato arhitekturo, v katero je postavljena bronasta bista (v. 50 cm), delo kiparke Marie Grazie Collini iz Vidma, je po zasnovi arhitekta Andreja Štefančiča izdelal kamnosek Vojko Mužina iz Sela. Portret stoji na stožčasti konzoli v stiku vogalno postavljenih marmornatih plošč; na levi je vklesan velik križ in vertikalen napis *SACRUM PROMPTUARIUM*, na desni pa horizontalen napis *JANEZ SVETOKRIŠKI / 1647–1714 / KAPUCINSKI PRIDIGAR IN / PRVI SLOVENSKI PRIPOVEDNIK*.

PROFANE STAVBE

Grad Attems – Heiligenkreuz (Vipavski Križ 10)

RNKD ev. št. 7471.

Lega

Grad stoji na vzhodnem robu naselja in je s pročeljem obrnjen na trg Na placu. 508

Zgodovina

V virih se grad prvič omenja leta 1535, vendar naj bi bil stal bržkone že pred letom 1500. Sprva je bil v lasti rodbine Thurn, v letih 1508–1509 so se ga polastili Benečani, 15. marca 1605 pa ga je Henrik Matija Thurn prodal Hermanu grofu Attemsu; ta je v Križ povabil beneškega arhitekta Vincenza Scamozzija, da bi mu pripravil načrt za prenovo gradu, vendar je do obsežnejše predelave prišlo šele v drugi polovici ali ob koncu 17. stoletja. Najverjetneje so bili takrat vsi trakti dvignjeni za podstrešno nadstropje z ovalnimi okni. Grad je dobil tudi položnejšo korčasto streho in zgodnjebaročni podstrešni venec, povečali so okna na zunanjih fasadah, dvoriščne fasade pa so najverjetneje prvotne. Nad vhodom so dodali reprezentativno trikotno čelo, strelno lino nad glavnim portalom pa preuredili v okno. Obrambni jarek pred vhodom je bil bržkone zasut že na začetku 17. stoletja, takrat ali nekoliko pozneje je nastal tudi vzhodni stranski portal. Leta 1744 je škof Jožef Osvald Attems v oporoki finančno podprl gradnjo grajske kapele sv. Alojzija; dve leti kasneje so tam že opravljali bogoslužje. Kapela je bila bogato okrašena; leta 1755 so bili v njej slika Matere božje s sv. Alojzijem in drugimi svetniki ter še ena podoba Matere božje, delno pozlačen srebrn križ, monštranca z relikvijami sv. Križa in več dragocenega bogoslužnega posodja. Leta 1864 je Križ prizadela močna burja, ki je odkrila streho gradu. Po tej ujmi grad ni bil več obnovljen in je začel razpadati. Leta

1885 je občina od Attemsov odkupila severozahodni vogal gradu in vanj namestila osnovno šolo. V letih 1973–1974 so začeli z utrjevanjem vhodnega trakta, utrjena pa je bila tudi severna stranica gradu s šolo. Med letoma 1995 in 1996 je pod vodstvom arhitekta Marka Lavrenčiča sledila še ena prenova in povečanje šolskega dela gradu, drugi trakti pa so danes v razvalinah.

Arhitektura

V tlorisu je grad pravilen pravokotnik s štirimi nizkimi okroglimi stolpi na vogalih. Na vzhodni in severni strani je grad obdajal tudi še vedno viden nasip.

Glavna, zahodna fasada ima rizalitno poudarjen srednji vhodni del, ki ga na vrhu zaključuje nizko trikotno čelo. Spodnji del fasade je izdelan iz lepo rezanega kamna. Nad preprostim, polkrožno zaključenim vhodom je bila nekoč v renesančen okvir s parom polstebričev pritrjena reliefna plošča z grbom grofov Thurn, ki je danes vzidan v zunanjščino kapucinske cerkve, v osi nad grajskim vhodom je pravokotno okno, nad njim pa še ovalno podstrešno okno. Ob vhodu, ki sta ga še na začetku 20. stoletja krasila dva slopa z baročnima kamnitima vazama, je viden utor dvižnega mostu, grad pa je bil poleg tega zavarovan še z dodatnimi vrati. Na severnem delu glavne fasade je bil ob zadnjih predelavah narejen nov vhod za šolsko poslopje. V jugozahodnem stolpu je v pritličju še viden pravokoten zgodnjebaročni kamnit portal s profiliranim preklad-nim nadstreškom; portal je najverjetneje služil za povezavo gradu s kapucinsko cerkvijo. Na vseh zunanjih fasadah razen na zahodni so okenske odprtine le v prvem nadstropju; zaradi burje so v severnem in vzhodnem traktu manjše, bolj zaščiteni južna in zahodna fasada pa imata večja okna s preprostimi nečlenjenimi kamnitimi okvirji. V oseh nad njimi so ovalne okenske odprtine podstrešnega nadstropja. Vzhodna fasada ima pravokoten stranski portal, v zidovih so vidne zazidane okenske odprtine. Vogalni stolpi so v pritličju rahlo poševno grajeni, nadstropje pa je ločeno s kordonskim vencem. V zidovih stolpov so ohranjene tudi posebne, navzven razširjene renesančne strelne line z zapahi, ki so se ob orkanski burji lahko zaprle.

Severna, vzhodna in južna dvoriščna fasada so si podobne; v pritličju imajo nanizane visoke pravokotne odprtine, ki spominjajo na arkade, glavna os pa je poudarjena s širšimi odprtinami. V nadstropju so prav tako visoke pravokotne okenske odprtine, podstrešno nadstropje nad njimi pa osvetljujejo manjša ovalna okna. Na vzhodni dvoriščni fasadi sta kota poševno prirezana. Podstrešni venec je viden le na severni fasadi, ki je bila obnovljena. V severnem traktu gradu je banjasto obokana klet, banjast obok pa je do nedavnega pokrival tudi pritlični prostor na stičišču severnega in zahodnega trakta, kjer je bila morda kapela. Drugi trakti naj bi imeli lesene stropove, ponekod tudi lesene predelne stene. Na grajskem dvorišču je Eleonora Attems leta 1758 dala narediti kamnit baročen trebušast vodnjak, na katerem je napis *eLeonora ab atteMs sICIentI Castro Dat aqVas*.

Notranjščina gradu ni ohranjena; del, ki služi kot osnovna šola, je močno predelan.

Viri: ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia. Serie delle ventilazioni ereditarie, b109.f271. sa-8; Gradivo ZVKD NG.
Literatura: RUTAR 1892, str. 139–145; KOS 1903, str. 94; MEDVEŠČEK 1904, str. 27–32; MUŠIČ 1952, str. 62; KLINEC 1955, str. 75; KOMELJ 1965, str. 80–89; SMOLE 1966; SMOLE 1977 b; CEVC 1981, str. 73; STOPAR 1986, str. 350–354; VOJE 1987, str. 488; KOLOINI 1992, str. 17; KRALJ, KRALJ 1993, str. 39; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 287, 558, 671; GOLEC 2000, str. 374–385; HÖFLER 2001, str. 159; LUBEJ 2001, str. 53; SAPAČ 2009, str. 149–165; MARTELANC 2010.

Hiša Vipavski Križ 5 in 6: Nekdaj enotna enoinpolnadstropna hiša s sedemosno fasado s preprostim podstrešnim venecem stoji na Placu. V veži pritličja vzhodnega dela stavbe je viden potlačen banjast obok z globoko vrezanimi sosvodnicami, najverjetneje iz 17. stoletja. Krožno zaključen plato hiše ob severnih mestnih vratih je morda ostanek enega od obrambnih stolpov. Hiša je bila v 18. in 19. stoletju prezidana, nekdaj pa naj bi bila domovanje rodbine Zergoll pl. Zergollern in kasneje rodbine Wichtenstein.

Hiša Vipavski Križ 8: Enonadstropna hiša s šestosno južno fasado na severnem delu Placa je bila najverjetneje zgrajena v 18. stoletju na temeljih starejše iz 17. stoletja; okenske osi pritličja se ne ujemajo z osmi nadstropja. V hiši je živela Eleonora Attems, hčerka grofa Jožefa Attemsa. Glavno fasado danes krasi poznosecesijska dekoracija.

Hiša Vipavski Križ 15: Severna petosna fasada enonadstropne stavbe je obrnjena na Plac; okenski okvirji so na glavni fasadi nakazani v ometu, na stranskih so tudi kamniti. V sredini fasade je polkrožno zaključen kamnit portal s preprostimi bazami in prečniki; v temenu ima vklesan napis *MDXCII / A F*. Nad portalom naj bi bili še v sedemdesetih letih 20. stoletja vidni ostanki stenske poslikave. Pod napuščem je preprost podstrešni venec, nadstropje in pritličje pa ločuje preprost zidec. Stavba s konca 16. stoletja je bila v 18. in 19. stoletju prezidana, v novejšem času je bilo zahodno okno pritličja prezidano v nov vhod.

Hiša Vipavski Križ 16: Štiriosna proti Placu obrnjena enonadstropna vzhodna fasada hiše, grajene v klanec, ima na prekladi preprostega pravokotnega kamnitega portala vklesano na sredi jabolko s črko M, na levi trapez in na desni letnico 1865. Leva stran hiše je podkletena, viden je zazidan nekdanji vhod v klet. Proti Gasam obrnjena dvonadstropna zahodna fasada ima na sredi enonadstropen prečni prizidek, severno od njega pa konzolni pomol. Na južni

strani je v pritličju zazidan gotsko oblikovan portal. Okna so različnih velikosti, večina jih ima kamnit okvir s profiliranim prekladnim nadstreškom. Stavba bi lahko bila zgrajena v 16. stoletju, v 18. in 19. stoletju pa predelana. V njej se je rodil historiograf in risar Franc Dominik Kalin (Callin; + 1680).

Hiša Vipavski Križ 16 a: Stavba v prečnem nizu hiš med Placom in Gasami je bila nekdaj del večjega stavbnega kompleksa družine Cotič, katerih hiša je stala jugozahodno od samostana. Hiša je bila pred kratkim zgledno obnovljena. Vzhodna, z narisanimi šivanimi robovi in zidcem okrašena triosna fasada ima v pritličju na levi polkrožno zaključen kamnit portal s preprostima bazama in profiliranima prečnikoma, namesto sklepnika pa je grbovni ščitek. Pred triosno južno fasado, ki ima v nadstropju okni s prekladno strešico, stoji kamnit okrogel vodnjak z vklesano letnico in inicialkama 18.A. B.97. Stavba naj bi bila nastala v 17. stoletju.

Hiša Vipavski Križ 21: Hiša ob starih mestnih vratih naj bi bila stari Thurnov dvor; Anton II. grof Thurn jo je konec 15. stoletja, bržkone potem, ko si je zgradil grad, prodal Hieronimu Issenhausnu, ta pa jo je leta 1547 prodal kriškemu gospodu Francu baronu Thurnu. Pozneje naj bi stavba služila kot mestna hiša in sodnija. Na močno prezidani južni fasadi je betonski balkon, postavljen na starejše profilirane kamnite konzole. V pritličju je ohranjen banjast obok, ena od sob v nadstropju pa je rebrasto obokana. V severni fasadi je vidna strelna lina. Gotski stavbni elementi postavljajo arhitekturo najpozneje v 16. stoletje.

477

478

479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

490

491

492

493

494

495

496

497

498

499

500

501

502

503

504

505

506

507

508

VIŠNJE

občina
Ajdovščina

Manjše gručasto naselje ob cesti Col–Podkraj z zaselki Na Mosteh, Poprijanovše in Špile. Pri Mačku je stal srednjeveški dvor (RNKD ev. št. 29526), prvič dokumentiran leta 1426 v zastavni listini Janeza pl. Pernegkha, leta 1666 pa se omenja kot dvor Janeza Andreja grofa Auersperga; do sredine 18. stoletja je že propadel. Od vaških hiš izstopa hiša št. 9 s segmentno zaključenim kamnitim pilastrskim portalom, ki ima v sklepniku vklesano Srce Jezusovo in napis *IHS*.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 206 (Višnje) A 01, 02, 04.
Literatura: SAPAČ 2008, str. 165.

Kapelica Lurške Matere božje

RNKD ev. št. 24037.

Zidano kapelico kvadratnega tlorisa ob cesti Col–Podkraj je dal leta 1928 postaviti Ferdinand Kobal iz zaobljube ob hudi bolezni. Iz nizkega talnega zidca rastejo vogalne lizene s kartušastim motivom, nad njimi pa se pne dvokapna valovita betonska streha s kovinskim križem na slemenu. Polkrožno zaključen stopničasto poglobljen vhod, zaprt s kovanimi vratci, vodi v z ravnim stropom pokrito notranjščino, ki jo od strani osvetljujeta polkrožno zaključeni okni; na menzi stoji v zastekljeni niši mavčni kip Lurške Matere božje (v. ok. 80 cm).

Viri: ŽA Col, Župnija Podkraj: Kronika, zgodovinski podatki in zanimivosti (zbral Jožko Kragelj), str. 68; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 317; *Semenje javorovo* 2002, str. 423.

Znamenje

Ob cesti Col–Podkraj stoji novejše leseno znamenje v obliki križa z lesenim hrbtiščem in valovito pločevinasto strešico ter polihromiranim kipom Križanega (odlitek); na betonskem podstavku je vtisnjen datum *11. 9. 2010*.

občina
Ajdovščina

VODICE

Manjše razloženo naselje severno od Podkraja. Sestavljajo ga samotne domačije v kotlini, obdani s Srednjo goro, Streliškim vrhom in Špikom; kraj se od druge polovice 18. stoletja ni bistveno spremenil. Malnarska domačija (Vodice 5) ima ohranjen kamnit portal z venčnim zidcem iz 19. stoletja, vanj pa je bil na prekladi naknadno vstavljen kamen z napisom *K. R. 1930*; v
510 notranjščino še vodijo bogato izrezbarjena dvokrilna vrata.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 188; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 207 (Vodice) A 01, 02, 03.

Kapela Lurške Matere božje

509 Proti severu obrnjena zidana kapela stoji na križpotju sredi Vodiškega polja, na mestu, kjer je sprva stal križ, nato pa manjša kapelica; leta 1929 so jo zgradili zidarji iz Predgrič, leta 1968 pa je bila temeljito obnovljena. Na paru slopov s prirezanimi robovi sloneče predverje, odprto s tremi loki, ima raven strop. Nad njim se iz dvokapne strehe, krite s korci, izvija nizek zvonik s pločevinasto piramidasto streho, križem in petelinom na vrhu; v osi fasade si nad osrednjim ločnim vhodom sledijo polkrožno zaključeno okno, ura in lina za zvon, členitev pa se z izjemo spodnjega okna ponovi tudi na drugih straneh zvonika.
Polkrožno zaključeno vhodno odprtino kapele zapirajo kovana vratca in zastekljena lesena vrata. Vzdolžni steni predirata polkrožno zaključeni okni, zaprti s kovano mrežo. Strop v notranjščini je raven, na sredini pa je štukirana rozeta za svetilko. V oltarni steni je plitva niša s kipom Lurške Matere božje, v zvoniku pa manjši, leta 1980 posvečen zvon.

Viri: ŽA Col, Župnija Podkraj: Kronika, zgodovinski podatki in zanimivosti (zbral Jožko Kragelj), str. 60, 68; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 309–310.

Kapelica Pr' Šmónavih
RNKD ev. št. 24282.

Ruševine zidane kapelice stojijo pri hiši Vodice 11; postavljena je bila leta 1929 v spomin na leta 1822 smrtno ponesrečenega družinskega sina Simona Srebota. Kapelica je imela dvokapno betonsko streho s kamnitim jabolkom in križem na slemenu, na kamnitem portalu pa je bil v sklepnem kamnu napis *S. S.- 1822*; v poslikani niši je viselo razpelo.

Viri: Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 16, 310-311.

509

510

občina
Vipava

VRHPOLJE

Strnjeno naselje (RNKD ev. št. 12899) v Vipavski dolini ob vznožju Nanosa in Kovka z deli, imenovanimi Brith, Gorenja vas, Krhnetovo, Janezovo, Lozejevo, Premrlovo in Rovanovo knalo ter Orešje. Na glavnem trgu pred župnijsko cerkvijo se srečajo ceste s Cola, iz Vipave in Loga pri Vipavi. V vasi je več hiš z dekoracijo iz druge polovice 19. stoletja: št. 2 je enonadstropna hiša z ločnim frizom in bi bila po slogovnih značilnostih lahko nastala v zgodnjih tridesetih letih 20. stoletja; Lavrenčičeva hiša (Vrhpolje 6) ima kamnit rustični portal s sklepnikom, na katerem je dvoglavi orel, pod njim pa letnica 1779; hiša št. 7 ima pravokotno zaključen kamnit rustični portal in z vegetabilno ornamentiko bogato okrašen kamnit porton, na katerem je napis *SCHNOKEL 1856 MATHIAS*; hiša št. 11 ima kamnit portal s profiliranim prekladnim nadstreškom; hiša št. 17 ima pravokoten kamnit rustični portal; hiša št. 24 ima na prekladi kamnitega portala napis *18 IHS 63*; enonadstropna hiša št. 33 z začetka 20. stoletja z balkonom nad vhodom ima na fasadi spominsko ploščo kiparju Alojziju Repiču (RNKD ev. št. 19193) z napisom ***ALOJZIJ*** *REPIČ / * VRHPOLJE 1866 † LJUBLJANA 1941 / SLOVENSKI KIPAR, UMETNOSTNI PEDAGOG / V LJUBLJANI, USTVARJALEC MNOGOŠTEVILNIH PLASTIK / IN PORTRETOV V ZAMEJSTVU IN NAŠI DOMOVINI. / OB 125 LETNICI ROJSTVA / IN 50 LETNICI SMRTI / KRAJEVNA SKUPNOST / VRHPOLJE 1991*; hiša št. 36 ima historistično trško petosno fasado, ki jo v pritličju poleg para portalov členi plitva rustika, okna v nadstropju pa imajo prekladne nadstreške; hiša št. 38 ima na fasadi zastekljeno hišno znamenje z lesenim tirolskim kipom Srca Marijinega (v. ok. 60 cm) s konca 19. stoletja; hiša št. 40 b ima historistično triosno fasado s plitvo rustiko v pritličju, v nadstropju pa pod okni s prekladnimi strešicami okrasje deltoidne oblike; hiša št. 40 c ima na fasadi kamnito hišno znamenje z reliefom Križanega (RNKD ev. št. 12852), na trilistno zaključenih krakih križa so angelske glavice, na kamniti bazi pod križem pa je vklesana letnica 1786.

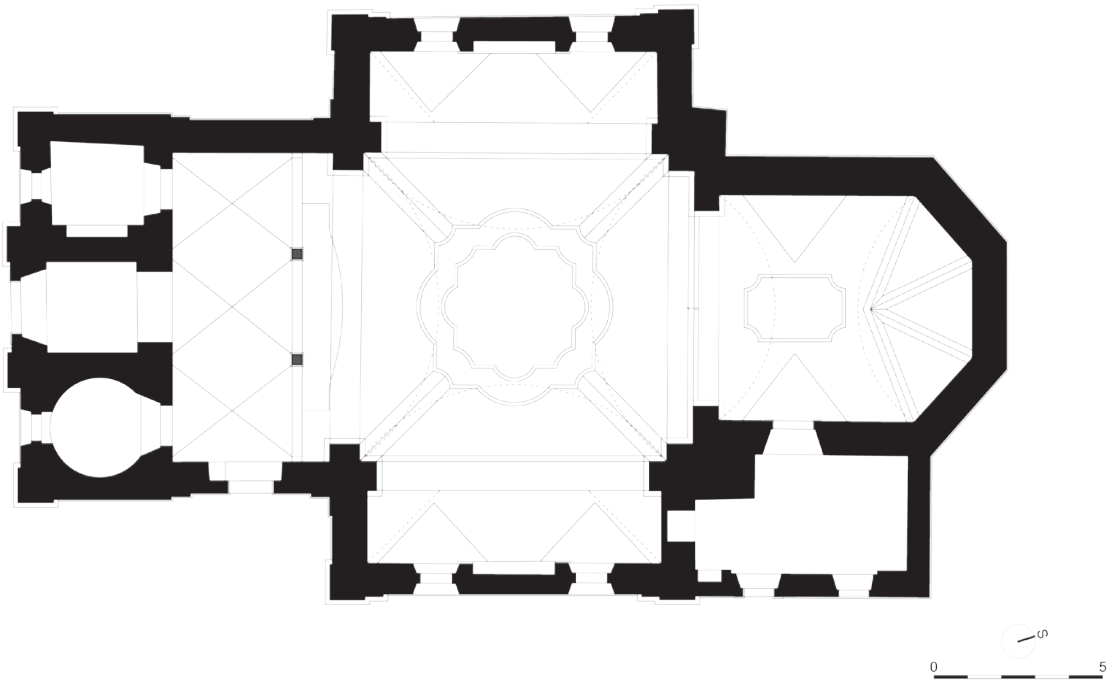
Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 207; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 109 (Vrhpolje) A 03.

Župnijska cerkev sv. Primoža in Felicijana
(župnija Vrhpolje)
RNKD ev. št. 4125.

Lega
Skoraj proti severu obrnjena cerkev stoji sredi vasi, na križišču cest s Cola, iz Vipave in Dupelj.

Zgodovinski podatki
Cerkev je bila zgrajena v letih 1871–1875 po idejni zasnovi vipavskega dekana Jurija Grabrijana. Načrte je pod Grabrijanovim vodstvom izdelal zidarski mojster Mihael Blažko iz Lokavca, ki je gradnjo tudi vodil. Nova stavba je bila blagoslovljena 14. 11. 1875. Zvonik, ki je bil sprva zgrajen le do drugega nadstropja in pokrit z začasno streho, je bil dokončan leta 1881 po načrtih vrhpoljskega župnika Henrika Dejaka (ki se je v precejšnji meri naslonil na prvotne načrte), tudi tokrat je dela prevzela Blažkova delavnica. Leta 2000 je bil po načrtih Marka Lavrenčiča povečan pevski kor.

Arhitektura
Cerkev je enoladijska stavba s transeptom in tristrano sklenjenim prezbiterijem, ki mu je na vzhodni strani prizidana pravokotna zakristija; kvadraten zvonik je vključen v glavno, južno fasado cerkve.
Triosna, s toskanskimi pilastri členjena fasada je trikotno zaključena. V srednji osi je 511
kamnit glavni portal s segmentnim čelom; na prekladi ima napis *GOSPOD BODI Z NAMI! 14. L. 1875*. Vrata je po načrtih Stojana Berceta leta 1986 izdelal Andrej Mislej. Nad portalom je polkrožno sklenjeno okno, še višje okrogla lina. Stranski osi členita po eno manjše in eno večje polkrožno sklenjeno okno, na vrhu pa zaključuje stranska dela fasade neoromanski ločni friz. Na kamnitih podstavkih nad vogaloma fasade stojita kamnita kipa sv. Simona in sv. 512
Matije, ki sta bila prvotno v nišah na fasadi stare, zdaj podružnične cerkve. Iz osrednjega dela fasade raste štirinadstropni zvonik, ki ima na zvonasto pločevinasto streho postavljen tambur kvadratnega tlorisa s prirezanimi vogali, na vrhu zaključen s strmo piramidasto streho. Stene zvonika členijo lizene in vodoravni zidci, nad bifornimi zvonovimi linami so številčnice mehanske ure.
Zahodno in vzhodno steno ladje členijo lizene, polkrožno sklenjena okna in ločni friz, bogateje sta okrašeni le čelni steni transepta, ki sta trikotno zaključeni, robove pa poudarjajo toskanski pilastri. Tudi tu sta para polkrožno sklenjenih oken. Na vzhodni strani ladje je stranski vhod pravokotne oblike s segmentnim lokom, enak tistemu na fasadi.

Členitev prezbiterija je enaka členitvi ladje; pod strešnim vencem ga obteka ločni friz, zahodno steno pa predira polkrožno sklenjeno okno. Na vzhodni strani prezbiterija je enonadstropna zakristija, ki ima polkrožno sklenjena okna in vrata. Cerkev obteka kamnit talni zidec, pokrita pa je z dvokapno korčasto streho; nad zakristijo je pultna streha.
Ob preddverju v pritličju zvonika je na zahodni strani nekdanja krstilnica, zdaj shramba za paramente, na vzhodni pa stopnišče na pevski kor. Na zunaj izrazito longitudinalna stavba je v notranjščini močno centralizirana, saj je ladja skrčena le na kratko fasadno polo s pevskim korom in poudarjen križiščni kvadrat, ki se z enakimi polkrožnimi arkadami na toskanskih pilastrih odpira v prezbiterij, v plitva kraka transepta in proti pevskemu koru. Križiščno polo pokriva kupolast vrezan križni obok, na temenu okrašen s štukiranim okvirjem. Za stopnico višja kraka transepta sta obokana s prečno banjo, nad okni so sosvodnice, steni pa členita še plitvi, polkrožno zaključeni pilastrski oltarni niši. Pevski kor podpirata dva kamnita toskanska slopa in dva pilastra, med oporniki pa potekajo trije polkrožni loki; podkorje je

križno obokano, nad korom pa je banjast obok s sosvodnicama in štukiranim okvirjem v temenu. Novejši podaljšek kora z moderno oblikovano ograjo konveksno izstopa v ladjo.
Prezbiterij, za dve stopnici višji od nivoja ladje, ima banjast obok s sosvodnicami, na katerem je štukiran okvir s fresko; obok tristranega zaključka členijo vrezani trakovi, ki rastejo iz ometnih stenskih konzol s poudarjenim ogredjem. Na desni strani prezbiterija je pravokoten vhod v zakristijo, nad njim pa široko okno oratorija.

Poslikava

Na oboku prezbiterija je v štukiranem okvirju freska Vnebovzete s konca 19. stoletja, delo vrhpoljskega župnika Henrika Dejaka po Tizianovi Assunti.
Na zahodni strani prezbiterija je slikano okno z upodobitvijo Teodozijeve bitke z Evgenijem pri Mrzli reki, delo Marka Jermana iz leta 1994, sig. in dat. desno spodaj *M. Jerman / 1994*.

Oprema

Vsi trije oltarji so bili preneseni iz stare vrhpoljske cerkve, sedanje podružnične cerkve Povišanje sv. Križa. Baročni veliki oltar stebrnega tipa je bil okoli leta 1900 pod vodstvom Henrika Dejaka povečan in predelan v neobaročnem slogu; povišali so atiko, razširili oltarni nastavek in mu dodali zunanji par stebrov, ob straneh pa oltar povečali z obhodnima lokoma, ki so ju v osemdesetih letih 20. stoletja odstranili. Baročni deli oltarja so kamniti, kasnejši dodatki pa marmorirani leseni, mavčni in opečnati. Na menzi z volutasto robljenim antependijem, ki ima na sredi listnatno kartušo, stoji volutast marmornat tabernakelj z baldahinastim nastavkom, pred katerim stoji lesen kipec Vstalega Kristusa (v. 60 cm). Nastavek sestavljajo na vsaki strani po trije na visoke baze postavljeni stopničasto razporejeni kompozitni stebri, ki nosijo lomljeno ogredje. Ogredje spodnjega dela atike nosita toskanska pilastra, robljena z razpotegnjenima volutama, nad ogredjem pa se dviguje prvotna volutna atika, ki ima v vencu oblakov in med žarkovjem pritrjenega goloba sv. Duha. Na okrajkih spodnjega dela atike sedita manjša kipa angelov adorantov, ki se ozirata k sliki Alojzija Repiča Kristus blagoslavlja kruh in vino (o. pl., ok. 80 x 40 cm, sig. desno spodaj *A. Repič*). Slika v tronu, delo Pavla Künla iz leta 1859, kaže farna zavetnika sv. Primoža in Felicijana (o. pl., 183 x 89 cm, sig. in dat. d. sp. *P. KÜNL / 1859*), njen okvir pa zaključuje manjša angelska glavica.
Marmornata stebrna stranska oltarja sta skoraj enaka, nekoliko se razlikujeta le v atiki. Obema so v novejšem času odstranili menzo in ohranili antependij z geometrijskimi inkrustiranimi kartušami. Nastavek s paroma stopničasto postavljenih korintskih stebrov je zaključen s prekinjenim segmentnim zatrepom, v katerem je volutasta atika s stoječim angelcem, na okrajkih pa poseda par angelcev; ob ravno zaključeni atiki levega stranskega oltarja, posvečenega

513

514

517, 518 Rožnovenski Materi božji, sta še angelski glavici. Oltarna slika Rožnovenska Mati božja (o.
515, 516 pl., 134 x 70 cm) je delo Mihaela Stroja iz tretje četrtine 19. stoletja. Desni stranski oltar, posvečen sv. Jožefu, ima v tronu sliko sv. Jožefa z Jezusom, delo Henrika Dejaka s konca 19. stoletja (o. pl., 134 x 70 cm, sig. l. sp. *H: D*).

Neogotska marmorirana lesena prižnica, delo Matije Ozbiča iz okoli 1875, je pritrjena na vzhodni strani slavoločne stene; oktogonalna kancela se spodaj izteče v stalaktiten, dekorativno oblikovan sklepnik, na baldahinu pa stoji kip Dobrega pastirja, delo Alojzija Repiča iz ok. 1900 (les, v. ok. 100 cm).

Na pilastrih transepta sta na konzoli postavljena kipa sv. Jude Tadeja in sv. Simona (oba les, v. 140 cm), ki sta prvotno krasila obhodna loka velikega oltarja; oba sta delo Alojzija Repiča iz okoli 1900 (sig. na podstavku *A. Repič*). Ob severnih stenah obeh krakov transepta sta na kamnitih menzah, ki ju podpirata stebriča, postavljena kipa Srca Jezusovega (les, v. 170 cm) v levem kraku in v desnem Srca Marijinega (les, v. 163 cm), tirolski deli s konca 19. stoletja. Kip sv. Alojzija Gonzage (les, v. 124 cm), ki stoji na novejši spovednici ob stopnišču na pevski kor, je morda delo Henrika Dejaka. Na zahodni strani slavoločne stene visi misijonski križ (les, v. korpusa ok. 140 cm), delo Alojzija Repiča, na njem je napis *Reši dušo.* V nekdanji krstilnici je shranjen procesijski križ (les, v. korpusa 80 cm), verjetno iz leta 1654; v novejšem času je bil spodnji del razpela okrepljen.

Križev pot (o. pl., 71 x 55 cm) iz leta 1773 je bil prvotno v župnijski cerkvi sv. Štefana v Vipavi.

V nekdanji krstilnici so shranjena štiri bandera. Na enem sta upodobljena sv. Primož in Felicijan (o. pl., 105 x 70 cm), ob sliki je napis *Prosita za nas!*; *Z*adaj je upodobitev Sv. Družine z napisom *Počeščena!* Drugo bandero s sliko sv. Luke (o. pl., 47 x 36 cm) je datirano na knjigi 1889; zadaj je sv. Marko. Na tretjem banderu je spredaj podoba sv. Mateja (o. pl., 47 x 36 cm), zadaj pa sv. Janeza Evangelista. Na četrtem banderu pa je upodobljena Brezmadežna (sig. *E. Falli*) z napisom *Bitje čudovito / mati in devica dekla in kraljica*; na zadnji strani je Kristus Kralj z napisom *Kristus kraljuj.*

Lestenci so bili narejeni po osnutku Henrika Dejaka. V prezbiteriju je kamnita kustodijska omarica s kovinskimi vratci. Ob slavoločni steni stoji pod misijonskim križem kamnit krstilnik (premer čaše 42 cm), na čaši ima napis *17 IHS 71*. V prezbiteriju stojita moderna daritveni oltar in ambon.

Načrt za klopi je leta 1991 naredil Jože Kregar. Stare orgle je 1908 naročil župnik Dejak v delavnici Mayer iz Feldkirchna, leta 2000 pa so jih prodali v Pameče pri Slovenj Gradcu; iz orgelske omare so naredili spovednico, ki zdaj stoji v stari cerkvi, sedanje orgle iz leta 2000 pa so delo delavnice Antona Škrabla iz Rogaške Slatine. Okrasje na orgelski omari je delo Otona Naglosta iz Vipave.

V zvoniku so trije zvonovi. Veliki je bil ulit leta 1934 v livarni De Poli v Vidmu, ima pa neogotsko ornamentiko ter reliefe Srca Jezusovega, Križanega, Vstalega Kristusa, sv. Boštjana, sv. Florijana in Matere božje, pod neogotske arkade so postavljeni angeli muzikanti z napisom *A FULGURE / ET / TEMPESTATE / LIBERA NOS / DOMINE*; na obodu *S. S. PRIMO E FELICIANO / G. B: DE POLI UDINE / VERPOGLIANO 1934.* Druga dva zvona sta bila leta 1980 ulita v livarni Ferralit iz Žalca. Srednji ima relief sv. Jožefa z Jezusom in napis *461 / LETA 1980* na eni in *BOGU HVALA ZA DAR VERE IN DRUGE DAROVE / POVSOD BOGA NAŠIM DRUŽINAM, NAJ ZAKON BOŽJI V NJIH ŽIVI* na drugi strani. Na malem zvonu je podoba Marije z Detetom ter napisa *462 / LETA 1980* in *POVSOD BOGA, NAŠI MLADINI, NAJ SVETA VERA JO BLAŽI. / TEBE BOGA HVALIMO ZA MNOGE DAROVE.* V ograjo stopnišča na zvonik je vdelan del božjega groba.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Vrhpolje; Steletovi zapiski 1913; Gradivo ZVKD NG; Jurgec-Gurnick 2012.
Literatura: Listek 1875; *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 147; SMOLE, 1967 f; BRECELJ 1977, str. 263; KREČIČ 1984, str. 22; JEVNIKAR 1987; PIRIH, KREČIČ, BERCE 2000, str. 3-4, 8; HÖFLER 2001, str. 148; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 244-247; KREČIČ 2009; LAZARINI 2011; SERAŽIN, LAZARINI 2011; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev Povišanja sv. Križa
(župnija Vrhpolje)
RNKD ev. št. 4126.

Lega
Rahlo proti jugovzhodu obrnjena cerkev stoji v južnem delu vasi, ob cesti v Vipavo, obdana s strnjenim nizom hiš. Ob cerkvi je bilo prvotno pokopališče, na kar kaže tudi ime tega dela vasi, Brith.

Zgodovinski podatki
Cerkev, prvotno posvečena sv. Primožu in Felicijanu, se prvič omenja leta 1650. Njen stavbni razvoj ni do konca razjasnjen: od prvotne gotske cerkve, postavljene do okoli 1450, kot so datirane freske v prezbiteriju, se je zagotovo ohranil spodnji del prezbiterija z delno ohranjenimi šilastoločnimi okni s krogovičjem; verjetno je šlo za preprosto arhitekturo s pravokotno ladjo in poligonalno sklenjenim prezbiterijem. Do prve večje predelave je prišlo v prvi polovici 17. stoletja ali okoli leta 1657, ko je zunanjščina dobila novo arhitekturno členitev, šilastoločna okna so bila zamenjana s pravokotnimi, stene pa dodatno okrepljene. V tem času je bila ob ladji verjetno prizidana tudi prvotna kapela, ki je bila manjša od

sedanje. Goriški nadškof Karel Mihael Attems je ob vizitaciji 1750 zapisal, da ima cerkev tri oltarje, Najsvetejšega zakramenta, sv. Pavla ter farnih zavetnikov sv. Primoža in Felicijana; iz opombe, da je zakristija potrebna popravila, je razvidno, da je bila ta zgrajena pred letom 1750. Ob vizitaciji leta 1764 se omenja v cerkvi oltar sv. Neže.
Današnja podoba cerkve je rezultat obsežne prenove v sredini in drugi polovici 18. stoletja; takrat so cerkvi prizidali zvonik ter povišali ladjo in prezbiterij. Notranjščina je dobila novo arhitekturno členitev, prav tako so povečali stransko kapelo, ki je bila tako kot ladja in prezbiterij na novo obokana. Baročna prenova je bila končana do okoli 1770. Ob blagoslovitvi nove cerkve v Vrhpolju leta 1875 je stara cerkev dobila patrocinij Povišanja sv. Križa.

Arhitektura

Enoladijska cerkev s tristrano sklenjenim prezbiterijem ima na južni strani ladje tristrano zaključeno stransko kapelo, na zahodni pa kvadraten zvonik; med prezbiterijem in kapelo je pravokotna zakristija.

Trinadstropen zvonik pred fasado ima šivane robove, v nadstropja ga delijo vodoravni zidci, zaključuje pa osmerokoten tambur z okroglimi linami in šotorasto streho. V pritličju je križno obokana, s tremi ločnimi vhodi odprta zvonica. Prvo nadstropje na zahodni strani zvonika členi okrogla, drugo polkrožno sklenjena lina, v tretjem nadstropju so biforne line za zvonove.

Fasado robita toskanska pilastra, ki nosita trikoten zatrep, prekinjen z zvonikom; ta je delno prekril tudi zdaj zazidani pravokotni okni v pritličju in polkrožni niši nad njima, kipa sv. Simona in sv. Matije, ki sta bila prvotno v njih, pa sta zdaj na vrhu fasade župnijske cerkve. Zvonica delno zakriva tudi kamniti glavni portal z okvirjem paličastega profila, ki stoji na z rozetama okrašenih bazah. Na prekladi je vklesana kartuša z letnico 1657, nad preklado pa se vrstijo prekladni nadstrešek, ogredje s pleteninastim ornamentom in drugi profiliran prekladni nadstrešek.

Sredi severne stene je v nadstropju lunetno okno, pod njim pa leta 2003 vzidana plošča v spomin na Primoža Lavrenčiča (1703–1758), jezuitskega pridigarja, misijonarja in pisatelja iz Vrhpolja. Južno steno predira par pravokotnih oken in po eno lunetno nad njima, v višini pevskega kora je še eno pravokotno okno. Zahodna stena kapele je predrta s pravokotnim oknom, katerega okvir je okrašen z ”renesančno” rozeto, na prekladi pa ima napis *I. N. 1616. B. P.*

Vzhodni del cerkve ima na vogalih šivane robove. Severna stena od ladje nižjega prezbiterija je predrta s pravokotnim oknom, okenski okvir pa je okrašen s stiliziranimi rozetami. Na vzhodni steni sklepa je sekundarno zazidano lunetno okno in pod njim v pravokoten okvir vzidan relief Križanja, pod katerim je konzola z angelsko glavico; na bazi med Križanjem in angelsko glavico je slabo čitljiv napis *F: F: MAT […] 24*. Na južni strani prezbiterija je pritlična zakristija, ki ima na vzhodni strani pravokotno okno, okrašeno podobno kot okno kapele, na južni pa pravokoten vhod in manjše okno.

Cerkev je pokrita z dvokapno korčasto streho.

Stene ladje v notranjščini členijo toskanski pilastri, ki nosijo ogredje, nad katerim je zrcalni obok z visokim grlom s sosvodnicami. Na oboku je štukiran okvir, v katerem so trije manjši okvirji. Na slavoločni steni sta pilastra le delno izvedena. Kapela, za stopnico višja od nivoja ladje, ima banjast obok s sosvodnicami, prav tako je s sosvodnicami zaključen tudi njen tristrani sklep; na vzhodni strani je vhod v zakristijo. V severni ladijski steni, nasproti nedokončanega pilastrskega slavoloka kapele, je enako visoka, plitva, polkrožno zaključena pilastrska oltarna niša. Pevski kor ob zahodni steni ladje nosita toskanska slopa, okrašena s trakasto ornamentiko, in toskanska pilastra; povezujejo jih ločne arkade. Podkorje je križno obokano, na koru pa je bila v osemdesetih letih 20. stoletja postavljena lesena balustrada. V zahodni steni, severno od vhoda, je globoka, polkrožno sklenjena niša, v kateri je nekoč stal krstilnik. Južno od vhoda so stopnice na kor, s kora pa je dostop v zvonik.

Prezbiterij od ladje ločuje polkrožno sklenjen slavolok. Obok prezbiterija je banja z vrezanimi sosvodnicami. Plitva, ločno zaključena niša v oltarni steni je bila v sedemdesetih letih 20. stoletja povečana, desno od nje pa je ostanek šilastoločnega gotskega okna z delno ohranjenim krogovičjem in fragmenti poslikave. Vrata v zakristijo v južni steni prezbiterija imajo ravno preklado. Tla prezbiterija so za dve stopnici višja od nivoja ladje, vsi prostori pa so tlakovani s kamnitimi ploščami; pod ladjo je grobnica, ki jo pokriva kamnita plošča z napisom *17 A: H: 53*.

Poslikava

Na ostenju fragmenta gotskega okna v prezbiteriju sta ohranjeni freski iz ok. 1450, delo
522 delavnice Mojstra Vremskega Britofa. Leve svetnice ni mogoče prepoznati, desna pa je sv.
521 Doroteja. Na stiku slavoločne stene in severne stene ladje je bil ob sondiranju leta 2012 odkrit fragment poslikave, ki kaže draperijo, slogovno sorodno freskam v prezbiteriju.
Na podstrešju so ostanki lesenih poslikanih desk (šablonska poslikava, prevladujejo črni, zeleni, rdeči in oranžni toni), ki so zdaj vgrajene v stropno konstrukcijo; verjetno gre za ostanek poslikanega lesenega stropa.

Oprema

Baročni oltarji so bili leta 1875 preneseni v novo župnijsko cerkev. Od velikega oltarja, ki ga je po letu 1905 po naročilu župnika Henrika Dejaka izdelal Alojzij Repič, je ohranjena le lesena menza s skromno okrašenim antependijem, od nastavka, odstranjenega po letu 1974, pa leseno razpelo (v. korpusa 180 cm), ki visi v niši za oltarjem. Na menzi stoji manjši lesen tabernakelj s parom angelcev, del nekdanjega božjega groba. Pred velikim oltarjem stoji manjši lesen daritveni oltar, ki je bil prvotno v župnijski cerkvi sv. Justa na Ustju; na njem je napis *K. Z. USTJE 15. VII. 1979*. Lesena baročna prižnica iz prve polovice 18. stoletja, ki je stala na vogalu med ladjo in stransko kapelo, je bila odstranjena in uničena v osemdesetih letih 20. stoletja.
Na severni strani slavoločne stene je do nedavnega stala precej poškodovana lesena plastika Marije Kraljice z Detetom (v. 122 cm) iz 17. stoletja, marca 2012 pa je bila prestavljena v zakristijo. Na južni strani slavoloka stoji poškodovan lesen kip sv. Janeza Evangelista (v. 107 cm) iz 18. stoletja. V zakristiji hranijo Marijin kip (ikonografsko gre za kombinacijo Brezmadežne in Lurške Matere božje) iz prve polovice 20. stoletja (mavec, v. 128 cm).
Križev pot je iz prve polovice 19. stoletja (o. pl., 66 x 44 cm). V zakristiji je shranje-
524 na baročna slika Obglavljenje sv. Pavla (o. l., 152 x 93 cm), ki je do marca 2012 visela v niši nekdanjega stranskega oltarja ob severni steni ladje. V podkorju je poznobaročna slika
523 Kristusove rešnje krvi z Marijo, ki posreduje za duše v vicah (o. pl., 141 x 77 cm).

V cerkvi so tri postne slike, vse delo Jakoba Raspeta iz leta 1864: Križanje (o. pl., 187 x 90 cm, sig. in dat. sp. na sredini *Jacob. Respet. Pinxit. / 1864*); Bičanje (o. pl., 108 x 70 cm, sig. in dat. sp. na sredini *Jacob. Respet. Pinxit. / 1864*) in Kristus na Oljski gori (o. pl., 107 x 70 cm). V zakristiji hranijo še bandero, ki ima na sprednji strani upodobljeno Brezmadežno (o. pl., 82 x 56 cm, sig. in dat. *H. Dejak 1905*), na zadnji pa sv. Alojzija Gonzago; na sprednji strani je napis *Brezmadežni / družba Marijina / Vrhpoljska / 1905*.
V severno steno prezbiterija je vzidana kustodijska omarica, njen kamniti okvir je zaključen s prekinjenim trikotnim zatrepom, pod katerim je letnica 1771. Kamniti umivalnik v zakristiji ima na sklepniku letnico 1821. Dva lesena pozlačena lestenca sta ostanek nekdanjega velikega lestenca, ki ga je izdelal Henrik Dejak konec 19. stoletja. V kapeli je spovednica z Repičevim reliefom sv. Petra in napisom *Pojdi in nikar več ne greši!*, izdelana iz nekdanje orgelske omare z napisom *Stare / Orgle-predela=/ne v to spoved=/nico 1908*; v devetdesetih letih 20. stoletja je bila prenesena iz župnijske cerkve in predelana. Zakristijska omara z baročnimi elementi je iz prve polovice 19. stoletja.
Zvonik je brez zvonov; v nekdanji niši za krstilnik je hranjen počen bronast zvon, delo ljubljanske livarne Samassa iz leta 1894. Na njem je v kartuši napis *ALBERT SAMASSA / I. R. CAMP: FUSOR AUL: / LABACI.*, pod kartušo pa: *№ 2275 * 1894.*

Viri: Steletovi zapiski 1913; Velepič 1948; Gradivo ZVKD NG; Jurgec-Gurnick 2012.
Literatura: SMOLE 1967 f; BRECELJ 1977, str. 263; NEMEC 1977; KREČIČ 1984, str. 22; JEVNIKAR 1987; ATTEMS 1994, str. 44, 121; HÖFLER 1997, str. 150; VODNIK 1998, str. 133; ATTEMS 2000, str. 126; PIRIH, KREČIČ, BERCE 2000, str. 3, 5; HÖFLER 2001, str. 148; MUROVEC, SERAŽIN 2004, str. 248-251; BLAŽKO 2011.

Pokopališče

Kamniti križ s kovinskim Križanim (v. korpusa ok. 120 cm) je postavljen v kapelico s plitvo polkrožno nišo, vzidano v pokopališki zid. Na nagrobniku duhovnika Mateja Lavrenčiča (+ 1883) je podpis kamnoseka Mateja Tomažiča iz Vipave; na nagrobniku Mateja Lavrenčiča (+ 1897) je podpis *Lavrenčič Andrej kamnosek v Koprivi*. Na pokopališču je tudi grobnica NOB v obliki desetih stopničasto postavljenih in na vrhu prirezanih slopov z imeni partizanov, ki so jih Nemci leta 1943 obesili na kostanje pred župnijsko cerkvijo.

Kapelica sv. Križa
RNKD ev. št. 12848.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji na začetku vasi nasproti Petrovega pila ob cesti, ki vodi v Duplje; zgrajena je bila konec 19. stoletja. Pilastrski ločni vhod krasi plitva rustika, pod dvokapno korčasto streho pa fasado zaključuje trikotno čelo. V banjasto obokani niši je na steno nad menzo pritrjeno leseno razpelo (v. korpusa ok. 70 cm).

Kapelica Kristusovega krsta
RNKD ev. št. 12849.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa, pokrita z dvokapno korčasto streho, stoji pri pokopališču; zgrajena je bila v drugi polovici 19. stoletja; kot pove letnica, vklesana v kamen v notranjosti, je bila 1996 prenovljena. Zastekljeni ločni vhod obstopata široka toskanska pilastra, nad njim pa je trikotno čelo s kovinskim križem; v poljih ob loku sta v štuku upodobljena vinska grozda. V banjasto obokani niši je slika Krsta v Jordanu, sig. in dat. *VIDA 76*.

Kapelica z Medžugorsko Marijo
RNKD ev. št. 12844.

Zidana kapelica pravokotnega tlorisa stoji med vinogradi ob poti Vrhpolje–Zemono; zgrajena naj bi bila v 19. stoletju, obnovljena pa je bila, kot pove letnica na levem vogelnem kamnu, leta 2003. Ločni vhod s poudarjenimi prečniki zapira nizka kovana ograja. V banjasto obokani notranjščini je zastekljena niša z lesenim kipom Medžugorske Marije. Na zunanjščini je nad vhodom manjša kamnita plošča z reliefom cerkve in napisom *JAZ SEM KRALJICA MIRU / MEDŽUGORJE 25. 6. 1981*.

Marijina kapelica pri šoli
RNKD ev. št. 12850.

Zidano kapelico, ki stoji desno pred šolo, je dal leta 1890 postaviti Janez Razpor; polkrožno banjasto obokano nišo obdajata v rustiki izvedena pilastra, prav tako je v rustiki

izveden celoten rizalitni okvir niše. Pročelje zaključuje trikotno čelo, na slemenu dvokapne korčaste strehe je kovinski križ, pod njim pa na kamniti bazi letnica 1890. V niši, zaprti z nizko kovano ograjo, je kip Lurške Matere božje (mavec, v. ok. 110 cm), na podstavku pod kipom napis *KRALJICA / BREZ MADEŽA SPOČETA, / ZA NAS BOGA PROSI!* Notranjščina je kulisno poslikana, na levi steni je sv. Jožef z Jezusom, na desni pa sv. Janez Evangelist. Avtor poslikave je bržkone Henrik Dejak. Kapelica je bila obnovljena leta 2006, poslikavo je restavrirala Nataša Jazbec, kip pa Atelje Makovec z Gradišča pri Vipavi.

Literatura: ŠČUKOVT 2006 b.

Kapelica v Gorenji vasi

RNKD ev. št. 12851.

Manjša zidana kapelica stoji na škarpi nad cesto, ki vodi v zaselek Gorenja vas; zgrajena je bila konec 19. stoletja. Pod prevojno-segmentnim zatrepom betonske strehe teče ločni friz, v banjasto obokano notranjščino s kipom Srca Jezusovega (v. ok. 100 cm) pa vodi zastekljen pilastrski ločni vhod.

Kapelica sv. Jožefa

Ob župnišču (Vrhpolje 30) stoji iz kamnitih blokov zidana novejša kapelica z vzidanim starejšim kamnitim portalom, dvema pravokotnima oknoma ob straneh in dvokapno streho s kovinskim križem na slemenu. Na prekladi portala je letnica 1851. V notranjščini je moderen kamnit oltar, na njem pa slika sv. Jožefa z Jezusom (o. pl., 122 x 67 cm); podpis levo spodaj zaradi poškodbe platna ni več berljiv.

Kapelica Brezmadežne Device Marije

RNKD ev. št. 12847.

Pred hišo Vrhpolje 2 stoji s segmentno betonsko streho pokrita zidana kapelica, okrašena z zobatim frizom. Zastekljeni vhod s poudarjenimi prečniki je polkrožno sklenjen, notranjščina pa obokana s češko kapo. Na oltarju stoji mavčni kip Brezmadežne (v. ok. 104 cm).

Petrov pil
RNKD ev. št. 851.

526 Ob cesti, ki vodi v Duplje, stoji na začetku vasi nasproti kapelice sv. Križa kamnito znamenje – pil, ki ima na vrhu vklesano letnico 1660. Pod letnico je v reliefu upodobljeno Križanje z Marijo in Janezom Evangelistom, pod njim je relief sv. Petra, še nižje pa napis *PETRVI / F. F: PETER / T. SHITSH.*

Pil
Kamnit pil pred hišo št. 43, značilno delo Marka Pogačnika, je leta 1991 nasproti župnijske cerkve postavila Krajevna skupnost Vrhpolje.

Spomenik Mateju Lavrenčiču
RNKD ev. št. 19196.

Bronasto portretno poprsje, zadaj podpisano *EVA 97*, stoji pred hišo Vrhpolje 42. Na kamniti bazi je napis *MATEJ / LAVRENČIČ / DEŽELNI / POSLANEC / 1836–1897*.

Spomenik Bitki pri Mrzli reki (Frigidu) – Teodozijev križ
RNKD ev. št. 19194.

Kamniti križ v obliki črke T, postavljen leta 1994, stoji severno od vasi, ob cesti proti Colu. Na njem je napis *394 Theodosius* (v alfabetu). Križ je izdelan po zamisli Lucijana Lavrenčiča.

Viri: http://sl.efactory.pl/Vrhpolje_pri_Vipavi (stanje 12. 5. 2011).

Dvorec Schönau (Vrhpolje 34, 35)

Lega
Stoji ob cesti, ki vodi iz Vrhpolja v Vipavo, ob meandru potoka Bela.

Zgodovinski podatki

Dvorec naj bi bil zgrajen okoli 1600, v virih pa je prvič omenjen leta 1630 v zapuščinskem inventarju Baltazarja pl. Raumschüssla. Sredi 18. stoletja je bilo gospostvo Vrhpolje v lasti rodbine Auersperg, leta 1770 pa prepisano na Franca Jožefa Martinica. S ponovno poroko njegove snahe Marije Martinic leta 1843 je posest prišla v družino Repič, ki jo je obdržala do začetka 20. stoletja, nato pa je bila razprodana številnim lastnikom, prav tako dvorec.

Arhitektura

Stavbni kompleks v obliki črke L je nekoč z visokim zidom na južni in zahodni strani oklepal veliko dvorišče, na katerega je vodila kamnita kalona. Od kompleksa je danes ohranjen dvonadstropni stanovanjski trakt pravokotnega tlorisa s štirikapno korčasto streho. Triosna dvoriščna fasada z glavnim vhodom je povsem predelana, štiriosna obcestna fasada pa ima še ohranjene kamnite okenske in vratne okvirje s profiliranimi nadstreški. Nižji podolgovat gospodarski trakt z dvokapno streho je na dvoriščni strani v nadstropju bržkone obtekal konzolni hodnik.

Viri: Franciscejski kataster za Kranjsko, A 109 (Vrhpolje) A 03.
Literatura: SMOLE 1982, str. 79, 668; SAPAČ 2008, str. 175–179.

Osnovna šola (Vrhpolje 41)

RNKD ev. št. 19191.

Podružnica OŠ Draga Bajca Vipava je enonadstropna stavba, zgrajena leta 1903. Pritličje devetosne fasade členijo poleg pravokotnih oken v rustiki izvedene lizene, nadstropje pa lizene iz gladkega ometa. Pod streho obdaja stavbo zobat friz. Nad pročeljem se dviguje čelo s poudarjenimi volutami in z volutno atiko, v kateri je v tondu relief Kristusa. Leta 2007 so stavbi na zahodni strani dodali moderen prizidek; takrat je bil odstranjen prvotni portal, katerega ostenje zdaj leži pred Kulturnim domom.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 41: Župnijska kronika Vrhpolje; PANG, 1, Državni tehnični urad Trst, mikrofilm 208, fasc. 128.

511

512

513

514

515

516

517

518

519

520

521

522

523

524

525

526

občina
Ajdovščina

VRTOVIN

Vas sestavlja več po pobočju ob Vrtovinšku raztresenih zaselkov, ki segajo od magistralne ceste v dolini do vznožja Kuclja na južnem robu Čavna; jedro vasi je v zaselku Vrtovin (RNKD ev. št. 22544) okoli podružnične cerkve Marijinega vnebovzetja, južno so Fužine, Guli, Stovška vas in Čebuli, severno pa Rebki, Črmelji, Guštini (RNKD ev. št. 28497), Fevči (RNKD ev. št. 28498), Subani (RNKD ev. št. 28615), Šateji, Kocjani (RNKD ev. št. 28496), Jama, Krti in Lozarji (RNKD ev. št. 28495).
Na bližnjem hribu Školj je bilo prazgodovinsko gradišče, ki so ga uporabljali tudi v pozni antiki; zahodno od podružnične cerkve sv. Pavla nad Lozarji so našli temelje rimske utrdbe z grobiščem (RKND ev. št. 853, 12178); tu stoji v pečini nad vodnim izvirom najvišji v Sloveniji še ohranjeni rimski vodni stolp (*turris aquae*) iz 4. stoletja. Vrtovin se v virih prvič omenja v darovni listini cesarja Otona III. oglejskemu patriarhu Janezu iz leta 1001.
Okoli današnjega vaškega jedra ob cerkvi so gručasto v dveh nizih zbrane domačije vipavsko-goriškega tipa, ki jih krasijo balkoni, postavljeni na konzole ali slopne arkade, kamniti okenski okvirji in portali s klesano vegetabilno ornamentiko in monumentalni, iz opeke zidani dimniki, pokriti z dvokapno korčasto strešico. V severovzhodnem delu vasi je na samem urejeno pokopališče z mrliško vežico. Ob potoku so v preteklosti delovali fužine, mlini in žage.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 252 (Vrtovin) A 0, 09, 10, 11; http://www.arzenal.si/sarnas/ANSL/521 (stanje 13. 10. 2012); http://www.arzenal.si/sarnas/najdisce/276 (stanje 13. 10. 2012).
Literatura: *Arheološka najdišča* 1975, str. 121; ŠTIH 1999, str. 123–128; *Ortaona* 2001; BRATINA 2002, str. 53.

Podružnična cerkev Marijinega vnebovzetja
(župnija Kamnje)
RNKD ev. št. 3734.

Lega
Pravilno orientirana cerkev stoji na obzidanem platoju sredi vasi.

Zgodovinski podatki

Cerkev se prvič omenja leta 1399; v vizitacijskem popisu Bartolomea Porcie iz 1570 je zapisano, da ima veliki Marijin oltar lesen rezljan in pozlačen nastavek, desni stranski oltar, posvečen sv. Andreju, ima namesto nastavka star velik lesen križ, levi stranski oltar je brez vsega in neposvečen, v zvončnici vrh fasade je par zvonov, cerkev pa obdaja obzidano pokopališče. Po vizitaciji goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa 1764 bi se moral na oltarju sv. Andreja urediti portatile, pokopališki zid pa zapreti z vrati. Pod ometom prezbiterija se brškone še skrivajo zidovi srednjeveške, v 17. in 18. stoletju barokizirane cerkve, ki je bila leta 1894 temeljito predelana ter v letih 1994–1995 in 2011 prenovljena.

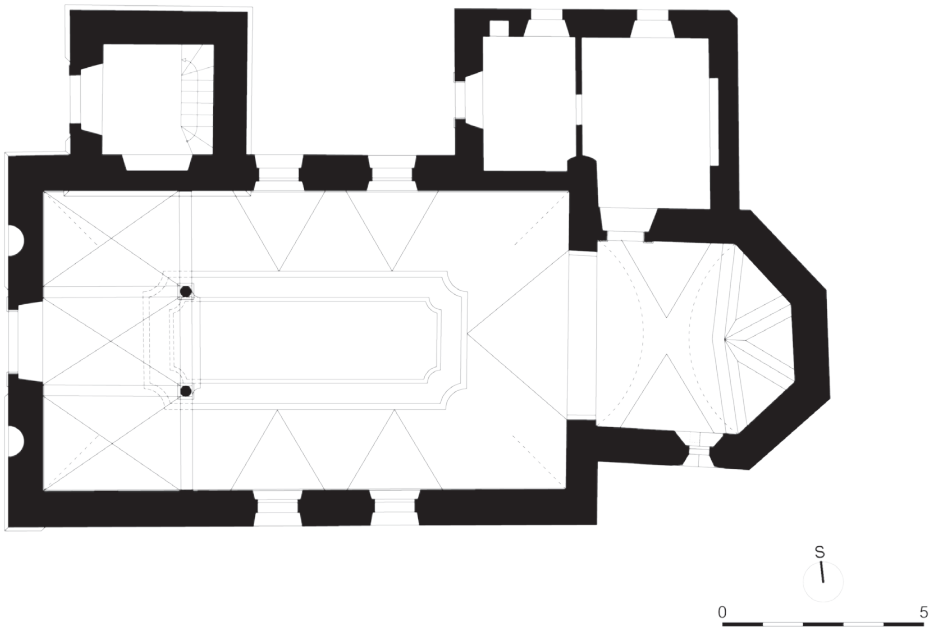
Arhitektura

V tlorisu si od zahoda proti vzhodu sledita pravokotna ladja, ki ima na zahodnem koncu severne stene prislonjen zvonik kvadratnega tlorisa, in tristrano sklenjen prezbiterij s pravokotno zakristijo na severni strani.

V osi nadstropne fasade s trikotnim čelom, sredi katerega je okroglo okence, stoji kamnit portal s profiliranimi podboji, ogredjem in prekinjenim segmentnim zatrepom, sredi katerega je vzidan kamnit baročni grb rodbine Coronini; na prekladi je vklesan napis *18 MARIA 94*. Portal obstopata prazni šilastoločni niši, v oseh katerih sta nad venčnim zidcem, ki pritličje loči od nadstropja, šilastoločni okni; v osi nad portalom je šilastoločna lina s kipom Lurške Matere božje (mavec, v. 174 cm). Okvirje niš in oken nosijo pari štukiranih konzolic. Na slemenu dvokapne korčaste strehe je kamnit križ.

Trinadstropni zvonik oglejskega tipa pokriva manjša pločevinasta čebulasta streha. Vanj vodi 527
kamnit ločni portal na zahodni strani, steno nad njim pa poleg treh venčnih zidcev členita še večji polkrožno zaključeni lini. Nad štirimi bifornimi zvonovimi linami zvonik obteka konzolni venec, pod katerim je na severni strani pritrjena številčnica ure. Konzolni venec obteka tudi osemstrani tambur z okroglimi linami. Sredi južne in severne ladijske stene sta v pritličju in nadstropju para polkrožno zaključenih oken, v južni steni prezbiterija pa je starejše šilastoločno posneto kamnito okno. Vhod v zakristijo, ki jo osvetljuje par skoraj kvadratnih oken v severni steni, je z zahodne strani; nad kamnitim portalom s profilirano prekladno strešico je vzidan kamnit baročni grb, prinesen iz cerkve sv. Pavla nad Vrtovinom. Korčasta streha zakristije je trikapna. Vogale fasade in zvonika krasi pravilen šivani rob, pristrešen talni zidec pa prav tako obteka le zvonik in cerkveno pročelje; celotno stavbo obteka profiliran podstrešni venec.

Stene v notranjščini ladje obteka profiliran venčni zidec, nad njim pa na nizu ometnih konzol 529
počiva visok zrcalni obok z vrezanimi sosvodnicami in temenom, okrašenim z dvojnim štukiranim okvirjem s fresko. Venčni zidec prekinja zidana, z ometno dekoracijo okrašena in v sredini

528 rahlo izbočena ograja pevskega kora, ki počiva na dveh toskanskih stebrih in konzolah, podkorje pa je križno obokano. Na severni strani je v nadstropju vhod na stopnišče zvonika.
Polkrožno zaključen pilastrski slavolok vodi iz ladje v nižji in ožji prezbiterij, kjer je tlak za eno stopnico višji od ladijskega. V banjasti obok prezbiterija se poleg sosvodnic vrezujejo tudi vžlebljene oproge zaključka. Tik za slavoločno steno na severni strani vodi v zakristijo kamnit portal s prekladno strešico.
Ladja je tlakovana z novejšimi kamnitimi ploščami, v prezbiteriju pa so črne in bele kamnite plošče razporejene v vzorcu šahovnice.

Poslikava

V podločjih sosvodnic zaključka prezbiterija so upodobljeni: levo Srce Jezusovo, v sredini simboli teoloških kreposti in desno Srce Marijino z lilijo, v zrcalu ladijskega oboka pa Jagnje Božje na knjigi s sedmimi pečati. Na osrednjem delu korne ograje je v izstopajočem pravokotnem okvirju naslikana harfa. S poslikavo je leta 1928 cerkev dekoriral Tomaž Seljak ml.

Oprema

Veliki marmornat stebrni oltar iz prve polovice 18. stoletja, morda delo Lazzarinijeve delavnice iz Gorice, je bil 1928 povečan z marmoriranimi dodatki iz umetnega kamna. Na podestu stoji škatlasta, z geometrijsko inkrustacijo okrašena menza, katere antependij z listnato kartušo in angelsko glavico flankirata lizeni z rozeto. Na menzi stoji marmornat tabernakelj s parom vitkih stebričev, ki nosita ogredje s segmentnim lokom, vrh katerega stoji pozlačeno razpelo, na pozlačenih tabernakeljskih vratcih pa je upodobljen kelih. Na z geometrijskimi inkrustacijami okrašeni predeli stojita kamnita adoranta (oba v. ok. 70 cm). Par črnih marmornatih kompozitnih stebrov nosi ogredje z marmorirano atiko, vrh katere je čebulast nastavek s križem; na marmornatem vstavljenem tondu v atiki je narisan Marijin monogram. Na marmornatih okrajkih ogredja sedita kamnita angela adoranta. Nastavek robita listni voluti iz marmorja. 530

V oltarni niši, ki jo obdaja inkrustiran in z angelsko glavico na temenu okrašen okvir, je gotski kip Marije Kraljice z Detetom iz okoli 1460–70 (les, v. 134 cm), salzburški delo v slogu t. i. zmečkanih gub. Na z girlandama okrašenih prekladah vhodov v zaoltarni prostor stojita na podstavku kipa sv. Janeza Krstnika (peščenjak, v. 69 cm) levo in sv. Pavla (peščenjak, v. 73 cm) desno s konca 17. stoletja. 531 532

Enaka lesena marmorirana stebrna stranska oltarja ob slavoločni steni je 1928 v celoti izdelal Clemente Delneri. Na škatlasti menzi, ki ima antependij z naslikano kartušo, stoji nastavek s parom rdečih tordiranih stebrov, ki nosita ogredje z volutasto atiko, kronano s križem, in parom okrajkov. V tronu severnega oltarja je slika Srce Jezusovo, v tronu južnega pa Sv. Pavel (obe o. pl., 104 x 70 cm, sig. in dat. *C.te DelNeri / 1928*).

Na severni steni prezbiterija visi polkrožno zaključena slika Marija Vnebovzeta v nazarenski maniri (o. pl., 164 x 92 cm), na južni pa votivna slika Svetogorske Matere božje (o. pl., 85 x 67 cm), naslikana po podobici iz prve polovice 19. stoletja. Križev pot (o. pl., ok. 45 x 30 cm) po Führichu, obešen po stenah ladje, je iz druge polovice 19. stoletja. V podkorju visi razpelo (v. korpusa ok. 60 cm) iz prve polovice 16. stoletja. V ladji je na sprednjo klop na južni strani pritrjen baročni procesijski križ (tolčena pločevina, v. 84 cm), beneško delo iz druge polovice 18. stoletja; na prednji strani je Križani in v trilistno zaključenih krakih reliefi Boga Očeta s tremi svetniki, na hrbtni strani pa Mati božja z Detetom ter v krakih simboli evangelistov. 533

Prezbiterij loči od ladje kamnita balustrada.

Orgle, prinesene iz župnijske cerkve v Medani, so pripisane Francescu Comelliju iz Vidma, izdelal pa naj bi jih proti koncu 18. stoletja. V podkorju na južni strani je tridelna neobaročna spovednica.

V zvoniku visi en sam zvon, ulit 1928 v livarni Broili, ki ima na vratu friz plešočih angelcev,

na osrednjem polju pa so v nišah upodobljeni Križani, sv. Alojzij Gonzaga, sv. Frančišek Asiški in sv. Janez Krstnik.

Viri: Porcia 1570, ff. 424 v, 425 v; Cevčevi zapiski 1948; Steletovi zapiski 1948; Velepič 1948; Kulturni spomeniki 1987; Premrl 2002–2003; PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34: Zgodovina podružne cerkve v Skriljah.
Literatura: CEVC 1952, str. 237; CEVC 1957, str. 35; CEVC 1963, str. 229; CEVC 1967, str. XXII, LIV; BIZJAK, ŠKULJ 1985, str. 84–85; CEVC 1988, str. 63, 64; ATTEMS 1994, str. 511; MENAŠE 1994, str. 92, 95, 312; ŠTEFANAC 1995; ŠTIH 1999, str. 123–128; ATTEMS 2000, str. 108, 111, 578, 579; *Letopis* 2000, str. 872; HÖFLER 2001, str. 130–133; *Ortaona* 2001, str. 139–141; BRATINA 2002, str. 51–59; KEMPERL 2004, str. 109–112; BLAŽKO 2011.

Podružnična cerkev sv. Pavla

(župnija Kamnje)

RNKD ev. št. 3736.

Lega

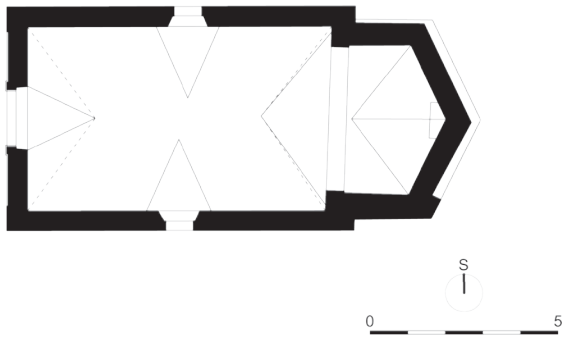
Pravilno orientirana cerkev stoji na samem na Školju, nad zaselkom Lozarji.

Zgodovinski podatki

Cerkev je bila posvečena leta 1521. Vizitator Bartolomeo Porcia je leta 1570 poročal, da ima cerkev en oltar z majhnim naslikanim nastavkom s figuro sv. Pavla, v zvončnici nad fasado pa en zvon. V vizitacijskem zapisniku goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa iz leta 1750 je poleg velikega omenjen še stranski oltar sv. Andreja. V času jožefinskih reform je bila cerkev porušena. Sedanja stavba je bila na temeljih starejše zgrajena leta 1945 v spomin na žrtve druge svetovne vojne v Vipavski dolini, posvečena pa je bila naslednje leto. V letu 2012 so cerkev temeljito obnovili; odstranjena je bila poslikava iz leta 1946, cerkev pa je bila na novo ometana. V načrtu je predviden oltar, obrnjen k ljudstvu, in postavitev zvonika v obliki samostojno stoječe zvončnice z lino za zvon, ki so ga že ulili v livarni Ferralit v Žalcu.

Arhitektura

Tloris sestavljata pravokotna ladja ter nekoliko ožji in nižji trikotno sklenjen prezbiterij;
534 na južni strani prezbiterija so vidni ostanki prizidanega zvonika.
Gladko fasado s talnim zidcem obrobljata lizeni, ki nosita venčni zidec s trikotnim čelom, sredi katerega je manjša okrogla podstrešna lina. Nad preprostim kamnitim portalom je v omet

vtisnjena luneta, nad njo pa je okroglo okno. Sredi severne in južne stene sta polkrožno zaključeni okni. Prezbiterij obdaja visok pristrešen talni zidec. Dvokapna streha je pokrita s korci, na slemenu pa stoji kamnit križ.

Ladjo v notranjščini obteka med okni prekinjen venčni zidec, nad katerim se pne banjast obok s sosvodnicami. Prezbiterij je od ladje ločen s polkrožno zaključenim pilastrskim slavolokom, nad venčnim zidcem pa je listno-kupolast obok. Tlak iz šahasto postavljenih rdečih in belih kamnitih plošč v prezbiteriju je za tri stopnice višji od betonskega tlaka v ladji.

Poslikava

Leta 1946 je amaterski slikar Anton Čermelj na vzhodni steni prezbiterija naslikal oltarno kuliso s štirimi sivkastimi, marmornate posnemajočimi stebri, ki so obdajali ob stiku sten vdolbeno nišo; poslikava je bila leta 2012 odstranjena.

Oprema

Oltar sestavlja preprosta menza, ki spredaj počiva na paru stebričev, lesen tabernakelj s parom stebričkov in iz stene izstopajoč kamnit polkrožno zaključen okvir niše, v kateri je kip sv. Pavla (les, v. ok. 90 cm) iz 17. stoletja. Na menzi stoji kip Srca Jezusovega (mavec, v. ok. 40 cm). Poznogotski leseni kip cerkvenega patrona, omenjen v vizitaciji iz 1570 in datiran v tretje ali četrto desetletje 16. stoletja, je hranjen v Goriškem muzeju v Kromberku.

Na konzoli na južni strani slavoločne stene stoji kip Naše ljube Gospe presvetega srca iz 20. stoletja (les, v. ok. 100 cm). Slike križevega pota po stenah ladje so barvni tiski. Ob vhodu so na obeh straneh spominske table padlim v drugi svetovni vojni.

Viri: Porcia 1570, ff. 424–424 v; Velepič 1948; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: LOSER 1930–1931; CEVC 1970, str. 228–229; ATTEMS 1994, str. 25–27; PETRIČ 1997, str. 154–157; ATTEMS 2000, str. 578; HÖFLER 2000, str. 92–93; *Letopis* 2000, str. 873; HÖFLER 2001, str. 133; *Ortaona* 2001, str. 137–139; KEMPERL 2004, str. 112–114.

Pokopališče

V osi vhoda na pokopališče je ob pokopališkem zidu urejena ograjena grobnica padlim v NOB, odkrita leta 1958; nad betonskim pokorovom s peterokrako zvezdo na sredini se dviga napisna kamnita plošča s peterokrako zvezdo na vrhu.
Grobnica rodbine Stibilj-Vukasovič je bila v obliki zidane kapele pravokotnega tlorisa zgrajena leta 1924, kot pove napis na plošči v trikotnem čelu fasade, nad katerim se dviga kovinsko razpelo. Obteka jo talni zidec, pod dvokapno betonsko, s pločevino krito streho pa podstrešni venec. Stene členijo vogalne lizene in par polkrožno zaključenih oken v vzdolžnicah. V notranjščino vodi s kovano mrežo zaprt ločni vhod; stene so dekorativno poslikane z rumenkastimi križi, na stropu pa je naslikan Bog Oče z golobom sv. Duha.

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 145.

Kapelica Marije Kraljice

RNKD ev. št. 24036.

536 Večja zidana kapelica kvadratnega tlorisa, ki stoji vzhodno od zaselka Lozarji, velja za eno najstarejših v kamenjski župniji; temeljito je bila predelana v letih 1874 in 1924, obnovljena pa v zadnjem desetletju. Segmentno zaključeni pilastrski vhod zapirajo kovana železna vrata. Pod trikotnim čelom krasi steno fasade plitva rustika, kapelico pa pod napuščem betonske dvokapne strehe obteka podstrešni venec; na slemenu stoji kovan križ z napisom *IS MA* in z na kamnitem podstavku vklesano letnico 1874. Prostorna, s kamnitimi ploščami tlakovana notranjščina je križnogrebenasto obokana. Pred oltarno steno je kamnita stopnica, v steni nad polico pa je zastekljena niša z lesenim kipom Marije Kraljice z Detetom (v. ok. 100 cm), tirolskim delom iz 1924.

Viri: PANG, 585, zbirka mikrofilmov, 34; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: *Ortaona* 2001, str. 141; BRATINA 2002, str. 58.

Znamenje – pil

RNKD ev. št. 24035.

Kamnito stebrno znamenje stoji pri hiši št. 95 na začetku zaselka Kocjani. Na kamniti bazi stoji kamnit slop, ki nosi kamnito hišico s piramidasto kamnito strešico, na kateri je pritrjen

kovan križ. V zastekljeni niši stoji manjši odlit Marijin kipec. Na sprednji strani slopa sta v preprosti kartuši vrezani iniciali Antona Copiča z letnico 1903; pil je postavil kot zahvalo za obvarovanje pred nesrečo.

Viri: Kulturni spomeniki 1987; Premrl 2002–2003.
Literatura: BRATINA 2002, str. 58.

Spomenik padlim v NOB

RNKD ev. št. 24543.

Spomenik stoji v manjšem parku nad cesto, južno od središča vasi, do njega pa vodi tlakovana potka. Sestavlja ga trideset vitkih, grobo obdelanih in različno visokih kamnitih kvadrov, izdelanih iz starih podbojev vrtovinskih hiš. Simbolizirajo trideset padlih borcev in drugih vaških žrtev druge svetovne vojne; na najvišjem je vklesano ime narodnega heroja Ivana Kosovela, na drugih pa so vklesani različni simboli kot npr. peterokraka zvezda, srp s kladivom in Triglav z Jadranskim morjem. Avtor leta 1979 odkritega spomenika je Marko Pogačnik. 537

Viri: Spomeniki, spominska obeležja 1982, 142; Kulturni spomeniki 1987.
Literatura: POGAČNIK 2001.

527

528

529

530

531

532

533

534

535

536

537

ZAVINO

občina
Ajdovščina

Razpotegnjena vas pod Malim Školjem nad Spodnjo Branico; v drugi polovici 18. stoletja se je imenovala Svina. V vasi je še ohranjenih nekaj domačij vipavskega tipa s klesanimi portali in okenskimi okvirji, arhitekturno zanimiva pa je tudi historistična hiša št. 15 iz dvajsetih ali tridesetih let 20. stoletja. Ima z rustiko poudarjene vogale, pod napuščem jo obteka profiliran podstrešni venec, okna v nadstropju so obrobljena s štukiranimi secesijskimi okvirji, zaključenimi s stiliziranimi gutami, pod njimi pa so paneli s krožno odrezanimi vogali.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Primorsko, G 194 (Šmarje) A 01.

Marijina kapelica

Pravilno orientirana zidana kapelica pravokotnega tlorisa s preddverjem stoji sredi vasi; kot pove napis *Postavila soseka Svino z volilom / pokojnega Antona Furlana in s svojimi / prispevki / BOGU v ČAST in SLAVO MARIJI / 1902*, vklesan v kamnito ploščo na menzi, je bila zgrajena na začetku 20. stoletja. Preddverje sloni na pilastrskih slopih, ki na vzdolžnicah nosijo polkrožna loka s poudarjenima sklepnikoma, fasadna slopa pa sta del kamnitega klesanega portala s segmentno zaključenim lokom, profiliranim volutnim sklepnikom in parom rozet. Nad "portalom" se dviga trikotno čelo z naslikanim Božjim očesom. Stavbo pokriva enotna dvokapna streha iz korcev, nad fasado je na slemenu pritrjen kovinski križ. Iz križnogrebenasto obokanega preddverja vodi polkrožno zaključen in s kovanimi vratci zaprt vhod v banjasto obokan prostor, kjer na menzi v zastekljeni niši stoji lesen kip Marije Kraljice z Detetom z začetka 20. stoletja (v. ok. 95 cm), delo kiparja Ferdinanda Stuflesserja iz Sankt Ulricha v Grödnu na Tirolskem (sig. na podstavku). Nad vhodom v kapelo je vzidana plošča z napisom *KAPELICA OBNOVLJENA / V LETU JEZUSA KRISTUSA / ZAVINO 1997*.

občina
Vipava

ZEMONO

Razloženo naselje severozahodno od Vipave, kjer je bila odkrita paleolitska postojanka (RNKD ev. št. 14086). Na razglednem griču stoji vila Belvedere, nekdanja vinska klet in letni dvorec grofov Lanthieri iz Vipave; na tem mestu naj bi že v antiki stala utrjena postojanka, v dolini pod njo pa naj bi leta 394 potekala bitka "ad Frigidum" med rimskim cesarjem Teodozijem in Evgenijem; pod vilo je bilo leta 1994 v spomin na ta dogodek postavljeno obeležje v obliki napisnih tabel. Pod gričem je na vzhodni strani manjši zaselek z večinoma novejšimi hišami; na kamnitem zidu na ovinku ceste, ki čez polje vodi k vipavski vojašnici, je bilo leta 2008 zgrajeno hišno znamenje z novejšim kipcem Brezmadežne.

Literatura: *Arheološka najdišča* 1975, str. 127; BRATOŽ 1994; *Bitka pri Mrzli reki* 2012.

Kapelica Srca Marijinega

RNKD ev. št. 19225.

Zidana kapelica iz druge polovice 19. stoletja stoji ob cesti Vipava–Ajdovščina pod vinogradom, ki obdaja pobočje griča Zemono. Kapelica je kvadratnega tlorisa in pokrita z dvokapno pločevinasto streho. Na fasadi ima polkrožno sklenjen vhod, oblikovan kot rustičen portal, pod napuščem pa jo krasi plitev stopničast friz. Banjasto obokana niša je skoraj do polovice višine zazidana in delno zamrežena, na zadnji steni pa visi slika Srca Marijinega (tisk); pod ometom so vidni ostanki poslikave.

Vila Belvedere

RNKD ev. št. 870.

Lega

Stoji na vrhu nižjega griča, zasajenega z vinsko trto, približno 1 km od Vipave.

Zgodovinski podatki

Leta 1683 je dal Anton Lanthieri, lastnik gospostva Vipava, zgraditi vilo, namenjeno za vinsko klet in kot prostor za zabavo. V drugi polovici 19. stoletja je bržkone Karel Friderik Lanthieri želel vilo spremeniti v lovski dvorec: prvotno visokopritlična stavba je bila tedaj zasuta do današnje višine tal, dodani so ji bili zanjo značilni zunanji arkadni hodniki in zgornje nadstropje, okoli stavbe pa so bila zasajena drevesa. V drugem večjem gradbenem posegu po načrtih Antona Bitenca sredi sedemdesetih let 20. stoletja je bil odprt obok sredi dvorane in vanj nameščen bakren lestenec po načrtu Janeza Valentinčiča, urejeno je bilo novo notranje stopnišče in dodan prizidek z vhodom v današnjo kletno restavracijo; ob zunanje stopnišče, ki vodi s parkirišča na plato z dvorcem in okoli njega urejenim parkom, so na dorsko bazo postavili bronast moški torzo, delo Zdenka Kalina.

Arhitektura

Arhitekturna zasnova formalno in funkcionalno izhaja iz tradicije italijanske poznorenesančne primestne vile. Nizko kubično oblikovano stavbno gmoto rahljajo v pritličju odprti arkadni hodniki. Stroga simetrija v razvrščanju okenskih in vratnih odprtin je posledica tlorisne zasnove obeh etaž v obliki grškega križa: na sečišču hodnikov, ki ločujejo kvadratne vogalne sobe, se odpira osmerokotna dvonadstropna dvorana. Razporeditev kletnih prostorov je nekoliko drugačna, saj povzema beneško tlorisno shemo (podolgovata dvorana z nizoma prostorov na vsaki strani). 538

Poslikava

Freske prekrivajo stene skoraj vseh prostorov v pritličju stavbe; med letoma 1974 in 1977 so bile restavrirane in delno doslikane. Dvorana ima poleg marmorirane dekoracije v velikih uokvirjenih poljih naslikane romantične pokrajine, v poljih nad okni mitološke in starozavezne prizore, nad vrati pa grbe z Lanthieriji povezanih plemiških rodbin. Freske v treh vogalnih sobah poveličujejo podeželsko plemiško življenje; upodobljeni so različni tipi vrtne arhitekture, ki bi hkrati lahko simbolizirali osnovne naravne elemente in služili kot gledališke scenerije: današnja poročna dvorana z iluzionistično naslikano arhitekturo vrtnega paviljona in s prizorom pojedine ter feniksom nad kaminom bi lahko predstavljala ogenj, ”voljera” z različnimi pticami in prizori lova nanje zrak, ”grotta” z morskimi in sladkovodnimi ribami ter prizori ribolova pa morda simbolizira vodo. Avtor fresk bi lahko bil Giovanni Donato, ki je za Lanthierije v osemdesetih letih 17. stoletja poslikal kapelo na gradu Rihemberk. 539, 540, 541

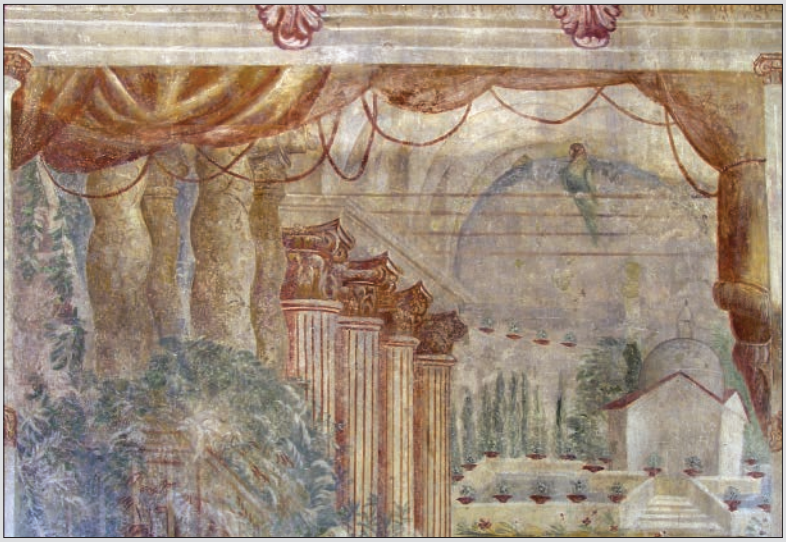
Literatura: SAPAČ 2008, str. 181–193; SERAŽIN 2008, str. 162–177.

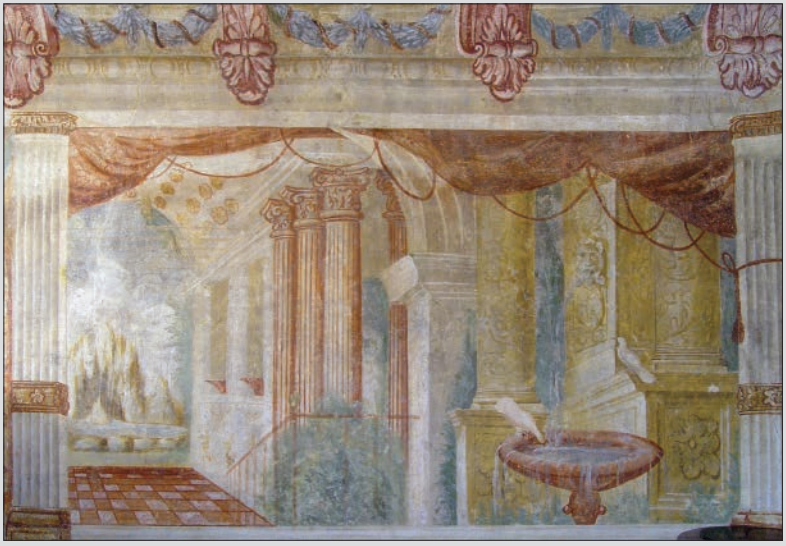
538

539

540

541

občina
Ajdovščina

ŽAGOLIČ

Naselje samotnih domačij ob cesti, ki vodi s Cola proti Predmeji, med vzpetinama Kovk in Križna gora. Omenja se že leta 1499 v urbarju za Vipavo (*Sagolitsch*). Med 17. in 20. stoletjem je v kraju stala pristava dvorca Trilek, ki jo je Ivana pl. Abramsberg leta 1871 prodala vipavskemu dekanu Juriju Grabrijanu; na tem mestu so bile po letu 1960 zgrajene stanovanjske stavbe.

Literatura: KOS 1954, str. 260; SMOLE 1982, str. 358–359; ŠTUPAR-ŠUMI 1996, str. 620; SAPAČ 2008, str. 179–180.

Znamenje

Nišasto hišno znamenje v steni Krapeževe hiše (Žagolič 16) je pred prvo svetovno vojno postavil Franc Rejc. Sprva je bil v niši kip Lurške Matere božje, zdaj je v njej kip Srca Jezusovega (mavec, v. ok. 60 cm).

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 264–265; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 420.

Marijino znamenje

Nišasto hišno znamenje z ozko dvokapno leseno strešico v steni delavnice pri Frideti (Žagolič 23) obdaja lesen okvir. Vzidano naj bi bilo pred letom 1919, leta 1984 so ga obnovili. V niši je porcelanast kipec Matere božje serijske izdelave.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 264–265; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 419.

Znamenje

Leseno znamenje ob cesti Col–Predmeja nasproti Mikževe hiše (Žagolič 5) so tik pred drugo svetovno vojno postavili Fridetavi v spomin na sina, ki se je tu ponesrečil pri prevozu lesa leta 1937. Znamenje stoji na kamniti bazi, v leseni hišici z dvokapno streho je manjše leseno razpelo s kovinskim korpusom.

Literatura: ČERNIGOJ 1999, str. 262–263; ***Semenje javorovo*** 2002, str. 420.

ŽAPUŽE

občina
Ajdovščina

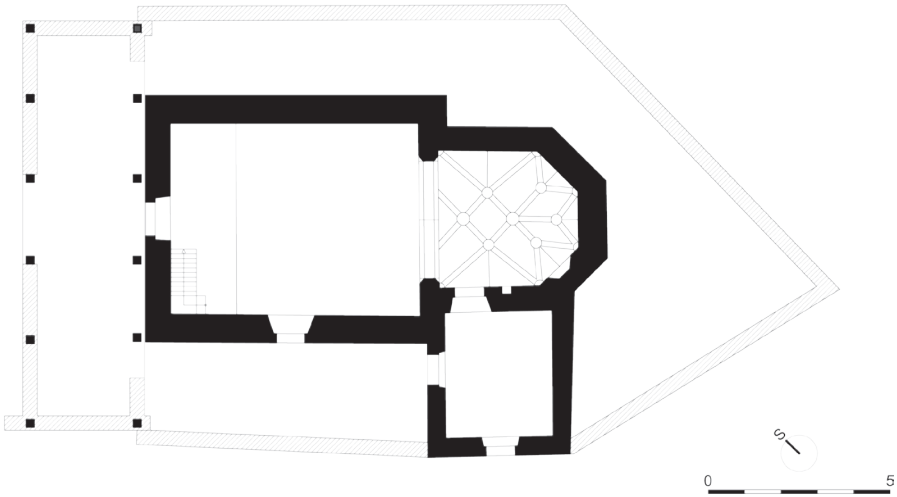
Manjša strnjena vas na vzhodnem obrobju Ajdovščine, stisnjena pod Žepovski hrib. Višji severozahodni del se imenuje Gorenja vas, spodnji del pri lokalni cesti Ajdovščina-Vipava pa Dolenja vas. Vas sestavljajo še trije zaselki, Bizjaki, Breclji in Andlovec; Bizjaki so se urbano že zlili z Ajdovščino. Naključna najdba ostankov mejnika rimskega prokuratorja Valentiana priča, da je bilo območje obljudeno že v antičnem času; v kamnolomu Podrte gore severovzhodno od Žapuž naj bi bili v rimskem času lomili beli marmor. Pozneje je vas postala kmetijsko zaledje Šturij. V vasi je nekdaj stala tudi cerkev sv. Petra; leta 1750 je vizitator nadškof Karel Mihael Attems ukazal v njej popraviti okna in tlak, leta 1773 pa se omenja kot neposvečena. Leta 1944 je nemška vojska požgala vse hiše v vasi.

Viri: Jožefinski vojaški zemljevid, sekcija 187; Franciscejski kataster za Kranjsko, A 190 (Šturje) A 05.
Literatura: ČOPIČ 1968, str. 32; ATTEMS 1994, str. 42; ATTEMS 2000, str. 120, 581.

Podružnična cerkev sv. Martina
(župnija Šturje)
RNKD ev. št. 4062.

Lega
Proti jugovzhodu obrnjena cerkev, obdana z nizkim zidom, stoji na padajočem zemljišču sredi vasi.

Zgodovinski podatki
Gotska cerkev sv. Martina je bila zgrajena sredi 15. stoletja; prezbiterij naj bi bila med letoma 1455 in 1460 postavila kranjsko-škofjeloška delavnica. Prvič se omenja leta 1650 kot podružnica vipavske župnije, oskrbovana iz Šturij; ob ustanovitvi šturske župnije 1893 je postala njena podružnica. Cerkev je bila v 18. in 19. stoletju večkrat prenovljena, leta 1907 pa so ji prizidali zakristijo. Leta 1989 je bila prenovljena po načrtih arhitekta Svetozarja Križaja, ki ji je dodal vhodno lopo.

Arhitektura

Pred pravokotno ladjo je prizidana vhodna lopa, ožji tristrano sklenjen prezbiterij pa ima na jugozahodu prizidano skoraj kvadratno zakristijo.

542 Vhodna lopa pred fasado, širša od cerkve, sloni na dvanajstih železobetonskih slopih, ki se proti vrhu zožujejo. V osi fasade je kamnit gotski šilastoločni portal, desno ob njem pa je v steno vzidan školjkast baročni kropilnik. Lesena vrata iz 19. stoletja imajo na sredi izrezljan motiv sv. Rešnjega telesa. Fasada se nad korčasto pultno streho lope zaključi z ležečim pravokotnim oknom, nad katerim se dviga zvončnica s tremi linami za zvonove. V jugozahodni ladijski steni je eno pravokotno okno, na južni stranici sklepa prezbiterija pa je zazidano gotsko okno s šilastim lokom. Šivani robovi na vogalih ladje in prezbiterija so le poudarjeni v teksturi ometa, prezbiterij pa obteka pristrešen talni zidec. Vhod v zakristijo je na severozahodni strani, osvetljuje pa jo pravokotno okno na jugozahodu.

543 Preprosta pravokotna ladja je pokrita z ometanim ravnim stropom. Vzdolž severozahodne stene je v steno vpet pevski kor z leseno ograjo. V prezbiterij vodi kamnit šilastoločni slavolok s porezanimi robovi, ki se iztečejo na ajdovo zrno; na levi strani ostenja je vrezano kamnoseško znamenje. Prezbiterij je obokan z mrežastim dvojnoparalelnim obokom s sklepniki. Na

547 temenskih sklepnikih sta upodobljena sv. Peter in sv. Martin, preostalih pet je rozetnih; rebra klinastega profila slonijo na šestih geometričnih konzolah. V jugozahodni steni prezbiterija je vhod v zakristijo. Cerkev je tlakovana z marmorjem.

Poslikava

Prezbiterij je bil v letih 1455–1460 v celoti poslikan, do danes pa se je ohranila le poslikava jugovzhodne stene za oltarjem in pripadajočega obočnega polja; freske so bile odkrite leta 1949. Na zgornjem delu stene je Križanje z Marijo in sv. Janezom Evangelistom, spodaj sta delno vidni glavi dveh apostolov z nimbom. Rebra so bila poslikana s presličastim ornamentom. Na obočnem polju nad Križanjem se je ohranil ostanek dekoracije z grobo stiliziranimi akantovimi listi in cvetovi na modri podlagi. Freske so pripisane delavnici Janeza Ljubljanskega.

Oprema

Veliki oltar je danes posvečen sv. Martinu, nekoč pa je v njem stal kamnit kip sv. Petra. 544
"Črni" marmornati oltar s konca 17. stoletja, ki je formalno blizu izdelkom Mihaela Kuše, ima na antependiju škatlaste menze niz treh inkrustiranih rozet, od katerih ima srednja vdelan malteški križ. Kompozitna stebra oltarnega nastavka nosita ogredje z okrajki, pred nizkim valovitim atiškim zaključkom pa sedi marmornat angelček. V polkrožno zaključenem okvirju trona, okrašenem z inkrustacijo, je lesen relief sv. Martina, ki deli plašč z beračem (141 x 83 cm), delo Otona Naglosta iz 1989.

V ladji stoji na levi strani slavoločne stene na kelihastem marmornatem podstavku polihromiran kamnit baročni kip sedečega sv. Petra, nad čigar glavo lebdeča angelca držita tiaro 545
(109 x 49 x 44 cm); kip izvira iz porušene cerkve sv. Petra pri Žapužah, do zadnje obnove pa je stal v tronu velikega oltarja.

Na desni strani slavoločne stene visi v lesenem secesijskem okvirju relief Trpečega Kristusa, pendant reliefu Žalostne Matere božje v zakristiji (oba marmor, 57 x 35 cm); leta 1903 ju je daroval domačin Anton Brecelj.

V zakristiji visi slika sv. Martina, ki deli plašč z beračem (o. pl., 42,5 x 58 cm) s konca 546
17. ali iz zgodnjega 18. stoletja, verjetno ostanek nekdanje oltarne slike.

Na korni ograji je obešen tiskan križev pot.

Ob vhodu je vzidan poznobaročni marmornat kropilnik, s katerega visi feston, nad njim pa je vzidana angelska glavica (v. 28 cm), kvalitetno delo s konca 17. stoletja.

Vzdolž severne in južne ladijske stene so razporejene po tri svetilke, izdelane po načrtu Svetozarja Križaja.

Viri: Steletovi zapiski 1948; Cevčevi zapiski 1948, 1989.
Literatura: CEVC 1963, str. 272; KOMELJ 1973, str. 94, 108, 283; HÖFLER 1985, str. 58; HÖFLER 1995, str. 254; PESKAR 1995; PESKAR 1996, str. 19, 57, 58, 279; HÖFLER, 1997, str. 154–155; PESKAR 1999, str. 57–58, 278; HÖFLER 2001, str. 156; POLAJNAR FRELIH 2001, str. 133; EISENZOPF, VIDMAR 2004, str. 199–201; BLAŽKO 2011.

542

543

544

545

546

547

IHS

Kazala
Viri
Literatura
Viri ilustracij

Osebno kazalo

A

Abramsberg, Anton Ludvik, poštni mojster 56, 148, 152
Abramsberg, Ivana 682
Abramsberg, Peter Anton, poštni mojster 573
Abramsberg, plemiška rodbina 10, 56
Abramsberg, Vincenc Jožef 56
Abramsberg, Vincenc Karel 56
Albreht Avstrijski, vojvoda 205
Altonner, Franc, slikar 116
Ambrožič Fučka, Maja, arhitektka 138
Ambrožič, Matija, posestnik 458
Andechs → Andeški grofje
Andeški grofje 308, 571, 576
Andeški, Bertold, oglejski patriarh 576
Apollonio, Zvest, slikar 106
Attems - Heiligenkreuz, plemiška rodbina 10, 15 437, 539, 546, 602, 609, 612, 620
Attems – Petzenstein, plemiška rodbina 546
Attems, Eleonora 620, 621
Attems, Friderik 609
Attems, Herman 619
Attems, Herman Matija 614
Attems, Jožef 621
Attems, Jožef Osvald, lavantinski škof 619
Attems, Karel Mihael, goriški nadškof 28, 34, 87, 88, 104, 118, 120, 137, 144, 159, 160, 175, 186, 197, 200, 211, 212, 222, 227, 230, 242, 252, 261, 262, 282, 285, 300, 312, 325, 328, 334, 352, 355, 377, 378, 392, 397, 419, 423, 424, 435, 454, 464, 468, 473, 474, 486, 505, 513, 514, 527, 539, 553, 556, 569, 603, 648, 665, 668, 683
Attems, Klara 610
Auersperg, Janez Andrej 639
Auersperg, plemiška rodbina 655

B

Babenberžani, plemiška rodbina 576
Bajc, Drago, narodni delavec 567, 655
Bajc, družina 19, 565
Bajec, s. Darinka, slikarka 23, 147, 263, 316, 322
Bajec, s. Pavla, slikarka in kiparka 23, 263, 322
Bajec, Zekira, arhitektka 60
Bandelj, Ernest, duhovnik 103
Baratta, Pietro, kipar 18, 561
Bastanzetti, Dialma, zvonolivar 200
Batič, Anja, slikarka 618
Baumkirchner, Andrej 573
Baumkirchner, plemiška rodbina 10, 572, 573
Baumkirchner, Viljem 573
Bavčar, Franc, mizar 92, 165, 542
Bavčer, Franc → Bavčar, Franc
Begić, Mirsad, kipar 19, 45, 519
Benčina, družina 275
Benko Fratianni, družina 545
Berce, Stojan, mizar 643
Birsa, Viktor, slikar 542
Bisone, Giuseppe Bernardino, slikar 394
Bitenc, Anton, arhitekt 15, 41, 52, 437, 679
Biteznik, Blaž, kamnosek 164, 165
Bizjak, družina 437
Bizjak, Franc 99
Bizjak, Franc, slikar 226
Bizjak, Ivan - Janko, narodni heroj, 343
Bizjak, Janez 203
Bizjak, Jurij, koprski škof 145, 146
Bizjak, Rudolf, arhitekt 435
Bizjak, Herman - Bizjaški, posestnik 439
Blažko, Anton 249
Blažko, Franc, zidar 285, 540
Blažko, Mihael, zidarski mojster 14, 123, 160, 227, 277, 282, 285, 338, 378, 455, 505, 540, 643

Bletnar, Andrea, zidarski mojster 160
Bletner, Andrea → Bletnar, Andrea
Bogenski grofje 308, 571, 576
Bolaffio, trgovska družina 52, 545
Bolko, družina 158, 166
Bon, Michele, arhitekt 569
Bone, družina 137
Božič, Franc, kamnosek 422
Braniselj, Milena, kiparka 269
Bratina, Anton 442
Bratina, družina 46, 59
Bratož, Lojze, učitelj in skladatelj 93
Bratuš, Lucijan, slikar 54, 340
Brecelj, Alojzij, zidarski mojster 609
Brecelj, Anton, zidarski mojster 685
Breschi, Bruno 619
Brezovščik, Andrej, duhovnik 265
Broili, livarna 37, 165, 179, 214, 244, 264, 280, 355, 381, 382, 477, 507, 530, 531, 562, 608, 667
Brunec, Irena, kiparka 269

C

Cankar, Ivan, pisatelj 19, 44
Casagrande, rodbina 52
Cebej, Anton, slikar 21, 22, 29, 31, 32, 33, 57, 177, 178, 280, 314, 354
Cecilia, orglarska delavnica 33
Cibič, Anton, duhovnik 160, 161
Cigoj, Anton, slikar 354, 506
Cigoj, družina 316
Cigoj, Janez, stavbni risar 313
Cigoj, Silvo, mizar 204
Clocchiatti, livarna 92, 117
Cobenzl, Janez Filip 308, 494
Cobenzl, plemiška rodbina 10, 15, 308, 309
Colbachini, livarna 117, 340, 490
Colbachini, Pietro, zvonolivar 254
Collini, Maria Grazia, kiparka 619
Collotti, Anton Frančišek, duhovnik 541
Comelli, Francesco, orglar 667
Copič, Anton 671
Coronini, Mihael 308, 493
Coronini, plemiška rodbina 10, 665
Cotič, družina 622
Cotič, Marko, arhitekt 59
Cruciani, Massimo, slikar 614
Cussa, Mihael → Kuša, Mihael

Č

Čadež, Dragica, kiparka 269
Čeferin, Luka, slikar 36
Čemažar, Lojze, slikar 23, 119, 287, 615
Čermelj, Anton, slikar 669
Černe, Peter, kipar 106
Černigoj, Anton, zidarski mojster 474
Černigoj, France, duhovnik 264, 265, 474
Černigoj, Janez, kovač 277
Černigoj, Marija 265
Černigoj, Stanislav, kovač 277
Červ, Leopold, slikar 281
Česnik, Jože, kamnosek 342
Čibej, Edmund, učitelj 277, 289, 441
Čibej, Johann 439
Čoha, Andrej, mizar 33, 507
Črnilogar, Otmar, duhovnik in profesor 322, 426
Čuk, Secundo, kamnosek 264

D

De Chasa, Giovanni, zidarski mojster 14, 392, 394
De Grati, Mark Antonij, duhovnik 474, 477
De Locatelli, Alfred, slikar 322
De Poli, livarna 33, 127, 226, 396, 647
De Tora, Giovanni, kipar 269
Dejak, Henrik, župnik, kipar in slikar 19, 23, 40, 119, 147, 254, 396, 457, 530, 560, 561, 565, 643, 645, 646, 650, 651, 653
Delneri, Clemente, slikar 21, 23, 31, 33, 160, 164, 165, 167, 226, 229, 231, 263, 264, 265, 396, 448, 474, 476, 541, 606, 667
Deu, Franc, orglar 352, 562
Dobnik, Franc, kipar 322
Dolenc, Matija, poštni mojster 403
Dolenc, Rihard, kmetijski strokovnjak in pisatelj 402, 491
Domenik, Stanko, mizar 542
Donato, Giovanni, slikar 21, 679
Drašler, Gašper, arhitekt 16, 47

E
Edling, Ludvik 51
Edling, Lukrecija (Lavrencija) 573
Elacher, Jurij 45
Elacher, Henrik 45, 51
Engelsberger, Dušan, arhitekt 59
Erjavec, Matija, vipavski dekan 564
Evgenij, cesar 8, 25, 645, 678
Elacher, plemiška rodbina 10, 26, 45, 46, 51
Edling, plemiška rodbina 10, 15, 26, 45, 46, 51, 52, 53, 572, 573

F
Fabčič, Viljem, arhitekt 149
Fabiani, Melchior, kamnosek 223
Fabjan, mizarji 117
Fajdiga, družina 554, 566
Fajdiga, Jakob 566
Falli, E., slikar 646
Fayenz, Anton Mihael, slikar 22, 299
Feltrin, Branko, kamnosek 383
Ferdinand, kralj 9
Ferdinand, nadvojvoda 9
Ferjančič, družina 493
Ferjančič, Ana 121
Ferjančič, Franc 121
Ferjančič, Jožef 485
Ferjančič, Marija 231
Fijavž, Emil, arhitekt 147, 437
Fischer, družina 158
Fivizani, Giuseppe, grafik 33
Flach → Flachenfeld, plemiška rodbina
Flachenfeld, plemiška rodbina 21, 148, 493
Flachenfeld, Janez Andrej, c. kr. mitničar 149, 493
Flachenfeld, Janez Andrej, teolog in dekan 149
Flachenfeld, Krištof Lovrenc 144, 488, 493
Flachenfeld, Terezija 488
Florenini, Mihael 55
Florijančič, Janez Dizma, duhovnik in kartograf 493
Flux, Leopoldina, posestnica 573
Franchi, Gašper, livar 37
Friderik III., cesar 577
Fürich, Joseph Ritter von, slikar 229, 490, 667
Furlan, Anton 677
Furlan, Stanko 43
Fabiani, Maks, arhitekt 15, 26, 101, 160, 262, 278, 281, 283, 555
Furlan, Boštjan, arhitekt 16, 46, 60

G
Gaber, Urban, kipar 19, 126, 561
Galle, Franc, trgovec in tovarnar 358
Galli, Emma → Gallovich Galli, Emma
Gallovich Galli, Emma, slikarka 396, 617
Garantini, s. Pia, slikarka 116
Garzarolli, Ana Marija 404
Garzarolli, Filip Jakob 403, 404
Garzarolli, plemiška rodbina 404
Gatti, Neera, slikarka 280
Geraldoni, Geraldon, kamnosek 19, 125, 126
Gerljevič, Branko, mizar 315
Gianni, Saverio, arhitekt 15, 545, 569
Godina, Anton 50
Goldenstein, Franz Kurz zum Thurn und, slikar 21, 23, 125, 126, 226, 395
Goldoni, Carlo, komediograf 10
Goriški grofje 9, 16, 394, 539, 571, 601
Gorše, France, kipar 19, 37, 336, 565
Goršič, France, orglar 117, 120, 127, 562
Gosar, Ivan ml., slikar 163, 164, 466
Gottwald, Franz, slikar 542
Grabrijan, Jurij, vipavski dekan in ljubiteljski arhitekt 14, 23, 123, 126, 255, 378, 559, 564, 572, 574, 643, 682
Grazia Collini, Maria, kiparka 619
Gregorc, Srečko, duhovnik 57
Gregorčič, Simon, pesnik 460
Gregoretti, kamnosek 456, 507
Greif, Martin 41
Gril, Franc 405
Grilc, Ludvik, slikar in restavrator 21, 32, 559
Grohar, Ivan, slikar 265
Guštin, Evgen, kipar 618
Guštin, Matevž, kamnosek 420
Gvardjančič, Božidar, arhitekt 27, 492

H
Habe, družina 233
Habe, Marija 231
Habe, Štefan 233
Habsburžani, plemiška rodbina 9, 159, 205, 308, 391, 571, 573, 577
Harej, Zorko, arheolog, zgodovinar in konservator 278
Hauko, Štefan, restavrator 32
Herberstein, Leonard 577
Herberstein, Žiga, diplomat 9
Herrlein, Andrej, slikar 23, 354, 561, 614
Hilzer, Peter, livar 608
Hiti, Luka, ravnatelj 563
Hmelak, družina 286
Hmelak, Franjo 277
Hmelak, Marija 286
Hrib, družina 424
Hrovatin, družina 321, 322, 564, 572
Hrovatin, Leon 322
Hrovatin, Miroslava 322
Huiqin, Wang, slikarka 106

I
Ipavic, Ivan 180
Irtitsch, Anton, slikar 327, 330
Issenhausen, Hieronim 601, 622
Ivan Grozni, ruski car 9
Ivan Kamniški 143

J
Janc, Ivan, duhovnik 149
Janeček, Janez, orglar 562
Janez Ljubljanski, slikar 20, 685
Janez Pavel II., papež 367, 401
Janez Svetokriški, pridigar 10, 610, 619
Janez, oglejski patriarh 664
Jarc, Janez Žan, kipar 323
Jarm, Stane, kipar 269, 281
Jazbec, Nataša, restavratorka 653
Jebačin, Anton, slikar 21, 380, 559
Jeglič, Anton Bonaventura, ljubljanski škof 114
Jejčič, Danilo, slikar 354, 506
Jelinčič, Rado, rezbar 44
Jelovšek, Franc, slikar 21, 488, 490, 493, 559
Jenko, Anton, orglar 280, 381, 396
Jenko, Janez, koprski škof 117
Jerman, Marko, slikar 41, 149, 645
Jež, Jožef 231
Jochmann, družina 15, 48
Jochmann, Wenzel 48
Johannes de Stayn → Ivan Kamniški
Jožef II., cesar 10, 137
Julijan, cesar 143
Jušić, Mujo 322

K
Kalin - Schlegel, družina 139
Kalin (Callin), Franc Dominik, zgodovinar in risar 622
Kalin, družina 349
Kalin, Zdenko, kipar 679
Kamenar, Zvonimir, kipar 269
Karel VI., cesar 10
Kastner, Josef ml., slikar 116
Kavčič, Anica, arhitektka 383
Kemr, Andrej, arhitekt 59
Keršič, Marjan, kipar 331, 343
Kert, Tone 121
Kete, Irene 60
Klavžar, Ernest, politik in časnikar 576
Klemenčič, Milan, slikar, restavrator in lutkar 23, 33, 57, 58
Kobal, Anton, slikar 516
Kobal, Ferdinand 639
Kobal, Franc 203, 204
Kobal, Tone 99
Kocijančič, Štefan, duhovnik in jezikoslovec 574
Kodre, Jožef 400
Kodrič, Tomaž 103
Kogler, p. Wolfgang, kartuzijan in kipar 271
Komelj, Jože, arhitekt 245
Koporc, Leon, slikar 438
Korber, Ljubo, grafik 322
Koršič, Andrej, slikar 263
Kosovel, Ivan, narodni heroj 467, 671
Kosovel, Marko, arhitekt 16, 46, 60
Kostanjevec, Josip, mizar 396

Košir, Brane, orglar 147
Kovač, družina 41
Kovač, Ignac 41
Kovač, Ivan Anton, arhitekt 33
Kovač, Janez, duhovnik 401
Koželj, Matija, slikar 561
Kralj, Boris, igralec 330
Kralj, Tone, slikar in kipar 19, 22, 23, 36, 37, 40, 93, 103, 166, 229, 354, 489, 490, 565, 608
Kranjc, Anja, kiparka 54, 57
Krapež, brata 341
Krapež, Pavle, kamnosek 342
Kregar, Jože, arhitekt 226, 281, 340, 437, 456, 490, 507, 542, 646
Kregar, Stane, slikar 166
Krelj, Sebastijan, protestantski pisec 568
Križaj, Anton, trgovec 52
Križaj, Janez Krstnik, goriški arhidiakon 212, 527
Križaj, Matija 212
Križaj, Svetozar, arhitekt 16, 41, 48, 52, 54, 59, 575, 683, 685
Krkoč, Janko 103
Kumar pl. Kumberg, Mihael, ljubljanski pomožni škof 334, 397, 424
Künl, Pavel, slikar 23, 396, 421, 562, 645
Kunz, družina 43
Kuša, Mihael, kamnosek 18, 32, 277, 284, 382, 685
Kuščar, Danica, slikarka 335
Kvaternik, France, arhitekt 91, 103, 146, 149, 466, 609

L

Lah Stibilj, Milena, kiparka 19, 44
Lama, Adolf de 350
Lamberg, Frančišek Bernard, grof 152
Langus, Matej, slikar 36
Lanthieri, Franc Anton 10, 679
Lanthieri, Franc, goriški glavar 568
Lanthieri, Janez Anton V. 568
Lanthieri, Janez Gašper 573
Lanthieri, Karel Friderik 493, 679
Lanthieri, Klementina 569
Lanthieri, Lovrenc I. 9
Lanthieri, Lovrenc II. 539, 545
Lanthieri, Lovrenc III. 222
Lanthieri, plemiška rodbina 11, 15, 21, 22, 254, 384, 485, 493, 539, 543, 553, 555, 558, 560, 564, 568, 569, 570, 571, 573, 574, 577, 678, 679
Lanthieri, Tadej Klement 491, 494
Lavrenčič, Andrej, kamnosek 651
Lavrenčič, družina 642
Lavrenčič, Lucijan, slikar 654
Lavrenčič, Marija
Lavrenčič, Marko, arhitekt 558, 620, 643
Lavrenčič, Matej, deželni poslanec 651, 654
Lavrenčič, Matej, duhovnik 651
Lavrenčič, Primož, misijonar 649
Lavrin - Hrovatin, družina 564
Lavrin, Andrej, kamnosek 400
Lavrin, Anton, generalni konzul 564
Layer, Leopold, slikar 448, 517
Lazzarini, kamnoseška delavnica 31, 225, 226, 254, 395, 489, 560, 561, 607, 667
Lazzarini, Pasquale, kamnosek 18, 31, 395, 489, 560, 561
Leban, Anton – Šuničerski 275
Leban, družina 166
Leban, Ignacij, duhovnik 93
Leitenburg, rodbina 308
Lekan, Janez 573
Lenartič, livarna 147, 229
Lenščak, Julij, kipar 289, 441
Leonard (Lenart), goriški grof 26, 577, 601
Leonardo Da Vinci, slikar 562
Leonelli, rodbina 158
Leopold I., cesar 10
Ler, Luca, livar 148
Levetzow, Herman 569
Lichtenberg, Felicita 573
Lichtenreit, Janez Mihael, slikar 21, 22, 23, 33, 164, 213, 224, 243, 315, 614, 616
Lichtenthurn, plemiška rodbina 186
Ličen, David, slikar 47
Ličen Krmpotič, Mira, slikarka 36
Liebenaus, Sebastijan 87, 88, 89, 92

Likar, Ivan - Jagruski 439
Likar, Zdravko 342
Likar, Zvone, gradbenik 278, 285
Lionelli, Tobija → Janez Svetokriški
Lojk, Teodor, arhitekt 19, 44, 180, 440, 509
Lokar, Artur, notar 19, 44
Lokar, Danilo, zdravnik in pisatelj 55
Lozar, Venčeslav, stavbni mojster 278
Lozej, Janez 336
Lukman, Anton 603, 607

M
Maitti, Franc Ksaver 468
Maitti, rodbina 468
Makar, kamnosek 562
Makovec, restavratorski atelje 254, 653
Maksimiljan I., cesar 9, 45, 577, 601
Malneršič, Jožef, duhovnik 563
Mandlin, Janez, orglar 490
Manz, tiskarna 286
Marc, Jožef 352
Marinko, Jože, arhitekt 338, 340
Markič, Boris, arhitekt 358
Martello, Pieriacopo, dramatik 10
Martiner, Franz, podobar 122, 396
Martinic, Franc Jožef 655
Martinic, Marija 655
Martinuzzi, Carlo, arhitekt 14, 123
Matelič, Janez, slikar 106
Mauracher, Josef, orglar 614
Mayer, Ferdinand Karl 564
Mayer, Jožef, zdravnik 308
Mayer, orglarska delavnica 646
Mayer, rodbina 10, 308, 564
Mesesnel, France, umetnostni zgodovinar 567
Metzinger, Valentin, slikar 22, 225, 227, 355, 489, 493, 561
Milharčič, Janez 573
Miller, Giovanni, tržaški škof 328, 392
Mislej, Andrej, mizar 643
Mislej, Luka, kamnosek, 18
Mišič, Ljubomir, arhitekt 42
Miška, Jožef, kipar 204
Močnik, orglarska delavnica 562
Močnik, Tomaž, orglar 147
Mohočič, Rok 566
Mojster Bolfgang, slikar 20
Mojster E. S., grafik 20, 90
Mojster kranjskega ladijskega oboka, stavbenik 13, 14, 16, 17
Mojster Leonard iz Krašc, slikar 20, 90
Mojster Marijine cerkve na Vitovljah, stavbenik 14
Mojster sv. Jakoba iz Ribnega, slikar 20
Mojster Vincenc iz Kastva, slikar 20
Mojster Vremskega Britofa, slikar 20, 650
Mole, Izidor, slikar in restavrator 125, 616
Morgari, Luigi, slikar 164, 280
Moschetti, Andrea, umetnostni zgodovinar 5
Mostar, Franc, zvonolivar 229, 355, 542
Mostar, livarna 466
Mušič, Marjan, arhitekt 52
Mužina, Vojko, kamnosek 103, 106, 476, 619

N
N., Miha, rezbar 614
Naglost, Oton, rezbar 124, 138, 151, 263, 269, 288, 379, 563, 646, 685
Natlačen, družina 231
Natlačen, Peter 231
Nemec, Negovan, kipar 19
Nemiz von Nemizhoff, Janez Baltazar 137
Neuhaus, Marija Viktorija 573
Neuhaus, rodbina 573
Neuhaus, Wolf 573
Nierenberger, Franc Anton, slikar 22, 560
Novak, Anton 352
Novak, Ranko, arhitekt in oblikovalec 54
Novelli, Giambattista, kipar in altarist 163, 264
Nussdorfer, družina 350, 517
Nussdorfer, Franc 492
Nussdorfer, Janez Krstnik 384
Nypoort, Justus van der, slikar 152

O
Ogrin, Simon, slikar 21, 23, 127, 199, 202, 212, 213, 225, 255, 456, 514, 516, 559, 561, 612, 614

Orel, Miha 180
Orlando, inženir 262
Orlič, Lucijan, arhitekt 149
Oswald, kapucinski brat in slikar 22, 613
Oton III., cesar 664
Ozbič, Lucijan, arhitekt 383
Ozbič, Matija, podobar 19, 298, 378, 380, 646

P

Pacassi, kamnoseška delavnica 18, 36, 159, 395
Pacassi, Leonardo, kamnosek 18
Pagon, Matej, župnik 165
Paljk, Andrej 544
Palladio, Andrea, arhitekt 15, 18
Palma, plemiška rodbina 137
Pangerc, družina 323
Paroli, Antonio, slikar 23, 106, 214, 517, 542, 616
Pavel Diakon, zgodovinar 25
Pavel VI., papež12, 117
Pečanac, Nedeljko, restavrator 559
Pegan, Jožef 215
Pengov, Ivan, kipar 225
Pengov, Mišo, restavrator 559
Pergar, Rudi, slikar 437
Perhavec, Anton 573
Perko, Tomaž, slikar 23, 91, 119, 280, 281, 301, 327, 330, 381
Pernegkh, Janez 639
Persoglio, Dragotin 359, 545
Pessler, Friderik 493
Petrogalli, rodbina 139
Petrov, Jovan, restavrator 559
Pick, Filip, slikar in restavrator 613, 616
Pij VI., papež 10, 28
Pilon, Veno, slikar, kipar in fotograf 19, 23, 44, 54, 58
Pintar, p. Ladislav, slikar 506
Pirih, Metod, koprski škof 103
Pirnat, Alojzij, pasar 117
Pirnat, Miha, restavrator 613
Pisanello, Antonio di Puccio Pisano, slikar 17
Pittoni, Francesco, slikar 22, 560, 570
Plečnik, Jože, arhitekt 19, 54, 117, 566
Podrecca, Boris, arhitekt 16, 60
Pogačar, Janez Zlatoust, ljubljanski škof 559
Pogačnik, Franc, urar 252
Pogačnik, Marko, kipar 19, 45, 139, 194, 216, 383, 402, 441, 460, 618, 654, 671
Polanc, Ivan, arhitekt 343
Pollin, Francesco, upravitelj Goriške 474, 477
Pollin, Joseph 476
Polšak, Andrej 543
Popelar, Damijan, arhitekt 344
Porcia, Bartolomeo, apostolski nuncij 13, 17, 20, 21, 22, 104, 159, 242, 261, 281, 285, 312, 435, 445, 450, 463, 473, 601, 603, 665, 668
Porcia, plemiška rodbina 139, 405
Posega, Zmago, kipar 19, 402, 403, 441
Pregelj, Štefan 152
Pregl, rodbina 56
Premrl, Janko - Vojko, narodni heroj 331, 402, 406
Premrl, Stanko, skladatelj in duhovnik 402, 403
Premrov pl. Premerstein, Andrej, posestnik 573
Premru, Alojzija 565
Premru, družina 565
Premru, Rafael 565
Prinčič, Lovrenc, kaplan 144
Putrih, Boštjan, kipar 19, 426
Putti, Angelo, kipar 18

Q

Quaglio, Giulio, slikar 21, 22, 570

R

Radovič, Jurij Anton, posestnik 493
Ranftelshoffen, Friderik Bernard, duhovnik 561
Raspet, Jakob, slikar 119, 166, 651
Raumschüssl, Baltazar 655
Raumschüssl, plemiška rodbina 10
Razpor, Janez 652
Rejc, Franc 682
Rejc, Ivan, duhovnik 618
Repič, Alojzij, kipar in slikar 19, 37, 117, 226, 231, 254, 456, 642, 645, 646, 650, 651
Repič, družina 655

Repič, Matija, industrialec in trgovec 56
Repič, Zdravko, arhitekt 442
Ressel, Jožef (Josef), izumitelj 439, 440, 441
Rijavec, družina 265
Rizzati, družina 48
Robba, Francesco, kipar 18, 335
Robusti, Jacopo → Tintoretto, Jacopo
Romani Felsenberg, Karl Anton, župnijski upravitelj 160, 161
Rossetti, Bernard 403
Rossetti, Janez Anton 403
Rossetti, plemiška rodbina 10, 15, 404
Rostas, Pavel, ogrski huzar 127
Rovan, družina 149
Rovis, družina 545
Rožič, Janko, arhitekt 16, 47
Rudolf, Ivan, narodni delavec in tigrovec 402
Rusjan, Josip, zidarski mojster 114
Rustja, Alojz, arhitekt 122, 192, 289, 343, 532

S

Saint-Geniés, Bertrand de, oglejski patriarh 143
Samassa, Albert, zvonolivar 352, 651
Samassa, Anton, zvonolivar 200
Samassa, Janez Jakob, zvonolivar 127
Samassa, livarna 300, 422, 457, 517, 531, 614, 651
Samassa, Vincenc, zvonolivar 381
Santifaller, Franz, rezbar 164
Scamozzi, Vincenzo, arhitekt 15, 619
Scarija, Ignac 493, 494
Scarlichi, Rinaldo, tržaški škof 325
Schenk, Rajnher 577
Schiwitz pl. Schiwitzhofen → Šivic
Schlegel, Avgust, slikar 40, 120
Schlegl, plemiška rodbina 38
Schmutz, Jožef 573, 575
Schnorr von Carolsfeld, Julius, slikar 163
Schoepfl, Josef, slikar 507
Schönberg, Jakob, slikar 613
Schweiger pl. Lerchenfeld, Janez Friderik, duhovnik 486, 487
Seljak, Ivan - Čopič, slikar 23, 281
Seljak, Tomaž ml., slikar 91, 474, 475, 666
Semenič, Bogdan, mizar 322
Semenič, družina 403
Seppenhoffer, Karl, kipar 127
Sever, Matija, župnik 301
Severi, Iginio, slikar 103
Sevnik, Drago, arhitekt 308
Sfedeinut, E., slikar 457
Sfiligoj, Anton 286
Sherer, Matija 30
Skručjaški, družina 342
Slamič, Vladimir, arhitekt 269
Slapšak, Blaž, arhitekt 117
Snieder, Anton, trgovec 493
Spanheimski, Bernard, vojvoda 158
Spanheimski, Ulrik 576
Sperandi, Angelo, pozlatar 18, 398, 399
Spick, Jakob, rezbar 608, 613, 614
Spinčič, Ivo, arhitekt 19, 44
Srebot, Simon 641
Staudinger, Friderik, slikar 225
Stedy, inženir 357
Stele, France, umetnostni zgodovinar in konzervator 5, 6, 13
Stepančič, Alfred, stavbni mojster 262
Stibilj - Vukasović, družina 670
Stojko, Anica, slikarka 263
Streit, Jörg, zidarski mojster 14, 556
Strnad, Leopold, slikar in restavrator 340, 438, 447, 465
Stroj, Mihael, slikar 23, 126, 489, 572, 646
Stroy, Mihael → Stroj, Mihael
Studen, Leopold, rezbar 340
Stuflesser, Ferdinand, podobar 36, 677
Sušnik, Lovro, duhovnik 608
Svetina, Tone, kipar 205

Š

Šček, družina 565
Šček, Ivan, skladatelj 565
Šen, Mitja N., kamnosek 188
Šijanec, Fran, umetnostni zgodovinar in konzervator 5
Šivic pl. Schiwizhoffen, Franc Andrej, poštni mojster 152, 404

Šivic pl. Schiwizhoffen, plemiška rodbina 404
Škrabl, Anton, orglar 226, 340, 646
Škrabl, orglarska delavnica 466
Škvarč, Jože - Školobrinski 270
Škvarča, Janez, župnik 114, 116
Šlajmer, Marko, arhitekt 440, 545
Štant, Ivan, ljubiteljski arhitekt 88
Štefančič, Andrej, arhitekt 619
Štolfa, Frančišek (France), kamnosek 466, 489, 490
Štolfa, Valentin, urar 381
Štrukelj, Ariel, rezbar 138
Štrukelj, Ivo, arhitekt 48, 575
Štulčuški, družina 270
Šubic, Janez, slikar 37
Šubic, Jurij, slikar 21, 160, 163
Šubic, Mirko, restavrator 556, 559

T

Tavčar, družina 405
Tavčar, Jurij, podobar 117, 616
Teodozij I., cesar 8, 25, 645, 654, 678
Terčelj (Tercelj), Angelo, stavbni mojster 55
Terčelj, Filip 260
Terčelj, Filip, misijonar 45, 57
Terčelj, Magda 204
Texter, Konrad, kurat 144
Thanner, Leonard, rezbar in umetnostni podjetnik 20, 394
Thurn, Anton I. 601
Thurn, Anton II. 601, 622
Thurn, Franc 601, 622
Thurn, Henrik Marija 619
Thurn, Klara 610
Thurn, plemiška rodbina 15, 16, 51, 394, 571, 601, 602, 610, 619, 620, 622
Thurn, Vid 601
Tiepolo, Giovanni Battista, slikar 489
Tintoretto, Jacopo, slikar 22
Toman, Feliks, kamnosek 19, 115, 116, 117, 231, 466
Toman, kamnoseška delavnica 226
Tomažič, France, arhitekt 16, 54, 575
Tomažič, Matej, kamnosek 17, 566, 651
Tomažič, Matija, kamnosek 121, 204
Tominc, Jožef, slikar 23, 264
Tončič, Franc Ksaver, podobar 19, 188, 340, 396, 421
Torreani, Giuseppe, kamnosek 163
Torreani, kamnoseška delavnica 19, 163, 164
Tragin, Alojz, kamnosek 117, 164, 226, 542
Tratnik, Anton, arhitekt 100
Tratnik, Ivan, mizar 614
Traversa, Giovanni Battista, arhitekt 609
Trillegkh (Trilek), Andrej 152
Trillegkh (Trilek, Trilleck, Trillek), plemiška rodbina 10
Trobec, Anton, geometer, kamnosek in arhitekt 114
Trošt, Ana, slikarka 146, 147
Trošt, Anton, zidarski mojster 485, 494
Trošt, Elija Ignacij, duhovnik 423
Trošt, Franc Jožef, duhovnik 423
Trošt, Marko, župan 486, 487
Trošt, Miro, inženir 424
Trubar, Primož, reformator 608

U

Ukmar, Matija – Plavžarski 459
Ursini Blagaj, Marija Cecilija 573
Uršič, Jožef 221
Uršič, Matija, župan 486

V

Vabič, M., slikar 421
Valens, rimski cesar 454
Valentijan (Valentianus), rimski prokurator 454, 683
Valentinčič, Janez, arhitekt 19, 117, 278, 679
Valič, Alojz, stavbni mojster 474
Valič, Anton, stavbni mojster 474
Valiček & Figlio, orglarska delavnica 226
Valvasor, Janez Vajkard, polihistor 143, 148, 152, 368, 377, 384, 403, 577
Venier, inženir 262
Vertovec, Matija, duhovnik in vinogradnik 513, 519
Vidmar, družina 269

Vidrih, Anton, posestnik 567
Viljem Avstrijski, vojvoda 573
Vincenc iz Kastva, slikar 20, 199
Vodnik, Alojzij, kamnosek 149, 231
Vodopivec, Pavel, arhitekt 266
Vodopivec, Vinko, duhovnik in skladatelj 49
Vogel, Giacomo 29
Vogou, Karel Mihael, posestnik 493
Vrtovec, Marijan, arhitekt 164, 542

W

Walseejci, plemiška rodbina 308
Werner, p. Anzelm, arhitekt 88
Wichtenstein, Marija 603
Wichtenstein, plemiška rodbina 621
Wintershoffen, Terezija → Flachenfeld, Terezija
Wolf, Anton Alojzij, ljubljanski škof 126
Wolf, Janez, slikar 21, 23, 160, 163, 352, 354, 421, 559, 561
Wolf, umetnoobrtna delavnica 162, 395
Wulfling Vipavski (de Wippach) 576

Z

Zajec, družina 405
Zajec, Franc Ksaver, kipar 19, 380
Zajec, Ivan, kipar 115
Zajec, Mihael, orglar 226
Zanin, Gustavo, orglar 490
Zergoll pl. Zergollern, Frančišek 613
Zergoll pl. Zergollern, plemiška rodbina 10, 603, 607, 621
Zipperle, Giambattista, kamnosek 19, 559
Zorko, Janez, kipar 269
Zorn, Alojzij Matija, goriški nadškof 160, 338, 340, 507
Zulliani, Pavel, kipar 18, 126
Zupan, orglarska delavnica 91, 165
Zupet, Franc - Krištof, slikar 23, 33, 255, 467, 491
Zweckenburg (Zwegkhenburg), plemiška rodbina 137

Ž

Žgur, Ivan, slikar 336
Žgur, Jernej 117
Žgur, Leopold 221
Žigon, Avgust, literarni zgodovinar in bibliotekar 50
Žigon, J. 343
Žorž, Anton 401
Žvokelj, Matija 642

Krajevno kazalo

A

Ad Frigidum 8, 678
Ad Pirum → Hrušica
Ajdovščina 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23, **25–86**, 87, 113, 120, 122, 123, 137, 138, 139, 143, 144, 150, 152, 158, 159, 168, 175, 191, 192, 205, 241, 249, 251, 260, 261, 270, 274, 289, 382, 435, 439, 440, 441, 457, 463, 467, 504, 545, 553, 555, 563, 564, 573, 575, 601, 602, 603, 678, 683
Akvileja → Oglej
Assisi 613

B

Bassano del Grapa 254
Batuje 7, 13, 16, 19, 20, **87–98**, 159, 463
Bela **99–100**, 454, 459, 576
Benetke 9, 13, 15, 18, 20, 22, 263, 384
Bergamo 403, 468
Biljana 104
Bistra pri Vrhniki 225, 351, 356, 358, 391, 405
Boršt 241
Bolzano 476, 542
Bozen → Bolzano
Branica 104, 198, 204, 211, 215, 221, 513, 518, 677
Branik 7, 21, 104, 519, 539, 679
Brezje 448
Brje pri Komnu 117, 226
Brje 14, 15, 16, 22, 23, **101–112**
Budanje 7, 19, **113–123**, **128–132**, 191
Bukovo 613

C

Castra → Ajdovščina
Celeja → Celje
Celje 8, 562
Cerklje na Gorenjskem 117
Cerknica 392
Cervignano 567
Cesta 11, 19, **137–142**, 158, 278, 286, 289, 504, 617, 618
Col 7, 14, 23, 26, 113, 122, **143–157**, 249, 269, 270, 271, 275, 337, 377, 442, 454, 457, 458, 639, 642, 643, 654, 682
Cres 11

Č

Čedad 8
Črni vrh 143, 151, 152, 275
Črniče 7, 15, 17, 19, 21, 22, 88, **158–174**, 241, 244, 312, 315, 445, 448, 449, 450, 467, 614

D

Devin 14
Dobravlje 19, 21, 22, **175–185**, 311
Dol → Predmeja
Dolenje 14, **186–190**, 194, 583
Dolga Poljana **191–193**
Dornberk 93, 94, 463
Dunaj 10, 28, 91, 476, 490, 542
Duplje 19, **194–195**, 652, 654

E

Emona → Ljubljana
Erzelj 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, **196–210**, 231

F

Feldkirchen 646

G

Gaberje 19, 21, 23, **211–220**
Gize 564

Goče 7, 9, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 197, 200, 204, **221–240**, 307, 321, 323
Gojače 17, 23, **241–248**, 312, 315
Goloben 241
Gora 269, 337, 342, 437, 441
Gorica 10, 11, 12, 13, 17, 18, 22, 28, 29, 60, 87, 88, 91, 93, 103, 117, 163, 212, 224, 448, 454, 546, 610, 616, 667
Gozd 17, **249–250**, 270
Gradež 619
Gradišče 25, 27, 454
Gradišče ob Soči 10, 18, 19, 126, 163, 264, 616
Gradišče pri Vipavi 18, 23, 127, **251–259**, 331, 553, 653
Grivče 26, **260**
Grm pri Novem mestu 11
Gröden 36, 122, 164, 677

H
Hrenovice 325, 377
Hrušica 8, 13, 139, 148, 377, 384, 377, 383, 384

I
Idrija 25, 37, 143

J
Jesenice 5

K
Kamna Gorica 165
Kamnik 378
Kamnje 21, 23, 241, **261–268**, 435, 474
Kočevje 5
Koper 7, 12
Kopriva na Krasu 103, 400, 544, 651
Kostanjevica pri Gorici 29, 91
Kovk 25, 113, 143, 191, 249, **269–273**, 343, 642, 682
Kožmani **274**, **276**
Križna Gora **275–276**, 377, 682
Krka na Koroškem 571
Kromberk 457, 490, 570, 669

L
Linz 614
Ljubljana 5, 6, 8, 10, 11, 13, 18, 21, 22, 25, 45, 87, 123, 143, 179, 200, 226, 229, 231, 280, 355, 377, 381, 384, 422, 463, 517, 542, 559, 608, 642, 651
Log pri Vipavi 14, 19, 21, 23, 113, **123–127**, **133–136**, 194, 255, 642
Logatec 384
Loka 369
Lokavec 15, 18, 19, 20, 22, 37, **277–296**, 378, 437, 603, 643
Lokve 437, 439, 440, 441
Lošinj 11
Lozice 14, 19, 22, 137, **297–306**
Lože **307–310**, 323

M
Male Žablje **311**
Mali Školj 677
Malovše 22, 23, 159, 164, 241, 245, **312–320**
Manče 17, 307, **321–324**, 571
Medana 667

N
Nanos 8, 13, 14, 251, 297, **325–333**, 377, 434, 454, 553, 576, 642
Nova Gorica 7, 12, 25, 137, 138, 139, 158, 159, 168, 175, 194, 261, 435, 463, 504
Nova Štifta pri Ribnici 106

O
Obelunc 14, 19, 221, 226, 227, 231
Oglej 8, 13, 16, 25, 45, 87, 143
Orehek 403
Orehovica 14, **334–336**, 401, 405
Ortaona → Vrtovin
Osek 159
Otlica 11, 15, 17, 143, 249, 269, 270, 271, 288, **337–348**, 437, 438, 439, 441, 442, 603
Otošče 297, 303

P
Padova 117, 349, 474, 490
Pameče pri Slovenj Gradcu 646
Pasji Rep 14
Passau 21, 476
Piazzola 474

Plače **349–350**, 618
Planina 22, 23, 186, 205, 211, **351–366**, 384, 485, 491, 526
Pleterje 271
Podbreg 15, **367–368**, **370**, 400, 401
Podbrje → Podnanos
Podgrič **369–370**
Podkraj 13, 14, 15, 19, 143, 150, 325, **377–390**, 639, 640
Podlasica 211
Podnanos 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 222, 252, 297, 302, 325, 327, 328, 330, 334, 367, 369, **391–418**, 419, 425, 434
Podnart 252
Podraga 14, 19, 23, 394, 401, 403, 404, **419–433**
Podrta gora 113, 249, 683
Poetoviona → Ptuj
Police 151
Pompeji 457
Porcia 21
Pordenone 21
Poreče 328, **434**
Postojna 53
Potoče **435–436**
Predgriže 640
Predmeja 15, 19, 277, 278, 288, 289, 337, **437–444**, 682
Prevoje pri Lukovici 323
Ptuj 8, 423

R
Ravne 159, 167, 168, **445–453**
Razdrto 8, 12, 139, 251, 369, 384, 391, 400, 405, 406, 553
Regensburg 286
Reka 11, 229
Renče 114
Rihemberk → Branik
Rogaška Slatina 226, 340, 466, 646
Rogatec
Rorai Piccolo
Rožac 158, 601

S
Salzburg 667
Sanabor 14, 21, 150, 325, **454–462**
Sankt Ulrich 677
Selo 13, 19, 20, 87, 92, 93, 94, 158, 165, **463–472**, 619
Sežana 447
Skopo 180
Skrilje 316, 322, **473–484**
Slap 11, 14, 17, 18, 21, 22, 23, 120, 188, **485–503**
Solkan 159, 450
Stara Gora 544
Stomaž **504–512**
Stomaž pri Štjaku 20
Stranice 325
Suhi vrh 249
Sveta Gora 203, 204
Sveti Križ → Vipavski Križ
Svina → Zavino

Š
Šempas 139
Šempeter pri Gorici 87
Šentvid (Ljubljana) 381
Šentvid pri Ptuju 423
Šentvid pri Vipavi → Podnanos
Škofja Loka 16, 123, 392, 683
Školj 539, 545, 664, 668
Šmarje 14, 19, 21, 23, 186, 215, **513–525**, 543
Šmartno v Brdih 114
Štanjel 14, 51, 223, 309, 321, 513
Štivan 14, 17
Štjak 17, 20, 222
Šturje → Ajdovščina

T
Tarsatica → Trsat
Tevče **526**
Trebnje 490
Trsat 8
Trst 5, 10, 11, 15, 48, 477, 545
Turjak 567

U
Udine → Videm
Ustje 11, 23, 526, **527–538**, 603, 650

V
Velike Žablje 15, 21, 23, 180, 311, 359, 513, 517, **539–552**, 570, 603
Verd pri Vrhniki 20
Videm 92, 117, 127, 264, 381
Vipava 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 26, 28, 34, 38, 54, 87, 101, 113, 120, 123, 144, 186, 191, 192, 194, 196, 205, 222, 251, 254, 274, 285, 288, 325, 328, 334, 337, 377, 378, 382, 384, 391, 397, 400, 404, 405, 406, 419, 423, 434, 435, 450, 454, 460, 493, **553–600**, 602, 642, 643, 646, 647, 651, 653, 684, 655, 678, 679, 682, 683
Vipavski Križ 7, 9, 10, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 28, 34, 137, 138, 175, 281, 285, 311, 349, 527, **601–638**
Višnje 143, **639**
Vitovlje 14, 159
Vittorio Veneto 226
Vodice 151, **640–641**
Vogrsko 8
Vrh nad Želimljami 20
Vrhpolje 8, 14, 17, 19, 20, 21, 23, 194, 454, 542, 556, 565, **642–663**
Vrtojba 123, 262
Vrtovin 13, 17, 19, 242, 312, **664–676**

Z
Zagrič 260
Zagriž 274
Zavino 545, **677**
Zemono 15, 21, 194, 566, 570, 652, **678–681**

Ž
Žagolič **682**
Žalec 40, 104, 114, 147, 148, 179, 264, 322, 340, 381, 457, 647, 668
Žapuže 14, 16, 20, 27, 274, **683–688**

Ikonografsko kazalo

Polkrepko natisnjene številke strani opozarjajo na patrocinije cerkva in kapel.

A

Abrahamovo darovanje Izaka 125
Sv. Agata 264, 314
Sv. Ahacij **118**, 119, 159, 160, 165, 395
Sv. Alojzij Gonzaga 32, 37, 92, 116, 117, 147, 148, 165, 188, 226, 341, 489, 490, 562, 608, **619**, 646, 651, 668
Ambitio → Častihlepnost
Sv. Ambrož 280
Sv. Ana 18, **87**, **88**, 91, 92, 117, 126, 127, 314, 325, 422, 516, 517, 561, **573**, 613, **617**
  Sv. Ana uči Marijo brati 33, 36, 94, 116, 168, 225, 226, 280, 328, 489, 617
Sv. Andrej **21**, 34, **222**, 225, 226, 323, 338, 507, 529, 665, 668
  Poveličanje sv. Andreja 224
Angel varuh 37, 213, 226, 253, **337**, 338, 340, 341, 342, **435**, 608
Bl. Anton Martin Slomšek 125, 367, 457, 465
Sv. Anton Padovanski **26**, 28, 32, **37**, 40, 151, 163, 215, 224, 226, 269, 284, 297, 315, 325, 327, 330, 354, 355, 357, 358, 399, 422, 448, 478, 507, 542, 561, **569**, **570**, 607, **609**, 610, 613, 615, 616
Sv. Anton Puščavnik **20**, 148, 212, 214, 229, 300, 339, 456, 457
Sv. Apolonija 175, 178, 180, 395, 517
Apostoli 395, 560, 603
Sv. Avguštin 541

B

Sv. Barbara 20, 22, 28, 32, 91, 167, 178, 180, 198, 199, 226, 282, 341, 380, 395, 517, **527**, 529, 556, 560, **577**
Sv. Barnaba 513
Bl. Bernard Korleonski 616
Bl. Bernard Offidski 616
Sv. Bernardka Soubirous 99, 122, 215
Sv. birma 339
Sv. Blaž 244, 312, 539
  Sv. Blaž zavetnik s plaščem 542
Bog Oče 91, 162, 243, 263, 280, 380, 399, 447, 488, 516, 560, 606, 612, 667, 670
  Božje oko 122, 284, 475, 489, 542, 606, 613, 614, 677
Sv. Bogomir → Sv. Gotfrid
Sv. Bonaventura 31, 613, 614
Sv. Boštjan 32, 33, 92, 229, 282, 312, 399, **450**, 514, 516, 517, 553, 647
Božji grob 23, 92, **221**, **230**, **297**, **300**, 352, 396, 490, 561, 603, 607, 647, 650
Bronasta kača 213
Sv. Bruno 352, 353, 354

C

Caritas → Ljubezen
Sv. Cecilija 340, 506
Cerkev (*Ecclesia*) 606
Sv. Ciril in Metod **101**, 103, 104, 125, 147,

165, 213, 269, 287, 466, 491, 506, 507, 530
Sv. Cita 165

Č
Častihlepnost (***Ambitio***) 559

D
Sv. Damijan → Sv. Kozma in Damijan
Danijel 125, 395, **454**, 457
Danijel v levnjaku 457
David 117, 125, 202, 340, 395, 456, 516, 541
Prerok Natan pred kraljem Davidom 616
Devica Marija → Marija
Sv. Dominik 164, 399, 457, 561
Sv. Dominik Savio 147
Sv. Donat **474**, 476, 488
Sv. Doroteja 20, 395, 650
Sv. Družina 31, 91, 124, 138, 201, 202, 215, 263, 265, 270, 271, 287, **437**, 438, 490, 562, 564, 606, 616, 646
Beg v Egipt 22, 125, 138, 336, 516, 541, 607
Sv. Duh 36, 40, 89, 106, 116, 146, 162, 178, 214, 225, 253, 263, 270, 280, 281, 300, 354, **377**, 380, **381**, 394, 420, 456, 476, 506, 516, 529, 560, 561, 613, 614, 645, 670
Binkošti 284

E
Ecclesia → Cerkev
Sv. Egidij 120, 325, 328
Sv. Elija 144, 399, 456
Sv. Elizabeta 31
Evharistija → Sv. Rešnje telo
Sv. Evrozija 488
Sv. Evstahij 328
Ezekijel 395

F
Sv. Fabijan 282, 516, 553
Sv. Fabricij 104
Sv. Felicijan → Sv. Primož in Felicijan
Sv. Feliks Kantališki 616
Sv. Fidelis iz Sigmaringena 616
Fides → Vera
Sv. Filip 358, 395
Sv. Filip pokliče Natanaela 506
Sv. Florencij 165
Sv. Florijan 36, 40, 117, 138, 151, 198, 199, 224, 225, 226, 229, 244, 284, 327, 330, 338, 354, 355, 379, 381, 382, 437, 447, 457, 489, 490, **539**, 541, 542, 543, **545**, 553, 562, 572, 647
Fortitudo → Moč
Sv. Fortunat → Sv. Mohor in Fortunat
Sv. Frančišek Asiški 29, 31, 32, 36, 39, 163, 300, 315, 341, 395, 399, 542, 561, **609**, **610**, 613, 615, 616, 668
Sv. Frančišek sprejema porcijunkulski odpustek 612
Stigmatizacija sv. Frančiška 614
Sv. Frančišek Ksaver 32, 43, 147, 178, 224, **297**, 299, 301, 354, **468**, 542
Friderik Baraga 125

G
Sv. Gabrijel 395, 516
Sv. Gervazij in Protazij 280
Sv. Gotard **297**
Sv. Gotfrid 422
Sv. Gregor 312

H
Sv. Helena 214, 395
Sv. Hieronim **211**, **214**, 299, **325**, 327, 330, 331, 394, 447, 616

I
Sv. Ignacij Lojolski 32, 126
Iniuria → Krivičnost
Iniustitia → Nepravičnost
Iustitia → Pravičnost
Sv. Ivo **513**
Izaija 125, 395
Izgon iz raja 106
Izgubljeni sin
Vrnitev izgubljenega sina 354, 529
Sv. Izidor 286
Izvirni greh 40

J
Sv. Jakob ml. 90
Sv. Jakob st. 90, 225, 243, 358, 395, 399, 426, 463, 465, 489, 603
Sv. Janez Evangelist 17, 20, 125, 126, 199, 232, 244, 300, 354, 357, 380, 396, 399, 446, 490, **527**, **530**, 531, 560, 613, 646, 650, 653, 654, 685
Simbol sv. Janeza 561
Sv. Janez in Pavel **164**, 178, 226, **445**, 447, 448
Sv. Janez Krstnik **14**, **17**, **26**, **28**, 29, 30, 31, 33, 115, 117, 166, 226, 269, 325, 396, **435**, **450**, 516, 667, 668
Pridiga sv. Janeza Krstnika v puščavi 31
Krst v Jordanu 31, 92, 125, 164, 214, 263, 328, 341, 530, 541, 562, 608, 652
Poveličanje sv. Janeza Krstnika 31
Sv. Janez Nepomuk 39, 116, 137, 138, 160, 164, 166, 177, 178, 180, 226, 284, **474**, 476, 478, 492, 531, 542, 556, 561, 565
Bl. Janez Pavel II. 401
Sv. Jedrt **377**, 380, **384**
Sv. Jernej 395
Mučeništvo sv. Jerneja 125, 570
Jezus → Kristus
Sv. Joahim 18, 126, 561
Sv. Jožef 22, 32, 33, 36, 94, 116, 117, 120, 126, 147, 151, 163, 201, 204, 214, 225, 226, 229, 262, 264, 265, 269, 280, 286, 287, 300, 336, 340, 381, 422, 425, **437**, 438, 439, 466, 489, 507, 516, 517, 543, **546**, 556, **563**, 603, 607, 608, 616, 646, 647, 653
Sen sv. Jožefa 125
Smrt sv. Jožefa 22, 32, 264, 561, 607, 616
Sv. Jožef iz Leonisse 616
Juda Iškarijot
Judežev poljub 489
Sv. Juda Tadej 646
Sv. Jurij **13**, **16**, **26**, **34**, 36, 37, 40, **57**, **87**, 88, 92, 199, 229, 315, 467, 489, 507, 607
Sv. Just 165, **241**, **242**, **527**, 529, 530, **531**, **650**
Poveličanje sv. Justa 529

K
Sv. Kancij 354
Sv. Kancijan **242**, **352**, 354
Sv. Kancijanila 354
Sv. Karel Boromejski 163, **224**
Sv. Katarina Aleksandrijska 20, 178, 199, **261**, 262, 282, 315, 395, **449**, **450**, 485, 489
Sv. Katarina Sienska 164, 178, 354, 358
Sv. Klara Asiška 457, 613, 615
Sv. Kozma in Damijan **14**, 18, 33, 165, 200, **312**, 314, 315, **391**, **396**, **397**, 398, 399, **403**, **404**
Kreposti
kardinalne kreposti 559
teološke kreposti 31, 125, 164, 270, 475, 606, 666
Sv. Krescencija 162
Sv. Krispin 612
Kristus 17, 20, 244, 380, 395, 457, 489, 490, 655
Agnus Dei → Jagnje božje
Arma Christi → Orodja Kristusovega mučeništva
Bičanje 232, 561, 606, 613, 651
Dobri pastir 263, 434, 466, 565, 646
Dvanajstletni Jezus v templju 163, 299
Ecce Homo 606
Evharistični Kristus 280, 561
Govor na gori 354
Ime Jezusovo 556, 560
Jagnje božje 31, 119, 213, 506, 606, 666
Jezus in stotnik 506
Jezus otrok 224, 243
Jezus otrok z orodji mučeništva 507
Kristus čudodelnik 489
Kristus in Samarijanka 263, 506
Kristus, ki trka na vrata 265
Kristus Kralj 244, 435, 436, 646
Kristus na Oljski gori 232, 561, 606, 651
Kristus nese križ 465, 606
Kristus Odrešenik 262, 603, 616
Kristus pade pod križem 561
Kristus pred velikim duhovnikom 465
Kristus Sodnik 20, 201
Kristus Trpin 614

Kristus z nejevernim Tomažem 20, 507
Kristus z ranjeno ramo 476
Kristusov monogram 36, 43, 87, 99, 103, 113, 116, 122, 138, 152, 158, 164, 178, 189, 191, 192, 196, 198, 199, 211, 214, 221, 229, 261, 283, 307, 321, 323, 329, 349, 397, 399, 422, 476, 485, 492, 504, 513, 516, 554, 560, 567, 607, 608, 609, 613, 614, 639, 642, 646
Kristusov pasijon → Pasijon
Kristusova rešnja kri 650
Kristusovo trpljenje → Pasijon
Križani 17, 30, 32, 37, 40, 43, 91, 92, 103, 107, 108, 116, 117, 121, 122, 126, 127, 138, 147, 149, 150, 151, 164, 166, 168, 179, 191, 199, 200, 214, 215, 224, 225, 226, 227, 231, 232, 250, 251, 253, 254, 264, 271, 275, 281, 300, 301, 303, 315, 322, 323, 331, 340, 341, 342, 355, 357, 369, 380, 396, 400, 401, 420, 421, 457, 458, 459, 466, 467, 488, 490, 491, 492, 507, 508, 517, 529, 530, 532, 542, 543, 544, 545, 560, 561, 563, 565, 603, 606, 607, 608, 609, 613, 614, 616, 618, 639, 641, 642, 646, 647, 650, 651, 652, 667, 668, 682
Križanje 17, 20, 41, 149, 166, 202, 231, 232, 307, 355, 396, 398, 465, 485, 492, 542, 563, 608, 649, 651, 654, 685
Križev pot 22, 23, 33, 37, 40, 91, 103, 106, 116, 126, 127, 147, 164, 178, 188, 199, 214, 226, 229, **254**, 264, 280, 284, 286, 300, 315, 322, 340, 355, 357, 381, 396, 422, 438, 448, 457, 476, 490, 507, 517, 530, 542, 561, 614, 646, 667, 669, 685
Kronanje s trnjem 232, 561, 606
Krst v Jordanu 31, 92, 125, 164, 214, 263, 328, 341, 530, 541, 562, 608, 652
Mrtvi Kristus 92, 226, 230, 301, 490, 607
Noli me tangere 126, 570
Objokovanje 231
Obrezovanje 125
Orodja Kristusovega mučeništva 20, 149, 163, 201, 254, 605
Oznanjenje pastirjem 125
Pasijon 20, 232, **308**
Poklon pastirjev 37, 289
Predstavitev v templju 147
Pustite male k meni 162, 166
Rojstvo 22, 280, 289, 336, 422
Simon iz Cirene pomaga Jezusu nositi križ 465
Snemanje s križa 231, 465
Spremenjenje na gori Tabor 125, 466
Srce Jezusovo 32, 33, 36, 43, 91, 94, 103, 116, 117, 126, 146, 147, 164, 167, 178, 191, 213, 214, 221, 225, 229, 244, 249, 265, 269, 280, 287, 300, 302, 331, 340, 349, 351, 357, 380, 396, 421, 436, 448, 458, 463, 466, 475, 476, 477, 490, 508, 517, 530, 532, 539, 542, 544, 560, 562, 566, 607, 614, 639, 646, 647, 653, 666, 667, 669, 682
Trpeči Kristus 93, 124, 166, 229, 685
Umivanje nog 263
Večerja v Emavsu 561
Vnebohod 563
Vstali Kristus 31, 37, 41, 94, 115, 147, 149, 162, 214, 226, 244, 284, 300, 301, 354, 399, 422, 489, 507, 529, 564, 565, 614, 645, 647
Zadnja večerja 299, 381, 422, 562, 616
Zasmehovanje Kristusa 465
Sv. Krištof 138, 288, 323
Krivica (*Iniuria*) 559
Sv. Križ **17**, **20**, 43, 120, 121, 126, 127, 229, **251**, **254**, 378, 463, 464, 556, 562, 565, 603, 605, 607, 618, 652
Najdenje sv. Križa 254, 606
Povišanje sv. Križa **602**, 606, **645**, **647**, **648**
Sv. krst 339

L

Laž (*Mendacium*) 559
Sv. Lenart **143**, **144**, 147, 148, 222, 224, 225
Leon XIII., papež 561
Sv. Leopold 163
Libido → Poželenje
Ljubezen (*Caritas*) 31, 125, 506, 559, 560
Sv. Lovrenc **14**, **17**, **18**, **20**, 115, 117, **200**, 201, **206**, **277**, **278**, 280, **281**, 282, 284, 299, 395, 488

Mučeništvo sv. Lovrenca 282
Bl. Lovrenc Brindiški 616
Sv. Lucija 147, 178, 314, 395, 473, **514**, 517
Sv. Ludvik Toulouški 31
Sv. Luka 125, 126, 354, 380, 399, 646
Simbol sv. Luke 561

M

Marija 19, 20, 31, 33, 40, 43, 87, 88, 91, 92, 94, 113, 116, 119, 120, 121, 127, 144, 151, 158, 166, 180, 189, 192, 201, 202, 203, 215, 232, 245, 249, 255, 264, 270, 275, 280, 283, 284, 302, 307, 315, 316, **321**, 323, 328, 342, 351, 352, 369, 380, 383, 392, 394, 396, 420, 448, 449, 458, 459, 466, **468**, 477, 490, 504, 507, 516, 517, 518, 530, 542, 545, 556, 560, 562, **573**, 603, 606, **609**, **610**, 618, 619, 647, 650, 651, 652, 654, 665, 671, 677, 682, 685
Brezmadežna 40, 107, 147, 148, 150, 164, 179, 199, 203, 216, 226, 231, 281, 284, 286, 302, 341, 380, 381, 382, 394, 400, 421, 467, 468, 490, 526, 529, 530, 542, 543, 562, 608, 613, 616, 646, 650, 651, 653, 678
Fatimska Marija 92, 178, 264, 383, 475, 518
Kamenjana Mati božja 615
Karmelska Mati božja 160
Lurška Marija 32, 99, 113, 121, 122, 127, 163, 175, 194, 215, 266, 287, 288, 300, 311, 316, 341, 349, 351, 439, 468, 485, 490, 491, 507, 508, 518, 544, 639, 640, 650, 653, 665, 682
Marija Čudodelne svetinje 343
Marija Grozdna 106
Marija Kraljica 149, 477, 615, 670
Marija Kraljica miru 226
Marija Kraljica z Detetom 17, 103, 113, 124, 225, 260, 354, 399, 447, 530, 544, 560, 561, 650, 667, 670, 677
Marija Pomagaj 448, 476
Marija Pomočnica 117, 288, 302, 608, 613
Marija Pomočnica kristjanov 165
Marija Priprošnjica 608, 616
Marija Roža skrivnostna 438
Marija Sedem žalosti 298
Marija Snežna **221**, **227**, 229, 231
Marija Tolažnica žalostnih **123**, 125, 126, **255**
Marija z Otrokom 16, 17, 22, 23, 30, 91, 99, 103, 107, 116, 120, 126, 150, 191, 201, 225, 227, 264, 269, 274, 284, 288, 314, 315, 340, 356, 358, 367, 425, 438, 457, 466, 475, 476, 489, 490, 492, 514, 516, 570, 607, 614, 647, 667
Marija Zmagovalka 224, 614
Marijin monogram 36, 126, 165, 178, 228, 270, 316, 396, 399, 422, 476, 506, 526, 560, 613, 614, 667
Marijino ime **514**
Marijino kronanje 36, 37, 125, 177, 199, 213, 335, 382, 516, 541, 542, 606
Marijino vnebovzetje 20, 33, 36, 91, 124, 280, **281**, 289, 299, 392, 395, 506, 516, 559, **664**
Mati božja dobrega sveta 225, 275, 314
Medžugorska Marija 286, 652
Naša ljuba Gospa presvetega srca 466, 669
Obiskovanje 560
Oznanjenje 118, 124, 125, 147, 165, 328, 352, 395, 489, 516
Pietà 22, 106, 288, 299, 343, 439, 532, 608
Rožnovenska Mati božja 164, 214, 392, 395, 396, 448, 457, 603, 607, 609, 646
Srce Marijino 36, 116, 167, 213, 229, 244, 270, 300, 340, 351, 357, 396, 425, 467, 476, 562, 642, 646, 666, 678
Svetogorska Marija 122, 203, 204, 315, 316, 339, 369, 539, 667
Škapulirska Mati božja 165
Vnebovzeta 117, 328, 645, 667
Žalostna Mati božja 41, 163, 164, 229, 280, 288, 298, 508, 532, 606, 685
Sv. Marija Goretti 147
Sv. Marija Magdalena 117, 150, 224, 226, 300, **334**, 341, 352, 354, 395, 541, 606, 613
Noli me tangere 126, 570
Sv. Marija Magdalena de' Pazzi 226

Sv. Marjeta Antiohijska **14**, 32, 88, **186**, 188, 212, **378**, 379, 380, 381, 395, 420, 421, 422, **473**, **474**, 476, 529
Sv. Marjeta Kortonska 117, 224, 226, 616
Sv. Marjeta Marija Alacoque 37
Sv. Marko 33, 125, 126, **158**, 177, 178, 180, 284, 314, 354, 380, 399, **553**, 646
Simbol sv. Marka 561
Sv. Martin **14**, **16**, **20**, 106, **211**, **261**, **321**, 322, 435, 466, **683**, 684, 685
Sv. Martin deli plašč 37, 104, 106, 213, 685
Sv. mašniško posvečenje 37, 339
Sv. Matej 125, 126, 354, 380, 399, 646
Simbol sv. Mateja 561
Mati božja → Marija
Sv. Matija **14**, 200, 201, **486**, 487, 489, 490, 643, 649
Izvolitev sv. Matije 489
Sv. maziljenje 37, 339
Melkizedek 399
Mendacium → Laž
Sv. Metod → Sv. Ciril in Metod
Sv. Mihael **13**, **14**, **16**, **17**, **20**, 41, 91, **196**, **197**, 198, 199, **202**, **205**, 226, **261**, 262, 263, 264, 435, **463**, 464, 466, **504**
Sv. Miklavž **14**, 32, **113**, 114, 116, 117, **120**, 178, **328**, 330, 394, **434**, 504, 507, 529
Moč (*Fortitudo*) 559
Sv. Modest 159, 160, 162, 395
Sv. Mohor in Fortunat 213, **419**, 420, 421, **474**, 606
Mojzes 399, 456
Mojzes sprejema tabli postave 529
Mojzesovi tabli postave 164, 213, 264, 507
Mrtvaški ples 106

N

Najsvetejši zakrament → Sv. Rešnje telo
Sv. Natanael → Sv. Jernej
Nepravičnost (*Iniustitia*) 559
Sv. Neža 165, 253, 456, 457, 648
Sv. Nikolaj → Sv. Miklavž
Sv. Notburga 21, 214, 227, 355, 486, 488, 489

P

Sv. Pankracij **577**
Sv. Pavel **13**, 18, 36, 90, 92, 116, 177, 180, 199, 225, 244, 251, 254, 269, 315, **351**, **355**, 356, **357**, 380, 392, 394, 399, 446, 459, 507, 541, 560, 606, 648, **664**, **665**, 667, **668**, 669
Obglavljenje sv. Pavla 650
Spreobrnjenje sv. Pavla 356, 395
Pelikan z mladiči 57, 89, 213, 251, 339, 340
Pet čutov 570
Sv. Peter 16, 18, **19**, **20**, **21**, 36, 37, 90, 92, 116, 117, **175**, 177, 178, 180, **211**, 214, 225, 244, 251, 253, 269, 341, 357, 380, 391, 399, 507, 529, 541, 560, 606, 651, 654, **683**, 684, **685**
Kristus se prikaže apostolu Petru 280
Poveličanje sv. Petra 177
Predaja ključev 214
Sv. pokora 37, 339
Poželenje (*Libido*) 559
Pravičnost (*Iustitia*) 559
Pregrehe 559
Sv. Primož in Felicijan **643**, 645, 646, **647**, 648
Mučeništvo sv. Primoža in Felicijana 613
Sv. Prot 354
Sv. Protazij → Sv. Gervazij in Protazij

R

Sv. Rafael s Tobijo 507, 562, 565
Sv. Rešnje telo 37, 92, 160, 164, 212, 213, 224, 262, 300, 339, 381, 397, 399, 506, 556, 603, 645, 648, 684
Sv. Rok 17, 28, 32, 33, 91, 229, 243, 282, 354, 378, 397, 399, 463, 464, 466, 467, 516, 541, 566

S

Sv. Sancirb → Sv. Servul
Sedem svobodnih umetnosti 570
Sedem zakramentov 339
Sv. Serafin iz Montegranara 616
Sv. Servul **421**, 422, **423**, **424**

Sv. Simon 447, 643, 646, 649
Sv. Simon Stock 165
Spes → Upanje
Sv. Stanislav Kostka 32, 286
Svobodne umetnosti → Sedem svobodnih umetnosti

Š

Sv. Štefan **21**, 152, 177, 178, 180, 199, 225, 395, 489, 490, 514, 517, **553**, **556**, 559, 562, **564**
  Poveličanje sv. Štefana 559, 561
  Kamenjanje sv. Štefana 177, 282, 559, 561
  Smrt sv. Štefana 559
  Sprejem sv. Štefana med diakone 559
Štirinajst priprošnjikov v sili 126
Štirje cerkveni očetje 125, 559, 561, 606, 607
Štirje elementi 570
Štirje evangelisti 37, 92, 125, 126, 162, 559, 606
  Simboli evangelistov 16, 103, 394, 475, 541, 612, 667
Štirje letni časi 570

T

Tabli postave → Mojzes
Sv. Teobald **513**, 517
Teodozij, cesar
Bitka z Evgenijem pri Mrzli reki 645
Sv. Terezija Avilska 243, 301, 488
Sv. Terezija Deteta Jezusa 33, 37, 116, 226, 286, 358, 541, 608
Sv. Tomaž 20, **504**, 506, 507
Sv. Trije kralji 447, **530**, 603, 607
  Pohod sv. treh kraljev 125
  Poklon sv. treh kraljev 22, 199, 281, 289, 447, 607, 616
Sv. Trojica 31, 34, 167, 225, 314, **334**, 335, 382, 394, 476, 541, 559, 613, 616

U

Upanje (*Spes*) 31, 125, 506, 559, 560
Sv. Urban 229, **277**, 280, 281, **285**, 286, 323, **422**, 423
Sv. Urh **221**, 222, 224, 225, 226
Sv. Uršula 214

V

Sv. Valentin 199, 200, **241**, 242, 244, 254, 282, 284, 612, 613
Vera (*Fides*) 125, 476, 506, 560, 561, 606
Verne duše v vicah 396, 475, 562, 651
Sv. Veronika 232, 561
  Veronikin prt (*Vera Icon*) 605
Sv. Vid **14**, 120, **159**, 160, 161, 165, **166**, **168**, **242**, **391**, **392**, 394, 395, 396, **400**, **401**, 448
  Mučeništvo sv. Vida 162, 394
  Poveličanje sv. Vida 395
Sv. Vilibald 513
Sv. Vincenc Ferrerski 542
Sv. Vincencij Saragoški 106
Vsi svetniki 22, 126, **137**, **138**, 314, **337**, 613

Z

Sv. Zaharija
  Angel napove Zahariji rojstvo sina 31
Sv. Zeno 514

Viri

AOA: Arhiv občine Ajdovščina.

APG: Arhiv Pilonove galerije, Ajdovščina.

ASAG: Zgodovinski arhiv nadškofije Gorica (Archivio storico, Arcidiozesi di Gorizia).

ASG: Državni arhiv Gorica (Archivio di Stato di Gorizia).

AST: Državni arhiv Trst (Archivio di Stato di Trieste).

PANG: Pokrajinski arhiv Nova Gorica.

StLA: Štajerski deželni arhiv Gradec (Steiermärkisches Landesarchiv Graz).

ŽA: Župnijski arhiv. Arhivi župnij Col, Črniče, Goče, Lokavec, Otlica, Podnanos, Vipava.

* * *

Ajdovščina – urbanistični načrt 1972: AOA, Ajdovščina – urbanistični načrt. Opredelitev območij, Urbanistični inštitut RS, 1972.

Analiza variant 2008: AOA, Analiza variant razvoja matične osnovne šole Danila Lokarja v Ajdovščini, 2008.

Cevčevi zapiski: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, terenski zapiski Emilijana Cevca.

Dispozicijski načrt 1975: AOA, Dispozicijski načrt Ribnik – Ajdovščina, 1975.

Franciscejski kataster za Kranjsko: Arhiv Republike Slovenije, fond AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko.

Franciscejski kataster za Primorsko: Arhiv Republike Slovenije, fond AS 179, Franciscejski kataster za Primorsko.

Grad Trilek 1999: Grad Trilek, arheološki krožek Osnovne šole Col (mentor Lucijan Trošt), 1999.

Gradivo ZVKD NG: Gradivo Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica.

Gradivo ZZB NOB: Gradivo Zveze združenj borcev narodnoosvobodilnega boja Ajdovščina.

Gvardjančič 1951/52 a: AOA, Analitičen elaborat urbanistične prenove Ajdovščine, Božidar Gvardjančič, 1951/52.

Gvardjančič 1951/52 b: AOA, Idejni urbanistični načrt Ajdovščine, Božidar Gvardjančič, 1951/1952.

Idejna zasnova 2011: AOA, Idejna zasnova programske in strukturne prenove "Hotela" na Predmeji. Valorizacija in preveritev idej, 2011.

Janežič 1961: APG, Zapuščina Svetozarja Križaja, Zazidalni načrt Ajdovščine (severovzhodni del), Slovenija Projekt, projektant Janežič, 1961.

Jožefinski vojaški zemljevid: Kriegsarchiv Wien, Josephinische Landesaufnahme 1763–1787. Objavljeno kot: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 / Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien*, 3, Ljubljana 1997.

Jurgec-Gurnick 2012: Vrhpolje pri Vipavi – cerkev sv. Križa, konservatorski načrt, Nataša Jurgec-Gurnick, 2012.

Klemenčič 1990: AOA, Ajdovščina – historični razvoj naselja (oris), Bojan Klemenčič, 1990.

Kos 1973: AOA, Skupinska lokacijska dokumentacija št. AJD-S5/73. Stanovanjski bloki in otroški vrtec ob Hublju, Ajdovščina, Miha Kos, 1973.

Kronika župnije Črniče: ŽA Črniče, Kronika župnije sv. Vida v Črničah po 2. svetovni vojni.

Kronološki povzetek 1973–2004: ŽA Črniče, Kronološki povzetek nujnih, potrebnih ali le pomembnih izvedenih del pri župnišču in vseh cerkvah črniške župnije sv. Vida v Črničah v dolgem razdobju od leta 1973 do 31. julija 2004 v času župnikovanja Aleksandra Lestana v Črničah.

Kulturni spomeniki 1987: AOA, Kulturni spomeniki v občini Ajdovščina, ZVKD NG 1987.

Lokacijski preizkus 1981: AOA, Lokacijski preizkus z idejnimi zasnovami, 1981.

Načrt Ajdovščine 1962: APG, Zapuščina Svetozarja Križaja, Načrt Ajdovščine, Slovenija Projekt 1962.

Notae pro Chronica: Kapucinski samostan Vipavski Križ, Notae pro Chronica Sanctae Crucis.

Okvirni program 1968: AOA, Okvirni program mestnega centra Ajdovščine, 1968.

Porcia 1570: Arhiv republike Slovenije, mikrofilm 1087, Biblioteka v Udinah, Vizitacijski zapisnik 1570, št. 1096. Original hranjen v: Biblioteca Civica Vincenzo Joppi, Udine, Fondo Principale, ms. 1039, Bartholomeus comes Purliliarum, Visitatio apostolica facta per Reverendissimum et Illustrem Dominum Comitem Purliliarum et Brugnariae Abbatem Mosacensem cum potestate et auctoritate Pontifitij delegatum visitatorem in civitate et dioecesi Aquileiensi in statu Serenissimi Archiducis Caroli Austriaci, 1570.

Predovnik 1989: Župnijska cerkev sv. Matije na Slapu pri Vipavi, Katarina Katja Predovnik, 1989.

Premrl 2002–2003: Latinski napisi na Primorskem in drugod po Sloveniji, Božidar Premrl, 2002–2003.

Program obarvanja fasad 1979: AOA, Ajdovščina – Program obarvanja fasad objektov, ZVKD NG 1979.

Repič 1974: AOA, Dispozicijski načrt za jugovzhodno območje mesta Ajdovščina. Predlog programa – gradivo za razpravo, Katja Repič, 1974.

Repič 1975 a: AOA, Predlog spremembe urbanističnega načrta Ajdovščine, Katja Repič, 1975.

Repič 1975 b: AOA, Predlog spremembe urbanističnega načrta Ajdovščine za območji C2 + P5, Katja Repič, 1975.

Skupinska lokacija 1971: AOA, Skupinska lokacija Vilharjeva – sprememba, 1971.

Spomeniki, spominska obeležja 1982: Spomeniki, spominska obeležja in spominske plošče iz NOB v Občini Ajdovščina, ZVKD NG 1982.

Steletovi zapiski: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, terenski zapiski Franceta Steleta.

Strokovne osnove 1991: Strokovne osnove za ureditveni načrt za mesto Vipava z vidika varstva kulturne dediščine, ZVKD NG 1991.

Urbanistični načrt Ajdovščine 1972: AOA, Urbanistični načrt Ajdovščine. Grafična dokumentacija, 1972.

Velepič 1948: Ministrstvo za šolstvo, znanost, kulturo in šport, INDOK center, Gradivo za umetnostno topografijo Primorske, Cene Velepič, 1948.

Vipava 1980: Vipava – naravna in kulturna dediščina (spomeniškovarstveni elaborat), ZVKD NG 1980.

Zazidalni načrt Ajdovščine: APG, Zapuščina Svetozarja Križaja, Zazidalni načrt Ajdovščine (severovzhodni del), Slovenija Projekt.

Zazidalni načrt Ribnik 1988: AOA, Zazidalni načrt Ribnik S8 II, Prometna ureditev – idejni projekt, 1988.

Literatura

ADAMIČ 2000: France ADAMIČ, Rihard Dolenc. Ob 150-letnici rojstva, ***Rast***, 11/1, 2000, str. 112.

Ajdovščina 1997: *Ajdovščina – srce zgornje Vipavske doline* (ur. Zdenka Žigon Lulik), Ajdovščina 1997.

ALBREHT 1999: Ivan ALBREHT, *Osnutek zgodovine ajdovske župnije in cerkve. Ob tristoletnici Kussovih oltarjev*, Ajdovščina 1999.

ANDJELIČ 2004: Svetlana ANDJELIČ, Nema pričevanja preteklosti. Ajdovščina. Znamenja kot spomin, zahvala ali opravičilo, ***Goriška***, 6, 2004, str. 6.

Angelska gora 2001: ***Angelska gora*** (ur. Roman Kovač), Lokavec 2001.

ANTONELLO 1997: Andrea ANTONELLO, Janez Mihael Lichtenreiter od fresk na Gočah (1759) do naročil goriških uršulink, *Baročni slikarji Lichtenreiterji*, Ljubljana-Gorica 1997, str. 9–10.

Arheološka najdišča 1975: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975.

Arhitektura 17. stoletja 2000: *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem. Obdobje med pozno renesanso in zrelim barokom*, Ljubljana 2000.

ATTEMS 1994: Carlo Michele d'ATTEMS, *Atti delle visite pastorali negli archidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia / Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije / Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz. 1750–1759* (ur. Franc Kralj, Luigi Tavano), Gorizia 1994.

ATTEMS 2000: Carlo Michele d'ATTEMS, ***Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino*** *e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia / Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije / Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz. 1762–1773* (ur. Franc Kralj, Luigi Tavano), Gorizia 2000.

BAJEC 1874: Jožef BAJEC, Iz Podkraja nad Vipavo, ***Novice gospodarske, obertnijske in narodske***, 32, 1874, str. 176.

BALIČ 1906: Josip BALIČ, Odgovor gosp. Kutinu, ali pojasnila na pojasnila, ***Gorica***, 7. 4. 1906, str. 1.

BEDNAŘIK 1932: Rado BEDNAŘIK, *Goriška in tržaška pokrajina v besedi in podobi*, Gorica 1932.

BENEDIK 1994: Metod BENEDIK, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca, ***Acta ecclesiastica Sloveniae***, 16, 1994, str. 9–64.

BERNIK 2004: Stane BERNIK, *Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja / Slovene Architecture of the Twentieth Century*, Ljubljana 2004.

Bitka pri Mrzli reki 2012: *Bitka pri Mrzli reki – razsežnosti in pomen izjemnega zgodovinskega dogodka. **Zbornik prispevkov***, Vrhpolje 2012 (dostopno tudi na http://teodozij.si/simpozij/datoteke/zbornikSimpozija.pdf).

BIZJAK, ŠKULJ 1985: Milko BIZJAK, Edo ŠKULJ, ***Orgle na Slovenskem***, Ljubljana 1985.

BLAŽKO 2005: Boris BLAŽKO, Čibejeva kronika kot kazalo za preučevanje zgodovine Lokavca in Gore, v: Edmund Čibej, ***Zbrani spisi*** (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2005, str. 27–59.

BLAŽKO 2011: Nada BLAŽKO, ***Vipavska pritrkava***, Ajdovščina 2011 (s. p.).

BOGATAJ 2007: Pavel BOGATAJ, *Stoletja pod mojo streho. 500-letnica prve omembe cerkve sv. Janeza Krstnika v Ajdovščini*, Ajdovščina 2007.

BRATINA 2002: Pavel BRATINA, *Cerkve župnije sv. Mihaela v Kamnjah na Vipavskem*, Kamnje 2002.

BRATINA 2005: Pavel BRATINA, *Kamnje – 422 let glagolskega napisa*, Kamnje 2005.

BRATOŽ 1994: Rajko BRATOŽ, *Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev*, Ljubljana 1994 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 12).

BRECELJ 1977: Marijan BRECELJ, Dejak Henrik, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 1, Gorica 1974–1981 (4. snopič 1977), str. 262–263.

BRECELJ 1983: Matjaž BRECELJ, *Clemente Costatino Del Neri*, Ljubljana 1983 (tipkopis diplomske naloge).

BRECELJ 1985: Marijan BRECELJ, *Pilonova galerija v Ajdovščini*, Ljubljana 1985.

BRECELJ 2001: Matjaž BRECELJ, Clemente Costatino Del Neri, *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, 28, 2001, str. 447–464.

CEVC 1952: Emilijan CEVC, Umetnostnozgodovinski spomeniki – važen del turistične posesti Slovenskega Primorja, *Slovensko Primorje v luči turizma*, Ljubljana 1952, str. 233–244.

CEVC 1957: Emilijan CEVC, Goriška v slovenski umetnostni preteklosti, *Goriški zbornik. 1947–1957*, Nova Gorica 1957, str. 30–42.

CEVC 1963: Emilijan CEVC, *Srednjeveška plastika na Slovenskem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja*, Ljubljana 1963.

CEVC 1964: Emilijan CEVC, Poznogotski stavbenik Jurko iz Loke (Jurko Maurer ali Jurko Streit?), ***Loški razgledi***, 11, 1964, str. 50–61.

CEVC 1966: Emilijan CEVC, ***Slovenska umetnost***, Ljubljana 1966.

CEVC 1967: Emilijan CEVC, ***Gotsko kiparstvo***, Ljubljana 1967 (Ars Sloveniae).

CEVC 1968: Emilijan CEVC, Slikarstvo 17. stoletja, *Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem*, 1, Ljubljana 1968, str. 39–71.

CEVC 1970: Emilijan CEVC, ***Poznogotska plastika na Slovenskem***, Ljubljana 1970.

CEVC 1973: Emilijan CEVC, ***Gotska plastika na Slovenskem***, Ljubljana 1973.

CEVC 1981: Emilijan CEVC, ***Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom***, Ljubljana 1981.

CEVC 1988: Emilijan CEVC, Arte medioevale nell'Alto Isontino, nel Collio e nella valle del Vipacco, ***La*** *cultura slovena nel Litorale. Atti del seminario di studio dell'Istituto di storia sociale e religiosa di* ***Gorizia, ottobre-novembre 1986***, Gorizia 1988, str. 53–101.

CEVC 1990: Emilijan CEVC, O Frančiškovih svetiščih in podobah na Slovenskem, v: Jože Kokalj, *Frančišek* ***Ksaver, Ignacijev prijatelj***, Ljubljana 1990, str. 131–183.

CEVC 1992: Emilijan CEVC, Lichtenreit, *Enciklopedija Slovenije*, 6, Ljubljana 1992, str. 170–171.

CEVC 1995: Emilijan CEVC, Podnanos. Umetnostni Spomeniki, *Enciklopedija Slovenije*, 9, Ljubljana 1995, str. 18–19.

CEVC 2000: Anica CEVC, *Valentin Metzinger 1699/1759. Življenje in delo baročnega slikarja*, Ljubljana 2000.

CEVC 2005: Emilijan CEVC, Predromanski pletenini iz Batuj, *Batuje. Izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva o vasi Batuje*, Nova Gorica 2005 (Berila, 8), str. 102–107.

CEVC, KASTELIC, PAK 1987: Emilijan CEVC, Jože KASTELIC, Mirko PAK, Ajdovščina, *Enciklopedija Slovenije*, 1, Ljubljana 1987, str. 28–29.

CIGALE 1997: Marija CIGALE, ***Janko Premrl - primorski junak Vojko***, Ljubljana 1997.

CIGOJ 2008: Tanja CIGOJ, *Sprehod skozi stoletje ustvarjalnosti*, Ajdovščina 2008.

COTIČ, ENGELSBERGER, KEMR 1984: Marko COTIČ, Dušan ENGELSBERGER, Andrej KEMR, Dom upokojencev v Ajdovščini, ***Sinteza***, 65–68, 1984, str. 131–135.

CRNICA 1999: Slavica CRNICA, Poklonili se bodo uglednemu rojaku, *Delo*, 12. 11. 1999, str. 7.

CUNOLDI 2004: Annibel CUNOLDI, *Crocevia tra passato e futuro. Il castello Attems Santa Croce. Fotoinstallazioni nella sede del comune di Gorizia. Palazzo Attems Santa Croce*, Gorizia 2004.

CZOERNIG 1969: Carl von CZOERNIG, *Gorizia. "La Nizza austriaca". Il territorio di Gorizia e Gradisca*, Gorizia 1969.

ČERNE 2004: Peter ČERNE, *Moji kipi v cerkvi sv. Martina, Brje v Vipavski dolini*, Ljubljana 2004.

ČERNIGOJ 1999: Franc ČERNIGOJ, ***Znamenje na Gori***, Ajdovščina 1999.

ČERNIGOJ 2009: Franc ČERNIGOJ, Zmago Posega (1959–2009), *Gora. Časopis o Gori, Gorjankah in Gorjanih*, 13/4, 2009, str. 14–15.

ČERV 1985: Robert ČERV, Šmarje, ***Varstvo spomenikov***, 27, 1985, str. 351.

ČERV 1989 a: Robert ČERV, Col, grad Trilek, Ajdovščina, ***Varstvo spomenikov***, 31, 1989, str. 304.

ČERV 1989 b: Robert ČERV, Lokavec, ***Varstvo spomenikov***, 31, 1989, str. 139.

ČIBEJ 2005: Edmund ČIBEJ, ***Zbrani spisi*** (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2005.

ČOPIČ 1968: Venceslav ČOPIČ, Občina Ajdovščina, ***Krajevni leksikon Slovenije***, 1, Ljubljana 1968, str. 13–32.

DE GRASSI 1999: Massimo DE GRASSI, La scultura nell'Isontino in età barocca, *Gorizia barocca. Una città* ***italiana nell'impero degli Asburgo***, Gorizia 1999, str. 291–315.

Docomomo 2010: *Do.co.mo.mo Slovenija_100* (ur. Nataša Koselj), Ljubljana 2010 (= *AB. Arhitektov bilten*, 40/185–187, 2010).

DOLENC 1993: Damijana DOLENC, *Topografski popis umetnostnozgodovinskih sakralnih spomenikov v primorski župniji Goče*, Ljubljana 1993 (tipkopis diplomske naloge).

DOLENC 1994: Ervin DOLENC, *Senožeče. Skupnost na prepihu*, Koper 1994 (Življenje na Krasu, 2).

Društva 2011: Društva in popotniki pod streho, ***Ajdovske novice***, 17. 5. 2011, str. 3.

Dva vesela dneva 1866: Dva vesela dneva v Podkraju, *Zgodnja Danica. Katoliški cerkveni list*, 19, 1866, str. 227–228.

EISENZOPF, VIDMAR 2004: Jana EISENZOPF, Luka VIDMAR, besedila o posameznih sakralnih objektih, ***Leksikon*** *cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 11: Dekanija Vipavska*, 1–2 (ur. Luka Vidmar), Celje 2004.

Farne spominske plošče 1995: *Farne spominske plošče*, 1, Ljubljana 1995.

FERENC 1977: Tone FERENC, "Kazenska akcija se je izrodila v vandalizem in ropanje." Italijanski viri o požigu Ustja pri Vipavi, *Borec. Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, 29, 1977, str. 679–687.

FISTER 1975: Peter FISTER, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*, Ljubljana 1975.

FISTER 1993: Peter FISTER, *Glosar arhitekturne tipologije*, Ljubljana 1993.

FORTUNAT-ČERNILOGAR, ROSA 1996: Damjana FORTUNAT-ČERNILOGAR, Jurij ROSA, Zgodovinska in tehnična dediščina kraja, *Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*, Nova Gorica 1996, str. 193–199.

FOSCAN, VECCHIET 1985: Luigi FOSCAN, Erwin VECCHIET, *I castelli del carso medioevale*, Trieste 1985.

FOSCAN, VECCHIET 2001: Luigi FOSCAN, Erwin VECCHIET, *I castelli della Carsia Giulia. 2: I castelli della Carsia Orientale*, Trieste 2001.

FRELIH 2003: Marko FRELIH, *Logatec – Longaticum in rimski obrambni sistem Claustra Alpium Iuliarum. S prispevkom o bitki pri reki Frigidus (Soča) leta 394*, Logatec 2003.

Gaberje je lepa vas 2007: *Gaberje je lepa vas, je Vipavski v okras* (ur. Dragica Ukmar Kodelja), Koper 2007.

GEROMET, ALBERTI 1999: Giorgio GEROMET, Renata ALBERTI, *Gorizia 1001–2001. Nobilità della contea. Palazzi, castelli e ville a Gorizia, in Fiuli e in Slovenia. 80 famiglie di sangue blu*, 1, Monfalcone 1999.

GOLEC 2000: Boris GOLEC, Nastanek in razvoj slovenskih meščanskih naselij – naslednikov protiturškega tabora, *Zgodovinski časopis*, 54, 2000, str. 369–393.

GOLEC 2007: Boris GOLEC, Meščanska naselja Vipavske in njihove posebnosti do konca fevdalne dobe, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 55, 2007, str. 201–229.

GRABRIJAN 1860: Jurij GRABRIJAN, Od orgel sploh, posebno pa od novih orgel v Ipavi, *Novice gospodarske, obertnijske in narodske*, 18, 1860, str. 226–227.

HABIČ, FERENC 1993: Peter HABIČ, Tone FERENC, Nanos, *Enciklopedija Slovenije*, 7, Ljubljana 1993, str. 284–285.

HAREJ 1988–1989: Zorko HAREJ, Kozmac pri Gojačah – prazgodovinsko in poznorimsko gradišče. Poročilo o arheološkem sondiranju leta 1986, *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, 15–16, 1988–1989, str. 3–16.

HAREJ 1990: Zorko HAREJ, Lokavec, *Varstvo spomenikov*, 32, 1990, str. 242–243.

HÖFLER 1981: Janez HÖFLER, Nekaj zgodovinskega gradiva k arhitekturi 17. stoletja na Slovenskem, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 17, 1981, str. 89–96.

HÖFLER 1985: Janez HÖFLER, *Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašc*, Ljubljana 1985.

HÖFLER 1993: Janez HÖFLER, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska 1: Oglejski patriarhat*, Ljubljana 1993.

HÖFLER 1995: Janez HÖFLER, Janez Ljubljanski, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 253–258.

HÖFLER 1997: Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 2: Primorska*, Ljubljana 1997.

HÖFLER 2000: Janez HÖFLER, Umetnostnozgodovinski profil Goriške v srednjem veku, *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, 27, 2000, str. 83–100.

HÖFLER 2001: Janez HÖFLER, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska. Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*, Nova Gorica 2001.

HRAUSKY, KOŽELJ 2010: Andrej HRAUSKY, Janez KOŽELJ, *Maks Fabiani. Dunaj, Ljubljana, Trst*, Ljubljana 2010.

HRAUSKY, KOŽELJ, PRELOVŠEK 1997: Andrej HRAUSKY, Janez KOŽELJ, Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikova Slovenija. Vodnik po arhitekturi*, Ljubljana 1997.

Hubelj 2007: *Hubelj, Ajdovščina in sosednji kraji v zgodovinskih zapisih od konca 15. stoletja do začetka 17. stoletja* (ur. Stanislav Bačar), Nova Gorica-Ajdovščina 2007.

Iz Ipavske doline 1869: Iz Ipavske doline, ***Novice gospodarske, obertnijske in narodske***, 27, 1869, str. 416.

JAKI MOZETIČ 1995: Barbara JAKI MOZETIČ, *Vtis obilja. Štukatura 17. stoletja v Sloveniji*, Ljubljana 1995.

JAKIČ 1997: Ivan JAKIČ, *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*, Ljubljana 1997.

JAZBEC 2004: Andrej JAZBEC, Restavratorski poseg v cerkvi sv. Vida v Podnanosu, ***Kras***, 63, 2004, str. 22–23.

JAZBEC 2005: Andrej JAZBEC, Stenske poslikave v cerkvi sv. Vida v Podnanosu, *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2006*, Gorica 2005, str. 83–86.

JEJČIČ 2004: Danilo JEJČIČ, Nastanek in delovanje Pilonove galerije, ***Trideset let Pilonove Galerije Ajdovščina***, Ajdovščina 2004, str. 44–48.

JEVNIKAR 1986: Martin JEVNIKAR, Raspet Jakob, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3, Gorica 1986–1989 (12. snopič 1986), str. 139–140.

JEVNIKAR 1987: Martin JEVNIKAR, Repič Alojzij, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3, Gorica 1986–1989 (13. snopič 1987), str. 196.

JEVNIKAR 1992: Martin JEVNIKAR, Radoslava Premrl: Moj brat Janko - Vojko, ***Mladika***, 36/9, 1992, str. 222–223.

Jožef Tominc 1967: *Jožef Tominc. 1790–1866*, Ljubljana 1967.

KAJFEŽ 1997: Tomislav KAJFEŽ, Egipčanski starini na vipavski burji. Kulturna dediščina, ***Gea***, 7/12, 1997, str. 9.

Kamnita spirala 2005: ***Kamnita spirala***, Ljubljana 2005.

KAVČIČ 2007: Janez KAVČIČ, Spomin na mojstra mozaikov, ***Komunitator***, 7, 2007, str. 37–38.

KEMPERL 2004: Metoda KEMPERL, besedila o posameznih sakralnih objektih, *Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 11: Dekanija Vipavska*, 1–2 (ur. Luka Vidmar), Celje 2004.

KLINEC 1955: Rudolf KLINEC, *Marija v zgodovini Goriške*, Gorica 1955.

KOBAL 2001: Matej KOBAL, Misel prva, angel varuh moj … včeraj – danes – jutri cerkve na Angelski gori, *Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih. Ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj), Gora 2001, str. 266–267.

KOCIANČIČ 2005: Štefan KOCIANČIČ, Župnija Batuje, *Batuje. Izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva o vasi Batuje*, Nova Gorica 2005 (Berila, 8), str. 13–36.

KODRE 2001: Petra KODRE, Spomin na Matijo Vertovca, *Svet'ga Vida zgun*, 4/12, 2001, str. 3–5.

KOLOINI 1992: Borut KOLOINI, *Križ je bu enkrat mejstu. Življenje nekega kraja*, Vipavski Križ 1992.

KOMELJ 1965: Ivan KOMELJ, Utrdbena arhitektura 16. stoletja v Sloveniji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 7, 1965, str. 73–92.

KOMELJ 1973: Ivan KOMELJ, *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973.

KOMELJ 1983: Ivan KOMELJ, Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama, *Varstvo spomenikov*, 25, 1983, str. 13–32.

KOMELJ, ZADNIKAR 1955: Drago KOMELJ, Marijan ZADNIKAR, Dobravlje, *Varstvo spomenikov*, 5, 1955, str. 143–144.

KOREN 1990: Ivan KOREN, Sijoči Kristus po meri človeka na freskah kapelic, ki so ob postajah križevega pota, *Delo*, 23. 3. 1990, str. 10.

KORŠIČ 1985: Verena KORŠIČ, Pacassi, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 2, Gorica 1982–1985 (11. snopič 1985), str. 540.

KORŠIČ 1991: Verena KORŠIČ, Wolf Janez, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 4, Gorica 1990–1994 (17. snopič 1991), str. 314–315.

KORŠIČ-ZORN 1981: Verena KORŠIČ-ZORN, *Gorše na Primorskem* / *Gorše nella Venezia Giulia*, Gorica 1981.

KORŠIČ-ZORN 1988–1989: Verena KORŠIČ-ZORN, Janez Mihael Liechtenreitter (1705–1780). Drobci o slikarju in njegovem delu, *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, 15–16, 1988–1989, str. 161–167.

KORŠIČ-ZORN 1999: Verena KORŠIČ-ZORN, Šmarje. Umetnostni spomeniki, *Enciklopedija Slovenije*, 13, Ljubljana 1999, str. 64.

KOS 1903: Franc KOS, Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 13, 1903, str. 70–101.

KOS 1954: Milko KOS, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. 3: Urbarji Slovenskega Primorja*, 2, Ljubljana 1954 (Viri za zgodovino Slovencev, 3).

KOSELJ 1995: Nataša KOSELJ, *Arhitektura 60-ih let v Sloveniji*, Ljubljana 1995.

KOSI 1998: Miha KOSI, *Potujoči srednji vek*, Ljubljana 1998.

KOŠIR 1993: Fedja KOŠIR, ***Zamisel mesta***, Ljubljana 1993.

KRAGELJ 1992: Jožko KRAGELJ, *Župnija in cerkev sv. Ane v Batujah*, Batuje 1992 (Sakralni spomeniki Primorske, 7–7 a).

KRAGELJ 1995 a: Jožko KRAGELJ, Cerkev in župnija sv. Nikolaja v Budanjah, v: Jožko Kragelj, *Župnija Budanje*, Budanje 1995 (Sakralni spomeniki Primorske, 19–19 a), str. 1–55.

KRAGELJ 1995 b: Col. Kratka zgodovina župnije in opis cerkve sv. Lenarta. Ob stoletnici župnije in cerkve, v: Jožko Kragelj, *Cerkev na Colu*, Col 1995 (Sakralni spomeniki Primorske, 24–24 a), str. 1–46.

KRAGELJ 1995 c: Jožko KRAGELJ, Podružnična cerkev sv. Ahacija v Budanjah, v: Jožko Kragelj, *Župnija Budanje*, Budanje 1995 (Sakralni spomeniki Primorske, 19–19 a), str. 1–7 [= 57–63].

KRAGELJ 1995 d: Podružnična cerkev sv. Danijela v Sanaboru, v: Jožko Kragelj, *Cerkev na Colu*, Col 1995 (Sakralni spomeniki Primorske, 24–24 a), str. 1–12 [= 47–58].

KRAGELJ 1997 a: Jožko KRAGELJ, *Župnijska cerkev sv. Marjete v Podkraju. Ob stoletnici župnije*, Podkraj 1997 (Sakralni spomeniki Primorske, 124–124 a).

KRAGELJ 1997 b: Jožko KRAGELJ, *Podružnična cerkev sv. Duha v Podkraju*, v: Jožko Kragelj, *Župnijska cerkev sv. Marjete v Podkraju. Ob stoletnici župnije*, Podkraj 1997 (Sakralni spomeniki Primorske, 124–124 a), str. 1–12 [= 67–78].

KRAGELJ 1998: Jožko KRAGELJ, *Cerkev in župnija sv. Florijana v Velikih Žabljah*, Velike Žablje 1998 (Sakralni spomeniki Primorske, 191).

Krain 1904: Verhandlungsgegenstände aus der Zeit der Unterbrechung der regelmäßigen Sitzungen. Krain, ***Mitteilungen der K. K. Zentral-Komission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale***, 3. s., 10–11, 1904, stp. 303.

KRALJ 1978: Franc KRALJ, Grabrijan Jurij, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 1, Gorica 1974–1981 (5. snopič 1978), str. 460–461.

KRALJ, KRALJ 1993: Angel KRALJ, Franc KRALJ, *Kapucinski samostan s cerkvijo v Vipavskem Križu. 350-letnica* ***samostanske cerkve***, Ljubljana 1993.

KREČIČ 1984: Primož KREČIČ, *Življenje iz korenin*, Vrhpolje 1984.

KREČIČ 2009: Laura KREČIČ, *Župnijska cerkev svetega Primoža in Felicijana v Vrhpolju. Strnjen zgodovinski pregled ob blagoslovu del in peti obletnici praznovanja šagre 7. junija 2009*, Vrhpolje 2009 (zloženka).

KREČIČ 2010: Jernej KREČIČ, *Morfološka struktura Ajdovščine*, Maribor 2010 (tipkopis diplomske naloge).

KRESAL 1969: France KRESAL, Vloga in pomen tekstilne industrije v industrializaciji 19. stoletja na Slovenskem. Referat s simpozija o zgodovini industrije v 19. stoletju 10. oktobra 1968 v Gradcu, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 17/2, 1969, str. 85–91.

Križaj 1986: *Svetozar Križaj, arhitekt*, Ljubljana 1986 (s. p.).

LAH 1985: Avguštin LAH, *Od Vipavskih gričev do Goriških brd*, Ljubljana-Koper 1985.

LAMPE 1896: Frančišek LAMPE, Izprehod na Notranjsko, *Dom in svet*, 9, 1896, str. 574–576.

LAZARINI 2011: Franci LAZARINI, Prezbiterij župnijske cerkve v Vrhpolju. Pomembna priča cerkvene umetnosti 19. stoletja na Primorskem, ***Umetnostna kronika***, 31, 2011, str. 36–40.

LEBAN 2005: Ignac LEBAN, Kronika župnije Batuje, *Batuje. Izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva o vasi Batuje*, Nova Gorica 2005 (Berila, 8), str. 37–95.

LESTAN 2009: Aleksander LESTAN, *Župnija in dekanija sv. Vida v Črničah na Vipavskem*, Črniče 2009.

Letopis 2000: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, Ljubljana 2000.

Lichtenreiter 1996: *I Lichtenreiter nella Gorizia del Settecento* (ur. Andrea Antonello, Walter Klainscek), Gorizia 1996.

LIPOGLAVŠEK 1983: Marjana LIPOGLAVŠEK, Iluzionistično slikarstvo 18. stoletja na Slovenskem, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, n. v. 19, 1983, str. 15–47.

LIPOGLAVŠEK 1996: Marjana LIPOGLAVŠEK, *Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem*, Ljubljana 1996.

LISAC 1983: Ljubomir A. LISAC, Milena Lah Stibilj, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 2, Gorica 1982–1985 (9. snopič 1983), str. 234.

Listek 1875: Listek za raznoterosti. Na Verhpolji, *Zgodnja Danica. Katoliški cerkveni list*, 28, 1875, str. 384.

LJUBANOVIĆ 2011: Ivana LJUBANOVIĆ, Mladinski center in Hostel v Ajdovščini, *Hiše*, 66, 2011, str. 24–25.

LOSER 1930–1931: Vito LOSER, Appunti sulla scomparsa chiesa di S. Paolo in Vertovino di Val Vipacco, ***Archeografo Triestino***, 3. s., 16, 1930–1931, str. 420–426.

LOZAR ŠTAMCAR 1998: Maja LOZAR ŠTAMCAR, *Zakristijske omare v Sloveniji (17. in 18. stoletje)*, Ljubljana 1998 (tipkopis doktorske disertacije).

LOZAR ŠTAMCAR 2003: Maja LOZAR ŠTAMCAR, *Baročne zakristijske omare v Sloveniji*, Ljubljana 2003.

LUBEJ 2001: Uroš LUBEJ, Cerkev sv. Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu. Konservatorsko poročilo, ***Varstvo spomenikov***, 39, 2001, str. 62–83.

MAKAROVIČ 1981: Gorazd MAKAROVIČ, ***Slovenska ljudska umetnost***, Ljubljana 1981.

MARCHESETTI 1903: Carlo MARCHESETTI, ***I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia***, Trieste 1903.

MARTELANC 2010: Tanja MARTELANC, "Nel castello di S. Croce ...". Plemiški inventarji družine Attemsov Svetokriških v Državnem arhivu v Gorici, *Arhivi*, 33/1, 2010, str. 91–106.

MARTELANC 2011: Tanja MARTELANC, Ikonografija kapucinskega reda na Slovenskem v 18. stoletju, ***Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*** (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2011, str. 121–143 (elektronska izdaja, dostopna na http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAweI%3d&tabid=58).

MARUŠIČ 1994: Branko MARUŠIČ, ***Matija Vertovec, njegova doba in podoba***, Vipava-Ajdovščina-Nova Gorica 1994.

MARUŠIČ 1996: Branko MARUŠIČ, Podnanos (Št. Vid) v besedi in podobi, *Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*, Nova Gorica 1996, str. 5–12.

Mati Gora 2001: *Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih. Ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj), Gora 2001.

MATIČETOV 1951: Milko MATIČETOV, Primorski ljudski napisi, ***Primorski dnevnik***, 12. 8. 1951, str. 4.

Matiji Vrtovcu 1884: Matiji Vrtovcu v spomin, ***Ljubljanski zvon***, 4, 1884, str. 374–375.

MEDVEŠČEK 1904: Peter MEDVEŠČEK, *Opis Sv. Križa*, Gorica 1904.

MENAŠE 1994: Lev MENAŠE, *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994.

MESESNEL 1926: France MESESNEL, Sv. Štefan v Vipavi, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, 6, 1926, str. 60–64.

MESESNEL, ŽIGON 1986: France MESESNEL, Andreja ŽIGON, Janez Wolf 1825–1884. Življenje in delo, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, n. v. 22, 1986, str. 15–256.

MIKLAVČIČ PINTARIČ 2004: Magda MIKLAVČIČ PINTARIČ, besedila o posameznih sakralnih objektih, ***Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 11: Dekanija Vipavska***, 1–2 (ur. Luka Vidmar), Celje 2004.

MIKLAVČIČ PINTARIČ 2005: Magda MIKLAVČIČ PINTARIČ, besedila o posameznih sakralnih objektih, ***Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 9: Dekanija Šempeter*** (ur. Luka Vidmar), Celje 2005.

MIKUŽ 2005: Stanislav MIKUŽ, Trije spomeniki Edmundu Čibeju, v: Edmund Čibej, ***Zbrani spisi*** (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2005, str. 322–325.

MISLEJ, ČERNIGOJ 2008: Irene MISLEJ, Dušan ČERNIGOJ, *Veno Pilon. Poklon rojaku*, Ajdovščina 2008.

MLINARIČ 2001: Jože MLINARIČ, *Kartuzija Bistra*, Ljubljana 2001.

MOČNIK 1999: Tomaž MOČNIK, Nove orgle na Colu, *Ob desetletnici Škofijske orglarske delavnice* (ur. Edo Škulj), Maribor 1999, str. 81–82.

MOŽINA 1985: Boris MOŽINA, *Brje. Sončna vas vipavska. Ob 90-letnici Bralnega in pevskega društva*, Brje 1985.

MÜLLNER 1879: Alfons MÜLLNER, *Emona. Archaeologische Studien aus Krain*, Laibach 1879.

MUROVEC 1999: Barbara MUROVEC, Grafične predloge za skupino baročnih križevih potov, *Acta historiae artis Slovenica*, 4, 1999, str. 123–134.

MUROVEC 2006, Barbara MUROVEC, Baročna poslikava župnijske cerkve sv. Štefana v Vipavi, *Barok na Goriškem / Il Barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj), Nova Gorica-Ljubljana 2006, str. 449–460.

MUROVEC, SERAŽIN 2004: Barbara MUROVEC, Helena SERAŽIN, besedila o posameznih sakralnih objektih, *Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 11: Dekanija Vipavska*, 1–2 (ur. Luka Vidmar), Celje 2004.

MUŠIČ 1952: Marijan MUŠIČ, Vplivna področja med stilno arhitekturo in slovenskim ljudskim stavbarstvom v srednjem veku, *Slovenski etnograf*, 5, 1952, str. 54–69.

Naši dopisi 1875: Naši dopisi, *Novice gospodarske, obertnijske in narodske*, 33, 1875, str. 237.

Nekaj projektov 1954: Nekaj projektov in realizacij šol v LR Sloveniji, *Arhitekt*, 12/13, 1954, str. 49–62.

NEMEC 1977: Rafael NEMEC, Vrhpolje pri Vipavi, *Varstvo spomenikov*, 21, 1977, str. 369.

Nove orglje 1892: Nove orglje, *Zgodnja Danica. Katoliški cerkveni list*, 45, 1892, str. 156.

Novice 1894: Novice, *Novice gospodarske, obertnijske in narodske*, 52, 1894, str. 356.

OCVIRK 1966: Marjan OCVIRK, Kinodvorana v Ajdovščini, *Sinteza*, 1, 1966, str. 44–47.

Orehovica 1999: *Orehovica. 500 let*, Vipava 1999.

Ortaona 2001: *Ortaona – Vrtovin 1001–2001* (ur. Ivana Slamič), Vrtovin 2001.

OSMUK 1988: Nada OSMUK, Tabor nad Črničami, *Varstvo spomenikov*, 30, 1988, str. 273.

OSMUK 1991: Nada OSMUK, Podnanos – Tabor, *Varstvo spomenikov*, 33, 1991, str. 223–225.

OSMUK 1996: Nada OSMUK, Koliko je o starejši preteklosti Podnanosa (Šembida) in njegove bližnje okolice danes znanega arheologom, *Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*, Nova Gorica 1996, str. 38–40.

OSMUK 2006: Nada OSMUK, Lokavec – arheološko najdišče Gradec in Kovačišče, *Varstvo spomenikov*, 39–41, 2006, str. 93.

OSMUK, SVOLJŠAK, ŽBONA-TRKMAN 1994: Nada OSMUK, Drago SVOLJŠAK, Beatriče ŽBONA-TRKMAN, *Ajdovščina – Castra*, Ljubljana-Nova Gorica 1994.

Otmarjeva pot 2007*: Otmarjeva pot. Vodnik po planinsko-romarski poti od Podrage do Štjaka* (ur. Aljoša Rehar), Vipava 2007.

OTOREPEC 1995: Božo OTOREPEC, *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine). 1270–1405*, Ljubljana 1995.

PALJK 2002: Jurij PALJK, "Pravičen mož, zavezan cerkvi in narodu". V Križu na Vipavskem odkrili kip duhovnika Ivana Rejca, ***Novi glas***, 7/32, 2002, str. 1, 5.

PAVLICA 1991: Mateja PAVLICA, *Topografski popis sakralnih spomenikov zgodovine umetnosti v župniji sv. Urha*, Ljubljana 1991 (tipkopis diplomske naloge).

PAVLIN 1989: Andrejka PAVLIN, Kovk, Ajdovščina, ***Varstvo spomenikov***, 31, 1989, str. 274.

PAVLIN 2010: Vojko PAVLIN, Župnija sv. Petra v Šempetru pri Gorici od nastanka do druge polovice 18. stoletja, *Župnija Šempeter pri Gorici skozi stoletja* (ur. Mateja Poljšak Furlan), Šempeter pri Gorici 2010, str. 11–64.

PESKAR 1995: Robert PESKAR, Arhitektura pozne gotike v zahodni Sloveniji, ***Gotika v Sloveniji*** (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 92–94.

PESKAR 1996: Robert PESKAR, *Gotske stavbarske delavnice na območju nekdanje Goriške grofije (1460–1530)*, Ljubljana 1996 (tipkopis magistrske naloge).

PESKAR 1999: Robert PESKAR, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530) / Architettura gotica nel Goriziano. I "cantieri" (1460–1530)*, Nova Gorica 1999.

PETRIČ 1995: Franci PETRIČ, *Duša, le pojdi z mano. Božje poti na Slovenskem*, 2, Ljubljana 1995.

PETRIČ 1996: Franci PETRIČ, *Duša, le pojdi z mano. Božje poti na Slovenskem*, 3, Ljubljana 1996.

PETRIČ 1997: Franci PETRIČ, *Duša, le pojdi z mano. Božje poti na Slovenskem*, 4, Ljubljana 1997.

PETRIČ 2000: Franci PETRIČ, *Duša, le pojdi z mano. Božje poti na Slovenskem*, 5, Ljubljana 2000.

PETRU 1975 a: Sonja PETRU, Hrušica, *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, str. 122–123.

PETRU 1975 b: Sonja PETRU, Vipavski Križ, *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, str. 122.

PIRIH, KREČIČ, BERCE 2000: Vladimir PIRIH, Primož KREČIČ, Jožko BERCE, *Orgle v Vrhpolju*, Vrhpolje 2000.

PLESNIČAR 1998: Pavel PLESNIČAR, *Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava zgodovine Ajdovščine in Šturij*, Nova Gorica 1998.

Po Vipavski dolini 1992: *Po Vipavski dolini k Nebovzeti, Sv. Lovrencu, Sv. Urbanu v Lokavec pod Čavnom v **slovenskem Primorju*** (ur. Janez Filipič), Lokavec 1992.

POČEKAJ 1976: Rita POČEKAJ, *Analiza in predlog revitalizacije Vipavskega Križa*, Ljubljana 1976 (tipkopis diplomske naloge).

POGAČNIK 1996: Andrej POGAČNIK, *Varstvo in usmerjanje oblikovne podobe slovenskih mest*, Ljubljana 1996.

POGAČNIK 2001: Marko POGAČNIK, Spomenik padlim v Vrtovinu, *Ortaona – Vrtovin 1001–2001* (ur. Ivana Slamič), Vrtovin 2001, str. 146–147.

POLAJNAR FRELIH 1997: Nataša POLAJNAR FRELIH, *Črni kamniti baročni oltarji ob koncu 17. in na začetku 18. **stoletja v Sloveniji***, Ljubljana 1997 (tipkopis magistrske naloge).

POLAJNAR FRELIH 2001: Nataša POLAJNAR FRELIH, *Baročni črni oltarji ljubljanskih kamnoseških delavnic*, Stična 2001.

POLAJNAR FRELIH 2006: Nataša POLAJNAR FRELIH, Prispevek Mihaela Kuše in Luke Misleja k razvoju ljubljanskih kamnoseških delavnic poznega 17. in zgodnjega 18. stoletja, *Barok na Goriškem / Il Barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj), Nova Gorica-Ljubljana 2006, str. 277–283.

Postojinsko okrajno glavarstvo 1889: *Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraji*, Postojna 1889.

POZZETTO 1988: Marko POZZETTO, *Maks Fabiani. Nove meje v arhitekturi*, Benetke 1988.

POZZETTO 1997: Marko POZZETTO, *Maks Fabiani – Vizije prostora*, Kranj 1997.

PREMRL 1992: Radoslava PREMRL, ***Moj brat Janko - Vojko***, Ljubljana 1992.

PREMRL 1996: Božidar PREMRL, Vipavski portali, ***Vipavski glas***, 11/34–37, 1996.

PREMRL 1997: Božidar PREMRL, Vipavski portali. Kamen in njegovi mojstri, ***Vipavski glas***, 12/40, 1997, str. 13–20.

PREMRL 2001: Božidar PREMRL, Križ na Pravmu vrhi, *Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih. Ob **400-letnici naselitve Gore*** (ur. Franc Černigoj), Gora 2001, str. 458–462.

PREMRL 2005: Božidar PREMRL, Trije primorski oltarji – trije kiparji in dva pozlatarja: Leonardo Pacassi, Angelo Sperlandi, Augštin in Jurij Ferfilla ter Karel Florianis, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, n. v. 41, 2005, str. 191–205.

QUINZI 2005: Alessandro QUINZI, I rapporti tra la Carniola e il Goriziano alla luce del patrimonio artistico medievale, *Cultura slovena nel Goriziano*, Udine 2005, str. 109–124.

QUINZI 2011: Alessandro QUINZI, ***Giuseppe Tominz***, Trieste 2011.

RAVBAR 1959: Alojz RAVBAR, Ustje v krvi in ognju, *Borec. Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, 9, 1959, str. 578–580.

RAVNIKAR 2001: Vojteh RAVNIKAR, Letno kopališče, *20. stoletje. Arhitektura od moderne do sodobne. Vodnik po arhitekturi* (ur. Damjana Prešeren), Ljubljana 2001, str. 147–149.

RAVNIKAR, ZOREC 2000: Vojteh RAVNIKAR, Maruša ZOREC, *Evidenca in valorizacija objektov slovenske moderne arhitekture med leti 1945–70*, Ljubljana 2000 (dostopno tudi na http://www.evidenca.org/).

REHAR 1999: Hilarija REHAR, *Kapucinska knjižnica v Vipavskem Križu*, Ljubljana 1999 (tipkopis diplomske naloge).

Reka Vipava 1996: Reka Vipava bo čista, ***Primorske novice***, 12. 3. 1996, str. 4.

RESMAN 1995: Blaž RESMAN, *Barok v kamnu. Ljubljansko kamnoseštvo in kiparstvo od Mihaela Kuše do Francesca* ***Robbe***, Ljubljana 1995.

RESMAN 2006: Blaž RESMAN, ***Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem***, Ljubljana 2006 (Opera Instituti Artis Historiae).

ROSA 1983: Jurij ROSA, Sveti Hieronim na Nanosu, *Mohorjev koledar za leto 1984*, Celje 1983, str. 135–137.

ROSA 1996 a: Jurij ROSA, Šentvid, Šembid, … Podnanos – o izvoru, najstarejših omembah, poimenovanjih in preimenovanju našega kraja, *Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini* (ur. Jurij Rosa), Nova Gorica 1996, str. 25–37.

ROSA 1996 b: Jurij ROSA, O najstarejši zgodovini cerkvene uprave v Št. Vidu – šembijski dušni pastirji, *Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini* (ur. Jurij Rosa), Nova Gorica 1996, str. 41–47.

ROSA 1996 c: Jurij ROSA, Umetnostna dediščina kraja in okolice, *Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o* ***kraju in njegovi zgodovini*** (ur. Jurij Rosa), Nova Gorica 1996, str. 200–226.

ROSA 2005: Jurij ROSA, Naše kapelice in znamenja, ***Svet'ga Vida zgun***, 7, 2005, str. 11–19.

ROSA, ROSA 2007: Jurij ROSA, Sebastjan ROSA, *Podnanos. Št. Vid, rojstni kraj slovenske himne. Vodnik po kulturni in naravni dediščini Podnanosa in okolice*, Podnanos 2007.

ROZMAN 1975: Ksenija ROZMAN, Strojev portret Jurija Grabrijana, *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, 2, 1975, str. 121–123.

ROZMAN 1985: Ksenija ROZMAN, Gli affreschi di Podnanos e di Dolenja vas, *Il Pordenone. Atti del Convegno internazionale di studi. Pordenone, Sala convegni della Camera di commercio, 23–25 agosto 1984* (ur. Caterina Furlan), Pordenone 1985, str. 205–208.

RUPNIK 1927: Franc RUPNIK, O češčenju nekaterih cerkvenih zavetnikov. S posebnim ozirom na Pivko, ***Koledar***

Goriške Mohorjeve družbe za leto 1928, Gorica 1927, str. 59–68.

RUSTJA 1987: Rudi RUSTJA, ***Moj kraj v besedi in podobi***, Male Žablje 1987.

RUSTJA 1988: Rudi RUSTJA, *Pomniki iz NOB*, Male Žablje 1988.

RUSTJA 1994: Rudi RUSTJA, ***Kriške korenine***, Male Žablje 1994.

RUSTJA 2000: Rudi RUSTJA, *Plače. Vas na sončni strani*, Male Žablje 2000.

RUSTJA 2002: Karel RUSTJA, *100 let vipavske železnice*, Ajdovščina 2002.

RUTAR 1892: Simon RUTAR, Sv. Križ Vipavski, ***Izvestja muzejskega društva za Kranjsko***, 2, 1892, str. 126–150.

SAGADIN 1981: Maksimilijan SAGADIN, Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, n. v. 17, 1981, str. 33–65.

SAPAČ 2007: Igor SAPAČ, Baročni arhitekti na Slovenskem, *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem. Obdobje* ***zrelega baroka***, Ljubljana 2007, str. 230–270.

SAPAČ 2008: Igor SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. 1: Zgornja Vipavska dolina*, Ljubljana 2008.

SAPAČ 2009: Igor SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. 2: Srednja in spodnja Vipavska dolina*, Ljubljana 2009.

SEDEJ 1978: Ivan SEDEJ, Problem likovne in socialne opredelitve slovenske ljudske umetnosti, ***Pogledi na etnologijo***, Ljubljana 1978 (Pogledi, 3), str. 409–454.

SEDEJ 1985: Ivan SEDEJ, ***Ljudska umetnost na Slovenskem***, Ljubljana 1985.

SEDEJ 1989: Ivan SEDEJ, *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*, Ljubljana 1989.

Semenje javorovo 2002: *Semenje javorovo. 1978–1998. Izbor iz prvih dvajsetih let Javorovega lista, šolskega glasila Osnovne šole Col* (ur. Franc Černigoj), Col 2002.

SERAŽIN 1993–1994: Helena SERAŽIN, Lože pri Vipavi – grad ali vila?, *Goriški letnik. Zbornik Goriškega* ***muzeja***, 20–21, 1993–1994, str. 71–103.

SERAŽIN 1998 a: Helena SERAŽIN, Krištof Lovrenc Flachenfeld – naročnik dveh Jelovškovih slikanih oltarjev, *Acta historiae artis Slovenica*, 3, 1998, str. 73–86.

SERAŽIN 1998 b: Helena SERAŽIN, Valvasorjev bakrorez graščine Roženek v Podbrju pri Podnanosu, *Acta historiae artis Slovenica*, 3, 1998, str. 129–136.

SERAŽIN 2000 a: Helena SERAŽIN, Goriške in gradiščanske stavbarske delavnice v 18. stoletju, ***Vita artis*** *perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca*, Ljubljana 2000, str. 387–402.

SERAŽIN 2000 b: Helena SERAŽIN, *Razvojni tokovi v arhitekturi na Goriškem, Vipavskem in v Posočju od 1650 do 1780. Vpliv Benetk na sakralno arhitekturo Goriško-gradiščanske grofije*, Ljubljana 2000 (tipkopis magistrske naloge).

SERAŽIN 2000 c: Helena SERAŽIN, Velike Žablje. Umetnostni spomeniki, *Enciklopedija Slovenije*, 14, Ljubljana 2000, str. 176–177.

SERAŽIN 2000 d: Helena SERAŽIN, Vipavski Križ. Umetnostni spomeniki, *Enciklopedija Slovenije*, 14, Ljubljana 2000, str. 259.

SERAŽIN 2001: Helena SERAŽIN, Romarska cerkev v Logu pri Vipavi. Stavba zgodovina od 1622 do 1759, ***Acta historiae artis Slovenica***, 6, 2001, str. 83–102.

SERAŽIN 2008: Helena SERAŽIN, *Kultura vile na Vipavskem in Goriškem od 16. do 18. stoletja*, Trst 2008.

SERAŽIN, LAZARINI 2011: Helena SERAŽIN, Franci LAZARINI, Uničeni in ogroženi spomeniki 1. Veliki oltar v župnijski cerkvi sv. Primoža in Felicijana v Vrhpolju pri Vipavi, ***Umetnostna kronika***, 32, 2011, str. 74–77.

SILIČ-NEMEC 1982: Nelida SILIČ-NEMEC, *Javni spomeniki na Primorskem. 1945–1978*, Koper 1982.

Skrilje in Skriljani 1998: *Skrilje in Skriljani. Naše izročilo* (ur. Ana Bizjak, Irena Mermolja, Špela Vidmar), Ajdovščina 1998.

SKVARČ 2011: Jernej SKVARČ, Nove umetnine v colski župnijski cerkvi, *Colski časnik*, 24, 2011, str. 55–57.

SMOLE 1965: Emil SMOLE, Ajdovščina, ***Varstvo spomenikov***, 9, 1965, str. 75.

SMOLE 1966: Emil SMOLE, Vipavski Križ, *Goriška srečanja*, 1/1, 1966, str. 37–45.

SMOLE 1967 a: Emil SMOLE, Brje, ***Varstvo spomenikov***, 11, 1967, str. 138.

SMOLE 1967 b: Emil SMOLE, Budanje pri Vipavi, ***Varstvo spomenikov***, 11, 1967, str. 139.

SMOLE 1967 c: Emil SMOLE, Col pri Vipavi, ***Varstvo spomenikov***, 11, 1967, str. 141.

SMOLE 1967 d: Emil SMOLE, Manče pri Vipavi, ***Varstvo spomenikov***, 11, 1967, str. 152.

SMOLE 1967 e: Emil SMOLE, Ustje pri Ajdovščini, ***Varstvo spomenikov***, 11, 1967, str. 165.

SMOLE 1967 f: Emil SMOLE, Vrhpolje pri Ajdovščini, ***Varstvo spomenikov***, 11, 1967, str. 167.

SMOLE 1969 a: Emil SMOLE, Ajdovščina, ***Varstvo spomenikov***, 12, 1969, str. 111.

SMOLE 1969 b: Emil SMOLE, Brje, ***Varstvo spomenikov***, 12, 1969, str. 113.

SMOLE 1969 c: Emil SMOLE, Črniče, ***Varstvo spomenikov***, 12, 1969, str. 114, 138.

SMOLE 1972 a: Emil SMOLE, Brje, ***Varstvo spomenikov***, 15, 1972, str. 181.

SMOLE 1972 b: Emil SMOLE, Manče pri Vipavi, ***Varstvo spomenikov***, 15, 1972, str. 196.

SMOLE 1977 a: Emil SMOLE, Velike Žablje pri Vipavskem Križu, ***Varstvo spomenikov***, 21, 1977, str. 367.

SMOLE 1977 b: Emil SMOLE, Vipavski Križ, ***Varstvo spomenikov***, 21, 1977, str. 367–368.

SMOLE 1979: Emil SMOLE, Ustje, Ajdovščina, ***Varstvo spomenikov***, 22, 1979, str. 370.

SMOLE 1982: Majda SMOLE, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982.

SMOLE 1995: Majda SMOLE, *Vicedomski urad za Kranjsko. 13. stol.–1747. 5: Cerkvene zadeve*, Ljubljana 1995.

STELE 1940: France STELE, ***Umetnost v Primorju***, Ljubljana 1940 (Pogledi, 2/3).

STELE 1960: France STELE, ***Umetnost v Primorju***, Ljubljana 1960.

STELE 1961: France STELE, Slovenska umetnostna zgodovina ob koncu leta 1960, *O stanju in aktualnih nalogah slovenske umetnostne zgodovine. Gradivo s 1. simpozija slovenskih umetnostnih zgodovinarjev v Radovljici* ***1960***, Ljubljana 1961, str. 1–23.

STELE 1969: France STELE, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969.

STESKA 1908: Viktor STESKA, Slikar Frančišek vitez Kurz pl. Thurn in Goldenstein, ***Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko***, 17, 1908, str. 76–78.

STESKA 1927: Viktor STESKA, *Slovenska umetnost. 1: Slikarstvo*, Prevalje 1927.

Sto let 2005: Sto let uglasbene Zdravljice, *Dnevnik*, 27. 6. 2005.

STOPAR 1986: Ivan STOPAR, ***Gradovi na Slovenskem***, Ljubljana 1986.

SUHADOLNIK 2001: Jože SUHADOLNIK, *Simon Ogrin, slikar. 1851–1930*, Vrhnika 2001.

ŠAŠEL 1988: Jaroslav ŠAŠEL, *Ad Pirum. Rimska štabna baza na Hrušici*, Maribor 1988.

ŠČUKOVT 1998 a: Andrejka ŠČUKOVT, Manče pri Vipavi, ***Varstvo spomenikov***, 37, 1998, str. 70.

ŠČUKOVT 1998 b, Andrejka ŠČUKOVT, Tabor nad Črničami, ***Varstvo spomenikov***, 37, 1998, str. 124.

ŠČUKOVT 2006 a: Andrejka ŠČUKOVT, Slap pri Vipavi – domačija Majerija, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 39–41, 2006, str. 184.

ŠČUKOVT 2006 b: Andrejka ŠČUKOVT, Vrhpolje pri Vipavi, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 42, 2006, str. 190.

ŠERBELJ 1991: Ferdinand ŠERBELJ, *Anton Cebej. 1722–1774*, Ljubljana 1991.

ŠERBELJ 1994: Ferdinand ŠERBELJ, *Križev pot Antona Cebeja v okviru tradicije. Prispevek za zgodovino križevega pota v Sloveniji / Der Kreuzweg des Malers Anton Cebej im Rahmen der Überlieferung. Beitrag zur Geschichte des Kreuzwegs in Slowenien*, Ljubljana 1994.

ŠERBELJ 1996: Ferdinand ŠERBELJ, *Antonio Paroli. 1688–1768*, Ljubljana 1996.

ŠERBELJ 2000: Ferdinand ŠERBELJ, *Baročno slikarstvo na Goriškem*, Ljubljana 2000 (tipkopis doktorske disertacije).

ŠERBELJ 2002: Ferdinand ŠERBELJ, *Baročno slikarstvo na Goriškem*, Ljubljana 2002.

ŠKULJ 1981: Edo ŠKULJ, ***Stanko Premrl – cerkveni glasbenik***, Ljubljana 1981.

Šolstvo v Budanjah 2006: *Šolstvo v Budanjah skozi čas. Z zgodovino Budanj in Dolge Poljane* (ur. Ava Curk), Nova Gorica 2006.

ŠTEFANAC 1995: Samo ŠTEFANAC, Sedeča Marija z Jezusom, ***Gotika v Sloveniji*** (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 192–193.

ŠTIH 1987: Peter ŠTIH, Rossetti, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3, Gorica 1986–1989 (13. snopič 1987), str. 222–223.

ŠTIH 1999: Peter ŠTIH, *"Villa quae sclavorum lingua vocatur Gorizia"*, Nova Gorica 1999.

ŠTUPAR-ŠUMI 1996: Nataša ŠTUPAR-ŠUMI, *Stavbna dediščina na Krasu*, Ljubljana 1996 (tipkopis doktorske disertacije).

ŠUMI 1965: Nace ŠUMI, Pregled arhitekture XVI. in XVII. stoletja, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, n. v. 7, 1965, str. 3–63.

ŠUMI 1966: Nace ŠUMI, *Arhitektura šestnajstega stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1966.

ŠUMI 1969 a: Nace ŠUMI, *Arhitektura sedemnajstega stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1969.

ŠUMI 1969 b: Nace ŠUMI, *Baročna arhitektura*, Ljubljana 1969 (Ars Sloveniae).

ŠUMI 1986: Nace ŠUMI, Profil arhitekture Svetozarja Križaja, *Svetozar Križaj, arhitekt*, Ajdovščina 1986 (s. p.).

ŠUMI 1994: Nace ŠUMI, *Naselbinska kultura na Slovenskem. Urbana naselja*, Ljubljana 1994.

TERSTENJAK 1859: Davorin TERSTENJAK, Preiskave na polji slovanske archaiologije, ***Novice gospodarske, obertnijske in narodske***, 17, 1859, str. 27–28.

TOMASI, STEGÙ 2006: Ettore TOMASI, Giovanni STEGÙ, *Monte Nanos. L'altopiano della Bora. Escursioni, natura e storia sul carso montano sloveno*, Trieste 2006.

Tone Kralj 1998: ***Tone Kralj*** (ur. Igor Kranjc), Ljubljana 1998.

TOPLIKAR 2005: Miro TOPLIKAR, Šolska kronika, *Batuje. Izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva o vasi Batuje*, Nova Gorica 2005 (Berila, 8), str. 129–146.

TRATNIK 2009 a: Alenka TRATNIK, Na Colu slovesno blagoslovili poslovilni objekt, *Gora. Časopis o Gori, Gorjankah in Gorjanih*, 13/44, 2009, str. 40.

TRATNIK 2009 b: Alenka TRATNIK, V slavo tujemu junaku, ***Primorske novice***, 15. 4. 2009, str. 7.

TROŠT 1993: Vida TROŠT, ***Stanko Premrl – glasbenik***, Ljubljana 1993 (tipkopis diplomske naloge).

TROŠT 2009: Lucijan TROŠT, Colsko pokopališče skozi čas, *Colski časnik*, 22, 2009, str. 67–68.

TRUHLAR 1975: Franc TRUHLAR, Ravne, *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, str. 123.

URŠIČ 1979: Borut URŠIČ, Romarska cerkev v Logu (pri Vipavi), *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, 6, 1979, str. 313–331.

URŠIČ 1984: Borut URŠIČ, Rezljani oltarji 17. stoletja v Goriških Brdih, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, n. v. 20, 1984, str. 41–64.

URŠIČ 1987: Borut URŠIČ, Jurij Grabrijan (1800–1882). Prispevek k biografiji kulturnega delavca, ***Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja***, 12–14, 1987, str. 229–236.

URŠIČ 1996 a: Ivanka URŠIČ, O znanih Šembidcih, *Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o kraju in njegovi* ***zgodovini***, Nova Gorica 1996, str. 159–170.

URŠIČ 1996 b: Ivanka URŠIČ, Št. Vid – Podnanos. Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, *Arhivi*, 19, 1996, str. 186–187.

Ustje 2000: Ustje, *Enciklopedija Slovenije*, 14, Ljubljana 2000, str. 116.

V Vipavskem Križu 1994: V Vipavskem Križu spomenik Janeza Svetokriškega, ***Katoliški glas***, 48, 1994, str. 5.

VALENČIČ 2007: Rafko VALENČIČ, *Sveti Hieronim – mož s Krasa. Prispevek k ubikaciji Stridona, rojstnega kraja sv. Hieronima*, Ljubljana 2007.

VALVASOR 1678–79: Johann Weichard VALVASOR, *Topografija Kranjske. Slikovno gradivo. 1678–79. Skicna knjiga* (faksimile Ljubljana 2001).

VALVASOR 1679: Johann Weichard VALVASOR, *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*, Wagensperg 1679 (faksimile Ljubljana 1995).

VALVASOR 1689: Johann Weichard VALVASOR, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, Laybach-Nürnberg 1689.

VETRIH 1993: Jožko VETRIH, Fakuč Silvester, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 4, Gorica 1990–1994 (19. snopič 1993), str. 561–562.

VIDMAR 1999: Martina VIDMAR, Zavedanje in oživljanje korenin, *Gora. Časopis o Gori, Gorjankah in Gorjanih*, 13/44, 1999, str. 27–28.

VIDMAR 2003: Peter VIDMAR, V Orešju nov zid in kapelica sv. Štefana, *Colski časnik*, 16, 2003, str. 56.

VIDMAR 2004 a: Luka VIDMAR, Kapela Božjega groba v Lozicah, *Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 11: Dekanija Vipavska* (ur. Luka Vidmar), Celje 2004, 1, str. 128–129.

VIDMAR 2004 b: Luka VIDMAR, Opuščena cerkev sv. Nikolaja v Budanjah, *Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 11: Dekanija Vipavska* (ur. Luka Vidmar), Celje 2004, 1, str. 58–59.

VIDMAR 2007: Bogdan VIDMAR, Sv. Socerb. Podružnična cerkev sv. Socerba, ***Vipavski glas***, 22/83, 2007, str. 2–3.

VIDRIH-LAVRENČIČ 2004: Lilijana VIDRIH-LAVRENČIČ, *Sv. Socerb nad Podrago*, Nova Gorica 2004.

VODNIK 1998: Alenka VODNIK, ***Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem***, Ljubljana 1998.

VODNIK 2007: Alenka VODNIK, Leonardo Thanner, Antonio da Firenze ter freske v starem prezbiteriju župnijske cerkve sv. Vida v Podnanosu, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, n. v. 43, 2007, str. 87–104.

VOJE 1987: Ignacij VOJE, Utrjevanje slovenskih mest za obrambo pred turškimi napadi, *Zgodovinski časopis. Glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije*, 41/3, 1987, str. 473–492.

VRIŠER 1976: Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Ljubljana 1976.

VRIŠER 1983: Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo na Primorskem*, Ljubljana 1983.

VRTOVEC 2005: Dušan VRTOVEC, Čibejev muzej pri Slokarjih. Veliko bogastvo miniaturnega muzeja, v: Edmund Čibej, ***Zbrani spisi*** (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2005, str. 311–321.

VUGA 1989: Davorin VUGA, Črniče, ***Rodna gruda***, 36/12, 1989, str. 28.

VUK 1979: Marko VUK, Arhitektura kraške renesanse. Oris problematike, *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, 6, 1979, str. 289–312.

VUK 1987: Marko VUK, Schlegl (Schlegel) Avgust, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3, Gorica 1986–1989 (13. snopič 1987), str. 313–314.

VUK 1988: Marko VUK, Seljak Tomaž ml., *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3, Gorica 1986–1989 (14. snopič 1988), str. 334.

VURNIK, MAROLT 1932–1933: Stanko VURNIK, Marijan MAROLT, K razvoju in stilu Metzingerjeve umetnosti, ***Zbornik za umetnostno zgodovino***, 12, 1932–1933, str. 16–63.

ZADNIKAR 1964: Marijan ZADNIKAR, ***Znamenja na Slovenskem***, Ljubljana 1964.

ZADNIKAR 1991: Marijan ZADNIKAR, ***Slovenska znamenja***, Ljubljana 1991.

ZADRAVEC 1991: Jože ZADRAVEC, Na Colu nič novega, vselej je lepo, *Družina*, 40/ 25–26, 1991, str. 17.

Zoll 1911: Zoll, ehemalige Pfarrkirche, *Mitteilungen der k.k. Zentralkommission für Denkmalpflege*, 3. s., 10, 1911, stp. 556.

ZORN 1996: Grušeljka ZORN, Živcevega mlina in najstarejše vodne žage na Slovenskem ni več!, ***Vipavski glas***, 11/39, 1996, str. 10–14.

ZUPAN 2004: Gojko ZUPAN, Projekt za prenovo stavbe, realizacija, *Trideset let Pilonove Galerije Ajdovščina*, Ajdovščina 2004, str. 60–64.

ZUPET 1993: Krištof ZUPET, *Križev pot*, Nova Gorica 1993.

ŽELJAN, VIDRIH-LAVRENČIČ 2004: Katja ŽELJAN, Lilijana VIDRIH-LAVRENČIČ, Bogata zgodovina sv. Socerba, ***Primorske novice***, 26. 10. 2004, str. 8.

ŽERJAL 2005: Ivan ŽERJAL, L'arte nel corso del Seicento e del Settecento, *Cultura slovena nel Goriziano*, Udine 2005, str. 125–140.

ŽIGON 1982: Andreja ŽIGON, *Cerkveno stensko slikarstvo poznega 19. stoletja na Slovenskem*, Celje 1982.

Viri ilustracij

Fotografija Pilonove galerije v Ajdovščini (št. 44) je delo Primoža Breclja, © Pilonova galerija Ajdovščina.

Veduta Hrušice pri Podkraju (št. 283) je reproducirana iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske (*Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, 3, Laybach–Nürnberg 1689).

Fotografiji slik iz kapele Lanthierijevega dvorca v Vipavi (št. 468, 469) sta objavljeni z dovoljenjem Goriškega muzeja Kromberk.

Druge fotografije so iz fotografske dokumentacije Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU. Večino je posnel Andrej Furlan, nekatere pa tudi drugi soavtorji te knjige.

Vsebina

Uvod 5

Zgodovinski oris 9

Umetnostnozgodovinski oris 14

Naselja 25

Ajdovščina	N. Ivanović, F. Lazarini, K. Mohar, T. Potočnik, H. Seražin
Batuje	B. Resman, H. Seražin
Bela	S. Kermavnar
Brje	T. Košak, M. Oter Gorenčič
Budanje	S. Kermavnar, F. Lazarini, H. Seražin
Cesta	T. Martelanc
Col	S. Kermavnar
Črniče	T. Martelanc
Dobravlje	H. Seražin
Dolenje	T. Košak, F. Lazarini, H. Seražin
Dolga Poljana	N. Ivanović
Duplje	F. Lazarini, T. Košak
Erzelj	T. Martelanc, H. Seražin
Gaberje	H. Seražin
Goče	H. Seražin
Gojače	S. Kermavnar

Gozd	S. Kermavnar
Gradišče pri Vipavi	M. Mušinović
Grivče	H. Seražin
Kamnje	B. Resman, H. Seražin
Kovk	S. Kermavnar
Kožmani	H. Seražin
Križna Gora	S. Kermavnar
Lokavec	B. Resman, H. Seražin
Lozice	H. Seražin
Lože	H. Seražin
Male Žablje	N. Ivanović
Malovše	S. Kermavnar
Manče	H. Seražin
Nanos	T. Košak, M. Oter Gorenčič
Orehovica	K. Mohar
Otlica	S. Kermavnar
Plače	T. Martelanc
Planina	H. Seražin
Podbreg	T. Martelanc, H. Seražin
Podgrič	H. Seražin
Podkraj	S. Kermavnar
Podnanos	M. Mušinović, H. Seražin
Podraga	M. Mušinović
Poreče	H. Seražin
Potoče	H. Seražin
Predmeja	S. Kermavnar
Ravne	T. Martelanc
Sanabor	S. Kermavnar
Selo	B. Resman, H. Seražin
Skrilje	H. Seražin
Slap	H. Seražin
Stomaž	B. Resman, H. Seražin

Šmarje	B. Resman, H. Seražin
Tevče	H. Seražin
Ustje	F. Lazarini, T. Košak
Velike Žablje	N. Ivanović, H. Seražin
Vipava	F. Lazarini, T. Martelanc, T. Potočnik, H. Seražin
Vipavski Križ	T. Martelanc
Višnje	S. Kermavnar
Vodice	S. Kermavnar
Vrhpolje	F. Lazarini, H. Seražin
Vrtovin	S. Kermavnar
Zavino	H. Seražin
Zemono	H. Seražin
Žagolič	S. Kermavnar
Žapuže	N. Ivanović

Osebno kazalo 693

Krajevno kazalo 703

Ikonografsko kazalo 707

Viri 714

Literatura 717

Viri ilustracij 739

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

7.072(497.4Ajdovščina)
930.85:7.03(497.4Ajdovščina)

UPRAVNA enota Ajdovščina : občini Ajdovščina in Vipava / [avtorji besedil Helena Seražin ... et al.] ; urednica Helena Seražin ; [izdajatelj] Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU ; [tlorisi Nejc Bernik]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. - (Umetnostna topografija Slovenije, ISSN 2232-3783)

ISBN 978-961-254-415-7
1. Seražin, Helena
264992768

Knjižna zbirka UMETNOSTNA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE prinaša temeljne inventarne popise naše umetnostne dediščine. S strokovno besedo in sliko predstavlja vse, kar se je po slovenskih krajih umetnostno zanimivega in pomenljivega ohranilo, opozarja pa tudi na tisto, kar bo dediščina šele postalo. Tako nam bo pomagala spoznavati, ceniti in ohranjati dragocen del naše kulture in identitete.

Umetnostna topografija upravne enote Ajdovščina predstavlja dediščino občin Ajdovščina in Vipava. V vinorodni Zgornji Vipavski dolini se že od antike srečujejo in v svojevrstne vrtince prepletajo kulturni tokovi s celine in z Mediterana; na prepihu med Notranjsko in Goriško so tako vzniknili številni zanimivi in dragoceni umetnostni spomeniki, ki se trdoživo upirajo burji časov.

45 €
ISSN 2232-3783
9 789612 544157 >
HTTP://ZALOZBA.ZRC-SAZU.SI

ZALOŽBA ZRC

UIFS
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU